

ODSEVI PRETEKLOSTI

3

**IZ ZGODOVINE CELJA
1918–1941**

Janez CVIRN

Branko GOROPEVŠEK

Tone KREGAR

Žarko LAZAREVIĆ

Mateja MALNAR

Milko MIKOLA

ISSN 1408-6611

ODSEVI PRETEKLOSTI
3

IZ ZGODOVINE CELJA
1918-1941

Celje, 2001

Izdal in založil
MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE CELJE

Glavna in odgovorna urednica
MARIJA POČIVAVŠEK

Uredniški odbor
JANEZ CVIRN
BRANKO GOROPEVŠEK
TONE KREGAR
ŽARKO LAZAREVIČ
MARIJA POČIVAVŠEK
ANDREJA RIHTER
ANDREJ STUDEN
ALEKSANDER ŽIŽEK

Lektoriranje
ANTON ŠEPETAVC

Korekture
MARIJA POČIVAVŠEK

Prevod v nemščino
NIKO HUDELJA

Prevod v angleščino
KATARINA KOBILICA

Bibliografska obdelava
BRANKO GOROPEVŠEK

Oblikovanje idejne zasnove
RADO GOLOGRANC

Računalniški stavek
MARIJA POČIVAVŠEK

Tisk
CETIS CELJE

11549/3 1

N 04. 10. 2001 / 572

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4 Celje)"17/19"(082)

IZ zgodovine Celja / [glavna urednica Marija Počivavšek ; bibliografska obdelava Branko Goropevšek]. - Celje : Muzej novejše zgodovine, 1996-<2001>. - (Odsevi preteklosti ; 3)

[3]: 1918-1941 / [prevod v nemščino Niko Hudelja, prevod v angleščino Katarina Kobilica]. -- 2001

ISBN 961-6339-00-1 (zv. 3)

1. Počivavšek, Marija
64387072

VSEBINA

Jurij Perovšek

CELJE IN POLITIČNE RAZMERE V JUGOSLOVANSKI DRŽAVI
V LETIH 1918-1941 5

Tone Kregar

UPRAVNA ZGODOVINA CELJA S POUKARSTVOM
NA CELJSKI MESTNI OBČINI 1918-1941 49

Branko Goropevšek

ČAS, KO STA SE MESTO IN OKOLICA RAZVIJALA BREZ
REGULACIJSKEGA NAČRTA
Oris prostorskega razvoja Celja med leti 1918 in 1941..... 75

Milko Mikola

INDUSTRIJA V CELJU MED OBEMA VOJNAMA 93

Marija Počivavšek

OBRT IN TRGOVINA V CELJU MED SVETOVNIMA VOJNAMA 119

Žarko Lazarević

CELJSKI DENARNI ZAVODI MED OBEMA VOJNAMA 141

Janez Cvirn

MEŠČANSTVO V CELJU PO RAZPADU AVSTRO-OGRSKE 191

Andreja Rihter

KOPANJE NA SAVINJI, POSEDANJE PO HOTELSKIH VRTOVIH,
SPREHAJANJE PO GOZDNIH POTEH 217

Ivanka Zajc Cizelj

IZ ZGODOVINE VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA V CELJU 1919-1941 255

Ivanka Zajc Cizelj

IZ ZGODOVINE ZDRAVSTVA IN SOCIALNEGA VARSTVA V CELJU
V OBDOBJU 1918-1941 273

Božena Orožen

RAZGLEDI PO CELJSKEM KULTURNEM DOGAJANJU
V DESETLETJU PO 1. SVETOVNI VOJNI 295

Ivanka Zajc Cizelj

CELJSKA DRUŠTVA IN NJIHOV DOPRINOS K SPLOŠNI IZOBRAZBI
V LETIH 1919-1941 321

Mateja Malnar

KULTURBUND V CELJU 335

Jurij Perovšek

**CELJE IN POLITIČNE RAZMERE
V JUGOSLOVANSKI DRŽAVI
V LETIH 1918-1941**

Temeljne značilnosti političnega življenja v novi jugoslovanski državi

Z združitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov¹ in Kraljevine Srbije v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) 1. decembra 1918 je bila oblikovana državna skupnost, ki jo v novejšem času kratko imenujemo prva Jugoslavija. Prva Jugoslavija je imela dvoje uradnih državnih imen. Najprej že navedeno - Kraljevina SHS -, od 3. oktobra 1929 dalje pa se je imenovala Kraljevina Jugoslavija. In v Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji je večinski del slovenskega naroda v nasprotju s prejšnjo avstroogrsko dobo, živel v resnično novi politični stvarnosti. Ta je bila po nekaterih svojih prvinah načelno sicer podobna prejšnjemu času. Nova jugoslovanska država je namreč prav tako kot Avstro-Ogrska bila monarhija in v njej je Slovence prav tako živo zadeval nacionalni problem. Vendar pa sta ti dve dejstvi imeli drugačno vsebino. V nasprotju s katoliško habsburško monarhijo je imela prva Jugoslavija pravoslavnega vladarja in tudi pravoslavno večino prebivalstva. Za Slovence je to na neposredni politični ravni pomenilo, da so na mesto prej prevladujočih nemškoavstrijskih stopile velikosrbske birokratsko-vojaške elite in politične sile; bile so liberalno-demokratsko, protikatoliško in po pravkar pretečeni srbski vojaškopolični izkušnji tudi protiavstrijsko usmerjene. In prav - po dokaj uveljavljenem mnenju izven Slovenije - so se proavstrijsko usmerjeni Slovenci, razbremenjeni dotedanjega nemškega pritiska, v novi državi ponovno znašli v položaju državnopravno in politično omejevanega in nacionalno neenakopravnega ter ogroženega naroda. V ta položaj jih je to pot postavil velikosrbski nadvladovalni narodnodržavni interes. Ta je bil vzrok ostrih medsebojnih nacionalnih nasprotovanj in nerešenega narodnega vprašanja v prvi jugoslovanski skupnosti. Nacionalni problem je bil s tem ena od temeljnih značilnosti političnih razmer v prvi Jugoslaviji in je odločilno opredeljeval jugoslovanski notranjepolični razvoj ves čas med leti 1918-1941.

Osnovo narodnega vprašanja, ki je razžiralo Kraljevino SHS oziroma Kraljevino Jugoslavijo, je v ustavnopravnem in političnem smislu predstavljala njena unitaristična in centralistična državna bit. Prva Jugoslavija je bila namreč po obeh svojih ustavah, Vidovdanski ustavi, sprejeti 28. junija 1921, in Oktoirani ustavi, razglašeni 3. septembra 1931, država, ki je zanikala obstoj posameznih jugoslovanskih narodov; ob tem jih je še vklepala v strogo centralistični državno-upravni sistem. Zanikanje mnogonarodnega značaja jugoslovanske države je bilo uzakonjeno že z Vidovdansko ustavo, kajti po njenih določilih so bili Slovenci, Hrvati in Srbi (drugih nacionalnih imen ni ustava niti omenjala) zgolj "plemena" namišljenega enotnega jugoslovanskega naroda. Prav tako je že Vidovdanska ustava vzpostavila tudi centralistični državni ustroj. Ta je onemogočal oblikovanje kakršnih koli nacionalno zaokroženih in zgodovinsko utemeljenih upravnih enot. Ustava je mimo vseh narodnozgodovinskih meril povsem aritmetično razdelila jugoslovansko državno ozemlje na 33 upravno-teritorialnih enot (t. i. oblasti), ki so

¹ Država SHS je bila samostojna državna skupnost, ki so jo 29. 10. 1918 ustanovili habsburški Jugoslovani ob odcepitvi od avstro-ogrske monarhije. Obstajala je do 1. 12. 1918, ob svojem oblikovanju pa je obsegala Slovenijo (brez Prekmurja), Hrvaško z Istro in Dalmacijo (a brez Medjimurja) ter Bosno in Hercegovino. V Državi SHS so Slovenci prvič v svoji narodni zgodovini dosegli lastno nacionalno državnost in so samostojno odločali o svojem političnem, gospodarskem, kulturnem, narodnem in državnem življenju. Podrobneje o tem glej Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918. Študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, Ljubljana 1998, 191 strani.

smele imeti največ 800.000 prebivalcev. Med temi 33 oblastmi sta bili dve na slovenskem ozemlju: ljubljanska (s sedežem v Ljubljani) in mariborska (s sedežem v Mariboru).² Slovenija je tako bila upravno razkosana na dva dela, kar je Slovincem odvzelo eno izmed osnovnih možnosti za skladen nacionalni razvoj - tj. celovitost lastnega narodnega ozemlja. Vidovdanska ustava je dosledno zedinila vse jugoslovanske dežele v enotno državo, saj je vse upravno-teritorialne enote (oblasti) opredelila zgolj kot dele enotnega in nedeljivega državnega ozemlja, ki so bili medsebojno povezani z eno centralno (beograjsko) državno oblastjo. Vidovdanska ustava je sicer predvidevala določeno samoupravo t. i. oblasti, vendar pa taka oblastna samouprava v ničemer ni zanikala centralističnega državnega stroja Kraljevine SHS. Oblastna samouprava je namreč temeljila le na tehnični razdelitvi opravljanja državnih zadev. Po načelu *iure delegatio* so samoupravni organi na oblastni oziroma krajevni ravni samo po pooblastilu centralnih državnih organov izvrševali del njihovih nalog. Hkrati pa so bili podrejeni odločitvam centralne (beograjske) državne oblasti. Tako je Vidovdanska ustava Slovincem (in drugim jugoslovanskim narodom) dosledno onemogočala, da bi lahko samostojno in neodvisno odločali o svojem političnem in nacionalnem razvoju. In to je v Kraljevini SHS utemeljevalo nacionalni problem.³

Na enak način je bil nacionalni problem v jugoslovanski državi utemeljen tudi po uvedbi osebne diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 6. januarja 1929. Kralj Aleksander, ki je na ta dan razveljavil Vidovdansko ustavo, razpustil Narodno skupščino in razpustil ter prepovedal politične stranke, je namreč nato - do konca leta 1929 - na novo uzakonil jugoslovanski narodni unitarizem in državni centralizem. V Zakonu o izpremembi in dopolnitvi Zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi z dne 6. januarja 1929 je najprej ponovno opredelil Slovence, Hrvate in Srbe zgolj kot "plemena" enotnega jugoslovanskega naroda, v 3. oktobra 1929 razglašenem Zakonu o nazivu in razdelitvi kraljevine pa je šel še dlje. Jugoslovanski narodni unitarizem je zakonsko uveljavil tudi z novim državnim nazivom, saj je naziv kraljevine, ki ga je do tedaj sestavljalo troje "plemenskih" imen - srbsko, hrvaško in slovensko - spremenil v eno, narodne individualnosti prekrivajoče jugoslovansko ime. Od oktobra 1929 je torej obstajala Kraljevina

² Ljubljanska oblast je obsegala naslednje območje: mesto Ljubljana; politične okraje Črnomelj, Kamnik (razen občine Motnik, Trojane in Špitalič), Kočevje, Kranj (s koroško občino Jezersko), Krško, Litija, Ljubljana-okolica, Logatec, Novo mesto in Radovljica; sodne okraje Brežice in Sevnica; občini Veliki Kamen in Mrčna sela; sodni okraj Laško (razen občine Sv. Rupert) in Kastav. Mariborska oblast pa je obsegala naslednje območje: mesta Celje, Maribor in Ptuj; politične okraje Ljutomer, Maribor, Prevalje, Ptuj in Slovenj Gradec; sodne okraje Kozje (razen občin Veliki Kamen in Mrčna sela), Celje, Vrankso, Gornji Grad in Šmarje; občino Sv. Rupert (iz sodnega okraja Laško) ter občine Motnik, Trojane in Špitalič (iz političnega okraja Kamnik); Prekmurje in Medjimurje. (UL PUS, letnik IV, št. 49, 15. 5. 1922, 134.. Uredba o razdelitvi države na oblasti). Skrajšano povedano, je ljubljanska oblast obsegala jugoslovanski del nekdanje Kranjske z Jezerskim in sodnimi okraji Laško, Brežice in Sevnica iz bivše Štajerske. Do leta 1928 je bil v ljubljansko oblast vključen tudi okraj Kastav. Mariborska oblast pa je razen preostalega dela jugoslovanske Štajerske obsegala tudi nekdanj koroški prevaljski okraj, Prekmurje in Medjimurje (Glej Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, str. 471. - Dalje: Vilfan, Pravna zgod. Slovencev).

³ Podrobneje o narodnopolitični in državnopravni vsebini Vidovdanske ustave glej Jurij Perovšek: Unitaristični in centralistični značaj Vidovdanske ustave. Prispevki za novejšo zgodovino, letnik XXXIII, 1993, št. 1-2, str. 17-26.

Jugoslavija, ki je bila po novem razdeljena na devet banovin.⁴ Na tej podlagi sta se ljubljanska in mariborska oblast združili v Dravsko banovino, ki je v glavnem obsegala vse slovensko ozemlje v Kraljevini Jugoslaviji, vendar brez črnomaljskega in metliškega okraja, pač pa z okrajem Čabar. Zamenjava s Savsko banovino in s tem prilagoditev narodnostnim mejam se je nato izvršila 28. avgusta 1931.⁵ Toda nova upravna razdelitev na posamezne banovine, v slovenskem primeru prilagojene narodnostnim mejam, ni izpodbijala načela državnega centralizma. Banovine niso trgale državno-pravne enotnosti jugoslovanskega ozemlja, pač pa so predstavljale upravno-teritorialne enote, ki so bile kljub svojim zakonsko zagotovljenim pristojnostim na področju občne uprave še vedno neposredno podrejene centralni državni oblasti v Beogradu. Ban, ki je v banovini izvajal najvišjo politično in občno upravno oblast, je bil namreč le predstavnik kraljevske vlade. Bana in vse višje uradništvo banske uprave je postavljala kralj, medtem ko je člane banskega sveta na banov predlog postavljala in zamenjeval minister za notranje zadeve. Tako banovine niso zanikale centralizma, so pa predstavljale specifičen način upravne decentralizacije jugoslovanske unitarne države.⁶ S tem je banovinska uprava predstavljala samo člen v popolnoma enotnem sistemu strogo hierarhične lestvice jugoslovanskih državnih organov.⁷

Vse prvine nadaljnjega unitarnocentralističnega razvoja jugoslovanske države je kralj Aleksander 3. septembra 1931 uzakonil tudi z ustavo. Ustavo je oktobra, torej brez sodelovanja parlamenta predpisal in razglasil sam. Tako je na absolutistični način tudi ustavno določil, kakšen je jugoslovanski državni značaj. Utemeljil ga je v jugoslovanskem narodnem unitarizmu in državnem centralizmu,⁸ na katerega se je ves čas obstoja prve jugoslovanske skupnosti opirala tudi velikosrbska nadvladovalna politika. Zanj sta bila jugoslovanski narodni unitarizem in državni centralizem zelo prikladen način za uveljavljanje velikosrbskega razumevanja jugoslovanske države, ki naj bi bila zgolj lastnina enega, srbskega naroda, ene same, beograjske politike in ene, karađorđevićevske kraljevske hiše. Za velikosrbski hegemonizem je zato bila unitarnocentralistična narodnodržavna politika učinkovita idejnopolična formula, skozi katero so si hoteli njegovi nosilci najprej povsem poenotiti in nato politično podvreči celotno državo, da bi se lahko v njej srbski narodnopolitični interes uresničil in izživel do svojih skrajnih moči. Jugoslovanski nacionalni unitarizem, državni centralizem in velikosrbski nadvladovalni program, ki so, medsebojno povezani, preprečevali narodnostni razmah posameznih jugoslovanskih narodnih individualnosti - so bili ustavna in politična vsebina nacionalnega problema v času prve jugoslovanske skupnosti.

Poleg razlik, ki so se že pri načelnih političnih vzporednicah (monarhistična oblika vladavine, nacionalno vprašanje) pokazale ob prehodu Slovencev iz starega

⁴ Jurij Perovšek: Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih. V: Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995, Ljubljana 1997, str. 19-20. - Dalje: Perovšek: Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih.

⁵ Vilfan, Pravna zgod. Slovencev, str. 471-472. - Dokončno podrobno opredelitev ozemeljskega obsega Dravske banovine glej v Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, letnik II, 53. kos, 10. 9. 1931, Zakon o izpremembah in dopolnitvah v zakonu o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja, čl. 1.

⁶ Perovšek, Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih, str. 20.

⁷ Vilfan, Pravna zgod. Slovencev, str. 472.

⁸ Glej Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, letnik II, 53. kos, 10. 9. 1931, 368., Ustava kraljevine Jugoslavije, čl. 3., 13., 16., 29., 39., 86., 91., 93.

avstrijskega v novi jugoslovanski prostor, pa je novo jugoslovansko politično stvarnost vidno opredeljeval tudi vpliv idejnih, družbenih in socialnogospodarskih doktrin in gibanj, ki so se pojavila v Evropi v času med svetovnjima vojnoma. Kraljevina SHS je namreč nastala le dobro leto po revolucionarnem boljševiškem preobratu v Rusiji oktobra 1917, nato pa je v času njenega obstoja prišlo še do državnopolitične uveljavitve italijanskega fašizma in nemškega nacizma. Na politično in družbeno misel v prvi Jugoslaviji pa je vplivala tudi svetovna gospodarska kriza v letih 1929-1934, kajti njene posledice so "porajale tudi globalne spremembe v miselnosti socialne in gospodarske politike".⁹ Vsi ti zgodovinsko novi pojavi so opazno širili vsebino političnega življenja in opredeljevanja v jugoslovanskem in posebej tudi v slovenskem prostoru. K temu je prispevalo še dejstvo, da se je po letu 1918 v slovenskem političnem življenju kazala velika razcepljenost znotraj posameznih tradicionalnih političnih taborov - zlasti liberalnega in socialističnega.¹⁰

Ker smo na glavni politični problem prve Jugoslavije - nacionalno vprašanje - že opozorili, naj še pojasnimo, kako so se v slovenskem prostoru, ki nas v naši razpravi najbolj zanima, izražali tudi drugi ključni idejni, politični in socialnogospodarski problemi tistega časa. V tej zvezi je treba najprej opozoriti, da so se Slovenci, ki so bili, kar zadeva t. i. "klerikalno-liberalni spor" po letu 1918 še vedno "zazrti v nadaljnji ideološki boj",¹¹ leta 1920 srečali še z enim idejnim in političnim pojavom. Kot posledica ruske boljševistične revolucije je namreč v letih neposredno po prvi svetovni vojni v Evropi nastala vrsta komunističnih strank, med njimi tudi v Kraljevini SHS. Tako je bila na zedinjevalnem kongresu jugoslovanskih socialnodemokratskih strank 21. do 23. aprila 1919 v Beogradu ustanovljena Socialistična delavska stranka Jugoslavije (komunistov), ki je ob svoji ustanovitvi razglasila namero po spremembi družbenoekonomskih odnosov in osvojitvi politične oblasti.¹² Enako je tudi komunistična Delavska socialistična stranka za Slovenijo ob svoji vključitvi v SDSJ(k) 11. aprila 1920 izjavila, "da je nepretrgani razredni boj, ki ima za cilj odstranitev kapitalističnega družabnega reda, nujni pogoj

⁹ Anka Vidovič Miklavčič: Vloga in organiziranost mladine v jugoslovanskem delu Slovenije v letih 1929-1941. V: Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995, Ljubljana 1997, str. 97.

¹⁰ O slednjem glej podrobneje Jurij Perovšek: Politične stranke ter idejne, socialnogospodarske in narodnopolitične usmeritve v slovenski družbi v letih 1918-1929. V: Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929), Ljubljana 1998, str. 6-8.

¹¹ Anka Vidovič Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. (Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije), Ljubljana 1994, str. 46. - Dalje: Vidovič Miklavčič, Mladina med nacionalizmom in katolicizmom.

¹² Socialistična delavska stranka Jugoslavije (komunistov) je ob svoji ustanovitvi poudarila nujno potrebo po prehodu "kapitalistične privatne lastnine nad proizvodjalnimi sredstvi - zemljišči, rudniki, surovinami, orodji, stroji, prometnimi sredstvi - v družbeno lastnino in spremembi blagovne proizvodnje v socialistično proizvodnjo". Poudarila je tudi, da je "boj delavskega razreda proti kapitalističnemu eksploataranju neizogibno (...) politični boj". Zato delavski razred "ne more izbojevati prehoda proizvodnih sredstev v splošno lastnino, dokler ne dobi politične moči. (...) Samo z ekspropriacijo politične in ekonomske moči buržoazije in s popolno likvidacijo kapitalističnega reda", je še bilo stališče SDSJ(k), "je mogoče pretvoriti socializem iz ideje v stvarnost." - Istorjski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom II. Kongresi i zemaljske konferencije KPJ 1919-1937, Beograd 1950, str. 11, 22 (dalje: IA KPJ, II).

popolni zmagi socializma".¹³ Revolucionarni program jugoslovanskih komunistov je bil dokončno zaostren ob preimenovanju SDSJ(k) v Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ) na strankinem kongresu, ki je bil 20. do 25. junija 1920 v Vukovaru. Takrat je KPJ poudarila, da "revolucionarno obdobje od proletariata zahteva, da uporablja taka bojna sredstva, ki zbirajo vso njegovo energijo (...) v akcije, ki se končujejo v odkritem spopadu z buržoazno državo". Zato je "vsaka misel na uvedbo socializma s pomočjo kompromisa z buržoazijo" oziroma "na terenu buržoazne demokracije (...) utopiija". Prav tako imajo tudi "vsa druga sredstva, ki so v mirnem obdobju na prvem mestu razrednega boja, v aktivnem obdobju revolucije (...) podrejen pomen. Med temi sredstvi je tudi uporaba predstavniških teles kot tudi vseh drugih pravic, ki jih buržoazija daje ljudskim množicam, da bi jih varala." Dosledni revolucionarni program KPJ je nadgrajeval še poudarek, da je stranka "načelni nasprotnik parlamentarizma kot sredstva svoje razredne vladavine". Zato je KPJ opozarjala, da je "po osvojitvi politične oblasti s strani proletariata parlamentarizem (...) nemogoč".¹⁴

Poleg načrta revolucionarne družbene in politične preobrazbe, je bila ena od glavnih programskih stalnic KPJ v prvi Jugoslaviji tudi njena poudarjena protifašistična in protinacistična usmeritev. KPJ je nasprotovanje fašizmu in nacizmu (oziroma kasneje silam Osi), fašističnim organizacijam v Jugoslaviji in svojo odločenost za protifašistični boj, po letu 1922 vključila v vse svoje temeljne programske dokumente.¹⁵ Svojo protifašistično in protinacistično usmeritev so posebej poudarili tudi slovenski komunisti na ustanovnem kongresu nacionalne Komunistične partije Slovenije (KPS), ki je bil 17. in 18. aprila 1937 na Čebinah nad Zagorjem ob Savi. V čebinskem manifestu je KPS opozorila, da "združeni fašistični vojni hujskači s Hitlerjevo Nemčijo na čelu, ki jih veže skupen pohlep po tuji zemlji in skupna mržnja proti demokraciji, to je proti svobodi in ljudskim pravicam, pripravljajo človeštvu bolj strašno usodo od tiste, ki jo je preživelo v 'letih strahote' 1914-1918, da bi uresničili svoje osvojevalne cilje. (...) Svojih namenov fašizem ne more skriti", je nadaljeval manifest. "Ne le odkrite Hitlerjeve izjave v njegovi knjigi 'Mein Kampf', ne le sam duh fašizma, ki ne trpi obstoja majhnih narodov, temveč vsa notranja in zunanja politika Hitlerjeve Nemčije je dokaz, da se Hitler znova oprijemlje stare nemške imperialistične politike 'Drang nach Osten' (...). Tako osvajalno politiko Hitlerjeve Nemčije dokazuje tudi vse pisanje nemškega tiska, ki razglša Slovenijo za 'sfero nemške kulture', za 'nemško kulturno ozemlje', za deželo, 'kjer žive Nemci', a Slovence smatra ta tisk za 'slovensko govoreče Nemce'. Propagandna karta 'bodočega nemškega tretjega rajha' (...) obsega Slovenijo kot sestavni del tega 'tretjega rajha'." Manifest je nadalje opozarjal tudi na italijanski fašizem, ki je "stari zakleti sovražnik slovenskega naroda" in se "Sloveniji odpovedati ne more. (...) Zato pomeni

¹³ Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929), Ljubljana 1998, dok. št. 27, str. 106. - Dalje: Perovšek, Programi pol. strank.

¹⁴ IA KPJ, II, str. 36-37.

¹⁵ O tem glej Julijana Vrčinc: Rad i zaključci Prve, Druge i Treće konferencije KPJ. V. Istorija XX veka, Zbornik radova, I. Beograd 1959, str. 244, 260; IA KPJ, II, str. 82-85, 89, 159, 222-223, 244, 245, 246, 250-251, 266, 346, 352, 353, 355, 356, 358, 365, 366, 373, 375, 376, 377, 382, 389, 395, 398, 399, 401; Peta zemaljska konferencija KPJ (19-23. oktobar 1940). Priredili Pero Damjanović, Milovan Bosić, Dragica Lazarević, Beograd 1980, str. 236 (o tem glej tudi govor Josipa Broza Tita na V. državni konferenci KPJ, prav tam, str. 5-6).

nemško-italijanska zveza za slovenski narod strašno nevarnost, da ga bodo fašistični roparji vnovič razkosali”, je poudarjal manifest. In če bi se jim to posrečilo, “tedaj bi bil to za ves narod udarec v srce. Razkosan, razbit bi tem laže podlegel nasilnim fašističnim raznarodovalnim metodam, ki po svoji brezobzornosti in po svojem cinizmu nimajo primere v zgodovini.”¹⁶

Odkrite revolucionarne namere komunistov so seveda vzbudile oster odpor ostalih (tudi socialističnih), zlasti pa meščanskih političnih strank. Slovenska meščanska liberalna politika se je na pojav komunistične stranke oziroma vprašanje socialistične revolucije odzvala s stališčem, da je komunizem “program največje nekulture, največje nesvobode in tiranstva, kakor ga ni izvrševal niti nekdanji ruski car”.¹⁷ Tolmačila ga je kot “diktaturo manjšine nad večino”, kot “brezobzorno diktaturo enega stanu nad vsem ostalim prebivalstvom”.¹⁸ Zato bi bilo treba “boljševizem in njegove posredne ali neposredne sorodnike (...) zatreti, četudi s silo”.¹⁹ Sicer pa so liberalci menili, “da je komunizem kot ideja v resnici to, za kar so ga sociologi in psihologi proglašali že ves čas, namreč le utopija, ki se nikjer in nikdar doseči ne da”.²⁰ Enako je sodila tudi katoliška politika. Zanj je bil komunizem “zgolj materialistično usmerjena utopija”,²¹ a hkrati tudi “najbolj brutalen materijalistični svetovni nazor”,²² ki je spočel eno “najstrašnejših revolucij na svetu”.²³ In ker je “diktatura proletariata končni cilj vsega materialistično-socialističnega delavskega gibanja”²⁴ in ker se Slovenija “noče pogrezniti v močvirju materializma”,²⁵ je katoliški tabor poudarjal, da morata zahodna krščanska kultura in družba “voditi tudi boj proti komunizmu”.²⁶ Pri tem naj bi katolicizem “s svojo trdno cerkveno organizacijo predstavlja(l) najmočnejši jez proti (...) komunističnemu brezboštvu”.²⁷ To pa zato, je leta 1936 zapisal vodilni katoliški politični list *Slovenec*, ker je danes možno le dvoje: “ali bo naša bodočnost katoliška ali pa bo komunistična, JNS-arska (liberalna - op. J. P.) gotovo ne bo”.²⁸

Oba najmočnejša idejna in politična tabora na Slovenskem, katoliški in liberalni, sta torej komunizem odločno zavračala.²⁹ Prav tako sta zavračala tudi fašizem in nacizem. Glavne ocene katoliškega tabora so bile, da je fašizem v Italiji uvedel “diktaturo kot trajno ustanovo”³⁰ in “boljševiške metode vladanja”.³¹ Opozorilo

¹⁶ Manifest ustanovnega kongresa KPS DELAVCI! DELOVNO LJUDSTVO! SLOVENCII! V: Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS. Razprave in dokumenti, Ljubljana 1977, str. 274-275.

¹⁷ Slovenski narod, leto LIII, št. 88, 18. 4. 1920, Dr. Ivan Tavčar, Komunizem? - Dalje: SN.

¹⁸ SN, leto LVII, št. 131, 8. 6. 1924, Vsi na branik države in nacije!

¹⁹ Jutro, leto V, št. 131, 3. 6. 1924; uvodnik z dne 2. junija.

²⁰ Jutro, leto XVIII, št. 261, 9. 11. 1937, Dvajset let boljševistične Rusije.

²¹ Slovenec, leto LXV, št. 84a, 14. 4. 1937, Huda utvara.

²² Slovenec, leto LVIII, št. 37, 14. 2. 1930, Dežela brez Boga.

²³ Slovenec, leto LII, št. 205, 7. 9. 1924, K Marijanskem kongresu.

²⁴ Slovenec, leto XLIX, št. 173, 2. 8. 1921, Opomin.

²⁵ Slovenec, leto LII, št. 206, 9. 9. 1924, Slavnostni dnevi I. Marijanskega kongresa.

²⁶ Slovenec, leto LXV, št. 68a, 24. 3. 1937, Drin. (dr. Ivan Ahčin), Vsem, ki so dobre volje.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Slovenec, leto LXIV, št. 169a, 26. 7. 1936, Kje je sovražnik?

²⁹ Več o liberalnih in katoliških pogledih na komunizem v prvi Jugoslaviji glej v Jurij Perovšek: Idejni, socialnogospodarski in narodnopolitični nazori slovenskega meščanstva v času med svetovnima vojnama (1918-1941). Zgodovinski časopis, leto LI, 1997, št. 4, str. 533, 541-543 (dalje: Perovšek, Slovensko meščanstvo 1918-1941).

³⁰ Slovenec, leto LIV, št. 255, 7. 11. 1926, Za zaščito slovanske narodne manjšine v Italiji.

³¹ Slovenec, leto LIV, št. 260, 13. 11. 1926, Dovolj!

katoliške politike je še bilo, da je namen fašizma "svetovladstvo", tj. "absolutna vlada naroda, ki je ‚najvrednejši‘ (in) podjarmljenje ‚inferiornih plemen“".³² Take cilje je videla tudi pri nemškem nacizmu. Katoliški tabor je poudarjal, da je nemški narodni socializem nasilno zvpustavil "poganski nacionalizem",³³ ki "uči nadvrednost ene same rase ali rase sploh".³⁴ Zaradi svojega "razdirajočega animaličnega egoizma" pa pomeni "uničevanje vseh moralnih, kulturnih in političnih vrednot človeštva" in, "kljub frazam novodobnega modroslovja, v katere se odeva, razodeva le veliko izrodstvo moralno težko bolnega sloja sodobne človeške družbe".³⁵ Podobne ocene o fašizmu in nacizmu je oblikovala tudi liberalna politika. Fašizem je zavračala tako zaradi njegove grobe protislovenske narodnodržavne politike³⁶ kot tudi zaradi njegovega nedemokratskega značaja sploh. Poudarjala je, da je teroristično in totalitarnično gibanje,³⁷ ki "pljuje v lice" demokraciji in načelu parlamentarne večine in predstavlja grožnjo za evropski mir.³⁸ Liberalci so prav tako tudi v nacizmu videli trajno grožnjo za mir,³⁹ nacistična Nemčija pa je bila po njihovi oceni država, v kateri "vlada narodnosocialistična totaliteta".⁴⁰ In to ne le proti Židom, temveč proti vsakomur, "kadar njegovo dejanje in nehanje režimu kljukastega križa ne bo po volji", torej tudi "proti marksistom, liberalcem in ultramontanistom!"⁴¹

Hkrati z zavračanjem komunizma, fašizma in nacizma sta si bila oba najmočnejša slovenska politična tabora blizu tudi v njunih socialnogospodarskih pogledih. Zavzemala sta se za stanovsko korporativni sistem in v tej zvezi za disciplinirano oziroma avtoritarno demokracijo.⁴² Toda kljub dokaj izenačenim pogledom na temeljna idejnopolična in socialnogospodarska vprašanja porojena v času med obema svetovnjima vojnoma, pa sta še vedno drug drugega ostro zavračala. Katoliški tabor je opozarjal, da liberalizem "pod pretvezo, da stremi po polnem usovršenju osebnosti, zagovarja avtonomno moralo in je pristaš naziranja, da je človek sam sebi norma in zakon". To poraja pretirani individualizem, ki se na "idejnem in verskem polju javlja kot od Boga in družbe emancipiran človeški duh v znamenju liberalizma, v gospodarskem pa kapitalizma".⁴³ Katoliška politika je bila

³² Slovenec, leto LIV, št. 263, 17. 11. 1926, Mussolinizem.

³³ Slovenec, leto LXV, št. 169a, 28. 7. 1937, Nacionalna religija; leto LXVII, št. 173a, 1. 8. 1939, Beseda po kongresu.

³⁴ Slovenec, leto LXV, št. 72a, 31. 3. 1937, Tri okrožnice.

³⁵ Slovenec, leto LXII, št. 152a, 8. 7. 1934, Dragocen nauk. - Več o pogledih katoliške politike na fašizem in nacizem v prvi Jugoslaviji glej Perovšek, Slovensko meščanstvo 1918-1941, str. 545-547.

³⁶ O protislovenskem značaju italijanskega fašizma in fašistični protislovenski narodnodržavni politiki glej temeljne monografske obravnave Milice Kacin-Wohinz Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo (Maribor-Trst 1972), Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev v letih 1921-1928, I-II (Koper 1977) in Prvi antifašizem v Evropi. Primorska 1925-1935 (Koper 1990).

³⁷ SN, leto LV, št. 249, 1. 11. 1922, O fašistovskem pokretu; leto LIX, št. 258, 13. 11. 1926, 12. novembra I. 1926.

³⁸ Jutro, leto VII, št. 256, 6. 11. 1926, Fašistovska inkvizicija v Italiji; št. 260, 11. 11. 1926; uvodnik z dne 10. novembra.

³⁹ Jutro, leto XV, št. 191, 21. 8. 1934, Po plebiscitu.

⁴⁰ Jutro, leto XV, št. 198, 29. 8. 1934, Nemčija in Italija, Nemčija in Avstrija.

⁴¹ Jutro, leto XVI, št. 216, 18. 9. 1935, Protizidovski zakoni v Nemčiji. - Več o pogledih liberalne politike na fašizem in nacizem v prvi Jugoslaviji glej Perovšek, Slovensko meščanstvo 1918-1941, str. 536-537.

⁴² Podrobneje o tem glej Perovšek, Slovensko meščanstvo 1918-1941, str. 537-538, 549-550.

⁴³ Slovenec, leto LX, 79, 7. 4. 1932, Kolektivizem.

odločena premagati "duha starega kulturnega in gospodarskega liberalizma",⁴⁴ to pa zato, ker je bil po njenem prepričanju liberalizem slovenski krščanski tradiciji, morali in narodni zavesti tuj.⁴⁵ Pri tem se je opirala tudi na svojo oceno, ki jo je že leta 1923 zapisal *Slovenec*. In sicer, da je "slovensko ljudstvo eminentno katoliško ljudstvo" in da je "vse skoro polstoletno delo svobodomiselstva, da naše ljudstvo od cerkve odtrga ali vsaj to zvezo zrahlja, bilo popolnoma zastonj".⁴⁶

A bilo je tudi obratno. Tako kot je katoliška politika zavračala liberalizem, je tudi liberalni tabor zavračal katolicizem. Pri tem pa ne moremo govoriti o liberalnem protiverskem razpoloženju. Temeljno liberalno programsko stališče je bilo, da "spoštujemo verstvo kot naraven činitelj v človeškem čustvovanju",⁴⁷ zato naj bi bila "duhovna obnova (...) v znamenju krščanstva tudi za Slovence potrebna in od vsakega nacionalno čutečega zaželjena".⁴⁸ Toda pri vprašanju "klerikalizma, to je izrabe cerkve in vere v politične svrhe"⁴⁹, je liberalna politika poudarjala, naj "duhovščina ne izrablja svojega verskega vpliva na razne postranske, zlasti strankarsko politične svrhe".⁵⁰ In tudi "*klerikalne stranke* (mišljena je katoliška Slovenska ljudska stranka - op. J. P.)", naj "*ne vežejo svojih programov, to se pravi svojih tuzemskih, gospodarskih, socijalnih in drugih programov z bistvom nebeške misije katoliške cerkve ter naj izvrše ločitev politike od vere in cerkve*".⁵¹ Tako bi se lahko odpravil "boj med klerikalizmom in liberalizmom, z drugimi besedami dejstvo obstoja klerikalizma med Slovenci",⁵² kar bi tudi bilo "*v interesu čistega političnega življenja ter pristnega narodovega napredka*".⁵³

Celje in glavna idejna, narodnopolitična in socialnogospodarska vprašanja političnega razvoja na Slovenskem v času med obema svetovnima vojnama

Različne nove prvine slovenskega političnega življenja porojene v času prve jugoslovanske države, so se, tako kot drugje v Sloveniji, odražale tudi v Celju. Nastop novega političnega obdobja so v Celju poudarili že z izdajanjem novega političnega lista, ki so mu dali ime *Nova doba*. List je izhajal v letih 1919-1941 (dvakrat do trikrat tedensko) in je bil liberalno usmerjen. Seveda pa je bilo Celje tudi povsem neposredno vpeto v slovensko politično življenje po letu 1918. To se je zelo jasno in po politični vsebini tudi zelo ustvarjalno pokazalo prav ob najbolj žgočem problemu prve Jugoslavije - nacionalnem vprašanju. V tem vprašanju se je namreč slovenska politika razdelila na avtonomistično-federalistični in unitarnocentralistični narodnopolitični pol. Političnim silam, ki so zagovarjale jugoslovanski nacionalni unitarizem in državni centralizem je bilo skupno prepričanje, da predstavlja oblikovanje enotnega jugoslovanskega naroda logičen

⁴⁴ *Slovenec*, leto LXVI, št. 146a, 29. 6. 1938, V službi najvišjih vzorov.

⁴⁵ *Slovenec*, leto LVI, št. 159, 15. 7. 1928, Veliki dan.

⁴⁶ *Slovenec*, leto LI, št. 195, 30. 8. 1923, V tvojem taboru je Slovenija. - Več o pogledih katoliškega tabora na liberalizem v prvi Jugoslaviji glej Perovšek, Slovensko meščanstvo 1918-1941, str. 543-545.

⁴⁷ Perovšek, Programi pol. strank, dok. št. 12, str. 57.

⁴⁸ *Jutro*, leto V, št. 215, 12. 9. 1924; uvodnik z dne 11. septembra.

⁴⁹ *SN*, leto LVII, št. 192, 23. 8. 1924, Malo poduka.

⁵⁰ *Jutro*, leto XIV, št. 170, 23. 7. 1933, Po kongresu JNS.

⁵¹ *SN*, leto LVII, št. 204, 6. 9. 1924, Mnogoličnost in oportunitizem.

⁵² *SN*, leto LVII, št. 192, 23. 8. 1924, Malo poduka.

⁵³ Prav tam. - Več o pogledih liberalnega tabora na vprašanje političnega katolicizma v prvi Jugoslaviji glej Perovšek, Slovensko meščanstvo 1918-1941, str. 533-536.

in tudi zgodovinsko nujen zaključek do tedaj nepovezanega razvoja posameznih južnoslovanskih etnij. Njihovo zbiranje v novo, višjo in politično močnejšo jugoslovansko narodno skupnost naj bi zato pomenilo narodnodržavni smisel bivanja v centralistični Jugoslaviji, saj le taka država izravnava vse narodne, kulturne, gospodarske in državnopravne razlike med njimi. Tak pogled na jugoslovansko državo in slovensko narodno prihodnost v njej je zagovarjal večinski del liberalnega tabora, ob njem pa so ga podpirali še v slovenskem delu Narodne radikalne stranke, v slovenskem delu Socialistične stranke Jugoslavije in do leta 1923 tudi v KPJ.⁵⁴

Sprejemanju in podpiranju unitaristične in centralistične jugoslovanske države pa so nasprotovale avtonomistično-federalistične politične sile. Bilo jih je več kot unitarističnih in podpirala jih je tudi velika večina Slovencev. Slovenski avtonomistično-federalistični narodnopolitični pol ni sprejemal ustavnopravnega in političnega izbrisa slovenskega naroda v jugoslovanski državi, pač pa se je odločil taki nacionalni usodi upreti in se na osnovi zavesti o posebni slovenski narodni individualnosti boriti za pravico do slovenskega jezika, kulture in lastne nacionalne državnosti, ki bi jo zagotovila avtonomistično ali federativno preurejena jugoslovanska državna zveza. Tako narodnopolitično usmeritev so v dvajsetih letih, poleg najmočnejše slovenske politične organizacije katoliške Slovenske ljudske stranke, podpirale še Narodno socialistična stranka, Slovenska republikanska stranka, Združenje slovenskih avtonomistov, Zveza delovnega ljudstva, Socialistična stranka delovnega ljudstva, po letu 1923 KPJ, Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev, iz socialističnega tabora t. i. Bernotova skupina in Slovenska kmetijska stranka.⁵⁵ V tridesetih letih pa so jo, ob vodilni slovenski avtonomistični politični sili Slovenski ljudski stranki, podpirale še posamezne liberalne narodno-demokratske skupine in druge politične skupine, gibanja in povezave iz ostalih političnih taborov; med njimi so jo najbolj prodorno zagovarjali znotraj ljudskofrontnega gibanja, katerega temeljni nosilci so bili komunisti, slovensko usmerjena narodnodemokratska inteligenca, krščanski socialisti in narodnodemokratsko preobraženo slovensko Sokolstvo.⁵⁶ Toda najbolj izviren slovenski narodnopolitični program v prvi Jugoslaviji je bil povezan s Celjem. Njegova nosilka je bila Slovenska republikanska stranka (SRS), katere ustanovitev je bila posledica političnega prizadevanja dr. Antona Novačana, "tedaj pisatelja in politika, pozneje pa še odvetnika in diplomata".⁵⁷ Stranka se je razvila iz

⁵⁴ Več o tem glej Jurij Perovšek: Slovinci in Jugoslavija v letih 1918-1941. Časopis za zgodovino in narodopisje, leto LXIX (Nova vrsta 34), 1998, št. 1, str. 61-61; isti. Slovinci in Jugoslavija v tridesetih letih, str. 21-22.

⁵⁵ Več o tem glej Jurij Perovšek: Slovenski avtonomizem socialistične smeri v letu 1923. Prispevki za novejšo zgodovino, leto XXXIV, 1994, št. 2, str. 169-175; isti: Slovenska državna volja v prvem desetletju jugoslovanske krize. V: Slovinci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994), Ljubljana 1995, str. 127-133 (dalje: Perovšek, Slovenska državna volja).

⁵⁶ Več o tem glej Perovšek, Slovinci in Jugoslavija v tridesetih letih, str. 23-26.

⁵⁷ Igor Grdina: Kratka zgodovina Slovenske zemljoradniške in Slovenske republikanske stranke Antona Novačana. Zgodovinski časopis, letnik XLIII, 1989, št. 1, str. 77 (dalje: Grdina, Politični stranki Antona Novačana).

Anton Novačan (Zadobrova, 9. 7. 1887 - Posadas, Argentina, 22. 3. 1951). Slovensko in nemško osnovno šolo ter nižjo gimnazijo je obiskoval v Celju, maturiral pa je leta 1908 v Varaždinu. V letih 1908-1910 in 1914-1915 je v Pragi študiral pravo, kjer je 1915 promoviral. Vmes je bival v Parizu

t. i. zemljoradniškega gibanja, ki se je na Slovenskem pojavilo novembra 1921. Politična predstavica tega gibanja je bila Zemljoradniška stranka za Slovenijo, ki se je 19. marca 1922 preoblikovala v Slovensko zemljoradniško stranko, ta pa se je 23. aprila istega leta pretvorila v SRS.⁵⁸ Težišče delovanja SRS je bilo v Celju in njegovi okolici, čeprav je bila stranka dejavna tudi v okolici Novega mesta, Brežic in Krškega in celo na Gorenjskem okoli Šenčurja. SRS je obstajala do pomladi 1923, ko je po neuspešnem nastopu na volitvah v Narodno skupščino Kraljevine SHS 18. marca 1923 prenehala delovati.

Slovenska republikanska stranka je, tako kot njena neposredna predhodnica Slovenska zemljoradniška stranka, zagovarjala republikansko obliko vladavine in oblikovanje moderne južnoslovanske (kon)federacije z jasno izraženo državnostjo Slovencev, Hrvatov Srbov in Bolgarov.⁵⁹ Opozarjala je, da le republikanska oblika vladavine zagotavlja popolno vlado ljudstva in jamči nemoten gospodarski razvoj vsakega posameznika in cele države, medtem ko šele federativna državnost ureditev omogoča, "da se posamezni narodi glede svoje državne skupnosti med seboj bratski sporazumejo in to ne pod kakoršnim koli pritiskom od z g o r a j, marveč na podlagi pravega izraza ljudske volje".⁶⁰ Zato je poudarjala, da je federacija več kot avtonomija.⁶¹ Predsednik SRS A. Novačan je pojasnjeval, da ima vsaka avtonomija, ožja ali širša, zakonodajna ali "s kakšnim drugim lepim pridevnikom (...) to slabo lastnost, da je nad njo še vedno nekdo višji, neki gospodar, ki ji ukazuje in ji kaže pot, po kateri sme hoditi".⁶² Po prepričanju SRS bi zato bila popolna upravna samostojnost Slovenije zagotovljena le v okviru "zvezne republike Jugoslavije", kajti v njej bi bila Slovenija "država za sebe kakor so države za sebe posamezni deli velike federativne Amerike ali pa federativne republike Švajce". S tem Slovenci ne bi bili podrejeni Beogradu ali Zagrebu, ampak bi vladali sami sebi in dihali "enkrat na svoja lastna pljuča".⁶³ In to kot samostojen in

(1910), Münchnu (1911) in Moskvi (1912), na začetku prve svetovne vojne (od avgusta do novembra 1914) pa je bil zaprt v Celju in Gradcu. V letih 1916-1918 je bil v avstroogrski vojski, neposredno po koncu vojne pa je bil tajnik začasnega češkega poslaništva pri Narodnem Vijeću SHS v Zagrebu. Leta 1919 je bil ataše jugoslovanskega poslaništva v Pragi, naslednje leto pa konzularni uradnik v Trstu. Kasneje je bil tajnik kmetijskega ministrstva, od novembra 1921 pa je vodil Zemljoradniško stranko za Slovenijo. Nato je bil v marcu in aprilu 1922 predsednik Slovenske zemljoradniške stranke, od aprila 1922 do pomladi 1923 pa predsednik Slovenske republikanske stranke. Po skupščinskih volitvah 18. marca 1923 je politiko opustil in bil od jeseni 1923 do maja 1925 tiskovni ataše jugoslovanskega poslaništva v Varšavi. Maja 1926 je stopil v službo kot odvetniški kandidat v Mariboru, kasneje pa je odprl lastno odvetniško pisarno. V začetku tridesetih let je opustil advokatsko prakso in se vrnil v diplomatsko službo. Leta 1932 je bil imenovan za odpravnika jugoslovanskega poslaništva v Kairu, leta 1934 pa v Celovcu. Po drugi svetovni vojni se je odločil za bivanje v tujini in je nekaj let živel v Argentini. Ko se je pripravljal na povratek v domovino, je v nesrečnem slučaju (pičila ga je kača) izgubil življenje. Kot književnik je A. Novačan izražal močan osebni temperament, v katerem je spajal romantični avanturizem in naturalistično vitalnost. Njegovo najbolj znano delo je teatsko izredno močna zgodovinska renesančno-romantična tragedija Herman Celjski.

⁵⁸ Podrobneje glej o idejnem, programskem in organizacijsko-političnem razvoju, ki je vodil od pojava zemljoradniškega gibanja v Sloveniji do oblikovanja Slovenske republikanske stranke v Grdina, Politični stranki Antona Novačana, str. 77-86.

⁵⁹ O narodnopolitičnih pogledih Slovenske zemljoradniške stranke glej Grdina, Politični stranki Antona Novačana, str. 84-86; Perovšek, Programi pol. strank, dok. št. 36, str. 150.

⁶⁰ Perovšek, Programi pol. strank, dok. št. 37, str. 151.

⁶¹ Republikanec, leto II, št. 15, 8. 3. 1923. Manifest slovenskih republikancev.

⁶² Republikanec, leto II, št. 6. 4. 1. 1923, dr. A. Novačan, Federacija in Avtonomija.

⁶³ Republikanec, leto II, št. 15, 8. 3. 1923. Manifest slovenskih republikancev.

zgodovinsko izoblikovan narod, saj je SRS zelo jasno odklanjala načelo o jugoslovanski nacionalni enotnosti. A. Novačan je tako strankino narodnopolitično stališče slikovito izrazil v pojasnilu na vprašanje, kaj naj bi bil enoten jugoslovanski narod. To naj bi bila težnja, "da bi se Slovenci, Hrvati in Srbi zvarili *kar čez noč u jeden narod*, torej da bi bili ena štruca iz treh vrst moke in da bi to štruco zmesili belgrajski peki". Opozarjal je, da je to "proti naturi", ker so trije "eno samo v katekizmu in še tam je to verska skrivnost!"⁶⁴

Slovenska republikanska stranka je podrobno predstavila državnopравни vidik svojega federativnega narodnopolitičnega programa. "*Republikanska Slovenija kot del Velike Federativne Republike Jugoslavije*"⁶⁵ naj bi skupaj s Hrvaško, Srbijo in Bolgarijo tvorila sestavljeno državo - Federativno republiko Jugoslavijo (FRJ). V njej bi Slovenija imela svojo državno upravo, tj. svoj državni zbor, svoje finance, žandarmerijo, sodstvo in davčno upravo. S Hrvati, Srbi in Bolgari bi bila povezana samo kot enakopravni državni del FRJ. Skupne zadeve vseh štirih federativnih enot FRJ bi bile: 1) *vojska*. Ta bi imela skupni generalštab in vojno ministrstvo, medtem ko bi Slovenci služili vojni rok v Sloveniji - v "popolnoma slovenskih polkih". V primeru, da bi bilo treba kak polk prestaviti, pa bi moral ves polk ostati skupaj, ne pa da bi Slovence "razdrobili, pet v Makedonijo, deset u Dalmacijo itd. kakor to delajo zdaj". Prav tako vojaška služba ne bi bila militaristična, ampak bi bil uveden sistem milice. Vsakdo bi branil domovino, a ne le kot borec-vojak, marveč tudi kot zaveden državljan; 2) *zunanje ministrstvo*. SRS je sodila, da bi bilo predrago, če bi vsaka federativna enota imela svoje diplomatske predstavnike. Zahtevala pa je, da mora biti skupna zunanja služba pravična. Po sporazumno določenem ključu naj bi zato bilo v skupni diplomatski službi tudi določeno število Slovencev in Hrvatov, "ne pa sami Srbi, kakor je to danes"; 3) *finance*. Te bi bile skupne samo v skupnih zadevah; 4) *denar*. Pri tem je SRS načrtovala, da bi bila risba bankovcev enotna, besedilo pa bi bankovci imeli po ključu samo slovensko, samo hrvaško, samo srbsko in samo bolgarsko; 5) *trgovske pogodbe s tujimi državami*; 6) *carinska služba in tarifa*; 7) skupen bi bil tudi *predsednik FRJ*. O skupnem predsedniku FRJ je imela SRS zelo zanimivo zamisel, ki je še posebej uveljavljala enakopravnost posameznih federativnih državnopravnih enot. Predsednik naj bi bil izvoljen "po turnusu". Eno mandatno obdobje bi bil "Slovenec, drugo Hrvat, tretjo Srb, četrto Bolgar!" Mandatno obdobje predsednika FRJ naj bi bilo "tri ali štiri leta".⁶⁶

SRS pa ni bila edina slovenska avtonomistično-federalistična stranka, ki je bila v času med svetovnim vojnama povezana s Celjem. V Celju je bila namreč oblikovana tudi Slovenska kmetijska stranka (SKS), v katero sta se 2. maja 1926 združili do tedaj samostojni Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev in Samostojna kmetijska stranka.⁶⁷ SKS je bila v drugi polovici dvajsetih let najdoslednejša politična zagovornica slovenskega federativnega nacionalnega programa. Liberalna Samostojna demokratska stranka (v katero se je leta 1924

⁶⁴ Republikanec, leto II, št. 6, 4. 1. 1923, dr. A. Novačan, Federacija in Avtonomija.

⁶⁵ Republikanec, leto II, št. 9, 11, 12, 14, 25. 1., 8. 2., 15. 2., 1. 3., 15. 3. 1923.

⁶⁶ Republikanec, leto II, št. 11. 8. 2. 1923, Še enkrat federacija in avtonomija!

⁶⁷ O nastanku Samostojne kmetijske stranke glej Jurij Perovšek: Liberalizem in vprašanje slovenstva. Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929, Ljubljana 1996, str. 222 (dalje: Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva).

preimenovala dotedanja Jugoslovanska demokratska stranka) in Socialistična stranka Jugoslavije sta namreč zastopali unitaristično stališče, Narodno socialistična stranka ni več obstajala, Bernotova skupina ni imela otipljivejše politične teže, slovenski komunisti pa so bili kljub poudarjenemu narodnofederalističnemu stališču zaradi potisnjenosti v ilegalo zgolj drugoten dejavnik v slovenski politiki.⁶⁸ Ob tem je treba tudi upoštevati, da je vodilna slovenska avtonomistična sila - Slovenska ljudska stranka - po sklenitvi znanega Blejskega sporazuma z velikosrbsko Narodno radikalno stranko 11. julija 1927 opustila aktivni politični boj za avtonomno Slovenijo oziroma se je v letih 1927-1928 osredotočila na kolikor mogoče usklajeno upravno delovanje t. i. oblastnih samouprav.⁶⁹ Tako je bila SKS tudi edina slovenska politična stranka, ki je vse do uvedbe diktature kralja Aleksandra leta 1929 dosledno terjala lastno slovensko državnost s popolno finančno in zakonodajno avtonomijo znotraj federativno preurejene južnoslovanske državne zveze.⁷⁰ To naj bi poleg Slovencev, Hrvatov in Srbov tvorili tudi Bolgari.⁷¹ Omeniti tudi velja, da je najvidnejši politik SKS in strankin poslanec v Narodni skupščini Kraljevine SHS Ivan Pucelj v zadnjem letu pred uvedbo diktature v skupščini govoril le slovensko. Trinajstega junija 1928 je celo dosegel, da je bil skupščinski zapisnik prebran v slovenskem jeziku.⁷²

Poleg narodnega vprašanja so bile s Celjem seveda povezane tudi druge ključne prvine političnega življenja v prvi jugoslovanski državi. Tako je Celje, po velikosti in pomembnosti tretje slovensko mesto, imelo vidno vlogo v razvoju revolucionarnega delavskega gibanja in levodemokratske politike na Slovenskem. Najprej že leta 1920, ko so med veliko železničarsko in splošno stavko⁷³ celjski delavski aktivisti 24. aprila 1920 hodili po mestu in pozivali podjetnike in trgovce, naj solidarnostno s stavkujočimi zapro podjetja in trgovine.⁷⁴ Pri tem je - po poročilu *Nove dobe* - iz celjske nemške tiskarne "komunistični tajnik Leskovšek (Franc Leskošek - op. J. P.) ... pošiljal svoje telefonske 'befehe' na razne strani zaradi splošne stavke".⁷⁵ Potem ko je, takoj po dogodkih na Zaloški cesti 24. aprila 1920 Deželna vlada za Slovenijo izdala naredbo o prepovedi zbiranja in združevanja in uvedbi policijske

⁶⁸ Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 228-229, 266-268.

⁶⁹ O tem glej podrobneje Miroslav Stiplovšek: *Prizadevanje za avtonomijo Slovenije od ustanovitve jugoslovanske države do kraljeve diktature (1918-1929)*. Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik LXV (Nova vrsta 30), 1994, št. 1, str. 87-94.

⁷⁰ O tem glej Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 221-230.

⁷¹ Perovšek, *Programi pol. strank, dok. št. 43*, str. 169.

⁷² Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 226-228.

⁷³ O znani železničarski in splošni stavki aprila 1920 glej podrobneje Miroslav Stiplovšek: *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918-1922. Pregled razvoja in delovanja strokovnih organizacij v jugoslovanskem delu Slovenije od prevrata 1918 do ponovne utrditve revolucionarnih strokovnih organizacij konec 1922*, Ljubljana 1979, str. 534-553 (dalje: Stiplovšek, *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja*); Janez Kos: *Železničarska in splošna stavka aprila 1920*. V: *Železničarska in splošna stavka aprila 1920*, Ljubljana 1980, str. 55-73.

⁷⁴ *Nova doba*, leto II, št. 51, 24. 4. 1920, *posebna izdaja*, Za pravičen boj - proti nasilju in anarhiji!; prav tam, Komunisti proglasili tridnevno generalno stavko (navajam: ND): Janko Orožen: *Zgodovina Celja in okolice*, II. del (1849-1941), Celje 1974, str. 408 (dalje: Orožen, *Zgodovina Celja*, II).

⁷⁵ ND, leto II, št. 52, 27. 4. 1920, *Celjske novice*. - Opozarjam, da F. Leskošek leta 1920 še ni bil član KPJ. Njen član je postal leta 1926.

ure v Ljubljani, Celju, Mariboru in Ptujju,⁷⁶ pa so v Celju pripravili 12 vidnejših socialistov. Zato se je naslednji dan, 25. aprila, bila je nedelja, iz Gaberij v mesto napotila skupina okoli 200 ljudi, ki je najprej posredovala na okrajnem glavarstvu in nato pri predsedniku okrožnega sodišča, da bi priprte izpustili. Uspeha ni bilo. Zbrani so se razšli, priprte pa so v štirinajstih dneh brez obsodbe izpustili.⁷⁷ Istega dne, ko so delavci v Celju posredovali za izpustitev pripravljanih socialističnih aktivistov, je mestna oblast zaprla kavarne Merkur, Evropa in Krobat, "ker so se v njih zbirali na posvetovanja razni komunistični hujskači".⁷⁸ Ustvarjeno solidarno razpoloženje s stavkujočimi slovenskimi železničarji in delavci je v Celju imelo tudi neposreden stavkovni izraz, saj v času splošne solidarnostne stavke v Westnovi tovarni emajlirane posode niso delali dva dni.⁷⁹ Privrženost solidarnostni stavki so dokazali tudi celjski železničarji, ki so, potem ko je socialistični *Naprej* 26. aprila 1920 pozval vse delavce na delo⁸⁰ in ko je bila 27. aprila "stavka železničarjev v Sloveniji praktično zaključena",⁸¹ 28. aprila po večini še vedno vztrajali v stavki.⁸² *Nova doba* je v tej zvezi ugotavljala, da je uspeh *Naprejevega* poziva železničarjem, "naj bi danes zjutraj (28. aprila 1920 - op. J. P.) šli na delo (...) v Celju zelo majhen".⁸³ Razpoloženje za stavkanje je bilo prisotno tudi med delavstvom, saj je *Nova doba* poročala, da je "policija (...) aretirala včeraj (tj. 28. aprila 1920 - op. J. P.) tri stavkajoče delavce, kateri so se obotavljali raziti se". Tega dne so se namreč v Celju "zbirale kljub prepovedi večje gruče", zato je "policija zahtevala razhod in prišla zgorajšnje tri, ker se niso uklonili povelju".⁸⁴

Celje kot eno od najpomembnejših industrijskih in s tem tudi delavskih središč na Slovenskem, je bilo v prvi Jugoslaviji še večkrat mesto delavskega in stavkovnega boja. In sicer v letih 1921, 1922, 1926, 1930 in 1934,⁸⁵ nato pa najbolj poudarjeno v širokem stavkovnem valu, ki je Slovenijo zajel v letih 1935-1936.⁸⁶ Najprej so stavkali v tovarni šamota Štore pri Celju. Enaindvajsetega februarja 1935 je 110 delavcev stopilo v stavko z zahtevo po novi kolektivni pogodbi in izvajanju

⁷⁶ Orožen, Zgodovina Celja, II, str. 408; Stiplovšek, Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja, str. 550. Razglas celjskega mestnega magistrata o prepovedi zbiranja, združevanja in uvedbi policijske ure ob 22.00 uri v Celju, glej v ND, leto II, št. 51, 24. 4. 1920, *posebna izdaja*.

⁷⁷ Orožen, Zgodovina Celja, II, str. 408.

⁷⁸ ND, leto II, št. 52, 27. 4. 1920, Celjske novice.

⁷⁹ Orožen, Zgodovina Celja, II, str. 408.

⁸⁰ *Naprej*, leto IV, št. 96, 26. 4. 1920, *posebna izdaja*, Delavstvo gre zopet na delo.

⁸¹ Stiplovšek, Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja, str. 550.

⁸² ND, leto II, št. 53, 29. 4. 1920, Stavka.

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Prav tam, Celjske novice.

⁸⁵ O tem glej Orožen, Zgodovina Celja, II, str. 408-409; France Filipič: Poglavlja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919-1939, 1. knjiga, Ljubljana 1981, str. 104-105 (dalje: Filipič, Poglavlja iz rev. boja, I).

⁸⁶ O stavkovnem valu v letih 1935-1936 na Slovenskem glej Vencelj Perko: Stavka jeseniških kovinarjev leta 1935. V: Jeklo in ljudje, III, Jesenice 1975, str. 155-193; isti: Stavkovno gibanje gradbenih delavcev v Sloveniji leta 1936 s posebnim ozirom na stavke stavbincev na Jesenicah. V: Jeklo in ljudje, IV, Jesenice 1979, str. 137-179; France Kresal: Tekstilna industrija v Sloveniji, Ljubljana 1976, str. 293-295, 303-315, 335-374; isti: Delavstvo in njegov ekonomski položaj v Sloveniji 1918-1941. V: Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS. Razprave in dokumenti, Ljubljana 1977, str. 60-62; isti: Mezdno gibanje. Enciklopedija Slovenije, 7, Marin-Nor, Ljubljana 1993, str. 116; Miroslav Stiplovšek: Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem. Od začetkov strokovnega gibanja do Enotnih sindikatov Slovenije (1868-1945), Maribor 1989, str. 258-270; isti: Stavkovni val 1935-36. Enciklopedija Slovenije, 12, Slovenska n-Sz, Ljubljana 1998, str. 297.

predpisov o zaščiti delavcev in obrtnega zakona. Stavka se je končala 5. marca, ko je podjetje sprejelo zahteve. Nato so od 15. do 18. junija 1935 stavkali delavci v opekarnah Unger-Ullman in F. Sodin v Celju za zvišanje mezd. Po treh dneh stavke, med katero je policija aretirala 9 delavcev, sta obe podjetji privolili v 20-25 odstotno zvišanje mezd. Dvanajstega septembra 1935 so stavkali tudi delavci v cinkarni Celje. Ker je upravni odbor 16. septembra delegaciji delavcev sporočil sklep, da ne ugodí njihovim zahtevam, so stavko nadaljevali. Naslednja stavka je bila 6. in 7. maja 1936 v Westnovi tovarni zaradi samovoljnosti mojstra, ki je odpustil dve delavki in surovo ravnal z mladoletnimi delavci. Delavci so dosegli, da sta bili delavki sprejeti nazaj na delo, uprava pa je mojstra premestila na drug oddelek. Drugega junija 1936 je bila kratkotrajna stavka v tekstilni tovarni Bergman in Elka zaradi odpovedi službe dvema delavkama. Stavka se je uspešno končala. Konec avgusta in v začetku septembra 1936 je bila še ena stavka v Westnovi tovarni. Vzrok zanjo je bilo poleg prenizkih mezd zlasti surovo nastopanje mojstrov in predelavcev, med katerimi je bilo več tujcev kot domačih, zlasti v odnosu do žensk. Ko je vsiljivi mojster dal delavki klofuto, so ga njene sodelavke pograbile in odnesle ven. Lastnik tovarne Adolf Westen je mojstra zaščitil in te delavke odpustil. Razburjeni delavci so 27. avgusta pričeli stavkati. Stavkujoči so bili dobro organizirani, saj so imeli rediteljski zbor 260 mož. V tovarni so ostali do 11. septembra, ko so jih orožniki in policisti prisilili, da so jo zapustili. A. Westen je v začetku izprl vse delavce. Pogajali so se na policiji in na magistratu. A. Westen je večino delavcev zopet sprejel na delo, približno 300 delavcev in delavk pa ne. Namesto njih je zaposlil druge iz množice, ki se je zbirala pred tovarno in se ponujala za zaposlitev.⁸⁷ S temi večidel uspešnimi stavkami je celjsko delavstvo tvorno sodelovalo v okviru tedanjih splošnih prizadevanjih sindikatov in prepovedane KPJ v boju za ublažitev skrajno poslabšanih gmotnih in delovnih razmer delavcev, ki so bile posledica velike gospodarske krize iz let 1929-1933.

V razvoju delavskega gibanja v prvi jugoslovanski državi je imelo Celje važno vlogo tudi v organizacijskopoličnem pogledu. Tako je bil od 31. oktobra do 1. novembra 1920 v Celju 12. kongres Jugoslovanske socialnodemokratske stranke. Nato sta bili 28. in 29. junija 1922 ter 8. aprila 1923 v Celju konferenci pokrajinske organizacije Socialistične stranke Jugoslavije (SSJ) za Slovenijo, 6. in 7. januarja 1923, 12. avgusta 1923, 20. decembra 1925 in 19. novembra 1926 pa so bili v Celju kongresi slovenske pokrajinske organizacije SSJ.⁸⁸ Prav tako je bila 22. avgusta 1937 v Celju konferenca poverjenikov in sodelavcev socialističnega glasila *Delavska politika*, na kateri so sprejeli resolucijo, ki je poudarjala zahteve po temeljnih političnih in socialnih svoboščinah, demokraciji in narodni enakopravnosti.⁸⁹ Leto dni kasneje, 21. avgusta 1938, je bila v Celju še socialistična konferenca, ki je razpravljala o vojni nevarnosti in o združitvi naprednih sil.⁹⁰ V začetku novembra 1939 se je v Celju sestal tudi glavni odbor nekdanje Socialistične stranke Jugoslavije. Na seji odbora so izvolili novo vodstvo

⁸⁷ Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem 1867-1968, Ljubljana 1969, str. 117, 118, 121, 124, 125; Orožen, Zgodovina Celja, II, str. 410, 412.

⁸⁸ O tem glej podrobneje Metod Mikuž: Razvoj slovenskih političnih strank (1918 do zač. 1929) v stari Jugoslaviji. Zgodovinski časopis, letnik IX, 1955, št. 1-4, str. 111, 121, 122, 124, 125.

⁸⁹ Delavska politika, leto XII, št. 68, 25. 8. 1937, Sijajna manifestacija socialistične misli v Celju. - Dalje: DP.

⁹⁰ Orožen, Zgodovina Celja, II, str. 414.

in sprejeli stališča o tedanjih aktualnih notranje- in zunanjepolitičnih vprašanjih.⁹¹ Sredi dvajsetih let - 22. marca 1925 - je bil v Celju tudi kongres Unije slovenskih rudarjev, na katerem so sklenili, da se ustanovi Zveza rudarjev Jugoslavije.⁹²

V Celju je delovala tudi KPJ. Prvi dve komunistični celici sta bili ustanovljeni leta 1927, leta 1932 pa je bila ustanovljena organizacija KPJ za celjsko okrožje. Njen sekretar je postal Slavko Šlander.⁹³ V okolici Celja sta bili tudi 1. in 2. konferenca Komunistične partije Slovenije. Prva je bila 16. in 17. aprila 1938 v Šmiglovi zidanici nad Grajsko goro v Savinjski dolini, druga pa v noči med 31. decembrom 1939 in 1. januarjem 1940 v Joštovem mlinu v Medlogu pri Celju. Na konferencah so bili med drugim sprejeti sklepi, ki so opozarjali na nevarnost hitlerizma in so nakazovali najrazličnejše oblike boja proti njemu, poudarjena pa je bila tudi potreba po nadaljnji krepitvi organizacije KPS in hitrejšem vključevanju novih članov, zlasti žensk v partijsko delo.⁹⁴

V zvezi s komunističnim gibanjem je treba opozoriti tudi na večje število sodnih procesov, ki so bili v prvi Jugoslaviji vodeni proti slovenskim komunistom pred okrožnim sodiščem v Celju. Zagovarjali so se obtoženi iz revirjev, a bilo jih je tudi iz ožjega celjskega območja, zlasti po uvedbi diktature kralja Aleksandra. V letih 1924, 1929, 1934, 1936 je bilo šest procesov proti komunistom, vodeni pa so bili proti 70 obtoženim. Dobra polovica obtoženih je bila obsojena na daljše zaporne kazni.⁹⁵ Celjska politična oblast in žandarmerija sta pošiljali mlade komuniste pred sodišče še leta 1939 in 1940, ki pa je nastopalo blažje kot dotlej.⁹⁶ Med procesi proti komunistom pred celjskim okrožnim sodiščem je imel najbolj odmevno politično osnovo proces proti Francu Kokalju in tovarišem, ki je bil od 25. do 27. novembra 1924. F. Kokalj in tovariši so bili obtoženi zaradi udeležbe pri znanem oboroženem spopadu med komunisti in pripadniki Orjune 1. junija 1924 v Trbovljah.⁹⁷ Spopad je terjal več smrtnih žrtev na obeh straneh. V t. i. celjskem sodnem procesu je bilo obtoženih 20 komunistov, obsojenih pa osem, in sicer na zaporne kazni od treh tednov zapora do dveh let težke ječe.⁹⁸

⁹¹ DP, leto XIV, št. 129, 11. 11. 1939, Stališče Socijalistične stranke.

⁹² Orožen, Zgodovina Celja, II, str. 412.

⁹³ Prav tam, str. 412, 413.

⁹⁴ Alenka Nedog: Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941, Ljubljana 1978, str. 101-102, 210-211 (dalje: Nedog, Ljudskofrontno gibanje); Proleter, leto XVI, št. 1-2, januar-februar 1940, II. konferenca KP Slovenije.

⁹⁵ ND, leto VI, št. 81, 17. 7. 1924, Obsodbi dveh komunistov pred celjskim sodiščem; leto XVIII, št. 48, 27. 11. 1936, Obsodba zaradi komunizma; Prvi junij 1924 v Trbovljah. Stenografski zapisnik kazenske razprave v Celju dne 25., 26. in 27. novembra 1924, tretja izdaja, Ljubljana 1974, str. 21-23, 202 (dalje: Prvi junij 1924); Orožen, Zgodovina Celja, II, str. 412-413.

⁹⁶ Orožen, Zgodovina Celja, II, str. 413.

⁹⁷ O spopadu med komunisti in orjunaši 1. 6. 1924 v Trbovljah in odmevih nanj glej Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941, Ljubljana 1965, str. 290-294 (dalje: Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji), France Klopčič: Neravnodušni državljan, Ljubljana 1974, str. 151-164; isti: Kritično o slovenskem zgodovinopisju, Ljubljana 1977, str. 409-418; isti: Desetletja preizkušenj. Spomini, Ljubljana 1980, str. 165-205; Prvi junij 1924, str. 5-222; Dušan Nečak: Odmevi trboveljskih dogodkov v slovenskem primorskem časopisju. V: Revolucionarno delavsko gibanje v sloveniji v letih 1921-1924. Referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 6. in 7. junija 1974, Ljubljana 1975, str. 187-195; Filipič, Poglavlja iz rev. boja, I, str. 248-277.

⁹⁸ Prvi junij 1924, str. 21-23, 202.

Razen v stavkovnem boju, kazenskosodnih procesih proti komunistom in vlogi, ki jo je imelo Celje v organizacijskopoličnem razvoju delavskega gibanja, so bila s Celjem povezana tudi pomembna kulturnopolitična in manifestativna dejanja slovenskega delavstva. Tako je bil že 6. avgusta 1922 v Celju vsedelavski zlet, ki so se ga udeležili delavci iz vse Slovenije.⁹⁹ V Celju je bil tudi najmnogičnejši in najodmevnejši slovenski delavski zlet v vsem času prve jugoslovanske države. Bil je 7. julija 1935, ko je socialistična Delavska kulturna zveza Svoboda organizirala srečanje svojih podružnic. Zleta se je udeležilo okoli 10.000 udeležencev, Celje pa so za mesto zleta izbrali zato, ker je ležalo skoraj v geografskem središču Dravske banovine in je imelo bogato delavsko tradicijo.¹⁰⁰ Kot je zapisala *Delavska politika*, je tedaj celjsko okrožje sodilo med "naša najaktivnejša okrožja: redkokje je delavsko gibanje tako močno razvito in ima tolikšen vpliv na javno življenje kakor prav v Celju in njegovih okolici".¹⁰¹

Za zlet Svobode so se pripravili tako socialisti kot komunisti. V centrali Svobode, ki je bila trdno v rokah socialistov, so zlet želeli izkoristiti kot priložnost za postavitev zahteve po obnovitvi socialistične stranke in so zato za govornika predvideli vodjo jugoslovanskih socialistov dr. Živka Topalovića iz Beograda. Komunisti pa so želeli zbrano množico usmeriti v mirno demonstracijo proti naraščajoči fašistični nevarnosti in za poudarjenje zahteve po demokratičnih svoboščinah v državi.¹⁰² V tem so tudi uspeli, saj je zlet prerasel v izrazito politično manifestacijo zbrane delavske množice za enotnost delavskega razreda in v odločno javno opredelitev slovenskega delavstva proti fašizmu.¹⁰³ Na zletu so nastopili trije govorniki. Najprej predsednik Zveze Svobode prof. Bogo Teply, ki je opozoril, da je meščanski razred poteptal vsa velika gesla francoske revolucije in zapušča prapor kulture. Dokaz za to so (nacistični - op. J. P.) kresovi in grmade, na katerih je zgorelo vse, kar je človeški duh najgloblje in najplemenitejšega domislil. Zato je prišla vrsta na proletariat, da vse tisto, kar je bilo velikega ustvarjenega do tedaj, razvija naprej, kakor to ukazujejo železni zakoni zgodovinskega razvoja. Nato sta govorila socialistična voditelja Alojz Sedej in Ž. Topalović. A. Sedej je napovedal smrt meščanskemu družbenemu redu. Zahteval je politično svobodo, amnestijo za politične zapornike, ukinitvev zakona o zaščiti države, razpustitev Narodne skupščine in razpis novih volitev, ureditev minimalne mezde in mednarodno razorožitev. Za njim je govoril Ž. Topalović, ki se je potegoval za obnovev Socialistične stranke Jugoslavije, z novim imenom Socialistična zveza delovnega ljudstva. Nato pa je na zahtevo zbrane množice nastopil predsednik Strokovne komisije v Sloveniji in član Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije Franc Leskošek. F. Leskošek je med delavstvom in v Celju deloval vrsto let in je bil med ljudmi zelo priljubljen. Govoril je o mednarodnem položaju, o boju za mir in zoper fašizem, zahteval priznanje Zveze sovjetskih socialističnih republik, izboljšanje socialnih razmer delavstva, svobodo tiska ter svobodo govora. Leškoviškov govor je množico tako razvnel, da je pričela vzklikati gesla kot "Živela

⁹⁹ Orožen, *Zgodovina Ceja*, II, str. 412; Tatjana Čepič: *Zlet "Svobode" v Celju*, Ljubljana 1985, str. 4 (dalje: Čepič, *Zlet "Svobode"*).

¹⁰⁰ Čepič, *Zlet "Svobode"*, str. 3.

¹⁰¹ DP, leto X, št. 53, 6. 7. 1935, *Delavsko gibanje v celjskem okrožju*.

¹⁰² Čepič, *Zlet "Svobode"*, str. 5-6.

¹⁰³ Nedog, *Ljudskofrontno gibanje*, str. 62; Čepič, *Zlet "Svobode"*, str. 12.

enotna fronta delovnega ljudstva!", "Živela Sovjetska zveza!", "Živel Lenin!" Slišale so se tudi zahteve po amnestiji političnih zapornikov, za svobodo tiska, govora in podobno.¹⁰⁴ Tako je zbrana delavska množica v Celju pokazala, "da teror šestojanuarske diktature in težak socialni položaj nista uničila revolucionarnosti delavskega razreda v Sloveniji". Nasprotno, dokazala je njegovo prebujanje in vpliv KPJ na miselnost in akcijsko pripravljenost delavstva, kar je oblast opozorilo, da ga bodo morali ponovno upoštevati kot pomemben dejavnik političnega življenja v jugoslovanski državi.¹⁰⁵ Tako je zlet Svobod razumela tudi oblast in ukrepala na svoj način. Ker je prireditev v Celju "zavzela tudi popolnoma protidržaven in komunističen značaj", je banska uprava Dravske banovine 13. julija 1935 razpustila Zvezo Svobod in vse njene podružnice.¹⁰⁶ Namesto razpuščene Zveze Svobod je bilo nato 29. marca 1936 v Sloveniji ustanovljeno novo delavsko kulturno društvo Vzajemnost.¹⁰⁷

Poleg prepovedi Zveze Svobod je bila druga neposredna politična posledica celjskega zleta že pred tem zamišljena ustanovitev Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL). Obenem z zletom je bila namreč 7. julija 1935 v Celju tudi konferenca predstavnikov socialističnega gibanja v Jugoslaviji, ki je sklenila, naj se obnovi socialistična stranka, in sicer pod imenom Socialistična zveza delovnega ljudstva. Temeljne zahteve v Celju ustanovljenega akcijskega odbora SZDL so bile: splošna amnestija vseh političnih obojencev in vrnitev državljanskih pravic, odprava zakona o zaščiti države in izrednega sodišča, svoboda tiska, zborovanja, političnega, kulturnega in strokovnega združevanja, razpust Narodne skupščine in nove svobodne volitve, notranja preureditev države na podlagi splošnega sporazuma, takojšen začetek velikih javnih del z jamstvom 40-urnega delovnega tedna itd. V zvezi s položajem delovnih ljudi pa je SZDL nameravala kmetom pomagati s premišljeno organizacijo svobodnega protikapitalističnega združništva, z olajšanjem in pocenitvijo prometa med mestom in vasjo, z odpravo trošarin na nujno potrebne življenjske potrebščine, z dosledno izvedbo agrarne reforme in z zaščito dolžnikov. Delavcu pa bi pomagala tako, da bi bilo njegovo delo dovolj plačano, da bi mogel s svojo družino živeti na kulturni stopnji sodobnega človeka. Nadalje bi mu pomagala še s strogim izvajanjem vseh zakonov in določil o zaščiti delavcev in z izvajanjem 40-urnega delovnega tedna, z zagotovitvijo eksistenčnega minimuma in z izvedbo starostnega in brezposelnega zavarovanja. Obrtniku bi pomagala z zaščito domače obrti proti tujemu kapitalu, skrbela pa bi tudi za razdolžitev obrtnikov.¹⁰⁸

Ob gornjih programskih usmeritvah se je SZDL zavzemala še za zvečanje zaposlenosti in izboljšanje narodnega gospodarstva, in sicer z velikimi javnimi deli, s podružbljenjem velikih denarnih zavodov, s kontrolo nad karteli in velikimi kapitalističnimi podjetji ter njihovimi cenami in z ustanovitvijo gospodarskega sveta, ki naj bi ga sestavljali izvoljeni zastopniki svobodnih strokovnih, znanstvenih in gospodarskih organizacij. SZDL se je zavzemala tudi za dvig kulturne stopnje ljudskih množic z odpravo šolnine, z brezplačnim šolanjem, s preskrbo brezplačnih

¹⁰⁴ Čepič, Zlet "Svobode", str. 9-10.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 12.

¹⁰⁶ DP, leto X, št. 56. 17. 7. 1935, "Svoboda" razpuščena.

¹⁰⁷ Čepič, Zlet "Svobode", str. 20.

¹⁰⁸ Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 471-472.

učnih pripomočkov za otroke revnih staršev in s podpiranjem svobodnega prosvetnega dela med ljudstvom. Podpirala je tudi zidavo modernih bolnišnic in brezplačno zdravljenje revnih. Po oblikovanju akcijskega odbora SZDL v Celju se je v Sloveniji začelo organizirano prizadevanje za njeno ustanovitev. V tej zvezi je bilo v drugi polovici leta 1935 v Sloveniji več socialističnih shodov.¹⁰⁹

Celje je imelo vidno mesto v povezovanju delavskega razreda in levodemokratskih političnih skupin tudi v drugi polovici tridesetih let. Tako je že 24. novembra 1935 prišlo do t. i. "celjskega dogovora", ko je bil v Celju sklenjen sporazum o združitvi glasila narodnodemokratskega liberalnega meščanstva *Bojevnik*, glasila Slovenskega kmečkodelavskega gibanja oziroma slovenskih mačkovcev (bili so pod idejnim vplivom hrvaškega kmečkega gibanja dr. Vladimirja Mačka) *Slovenska zemlja* in komunistične *Ljudske pravice* v eno glasilo za vse pripadnike slovenskega kmečkodelavskega gibanja. Sporazum je bil uresničen sredi julija 1936, ko so se skupine zbrane ob glasilih *Slovenska zemlja*, *Stara pravda* (le-ta je nadomestila medtem prepovedano *Ljudsko pravico*), *Bojevnik* in legalnega partijskega lista *Delavski obzornik* združile v enotno Slovensko kmečkodelavsko gibanje s skupnim glasilom *Slovenska zemlja*. Nekaj dni zatem so se kmečkodelavskemu gibanju pridružili še socialisti. Kmečkodelavsko gibanje (KDG) je zahtevalo popolno svobodo in politično ter gospodarsko demokracijo za vse državljane, takojšen razpust Narodne skupščine Kraljevine Jugoslavije ter razpis svobodnih in tajnih volitev na podlagi proporcionalnega sistema in notranjo preureditev države na podlagi enakopravnega in svobodnega sporazuma Slovencev, Hrvatov in Srbov z upoštevanjem jezikovnih in kulturnih pravic narodnih manjšin. Poudarjalo je še boj proti fašizmu in vsaki diktaturi ter boj za svetovni mir in proti vojni. KDG je najprej kot celota vključevalo v slovensko ljudskofrontno gibanje, aprila 1937 pa so se od KDG ločili slovenski mačkovci, ki so v Zagrebu ustanovili posebno slovensko kmečkodelavsko gibanje. Junija 1937 so iz KDG izstopili še socialisti.¹¹⁰ V KDG, ki je ostalo v ljudskofrontnem gibanju so se nato pričeli določneje kazati obrisi socialnorevolucionarnega programa in gibanje je pomembneje izstopalo kot organizacijsko jedro slovenskega ljudskofrontnega gibanja. KDG se je na skupni konferenci s predstavniki Slovenske kmečke stranke, Kmečke prosvete in še nekaterih drugih skupin - konferenca je bila zopet v Celju, 3. septembra 1939 - vključilo v novo Zvezo delovnega ljudstva Slovenije (ZDLS). Pri tem je dejansko šlo za preimenovanje KDG v ZDLS, saj se druge skupine, ki so sodelovale na konferenci v Celju, niso vključile v ZDLS. ZDLS, za katero so stali komunisti, je v posebnem razglasu *Kaj hočemo*, ki so ga sredi novembra 1939 razširili po številnih slovenskih krajih, predstavila svoj program. Program je poleg splošnih demokratičnih zahtev (splošna, tudi ženska, neposredna in enaka volilna pravica, svobodne in tajne volitve, razveljavitev vseh nedemokratičnih političnih zakonov in ustanov) terjal vzpostavitev slovenskega parlamenta in popolno politično, gospodarsko in kulturno osamosvojitve slovenskega naroda. Nadalje se je potegoval za uveljavitev občinskih samouprav, svobodni razvoj ljudskega združništva, popolno svobodo strokovnega združevanja in boja v vsem obsegu do popolne stavkovne pravice, spremembo ureditve o minimalnih mezdah, razširitev

¹⁰⁹ Prav tam.

¹¹⁰ Nedog, Ljudskofrontno gibanje, str. 64-74; France Filipič: Kmečko-delavsko gibanje. Enciklopedija Slovenije, 5, Kari-Krei, Ljubljana 1991, str. 112 (dalje: Filipič, KDG).

socialne zaščitne zakonodaje in v tej zvezi zlasti zaščito delovne žene in spremembe v šolstvu, ki naj bi ga prilagodili potrebam delovnih ljudi. ZDLS, ki se ni mogla legalizirati, je delovala kot gibanje. V njenem okviru so se leta 1940 združevali stavkujoči stavbarski in tekstilni delavci. Vzpodbujala je tudi protidraginjske akcije, ki so zajele velik del Slovenije, in bila pobudnica protestov proti pošiljanju političnih zapornikov v Bilečo in Međurječje.¹¹¹

V Celju so bila v drugi polovici tridesetih let oblikovana tudi nekatera načelna programska stališča Zveze kmetiskih fantov in deklet (ZKFiD), kulturno-prosvetne organizacije kmečke mladine iz liberalnega tabora.¹¹² ZKFiD, v kateri "je v vsem obdobju druge polovice tridesetih let čutili tako v vodstvu kot v društvih vztrajno delovanje KP in ZKMJ",¹¹³ je na seji svojega glavnega odbora, ki je bila 15. maja 1938 v Celju opredelila svoje naloge v okviru narodnoobrambnega dela. Glede na *Anschluß*, priključitev Republike Avstrije k Nemškemu Reichu 12. marca 1938 in s tem nastali novi mednarodni politični položaj, so v Celju sprejeli resolucijo z naslednjimi temeljnimi izhodišči: vzgajati slovensko kmečko mladino v svobodoljubljivi (stanovsko in narodno), krepiti državljansko zavest in "čut pripadnosti k narodnostnemu sklopu Jugoslavije". Poudarili so tudi potrebo po "združitvi vseh narodnih sil", tj. sodelovanju vseh slovenskih organizacij za narodnoobrambno delo, pri čemer pa si je ZKFiD še nadalje pridržala posebnost svojih pogledov. Resolucija je še opozarjala, da je za doseg socialnih ciljev slovenskega kmeta ZKFiD pripravljena sodelovati z vsemi ustreznimi ustanovami slovenskega kmeta. Tako naj bi se okrepile zahteve kmetijskega ljudstva, ki naj bi bile protiutež tudi sovražni propagandi. To resolucijo je sprejel tudi občni zbor ZKFiD, ki je bil 16. oktobra 1938 prav tako v Celju.¹¹⁴

Seveda pa Celje ni bilo le mesto organizacijskopoličnega in revolucionarnega delovanja delavskega razreda in levodemokratskih političnih skupin. Bilo je tudi mesto številnih pomembnih političnih manifestacij in odločitev tako katoliškega kot tudi liberalnega tabora. Tako si je najmočnejša slovenska politična stranka - Slovenska ljudska stranka - že 21. maja 1922 izbrala Celje za mesto sestanka svojega strankinega načelstva. Zbrani voditelji SLS so skladno z avtonomističnim narodnopolitičnim programom SLS poudarili, da je "prvo in glavno vprašanje za SLS (...) *popolna samovlada ljudstva v nerazdeljeni Sloveniji*."¹¹⁵ Zahtevo po upravno enotni in avtonomni Sloveniji je nato SLS v Celju ponovila še na svojem shodu 24. septembra 1922, na seji strankinega načelstva 8. julija 1923 in na zborih

¹¹¹ Podrobneje o ZDLS glej Nedog, *Ljudskofrontno gibanje*, str. 143-230; Janko Prunk: *Slovenski narodni vzpon. Narodna politika 1768-1992*, Ljubljana 1992, str. 290-292. Glej tudi Filipič, KDG, str. 112; isti: *Ljudskofrontno gibanje. Enciklopedija Slovenije*, 6, Krek-Marij, Ljubljana 1992, str. 298.

¹¹² O Zvezi kmetiskih fantov in deklet glej podrobneje Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, str. 10-29, 193-209, 244-245.

¹¹³ Vidovič Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, str. 199. Prim tudi str. 209.

¹¹⁴ Prav tam, str. 201.

¹¹⁵ Slovenec, leto L, št. 117, 23. 5. 1922. Na pravi poti. - O avtonomističnem narodnopolitičnem programu SLS v prvi Jugoslaviji glej Jurij Perovšek: *Oblikovanje programskih načrtov o nacionalni samoodločbi v slovenski politiki do ustanovitve Neodvisne delavske stranke Jugoslavije (december 1922 - april 1923)*. Zgodovinski časopis, letnik XXXVIII, 1984, št. 1-2, str. 10-20; isti, *Slovenska državna volja*, str. 127, 130; isti, *Slovensci in Jugoslavija v tridesetih letih*, str. 22-26.

strankinih zaupnikov 11. decembra 1924 in 14. novembra 1926.¹¹⁶ Neposredno pred začetkom druge svetovne vojne na Slovenskem jo je - 2. februarja 1941 - v Celju poudaril tudi dr. Fran Kulovec, ki je po smrti A. Korošca 14. decembra 1940 prevzel strankino vodstvo.¹¹⁷ Med zahtevami po slovenski avtonomiji, ki jih je SLS v prvi Jugoslaviji izrekla v Celju, velja posebej opozoriti na besede, ki jih je v svojem poročilu na seji strankinega vodstva 8. julija 1923 poudaril strankin načelnik A. Korošec. Dejal je: "Naše stališče je: Slovenci smo zase narod in kot tak imamo pravico, da o svoji usodi sami odločujemo. Mi smo se že opredelili in dejali, da hočemo ostati v mejah sedanje naše države, da pa hočemo imeti v njej svojo avtonomijo, ki se bistveno ne razločuje od federacije. To je slovenski narod jasno izpovedal pri volitvah v ustavodajno skupščino in pri zadnjih volitvah v narodno skupščino (28. novembra 1920 in 18. marca 1923 - op. J. P.) , ko je izvojeval zmago pod geslom: avtonomija Slovenije. Nihče, ne Srbi, ne Hrvati, s katerimi slednjimi nas veže prijateljstvo v skupni borbi, nima pravice odrekati nam naše pravo, da smo narod. Kljub temu pa nam je odreka srbski narod in nam noče dati, za kar smo se opredelili, avtonomije ali federacije. To moramo kvalificirati kot nasilje! Zanašajo se, da bo prišel čas, ko bo začel slovenski narod drugače misliti, toda noben narod se ni razvijal nazaj od svobodnega mišljenja k suženjskemu. Zato se naš narod tudi ne bo odrekel svoje državnopravne ideje in je nemogoče z brahialno (surovo - op. J. P.) sili prisiliti nas, da bi drugače mislili. Ni toliko pušk, ne toliko vislic, ne toliko ječ, da bi ž njimi mogli udušiti željo slovenskega naroda po svobodi, kakor si jo je sam zamislil v tej državi."¹¹⁸ Leto in pol kasneje pa je v Celju poudaril še tole: "Za slovenski narod gre. Nam slovenski narod ni skupina ljudi, ki danes lahko čuti slovenski, jutri nemški, danes hrvatski, jutri srbski. (...) To je narod tisočletne skupne usode, skupnega doživetja, iz kojega ne moreš izstopiti kakor iz kakega bralnega društva in zopet vstopiti, kadar je treba. Ne moreš ga zatajiti, kakor ne svoje domače hiše, očeta in matere. Tisoč in tisoč niti veže ta narod skupaj. Tak narod sam sebe ne more anulirati!"¹¹⁹

Poleg svoje osnovne politične zahteve po avtonomiji Slovenije je SLS v Celju poudarila še druga temeljna programska stališča, ki jih je zagovarjala v času prve jugoslovanske države. Na strankinem shodu 24. septembra 1922 je protestirala proti zapostavljanju katoličanstva v državi in zahtevala "popolno svobodo in enakopravnost katoliške cerkve". Udeleženci shoda so še poudarili, da ne bodo "trpeli izločitve ali zapostavljanja veronauka in verskih vaj v ljudskih, meščanskih in srednjih šolah".¹²⁰ Na zboru zaupnikov SLS, ki je bil v Celju 11. decembra 1924, pa je strankin načelnik A. Korošec poudaril, da gre "politika Slovenske ljudske stranke (...) in bo šla za tem, da ne razkrajamo socialne strukture našega naroda. Nismo stranka samo enega razreda ali enega stanu, kajti razredna stranka že po svojem bistvu ne more biti konstruktivna, temveč mi smo stranka, v kateri najdejo vsi stanovi zavetje, mi smo stranka slovenskega občestva, slovenska naroda. In za vse hočemo in bomo skrbeli po načelih krščanskega socializma, kakor nam jih je

¹¹⁶ Slovenec, leto leto L, št. 210, 26. 9. 1922, Shod Slovenske ljudske stranke v Celju; leto LI, št. 152, 10. 7. 1923, Seja vodstva S. L. S. v Celju; leto LII, št. 283, 12. 12. 1924, Zbor zaupnikov SLS; leto LIV, št. 262, 16. 11. 1926, Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke.

¹¹⁷ Slovenec, leto LXIX, št. 28a, 4. 2. 1941, Smernice našega političnega vodstva.

¹¹⁸ Slovenec, leto LI, št. 152, 10. 7. 1923, Seja vodstva S. L. S. v Celju.

¹¹⁹ Slovenec, leto LII, št. 283, 12. 12. 1924, Zbor zaupnikov SLS.

¹²⁰ Slovenec, leto L, št. 210, 26. 9. 1922, Shod Slovenske ljudske stranke v Celju.

znal udahniti naš prvi učitelj dr. Krek.”¹²¹ Na zboru zaupnikov 14. novembra 1926 pa je A. Korošec opozoril na položaj Slovencev v Italiji in ugotovil, da gredo “fašistična nasilja (...) tako daleč, da naši ljudje niso varni niti svojega življenja”. In nadaljeval: “Fašizem je nekaka ponovitev stvari, ki so se dogajale v srednjem veku. Takrat je vladalo načelo Cuius regio, illius religio - Kdor vlada, določa tudi vero. Fašisti pa danes proglašajo za načelo Cuius regio, eius natio. Vladajoči narod ima po tem načelu edini pravico za obstoj, drugi morajo izginiti. Prepovedano jim je biti samolasten narod. Tu je nacionalizem prekoračil mejo. Nacionalizem je sam na sebi lep, ostuden pa je in uničevalen, če gre preko meja.” Zbor zaupnikov je sprejel tudi posebno resolucijo proti zatiranju Slovencev v Italiji. Predlagal jo je dr. Marko Natlačen, ki je bil na tem zboru izvoljen za prvega podnačelnika stranke. Resolucija je poudarjala, da zbor “z ogorčenjem protestira proti nečuvenemu nasilju, ki ga trpi naš narod v Korotanu in Primorju, pošilja svojim zaslužnim bratom in sestram z iskrenim pozdravom slovesno izjavo: SLS kot zakonita zastopnica slovenskega naroda ne bo mirovala, dokler ne dobe odrešeni bratje in sestre tiste pravice, ki jim gredo po božjem in naravnem pravu, kakršne gredo kot kulturno visoko razvitemu narodu.”¹²²

V času med obema vojnama se je Celje zapisalo v zgodovino slovenskega katoliškega gibanja tudi po tem, da je bilo mesto zadnjega javnega nastopa enega najvidnejših slovenskih katoliških voditeljev v dvajsetem stoletju, ljubljanskega knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča.¹²³ Od 27. do 29. junija 1937 je bil v Celju množični tabor slovenskih fantov in mož, ki ga je pripravila celjska podzveza združenja katoliških kulturnoprosvetnih društev Prosvetna zveza. Osrednja prireditve tabora so bile telovadne in športne tekme fantovskega odseka Prosvetne zveze. Obenem je bil tabor tudi verska in politična manifestacija slovenske katoliške mladine. Tabora se je udeležilo prek 10.000 ljudi, med njimi tudi vsi najvišji predstavniki slovenskega katoliškega gibanja: pokrovitelj tabora A. B. Jeglič, vodja slovenskega dela Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ so 19. avgusta 1935 oblikovale nekdanja Narodno radikalna stranka, nekdanja Jugoslovanska muslimanska organizacija in nekdanja SLS) in notranji minister A. Korošec, minister brez listnice dr. Miha Krek, ban Dravske banovine M. Natlačen, mariborski knezoškof dr. Ivan Jožef Tomažič, nekdanji minister Ivan Vesenjak, nekdanji predsednik mariborskega oblastnega odbora dr. Josip Leskovar, predsednik Prosvetne zveze prof. dr. Franc Lukman, predsednik fantovskih odsekov dr. Stanislav Žitko, ljubljanski župan dr. Juro Adlešič, glavni urednik *Slovenca* dr. Ivan Ahčin in celjski župan in pripadnik JRZ Alojzij Mihelčič. Gostje tabora so bili tudi zastopnik kraljevske hiše, polkovnik Iso Nečak in drugi vidni predstavniki vojaške in civilne oblasti.¹²⁴ Na celjskem taboru je A. B. Jeglič 29. junija 1937 - tri dni pred svojo smrtjo - tako kot škof I. J. Tomažič in drugi govorniki, “svaril pred kvarnim vplivom komunizma”¹²⁵ in med drugim poudaril naslednje: “Živimo v velikih časih! Naš čas je velik, ker dela veliko hudobijo. (...)

¹²¹ Slovenec, leto LII, št. 283, 12. 12. 1924, Zbor zaupnikov SLS.

¹²² Slovenec, leto LIV, št. 262, 16. 11. 1926, Zbor zaupnikov slovenske ljudske stranke.

¹²³ O življenju in delu A. B. Jegliča glej Mons. Dr. Jože Jagodic: Nadškof Jeglič. Majhen oris velikega življenja, Celovec 1952; *Jegličev simpozij v Rimu*, Celje 1991.

¹²⁴ Slovenec, leto LXV, št. 146a, 1. 7. 1937, Veličasten tabor slovenskih fantov in mož v Celju.

¹²⁵ Janko Prunk: JEGLIČ, Anton Bonaventura. Enciklopedija Slovenije, 4, Hac-Kare, Ljubljana 1990, str. 280.

Morda bomo imeli še hujše čase. Hudobija bo še rasla, to vidimo od leta do leta. Tudi pri nas na Slovenskem je že začela s svojim groznim delom. Upam pa, da vas, možje in fantje, ta hudobija ne bo niti zapeljala niti uplašila, ampak da se boste z vso krepostjo uprli njenemu prodiranju. (...) Satan ima že svojo fronto,” je nadaljeval, “pa ima tudi Kristus svojo fronto. Toliko pogumne mladine, toliko mož iz vseh vrst, ki ste tu zbrani, to je Kristusova fronta. (...) Zvesti bomo ostali, pa naj pride nad nas karkoli. Po robu se moramo postaviti hudobnim silam, da se bomo izognili njihovim strahotam. Tako bomo veliki dočakali velike čase. Zato pa zahtevamo: „Povsod Boga!”¹²⁶

V Celju pa je bilo slišati še druge besede. Slabe štiri mesece pred začetkom druge svetovne vojne v Evropi, 14. maja 1939, je namreč A. Korošec na zboru zastopnikov celjske mladinske organizacije JRZ poudaril naslednje politično stališče slovenskega katoliškega tabora: “Jugoslavija nad vse! *Niti pedi ne damo vzeti od nje, vse nam je ljubo in drago, vse je naše in nikogar drugega!* In čez to slovensko domovino in čez to jugoslovansko državo nam vlada kraljevski dom hrabrih Karadjordjevičev. Oni so naši, kri naše krvi, a mi smo njihovi, po svojih srcih in svoji ljubezni. Ako bi bila kdaj naša jugoslovanska zemlja v nevarnosti, samo kličite, hrabri Karadjordjeviči, mi smo tu! Naši pojmi o vladarski rodbini Karadjordjevičev, naši pojmi o jugoslovanski državi in o slovenski zemlji so jasni in pošteni, naše zaupanje v jugoslovansko vojsko je veliko in popolno.” Dejal pa je tudi: Posebej prosimo mlade ljudi, “da ne nasedajo komunistom, katerih največja taktika je, da se delajo spet strašno domoljubne in nacionalne samo, da bi prišli z dobro in pošteno mladino skupaj ter jo zunanjepolitično usmerili na pota, ki naj od vseh strani vodijo do njihovega vzora: do vojske in končno do svetovne revolucije”.¹²⁷ Slabi dve leti kasneje, 2. februarja 1941, je v Celju proti komunizmu nastopil tudi Korošček naslednik F. Kulovec. Na razširjeni seji okrajne organizacije JRZ za celjski okraj je opozoril, “da je pri nas peščica ljudi, ki dela proti obćim narodnim interesom, ki stoji pod tujim vodstvom in sledi tujim ciljem. To so levičarsko usmerjeni elementi, ki predstavljajo pogibelj za naš notranji mir v državi. Vsem tem elementom napovedujemo boj in kličemo po močni roki, ki bo izgnala elemente anarhije in prevrata iz našega javnega življenja! Mi nočemo komunizma!” je poudaril F. Kulovec. “Ruski narod je naš bratski slovanski narod, toda ruski komunizem ni naš brat!” Zato “smo in hočemo biti dobri Jugoslovani, dobri Slovenci, Hrvatje in Srbi! Mi hočemo delati za dobro kralja naroda in naše velike in močne države Jugoslavije! Mi nočemo biti za tisto, kar je zraslo na tujih tleh.”¹²⁸

Tako kot katoliška je tudi liberalna politika izbirala Celje za predstavitev in utemeljitev svojih ključnih političnoprogramskih stališč. V Celju je bilo namreč več zborov vsedržavne Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) oziroma Samostojne demokratske stranke (SDS), v katerih je bil v dvajsetih letih vključen večinski del slovenskega liberalnega tabora. Na zboru JDS, ki je bil 21. marca 1920 v Celju, je eden od vodilnih članov strankinega slovenskega dela dr. Albert

¹²⁶ Slovenec, leto LXV, št. 146a, 1. 7. 1937, Veličasten tabor slovenskih fantov in mož v Celju. - Glavne vsebinske poudarke iz Jegličevega govora na celjskem taboru glej tudi v Slovenec, leto LXV, št. 149a, 4. 7. 1937, Jegličeva oporoka Slovincem.

¹²⁷ Slovenec, leto LXVII, št. 111a, 16. 5. 1939, Mladi kralj, mlada država. Njima zvesto ob strani idealna mladina.

¹²⁸ Slovenec, leto LXIX, št. 28a, 4. 2. 1941, Smernice našega političnega vodstva.

Kramer v svojem govoru odločno zagovarjal jugoslovanski unitarnocentralistični narodni in državni program in poudarjal pomen srbskega političnega dejavnika pri oblikovanju Kraljevine SHS. Izrazil je hvaležnost "onim, ki so nam to državo ustvarili, srbski vojski, dinastiji (...) in duhu našega ljudstva, ki je (...), ko je napočila ura svobode, povzdignilo svoj glas - *božji* glas - za ujedinjenje, za eno veliko nerazdružno Jugoslavijo, za ustvaritev ideje: *eden narod - ena država*. (...) Ideja ujedinjenja je *političen program*," je nadaljeval, in to idejo je prevzela "cela naša Demokratska stranka kot temeljno točko svojega programa in svojega političnega dela".¹²⁹ Zato je opozarjal: "Demokrati moramo *v boj za pozitivne ideje* narodnega ujedinjenja proti vsem elementom, ki hočejo plemenski ali verski separatizem med nami; mi smo za ta boj usposobljeni. Med opasnostjo boljševizma in opasnostjo reakcije hočemo pripeljati narod v srečnejšo bodočnost." Kajti le "*v političnem boju se izkristalizirajo velike politične ideje*. Nosimo pa v vseh bojih misel za narodno in državno edinstvo."¹³⁰ Na osnovi političnih smernic, poudarjenih v Kramerjevem govoru, je zbor sprejel tudi posebno resolucijo. Zbor je zahteval, "da se vstvari močna centralna vlada, v kateri morajo imeti odločilno moč one stranke, ki so za brezpogojno ujedinjenje našega (jugoslovanskega - op. J. P.) naroda".¹³¹

Na celjskem zboru JDS 21. marca 1920 je govoril tudi dr. Vekoslav Kukovec, ki je od pomladi 1919 do poletja 1922 predsedoval slovenskemu delu JDS. Poudaril je, da "nam je utrjenost skupne države več kot draginja, valuta in drugo". Zato pomeni "demokratsko idejo jačiti (...) jačiti idejo edinstva. Ko bomo vsi prešinjeni ideje edinstvenosti se lotili dela," je dejal, "bomo ustvarili trden temelj države."¹³² Na to je ponovno opozoril dobrega pol leta kasneje, 28. oktobra 1920. Tedaj se je na celjskem zboru zaupnikov JDS za štajersko-prekmursko volilno okrožje odločno uprl "neiskrenemu in demagoškemu klicu pa taki deželni avtonomiji, kakršno proglašajo klerikalci". Hkrati je še izjavil, da mora "*klerikalizem (...) v Sloveniji postati manjšina*". Zbor zaupnikov je nato, skladno z liberalnim unitarnocentralističnim narodnopolitičnim programom sprejel resolucijo, ki je z vso odločnostjo odklanjala "*plemensko avtonomijo Slovenije*", zahtevala pa "*pokrajinsko samoupravo z lastnim središčem za štajersko volilno okrožje*".¹³³ Jugoslovanski nacionalni unitarizem je podprl tudi zbor zaupnikov JDS za mariborsko oblast, ki je bil 3. septembra 1922 v Celju. Poudaril je potrebo, da se približamo "našemu skupnemu smotru: kulturnemu ujedinjenju Slovencev, Hrvatov in Srbov".¹³⁴

Jugoslovanski unitarnocentralistični nacionalni program so slovenski pripadniki Samostojne demokratske stranke (SDS), v katero se je leta 1924 pretvorila JDS, v Celju ponovno odločno podprli v začetku leta 1926. Januarja 1926 je namreč voditelj SDS in najvidnejši izvajalec politike jugoslovanskega unitarizma in centralizma v prvih letih po oblikovanju Kraljevine SHS, Svetozar Pribičević, v svoji široko zastavljeni slovenski politični turneji obiskal tudi Celje. V Celju je bil 30. januarja 1926, kjer je ob glasnem pritrdjevanju 3500 udeležencev manifestacijskega

¹²⁹ ND, leto II, št. 36, 23. 3. 1920, Zbor demokratov v Celju.

¹³⁰ ND, leto II, št. 37, 25. 3. 1920, Zbor demokratov v Celju.

¹³¹ ND, leto II, št. 36, 23. 3. 1920, Zbor demokratov v Celju.

¹³² ND, leto II, št. 37, 25. 3. 1920, Zbor demokratov v Celju.

¹³³ Jutro, leto I, št. 59, 29. 10. 1920, Zbor zaupnikov JDS štajerskega okrožja.

¹³⁴ ND, leto IV, št. 101, 5. 9. 1922, Zbor zaupnikov JDS za mariborsko oblast v Celju.

zborovanja SDS v Celjskem domu (nekdanji Nemški hiši)¹³⁵ vztrajal v prepričanju, "da smo Slovenci, Hrvati in Srbi en narod". Opozarjal je, da bo "naša država (...) močna in krepka le tedaj, če jo bo vodila ideja edinstva", zato je posebej zahteval, "da se vzgaja naša mladina v enotnem duhu". Le tako bo "milijon Slovencev (...) enakopraven s šestimi milijoni Srbov", kar pa je "mogoče samo na bazi narodnega edinstva. Oni, ki propagirajo avtonomijo, stoje na stališču, da so *Slovenci narodna manjšina!*", je opozarjal S. Pribičević. Temu stališču in slovenski avtonomiji je nasprotoval in v duhu jugoslovanskega narodnega unitarizma poudaril "z vso odločnostjo, da Slovenci v naši državi niso in ne smejo biti narodna manjšina, temveč sestaven in državotvoren del edinstvenega našega naroda". Po njem "avtonomija Slovincem ne bi prinesla nobene sreče, kajti oni morejo biti politično, gospodarsko in kulturno krepki samo v čim tesnejših zvezah s Srbi in Hrvati". Vseeno pa je S. Pribičević menil, da je treba "na vsak način postopati s Slovenci popolnoma drugače, kakor se dela pa sedaj. Slovenci ne smejo nikakor biti objekt za eksploatacijo. Država mora v Sloveniji videti svojo kulturno, gospodarsko in socialno najbolj eksponirano pokrajino, katera zasluži še posebno pažnjo. To je mogoče samo v okviru državnega unitarizma." Tem Pribičevićevim mislim je pritrnil tudi dr. Ljudevit Pivko, ki je bil kot nosilec liste SDS za mariborsko-celjsko volilno okrožje 8. februarja 1925 izvoljen v Narodno skupščino Kraljevine SHS. Poudaril je, da nam je "naš vodja (...) pokazal glavno linijo, ne samo za sedaj, ampak tudi za bodočnost". Glede na to, da je na skupščinskih volitvah leta 1925 avtonomistična SLS dobila 20 od 26 slovenskih mandatov,¹³⁶ pa je bila v njegovem govoru v resnici "najvažnejša sentenca: Če bi nas slovenskih zastopnikov, ki priznavajo idejo narodnega edinstva, bilo v parlamentu toliko, kolikor je klerikalcev, kakšno stališče bi imeli danes v državi!"¹³⁷

Toda te Pivkove besede niso imele stvarne podlage. Pogledi slovenskih liberalcev na jugoslovansko državo in njena temeljna razvojna vprašanja so živeli le znotraj njihovih političnih organizacij in strank. Tako tudi v okviru Kmečko demokratske koalicije (KDK), ki jo je SDS skupaj s federalistično Hrvatsko seljačko stranko (HSS) oblikovala 11. novembra 1927. KDK, v katero so bili vključeni tudi črnogorski federalisti in Slovenska kmetijska stranka, je opozarjala, da velikosrbski hegemonizem usodno ogroža t. i. prečanski, to je zahodni del jugoslovanske države,¹³⁸ zato je vodila boj za temeljito preoblikovanje jugoslovanskega političnega sistema. Prednost je dajala demokratičnim in etičnim načelom in terjala vpeljavo demokratičnega sistema vladanja, depolitizacijo državne uprave, enakopravnost na vseh področjih javnega življenja in vzpostavitev avtonomije, ki bi bila od občinske do oblastne ravni zaščitena pred posegi države. Gospodarska, carinska in trgovska politika naj bi se prilagodila kmečki podobi države, davčna politika v vsej državi naj bi bila enakopravna, izvedena naj bi bila izenačitev davkov in vzpostavila naj bi se ustavnost ter spoštovanje temeljnih norm meščanske

¹³⁵ O Nemški hiši v Celju glej Andrej Studen: Beseda, dve o Nemški hiši v Celju. V: Celjski zbornik 1991, Celje 1991, str. 39-52.

¹³⁶ Bojan Balkovec: Predčasne volitve. V: Slovenska kronika XX. stoletja, knjiga 1, 1900-1941, Ljubljana 1995, str. 306.

¹³⁷ Jutro, leto VII, št. 25, 31. 1. 1926, Pribičević v Celju.

¹³⁸ Izraz *prečanski* konkretno pomeni ozemlje *prek Drine, Save in Donave*, gledano seveda iz Beograda.

demokracije.¹³⁹ Take poglede je na shodu KDK zagovarjal tudi predsednik celjske krajevne organizacije SDS dr. Ernest Kalan, ki je 28. oktobra 1928, na veliki manifestaciji KDK v Celju - manifestacije sta se udeležila tudi oba voditelja KDK S. Pribičević in predsednik HSS dr. Vladimir Maček - poudaril naslednje: "Mi ne istovetimo vlade in Beograda z državo; laž in podtikanje je, če se trdi, da smo proti naši državi. Predolgo smo jo želeli in nanjo čakali ravno mi prečani, preveč smo pretrpeli radi našega hotenja po tej državi in radi naše ljubezni do Srbov onstran Save, preveč je poteklo krvi za ustanovitev te države, da bi si je pustili kdaj vzeti. Mi hočemo to državo, hočemo jo pa tako, kakršno smo si jo predstavljali, ko smo o njej sanjali in smo bili radi svoje želje po ujedinjenju vseh Jugoslovenov od avstrijskih rabljev preganjani. Mi hočemo, da smo v tej državi ravnopravni vsi, naj si bomo prečani ali Šumadinci. Hočemo, da je naša država moderna in kulturna, da vlada v njej pravni red in pravna sigurnost, da se priznajo ne samo v pisani ustavi, ampak tudi v praksi in življenju državljanske svoboščine za vsakogar. Mi hočemo, da obdrži naša država ono privlačno silo za vse Jugoslovence, katero je imela za nas Srbija, ko smo se slabo počutili v stari Avstriji. Mi ljubimo Srbijo in svoje brate Srbe, sovražimo pa ono družbo, katera si je prilastila vso oblast v tej državi, ki drži v jarmu ves narod od Maribora do Gjevjelije in vzdržuje sedanje obupno stanje samo radi tega, ker od istega živi in se bogati."¹⁴⁰ Na shodu je govoril tudi vodilni slovenski liberalni politik dvajsetih let dr. Gregor Žerjav, ki pa v programskopolitičnem pogledu tedaj ni več popolnoma sledil predsedniku SDS S. Pribičeviću. Ta je v letu 1928 že pričel opuščati unitarizem in pristajati na obstoj posameznih jugoslovanskih narodnih individualnosti; zagovarjal je tudi njihov enakopraven položaj v jugoslovanski državi.¹⁴¹ V nasprotju z njim pa G. Žerjav svojega nasprotovanja velikosrbski hegemoniji in narodni neenakopravnosti v Kraljevini SHS ni povezoval z vprašanjem nacionalne uveljavitve nesrbskih narodov. Obsojal je le način, kako se je z državo upravljalo.¹⁴² To se je jasno pokazalo, ko je pojasnjeval, kaj je hegemonija. "Lahko bi se reklo," je dejal, "da je hegemonist oni, ki hoče živeti na račun dela drugih. Ne gre tukaj samo za davke, za njihovo izenačenje. Gre za kruh, za zaposlitev, za pravično razdelitev denarja, ki ga izdaja država. Gre za način, kako se davki pobirajo. Gre za denar, ki je zbran v Državni hipotekarni banki, v Obrtni in Narodni banki, za kmetijske kredite. Povsod tukaj vidimo, kako se državni kredit poklanja samo nekaterim pokrajinam na škodo drugih. To vse skupaj je hegemonija; njo onemogočiti, je glavna naloga KDK, je glavni cilj revizije ustave. Nova ustava naj garantira, da nikomur ne more priti misel na hegemonijo."¹⁴³ S tem je G. Žerjav, skladno s prevladujočo unitarno-centralistično usmeritvijo slovenskega liberalnega tabora, vprašanje suverena

¹³⁹ Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 261-262. - Zahteva po izenačitvi davkov je zadevala nevzdržno davčno stanje in neenakost med Srbijo in t. i. prečanskimi kraji. Omenjena davčna neenakost ni predstavljala le ekonomskega, ampak tudi psihološki problem. V nekdanji Kraljevini Srbiji namreč niso poznali davka na dohodek (neposrednega davka), v ostalem (nekdanjem avstroogrskem) delu Kraljevine SHS pa je obstajal. Plačevali so ga tudi v novi državi, zaradi česar so bili t. i. prečanski kraji dvakratno obdavčeni in gospodarsko veliko bolj obremenjeni kot kraji iz nekdanje srbske kraljevine.

¹⁴⁰ Jutro, leto IX, št. 255, 30. 10. 1928, Krasna manifestacija KDK v Celju.

¹⁴¹ Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 264.

¹⁴² O vztrajanju vodilnih politikov slovenskega dela SDS pri jugoslovanskem narodnodržavnem unitarizmu glej prav tam, str. 264-166, 268.

¹⁴³ Jutro, leto IX, št. 255, 30. 10. 1928, Krasna manifestacija KDK v Celju.

nacionalnega razvoja tlačanih nesrbskih narodov v jugoslovanski državi docela obšel.

Taka usmeritev je opredeljevala narodno politiko liberalnega tabora tudi v tridesetih letih. Slovenski liberalci, v tistem času politično povezani v okviru vsedržavne Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS), so jo ob vidnem političnem dogodku poudarili tudi v Celju. Osmega junija 1937 so v okviru svojega obiska v Sloveniji Celje obiskali predsednik Glavnega odbora JNS in nekdanji predsednik jugoslovanske vlade (od 6. januarja 1929 do 1. aprila 1932) ter minister vojske in mornarice (od 22. oktobra 1934 do 24. junija 1935) armijski general Petar Živković, skupina članov Senata in Narodne skupščine Kraljevine Jugoslavije iz vrst JNS ter glavni tajnik JNS, senator in vodilni slovenski liberalni politik v tridesetih letih A. Kramer. V Celjskem domu jih je pozdravil predsednik celjske organizacije JNS E. Kalan in se jim ob tej priložnosti zahvalil za njihovo dotedanje delo "za duhovno in dejansko zedinjenje našega naroda (podčrtal J. P.)". Najvišji politični predstavniki unitaristične in centralistične JNS so se nato, navdušeno pozdravljeni od zbranih strankinih privržencev, zadržali na srezki konferenci JNS.¹⁴⁴ Po konferenci je prišlo tudi do ene od demonstracij, ki so spremljale Živkovićev obisk v Sloveniji. Med najvidnejšimi demonstranti so bili komunisti, demonstracije pa so se udeležili tudi pripadniki JRZ.¹⁴⁵ Kot je poročala *Nova doba*, je zborovalce in njihove goste od odhodu iz Celjskega doma napadla "skupina domačih in tujih razgrajačev in razgrajačic, ki so se založili s kamenjem, opeko, poleni in jajci. Med njimi je bilo videti tudi nekatere znane komuniste, ki niso hoteli zamuditi prilike za nekaznovano kraljiziranje." *Nova doba* je še navajala, da so se "pri demonstracijah (...) poleg tujih 'junakov' odlikovale tudi nekatere celjske veličine, med njimi tudi nekatere 'dame' iz 'kulturnejših slojev', profesorji in dijaki, ki so tu na svojevrsten način demonstrirali 'smotno' krščansko vzgojo, nekateri uradniki in nekaj zastopnikov svobodnih poklicev."¹⁴⁶

Celje oziroma njegova neposredna bližina pa sta bila v prvi Jugoslaviji tudi prostor političnega obračunavanja v slovenskem "klerikalno-liberalnem sporu". V tej zvezi lahko kot zanimivost omenimo že poročilo, ki ga je objavila liberalna *Nova doba* 5. februarja 1921. Poročala je, da je v Šempetru v Savinjski dolini "71 rodbin z vsemi člani (...) podpisalo spomenico, da izstopi iz rimsko-katoliške cerkve in prestopi v pravoslavje, ako škof (lavantinski škof dr. Mihael Napotnik - op. J. P.) takoj ne odstrani hujskajočega župnika dr. Jančiča. (...) Župnik dr. Jančič je tip nestrpnega politikujočega duhovnika, ki v svoji slepi strankarski strasti pozablja na svoj vzvišeni poklic", je pisala *Nova doba*. "V politične namene zlorablja za svojo stranko (SLS - op. J. P.) svoje duhovniško dostojanstvo, zlorablja prižnico in spovednico, izvršuje nasilja nad političnimi nasprotniki, s kratkimi besedami, je tipičen reprezentant klerikalne nesramnosti in predrznosti." Zato je delegacija devetih mož 1. februarja 1921 M. Napotniku predložila omenjeno spomenico, ki "je

¹⁴⁴ ND, leto XIX, št. 24, 11. 6. 1937, Veličasten zbor nacionalnih borcev v Celju.

¹⁴⁵ O demonstracijah, ki so spremljale obisk P. Živkovića v Sloveniji glej Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 451, 475.

¹⁴⁶ ND, leto XIX, št. 24, 11. 6. 1937, Veličasten zbor nacionalnih borcev v Celju. - O demonstraciji, do katere je prišlo ob Živkovićevem obiskom Celja glej tudi Branko Goropevšek: Sprehod v polpreteklost Celja in okolice. V: Trideseta leta na Celjskem. Pogledi na vsakdanje in kulturno življenje, Celje 1997, str. 33-34 (dalje: Goropevšek, Polpreteklost Celja).

pomembnem izraz nevolje ljudstva nad postopanjem duhovnika, ki je vso težo svojega dela vrgel v politični vrvež in pozabil na cerkev in na svoje duhovske dolžnosti. (...) Zato se je ljudstvo odločilo, da prestopi po velikem delu v pravoslavje, ako ga škof ne reši nasilnika dr. Jančiča."¹⁴⁷ *Nova doba* nato ni poročala o morebitnem prestopu Šempetrčanov v pravoslavno vero, škof Napotnik pa tudi ni umaknil dr. Jančiča iz šempetrske župnije.¹⁴⁸ Kar je zadevalo družbeno vlogo in etični pomen vere, pa je leta 1937 *Nova doba* v jedrnatih obliki podala naslednje načelno stališče: "Da ostanejo katoliški duhovniki lepo v cerkvi in po skromnih Kristusovih načelih pripovedujejo njegove lepe nauke, ki bodo ljudi družili, ne pa razdvajali. *Religija - vera in njen simbol naj bo sila nad nami, prosta vsega, kar bi jo moglo omadeževati.*"¹⁴⁹

Neposredno katoliško-liberalno nasprotje se je na politični ravni na Celjskem poudarjeno izrazilo poleti 1928. Takrat je katoliški tabor zelo ostro nastopil proti liberalizmu, ker je 6. julija 1928 - v času hude politične krize, ki je v državi nastala po strelah v Narodni skupščini 20. junija 1928,¹⁵⁰ ko je bil A. Korošec v jugoslovanski vladi minister za notranje zadeve - osrednji liberalni politični dnevnik *Jutro* objavil skrajno obtožujočo Koroščevo karikaturu. Karikatura je Korošča prikazovala nad sklonjeno Kristusovo podobo, oblečenega v okrvavljeno obredno duhovniško oblačilo, z žandarsko kapo na glavi in z dvignjenim krvavim pendrekom v desnici. Karikaturu je spremljal podnapis: "*Sin božji je trpel za druge in krvavel pod trnjevo krono. To je bilo v Judeji. V Jugoslaviji pa drugi trpe zaradi namestnika božjega, ki krvavi od policijskega pendreka.*"¹⁵¹ V naslednji dneh je *Jutro* objavilo tudi več kritičnih člankov o moralni podobi slovenskega političnega katolicizma. V njih je opozarjalo tudi na politično odgovornost A. Korošča kot notranjega ministra za zločin v Narodni skupščini.¹⁵² Slovenska ljudska stranka se je na *Jutrove* karikature in članke odzvala na proslavi šestdesetletnice slovenskega tabora v Žalcu. Tabor je bil 6. septembra 1868, SLS pa je proslavo ob njegovi šestdesetletnici organizirala 15. julija 1928. Na žalski manifestaciji leta 1928, ki se je po poročilu *Slovenca* udeležilo 10.000 ljudi, so padle precej trde besede o slovenskem liberalizmu. *Slovenec* jih je v podnaslovu k poročilu o manifestaciji v Žalcu povzel z klicem: "*Očistimo Slovenijo jutrovskega strupa in blata!*"¹⁵³ Na manifestaciji je namreč A. Korošec na *Jutrovo* karikaturu odgovarjal, da tako kot se "v družini, kjer je več sinov, (...) lahko eden izpridi", je tudi na Slovenskem. Na

¹⁴⁷ ND, leto III, št. 16, 5. 2. 1921, Rastoči odpor proti klerikalizmu.

¹⁴⁸ Prim. tudi *Napotnikov simpozij v Rimu*, Celje 1993. - Na omenjenem simpoziju o življenju in delu lavantinskega knezoškofa dr. Mihaela Napotnika, ki je bil septembra 1992 v Rimu, prav tako niso opozorili na prestop Šempetrčanov v pravoslavno vero oziroma, da bi M. Napotnik na njihovo zahtevo umaknil dr. Jančiča iz šempetrske župnije.

¹⁴⁹ ND, leto XIX, št. 39, 24. 9. 1937, Klerikalci na delu.

¹⁵⁰ 20. 6. 1928 je poslanec velikosrbske unitaristične in centralistične Narodne radikalne stranke Puniša Račić v Narodni skupščini kraljevine SHS streljal na poslance opozicijske in federalistične Hrvatske seljačke stranke (HSS). Dva med njimi je ubil, tri pa ranil, med njimi tudi hrvaškega narodnega voditelja in prvaka HSS Stjepana Radića. Zločinu v Narodni skupščini je sledila huda kriza države, ki jo je še bolj poglobila Radićeva smrt, saj je le-ta zaradi dobljenih strelnih ran 8. 8. 1928 umrl.

¹⁵¹ *Jutro*, leto IX, št. 156, 6. 7. 1928, str. 3.

¹⁵² *Jutro*, leto IX, št. 160, 11. 7. 1928, Zakaj klerikalni listi tako besne; št. 162, 13. 7. 1928. Politični otročaji ali hazarderji?; št. 164, 15. 7. 1928, Nedolžno prelita kri vpije do neba!; prav tam, Obsodba, ki je res obsodba!; prav tam, karikatura *Po neslavnem padcu Vukičević-Koroščeve okrvavljene vlade*, str. 5.

¹⁵³ *Slovenec*, leto LVI, št. 160, 17. 7. 1928, Slovesna zaobljuba slovenskega naroda v Žalcu.

Slovenskem so izprijeni liberalci, ljudje, ki so se "v našem narodu (...) ponesrečili. Napadajo vero, narodnost in kadar jim gre v račun, niti z državo niso zadovoljni."¹⁵⁴ Podobno je opozarjal član SLS in predsednik mariborske oblastne skupščine dr. Josip Leskovar, ki je zaklical: "Naš največji sovražnik, to je liberalizem"! In napovedal "boj ,Jutru' in jutrovcem", ki "sikajo in pljuvajo smrad svojega časopisja na našega voditelja dr. Korošca (...). Na nas je, da tega ne bomo dopustili", je nadaljeval. "Nihče na svetu nas ne more siliti, da podpiramo onega, ki je naročen na ,Jutro' in da občujemo z ljudmi, ki ga berejo. Le z našimi ljudmi se bomo družili in samo naše ljudi podpirali." Zakaj, kot je dejal dolgoletni vidni politik SLS dr. Josip Hohnjec, svobodomiselnost liberalcev "je sama laž in hinavščina (...). S brezprimernim cinizmom, ki je lasten ljudem nekrščanskega nazora, onečaščajo in omadežujejo ti ljudje naše narodne in verske svetinje". Najboljši dokaz za to je "ostudno in surovo pisanje ,Jutra', ,Domovine' in ,Kmetskega lista"¹⁵⁵. Sklep, ki je bil na žalski manifestaciji sprejet o liberalizmu je zato bil: "Po zaslugi slovenskega svobodomiselstva (liberalizma) so se v slovensko javno življenje vtihotapili načini javnega udejstvovanja, ki globoko žalijo slovensko dušo, ki predstavljajo slovenski narod na zunaj kot narod pretepačev in brezobzirnežev (...). Obsojamo najodločneje tak način javnega udejstvovanja ter moško izjavljamo: Če smo bili doslej napram takim pojavom neodločni, bomo poslej vojaki, ki se zavedajo svetosti svojega poklica. (...) Smatramo, da je mera našega potrpljenja polna. Radi tega izrekamo sledečo našo zaobljubo: Slovesno in z moško besedo obljubljam v pričo voditeljev katoliškega slovenskega naroda, da bomo vedno in povsod čuvali ugled slovenskega javnega življenja, da se bomo borili z vsemi silami za čistost slovenskih političnih razmer in da bomo svojo borbo usmerili radi tega v cilj, da se uniči ,Jutro' in njemu sorodno časopisje. V tej borbi, ki jo istovetimo z borbo proti sovražnikom slovenskega naroda in naše države bomo verno sledili navodilom svojih voditeljev. V ta boj gremo z geslom: Bog z nami!"¹⁵⁶

Celjska politična dinamika v letih 1918-1941

Iz doslej zapisanega lahko povsem jasno ugotovimo, da je bilo Celje pomembno vozlišče političnega dogajanja na Slovenskem v prvi jugoslovanski državi. Ob tem pa je seveda živelo tudi lastno, le na Celje vezano politično dinamiko, ki so jo vzpodbujali različni politični vzroki. Ta dinamika je bila vsebinsko ožja od splošne slovenske politične problematike, kljub temu pa je vsebovala tudi več zanimivih prvin. Tako je bilo Celje leta 1920 v kratkem trenutku zgodovine "prvo mesto" Kraljevine SHS. Od 26. do 29. junija 1920 je namreč Slovenijo obiskal prestolonaslednik Aleksander Karađorđević. Devetindvajsetega junija 1920 ob 10.15 uri se je, na poti z avtomobilom iz Ljubljane v Maribor, ustavil tudi v Celju. Prestolonaslednika Aleksandra je "v mogočnem špalirju od Glazije pa čez Prešernovo, Aleksandrovo (današnji Krekov trg), Cankarjevo in Kralja Petra cesto (današnja Stanetova ulica)" pričakalo 20.000 ljudi. Uradni sprejem je bil na trgu pred magistratom, kjer je prestolonaslednika pozdravil gerent celjske občine vladni

¹⁵⁴ Prav tam. - O političnih odzivih predstavnikov SLS na karikaturu A. Korošca glej tudi Miroslav Stiplovšek: Politični spopadi v ljubljanski in mariborski oblastni skupščini leta 1928. V: Grafenauerjev zbornik, Ljubljana 1996, str. 608-609.

¹⁵⁵ Slovenec, leto LVI, št. 160, 17. 7. 1928, Slovesna zaobljuba slovenskega naroda v Žalcu.

¹⁵⁶ Prav tam.

svetnik dr. Žužek. "Nato so bile regentu predstavljene posamezne deputacije uradov, šol, društev, strokovnih korporacij, Sokolstva, Orlov, deputacija Nemcev in tudi deputacija beguncev, v katere imenu je deklica iz tržaške okolice v pristni tamošnji narodni noši poklonila regentu krasen šopek s črnimi trakovi in z napisi: Trst-Gorica-Istra. Na ogovor članov deputacije z besedami: Vaše Visočanstvo, osvobodite nas! je podal regent sledečo izjavo: *„Pa to isto mislim i ja, bodite sigurni, da će se to dogoditi možda i prije, kako mislimo svi!“* Prestolonaslednik, ki ga je spremljal tudi V. Kukovec, tedaj minister za socialno politiko, je nato "šel peš skozi špalir proti kolodvoru. Ob 10.45 so avtomobili zdrčali proti Vojniku."¹⁵⁷

Celje, "ta" - po besedah Janka Lešničarja, ravnatelja celjske liberalne Zadrुžne zveze - "prelepi biser v kroni našega jugoslovanskega kralja",¹⁵⁸ je bilo deset let kasneje zopet neposredneje povezano z Aleksandrom Karađorđevićem. Aleksander, takrat že jugoslovanski kralj, je namreč januarja 1930, ob obletnici uvedbe svoje osebne diktature, v Beogradu sprejel poklonitvene delegacije iz vse države. Med njimi je bila tudi delegacija županov in zastopnikov občin iz Dravske banovine. Član delegacije, celjski župan ter pripadnik nekdanje velikosrbske Narodne radikalne stranke (NRS) dr. Alojzij Goričan, je imel po prihodu v Beograd na slavnostni akademiji, prirejeni 12. januarja 1930 v hotelu Ruski car v Beogradu za predstavnike poklonitvenih delegacij iz Dravske, Donavske (obsegala je Vojvodino brez Srema) in Drinske banovine (obsegala je severovzhodni del Bosne in severozahodni del Srbije) govor, "ki so ga sprejeli navzoči delegati vseh treh banovin z burnim odobravanjem". V svojem govoru je A. Goričan dejal: "Celje je bilo že v srednjem veku vezano s srbstvom in s srbskimi vladarskimi hišami. Genijalni celjski grof Ulrik je oženil Srbkinjo, lepo Katarino, hčerko despota Gjorgja Brankovića. To je bila opora Slovencev in Srbov, to je bil branik na vzhodu proti Turkom, na zapadu pa proti habsburški sili. Danes (12. januarja 1930 - op. J. P.) smo prišli v prestolnico, da se poklonimo Nj. Vel. kralju (poklonitveno delegacijo iz Dravske banovine je kralj sprejel še isti dan - op. J. P.) in mu izrazimo svojo globoko hvaležnost. Kraljev manifest od 6. januarja (mišljena je uvedba kraljeve dikature 6. januarja 1929 - op. J. P.) je označil nove linije našega državnega in narodnega življenja in ta akt Nj. Vel. kralja bo zapisan v jugoslovanski zgodovini z zlatimi črkami. (...) Sedaj imamo državno ureditev, ki odgovarja težnjam in potrebam vsega jugoslovanskega naroda. Imamo formalno ustvarjeno državno in narodno edinstvo. Vsi zakoni, ki so izšli doslej od 6. januarja dalje so izraz vsebine kraljevega manifesta. Naša dolžnost je sedaj," je še poudaril A. Goričan, "da pomagamo našemu kralju, da dosežemo cilje, ki so naznačeni v kraljevem manifestu. Tako delo bo ustvarilo poleg popolnega državnega edinstva tudi narodno, duhovno ujedinjenje. Kot Slovenec in predstavnik dravske banovine napivam složnemu bratskemu delu za narod in državo."¹⁵⁹

Povezanost Celja s srbstvom, na katero je spominjal celjski župan A. Goričan v svojem govoru 12. januarja 1930 v Beogradu, se je v prvi Jugoslaviji uresničila tudi na zelo konkreten način. Osemnajstega junija 1932 je bila namreč v Celju posvečena prva pravoslavna cerkev v Sloveniji.¹⁶⁰ Cerkev Sv. Save v Celju je bila

¹⁵⁷ ND, leto II, št. 79, 1. 7. 1920, V Celje in Maribor.

¹⁵⁸ ND, leto IV, št. 103, 9. 9. 1922. Janko Lešničar: Pozdravljeni bratje!

¹⁵⁹ ND, leto XII, št. 6, 20. 1. 1930, Izjava in govor celjskega župana v Beogradu.

¹⁶⁰ ND, leto XIV, št. 50, 20. 6. 1932, Svečana posvetitev pravoslavne cerkve v Celju.

dograjena ob deseti obletnici obstoja celjske pravoslavne cerkvene občine,¹⁶¹ ki je sprejela sklep, da jo sezida, konec avgusta 1929.¹⁶² Že 1. septembra 1929 je bil na svečan način položen in blagoslovljen temeljni kamen za cerkev Sv. Save,¹⁶³ slaba tri leta kasneje pa je cerkev stala na celjskem Vrazovem trgu (danes Gledališki trg). Cerkev, ki je bila "zgrajena in opremljena v srbsko-bizantinskem pokosovskem slogu",¹⁶⁴ je posvetil srbski patriarh Varnava, pri posvetitvi pa so sodelovali tudi administrator zagrebške mitropolije episkop dr. Maksimiljan Hajdina, bački episkop dr. Irinej Čirić, zvrniško-tuzlanski episkop Nektarij Krulj in drugi predstavniki pravoslavne duhovščine. Posvetitve so se udeležili tudi divizijski general B. Ilič (v imenu kralja Aleksandra), ban Dravske banovine dr. Drago Marušič, podban dr. Otmar Pirkmajer, ljubljanski župan dr. Dinko Puc, celjski župan A. Goričan z občinskimi odborniki, predsednik okrožnega sodišča Celje, predsednik upravnega sodišča Celje, oficirji kraljeve vojske iz Celja, celjski in laški srezki načelnik in drugi.¹⁶⁵ Cerkev je stala do druge svetovne vojne, ko jo je nemški okupator neposredno po zasedbi Slovenije porušil do tal.

Poleg jugoslovanskega prestolonaslednika, patriarha srbske pravoslavne cerkve in načelnikov najmočnejših slovenskih političnih strank, so Celje uradno obiskali tudi nekateri najvišji jugoslovanski državni funkcionarji in vodilni predstavniki Dravske banovine. Banovinski predstavniki so bili v Celju 25. julija 1930, potem, ko so bili skladno z novo upravno razdelitvijo države, uveljavljeno 3. oktobra 1929 z Zakonom o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja (banovine - op. J. P.), imenovani prvi člani banskega sveta Dravske banovine. Na banov predlog jih je 3. julija 1930 imenoval minister za notranje zadeve, dekrete o njihovem imenovanju pa jim je v Celju, na slavnostni seji celjskega občinskega sveta 25. julija 1930, izročil ban Dravske banovine ing. Dušan Sernek.¹⁶⁶ Slednji je bil v Celju tudi 11. novembra 1930, to pot kot minister za gozdove in rudnike v vladi Kraljevine Jugoslavije. D. Sernek je obiskal Celje kot član ministrske delegacije, ki je v prvi polovici novembra 1930 potovala po Dravski banovini. V delegaciji so bili še minister za finance dr. Stanko Švrljuga, minister za pravosodje dr. Milan Srškić in minister brez listnice dr. Ivan Švegel. Ministri so se v dvorani Mestne hranilnice sestali z najvišjimi predstavniki mesta Celje, ki so jih seznanili z najpomembnejšimi razvojnimi vprašanji Celja in okolice.¹⁶⁷

Seveda pa je bilo Celje tudi mesto, ki je bilo v politično življenje vpeto prek njegovega temeljnega systemskega in demokratičnega izhodišča - volitev. Volilno gibanje v Celju se je v prvi Jugoslaviji izražalo ob volitvah v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS 28. novembra 1920, volitvah v Narodno skupščino Kraljevine SHS 18. marca 1923, 8. februarja 1925 in 11. septembra 1927, ob volitvah v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije 8. novembra 1931, 5. maja 1935 in 11. decembra

¹⁶¹ ND, leto XIV, št. 49, 17. 6. 1932, Cerkev sv. Save v Celju. - Pravoslavna cerkvena občina v Celju je bila ustanovljena maja 1922. Pobudo za ustanovitev te občine, ki bi imela nalogo zgraditi pravoslavno cerkev v Celju, je, skupaj z nekaterimi znanci, leta 1921 dal trgovec Cvijko Zečević. (Prav tam)

¹⁶² ND, leto XI, št. 69, 30. 8. 1929, Domače vesti, *Nova pravoslavna cerkev v Celju*.

¹⁶³ ND, leto XI, št. 70, 2. 9. 1929, Položitev temeljnega kamna za cerkev sv. Save v Celju.

¹⁶⁴ ND, leto XIV, št. 49, 17. 6. 1932, Cerkev sv. Save v Celju.

¹⁶⁵ ND, leto XIV, št. 50, 20. 6. 1932, Svečana posvetitev pravoslavne cerkve v Celju. - O srbski pravoslavni cerkvi v Celju glej tudi Goropevšek, *Polpreteklost Celja*, str. 30-31.

¹⁶⁶ ND, leto XII, št. 60, 28. 7. 1930, Svečana seja celjskega občinskega sveta.

¹⁶⁷ ND, leto XII, št. 91, 14. 11. 1930, Ministri v Celju.

1938, ob volitvah v oblastno skupščino mariborske oblasti 23. januarja 1927 in ob celjskih občinskih volitvah 26. aprila 1921, 28. septembra 1924 in 19. junija 1927. Omenjene volitve so pokazale, da je Celje v času med obema svetovnjima vojnama v glavnem podpiralo liberalno idejnopolitično opcijo. Izidi volitev v Celju, in sicer tako po posameznih volilnih listah kot po volilnih povezavah namreč kažejo, da so v tem času Celjani največkrat dajali liberalnemu taboru večino glasov. Tako je bilo že ob občinskih volitvah 26. aprila 1921, ko je od 813 volilnih udeležencev JDS dobila 304 glasove in 12 mandatov v celjskem občinskem svetu. Sledile so ji JSDS z 265 glasovi in 10 mandati, liberalno usmerjena Narodno socialistična stranka (NSS) s 136 glasovi in 6 mandati ter SLS s 108 glasovi in 4 mandati.¹⁶⁸ Župan mesta Celje je postal pripadnik JDS dr. Juro Hrašovec.¹⁶⁹ Kot je opozarjala *Nova doba*, je bil na teh volitvah izvoljen "prvi slovenski občinski odbor mesta Celja".¹⁷⁰ "Z zadoščenjem" je tudi zabeležila, da je J. Hrašovec postal "prvim slovenskim županom v Celju".¹⁷¹

Občinske volitve aprila 1921 so bile prve občinske volitve v štirih glavnih slovenskih mestih (Ljubljani, Celju, Mariboru in Ptujju) v jugoslovanski državi. Zmagovalka volitev v Celju, Jugoslovanska demokratska stranka,¹⁷² se je na volitve še posebej pripravila. Poudarjala je, da "kot zaščitnica meščanskih slojev ne more dopustiti, da se Ljeninovi eksperimenti novega družabnega reda presadijo v celjsko občinsko hišo, ko so v Rusiji sami tako žalostno pogoreli. Zato ne more dopustiti," je opozarjalo njeno glasilo *Nova doba*, "da pride celjska mestna občina v roke soc. demokracije, ki bi na račun in na stroške meščanskih krogov skušala uveljavljati Marxove in Ljeninove nauke. Ne moremo pripustiti, da se v celjskem občinskem gospodarstvu uveljavi diktatura proletarijata nad vsemi drugimi stanovi in da se skrbi tam izključno za interese delavstva na škodo drugih gospodarskih krogov. Brez visoko razvite industrije, trgovine in obrti tudi ni delavstva," je pisalo v *Novi dobi*. "Zato je naloga demokratske stranke predvsem pospeševanje razvoja navedenih panog narodnega gospodarstva; zdrav njihov razvoj bo predpogoj za dobri položaj delavstva samega. Okrepljenje mestnih financ potom visoko razvitega industrijskega in trgovskega življenja bo tudi predpogoj za dober materialni položaj mestnega delavstva." Na osnovi takih stališč se je nato JDS predstavila kot "danes edina prava nositeljica in zastopnica nacionalne (jugoslovanske - op. J. P.) in politično ter gospodarsko napredne ideje, edina pospeševaljica zdravega razvoja slovenskega meščanskega življa, ki naj obsega vse stanove gori od industrije in veletrgovine ter obrti do delavstva".¹⁷³

JDS je bila tudi zmagovalka celjskih občinskih volitev 28. septembra 1924. Takrat se je povezala skupaj z Narodno socialistično stranko in Narodno radikalno stranko v t. i. Narodni blok, ki je od skupaj 1178 volilnih udeležencev dobil 600 glasov in s tem 25 mandatov v celjskem občinskem svetu. Na drugem mestu je bil t. i.

¹⁶⁸ ND, leto III, št. 50, 28. 4. 1921, *Celjske novice, Razmerje glasov, Novi občinski odbor v Celju*.

¹⁶⁹ ND, leto III, št. 58, 19. 5. 1921, *Volitev župana in podžupana v Celju*.

¹⁷⁰ ND, leto III, št. 50, 28. 4. 1921, *Nekaj besed k občinskim volitvam*.

¹⁷¹ ND, leto III, št. 59, 21. 5. 1921, *Beseda k županski volitvi v Celju*.

¹⁷² Razen v Celju je dobila JDS največ glasov in občinskih mandatov tudi na volitvah v Ljubljani. Na občinskih volitvah v Mariboru in na Ptujju pa je največ glasov in mandatov dobila JSDS. - *Jutro*, leto II, št. 99, 27. 4. 1921, *Volilni izid v Ljubljani; Klerikalni poraz v Mariboru; Volitve v Ptujju*.

¹⁷³ ND, leto III, št. 45, 16. 4. 1921, *Strnimo narodne meščanske vrste!*

Socialno-gospodarski blok (to je bila volilna zveza pripadnikov SLS v Celju in Nemcev), ki je dobil 485 glasov in s tem 7 občinskih mandatov. Tretji so bili socialisti, ki so dobili 93 glasov in 1 občinski mandat.¹⁷⁴ Celjski župan je tudi tokrat postal pripadnik JDS J. Hrašovec.¹⁷⁵ Naslednica JDS, Samostojna demokratska stranka, je kot posamezna stranka dobila največ glasov in mandatov v mestnem svetu tudi na občinskih volitvah 19. junija 1927. Od 1317 volilnih udeležencev je dobila 406 glasov in s tem 10 občinskih mandatov, medtem ko so združeni Nemci, SLS in NRS skupaj dobili 790 glasov in 20 občinskih mandatov (od tega SLS 8, NRS 8 in Nemci 4), socialisti so dobili 96 glasov in 3 mandate, od slovenske Pokrajinske organizacije Socialistične stranke Jugoslavije ločena Bernotova socialistična frakcija pa je dobila 22 glasov in 1 občinski mandat.¹⁷⁶ Ker so na volitvah zmagali združeni Nemci, SLS in NRS je leta 1927 postal celjski župan pripadnik Narodne radikalne stranke A. Goričan.¹⁷⁷ Enako se je zgodilo že slabih pet mesecev pred tem, na volitvah v oblastno skupščino mariborske oblasti 23. januarja 1927. Izid volitev v Celju je pokazal, da je od 1144 volilnih udeležencev za Narodni blok (leta 1927 sta bili vanj povezani SDS in NSS) volilo 478 volilcev, medtem ko so dobili posebej Nemci 290 glasov, SLS 208 in NRS 168 glasov. Največ glasov je tako bilo oddanih za liberalno listo, ker pa so bili v volilni blok povezani tudi Nemci, SLS in NRS, so bili s skupno 666 glasovi zmagovalci oblastnih volitev v Celju.¹⁷⁸

Liberalna opcija je dobivala v Celju največ glasov oziroma je zmagovala tudi na skupščinskih volitvah, in sicer na volitvah v Narodno skupščino Kraljevine SHS 8. februarja 1925 in 11. septembra 1927 in na volitvah v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije 8. novembra 1931 in 5. maja 1935. Tako je Narodni blok (povezava SDS, liberalne Samostojne kmetijske stranke v mariborski oblasti in NRS) na skupščinskih volitvah leta 1925 od 1246 udeležencev volitev v Celju dobil 392 glasov. Na drugem mestu so bili Nemci z 296 glasovi, sledili pa so jim SLS z 251 glasovi, socialisti s 108 glasovi, Bratski sporazum (volilna povezava med Davidovičevo Demokratsko stranko in NSS) s 103 glasovi, Ravnikova frakcija NRS z 48 glasovi in ostale stranke, ki so dobile le po nekaj (največ pa 15) glasov.¹⁷⁹ Enako je bilo tudi na skupščinskih volitvah leta 1927, ko je od 1286 volilnih udeležencev Samostojna demokratska stranka dobila 362 glasov. Sledili so ji Nemci s 303 glasovi, NRS z 245 glasovi, SLS z 243 glasovi, socialisti s 95 glasovi,

¹⁷⁴ ND, leto VI, št. 111, 30. 9. 1924, Sijajna zmaga Slovenstva v Celju!

¹⁷⁵ ND, leto VI, št. 123, 28. 10. 1924, Volitev župana in podžupana v Celju.

¹⁷⁶ ND, leto IX, št. 69, Celjska kronika, *Občinske volitve v Celju*; št. 70, 23. 6. 1927, Celjska kronika, *Novi občinski svet*. - Trditev, da je SDS na celjskih občinskih volitvah 19. 6. 1927 kot posamezna stranka dobila največ glasov, dokazuje delitev med številom glasov in občinskih mandatov, ki so jih dobili združeni Nemci, SLS in NRS. Delitev 790 : 20 pokaže, da je bilo za 1 mandat, ki ga je dobila ta volilna povezava, potrebnih dobrih 39 glasov (39,5 glasov). Za 8 mandatov SLS oziroma 8 mandatov NRS v celjskem občinskem svetu je tako bilo potrebnih okoli 316 glasov (za pravo število bi bilo treba upoštevati še odstopanje določenega števila glasov navzgor ali navzdol), za 4 mandate Nemcev v občinskem svetu pa je bilo potrebnih okoli 158 glasov (tudi tu bi bilo za pravo število potrebno upoštevati odstopanje določenega števila glasov navzgor ali navzdol). Glede na število mandatov, ki so jih dobile omenjene stranke pa lahko ugotovimo, da bilo morebitno odstopanje njihovega števila glasov navzgor sorazmerno majhno in ne bi občutno spremenilo razlike nasproti številu glasov (406), ki jih je dobila SDS.

¹⁷⁷ ND, leto IX, št. 80, 19. 7. 1927, Celjska kronika, *Volitev župana*.

¹⁷⁸ ND, leto IX, št. 10, 25. 1. 1927, Celjske volitve v oblastno skupščino.

¹⁷⁹ ND, leto VII, št. 14, 10. 2. 1925, Oddani glasovi v mariborski oblasti.

komunisti z 28, Hrvatska seljačka stranka s 6 in lista Zagorskega s 4 glasovi.¹⁸⁰ Celjani so liberalce podprli tudi na skupščinskih volitvah leta 1931 in 1935. Obkrat so glasovali za Ivana Prekorška, upravnika bolnišnice v Celju. Liberalni predstavnik I. Prekoršek je bil leta 1931 kandidat za celjski srez na edini obstoječi, vsedržavni kandidatni listi predsednika jugoslovanske vlade P. Živkovića. Od 1548 udeležencev volitev v Celju je dobil 1391 glasov.¹⁸¹ I. Prekoršek, ki je bil leta 1931 izvoljen v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije je postal poslanec te skupščine tudi na volitvah leta 1935. Na teh volitvah, ki se jih najmočnejša slovenska politična stranka SLS ni udeležila, je kot kandidat JNS od 1620 udeležencev volitev v Celju dobil 1019 glasov. Drugi kandidat JNS Jernej Stante je dobil 583 glasov, kandidat Mačkove liste Vinko Vabič je dobil 12 glasov, kandidat Ljotičeve liste Šifrar je dobil 6 glasov, Maksimovičeva lista pa ni dobila nobenega glasu.¹⁸²

Kljub očitni liberalni usmeritvi celjskih volilcev pa so bile na volitvah uspešne tudi druge idejnopolitične opcije. Na volitvah v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS 28. novembra 1920 je od 797 udeležencev volitev v Celju dobila največ, tj. 336 glasov JSDS. Drugi in tretji rezultat sta dosegli liberalni JDS in NSS, ki sta na volitvah nastopili ločeno. JDS je dobila 284 glasov, NSS pa 101 glas. Sledile so jima SLS, ki je dobila 58 glasov, liberalna Samostojna kmetijska stranka (SKS), ki je dobila 9 glasov, KPJ, ki je dobila 6 glasov in liberalno usmerjena Prekmurska gospodarska stranka (mišljena je Domača verstvena /gospodarska/ stranka iz Prekmurja - op. J. P.), ki je dobila 3 glasove.¹⁸³ Na volitvah v Narodno skupščino Kraljevine SHS 18. marca 1923 pa je prevladal narodnostni vidik. Na teh volitvah so sodelovali tudi Nemci, ki so od 1085 udeležencev volitev v Celju dobili največ - 288 glasov. (Leta 1923 so Nemci na slovenskem Štajerskem tudi dobili 1 mandat v Narodni skupščini Kraljevine SHS). Od slovenskih strank je najboljši rezultat dosegla liberalna JDS, ki je dobila 250 glasov, sledile pa so ji SLS z 215 glasovi, NSS z 136 glasovi, SSJ z 115 glasovi, Socialistična stranka delovnega ljudstva z 31 glasovi, NRS z 26 glasovi, Novačanova SRS z 16 glasovi ter SKS in SKRS z po 4 glasovi.¹⁸⁴ V primerjavi s skupščinskimi volitvami leta 1920 in 1923 pa je liberalna opcija doživela dejansko hud poraz ob volitvah v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije 11. decembra 1938. Po podatkih za srez (okraj) Celje je namreč od 12.914 volilnih udeležencev v tem srezu za kandidata JRZ, ravnatelja katoliške Vzajemne zavarovalnice v Celju in od leta 1935 celjskega župana A. Mihelčiča, volilo kar 10.342 volilcev. Za A. Mihelčičem, ki je bil izvoljen v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije (leta 1939 je postal še njen prvi podpredsednik in član Senata Kraljevine Jugoslavije), je dobil največ glasov - 1486 - predstavnik Slovenske združene opozicije na opozicijski listi V. Mačka Fedor Gradišnik.¹⁸⁵

¹⁸⁰ ND, leto IX, št. 103. 13. 9. 1927, Razmerje glasov, po izidu skupščinskih volitev v srezu Celje-Vransko.

¹⁸¹ ND, leto XIII, št. 90, 9. 11. 1931, Jugoslovenstvo je zmagalo!

¹⁸² ND, leto XVII, št. 19, 10. 5. 1935, Narodni poslanec g. Ivan Prekoršek ponovno izvoljen!

¹⁸³ ND, leto II, št. 143, 30. 11. 1920, Izid volitev.

¹⁸⁴ ND, leto V, št. 33, 22. 3. 1923, Izid volitev dne 18. marca 1923 v mestih in trgih na Slov. Štajerskem.

¹⁸⁵ O Slovenski združeni opoziciji, povezavi slovenskih demokratiških opozicijskih skupin, oblikovani poleti 1938 glej Jurij Perovšek: SLOVENSKA ZDRUŽENA OPOZICIJA. Enciklopedija Slovenije, 12, Slovenska n-Sz, Ljubljana 1998, str.15-16.

Kandidat JNS na Mačkovi listi I. Prekoršek pa je z 964 glasovi dosegel šele tretji volilni rezultat. Prehitel je le kandidata Ljotičeve liste Vinka Vabiča, ki je dobil 122 glasov.¹⁸⁶

Če pogledamo rezultate volitev v Celju v času prve Jugoslavije, vidimo, da sta poleg liberalnega tabora najboljše ali vsaj zelo dobre volilne rezultate dosegali tudi preostali osnovni slovenski idejnopolitični opciji - katoliška in socialistična. Razen političnih predstavnic tradicionalnih slovenskih političnih taborov je bila v dvajsetih letih v Celju uspešna tudi najmočnejša politična stranka v državi - velikosrbska Narodna radikalna stranka. Zaradi prisotnosti nemškega etničnega elementa na Štajerskem so bili politično dobro razvidni tudi Nemci. Vendar to ni bila edina posledica volilnega gibanja v Celju. Tako kot se je s tem gibanjem spreminjala celjska politična podoba, se je namreč zamenjeval tudi prvi celjski politični mož - župan.

Kot smo že dejali, je bil prvi celjski župan v novi jugoslovanski državi pripadnik liberalne Jugoslovanske demokratske stranke (kasneje Samostojne demokratske stranke) J. Hrašovec. Celju je županoval v letih 1921-1927. V tem času se v zvezi s funkcijo in delovanjem celjskega župana ni pojavilo nobeno sporno vprašanje. Sporen pa je bil predčasen zaključek njegovega mandata. Po volitvah v oblastni skupščini ljubljanske in mariborske oblasti 23. januarja 1927, na katerih je zmagala SLS, je namreč novi veliki župan mariborske oblasti in član SLS dr. Franc Schaubach 7. marca 1927 izdal odlok, s katerim je razpustil "občinski svet, ker - ni zmožen za delo". S tem je ugasnila tudi županska funkcija J. Hrašovca, saj je F. Schaubach po razpustitvi celjskega občinskega sveta "komisarijat (...) poveril g. vladnemu svetniku srezkemu poglavarju gosp. dr. Žužku".¹⁸⁷

Po občinskih volitvah 19. junija 1927 je julija 1927 postal župan mesta Celje pripadnik NRS A. Goričan.¹⁸⁸ Župan je bil do septembra 1935, njegovo župansko dobo pa je označilo več dogodkov, ki so izstopali iz običajnega upravnega in političnega poslovanja. Tako je leto in pol po izvolitvi za župana še enkrat formalno postal celjski župan. Ob uvedbi osebne diktature kralja Aleksandra 6. januarja 1929 so bile namreč s posebnim zakonom razpuščene tudi vse občinske uprave. Zakon je določal, da se v mestih Beograd, Zagreb in Ljubljana občinske uprave postavijo na novo "s kraljevim ukazom na predlog ministra za notranje posle", medtem ko "v ostalih občinah postavijo veliki župani nove občinske uprave". Po tem zakonu je bilo še določeno, da "sestava in pristojnost občinskih uprav ostane še nadalje ista, kakor je določena z dosedanjimi zakoni o občinah (uredbami, statuti)".¹⁸⁹ Na tej osnovi je nato veliki župan mariborske oblasti F. Schaubach izdal dekret, v katerem je za celjskega župana, podžupana in člane občinskega sveta imenoval "dosedanja gg. župana in podžupana in 30 občinskih odbornikov, ki so bili tudi že člani prejšnjega občinskega odbora".¹⁹⁰ Dekret je bil prebran na seji občinskega sveta 31. januarja 1929,¹⁹¹ "svečana zaprisega in zaobljuba mestnega

¹⁸⁶ Jutro, leto XIX, št. 288, 13. 12. 1938, Uradna poročila o izidu nedeljskih volitev.

¹⁸⁷ ND, leto IX, št. 29, 12. 3. 1927, Protestiramo.

¹⁸⁸ Glej op. 177.

¹⁸⁹ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, letnik XI, št. 5, 17. 1. 1929, 13., Zakon o izpremembi zakonov o občinah in oblastnih samoupravah, čl. 3, 4.

¹⁹⁰ ND, leto XI, št. 10, 4. 2. 1929, Zanimiv incident v celjskem občinskem svetu.

¹⁹¹ Prav tam.

župana, podžupana in vseh občinskih svetnikov, da bodo z vsemi svojimi silami in z največjo objektivnostjo ter pravičnostjo delovali za blagor mesta in njegovega prebivalstva”, pa je bila na seji občinskega sveta 27. marca 1929.¹⁹²

Vendar pa samovoljno imenovanje župana in članov celjskega občinskega sveta, ki so bili že pred tem demokratično izvoljeni na ta položaj, ni bil edini dogodek, ki je izrazilo izstopal v času Goričanove županske dobe. Drugi, ki je njegovo županovanje tudi končal, je bil oster spor, do katerega je prišlo med A. Goričanom in celjskim občinskim svetom sredi leta 1935. Spor je izbruhnil, ko so na seji sveta 31. maja 1935 A. Goričanu očitali, da je svet napačno seznanil o namestitvi novega mestnega stražnika in da je o tem sestavil netočen zapisnik. Člana občinskega sveta in pripadnika nekdanje NRS dr. Dragotin Vrečko in Andro Posavec pa sta mu tudi očitala, da kljub zahtevam občinskih svetnikov predolgo, tj. že več kot dva meseca, ni sklical seje občinskega sveta. V zvezi s tem naj bi se A. Goričan o članih sveta celo izražal na neumesten in žaljiv način. Kot je opozoril predsednik celjske organizacije JNS in član občinskega sveta E. Kalan, naj bi namreč A. Goričan izjavil, “da še ne bo takoj občinske seje, ker so *mestni svetniki tako nervozni, da jih bo treba poslati v zdravilišče, da si umirijo živce, predno bo seja*”. V nadaljnji razpravi se je ponovno oglasil A. Posavec, ki je A. Goričanu oponesel, kako je mogel 4. maja 1935, “t. j. na dan pred skupščinskimi volitvami, pozvati v svojo pisarno vse šefe oddelkov mestnega urada in jim izraziti svojo željo, *da volijo določenega kandidata* (drugega kandidata JNS na skupščinskih volitvah 5. maja 1935 J. Stanteta - op. J. P.) ter v zvezi s tem namigniti, da bodo v kratkem izvršene prevedbe občinskih uradnikov po novem zakonu”. Ob tej priložnosti naj bi zbranim uradnikom še izjavil, “da se bo peljal po volitvah v Ljubljano, *dal razpustiti mestni svet in sebe imenovati za komisarja*.” Po besedah A. Posavca je “glede na svoj položaj kot župan, torej *kot uradna oseba*” dal vodjem posameznih uradov v občinskem svetu tudi “*netočno informacijo* v tej smeri, da vlada želi izvolitev izvestnega kandidata (J. Stanteta namesto I. Prekorška - op. J. P.) v Narodno skupščino. Takega pooblastila in naročila ni imel”, je opozoril A. Posavec. A. Posavec je končno še vprašal, kako je mogel A. Goričan “izdati *volilni letak* v prilog enemu kandidatu (J. Stantetu - op. J. P.), katerega je podpisal uradno kot župan, tako kakor kako drugo uradno listino, kar je *zloraba*”.¹⁹³

Goričanov odgovor na navedene obtožbe je bil, “da odklanja razpravo o stvareh, ki so v zvezi z volitvami, tudi zato, ker niso na dnevnem redu, in da ne bo dopustil debate o tem”. Izjavil je še, da se lahko “mestni svet (...) pritoži na bansko upravo”.¹⁹⁴ Ker je bilo na seji sklenjeno, da se bo seja občinskega sveta nadaljevala 7. junija 1935,¹⁹⁵ A. Goričan pa je dva dni pred tem - 5. junija 1935 - sejo nenadno preklical, je zaradi nerednega sklicevanja sej petčlanska delegacija celjskega občinskega sveta 11. junija 1935 banu Dravske banovine D. Pucu izročila pritožbo, ki so jo “podpisali vsi člani celjskega mestnega sveta”.¹⁹⁶ Medtem je bila 9. junija 1935 še “vložena *od vseh mestnih svetnikov podpisana zahteva, da*

¹⁹² ND, leto XI, št. 27, 5. 4. 1929, Neznosne razmere v celjskem občinskem svetu.

¹⁹³ ND, leto XVII, št. 24, 7. 6. 1935, Burna seja celjskega mestnega sveta. O tem glej tudi ND, leto XVII, št. 26, 24. 6. 1935, Mestni svet, župan in drugo.

¹⁹⁴ ND, leto XVII, št. 24, 7. 6. 1935, Burna seja celjskega mestnega sveta.

¹⁹⁵ Prav tam.

¹⁹⁶ ND, leto XVII, št. 25, 14. 6. 1935, Župan, ki obstruira delo mestnega sveta.

skliče predsednik občine v roku treh dni novo sejo mestnega sveta".¹⁹⁷ Župan je pristal na to "enodušno zahtevo mestnega sveta" in "sklical" v sredo, dne 12. junija *prihodnjo sejo na - 4. julija 1935*.¹⁹⁸ Naslednji dan - 13. junija 1935 - pa je A. Goričan "podal ostavko na položaj predsednika mestne občine v roke g. bana" s prošnjo, da ga razreši; 3. julija 1935 je še preklical "na 4. t. m. določeno plenarno sejo mestnega sveta".¹⁹⁹ Seveda se je na take razmere v celjskem občinskem svetu in na ravnanje celjskega župana odzvala banska uprava v Ljubljani. Petega septembra 1935, še v času bana D. Puca, je "razrešila predsednika mestne občine dr. Alojzija Goričana in vse člane mestnega sveta". Namesto njih so bili imenovani novi člani mestnega sveta in nov župan mesta Celje, član JRZ A. Mihelčič.²⁰⁰ Novi celjski župan in mestni svetniki so svečano zaprisegli 11. septembra 1935,²⁰¹ dan potem, ko je bil za bana Dravske banovine postavljen član JRZ M. Natlačen.

V času župana A. Mihelčiča v celjskem občinskem svetu ni prihajalo do razhajanj zaradi političnih ali proceduralnih vprašanj. Med vidnejšimi dogodki, ki so označili njegovo župansko dobo, pa lahko omenimo tabor slovenskih fantov in mož konec junija 1937 in volitve v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije 11. decembra 1938, ko je bil A. Mihelčič kot kandidat JRZ za celjski srez izvoljen v jugoslovanski parlament. Kmalu zatem - sredi februarja 1939 - je A. Mihelčič zaradi nezdržljivosti "z izvrševanjem poslanskih funkcij" dal "ostavko na položaj predsednika mestne občine celjske".²⁰² Na njegovo mesto je bil marca 1939 imenovan pripadnik JRZ, odvetnik dr. Alojzij Voršič.²⁰³ A. Voršič je svojo funkcijo nastopil 28. marca 1939²⁰⁴ in jo opravljal do zloma prve jugoslovanske države. V tem času v Celju večjih političnih dogodkov oziroma dogodkov, ki bi se navezovali na vsedržavni okvir, ni bilo do 27. marca 1941 - dneva, ko je bil zaradi pristopa Kraljevine Jugoslavije k trojnemu paktu 25. marca 1941, v Beogradu izveden državni udar. V Celju so bile manifestacije za mladega kralja, "pred pravoslavno cerkvijo v Celju se je zbiralo mlado in staro, ki je nato v sprevedu krenilo po mestnih ulicah proti središču. Najzanimiveje je bilo zvečer, ko so pokali topiči po okoliških hribih, v mestu je igrala godba iz Pečovnika in ljudje so z baklami v roki manifestirali podporo kralju Petru."²⁰⁵ Tako se je neposredno pred drugo svetovno vojno slovensko Celje množično (po *Novi dobi* se je manifestacij udeležilo približno 15.000 oseb)²⁰⁶ opredelilo za neodvisno in svobodno jugoslovansko državo.

Deset dni kasneje, 6. aprila 1941, pa je z napadom Nemškega Reicha in Kraljevine Italije na Kraljevino Jugoslavijo druga svetovna vojna dosegla tudi Slovenijo. V Celju se je to zgodilo 11. aprila 1941, ko so ga zasedle nemške enote. S tem sta bila tako Celje kot vsa okupirana Slovenija postavljena v povsem nov zgodovinski položaj, ki je za slovensko idejno ter narodnopolitično misel in akcijo pomenil nov

¹⁹⁷ Prav tam.

¹⁹⁸ Prav tam.

¹⁹⁹ ND, leto XVII, št. 28, 5. 7. 1935, *Seja mestnega sveta že zopet preklicana!*

²⁰⁰ ND leto XVII, št. 38, 14. 9. 1935, *Novi celjski mestni svet.*

²⁰¹ Prav tam.

²⁰² ND, leto XXI, št. 8, 17. 2. 1939, *Celje in okolica, Celjski župan podal ostavko.*

²⁰³ ND, leto XXI, št. 13, 24. 3. 1939, *Celje in okolica, Novega župana in nekaj novih mestnih svetnikov smo dobili.*

²⁰⁴ ND, leto XXI, št. 14, 31. 3. 1939, *Celje in okolica, Novi celjski župan je prevzel posle.*

²⁰⁵ Goropevšek, *Polpreteklost Celja*, str. 34.

²⁰⁶ ND, leto XXIII, št. 13, 28. 3. 1941, *Celje manifestira za mladega kralja.*

kreativni izziv. Nastopilo je novo obdobje narodove zgodovine, ki pa kljub svoji skrajno zaostreni vsebini ni več moglo spremeniti vloge in pomena Celja v slovenskem političnem življenju v času prve jugoslovanske države. To pa je bil čas, ko so se v Celju ob vseh temeljnih idejnih, narodnopolitičnih in *socialno-gospodarskih* vprašanjih izražale in opredeljevale vse ključne prvine takratne slovenske politike. Zato pomeni poznati vlogo Celja v slovenskih političnih razmerah za časa prve Jugoslavije - poznati pomemben in tudi vsenarodno označujoč vidik politične zgodovine Slovencev v prvi polovici dvajsetega stoletja.

CELJE UND DIE POLITISCHEN VERHÄLTNISS E IM ERSTEN JUGOSLAWISCHEN STAAT 1918-1941

Zusammenfassung

In der Zeit des Bestehens des ersten jugoslawischen Staates 1918-1941 stellte Celje einen bedeutenden Brennpunkt des politischen Lebens in Slowenien dar. Zum einen, weil es in der Zwischenkriegszeit aus eigener politischer Kraft einen Beitrag zur Entwicklung der slowenischen politischen Idee und Aktion leistete (die föderalistische *Slovenska republikanska stranka* / Slowenische Republikanische Partei Dr. Anton Novačans in den Jahren 1922-1923; aktive Unterstützung des bekannten Eisenbahner- und Generalstreiks im April 1920; zahlreiche Streikaktionen in den zwanziger Jahren; Treffen der Turnvereine Svoboda im Jahre 1935; umfangreiche Streikbewegung in den Jahren 1935-1936; katholischer Tabor slowenischer Männer im Jahre 1937). Zum anderen, weil alle ausschlaggebenden politischen Optionen des 20. Jahrhunderts, die sozialistische, die kommunistische, die katholische und die liberale, Celje oftmals zum Ort ihrer parteipolitischen Treffen machten und in Celje entweder ihre nationalpolitischen, wirtschaftlichen und sozialen Zielsetzungen vorstellten oder formulierten. In Celje fanden in den Jahren 1920, 1923, 1925 und 1926 fünf Parteitage der *Jugoslovanska socialnodemokratska stranka* (Jugoslawische Sozialdemokratische Partei) bzw. der regionalen Organisationen der *Socialistična stranka Jugoslavije za Slovenijo* (SSJ) (Sozialistische Partei Jugoslawiens für Slowenien) statt, in den Jahren 1922 und 1923 noch zwei Tagungen der slowenischen regionalen Organisation der SSJ. Celje spielte auch eine wichtige Rolle bei der Konsolidierung der Arbeiterbewegung und der linksorientierten demokratischen Gruppen in der zweiten Hälfte der dreißiger Jahre. Einige von diesen Gruppen (*Zveza kmetskih fantov in deklet* / Verband der Bauernburschen und -mädel) wählten Celje zu dem Ort, wo sie ihre politischen Programmpunkte erarbeiteten. In der Nähe von Celje fand in den Jahren 1938 und 1939/40 auch die 1. und 2. Tagung der Kommunistischen Partei Sloweniens (KPS) statt: Die 1. Tagung der KPS im Šmigl-Weinberghäuschen oberhalb der Grajska gora im Savinjatal, die 2. in der Jošt-Mühle in Medlog bei Celje. Auf beiden Tagungen setzte man sich mit der nationalsozialistischen Gefahr und mit Organisationsfragen der KPS auseinander.

Celje war nicht nur ein Ort der organisationspolitischen und revolutionären Tätigkeit der Arbeiterklasse. Es war auch der Ort zahlreicher politischer Kundgebungen und Entscheidungen sowohl des katholischen als auch des liberalen Lagers. Die stärkste slowenische politische Partei, die *Slovenska ljudska stranka* (SLS) (Slowenische Volkspartei), hielt beispielsweise in den Jahren 1922-1924 und 1926 in Celje zwei Sitzungen des Parteivorstands und drei Parteiversammlungen ab, auf denen alle Punkte des damaligen Grundsatzprogramms der SLS hervorgehoben wurden: die Autonomie Sloweniens, die Gleichberechtigung des Katholizismus im Staate und die katholische Erneuerung der slowenischen Gesellschaft, im Jahre 1926 auch die antifaschistische Ausrichtung der SLS. Im Jahre 1939 wurde anlässlich des Besuchs des Parteivorsitzenden Dr. Anton Korošec in Celje darüber hinaus die

klare antikommunistische Haltung der Partei zum Ausdruck gebracht. Unmittelbar vor Ausbruch des Zweiten Weltkriegs hob auch Dr. Fran Kulovec, der Nachfolger von Korošec, während seines Besuchs im Februar 1941 in Celje die Forderung nach slowenischer Autonomie und strikter Ablehnung des Kommunismus deutlich hervor.

Sowohl die katholische als auch die liberale Politik wählte also Celje als Ort der Selbstdarstellung und der Begründung ihrer wesentlichen politischen Programmpunkte. In Celje fanden in den Jahren 1920, 1922, 1926 und 1928 fünf Versammlungen und Kundgebungen der slowenischen Vertreter der gesamtjugoslawischen *Jugoslovanska demokratska stranka* (JDS) (Jugoslawische Demokratische Partei) bzw. der *Samostojna demokratska stranka* (SDS) (Unabhängige Demokratische Partei) statt, denen die Mehrheit des slowenischen liberalen Lagers angehörte. Die führenden Vertreter des slowenischen liberalen Lagers Dr. Vekoslav Kukovec, Dr. Albert Kramer und Dr. Gregor Žerjav setzten sich für die nationalpolitischen Grundsätze des damaligen slowenischen Liberalismus ein: das Prinzip des jugoslawischen nationalen Unitarismus und des staatlichen Zentralismus, Ablehnung des politischen Katholizismus. Im Jahre 1926 erfuhr ihre Einstellung zum jugoslawischen unitaristisch-zentralistischen nationalstaatlichen Programm besondere Unterstützung durch den Vorsitzenden der SDS Svetozar Pribičević, der zu Beginn dieses Jahres Celje besuchte. Die slowenischen Liberalen bekräftigten das jugoslawische unitaristisch-zentralistische Programm erneut im Jahre 1937. Damals besuchte Petar Živković, der Vorsitzende des Hauptausschusses der gesamtjugoslawischen *Jugoslovanska nacionalna stranka* (JNS) (Jugoslawische Nationale Partei) - die slowenischen Liberalen gehörten ihr in den dreißiger Jahren an - und ehemaliger Ministerpräsident der jugoslawischen Regierung sowie Kriegs- und Marineminister, Celje in Begleitung von A. Kramer, dem Hauptsekretär der JNS und dem führenden slowenischen liberalen Politiker der dreißiger Jahre, und noch anderen Funktionären der JNS. Im Zusammenhang mit dem slowenischen liberalen Lager muß noch die große katholische Kundgebung des Jahres 1928 in Celje erwähnt werden, die gegen den liberalen Kulturkampf gerichtet war. Das katholische Lager griff nämlich anlässlich des 60. Jahrestags des slowenischen Tabors von Žalec (1868) den Liberalismus stark an und bestätigte seinerseits, daß der im alten Österreich entfachte katholisch-liberale Konflikt unter den Slowenen auch noch nach 1918 fortgesetzt wurde.

Celje war im ersten jugoslawischen Staat jedoch nicht nur der Ort, wo Grundsatzprogramme einzelner politischer Optionen erarbeitet bzw. bestätigt wurden. Als Folge der unterschiedlichen politischen Prozesse im slowenischen und jugoslawischen Raum wurden in Celje auch mehrere neue politische Vereinigungen gegründet, die in der Zeit des ersten jugoslawischen Staates tätig waren: Im Jahre 1926 die föderalistische *Slovenska kmetska stranka* (Slowenische Bauernpartei), im Jahre 1935 als Folge der Bestrebungen nach Erneuerung der ehemaligen *Socialistična stranka Jugoslavije* (Sozialistische Partei Jugoslawiens) die *Socialistična zveza delovnega ljudstva* (Sozialistischer Verband des werktätigen Volkes), im Jahre 1939 die Volksfrontorganisation *Zveza delovnega ljudstva Slovenije* (Verband des werktätigen Volkes Sloweniens).

Celje zeigte jedoch im ersten jugoslawischen Staat auch eine eigene politische Dynamik. Sie manifestierte sich am deutlichsten bei den Wahlen. Die Einwohner von Celje schritten elfmal zur Wahl: das war die Wahl zur Verfassungsgebenden Versammlung und späteren Nationalversammlung des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen in den Jahren 1920, 1923, 1925 und 1927, die Wahl zur Nationalversammlung des Königreichs Jugoslawien in den Jahren 1931, 1935 und 1938, die Wahl zur Versammlung der "Mariborska oblast" (Verwaltungsgebiet Maribor) im Jahre 1927 und zu den Gemeindewahlen in Celje in den Jahren 1921, 1924 und 1927. Den Wahlergebnissen ist zu entnehmen, daß Celje in der Zwischenkriegszeit weitgehend das liberale Lager unterstützte. Erfolge konnten auch andere politische Optionen buchen, vor allem die katholische und sozialistische. Außer den traditionellen slowenischen politischen Lagern fand auch die großserbische *Narodna radikalna stranka* (Nationale Radikale Partei), die stärkste politische Partei im Staat, in Celje viele Anhänger. Politisch profiliert hatten sich auch die Deutschen (deutsche Volksgruppe in der Steiermark). Außer der bedeutenden Rolle, die Celje in der slowenischen Politik der Zwischenkriegszeit spielte, zeigte die Stadt also auch ein eigenes breit gefächertes "innenpolitisches" Bild. Im Hinblick auf seine gesamtpolitische Bedeutung in den Jahren 1918-1941 kann jedoch festgehalten werden, daß Celje die politische Geschichte der Slowenen in der ersten Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts im gesamtnationalen Sinne maßgebend prägte.

CELJE AND THE POLITICAL SITUATION IN YUGOSLAVIA IN THE PERIOD 1918-1941

Summary

In the period of the first Yugoslav state from 1918 to 1941, Celje was an important nexus of Slovenia's political life. There were several factors that contributed to this, the first being that Celje at that time, through its own political creative power, contributed notably to the development of Slovene political thinking and action (the forming of the federalist Slovene Republican Party of Dr Anton Novačan in the years 1922-1923; active support of the famous railway and general strike in April, 1920; the numerous strikes in the 1920s; the meetings of the Svoboda organisation in 1935; the large wave of strikes in the years 1935-1936; the mass meeting of the Catholic camp of Slovene boys and men in 1937). The second is that all the most important Slovene ideological and political options – the Catholic, the liberal, the socialist and the communist – often chose the city of Celje as the venue of their highest party and political meetings or presented and/or formed the foundations of their ideological, national and political, social and economical orientations in Celje. Thus, in 1920, 1923, 1925 and 1926 five congresses of the Yugoslav Social Democratic Party and the regional organisation of the Socialist Party of Yugoslavia for Slovenia were held in Celje, and in 1922 and 1923, the city was host to two conferences of the Slovene regional organisation of the Socialist Party of Yugoslavia. Celje also played an important role in connecting the working class and left-wing democratic groups in the second half of the thirties. Some of these groups (the Association of Agricultural Young Men and Women) chose Celje as the place where they formed their political principles and programme. In 1938 and in 1939/1940, the first and the second conference of the Communist Party of Slovenia were held in the vicinity of Celje. The first conference of the Communist Party of Slovenia was convened in the cottage in Šmigel's vineyard above Grajska Gora in the Savinjska valley, and the second in Jošt's mill in Medlog near Celje. Both conferences discussed the danger of Hitlerism and the organisational issues of the Communist Party of Slovenia.

Celje, however, was not just the location of the organisational, political and revolutionary activities of the working class. It was also a city of numerous political manifestations where decisions were made both by the Catholic and the liberal camp. Thus, the strongest Slovene political party, the Catholic Slovene People's Party organised two meetings of its leadership and three party meetings or conferences of its trustees in Celje in the years 1922-1924 and in 1926. At these meetings, its members stressed all the basic political principles of the Slovene People's Party of the time: Slovenian autonomy, equality of Catholicism throughout the country, a Catholic revival in Slovene society, and also, in 1926, the anti-Fascist orientation of the Slovene People's Party. When its leader Dr Anton Korošec visited Celje in 1939, the party placed strong emphasis on its extreme anti-Communist position. Practically just before the outbreak of the Second World War in February 1941, a demand for Slovene autonomy and an extreme

repudiation of Communism was strongly expressed by Korošec's successor Dr Fran Kulovec during his visit to Celje.

Like the Catholic politicians, the liberals also chose Celje as the venue for the presentation and argumentation of their most important political and programme principles. In 1920, 1922, 1926 and 1928, there were five gatherings and meetings of the Slovene part of the national Yugoslav Democratic Party and the Independent Democratic Party in Celje. These two included the majority of the Slovene liberal camp in the 1920s. At these meetings, the leaders of the Slovene liberal camp, Dr. Vekoslav Kukovec, Dr Albert Kramer and Dr Gregor Žerjav, stated the fundamental ideological, national and political principles of Slovene liberalism of the time: the principle of Yugoslav national unitarianism and state centralism, and the rejection of political Catholicism. In 1926, in their declaration in favour of the Yugoslav unitary and centralistic national and state programme, Svetozar Pribičević, the leader of the Independent Democratic Party who visited Celje in the beginning of that year, promised the particular support of his party. The Slovene Liberals also explicitly supported the Yugoslav unitary and centralistic programme in Celje in 1937. In that year, Celje was visited by the president of the main board of the state Yugoslav National Party (the Slovene liberals were included in this party in the 1930s), the former president of the Yugoslav Government and Secretary of War and the Admiralty General Petar Živković, the main Secretary of the Yugoslav National Party and the leading Slovene liberal politician of the thirties, A. Kramer, and other officials of the YNP. In 1928 there was also a mass meeting of the Catholics against the liberal cultural fight in the Celje region. On the occasion of the 60th anniversary of the 1868 Slovene mass meeting in Žalec, the Catholics harshly condemned liberalism. In this way they confirmed that the conflict between the Slovene Catholics and Liberals which had started already in the Austrian period would continue also after 1918.

In the first Yugoslav state, Celje was not only a place where basic programme principles of individual ideological and political options in Slovenia were formed or expressed. As a result of a number of different political processes going on in Slovenia and Yugoslavia, several new political parties were established in Celje at this time. Thus, the federalist Slovene Agricultural Party was established in Celje in 1926. In 1935, following the attempt to revive the former Socialist Party of Yugoslavia, the Socialist Association of Working People was established, and in 1939 the Association of Working People of Slovenia was formed, which was pro Popular Front oriented.

In the period of the first Yugoslavia, however, Celje also lived according to its own political dynamics. These manifested themselves most explicitly in the elections, eleven of which took place in this city. These were: the elections to the Constituent and later National Assembly of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in 1920, 1923, 1925 and 1927; the elections to the National Assembly of the Kingdom of Yugoslavia in 1931, 1935 and 1938; the elections to the Provincial Assembly of the province of Maribor in 1927; and Celje's municipal elections of 1921, 1924 and 1927. According to the election results, Celje predominantly supported the liberal camp in the period between the wars. A number of other ideological and political options however were also successful, particularly the Catholic and socialist ones.

In addition to the representatives of the traditional Slovene political parties, the National Radical Party, which had aspirations for the founding of a Greater Serbia and was the strongest political party in Yugoslavia, also gained a considerable amount of support in Celje in the 1920s. And since the German ethnic element was present in Styria as well, the political activities of the Germans were also quite noticeable. In addition to the important role Celje played in Slovene politics in the period between WW I and II, the city also had its own large spectrum of political parties. In summary, we may say that on the whole, through its political importance in the period from 1918 to 1941, the city of Celje played a very important role in the political history of the Slovenes in the first half of the twentieth century.

Tone Kregar

**UPRAVNI RAZVOJ CELJA
V LETIH 1918-1941**

PREGLED UPRAVNE RAZDELITVE SLOVENSKEGA OZEMLJA PRVE JUGOSLOVANSKE DRŽAVE

V dneh dokončnega razpada črno-žolte monarhije je svojo nacionalno osvoboditev in politično osamosvojitve med drugimi dočakal tudi slovenski narod. Tako je bila 29. oktobra 1918 na veliki narodni manifestaciji na Kongresnem trgu v Ljubljani (istočasno tudi na zasedanju hrvaškega sabora) razglašena ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Kot njena vrhovna oblast je predsedstvo narodnega viječa v Zagrebu na predlog Narodnega sveta v Ljubljani že čez dva dni, 31. oktobra 1918, imenovalo vlado za Slovenijo, sestavljeno iz vseh treh slovenskih političnih strank, ki je imela dvanajst upravnih oddelkov, t.i. poverjeništev. Narodna vlada za Slovenijo je s tem prevzela vso upravno-politično oblast na slovenskem ozemlju, z Naredbo o prehodni upravi (vlada jo je sprejela 14. 11. 1918, izdala pa 21. 11. 1918) pa ji je Narodno viječe prepustilo samostojno upravljanje (v imenu viječa) slovenskega dela države SHS.¹ *»To pa je pomenilo, da je bila narodna vlada tudi v formalnem pogledu edina, popolna in pravno najvišja oblast na slovenskem ozemlju ter nosilka slovenske nacionalne suverenosti v Državi SHS.«*²

Z naredbo, ki je veljala za *»nekakšno ustavo dežel, ki so bile pod oblastjo Narodne vlade v Ljubljani«*³, so vse posle bivših cesarsko-kraljevih deželnih vlad v Ljubljani in Celovcu ter cesarsko-kraljevih namestništev v Trstu in Gradcu združili pri Narodni vladi in njenih oddelkih. V organizaciji nižjih upravnih in samoupravnih oblastev do večjih sprememb ni prišlo, občinska in okrajna uprava je sicer ostala enaka, vendar pa podrejena Narodni vladi. Na vlado so prešle tudi vse zadeve deželnih odborov ter avtonomnih oblasti, s čimer je bila presežena prejšnja avstrijska upravna dvotirnost, ki je temeljila na delitvi na splošno državno in posebno deželno avtonomno upravo.⁴

Jugoslovansko zedinjenje 1. decembra 1918 na upravnem področju sprva ni prineslo velikih sprememb, po imenovanju osrednje vlade v Beogradu pa je sledil tudi odstop Narodne vlade. Istega dne (20. 1. 1919), ko je bil njen odstop sprejet, jo je nadomestila Deželna vlada za Slovenijo. Posamezna poverjenišтва so bila poslej podrejena neposredno ministrstvu, pa tudi sicer okrnjena Deželna vlada ni bila več najvišja instanca, saj se je zoper njene odločbe smelo pritožiti na ministrstva. Za to obdobje je značilna velika razcepljenost uprave, saj je bila na eni strani avtonomna deželna vlada, na drugi strani pa veliko število uradov, podrejenih neposredno ministrstvu. Tako poverjenišтва kot ministrski uradi so se organizirali vsak po svoje, trpela je enotnost, število uradništva pa je prekomerno naraščalo.⁵ Vendarle pa velja, da je Deželna vlada *»v pretežnem času svoje*

¹ Naredba govori o Kranjski, Goriški, slovenskem delu Istre, mestu Trst z okolico ter Štajerski in Koroški, kolikor sta ti deželi del države SHS. Lovro Bogataj, Uprava Dravske banovine, Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 1.

² Jurij Perovšek, Iz Avstrije v Jugoslavijo, Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, Nova revija, Ljubljana 1995, str. 204; več o Državi SHS isti avtor, Slovenska osamosvojitve v letu 1918, Modrijan, Ljubljana 1998.

³ Bojan Balkovec, Prva slovenska vlada 1918-1920, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1992, str. 52.

⁴ Prav tam, str. 53; Bogataj, n.d. str. 2; Perovšek, Osamosvojitve..., str. 106.

⁵ Bogataj, n. d., str. 2, 3.

*aktivnosti učinkovito opravljala svoje avtonomistične naloge, uspešneje kot podobne vlade v drugih jugoslovanskih pokrajinah.*⁶

Po sprejetju centralistične Vidovdanske ustave (28. 6. 1921) je bila v skladu z njenimi določili 12. 7. 1921 Deželna vlada za Slovenijo ukinjena, z njo pa je bilo formalno konec tudi deloma dopuščene upravne avtonomije Slovenije v kraljevini SHS. 2. 8. 1921 jo je zamenjala Pokrajinska uprava za Slovenijo na čelu z Ivanom Hribarjem, ki je imela prehodni značaj, njena naloga pa je bil predvsem prenos pokrajinskih upravnih zadev na centralno državno oblast v Beogradu pred novo razdelitvijo države na teritorialno-upravne oblasti. Z uvedbo Pokrajinske uprave so bili ukinjeni posebni avtonomni uradi, s tem pa tudi upravna dvotirnost na pokrajinski ravni.⁷ Kljub temu, da sta bila že konec leta 1922 imenovana velika župana obeh oblasti na slovenskem ozemlju, se je pokrajinska uprava obdržala še poltretje leto po sprejetju ustave. Šele na prehodu iz leta 1923 v leto 1924 sta jo zamenjali ljubljanska in mariborska oblast, dve izmed skupaj 33 oblasti v državi. S to novo delitvijo Slovenija kot ozemeljsko-upravni pojem v Kraljevini SHS preneha obstajati, pa tudi o samoupravi oblasti ne moremo govoriti, saj je bil veliki župan politični predstavnik beograjske vlade in od nje tudi popolnoma odvisen.⁸ Z zakonom predvidena oblastna samouprava⁹ je zaživela šele po prvih volitvah v oblastne skupščine, leta 1927, ter rodila kar nekaj sadov na socialnem, gospodarskem in kulturnem področju, s pogostim skupnim nastopom obeh slovenskih oblasti pa tudi okrepila proticentralistični boj.¹⁰ S pravico oblastnih skupščin, da s svojimi sklepi spreminjajo nekdanje (avstroogrske) deželne zakone, je za kratek čas nastala nekoč deželam podobna oblika uprave, la de ta dvotirnost (veliki župan v vlogi nekdanje deželne vlade, skupščina pa v vlogi deželnega zbora) v upravnem aparatu ni prišla toliko do veljave.¹¹

Prav tako z zakonom predvidene okrajne (srezke) samouprave niso bile nikdar ustanovljene. Na čelu birokratskega sistema okrajne uprave je bil srezki poglavar, okrajna samouprava pa je v določeni meri delovala samo tam, kjer so bile uvedene že v preteklosti. Predvsem na Štajerskem preko okrajnih zastopov, medtem ko je bila drugje omejena na delovanje okrajnih cestnih in kmetijskih odborov, združenih zdravstvenih občin ter okrajnih blagajn.¹²

Vendar pa tudi okrajni zastopi niso več dolgo preživeli. Z uvedbo šestojanuarske diktature je ob vseh spremembah namreč prišlo tudi do popolnoma nove upravne organiziranosti države na vseh nivojih, ki je bila pravno utemeljena z vrsto različnih zakonov in novel.¹³ Razpuščene so bile oblastne skupščine in oblastni odbori ter

⁶ Miroslav Stiplovšek, Državne ureditve na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918-1929. Arhivi XVIII, 1995, str. 22.

⁷ Prav tam, str. 24.

⁸ J. Perovšek, Ukinitve Deželne vlade za Slovenijo, Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, str. 265; Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Slovenska matica, Ljubljana 1996, str. 471.

⁹ Več o tem M. Stiplovšek, Državne ureditve...1918-1929, str. 25.

¹⁰ Prav tam, str. 26-28; J. Perovšek, Oblastni skupščini v Ljubljani in Mariboru, Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, str. 321.

¹¹ S. Vilfan, n. d., str. 471.

¹² Prav tam, str. 471, 472; Bogataj, n. d., str. 4.

¹³ Prav tam; podrobneje o tem Miroslav Stiplovšek, Ukinitve oblastnih samouprav in oblikovanje banske uprave Dravske banovine leta 1929. Prispevki za novejšo zgodovino 1997/2, Ferencžev zbornik,

namesto njih postavljeni komisarji, ukinjen je bil zakon o oblastni in srezki samoupravi, razpuščene pa so bile tudi vse občinske uprave, o čemer bomo govorili posebej. Z diktaturo je bilo torej konec intenzivnega delovanja samoupravnih organov obeh slovenskih oblasti, vrhunec centralistično-unitaristične ureditve kraljevine pa je pomenil Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja z dne 23. 10. 1929. Z njim je bila država preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo in razdeljena na nova upravna območja – banovine.¹⁴ »*Oblikovanje devetih banovin ter posebne upravne enote za Beograd je diktatorski režim utemeljeval z neučinkovitostjo dotedanje velike administrativne razcepljenosti na 33 oblasti ter z gospodarsko, geografsko in prometno zaokroženostjo novih največjih upravnih enot. V prizadevanjih za krepitev državnega centralizma in nacionalnega unitarizma je bil cilj tega velikega administrativnega preosnovanja razbitje nacionalnih oziroma zgodovinskih enot, kar se je kazalo tudi v poimenovanju banovin po rekah z izjemo Primorske banovine.*«¹⁵

Glede na to, da so skoraj vse banovine delile etnična ozemlja, jo je slovensko še kar dobro odneslo. Ozemlje nekdanje Ljubljanske in Mariborske oblasti je bilo namreč z izjemo Bele krajine združeno v Dravsko banovino, ki je tako, kljub temu da je že s samim nazivom zanikala njen obstoj, obsegala večino t.i. jugoslovanske Slovenije.¹⁶ Po spremembah leta 1931¹⁷ je Dravska banovina obsegala 15.809,29 km² ali 6,43% državnega ozemlja z 1,144.298 prebivalci, od teh 94,18% Slovencev, ali 8,21% prebivalcev v državi.¹⁸ Upravno je bila razdeljena na 25 okrajev ter več kot 400 občin, od katerih so bile štiri mestne občine s pravico občnega upravnega oblastva prve stopnje, in sicer Ljubljana, Maribor, Celje ter Ptuj.¹⁹

Na čelu banovine je bil ban, ki ga je kot predstavnika kraljeve vlade imenoval monarh. Izvrševal je politično in upravno oblast v banovini kot drugostopna upravna oblast. Ob njem naj bi kot posvetovalno telo deloval tudi banški svet, ki ga je postavljala minister za notranje zadeve. Septembrska oktroirana ustava (3. 9. 1931) je s ponovno uvedbo banovinske samouprave predvidevala voljen banški svet, ki naj bi imel še ožji, banovinski odbor kot izvršilni organ, s tem pa je bila zamišljena podobna dvotirnost kot nekdanje med deželno vlado in deželnim zborom z odborom. Vendar pa nobena vlada ni hotela pripraviti izvedbene zakonodaje za izvolitev in delovanje banovinskih skupščin in odborov, zato pristojnost tega sveta nikdar ni bila določena in se dejansko ni razvil niti toliko, kolikor je ustava predvidela. Banovinska uprava je ves čas svojega delovanja do konca stare

Ljubljana 1997, str. 93-104; isti, Državne ureditve na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1929-1941, Arhivi XIX - 1996, str. 39-50.

¹⁴ Dravska s sedežem v Ljubljani, Savska s sedežem v Zagrebu, Vrbaska s sedežem v Banjaluki, Primorska s sedežem v Splitu, Drinska s sedežem v Sarajevu, Zetska s sedežem v Cetinju, Donavska s sedežem v Novem Sadu, Moravska s sedežem v Nišu in Vardarska s sedežem v Skopju, Zakon o nazivu i podeli Kraljevine na upravna področja, Branko Petranović, Momčilo Zečević, Jugoslavija 1918-1984 – zbirka dokumenata, RAD, Beograd 1985, str. 265.

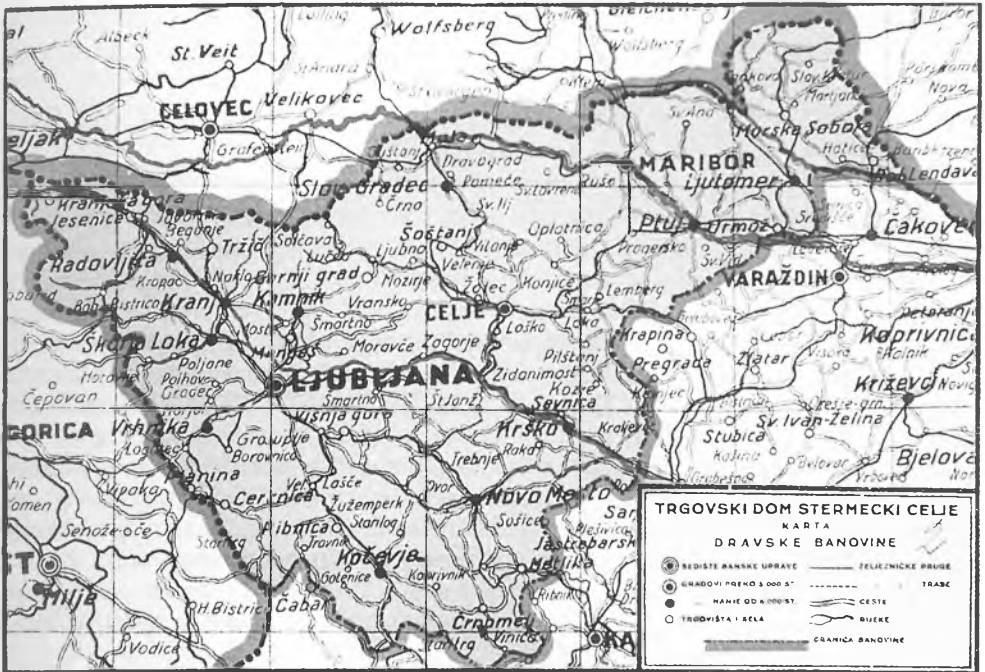
¹⁵ M. Stiplovšek, Ukinitve oblastnih samouprav..., str. 96.

¹⁶ M. Stiplovšek, Državne ureditve...1929-1941, str. 43 (opomba 22)

¹⁷ Bela krajina je začasno, do 31. 8. 1931 spadala pod Savsko banovino, takrat pa je prišlo do zamenjave za srez Čabar in še do nekaj manjših korektur. M. Stiplovšek, Ukinitve oblastnih samouprav..., str. 96 (opomba 15).

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ L. Bogataj, n.d. str. 4.

Zemljevid Dravske banovine.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Jugoslavije pomenila »člen v popolnoma enotirnem sistemu strogo hierarhične lestvice državnih organov«²⁰. Vendarle pa je (čeprav ves čas imenovani) banski svet že kmalu začel vse odločneje zahtevati razširitev svojih pristojnosti in postajal vse pomembnejši faktor tudi v praktičnem delovanju. Še posebej po politični spremembi leta 1935, ko so razmere spominjale na čase delovanja oblastnih samouprav, le da je za razliko od tedaj razmeroma avtonomno življenje v Sloveniji tokrat potekalo neformalno in brez zakonske osnove. Banski svetniki, katerih absolutna večina je bila iz vrst SLS oz. JRZ, so zahteve po tudi dejanski uvedbi gospodarske, finančne, socialne in kulturne avtonomije Dravske banovine postavljali ves čas, še posebej pa so se ta prizadevanja okrepila po nastanku Banovine Hrvaške avgusta 1939. Vendar pa veliki cilj – banovina Slovenija iz različnih razlogov ni bil uresničen, z njim pa tudi ne avtonomno-federativni položaj Slovenije v kraljevini Jugoslaviji, za kar se je ves čas njenega obstoja zavzemala večina slovenskega naroda.²¹

Občina

Organizacije okrajev ali srezov kot nižjih upravnih in samoupravnih oblastev prve stopnje smo se zgoraj bežno že dotaknili in je podrobneje ne nameravamo predstavljati. Pač pa zato, ker bo beseda tekla o celjski občini, ni odveč malce natančnejši pregled razvoja in položaja občin oz. njihove uprave v obravnavanem obdobju. Tako kot glede okrajnih oblastev tudi v razvoju občinske uprave v obdobju od ustanovitve kraljevine pa do uvedbe diktature, ni bilo večjih sprememb. V kompetenčnem pogledu je (z naredbo z dne 6. 11. 1918²²) v veljavi ostala stara avstrijska zakonodaja, do sprememb pa je prišlo glede občinskih nadzornih organov. Tako je po nastanku Države SHS z ukinitvijo dvotirnega sistema posredni nadzor nad občinami prešel najprej na narodno oz. pozneje na deželno vlado. Že omenjena Naredba o prehodni upravi je občine in občinske organe načeloma sicer ohranila nespremenjene, vendar pa je Narodna vlada ponekod intervenirala v smislu slovenizacije občinskega vodstva in uprave. Gre predvsem za nadomeščanje iz različnih razlogov odstopljenih ali odstavljenih županov z imenovanimi gerenti ter nadomeščanje nemških odbornikov s slovenskimi, kar so najpogosteje izvajali na osnovi medstrankarskih dogovorov. Narodna vlada je sprejela tudi naredbo o izpopolnitvi občinskih odborov z delavskimi predstavniki, ki v njih doslej niso bili ustrezno zastopani.²³

Pač pa je prišlo do pomembne spremembe glede volilne zakonodaje o volitvah občinskih odborov, saj je bil odpravljen kurialni sistem stare avstrijske občinske volilne zakonodaje. Dotedanji sistem davčnega cenzusa z volilnimi razredi je bil namreč z več zaporednimi akti spremenjen in ukinjen, dokončno pa 18. 2. 1922 odpravljen z zakonom o volitvah v občinska zastopstva v Sloveniji.²⁴

²⁰ S. Vilfan, n. d., str. 472; Več o ustroju in delovanju banske uprave ter banovinske samouprave L. Bogataj, n. d. str. 5-8; M. Stiplovšek, Državne ureditve...1929-1941, str. 43-45, 48-50; isti, Ukinitvev oblastnih samouprav..., str. 96-105.

²¹ M. Stiplovšek, Državne ureditve... 1929-1941, str. 49, 50.

²² L. Bogataj, n. d., str. 2.

²³ M. Stiplovšek, Državne ureditve... 1918-1929, str. 20; B. Balkovec, n. d., str. 58.

²⁴ S. Vilfan, n. d., str. 473.

Sredi maja 1920 je Deželna vlada izdala uredbo o občinskih volitvah v Sloveniji, zasnovano na splošni in enaki volilni pravici. Z njo je bila na pobudo SLS uvedena tudi aktivna ženska volilna pravica, ki pa je bila pred volitvami (v skladu s predpisi glede volitev v ustavodajno skupščino) s strani centralnih oblasti oz. z uredbo prestolonaslednika Aleksandra z dne 17. 2. 1921 razveljavljena.

Do občinskih volitev po t.i. Žerjavovem volilnem redu je tako prišlo 26. 4. 1921 v mestih Ljubljana, Maribor, Celje in Ptuj, od 3. do 10. 5. pa še v podeželskih občinah. Zaradi absolutne zmage SLS so te volitve pomenile »pravi plebiscit za avtonomizem«.²⁵

Nova zakonodaja, ki je sledila sprejetju Vidovdanske ustave, v občinske pristojnosti ni posegala. V smislu pooblastil za izenačenje zakonodaje, pa je bil, kot že rečeno, 18. 2. 1922 razglašen Zakon o volitvah v občinska zastopstva v Sloveniji. Z njim sta bili razveljavljeni oz. spremenjeni uredbi Deželne vlade o občinskih volitvah (z dne 15. 5. 1920 in 17. 2. 1921) in je vseboval podrobna določila o aktivni in pasivni volilni pravici, ki so veljala tudi za parlamentarne volitve. Določal je tudi število odbornikov in namestnikov glede na število prebivalcev v občinah, v skladu z njim pa so bile nato v Sloveniji izvedene tudi druge (1924) in tretje oz. zadnje (1927) občinske volitve pred diktaturo.²⁶

S šestojanuarsko diktaturo so bile med drugim razpuščene tudi vse občinske uprave, nove župane pa so imenovali najprej (takrat še delujoči) veliki župani oblasti, pozneje (po razdelitvi države na banovine) pa bani. Do bistvenih sprememb in kvalitativnega preskoka v organiziranju občinske (samo)uprave je prišlo šele čez nekaj let, in sicer z Zakonom o občinah z dne 14. 3. 1933 in z Zakonom o mestnih občinah z dne 22. 7. 1934, ki sta celovito urejala organiziranost, način volitev, pristojnosti na področju samouprave in izvajanju nalog obče uprave ter oblike nadzora nad njimi. Cilj zakonov je bil predvsem poenotenje občinske organiziranosti po vsej državi ter ustroj velikih in efektivnih občin, ki bodo s svojimi dohodki ter sposobno občinsko upravo poleg skrbi za vsestranski napredek občine, sposobne uspešno opravljati tudi vse prenesene naloge obče uprave. Po novem so zato morale imeti občine najmanj 3000 prebivalcev, kar je predvsem v Dravski banovini oz. Sloveniji, ki je bila še iz zadnjih desetletij prejšnjega stoletja razdrobljena na izredno veliko število občin, povzročilo radikalno komasacijo oz. združevanje občin. Z novim zakonom so bili občinski odbori ponovno voljeni, vendar pa je volilni red določal javno glasovanje ter privilegiranje najmočnejše kandidatne liste, ki je avtomatično dobila dve tretjini odborniških mest, nato pa enakopravno sodelovala še pri delitvi ostalih mandatov. Ta določila je izkoristila režimska JNS, ki je tako na občinskih volitvah leta 1933 zagospodarila v večini slovenskih občin. Iz zmagovalne liste je izšel tudi predsednik občine in njegova največ petčlanska uprava, z zakonom pa so bile natančno določene relacije med njima ter občinskim odborom kot sklepajočim in nadzornim organom, kakor tudi naloge, pristojnosti in dolžnosti občine na vseh področjih.²⁷

²⁵ M. Stiplovšek, Državne ureditve.. 1918-1929, str. 22.

²⁶ Prav tam, str. 26.

²⁷ Več o tem M. Stiplovšek, Državne ureditve...1929-1941, str. 46, 47.

Neposredni nadzor nad vsem občinskim delovanjem so z velikimi pooblastili izvajali srezki načelniki, ki so v primeru ocene, da so občinski organi delovali v nasprotju z zakonodajo ali prekoračili svoj delokrog, lahko preprečili uveljavitev njihovih sklepov.

Končno besedo v morebitnem sporu je imel ban (ta je imel tudi pravico razreševanja predsednika občine in odbornikov), v končni instanci pa upravno sodišče v Celju, v primeru nestrinjanja pa so se občinski odbori lahko pritožili še ministru za notranje zadeve. Poseben nadzor je veljal tudi na področju financ, vse skupaj pa je omogočalo državnim oblastem učinkovit nadzor nad delovanjem občin tako glede njihove samouprave kot nalog obče uprave.²⁸

Iz zgoraj navedenega pa je potrebno izvzeti štiri slovenska mesta: Ljubljano, Maribor, Celje in Ptuj, saj je pristojnosti in posebnosti njihovih mestnih oblasti določal že omenjeni Zakon o mestnih občinah. Le-ta je v bistvu priznal še nadaljnji obstoj nekdanjih statutarnih občin, organi teh občin pa so še nadalje opravljali tudi posle okrajnega glavarstva oziroma srezkega načelstva.²⁹ Organa mestnih občin sta bila mestni svet, ki ga je glede na število prebivalcev lahko sestavljalo od 27 do 72 članov, ter predsednik mestne občine. Vendar pa so z javnimi volitvami lahko bili izvoljeni le predsednik ter dve tretjini svetnikov, saj je tretjino članov mestnega sveta iz vrst strokovnjakov za komunalna vprašanja imenoval ban. Predsednik občine je bil predstavnik mesta v vseh zadevah, izvršilni organ mestnega sveta ter šef mestne administracije, čigar urad se je imenoval mestno načelstvo. Izvajanje svojih pristojnosti so mesta urejala s statutom, uredbami in pravilniki, večino teh pravnih aktov pa je potrjeval ban, ki je bil tudi sicer neposredni nadzorni organ mestnih občin.³⁰ V spornih primerih je lahko odločal Državni svet, določene pristojnosti pa so si zadržala tudi posamezna ministrstva. Tako je lahko denimo minister za notranje zadeve zaradi neizpolnjevanja dolžnosti razrešil predsednika in celoten mestni svet, zadnjo besedo pa je imel tudi pri spremembah mestnih meja oz. komasacijskem procesu, v katerega so bile vključene tudi mestne občine. Nasploh je komasacija (še posebej podeželskih občin) leta 1933 povzročila precej hude krvi in nezadovoljstva med prebivalstvom, ki ga v zadostni meri nista ublažili niti dve komasaciji spreminjajoči in dopolnjujoči uredbi naslednjega leta. Po sklenitvi te prve komasacijske faze se je število občin v Dravski banovini zmanjšalo od 1069 na 377. Leta 1935 je s političnimi spremembami (vstop SLS v vlado in JRZ) prišlo do nove faze v procesu komasacij. Spremembe, vzporedno s katerimi so v letih 1937/38 potekale še zadnje občinske volitve, na katerih je slavila SLS, so se zaključile leta 1937. Po novem je bilo v Sloveniji 407 občin, od teh, kot že rečeno, štiri mestne, ki so se vse razen mariborske tudi ozemeljsko razširile. Zakona o občinah in mestnih občinah sta tako po mnenju M. Stiplovška predstavljala pomemben mejnik v oblikovanju in delovanju občin na Slovenskem, komasacija občin pa je bila kljub njeni politizaciji s strani obeh vladajočih režimov nujna in koristna.³¹

²⁸ Prav tam, str. 47.

²⁹ S. Vilfan, n. d., str. 474.

³⁰ Prav tam; M. Stiplovšek, Državne ureditve... 1929-1941, str. 47.

³¹ Slednje še posebej velja za samoupravno urejanje različnih nalog podeželskih občin, med katerimi so nekatere do takrat štejele le kakšnih sto prebivalcev. M. Stiplovšek, Državne ureditve... 1929-1941, str. 48.

CELJE

Okraj

Zgornji uvod bo najverjetneje zadoščal, da upravni položaj in razvoj Celja med obema vojnama lažje umestimo v širši slovenski oz. jugoslovanski prostor, manjši poudarek bi veljalo nameniti le še celjskemu okraju. Kot smo že dejali, ustanovitev nove države ni pomenila večjih sprememb glede delovanja okrajev oz. srezov. Pač pa so okraji doživljali spremembe glede teritorialnega obsega. Veliko celjsko okrajno glavarstvo (leta 1922 preimenovano v srezko načelstvo, z diktaturo pa v srezko poglavarstvo) oz. njegovo ozemlje se je že leta 1920 občutno zmanjšalo, ko je bil ustanovljen okraj Laško, kateremu je pripadlo laško in trboveljsko področje in je z razdelitvijo na oblasti celo pripadel Ljubljanski oblasti. Leta 1924 so z nastankom okraja Šmarje od celjskega okraja odpadla še področja šmarskega, rogaškega in kozjanskega sodnega okraja.³² Celjski okraj je po teh spremembah in brez mesta Celje obsegal 576 km², sestavljalo ga je (brez Celja) 21 občin, v katerih je po štetju iz leta 1931 živelo 48.011 prebivalcev.³³ Okraju so načelovali glavarji oz. načelniki in poglavarji, med katerimi so bili prvi trije istočasno tudi gerenti mestne občine, o pristojnostih in delokrogu okraja z ozirom na delokrog mestne občine pa bo beseda še tekla. Nenazadnje je treba poudariti, da zaradi uničenja arhivskega gradiva med okupacijo, o delovanju okrajnega glavarstva ne vemo prav dosti, na kar je v svoji Zgodovini Celja opozoril že profesor Orožen.³⁴

Mestna občina

Čeprav se na tem mestu ne nameravamo spuščati v politične dogodke v Celju ob prevratu, pa vendarle velja omeniti najpomembnejše dogodke, ki so privedli do prehoda celjske občinske uprave v slovenske roke. Medtem ko je bil 26.10. 1918 v Mariboru ustanovljen posebni pokrajinski odsek Narodnega sveta za Spodnjo Štajersko pod predsedstvom dr. Karla Verstovška, tudi v Celju Slovenci niso stali križem rok. Starosta Celjskega Sokola Jože Smertnik je v imenu te organizacije, na katere mrežo in članstvo se je tudi opiral, organiziral Narodno stražo v Celju (celjski oddelek je vodil Rafko Salmič) ter na širšem področju celjske regije, ki je v kaotičnem stanju razpada države, vračajočega se vojaštva ter problemov preskrbe uspešno zagotavljala red ter nadzorovala položaj. Z njegovim prizadevanjem je nastal tudi Narodni svet za Celje oz. celjsko okrožje kot organ začasne uprave oz. politično kritje Narodne garde. Podobno kot osrednjega, so tudi celjski Narodni svet sestavljali politiki vseh takratnih slovenskih političnih opcij, ob podpredsedstvu dr. Antona Ogrizka iz vrst Slovenske ljudske stranke pa mu je predsedoval liberalec dr. Ernest Kalan.³⁵ Očitno se gre tudi v Celju zahvaliti odločnosti posameznikov, da pri zamenjavi oblasti s strani »starih« organov, predvsem vojaštva, ni bilo večjih upiranj. Smertnik je namreč že 26. oktobra na svojo stran pridobil žandarmerijo, 3.

³² Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, II. del (1849-1941), Celje 1974, str. 318.

³³ Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937, str. 87-112.

³⁴ J. Orožen, Zgodovina Celja..., str. 317.

³⁵ Dr. Ernest Kalan sodi med najpomembnejše celjske liberalne politike med obema vojnama. Zaradi svojega delovanja med vojno, ki bi ga bilo potrebno razjasniti in na novo ovrednotiti, je bil po njej s strani novega režima na različne načine šikaniran in zaprt. V zagovor svojega življenja in dela je leta 1955 napisal neobjavljeni Memorandum, neke vrste avtobiografijo, v kateri prikazuje predvsem svoje videnje medvojnih spornih dogodkov oz. obtožb. Kopijo tipkopisa hrani arhiv Muzeja novejšje zgodovine Celje.

novembra pa je nemškemu županu dr. Jaborneggu prepovedal, da bi mestno policijo še naprej spuščal na celjske ulice. Že vmes, 1. novembra, je Smertniku in Kalanu uspelo prevzeti vojsko, tako da se je vsa garnizija pred sokolskim praporom zaobljubila narodni državi. Nemški oficirski kader, ki je bil v večini, je bil hitro onemogočen pri že začetem rovarjenju med vojaštvom in prisiljen oditi, poveljstvo nad garnizijo pa so prevzeli slovenski častniki. Uspelo jim je ponovno vzpostaviti že razrahljano disciplino, garnizija pa se je okrepila še z ostanki 87. celjskega pešpolka, ki se je vrnil s fronte. Vse to je omogočilo Franju Malgaju, da je lahko 6. novembra s svojim oddelkom krenil na Koroško.

Pravzaprav je istočasno prišlo tudi do zamenjave mestne uprave. 5. novembra je nemško vodstvo pod izgovorom, da je Narodni svet na magistratu dal izobesiti slovensko zastavo, odložilo svoje mandate, po naročilu Narodne vlade pa je v Celje odšel dr. Friderik Lukan. Njegova naloga je bila, da prevzame okrajno glavarstvo in kot vladni komisar tudi gerentsko upravo mestne občine. Prevzem se je ob prisotnosti komisije Narodnega sveta vršil 6. 11, ko je ob tej priložnosti, po besedah prof. Orožna, ki tudi sicer prekratne dni najbolje opisuje, na magistratu nastal prvi zapisnik v slovenskem jeziku.³⁶ Dr. Friderik Lukan je na tem mestu, obenem pa tudi kot okrajni glavar ostal do konca leta 1920, ko ga je zamenjal dr. Rudolf Andrejka, kateremu je v začetku leta 1920 sledil dr. Leopold Žužek. 9. aprila 1919 je Deželna vlada za Slovenijo oz. njen oddelek za notranje zadeve imenoval tudi sosvet mestne občine Celje, ki je ob gerentu tvoril redno občinsko vodstvo vse do prvih občinskih volitev, ko so bili svetniki izvoljeni. »Prisedniki v sosvet gerentu mestne občine Celje« so bili na gerentov predlog imenovani iz vrst uglednih in cenjenih meščanov, pripadnikov treh političnih strank. Članstvo sosveta se je pozneje kadrovsko sicer spreminjalo, prvega pa so tvorili odvetnik dr. Ernest Kalan, okrajni sodnik dr. Fran Žiher, trgovec Anton Kolenc, urednik Vekoslav Špindler ter ključavničar Ivan Rebek iz vrst JDS, profesor veronauka Anton Cestnik, gimnazijski profesor Ivan Bračko in trgovec Konrad Kager kot člani SLS ter zastopnika JSDS Vinko Orosel in Josip Marn, oba zaposlena pri železnici.³⁷

Prve občinske volitve spomladi 1921 so Celju prinesle prvo demokratično izvoljeno vodstvo. V občinski odbor, ki je štel 32 odbornikov, je bilo izvoljenih 12 demokratov, 10 socialnih demokratov, 6 narodnih socialistov in štirje predstavniki SLS. Iz vrst zmagovalne stranke je Celje dobilo tudi svojega prvega slovenskega župana dr. Jura Hrašovca³⁸, ki je na prvi seji občinskega odbora 14. 5. 1921 prejel 17 odborniških glasov. Za podžupana je bil (prav tako z glasovi demokratov in narodnih socialistov) izvoljen narodni socialist Drago Žabkar. 9. 7. 1921 je sledila slavnostna seja, na kateri je dotedanji gerent dr. Žužek župana (županske posle mu je izročil čez nekaj dni) in podžupana zaprisegel, po njej pa se je na trgu pred magistratom z županovim nagovorom meščanom slovesnost še nadaljevala.³⁹

³⁶ J. Orožen, Zgodovina Celja in okolice..., str. 313-314.

³⁷ ZAC, fond Mestne občine Celje (MOC) 1919-1941, Predsedstveni spisi...

³⁸ Več o življenju in delu dr. Jura Hrašovca v: Rolanda Fugger Germadnik, Slovo od Narodnega doma, Dr. Juro Hrašovec in Narodni dom, Celjski zbornik 1997, str. 181-189.

³⁹ »V proslavo izvolitve prvega slovenskega župana v Celju se vrši v soboto 9. t.m. ob 8. uri zvečer bakljada in serenada pred magistratom, obhod z godbo po mestu. Zbiramo se pred narodnim domom.« S temi besedami je celjski liberalni časnik meščane vabil na slovesnost istega dne; Nova doba, 9. 7. 1921. Isti časnik je v naslednji številki (Nova doba, 12. 7. 1921) obširno poročal o slavnostni seji in zborovanju, na katerem je župan Hrašovec večtisočglavo množico nagovoril z izrazito patriotsko-

Istega dne (15. 7.), ko je župan prevzel posle, je potekala tudi redna javna seja občinskega odbora, na kateri so volili občinske odseke in pododseke. Prvotnih petnajst⁴⁰, katerim so že imenovali članstvo, se je do konca leta na predlog profesorja Mravljaka oz. JDS⁴¹ ter s soglasjem načelnikov ostalih klubov zreduciralo na sedem kombiniranih odsekov. To so bili pravni in personalni; šolski, kulturni in zdravstveni; finančni in gospodarski; obrtni in tržni; upravni in skupni za elektrarno, plinarno, klavnico in pogrebni zavod; tujsko-prometni ter stavbni.⁴² Zato ker je že obstajal ubožni svet, čigar svetnike je izvolil občinski odbor, posebnega socialnega odseka ni bilo potrebno voliti. Podobno je od prej tudi že obstajal mestni šolski svet kot samostojen upravni šolski organ. V času gerentstva je bil ukinjen in so njegove pristojnosti prešle na okrajno glavarstvo, dokler ni po prizadevanju župana in občinskega odbora deželna vlada svet obnovila in mu vrnila pristojnosti. Kako je bilo vodenje šolske politike že takrat pomemben dejavnik v politično-ideoloških bojih, dokazuje dejstvo, da je do prvega resnejšega spora v celjskem občinskem odboru prišlo prav pri volitvah članov v mestni šolski svet.⁴³ Odbor je julija 1922 volil tudi zastopnike v upravni odbor mestne hranilnice⁴⁴, zaradi še vedno perečih problemov s prehrano in oskrbo pa je občinski odbor istega leta ustanovil še posebni aprovizacijski odbor.⁴⁵

Nemara še večji od prehrambenih so bili v začetku dvajsetih let, pa tudi pozneje, stanovanjski problemi. Stanovanjsko politiko je urejal stanovanjski urad pri okrajnem glavarstvu, ki je s svojimi kompetencami pokrival tudi okoliško občino. Mestna občina je, poleg tega, da je v stanovanjsko razsodišče imenovala člane, imela tudi lastno stanovanjsko oblast, katero je upravljalo osem imenovanih članov, štirje iz vrst hišnih lastnikov, dva predstavnika stanovanjskih najemnikov, vodila pa sta jih podžupan ter magistratni podkomisar.

Po poteku triletnega mandata in novih občinskih volitvah septembra 1924 se sama politična oblast v mestu ni bistveno spremenila, saj sta iz vrst zmagovalne koalicije Narodnega bloka (demokrati, narodni socialisti in radikalni) izšla tako stari-novi župan dr. Hrašovec kot podžupan Drago Gobec. Glede števila in ustroja občinskih odsekov, razen seveda novega članstva, ni prišlo do sprememb, pač pa je po

nacionalno obarvanimi besedami, ki so celo izzvale očitke socialdemokratskega odbornika Korena, češ da je župan govoril šovinistično. Nova doba, 19. 7. 1921; J. Orožen, Zgodovina Celja in okolice...str. 325-326

⁴⁰ Pravni odsek, Šolski in kulturni odsek, Gradbeni odsek, Stavbeni in stanovanjski odsek, Finančni odsek, Obrtni in tržni odsek, Pododsek klavnice, Pododsek elektrarne, Pododsek plinarne, Pododsek za tujski promet, kopališča in olepšavo mesta, Pokopališki pododsek, Gozdni pododsek, Gospodarski pododsek, Zdravstveni pododsek in Personalni pododsek. Nova doba, 19. 7. 1921.

⁴¹ ZAC, MOC, AŠ 9 (Predsedstveni spisi... 233/21)

⁴² J. Orožen, Zgodovina Celja... str. 326.

⁴³ Mestni šolski svet se je konstituiral leta 1925. Vanj so bili izvoljeni župan Hrašovec ter odborniki dr. Kalan, Ivan Prekoršek, Albin Marčič ter David Moric, torej sami pripadniki Narodnega bloka. ZAC, MOC 1919-1941, AŠ 2 (Zapisnik redne seje občinskega sveta, dne 9. 9. 1925).

⁴⁴ Izvoljenih je bilo 18 zastopnikov, večinoma članov JDS, kar je že takrat sprožilo negodovanje opozicije, predvsem SLS. ZAC, MOC 1919-1941, AŠ 1 (Zapisnik redne seje občinskega sveta, dne 13. 7. 1922); ZAC, MOC, AŠ 10 (Predsedstveni spisi 143/22).

⁴⁵ Aprovizacijski odbor je bil izvoljen na pobudo policijskega oddelka okrajnega glavarstva. Vanj so bili izbrani zastopniki potrošnikov, obrtnikov, poljedelcev, trgovcev in industrialcev. ZAC, MOC 1919-1941, AŠ 1 (Zapisnik redne seje občinskega sveta, dne 23. 10. 1922).

novem v službeni pragmatiki za občinske uslužbence svoje mesto dobila še disciplinska komisija.

Vendar pa zmagovalni Narodni blok navznoter ni bil dovolj homogen in že kmalu je prišlo do zaostrovanj in razhajanj, pri čemer ni potrebno poudarjati, da so takšne politične razmere⁴⁶ negativno vplivale na samo delovanje celjske občinske uprave. Najprej je spomladi 1926 prišlo do notranjega razkola v Narodno-socialistični stranki, jeseni istega leta pa je Narodni blok zapustila še Narodno-radikalna stranka. Ker so bile poslej moči med pozicijo in opozicijo skoraj izenačene, je na sejah občinskega odbora prihajalo do vse večjih zaostrovanj. Vrhunec so le-ta doživela 27. 11. 1926, ko je bilo potrebno sprejeti proračun za naslednje leto.

Opozicija je demokratom očitala predvsem strankarsko orientirano gospodarsko politiko, še posebej njihov vpliv na poslovanje Mestne hranilnice. Drugi očitke pa je mestnim očetom iz demokratskih vrst veljal zaradi preprečitve preselitve Mohorjeve družbe v Celje. Vse dokler se te zadeve ne bi uredile (opozicija je med drugim zahtevala svoje zastopnike v upravnem odboru Mestne hranilnice), so opozicijske stranke nameravale bojkotirati sprejetje mestnega proračuna.⁴⁷ Demokrati so očitke seveda zavračali, popuščanja ni bilo z nobene strani in opozicija je pričela z obstrukcijo, kar je povzročilo nesklepčnost občinskega odbora, ki zato ni mogel več normalno delovati. Vse to je pomenilo vodo na mlin SLS, ki je januarja 1927 zmagala na volitvah v oblastni skupščini mariborske in ljubljanske oblasti. Veliki župan mariborske oblasti Schaubach iz njenih vrst je namreč izkoristil pravico, ki mu jo je dajal položaj ter 7. marca 1927 izdal odlok, v katerem je z obrazložitvijo, da je nezmožen za delo, razpustil občinski odbor. Končalo se je tudi Hrašovčevo županovanje, saj je veliki župan za komisarja mestne občine imenoval celjskega okrajnega glavarja dr. Leopolda Žužka. Ker je Žužek zbolel, je posle komisarja celjske občine prevzel vladni tajnik dr. Anton Farčnik (vodstvo okrajnega glavarstva je začasno prevzel vladni tajnik dr. Senekovič), kateremu je magistratni svetnik Ivo Šubic 27. 3. 1927 izročil agende mestne občine.⁴⁸

Vsi protesti demokratov in z njimi povezanega preostanka narodnih socialistov so bili zaman in razpisane so bile nove volitve, na katerih je junija 1927 celjska mestna občina dobila novo vodstvo. Čeprav so demokrati (SDS) posamično še zmeraj dobili največ glasov, je namreč slavila združena stranka, v katero se je povezala nekdanja opozicija (Slovenska ljudska stranka, Gospodarska stranka (celjski Nemci) ter Narodno-radikalna stranka). Za novega župana je bil na prvi seji novega občinskega odbora 15. 7. 1927 izvoljen dr. Alojzij Goričan, član NRS, za podžupana pa dr. Anton Ogrizek iz vrst SLS. Seveda se je sorazmerno z novo politično stvarnostjo spremenila tudi kadrovska sestava mestne uprave in občinskih odsekov, ki se jim je po novem pridružil še socialno-politični odsek.⁴⁹ Politična

⁴⁶ Več o političnih razmerah v Celju v obravnavanem obdobju glej v prispevku Jurija Perovska (Celje in politične razmere v jugoslovanski državi v letih 1918-1941) v pričujoči številki *Odsevov preteklosti*.

⁴⁷ Glej pismo opozicijskih predstavnikov naslovljenega na Klub »Delovne večine« oz. na dr. Kalana, datirano z 29. 11. 1926. ZAC, MOC 1919-1941, AŠ 2 (Zapisnik redne seje občinskega sveta, dne 29. 11. 1926); J. Orožen, *Zgodovina Celja...*, str. 332-334.

⁴⁸ ZAC, MOC, AŠ 11 (Predsedstveni spisi 29/27).

⁴⁹ Očitno so se z leti spreminjala tako poimenovanja odsekov kot tudi njihove pristojnosti. Tako je župan Goričan ob volitvi odsekov novega odbora izjavil, da je bilo v prejšnjem odboru 6 odsekov, in sicer finančni in gospodarski, odsek za občinska podjetja, pravni in personalni odsek, šolski, kulturni in

trenja med novo in staro večino v občinskem odboru so se po pričakovanju nadaljevala in se koncentrirala predvsem okoli finančnega poslovanja in razpolaganja s proračunskimi sredstvi v prejšnjem mandatu. V takšni situaciji, ki je bila končno tudi sestavni del in obenem odraz širše državne krize je v delovanje celjske mestne občine posegla šestojanuarska diktatura.

Kot rečeno, so bili z njeno uvedbo med drugim razpuščeni vsi občinski odbori, veliki župan oblasti pa je imenoval nove.⁵⁰ V bistvu je šlo za iste odbornike, kot so bili prej, le da v novem odboru zaradi razpusta strank ni bilo več klubov oz. je bil novi odbor postavljen na drugačni pravni osnovi. Tudi na mestu župana se ni nič spremenilo, razen tega, da je dr. Goričan imel sedaj naziv načelnik mestne občine. Kljub temu so na novo volili odseke, njihova kadrovska sestava pa je bila močno v prid nekdanje večine, kar je seveda izzvalo proteste demokratov. Njihova vodilna moža dr. Hrašovec in dr. Kalan sta se pritožila pri velikem županu, ki je pritožbi ugodil in nove volitve so omogočile enakomernejšo zastopanost v odsekih. Le-ti so se še razširili z odsekom za avtomobilski promet, saj je celjska občina prav tedaj uvedla več avtomobilskih prog⁵¹, ustanovljenih pa je bilo še nekaj novih odborov.

V povezavi in kot posledica spremenjenih političnih razmer v državi, predvsem razkola bivše SLS oz. njenega šefa dr. Korošca z Beogradom, je prišlo do kadrovskih sprememb tudi v samem občinskem odboru. Že novembra 1930 je notranje ministrstvo razrešilo vseh občinskih funkcij podžupana dr. Antona Ogrizka⁵², kar je pomenilo začetek nadomeščanja bivših pristašev SLS z odborniki iz režimskega kroga ter iz vrst uglednih, a do takrat politično neaktivnih meščanov.

V takšnih razmerah je celjska mestna občina dočakala nov Zakon o mestnih občinah z dne 22. 7. 1934. Ker je do takrat praktično (s posameznimi spremembami glede volilnega reda ter delokroga) veljal še stari mestni statut iz leta 1867, je le-tega bilo potrebno dopolniti z določbami novega zakona oz. kot je opozoril župan dr. Goričan: *»... je sedaj potrebno postopati po zakonu o mestnih občinah, ne pa po statutu, v kolikor se ta ne ujema z zakonom. V kolikor pa statut ne nasprotuje zakonu o mestnih občinah, je do nadaljnjega merodajen statut.«*⁵³

Eden zadnjih odmevnejših dogodkov, ki se je zgodil v času pred približevano združitvijo mestne in okoliške občine, je bila gotovo smrt kralja Aleksandra. Zato je

zdravstveni odsek, stavbni odsek ter obrtni in tržni odsek. Na predlog dr. Ogrizka so jim dodali še socialno-političnega. Po novem je tako občinski odbor imel sedem odsekov:

1. finančni in gospodarski odsek
2. odsek za podjetja in pokopališči
3. pravni in personalni odsek
4. šolski in kulturni, zdravstveni in tujkoprometni odsek
5. stavbni in vodoregulacijski odsek
6. tržni in obrtni odsek
7. socialno-politični odsek

ZAC, MOC 1919-1941, AŠ 2 (Zapisnik redne seje občinskega sveta, dne 29. 8. 1927).

⁵⁰ Dopis Velikega župana mariborske oblasti z dne 8. 1. 1929. ZAC, MOC, AŠ 12 (Predsedstveni spisi 13/29).

⁵¹ Mestna občina je 24. 9. 1929 sprejela Štatur »Avtobusa mesta Celja«. ZAC, MOC 1919-1941, AŠ 2 (Zapisnik redne seje občinskega sveta, dne 24. 5. 1929).

⁵² Zamenjal ga je Ivan Ravnika, ki je podžupansko funkcijo opravljal do svoje smrti l. 1935. ZAC, MOC 1919-1941, AŠ 3 (Zapisnik redne seje občinskega sveta, dne 21. 11. 1930).

⁵³ ZAC, MOC, AŠ 3 (Zapisnik redne seje občinskega sveta, dne 5. 10. 1934).

že 10. oktobra na izredni svečani seji srezki načelnik dr. Ivan Vidmar, kot zastopnik bana zaprisegel predsednika mestne občine in člane mestnega sveta kralju Petru oz. novemu državnemu vodstvu.⁵⁴

Okoliška občina

Kot rečeno, je bila okoliška občina že pred 1. svetovno vojno trdno v slovenskih rokah⁵⁵, župan Fazarinc pa je na svojem mestu ostal ves čas vojne oz. do volitev l. 1921. Na njih je s precejšnjo prednostjo pred ljudsko stranko zmagala Jugoslovanska socialdemokratska stranka, iz njenih vrst pa je prišel tudi novi župan Valentin Hrastnik, delovodja v Westnovi tovarni. Za podžupana je bil izvoljen Konrad Gologranc iz vrst SLS. Že naslednje občinske volitve junija 1924 so v celoti spremenile politično sliko. Slavila je SLS, pred razcepljene socialiste pa se je uvrstila še naprednjaška koalicija Gospodarska stranka, v katero so se povezali demokrati, kmetijci in narodni socialisti. Za župana je bil izvoljen Ivan Glinšek iz SLS, podžupan pa je postal demokrat Vinko Kukovec. Vodilna vloga SLS se je še utrdila z volitvami leta 1927. Od 33 mandatov v občinskem odboru jih je namreč dobila 13, njen kandidat za župana Alojzij Mihelčič pa je dobil kar 24 glasov. Podžupan je ostal Vinko Kukovec, omeniti pa je treba, da je okoliška občina oz. njen občinski odbor poznal še institucijo starešinstva kot nekakšen svetovalni organ, sestavljen iz uglednih predstavnikov različnih strank.

Z uvedbo diktature je bil občinski odbor razpuščen in v istem sestavu ponovno imenovan, politične spremembe v državi pa so, tako kot v mestni občini, tudi tukaj zahtevale žrtve. Leta 1931 je bil odstavljen župan Mihelčič, na njegovo mesto pa je prišel dotakratni podžupan Kukovec. Ta je kot nosilec (edine) liste JNS predsednik občine ostal tudi po (javnih) volitvah leta 1933, ki so bile izvedene na osnovi novega zakona o občinah.

Tudi občinski odbor okoliške občine je za vodenje in upravljanje občinskih zadev imenoval odseke, med katerimi so bili najpomembnejši finančni, cestni, gradbeni ter (po letu 1930) kmetijski odsek.

Uslužbenki aparat okoliške občine je bil kljub večjemu teritoriju in številu prebivalcev dosti manjši od mestnega, na čelu občinske uprave pa je bil občinski tajnik. Za razliko od mestne, okoliška občina ni imela svoje službene pragmatike, kar je povzročilo, da so bili njeni uslužbenci glede starostne podpore ali pokojnine odvisni zgolj od dobre volje občinskega odbora. Skromnejši občinski aparat so vsaj na začetku v določeni meri dopolnjevali voljeni rihtarji posameznih naselij. Skrbeli so za krajevne zadeve, poti, ostanke gmajn in drugo soseskino posest ter bili pravzaprav zaupniki občinskega odbora v naseljih, mnogi med njimi pa tudi občinski odborniki.⁵⁶

⁵⁴ Prisega se je glasila: »Jaz prisegam na edinega Boga, da bom kralju Petru II. in domovini zvest, da se bom pri poslovanju držal ustave in državnih zakonov, da bom čuval državno in narodno edinstvo, da bom dolžnost svojega zvanja točno opravljal ter vestno zastopal in branil samoupravne in državne koristi. Tako mi Bog pomaga!« ZAC, MOC 1919-1941, AŠ 3 (Zapisnik izredne svečane seje občinskega sveta, dne 10. 10. 1934).

⁵⁵ Tone Kregar, Upravni razvoj Celja v letih 1848-1918, Odsevi preteklosti 2, Iz zgodovine Celja 1848-1918, Muzej novejšje zgodovine Celje, 1998, str. 19.

⁵⁶ J. Orožen, Zgodovina Celja..., str. 339-342, 351-352.

DELOKROG IN ORGANIZIRANOST MESTNE OBČINSKE UPRAVE

Pristojnosti

V pregledu upravne zgodovine Celja pred letom 1918 smo predstavili lastni in preneseni delokrog mestne občinske uprave ter poudarili, da je Celje kot avtonomno mesto z lastnim statutom iz leta 1867 samo izvajalo posle okrajnih glavarstev ter bilo v samoupravnih zadevah podrejeno deželnemu odboru, v prenesenih pa deželnemu namestništvu.⁵⁷

Do občutnih sprememb pa je prišlo že kmalu po prevratu 1918. Kot vemo, je bilo Celje prva leta pod vodstvom gerenta, ki je bil istočasno tudi okrajni glavar. Z naredbo Deželne vlade z dne 7. julija 1920 je bil del poslov politične uprave I. stopnje, ki jih je dotlej izvajala občina, prenesen na okrajno glavarstvo, sicer prav tako politično upravno oblast I. stopnje. Prizadeto seveda ni bilo le Celje, temveč vse statutarne občine.⁵⁸ Na okrajno glavarstvo so prenesli pomembne pristojnosti, ki so se tikale šolstva⁵⁹, državljanstva, stanovanjske matice in sklepanja zakonov, ljudskega štetja, volitev v zakonodajno skupščino, vojaštva, trgovine in obrti, socialnega zavarovanja delavcev in nameščencev, vodnega prava, bogočastja ipd. Zanimivo je, da ta prenos pristojnosti v samem začetku v občinskem vodstvu ni naletel na nasprotovanje, saj so zanj (predlagal ga je okrajni glavar in gerent) glasovali vsi sosvetniki. Očitno je k temu pripomoglo predvsem upanje, da se bodo na takšen zmanjšali stroški občinske uprave. Že kmalu pa so sosvetniki spoznali, v kaj so privolili ter zahtevali, da se odvzete upravne pristojnosti vrnejo mestu. Najprej so avgusta 1920 demokrati sprožili vprašanje ukinitve mestnega šolskega sveta oz. spodbijali odlok deželne vlade z 21. 7., podprli pa so jih tudi socialdemokrati. Sosvetnika iz vrst slednjih sta slab mesec pozneje protestirala tudi proti drugi naredbi (z dne 7. 7.) ter ostro obsodila »ukinjenje avtonomije« in »odvzem vseh privilegiranih pravic avtonomnega mesta«, s čemer je bilo »prej avtonomno in polnopravno mesto degradirano v navadno vas«.⁶⁰

Očitno so protesti vsaj v določeni meri zalegli, saj je bila avgusta 1921 naredba o ukinitvi šolske avtonomije ukinjena, mestni šolski sveti pa so bili obnovljeni.⁶¹ Ponovno je proti ukinitvi mestne avtonomije protestiral leta 1921 izvoljeni občinski odbor, a šele potem, ko je bila izvedena organizacija oblastne uprave, avgusta 1926 so bili mestu namreč vrnjeni posli politične uprave I. stopnje, ki so se nanašali na trgovino, obrt in industrijo, pa še ti z nekaterimi omejitvami, predvsem na področju gostinstva. Šele februarja 1930 pa je banska uprava vrnila avtonomnim občinam posle, ki so se nanašali na stanovanjske matice in sklepanje zakonov, na ljudsko štetje, na volitve v zakonodajna zastopstva, na socialno zavarovanje delavcev in nameščencev, na vodno pravo ter na bogočastje.

⁵⁷ T. Kregar, n.d., str. 14-15.

⁵⁸ Prim: Antoša Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru, Maribor skozi stoletja, Razprave I, Obzorja, Maribor 1991, str. 282.

⁵⁹ Že decembra 1918 je poverjenišтво za uk in bogočastje mestne šolske svete v Celju, Mariboru in Ptujju spremenilo v krajevne šolske svete, 21. 7. 1920 pa je deželna vlada odlok obnovila. J. Orožen, Zgodovina Celja..., str. 352.

⁶⁰ Prav tam, str. 352-354.

⁶¹ Glej stran 8.

Po določilih zakona o mestnih občinah iz leta 1934 je bilo predvideno, da se na srezke načelnike ponovno prenesejo nekatere pomembne (obrtne, vedopravne, prosvetne, verske in cerkvene zadeve) pristojnosti mestnih občin. Poseben banski razpis, s katerim so bile te spremembe mestnim občinam javljene, je naletel na ugovor najprej ljubljanskega, po njegovem zgledu pa tudi celjskega mestnega poglavarstva. Ugovor so utemeljevali s sklicevanjem na posamezne člene istega zakona ter na upravno-tehnične razloge. Očitno so argumenti bili dovolj močni, saj je januarja 1935 banska uprava pozvala mestno poglavarstvo, naj navede vse posle iz pristojnosti občin upravnih oblastev I. stopnje, za katere želi, da se prenesejo nanj, ne glede na to, ali jih je doslej izvajalo ali ne. Po prošnji mestnega poglavarstva, ki je temu sledila, so nanj slednjič dokončno prenesli posle sanitete in veterinarstva, cestne infrastrukture, obrti, industrije in trgovine, gradbeništva, gozda, lova in ribolova, ljudskega štetja, volitev, socialnega zavarovanja in vojaških rekrutacijskih poslov. Šlo je praktično za zadeve, ki jih je mestno poglavarstvo urejalo že v času prošnje, z njihovim dokončnim formalnim prenosom na mestno poglavarstvo pa je bilo končno rešeno tudi vprašanje njegovih kompetenc.⁶²

Mestni urad

Za boljše razumevanje delovanja občinske uprave velja na kratko preleteti še organiziranost mestnega urada, izvršilnega organa mestnega občinskega odbora oz. mestnega sveta. Ob prevratu ter slovenskem prevzemu celjske mestne občine je bilo potrebno zamenjati in slovenizirati tudi vodstvo mestnega urada. V obdobju, ko je bil na čelu občine gerent in istočasno tudi okrajni glavar, so uradniške posle opravljali kar njegovi konceptni uradniki, deloma zaposleni kar na okrajnem glavarstvu, ki je prevzel precej poslov mestnega urada. Leta 1919 sta bila gerentskemu svetu kot konceptna uradnika dodeljena Ivo Šubic ter dr. Silvester Fohn. Vse od takrat je Šubičevo ime neločljivo povezano s celjskim mestnim uradom. Februarja 1922 je namreč z dekretom postal njegov predstojnik, pozneje ravnatelj oz. magistratni direktor⁶³, ki je ves čas prve Jugoslavije vodil in nadzoroval celotno delo mestnega urada. Iz Razdelilnika uradnih poslov magistrata celjskega iz leta 1923 je razvidno, da je opravljal levji delež dela na magistratu, vse od personalnih, kazenskih, finančnih do pravno-statutarnih zadev. Pod njegovim vodstvom so takrat na magistratu bili kot uradniki zaposleni še kanclist (tajnik), pet pisarniških pomočnikov ter policijski nadzornik, medtem ko so za tehnično-operativne posle skrbeli štirje slugi.⁶⁴ Vsi skupaj so sodili v vodstveni, upravni in občini oddelek, prvega od šestih, na katere je bil mestni urad razdeljen. Ostali oddelki so bili še tehnični, zdravstveni (v njegovem okviru je deloval oddelek za socialno skrbstvo), veterinarski oddelek, računovodstvo ter oskrbniški in gozdarski oddelek. Malo pred drugo svetovno vojno se jim v zvezi z nemirnim političnim dogajanjem doma in po svetu pridružil še sedmi- zaščitni oddelek. Število uradništva v oddelkih oz. na mestnem uradu (z zakonom o mestnih občinah l. 1934 preimenovanem v mestno poglavarstvo) je v prvih letih ostajalo podobno kot za

⁶² J. Orožen, *Zgodovina Celja...*, str. 355-356.

⁶³ S službeno pragmatiko je dobil naziv magistratni ravnatelj, na seji mestnega sveta 8. 7. 1932 pa je bil preimenovan v magistratnega direktorja. Službena pragmatika za nameščence mestne občine celjske, Celje 1924, Dodatek, str. 1.

⁶⁴ ZAC, MOC, AŠ 10 (Predsedstveni spisi...27/32).

časa Avstro-Ogrske,⁶⁵ postopoma pa je z vračanjem pristojnosti in delokroga začelo naraščati. Še posebej je to veljalo za občini in upravni oddelek, tehnični oddelek ter računovodstvo. Na seznamu uslužbencev mestnega poglavarstva in občinskih podjetij z dne 1. 3. 1935, torej še pred združitvijo mestne in okoliške občine, je bilo denimo že 78 ljudi. Od tega v občem in upravnem oddelku 11, v tehničnem oddelku 4, v zdravstvenem in veterinarskem po eden, v računovodstvu 8 ter v gozdarskem in oskrbniškem oddelku trije zaposleni. V predstojništvu mestne policije celjske je bilo zaposlenih 30 uslužbencev, od tega 15 stražnikov⁶⁶, v mestnem vodovodu 2, v mestni klavnici 5 ter v mestni elektrarni in plinarni 13 ljudi.⁶⁷ Seveda je z združitvijo občin število uradništva še naraslo. Nameščen sta bila še en komisar (jurist) in en tehnik, medtem ko sta iz okoliške občine prišla dva uradnika in dva služitelja.⁶⁸ Na seznamu mestnih uslužbencev iz septembra 1939 je bilo tako navedenih 52 aktivnih uslužbencev s skupaj 73 družinskimi člani, 35 uslužbencev mestne policije s skupno 56 družinskimi člani ter 12 mestnih upokojencev s skupno 4 družinskimi člani. Mestna občina je torej dajala kruh 99 ljudem in 133 njihovim družinskim članom.⁶⁹

Službena pragmatika

Leta 1924 je občinski svet mestne občine Celje po ljubljanskem zgledu⁷⁰ sprejel službeno pragmatiko za mestne uslužbence,⁷¹ s katero je določal njihov položaj. Pragmatika je bila sestavljena iz splošnega in posebnega dela ter iz petih dodatkov, njeni posamični člani pa so bili do konca njene veljavnosti tudi spremenjeni ali dopolnjeni. Splošni del pragmatike je določal sistematizacijo uslužbencev v pet službenih skupin, posebni del pa je določal pravila glede nameščanja, kvalifikacije, dolžnosti, pravic ter prenehanja službenega razmerja uslužbencev. Prvi dodatek je določal razvrstitev mestnih uslužbencev po službenih skupinah, njihove naslove (nazive) ter njihove prejemke, torej plače, stanarine in draginjske doklade. Prejemanje draginjskih doklad je še dodatno določal poseben pravilnik, kot dodatek II k službeni pragmatiki. Mestni uslužbenci so bili tudi upravičeni do pokojnine, po njihovi smrti pa je rodbinska (družinska) pokojnina pripadla tudi njihovim nepreskrbljenim družinskim članom. Vse to, višino in odmero ter ostale zadeve glede pokojnine je določal pokojninski pravilnik v dodatku III. Dodatek IV je določal odpravnine uslužbencev, zadnji, peti dodatek pa je obsegal disciplinarni pravilnik za mestne uslužbence.

Kot rečeno, je pragmatika delila uslužbence v pet službenih skupin. V prvo so bili uvrščeni pravniški in tehniški uradniki z univerzitetno izobrazbo ter mestna zdravnik

⁶⁵ Leta 1914 je bilo na mestnem uradu zaposlenih 20 ljudi, leta 1918 - 23, leta 1922 - 21, leta 1925 - 23, leta 1926 - 22 ljudi. ZAC, MOC, AŠ 11 (Predsedstveni spisi.../26); Prim: Janko Orožen, Teritorij in uprava mesta Celja od davnih dni do danes, Kronika, časopis za krajevno zgodovino, IV, 1956, str. 152.

⁶⁶ Očitno je razmeroma veliko število zaposlenih pri mestni policiji za mestni proračun predstavljalo precejšen zalogaj, saj se je 13. 4. 1935 pri banu zglasila mestna deputacija in od njega želela, da stroške za policijo prevzame država. ZAC, MOC, AŠ 14 (Predsedstveni spisi.../90/35).

⁶⁷ ZAC, MOC, AŠ 14 (Predsedstveni spisi.../35).

⁶⁸ J. Orožen, Teritorij... str. 153.

⁶⁹ ZAC, MOC, AŠ 25 (10385/39).

⁷⁰ Službena pragmatika in disciplinarni postopek za uslužbence mestnega dohodarstvenega urada ljubljanskega, Ljubljana 1922.

⁷¹ Službena pragmatika za nameščence mestne občine celjske, Celje 1924.

SLUŽBENA PRAGMATIKA
za nameščence mestne občine
CELJSKE

Službena pragmatika za nameščence mestne občine Celje.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

in živinozdravnik. V drugo službeno skupino so spadali uradniki računovodstva, pisarniški uradniki s popolno srednješolsko izobrazbo ter mestni gozdar. V tretji so bili uradniki računovodstva, pisarniški uradniki z izobrazbo nižje srednje ali meščanske šole ter mestni oskrbnik. Četrta skupina je bila namenjena pisarniškim pomočnikom in pomočnicam, pomožnim pisarniškim pomočnikom oz. pomočnicam ter cestnemu mojstru, v peti, najnižji skupini pa so bili uradni in šolski sluge.⁷² Službene skupine so se na znotraj delile še na različne stopnje, seveda pa so bili od skupine oz. stopnje odvisni tako prejemki kot ostale ugodnosti, npr. letni dopust.

Poleg teh uslužbencev, katerih status je bil določen s pragmatiko, je bilo predvsem v mestnih podjetjih zaposlenih še nekaj pogodbenih nameščencev. Ti so v glavnem imeli nekoliko višje prejemke, vendar pa niso bili upravičeni do mestne pokojnine. Zavarovalnino so zato plačevali Pokojninskemu zavodu, kjer pa so bili pokojninski zneski nižji od mestnih.⁷³

Na koncu velja omeniti, da so bila višji in pomembnejši položaji na magistratu namenjeni skoraj izključno moškim. Pač pa so že v četrti službeni skupini, torej med pisarniški pomočniki prevladovala ženske. Kljub temu, da so pogosto presegle izobrazbo, ki je bila potrebna za službovanje v tej skupini, se je do višjega, uradniškega položaja uspelo prebiti le redkim. Dodatno je položaj in pravice uslužbenk omejil sklep mestnega sveta z dne 23. 2. 1934, po katerem so bile uslužbenke v primeru, če bi se omožile, dolžne zapustiti službo, in to ne glede na odsluženo dobo. »Krožek mestnih uslužbencev in upokojevcev«, neke vrste stanovsko društvo oz. sindikat, je decembra 1936 na mestni svet sicer naslovil prošnjo, da se ta, milo rečeno, krivični predpis ukine. Naleteli pa so na gluha ušesa in prošnja je bila zavrnjena.⁷⁴

ZDRUŽITEV MESTNE IN OKOLIŠKE OBČINE

Dejali smo že, kakšni so bili cilji obeh zakonov o občinah oz. mestnih občin iz leta 1933 oz. 1934. Komasačija, ki je sledila, tudi Celja ni mogla obiti, še posebej ker se je vprašanje združitve obeh občin že v preteklosti večkrat sprožalo. Z nastankom Jugoslavije je namreč odpadel nacionalni moment, ki je za časa Avstro-Ogrske ločeval obe občini. Poleg tega je okoliška občina obkrožala mesto, bila z njim gospodarsko neposredno povezana, posamezni njeni deli (Breg, Gaberje, Jožefov hrib...) pa so imeli ali dobivali že povsem mestni videz. Že pred združitvijo je celjski mestni župan dr. Goričan denimo zapisal: »...Naša mesta niso otoki, odrezani od podeželja. Mesta so središča velike okolice, s katero so povezana v marsikaterem oziru.(...) Naša mesta postajajo res naša, okoličani se počutijo v mestu kot doma, in stvar mestnega prebivalstva je, da to medsebojno zaupanje podpira: to je vrednota, ki jo je treba gojiti.«⁷⁵ Tudi zato je konkretna akcija združevanja povsod naletela na dober odziv, kar je dokazala tudi neke vrsta anketa (pogovor s pomembnimi posamezniki in predstavniki) o združevanju, ki jo je 13. 6. 1935 v Celju opravil ban Dravske banovine dr. Dinko Puc.⁷⁶ Končno je

⁷² Prav tam, (Dodatek str. 1)

⁷³ J. Orožen, Zgodovina Celja..., str. 351.

⁷⁴ ZAC, MOC, AŠ 14 (Predsedstveni spisi...568/36).

⁷⁵ Kronika slovenskih mest 1934, str. 162.

⁷⁶ J. Orožen, Veliko Celje in nova občinska uprava, Kronika slovenskih mest 1935, str. 242.

Občinski odbor leta 1935, v sredini župan Alojzij Mihelčič.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

7. avgusta 1935 izšel ukaz kraljevih namestnikov, s katerim je bila odrejena združitev obeh občin, deset dni zatem pa je kraljeva banska uprava izdala odlok o izvršitvi tega ukaza.⁷⁷ Mesec dni pozneje je kraljevska banska uprava razrešila oba župana in njune občinske odbore, ki pa so do imenovanja novega župana in občinskega odbora še bili dolžni izvajati tekoče posle.

Za predsednika združene občine oz. Občine (veliko) Celje je kraljeva banska uprava imenovala že omenjenega Alojzija Mihelčiča iz nekoč okoliške občine, sicer uglednega politika iz vrst bivše SLS, podpredsednik pa je postal ugledni celjski trgovec Rudolf Stermecki. Ob njiju je novi mestni svet sestavljalo še 35 članov, in sicer 19 s teritorija bivše okoliške občine ter 16 s teritorija bivše mestne občine.⁷⁸

Najbrž ni potrebno poudarjati, da so v skladu z novo državno-strankarsko politiko mestni svet sestavljali skoraj izključno (ob predstavnikih Nemcev in enem socialistu) člani Jugoslovanske radikalne zajednice, medtem ko so bili iz njega odstranjeni člani bivše JNS. Predsednik in podpredsednik mestne občine⁷⁹ ter člani mestnega sveta so zaprisegli 11. 9. 1935⁸⁰, že čez dva dni pa so volili odseke oz. odbore, kakor so jih po novem poimenovali.⁸¹ Izvedene so bile manjše korekture (zdravstveni odbor se je denimo priključil socialnemu), sedmim glavnim odborom pa so zaradi spremembe strukture prebivalstva dodali še kmetijskega. Občina je tako po novem vsega skupaj imela naslednje odbore in svete:⁸²

- finančni in gospodarski odbor
- odbor za občinska podjetja
- pravni in personalni odbor
- odbor za prosveto in tujski promet
- gradbeni odbor
- obrtni in tržni odbor
- socialni in zdravstveni odbor
- disciplinsko sodišče
- občinski gradbeni odbor
- občinski zdravstveni odbor
- občinski kmetijski odbor
- mestni ubožni svet

⁷⁷ Prav tam; Nova doba, 23. 8. 1935.

⁷⁸ Novi mestni svet so sestavljali: odvetnik dr. Jakob Hodžar, posestnik Jurij Strenčan, trgovec Anton Fazarinc, kiparski mojster Miloš Hohnjec, posestnik Ivan Glinšek, hotelir Franc Rebeuschegg, upokojeni srezki kmetijski referent inž. Janko Dolinar, delavec Ludvik Kranjc, odvetnik dr. Alojzij Voršič, tesarski mojster Vinko Kukovec, profesor Mirko Bitenc, stavbenik Konrad Gologranc, trgovec Josip Jagodič, urar Anton Lečnik, posestnik Franc Dorn, tiskarnar Ivan Martinčič, zasebni uradnik Franc Wltavsky, katehet Franc Lukman, posojilniški tajnik Vinko Prelog, posestnik Franc Šlander, železniški uradnik Andrej Koželj, delavec Martin Plankar, trgovec Franc Dobovičnik, posestnik Franc Jezernik, odvetnik dr. Jurij Skoberne, stavec Peter Kusterle, slikarski mojster Stojan Holobar, posestnik Josip Pišek, učitelj Franjo Roš, posestnik Ivan Kodela, trgovec Franc Leskovšek, posestnik Milko Kramar, knjigovodja Rudolf Pibrovč, čevljar Anton Jager in upravnik OUZD Viktor Šmigovc. Postavitev novih članov mestnega sveta – Odlok z dne 5. 9. 1935, ZAC, MOC, AŠ 14 (Predsedstveni spisi... 291/35); Nova doba, 14. 9. 1935; J. Orožen, Veliko Celje..., str. 243.

⁷⁹ Od dotakratnega predsednika okoliške občine Kukovca je posle prevzel 15. 9., od dotakratnega predsednika mestne občine dr. Goričana pa 16. 9. 1935. J. Orožen, Veliko Celje..., str. 243.

⁸⁰ ZAC, MOC 1919-1941, AŠ 3 (Zapisnik slavnostne seje občinskega sveta, dne 11. 9. 1935).

⁸¹ ZAC, MOC 1919-1941, AŠ 3 (Zapisnik redne seje občinskega sveta, dne 13. 9. 1935).

⁸² Nova doba, 14. 9. 1935.

- krajevni šolski odbor
- odbor za prehrano v slučaju mobilizacije
- dečje zavetišče

Oktober istega leta so volili še v upravni odbor podjetja »Avtobus mesta Celja« ter gasilske čete, novembra pa še člane upravnega odbora Mestne hranilnice in Hranilnice dravske banovine ter člane kuratorija javne mestne knjižnice.⁸³

Urad občinske uprave Celje-okolica je prenehal poslovati 30. septembra, njegove agende pa je prevzelo mestno poglavarstvo celjsko, ki je na teritorij bivše okoliške občine hkrati razširilo tudi tiste posle obče uprave, ki so mu pripadale kot občinskemu uradu avtonomne mestne občine. Na ves novi občinski teritorij se je razširila tudi pristojnost mestne policije. Pač pa so proračun in finančne odredbe občine Celje-okolica kot tudi občinske davščine ostale v veljavi še do 31. 3. 1936, ko je okoliška občina dokončno prenehala obstajati kot pravna enota.⁸⁴

Mestna občina Celje se je z omenjeno združitvijo seveda močno razširila in povečala prebivalstvo. Na osnovi podatkov ljudskega štetja leta 1931 je imela 17. 255 prebivalcev⁸⁵, ki so živeli na ozemlju 37 km². Gostota naseljenosti je znašala 460 prebivalcev na km², medtem ko je prej v mestni občini znašala kar 4. 700 prebivalcev na km². Po statistiki iz leta 1931 je bilo v novi občini skupno 1692 stanovanjskih hiš, gospodarskih poslopij in drugih zgradb, in sicer v naslednjih naseljih in zaselkih: Babno, Breg, mesto Celje, Dobrova, Gaberje, Spodnja in Zgornja Hudinja, Košnica, Lava, Spodnje in Zgornje Lisce, Lokrovec, Lopata, Ložnica, Medlog, Miklavški hrib, Ostrožno, Pečovnik, Polule, Pristava, Vipota, Zagrad in Zavodna.⁸⁶

Z združitvijo občin se je tako dokončno oblikovala enotna geografska, gospodarska, kulturna in socialno-demografska mestna celota in kot takšna obstajala do prelomnih dogodkov, pogojenih z vojno in okupacijo. Pač pa je do kadrovske zamenjave prišlo v samem vrhu občinske oblasti. Alojzija Mihelčiča, takrat gotovo najvplivnejšega celjskega politika, ki je postal podpredsednik Narodne skupščine, je namreč marca 1939 nadomestil dr. Alojzij Voršič in se s tem v zgodovino Celja zapisal kot zadnji predvojni celjski župan.⁸⁷ Njegovo županovanje je trajalo le dobro leto dni oz. do 11. 4. 1941, ko so Celje zasedle nemške enote in je po dobrih dvajsetih letih na magistratu ponovno zadonela nemška beseda.

⁸³ J. Orožen, Zgodovina Celja..., str. 345.

⁸⁴ Prav tam; Nova doba, 27. 9. 1935.

⁸⁵ Po cenzusu leta 1935 že približno 19. 000 prebivalcev.

⁸⁶ Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 112-117; Nova doba, 30. 8. 1935; J. Orožen, Veliko Celje..., str. 242.

⁸⁷ Alojzij Mihelčič je kljub temu kot mestni svetnik še naprej sodeloval pri vodenju mestne občine. ZAC, MOC, AŠ 5, (Zapisnik redne seje občinskega sveta, 27. 3. 1939); Nova doba, 24. 3. 1939.

DIE VERWALTUNGSGESCHICHTE VON CELJE UNTER BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DER STADTGEMEINDE CELJE 1918-1941

Zusammenfassung

Der Untergang der Habsburgermonarchie hatte unter anderem auch eine neue Verwaltungseinteilung des slowenischen Gebiets zur Folge, zunächst innerhalb des Staates der Slowenen, Kroaten und Serben, dann nach dem 1. Dezember 1918 im Rahmen des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen. Auf der Ebene der unteren Verwaltungs- und Selbstverwaltungsorgane, wie etwa der Gemeinden, kam es zu keinen wesentlichen Veränderungen. Die alte österreichische Gesetzgebung wurde in diesem Bereich weitgehend noch weiterhin angewandt. Die Tätigkeit der Stadtgemeinden, zu denen auch Celje zählte, regelten die städtischen Statute, bei denen geringere Korrekturen vorgenommen wurden. Eine bedeutendere Veränderung erfuhr die Gesetzgebung, die Wahlen der Gemeindeausschüsse betreffend. Das System der Wählerkurien mit dem Steuerzensus des alten österreichischen Gemeindegewahlgesetzes wurde abgeschafft und durch das allgemeine und gleiche Wahlrecht ersetzt.

Auch in Celje ging die Macht in den ersten Umbruchstagen (Ende Oktober und Anfang November 1918) in slowenische Hand über. Nach dem Rücktritt des deutschen Gemeindevorstands saß der Stadtgemeinde ein Bevollmächtigter vor, zusammen mit den aus den Reihen aller dreien slowenischen Parteien ernannten Mitgliedern des Bevollmächtigtenrats. Erst aus den Wahlen nach dem neuen Wahlgesetz im Jahre 1921 ging der erste gewählte Vorstand hervor. Der Bürgermeister wurde der Liberale Dr. Juro Hrašovec, der dieses Amt auch nach den Wahlen von 1924 versah bzw. bis zur Gemeindekrise 1927, auf die neue Wahlen folgten. Durch letztere änderte sich das Kräfteverhältnis, Bürgermeister wurde Dr. Alojzij Goričan, der dieses Amt auch nach der Ausrufung der Diktatur weiter ausübte.

Bereits in den ersten Jahren nach der Gründung des neuen Staates wurden die Kompetenzen der Stadtgemeinden wesentlich reduziert und dadurch ihre autonomen Rechte stark eingeschränkt. Ein großer Teil der Geschäfte der politischen Verwaltung erster Instanz, die bis dahin von der Gemeinde besorgt worden waren, gingen nämlich auf die Bezirkshauptmannschaft über. Der Celjer Gemeindeausschuß verlangte die ganzen zwanziger Jahre lang ihre Rückübertragung, wobei er einen Teilerfolg verbuchen konnte, obwohl die Kompetenzfrage der Gemeindeverwaltung formal erst im Jahre 1935 endgültig gelöst wurde.

Vollzugsorgan des Stadtgemeindegewahlausschusses bzw. des Stadtrats war das Stadtamt, dem Ivo Šubic vorsah. Das Stadtamt war in sechs Abteilungen eingeteilt, zusammen mit der Stadtpolizei und den städtischen Betrieben beschäftigte es im Jahre 1939 knapp hundert Leute, deren Stellung, Pflichten und Rechte durch die Dienstpragmatik genau definiert waren.

Im Jahre 1934 wurde ein Gesetz über die Stadtgemeinden angenommen, das unter anderem auch eine Gemeindezusammenlegung und Vereinheitlichung ihres

Organisationsschemas vorsah. Auf dieser Gesetzesgrundlage kam es im September 1935 zur lange erwarteten Vereinigung der Stadtgemeinde Celje und der Gemeinde Celje-Umgebung. Die Stadtgemeinde Celje wurde dadurch wesentlich erweitert, ihre Bevölkerungszahl erhöht und ihre Stellung als drittgrößte slowenische Stadt gefestigt. Bürgermeister der vereinigten Gemeinde wurde Alojz Mihelčič, er wurde im Jahre 1939 durch Dr. Alojzij Voršič abgelöst, der sein Amt bis zur deutschen Besetzung am 11. April 1941 ausübte.

THE ADMINISTRATIVE HISTORY OF CELJE WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE CELJE CITY MUNICIPALITY IN THE PERIOD 1918-1941

Summary

Amongst many other changes, the collapse of the Hapsburg monarchy also brought about a new administrative division of the Slovene territory, first as part of the State of Slovenes, Croats and Serbs, and after December 1st 1918, as part of the Kingdom of Serbs, Croats and the Slovenes. There were, however, no considerable changes in the organisation of the lower administrative and autonomous bodies such as the municipalities. In most cases the old Austrian legislature was still in power, and the administration of city-municipalities such as Celje was still – with only slight changes – regulated by municipal statutes. The most important change was connected to the election law concerned with elections to municipal boards, since the curial system with the tax census of the old Austrian municipal election legislature was abolished and replaced with universal and equal suffrage.

In the first days after the collapse of the monarchy in late October and early November 1918, in Celje, just as elsewhere, the power shifted to the hands of the Slovenes. After the German municipal leadership resigned, the city municipality was presided over by a temporary head of the municipal administration called the gerent, together with the appointed members of the gerent's council, which was comprised of members from all three Slovene political parties. It was not until 1921, when the elections were held in accordance with the new legislature, that Celje received its first elected leadership. The elected mayor of the city was Dr Juro Hrašovec, a Liberal, who held his office also after the 1924 election – up until the municipal crisis of 1927, which was followed by a third election. With it, the ratio of power changed and the mayorship went to Dr Alojzij Goričan, who held his position also after the dictatorship was established.

Already in the first years after the establishment of the new state, the city municipalities experienced a considerable diminishment of their responsibilities and along with it, the corresponding curtailment of their autonomy. A great number of the responsibilities of the political administration of the first degree, which up until then were held by the municipality, were transferred to the District Board. Throughout the 1920's, Celje's Municipal Board repeatedly put forward the demand that these responsibilities be restored to it and this request was eventually partly satisfied, although the problem of the responsibilities of the municipal administration was not formally and finally settled until 1935.

The executive body of the city's Municipal Board i.e. the city's council was the City's Office, headed by Ivo Šubic. It was divided into six departments. Together with the municipal police and the city's enterprises it employed almost a hundred people in 1939. Their positions, rights and responsibilities were precisely regulated by job regulations.

In 1934, a new law on city municipalities was adopted, which, among other things, promulgated the merging of the municipalites' individual properties and the

unification of their organisation. Based on this law, the long-expected merging of the Celje City municipality and the Celje Suburbs municipality took place in September 1935. In this way, the Celje City municipality expanded its territory considerably, increased its population, and established itself as the third largest Slovene municipality. Alojzij Mihelčič was elected mayor of this united municipality and was replaced in 1939 by Dr Alojzij Voršič, who remained in office until 11th April 1941, when the German troops occupied Celje.

Branko Goropevšek

**ČAS, KO STA SE MESTO IN
OKOLICA RAZVIJALA BREZ
REGULACIJSKEGA NAČRTA**

**Oris prostorskega razvoja Celja
med leti 1918 in 1941**

I.

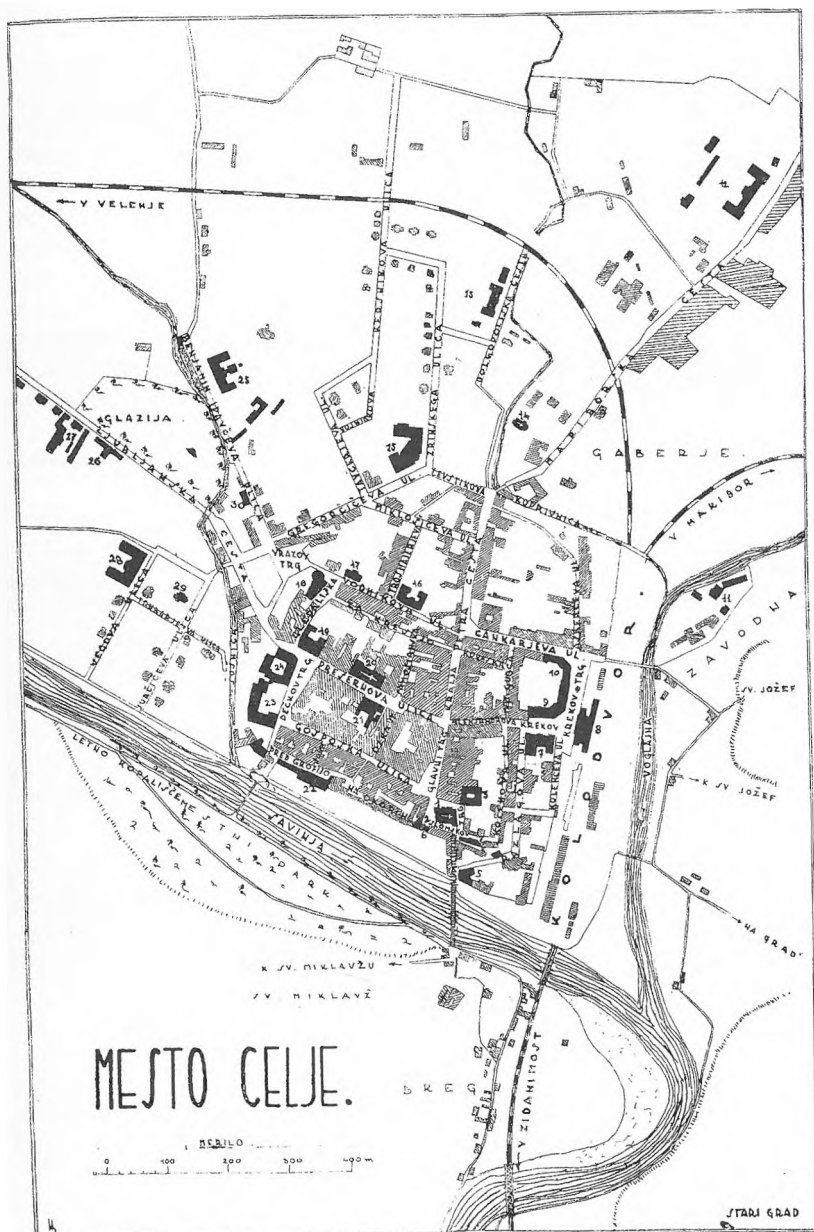
V celjskem mestu je že na začetku 20. stoletja prihajalo do zametkov oblikovanja funkcionalno in morfološko različnih delov, ki jih največkrat imenujemo mestne četrti. Vendar pa je po svojem bistvu mestna aglomeracija (p)ostala enoten organizem. Do funkcionalne delitve mesta je prihajalo v teku razvoja in je k temu največ pripomogla predvsem težnja po spremenjenem načinu življenja, ko se je delovišče (delovni prostor) ločilo od kraja bivanja (stanovanja). Na ta način se je izoblikoval stanovanjski in poslovni predel v mestu. Poslovno življenje (mala obrt in trgovina) se je pretežno osredinjalo v mestnem središču (v morfološkem pogledu v starem mestnem jedru), okoli njega pa so se začeli v večji meri graditi (pretežno) stanovanjski objekti, ki pa so tudi v celjskem primeru, podobno kot v drugih slovenskih mestih, dobili videz heterogenosti (stanovanja revnejših in delavskih slojev, vile bogatejših meščanov...).

Vendar je Celje vseskozi ostalo majhno provincialno mesto, zato do izrazitih oz. grobih funkcionalnih členitev, ki bi se rezultirale tudi v ostri morfološki različnosti, pravzaprav ni prišlo. Tako lahko tudi v času po prvi svetovni vojni zasledimo na primer obrtniške delavnice v stanovanjskih predelih v samem mestnem jedru in na njegovem robu. Pretežno stanovanjski predel je ostala edino vilška četrta na Otoku, ki pa se ji je po letu 1926 pridružilo še novo naselje individualnih hiš na Aljaževem hribu. Močan vpliv na členitev mesta je imela le industrija, ki se je že v stari Avstriji locirala v smeri sever (Gaberje in Spodnja Hudinja) in vzhod (Zavodna). V drugi polovici dvajsetih let, ko je gospodarstvo dobilo ponoven zagon, se je ta trend še povečal. Ugotovimo lahko, da sta bili v obdobju med obema vojnama pravi in izraziti (funkcionalno in morfološko) mestni četrti v celjski mestni aglomeraciji le gabrska industrijska četrta in obrtno-industrijska Zavodna, ki pa ju je ločevala zgolj Voglajna.

V prvih letih po vojni je bil opazen zastoj v prostorskem razvoju mesta. Ne samo dejstvo, da sta bila mesto in okolica še vedno vsak v svoji občini, kar je še vedno negativno vplivalo na koordiniranost obeh občinskih uprav pri razvoju topografsko povezane mestne aglomeracije, ampak tudi gospodarska kriza prva leta po vojni, sta bila največja zaviralna momenta pri prostorskem razvoju mesta.

Celje se je v letih po vojni otepal s pomanjkanji stanovanj in težavam nista bila kos ne gerentski svet, ki je prva leta vodil oblast v mestu, ne kasnejša občinska oblast v mestu in okolici. Pomanjkanje denarja, hitra rast cen in pomanjkanje pametnih rešitev so pereč problem samo prelagali na kasnejši čas. Pozitivnega učinka ni dala niti odprodaja dela mestne lastnine, pri obljubah pa sta ostala tudi obljubljeni investicijski kredit in uvedba posebnega davka na luksuzna stanovanja. Na gradbenem področju se je premaknilo šele po letu 1926, ko je mestna občina kupila hotel Krono, ga porušila in na mestu s pomočjo investitorja mestne elektrarne v treh letih zgradila trinadstropno stanovanjsko hišo.

Večji zagon v gradbeni dejavnosti pa je dobil zasebni sektor, ki mu je v drugi polovici dvajsetih let, tudi s pomočjo gradbenih kreditov, uspelo zgraditi in oblikovati več novih mestnih predelov. Prostorsko ob današnji Kosovelovi ulici, severno od Gimnazije Celje - Center, in ob Kersnikovi, Oblakovi in Jenkovi ulici, severno ob bolnišnice, so zapolnile nove vile. Ob Spodnjem Lanovžu je nastala

1. Župna cerkev	7. Celjski dom	13. "Okoliška" šola	19. Glavarstvo	25. [Bolnica
2. Muzej	8. Kolodvor	14. Cerkev Sv. Duha	20. Marjina cerkev	26. Augustarjsko skladišče
3. Župnišče	9. Mestno hreninica	15. Osnovna šola	21. Magistral	27. Plišanec
4. Mestna ubožnica	10. Pošta	16. Meščanska šola	22. Groblje	28. Kr. drl. realna gimnazija
5. Orobniške stanice	11. Mestne klančnice	17. Šola šolskih sester	23. Kralja Petra vojašnica	29. Evangeljska cerkev
6. Kaplanta	12. Kralja Aleksandra vojašnica	18. Oledališče	24. Narodni dom	30. Mestno kopalništvo

Zemljevid mesta Celja je bil objavljen v publikaciji z naslovom Celje, vodnik po mestu in okolici, ki sta ga pripravila Janko Orožen in Roman Savnik, izdala in natisnila pa celjska tiskarna Brata Rode & Martincič leta 1928. Osrednja knjižnica Celje.

Čprav se je sodobnikom zapisalo, da pravoslavna cerkev krasi mesto Celje, zgrajena in opremljena v srbsko-bizantinskem pokosovskem slogu kot arhitekturni tujek nikakor ni sodila v celjsko mestno jedro.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Ogrizkova kolonija, naselje dvojnih enodružinskih hiš. Vzhodno od nje so zgradili individualne hiše in tako gradbeno zapolnili južni del Dolgega polja. Več sprememb je doživelo tudi že pred prvo vojno intenzivno gradbeno območje na Otoku.

Največji poseg pa je med obema vojnama nedvomno doživel Jožefov hrib, kjer so v letih med obema vojnama celjski meščani z individualno gradnjo oblikovali nov elitni predel mesta. Jožefov hrib je začel intenzivno spreminjati svoj videz takoj po koncu prve svetovne, ko je občinski smrekov gozd začel napadati in uničevati lubadar in ga je bilo potrebno hitro posekati. Toda na pozidavo je moral počakati vse do leta 1926, ko je mestni občinski svet po nekaj letih hude gospodarske krize le odobril parcelacijski načrt, ki sta ga pripravila geometer Bojec in mestni gradbeni inženir Blaž Pristovšek. Različno velike gradbene parcele, ki so bile naprodaj, so bile meščanom na voljo po takrat zelo nizkih cenah. Gibale so se od 1,5 do 6 dinarjev za kvadratni meter, kupci pa so za gradnjo lahko najeli tudi ugodne kredite. Zato ne čudi, da so se meščani zelo zanimali za gradnjo na Aljaževem hribu in so ponujene parcele hitro pokupili.

Poleg prostorskega velja omeniti tudi morfološki vidik. V času med obema vojnama je bilo v strogem središču zgrajenih kar nekaj stavb, ki so hote ali nehote posegle v arhitekturno in vizuelno podobo mesta. Že omenjeni trinadstropni stanovanjski stavbi in poslovnih prostorov mestne elektrarne na vogalu današnjega Gledališkega trga in Ljubljanske ulice se je v nadaljevalnem krilu pridružila še štirinadstropna stavba Pokojninskega zavoda. Ob stičišču Vodnikove in Stanetove ulice je po Plečnikovi zamisli v letih 1928-29 Ljudska posojilnica zgradila stavbo (danes Banka Celje), leto pred tem (1926) pa je na današnji Vrunčevi stavbenik Ferdinand Golovc zgradil okoliško šolo.

Največji arhitekturni šok pa je mesto doživelo v letih 1929-32, ko so na Gledališkem trgu zgradili pravoslavno cerkev sv. Save. Mesto Celje je s tem dobilo objekt, kakršnega na Slovenskem še ni bilo. Pravoslavna cerkev, katere izgradnja je znašala preko 1.800.000 takratnih dinarjev, je bila zidana kot prava trdnjava, z meter debelimi zidovi in s 67 ozkimi in temnimi okni v njih. Z velikim križem vred je bila visoka 28, dolga 25 in široka 16 metrov. Veliki križ je segel v višino 4,8 metra in tehtal 800 kg. Za gradnjo cerkve so porabili kar 36 vagonov cementa, 145.000 kosov opeke, 1.400 kubičnih metrov gramoza, 100 kubičnih metrov dolomitnega peska, 80.000 kg železa in 640 kvadratnih metrov cinkove pločevine. Čeprav se je sodobnikom takrat zapisalo, da sakralni objekt krasi mesto Celje, pravoslavna cerkev, zgrajena in opremljena v srbsko-bizantinskem pokosovskem slogu kot arhitekturni tujek nikakor ni sodila v celjsko mestno jedro.

Omenjeno je že bilo, da sta mesto in okolica še desetletje in pol po vojni tvorila vsak svojo občino, kar je rezultiralo tudi pri izgradnji mestne aglomeracije. Spremembe je prineslo leto 1935, ko sta se občini združili v t.i. veliko občino Celje. Zato so v zadnjih letih pred drugo vojno smotrnejše gradili tudi v okolici, predvsem med staro strugo Koprivnice in Golovcem, kjer je na razparceliranem zemljišču lastnikov dvorca Grmovje, nastal zametek Nove vasi.

V času med obema vojnama pa se je urbanistično dokončno oblikovalo tudi delavsko Gaberje. Kovinarska in Delavska ulica sta bili delno izoblikovani že pred tem, Mariborska cesta pa je z intenzivno pozidavo predvsem njenega vzhodnega

dela, kjer so se že vrstile zgradbe pretežno stanovanjskega in obrtniškega značaja, vse bolj dobivala značaj (severne) mestne vpadnice. Značilnost pri razvoju Gaberij je tudi ulična parcelacija v njegovem jugovzhodnem delu, kjer je nastalo raznoliko stanovanjsko naselje za delavce, zaposlene pretežno v gaberškem industrijskem bazenu. V tridesetih letih so vzhodnem delu zgradili nekaj »blokovnih« stanovanj išjega standarda za uslužbenke, ki so bili zaposleni predvsem v Westnovi tovarni emajlirane posode in v Cinkarni, in s tem še nekoliko spremenili videz edine delavske četrti v mestu.

Svet zahodno od Mariborske ceste v Gaberjah pa je med obema vojnama izkazoval povsem drugačen videz kot njegov vzhodni del. Vojašnici, ki je tvorila nekakšen oblikovni začetek, so se v smeri proti severu, na nekdanjem Dečkovem posestvu, pridružile posamezne vile industrialcev in premožnejših meščanov, kjer je še posebej izstopala Westnova vila, v nadaljevanju pa se je gaberška naselbina kaj hitro zaključila in prešla v ruralen svet Spodnje Hudinje.

II.

Urbani in prostorski razvoj mesta Celja je vseskozi potekal bolj ali manj usklajeno. Za usklajenost gradnje je skrbel mestni stavbni urad, ki ga je leta 1926 prevzel inženir Blaž Pristovšek. Toda Celje vsa leta med obema vojnama sploh ni imelo regulacijskega načrta. Čeprav je gradbeni zakon iz leta 1932 za mestne občine zahteval izdelavo regulacijskih načrtov, se je celjski mestni svet podvzival šele leta 1937, ko je sprejel Pristovškov program za regulacijski načrt. Osnovna značilnost njegovega programa je bila ta, da je za dobo petdesetih let, to je do leta 1990, predvideval podvojitev prebivalcev v mestu, ko naj bi se število prebivalcev z 20.000 (ocena za leto 1940) povzpelo na približno 40.000. Program sta sestavljala dva bistvena vsebinska sklopa. Prvi je zagovarjal oziroma zahteval nujno potrebno ureditev že obstoječih delov mesta v ožjem regulacijskem območju, in sicer v "smislu novodobnih urbanističnih načel", in to s čim manj denarja. Drugi sklop pa se je dotikal sistematičnega ustvarjanja in urejevanja bodočih, tj. povsem novih ali deloma že pozidanih predmestnih predelov v t.i. širšem regulacijskem območju, ki jih bodo morali postopoma organsko povezati z mestnim jedrom.

Na osnovi Pristovškovega programa je občina razpisala natečaj za pripravo regulacijskega načrta. Očitno je imela pri natečaju srečno roko, saj je v predvidenem roku prejela kar enajst projektov. Za najprimernejšega je nato občinska komisija izbrala projekt, ki ga je poslal zagrebški inženir Jamnicki, in mu za to podelila prvo nagrado.

Toda regulacijski načrt mesta Celja s tem še ni bil izgotovljen oziroma primeren za uporabo. Ko je komisija, ki je pregledovala prispele načrte, ugotovila, da so tudi pri Jamnickijevem načrtu potrebni nekateri nujni popravki, ki jih avtor zaradi nepoznavanja značilnosti območja ni mogel predvideti, so se na mestnem svetu začeli prerekati, komu naj poverijo dokončanje regulacijskega načrta, ali zagrebškemu inženirju Jamnickemu ali pa naj na osnovi njegovega projekta to opravi biro, ki so ga osnovali v okviru mestnega tehničnega oddelka.

Celjski mestni svet se je odločil za drugo možnost. Tako je 'občinski' biro, ki ga je vodil mestni inženir Blaž Pristovšek, v njem pa so sodelovali še arhitekt Drago Umek, geometer Ferlan in inženir Jože Brodnik, do jeseni 1940 v vseh podrobnostih izdelal regulacijski načrt.

Tega so poslali na ministrstvo za gradbeništvo, ki ga je na silvestrovo 1940 tudi potrdilo in tako je prvi in hkrati edini regulacijski načrt mesta Celja iz obdobja med obema vojnama dobil zeleno luč. Na tehničnem oddelku so morali pripraviti le še ustrežno uredbo o izvajanju regulacijskega načrta mesta Celja. Toda njegovo izvajanje je preprečila nemška okupacija.

III.

Da je bilo Celje s svojim zaledjem izjemno perspektivno, priča tudi razmeroma gosto cestno omrežje in izjemno dobre prometne zveze, kajti večina večjih krajev na Celjskem je bila že sredi tridesetih let povezanih z avtobusnimi zvezami. Za te so skrbela tako državna podjetja (Državna poštna uprava) kot podjetja v lasti občin (Avtobus mesta Celja, Avtobusni promet trga Vojnik ...) ali privatni koncesionarji. Občina Celje je začela uvajati lastni avtobusni promet leta 1929, ko so nabavili avtopark in uredili delavnico na Spodnjem Lanovžu.

Toda marsikatera potovanja so se končala tudi predčasno. Ali zaradi slabih cest, okvare prevoznih sredstev ali zaradi vse pogostejših prometnih nesreč. Nič koliko primerov takšnih in podobnih nesreč, ki so se na srečo potnikov največkrat končale le z večjimi ali manjšimi buškami, lahko zasledimo v tendenciozno napisanih člankih, objavljenih v takratnem celjskem časniku Novi dobi. Povsem drugače pa je bilo v meglenem decembrskem jutru leta 1931, ko se je v Medlogu zgodila najhujša prometna nesreča dotlej. V nesreči vlaka in mestnega avtobusa je umrlo 13 ljudi, krivce za tragedijo pa so iskali več let. Velik del krivde so na koncu pripisali tudi pomanjkljivi prometni signalizaciji.

Čeprav je uredba o varnosti prometa že leta 1929 omenjala prometne znake, tudi obvezno upoštevanje mednarodnega prometnega znaka za križišče, je šele huda nesreča botrovala, da so pred prehodom ceste preko železniške proge v Medlogu namestili trikotni znak z vrisano lokomotivo in dodatno tablo z napisom 'Pazi na vlak'. Tudi nekatere druge "kritične točke" v Celju so poslej označevali prometni znaki. Že leta 1933 je tehnični oddelek celjskega mestnega načelstva izdal predlog o namestitvi 42 prometnih znakov, ki so poslej krasili mestne ulice in opozarjali voznike na pretečo nevarnost. Med njimi so bili že tudi takšni, ki še danes mnogim vročekrvnim voznikom dvigajo tlak.

Kljub gospodarski krizi, ki je ljudem krojila življenjsko usodo, pa se je število osebnih prevoznih sredstev na bencinski motor (avtomobili, motocikli) hitro povečevalo. Medtem ko je bilo leta 1931 v Celju 51 avtomobilov, se je to število leta 1939 že podvojilo, saj so po celjskih ulicah vozili že 104 avtomobili.

Vendar pa prometna infrastruktura ni mogla slediti hitremu povečanju prometnih sredstev. Vožnje po cestah in ulicah so bile iz leta v leto bolj vratolomne. Vozniki motornih vozil in ostali uporabniki cest so se nenehno pritoževali, kako obupne da so njihove ceste. Jasno je, da je promet, predvsem avtobusni in tovorni (leta 1939

je bilo na Celjskem registriranih že 161 tovornih vozil in 32 avtobusov), že tako slabo vzdrževane ceste še dodatno uničeval. Zato verjetno tudi takratni varuhi prometnega reda niso imeli toliko težav s prehitrimi vozniki, kot jih imajo današnji, saj si človek kar težko predstavlja, da bi se po tako slabih cestah lahko vozilo precej hitreje od takrat dovoljene hitrosti, ki je znašala izven naselja 50 km na uro, v mestih pa je bila dovoljena hitrost le 15 oziroma 6 km na uro, odvisno od prepustnosti mestnih ulic.

Nekoliko boljše je bilo v samem mestu, kjer je za prometne površine skrbela občina. Tako so v Celju že jeseni leta 1930 začeli z asfaltiranjem svojih prvih trgov. Prvi je prišel na vrsto najprometnejši, Krekov trg. Kot vsaka novost je tudi polaganje asfaltne prevleke na Krekovem trgu vzbudilo veliko pozornost medijev in celjskih meščanov, ki so vsakodnevno opazovali, kako se prostor pred železniško postajo počasi spreminja. Takratna tehnika in precejšnja nerodnost asfalterjev, ki še niso bili prav večji tega opravila, je pripomogla, da je bil trg za ves promet zaprt več kot dva meseca. Meščani so se pritoževali nad počasnostjo delavcev, ti pa so se izgovarjali na pomanjkanje gradbenega materiala. Pa vendar so gradbinci še ujeli nekaj prepotrebnihih vročih septembrskih dni, da so lahko dela (mešanje, polaganje in utrjevanje asfalta) uspešno pripeljali do konca.

Razmah motornega prometa pa je vplival tudi na razvoj mnogih dejavnosti in rast objektov, ki so spreminjali podobo mesta in ki so postajali in do danes ostali njegov sestavni del. Pojavljale so se prve delavnice za popravila avtomobilov, bencinske črpalke in avtošole. Motorni promet je vse večjemu krogu ljudi zagotavljal primerno eksistenco. V Celju je bilo leta 1935 šest bencinskih servisov, tri avtomehanične delavnice in pet avtogaraž. Avtogaraže so imeli vsi večji hoteli v mestu: Evropa, Pošta, hotel Skoberne, Union in mehanik Bremec na Miklošičevi ulici. Avto je bilo moč popraviti pri Bremcu na Miklošičevi, pri Šuligaju Pred grofijo in pri Haselbachu na Ljubljanski. Bencin pa je bilo mogoče kupiti pri Vacuum Oil Co na Masarykovem nabrežju, Haselbachu na Ljubljanski, hotelu Union, Ravnikarju in Šafarju na Kralja Petra cesti ter Bremcu na Miklošičevi.

IV.

Celje je svoj vodovod dobilo leta 1908, do konca rajnke Avstrije pa je brez težav zadovoljeval potrebe mesta. Toda vodovodno omrežje se je v mestu počasi dograjevalo, večalo pa se je število odjemalcev in s tem tudi poraba pitne vode. Če so načrtovalci celjskega vodovoda še pred njegovo izgradnjo napovedovali, da je problem s pitno vodo v mestu ob Savinji rešen za naslednjih petdeset let, pa so se njihove optimistične napovedi kmalu razblinile. Nenehna rast prebivalstva in število uporabnikov vodovoda so že prva leta po razpadu stare Avstrije primorali mestne oblasti k reševanju nastalih težav. Že leta 1923 je celjski občinski zastop izdal nov vodovodni red, ki je urejal razmerje med lastniki in upravljalci vodovoda na eni ter njegovimi uporabniki na drugi strani. Pomanjkanju vode je sledilo tudi pomanjkanje denarja. Neredno pobiranje vodarin je načelo poslovanje mestnega vodovoda, ki ni zbral več dovolj denarja za prepotrebno sprotno vzdrževanje in obnovo. Nizek izkoristek vitanjskega izvira, od koder se je celjski vodovod napajal, in zaradi vse bolj zamašenih cevi manjša pretočnost, sta narekovali pripravo novih strokovnih

študij. Tako sta ljubljanski mojster Ciuha in mariborski mestni gradbeni svetnik Černe, ugotovila številne pomanjkljivosti, ki so bile predvsem plod slabega gospodarjenja in kot najprimernejšo zavrnila rešitev ureditve črpališča pitne vode v Mestnem parku, kjer je mesto leta 1927 zgradilo vodnjak. Černe je predlagal povečanje že obstoječih kapacitet na vitanjskem vodovodu, kjer je bilo izjemno kvalitetne vode še vedno dovolj, predvsem pa zahteval boljše strokovnost in organiziranost dela samega vodovoda. Ciuha pa je podal mestu predlog o prepovedi uporabe pitne vode v industrijske namene, za pralnice in zalivanje vrtov, češ da je za te namene mogoče uporabiti druge (iz)vire.

Ker pa je bila oskrba z vodo vedno bolj pereča, rezervoar na Miklavškem hribu je bil namreč pogosto prazen, je bilo nekaj potrebno storiti. Vendar takratne mestne oblasti problema oskrbe s pitno vodo celostno niso znale rešiti. Širitev vodovodnega omrežja v nova mestna naselja v tridesetih letih (Zavodna - 1928; Glazija - 1934; Dolgo polje - 1935; Jožefov hrib - 1936; Nova vas - 1940) in izgradnja številnih hidrantov tudi v naseljih ob vodovodu, je še poslabšala stanje v tistih predelih, kjer težav do takrat z vodooskrbo niso imeli. Dodatno so stvar zapletale pogoste poplave, še posebej leta 1926, ki je poplava močno poškodovala vodovodno omrežje. Težave z vodooskrbo so imeli celo v mestni bolnišnici. Mestna oblast se je na pereče stanje odzivala tudi z zviševanjem vodar in tako želela zmanjšati porabo vode. Namesto tega pa je doživela negotovanje meščanov, posebno obrtnikov in predstavnikov javnih zavodov, predvsem pa bolnišnice.

Čeprav si je mesto zelo prizadevalo pri iskanju novih zajetij pitne vode, pa do začetka druge svetovne vojne posebnih uspehov ni bilo. Celjski vodovod je še vedno temeljil izključno na vitanjskem viru in iz poročila, ki ga je mestno poglavarstvo konec januarja 1941 poslalo Higienskemu zavodu v Ljubljani, lahko razberemo, da je celjski vodovod kljub vsem težavam in občasnim omejitvam dobave samo v Celju s 676 priključki (več deset priključkov je bilo še v ostalih krajih ob samem vodovodu) oskrboval že okoli 14.000 porabnikov (Celje je imelo leta 1940 okrog 20.000 prebivalcev) in da je bila povprečna dnevna poraba vode na osebo 77 litrov. Skupna dolžina mestnega omrežja je znašala 15,5 km, skupna dolžina vsega omrežja pa 34 km.

V.

K hitremu in uspešnemu razvoju mesta ob Savinji je veliko prispevala tudi elektrifikacija, ki je v tridesetih letih z razvejanim sistemom daljnovodov dosegla že skoraj vsa naselja v okolici Celja, medtem ko je bilo samo mesto z električno energijo popolnoma preskrbljeno že pred tem. Celjani so se po letu 1913 z električno energijo oskrbovali iz industrijske elektrarne v Westnovi tovarni emajlirane posode, kasneje, ko je proti Trbovljam bil speljan daljnovod, pa je mesto z elektriko oskrbovala falka elektrarna. Ob koncu dvajsetih let je vse večjo vlogo pri oskrbi z električno energijo na našem območju prevzemalo podjetje Kranjske deželne elektrarne, ki je bilo last takratne Dravske banovine. Kranjske deželne elektrarne so gradile številne daljnovode in s tem med sabo povezale številne elektrarne, naseljem pa omogočile elektrifikacijo. Tako so ob daljnovodni povezavi lastnih elektrarn z velenjsko termoelektrarno, šempetrsko elektrarno in elektrarno

državnega premogovnika v Zabukovici v Podlogu pri Šempetru Kranjske deželne elektrarne zgradile transformatorsko postajo, od koder so začele električni tok dovajati po enem od treh daljnovodov tudi v Celje. Kasneje pa so celjski daljnovod podaljšali še do Rogatca. Kranjske deželne elektrarne so celjski mestni občini začele dobavljati električno energijo novembra 1935, pred tem so jo dobajale falske elektrarne. S spremembo distributerja se je cena električne energije občutno znižala in postala vsem dostopna dobrina, pa čeprav je bilo zanjo treba plačati tudi precej visoko državno in banovinsko trošarino. Napredek, ki je imel pač svojo ceno, je omogočil hiter razvoj in uporabo električnih naprav že pred izbruhom druge svetovne vojne.

Namesto zaključka:

Celje je tudi po prvi svetovni vojni ostalo majhno mesto, zato do grobih funkcionalnih členitev, ki bi se kazale v ostri morfološki različnosti, ni prišlo. Tako lahko v času po prvi svetovni vojni zasledimo na primer obrtniške delavnice tudi v stanovanjskih predelih v samem mestnem jedru. Pretežno stanovanjski predel je ostala edino vilška četrt na Otoku, ki pa se ji je po letu 1926 pridružilo še novo naselje individualnih hiš na Aljaževem hribu. Močan vpliv na členitev mesta pa je imela le industrija, ki se je že v stari Avstriji locirala v smeri sever in vzhod. V drugi polovici dvajsetih let, ko je gospodarstvo dobilo ponoven zagon, se je ta trend še povečal.

Po vojni je bil opazen zastoj v prostorskem razvoju mesta. Ne samo dejstvo, da sta bila mesto in okolica še vedno vsak v svoji občini (združili sta se 1935), ampak tudi gospodarska kriza v prvih letih, sta pomenili zaviralni moment pri prostorskem razvoju mesta. Celje se je otepalo s pomanjkanjem stanovanj, vendar oblast težavam sprva ni bila kos. Premaknilo se je šele po letu 1926, ko je dobil zagon zasebni sektor. Poleg nekaterih reprezentativnih stavb (Ljudska posojilnica, okoliška šola, pravoslavna cerkev...) mu je v drugi polovici dvajsetih let uspelo zgraditi tudi več novih mestnih predelov (Dolgo polje, Aljažev hrib, Nova vas). Urbani in prostorski razvoj pa je vseskozi tekel brez regulacijskega načrta.

Čas med obema vojnama pa je postregel tudi z nekaterimi novostmi, ki so z današnjega vidika nekaj vsakdanjega. Poleg higienizacije in elektrifikacije mesta, ki sta napredovali s hitrimi koraki, je obdobje zaznamoval tudi močan porast prometa, ki je začel sprva počasi, nato pa vse hitreje posegati v sam ustroj in videz mesta. Marsikatera naprava, ki je podpirala omenjene novosti, je postala nujen, pogosto pa tudi precej moteč mestni element.

Uporabljeni viri in literatura:

- Zgodovinski arhiv Celje, Občina Celje – okolica, 1850-1935, (Ceste, komunala, promet, gradbene zadeve), Celje 1985 (tipkopis).
- Zgodovinski arhiv Celje, Mestna občina Celje, II., 1919-1941, Mestna plinarna in elektrarna, Mestni vodovod in klavnica, Javne zgradbe, Izgradnja cest, Gradnja vodovoda), Inventarji 4, Celje 1993.
- Kronika slovenskih mest, izdaja mestna občina v Ljubljani s sodelovanjem mestnih občin Maribor, Celje, Ptuj, Kranj, Novo mesto, posamezne številke letnikov od 1934-1940.
- Nova doba, Zvezna tiskarna Celje, posamezne številke letnikov od 1929 do 1941.
- Anka Aškerc, Gaberje – delavsko predmestje, Značilnosti pozidave ter pregled stavb kulturne dediščine, Muzejska poletna delavnica Gaberje 97&98, Muzej novejših zgodovine Celje, Celje 1999, str. 53-72.
- Anka Aškerc, Jožefov hrib, značilnosti pozidave in okvirni pregled objektov kulturne dediščine, Ko so bile še mlade lipe, Muzejska poletna delavnica Jožefov hrib '99, Muzej novejših zgodovine Celje, Celje 2000, str. 9-13.
- Gavro Gomišček, Celje, njega industrija, trgovina, obrt in tujski promet, Celje – avtonomno mesto Dravske banovine, Novo mesto 1932.
- Branko Goropevšek, Oris zgodovine preskrbe Celja z vodo, 90 let celjskega vodovoda, Vodovod-kanalizacije in Fit media Celje, Celje 1998, str. 4-10.
- Branko Goropevšek, Sprehod v polpreteklost Celja in okolice, Trideseta leta na Celjskem, Pogledi na vsakdanje in kulturno življenje, Zavod za kulturne prireditve Celje, Celje 1997, str. 7-40.
- Bojan Himmelreich, Prva desetletja avtomobilizma na Celjskem, Celjski zbornik 1992, Celje 1992, str. 89-99.
- Tone Kregar, Zgodovinski oris Jožefovega hriba, Ko so bile še mlade lipe, Muzejska poletna delavnica Jožefov hrib '99, Muzej novejših zgodovine Celje, Celje 2000, str. 4-8.
- Ivan Miklavc, Elektrifikacija, Krajevni leksikon Dravske banovine, Zveza za tujski promet za Slovenijo, Ljubljana 1937, str. 59-62.
- Janko Orožen, Posesna in gradbena zgodovina Celja, Bilten št. 10-12/1957, 64 str.
- Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, II. del, Celje 1974.
- Ciril Pfeifer, Prometna sredstva, Krajevni leksikon Dravske banovine, Zveza za tujski promet za Slovenijo, Ljubljana 1937, str. 65-68.
- Veliki adresar Maribora, Celja Ptuja in občin bivše Mariborsek oblasti, Tiskovna založba Maribor, Maribor 1935.
- Niko Veber, Mestna plinarna Celje, zgodovinski pregled v letih 1872-1941, 125 let plina v Celju, Energetika Celje in Fit media Celje, Celje 1998, str. 3-6.

DIE ZEIT, IN DER SICH STADT UND UMGEBUNG OHNE REGULIERUNGSPLAN ENTWICKELTEN

Abriß der Raumentwicklung von Celje 1918-1941

Zusammenfassung

Im Stadtbereich von Celje sind bereits zu Beginn des 20. Jahrhunderts die Ansätze eines funktionalen und morphologischen Aufbaus verschiedener Teile festzustellen, die man als Stadtviertel zu bezeichnen pflegt. Dennoch blieb bzw. wurde die Stadtglomeration ihrem Wesen nach ein einheitlicher Organismus. Zu einer funktionalen Teilung der Stadt kam es im Laufe der Entwicklung. Ausschlaggebend war dabei eine veränderte Lebensart als Folge der Trennung von Arbeitsplatz und Wohnbereich (Wohnung). Auf diese Weise entstanden ein Wohn- und ein Geschäftsteil der Stadt. Das Geschäftsleben (Kleingewerbe und Handel) konzentrierte sich hauptsächlich auf die Innenstadt (in morphologischer Hinsicht auf den alten Stadtkern), rings herum begann man großzügig (vorwiegend) Wohnobjekte zu bauen, die im Falle von Celje - ähnlich wie in anderen slowenischen Städten - einen Eindruck von Heterogenität vermittelten (Wohnungen von ärmeren und Arbeiterschichten, Villen wohlhabender Bürger...).

Dennoch blieb Celje stets eine kleine Provinzstadt, zu deutlichen funktionalen Teilungen, die auch scharfe morphologische Unterschiede ergeben hätten, kam es darum eigentlich nicht. So trifft man auch in der Zeit nach dem Ersten Weltkrieg etwa auf Werkstätten in Wohnteilen im Stadtkern selbst und an seinem Rand. Einen ausgesprochenen Wohncharakter behielt nur das Villenviertel *Otok*, dem sich nach 1926 eine neue Siedlung von Familienhäusern auf dem *Aljažev hrib* zugesellte. Einen starken Einfluß auf die Teilung der Stadt übte lediglich die Industrie aus, die sich bereits im alten Österreich auf den Norden (Gaberje und Spodnja Hudinja) und Osten (Zavodna) konzentrierte. In der zweiten Hälfte der zwanziger Jahre, als die Wirtschaft einen neuen Aufschwung erhielt, wurde dieser Trend nur noch verstärkt. Man kann feststellen, daß in der Zwischenkriegszeit echte und erkennbare Stadtviertel der Celjer Stadtglomeration (in funktionaler und morphologischer Hinsicht) nur das industrielle Gaberje und das gewerblich-industrielle Zavodna waren, die jedoch nur durch die Voglajna getrennt wurden.

In den ersten Nachkriegsjahren ist eine Flaute in der industriellen Entwicklung der Stadt festzustellen. Nicht nur die Tatsache, daß Stadt und Umgebung getrennte Gemeinden bildeten, was sich nach wie vor nachteilig auf die Koordinierung der beiden Gemeindeverwaltungen bei der Entwicklung der topographisch verbundenen Stadtglomeration auswirkte, sondern auch die Wirtschaftskrise der ersten Nachkriegsjahre bildeten die stärksten hemmenden Faktoren der räumlichen Entwicklung der Stadt.

Celje kannte in den Nachkriegsjahren einen großen Mangel an verfügbaren Wohnungen, und die Wohnungsnot konnte weder vom Bevollmächtigtenrat, der in den ersten Jahren die Macht in der Stadt hatte, noch von den späteren Gemeindebehörden von Stadt und Umgebung mit Erfolg bekämpft werden. Durch Geldmangel, schnellen Preisanstieg und Mangel an vernünftigen Lösungen wurde

das akute Problem nur aufgeschoben. Auch der Verkauf von einem Teil des Stadteigentums zeitigte keine positive Wirkung, der angekündigte Investitionskredit und die Einführung einer besonderen Steuer auf Luxuswohnungen blieben nur leere Versprechungen. Ein erster Schritt zum Wohnungsbau wurde erst nach 1926 getan, als die Stadtgemeinde das Hotel Krona kaufte, es niederriß und auf dem Baugrund mit Hilfe der Stadtelektrizitätswerke als Investor in drei Jahren eine dreistöckige Wohnanlage errichtete.

Einen größeren Aufschwung in der städtebaulichen Tätigkeit nahm der private Sektor, dem es in der zweiten Hälfte der zwanziger Jahre auch mit Hilfe von Krediten gelang, mehrere städtische Neubauviertel zu gründen. Der Raum an der heutigen Kosovelova ulica, nördlich des Gymnasiums Celje-Center, und an der Kersnikova, Oblakova und Jenkova ulica, nördlich des Krankenhauses, wurde durch Villen erschlossen. In Spodnji Lanovž entstand die sogenannte Ogrizek-Kolonie, eine Siedlung von doppelten Einfamilienhäusern. Östlich davon wurde durch Einfamilienhäuser der südliche Teil des Dolgo polje baulich erschlossen. Mehrere Veränderungen erfuhr der bereits vor dem Krieg intensiv bebaute Bereich des Otok, den größten Eingriff in der Zwischenkriegszeit erlebte jedoch der Aljažev hrib, wo die Celjer Bürger nach 1926 ihre Privathäuser errichteten und somit einen neuen vornehmen Stadtteil schufen.

Außer dem räumlichen Aspekt soll an dieser Stelle auch der morphologische Aspekt erwähnt werden. In der Zwischenkriegszeit wurde im Stadtzentrum selbst eine Reihe von Gebäuden errichtet, mit denen man absichtlich oder unabsichtlich das Stadtbild architektonisch und visuell prägte. Zum bereits erwähnten dreigeschossigen Wohngebäude mit Geschäftsräumen der städtischen Elektrizitätswerke an der Ecke des heutigen Gledališki trg und der Ljubljanska ulica gesellte sich im folgenden Flügel das viergeschossige Gebäude des Pokojninski zavod (Rentenkasse). Am Zusammenschluß der Vodnikova und Stanetova ulica errichtete die Ljudska posojilnica (Volksdarlehenskasse) nach den Plänen des Architekten Plečnik in den Jahren 1928-1929 ein Gebäude (heute: Banka Celje). Ein Jahr zuvor errichtete der Baumeister Ferdinand Gologranc an der heutigen Vrnčeva ulica die Schule Celje-Umgebung. Den größten architektonischen Schock erlebte die Stadt in den Jahren 1929-1932, als auf dem Gledališki trg die orthodoxe Kirche des Hl. Sava gebaut wurde.

Wie bereits erwähnt, bildeten Stadt und Umgebung noch anderthalb Jahrzehnte nach dem Krieg zwei getrennte Gemeinden, was sich auch auf den Ausbau der Stadtagglomeration auswirkte. Eine Veränderung brachte das Jahr 1935 mit sich, als die beiden Gemeinden zur sogenannten Großgemeinde Celje vereinigt wurden. Aus diesem Grunde wurde in den letzten Jahren vor dem Zweiten Weltkrieg auch in der Umgebung planmäßiger gebaut, vor allem zwischen dem alten Flußbett der Koprivnica und dem Golovec, wo auf dem parzellierten Grund der Eigentümer des Schlosses Grmovje die ersten Ansätze von Nova vas entstanden.

Die urbane und räumliche Entwicklung war die ganze Zeit mehr oder weniger koordiniert. Die Rolle des Koordinators spielte das städtische Bauamt, das seit 1926 von Ingenieur Blaž Pristovšek geleitet wurde. Doch Celje hatte jahrelang keinen Regulierungsplan. Obwohl das Baugesetz von 1932 die Stadtgemeinden zur Erarbeitung von Regulierungsplänen verpflichtete, nahm der Celjer Stadtrat

erst 1937 Prostovšeks Programm eines Regulierungsplans an, das für einen Zeitraum von fünfzig Jahren eine Verdoppelung der Bevölkerungszahl vorsah (auf 40.000). Es enthielt ferner die notwendige Regulation der bestehenden Stadtteile in dem sogenannten engeren Regulierungsbereich und die systematische Erschließung neuer Stadtteile in dem sogenannten weiteren Regulierungsbereich. Auf der Grundlage dieses Programms schrieb die Gemeinde einen Wettbewerb zur Erstellung eines Regulierungsplans aus. Die Bereitstellung des letzteren nahm noch drei weitere Jahre in Anspruch. Der Regulierungsplan der Stadt wurde im Jahre 1940 angenommen. Seine Umsetzung wurde durch die deutsche Besetzung verhindert.

THE PERIOD WHEN THE CITY AND ITS SURROUNDINGS DEVELOPED WITHOUT ANY URBAN PLANNING

An outline of the spatial development of Celje between 1918 and 1941

Summary

Already at the beginning of the 20th century, the city of Celje began to develop its functionally and morphologically different parts, which are most commonly referred to as the city's quarters. Despite this development, however, the urban agglomeration of the city remained a united organism. The functional divisions of the city evolved gradually, in the course of its development, and were caused mainly by the tendency in the different lifestyle that was becoming manifest (i.e. to separate the working place from one's living quarters). Thus, the residential and business quarters of Celje were created. Business life (the small business sector and trade) was mainly concentrated in the city centre, and around it (predominantly) residential areas started to be built, which in the case of Celje (as in the other Slovene cities), gained an appearance of heterogeneity (the apartments of poorer citizens and working class members, the villas of the richer citizens, ...).

Celje, however, remained a little provincial town throughout. Thus, there were no abrupt functional divisions which would otherwise have been displayed in the form of strict morphological divisions in the urban landscape. For this reason also, for example, one could easily come across small business workshops in the residential area in the centre of the city and on its outskirts. The only predominantly residential area of Celje was the city quarter of villas in the suburb called Otok, which was expanded after 1926 by a new settlement of detached houses in the district of Aljažev Hrib. Only the city's industry had a noticeable effect on the division of the city and was already predominantly concentrated in two strips during the time of Austria Hungary – one of which stretched to the north (Gaberje and Spodnja Hudinja), while the other expanded eastwards (Zavodna Street). In the second half of the 1920s, when the economy began to thrive again, this trend in the location of industrial buildings became even stronger. Therefore, we can establish that in the period between World War I and II, the only (functionally and morphologically) distinctive city quarters in Celje's urban agglomeration were the industrial quarter at Gaberje and the small business and industrial quarter at Zavodna, which were separated only by the Voglajna River.

In the first years after World War I, a marked halt in the spatial development of the city can be traced. The main hindrance to the city's growth was not only the fact that the city and its surroundings were still each in their own municipality (which still had a negative influence on the coordination of both municipal administrations in the development of the topographically connected urban agglomeration), but also the economic crisis of the first post-war period.

In the post-war period, Celje was faced with an acute lack of housing facilities – a pressing problem which neither the "gerent" council which was in power in the city in the first years, nor the later municipal authorities in the city and its surroundings

succeeded in solving. A shortage of money, the rapid increase in prices and a lack of wise solutions only further postponed its resolution. Even the sale of a part of the city's property failed to bring positive effects. The promised investment credit and the introduction of a special tax on luxury apartments were also never realised. The housing problem began to be solved only after 1926, when the city's municipal council bought the Krona Hotel, tore it down, and in a three-year programme with the financial help of the city's power plant built a three-storey apartment house in its place.

Building activities gained far greater impetus in the private sector, however, which, helped by construction loans, managed to built up and thus create several new city quarters in the second half of the 1920s. The city blocks by the present-day Kosovelova Street, north of the Centre Grammar School, and by Kersnikova, Oblakova and Jenkova Streets just north of the hospital, were filled up by new villas. By the Spodnji Lanovž the Ogrizek colony (a settlement of semi-detached houses) was created. South of it, individual houses were built, which architecturally rounded off the south part of Dolgo polje. The Otok section of the city – an intensive construction area already before the First World War – underwent several changes as well. Undoubtedly the greatest housing development during the inter-war period can be traced at Aljažev hrib, where Celje's citizens through private construction created a new elite quarter of the city after 1926.

Besides the spatial, we should also mention the morphological point of view. In the period between World War I and II several houses were built in the centre of the city which either by design or haphazardly interfered with the architectural and visual appearance of Celje. The already mentioned three-storey apartment house and business centre of the city's power plant on the corner of the present-day Gledališki Square and Ljubljanska Street, was joined later by the four-storey building of the Pension Institution. Following a design by the architect Plečnik, the People's Savings Bank (Ljudska posojilnica) constructed a building (today the Bank of Celje) at the juncture of Vodnikova and Stanetova Streets in 1928-9, and a year before (in 1926) a builder by name of Ferdinand Gologranc built the outer suburbs school on the present-day Vrunčeva Street. The greatest architectural shock for the city was in 1929-32, when the Orthodox Church of Saint Sava was built on the Gledališki town square.

As already mentioned, the city and its suburbs were still divided into two separate municipalities a decade and a half after the war. This resulted in the development of urban agglomeration. Changes occurred in 1935, when both municipalities merged into the so-called great municipality of Celje. Thus, in the years before the Second World War, construction works were carried out more systematically also in the city suburbs, particularly between the old riverbed of the Koprivnica and Golovec Hill, where the settlement of Nova Vas started to spring up on the subdivided site of the owners of the Grmovje mansion.

All this time, the urban and spatial development was more or less harmonised. The Municipal Urban Development Office, headed by engineer Blaž Pristovšek from 1926 onwards, was responsible for the coordination of all construction work in the city. For a long time, however, Celje did not have any regulation plan. Although the 1932 construction law enforced the formulation of regulation plans for the city

municipalities, the Municipal Council of Celje adopted Pristovšek's project for the regulation plan as late as 1937. This plan anticipated that the population of Celje would double in fifty years (amounting to an estimated 40,000 inhabitants), as well as the need for planning the existing city quarters in the so-called central regulation area, and the systematic construction and planning of the future new quarters in the so-called outer regulation area. Based on the programme, the municipality invited tenders for the regulation plan. Its preparation lasted three years, and in 1940 a new regulation plan for the city was adopted. Its implementation was hindered by the German occupation.

Milko Mikola

**INDUSTRIJA V CELJU MED
OBEMA VOJNAMA**

Splošne značilnosti

Kot ugotavlja Jože Šorn, eden vodilnih raziskovalcev razvoja industrije na Slovenskem, je obdobje med obema vojnama predstavljalo »klasično dobo slovenskega kapitalizma.«¹ V tem obdobju je celotna slovenska industrija doživljala izredno hiter razvoj. Razloge za to gre iskati predvsem v ugodnih gospodarskih razmerah, ki so za slovensko industrijo nastopile s prevratom leta 1918. V okviru Avstrije so slovenske dežele predstavljale industrijsko manj razvito območje in so industrijske izdelke, ki jih niso proizvajale same, uvažale iz drugih avstrijskih dežel, kar je razvoj domače industrije zaviralo. V okviru Jugoslavije pa je Slovenija predstavljala njeno industrijsko najbolj razvito območje, ki je jugoslovansko tržišče oskrbovalo z industrijskimi izdelki. K hitremu razvoju slovenske industrije je veliko pripomogla tudi protekcionistična gospodarska politika jugoslovanske države, ki je z zaščitnimi carinami ščitila domačo industrijo pred tujo konkurenco. To je veljalo zlasti za slovensko tekstilno industrijo, ki se je med obema vojnama zaradi takšnih zaščitnih ukrepov izredno močno razvila.²

Zgoraj navedene ugotovitve so seveda veljale tudi za celjsko industrijo. Tudi ta je med obema vojnama doživljala izredno hiter razvoj. Kako intenziven je bil ta razvoj, kaže že sam podatek, da je bilo takrat v Celju ustanovljenih preko štirideset novih industrijskih podjetij in da se je število v industriji zaposlenih več kot podvojilo. Novoustanovljena industrijska podjetja (dalje: podjetja) so bila sicer večinoma majhna in se po velikosti niti približno niso mogla meriti z nekaterimi starejšimi podjetji, kakršni sta bili npr. Westnova tovarna emajlirane posode ali Cinkarna, vendar pa so se nekatera med njimi razvila v pomembne industrijske obrate. Razen EMA, Cinkarne Celje, Zlatarne Celje in Libele, katerih predhodniki so bili ustanovljeni že pred prvo svetovno vojno, so vsa pomembnejša celjska podjetja bila ustanovljena v obdobju med obema vojnama. Večina novih podjetij je bila lociranih v Gaberjah in na Lanovžu, le nekaj pa tudi v samem mestu.

Nova podjetja so v Celju le redko ustanavljali posamezniki, saj jih je bilo le malo takih, ki so bili sposobni sami zbrati za to dovolj potrebnega kapitala. Večinoma so jih ustanavljale družbe, med katerimi so absolutno prevladovale družbe z omejeno zavezo (d. z o. z.). V tem obdobju sta bili v Celju ustanovljeni tudi dve delniški družbi, in sicer A. Westen d.d. in Cinkarna d.d. Že pred prvo svetovno vojno pa je v Celju imela svoj sedež tudi delniška družba Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku. Precej podjetij so v Celju v obravnavanem obdobju kot svoje obrate oziroma podružnice ustanovila domača in tuja podjetja. Tako je npr. tovarno za proizvodnjo superfosfata v Gaberjah ustanovila Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku d.d., Apnenik d. z o. z. je predstavljal obrat Tovarne dušika d.d. Ruše, Schimmel & Co je bil podružnica istoimene firme iz Miltitza pri Leipzigu, tovarno anilinskih barv in kemičnih izdelkov Viljem Brauns je ustanovilo istoimeno podjetje iz Liberca na Češkem, podjetje za proizvodnjo pralnega praška »Persil« d. z o. z. se je razvilo iz obrata, ki je prvotno obstajal v okviru že omenjenega podjetja Viljem Brauns, podjetje za proizvodnjo gasilnega orodja Rosenbauer K. in drug je ustanovila

¹ Jože Šorn: Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnama, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, VII. letnik, 1. zvezek, Ljubljana 1959, str. 10.

² France Kresal, Tekstilna industrija v Sloveniji 1918-1941, Založba Borec, Ljubljana 1976.

istoimenska tvrdka iz Linza ob Donavi. Nekatere od imenovanih obratov so tuja podjetja ustanovila v celoti sama, nekatere pa skupaj z domačimi podjetniki.

Glede na nacionalno pripadnost je bilo med ustanovitelji novih podjetij daleč največ Slovencev. Maloštevilnim slovenskim podjetnikom, ki so svoja podjetja v Celju ustanovili že pred prvo svetovno vojno, kot sta bila npr. Peter Majdič in Ivan Rebek, so se med obema vojnama pridružili številni novi, med katerimi so se zlasti uveljavili: Alojz in Ivan Knez, Ivo Čater, Blaž Sodin, Franc Fuchs, Alojz Urabič, Karol Pertinač, Franjo Vehovar, in še bi lahko naštevali. Ivo Čater npr. je ustanovil kar tri podjetja, in sicer lesno podjetje (žago) in mlarno na Spodnji Hudinji ter opekarno v Bukovžlaku. Karol Pertinač in njegova žena Amalija npr. pa sta si celo upala konkurirati tako velikemu podjetju kot je bilo Westново in sta ustanovila podjetje za proizvodnjo aluminijaste in emailirane posode, vendar njuno podjetje konkurenčnega boja ni vzdržalo in je že po nekaj letih propadlo.

Poleg Slovencev so se v Celju med obema vojnama kot podjetniki uveljavili tudi pripadniki drugih narodov: Nemci, Židje, Čehi, Srbi in Hrvatje. Nemški podjetniki, ki so podjetja v Celju ustanovili po prvi svetovni vojni, večinoma niso bili niti domačini niti jugoslovanski državljani, ampak so bili iz Nemčije, Avstrije, Češke in so bili tudi državljani teh držav. Brata dr. Walter in Maks Bergmann npr., ki sta leta 1929 v Celju ustanovila svojo tkalnico, sta bila sudetska Nemca in sta bila do leta 1938 češka, nato pa nemška državljana. Svoje podjetje sta ves čas upravljala iz tujine, saj nikoli nista bivala v Celju. Od podjetnikov židovskega porekla sta se po prvi svetovni vojni v Celju uveljavila Henrik Weinberger in Leon Kudiš, ki sta tu ustanovila svoji tkalnici; Weinbergerjeva se je imenovala »Metka«, Kudiševa pa »Elka«. Poleg njiju so bili med celjskimi podjetniki židovskega porekla tudi Diehli, ki pa so svoje podjetje za izdelovanje žganih pijač ustanovili že pred prvo svetovno vojno. Podjetnik češke narodnosti je bil npr. Anton Menger, lastnik Tovarne palic in bičev v Zagradu pri Celju. Srbske oziroma hrvaške narodnosti so bili med celjskimi podjetniki npr. Putnik Putnikovič, Vlado Batič, Zvonimir Kelemen, Milan Čanak, Todor Lazarevič.

Glede izvora kapitala, ki je bil vložen v celjska podjetja, lahko ugotovimo, da je absolutno prevladoval domači kapital, tujega - inozemskega - je bilo sorazmerno malo; kolikor pa ga je bilo, je bil nemški, češki in švicarski. Stoodstotno v lasti tujega kapitala sta bili npr. podjetji Celjska tekstilna Bergmann in drug ter Udružene tvornice štapova i bičalica.³ Njuni lastniki so bili češki državljani. Lastnika prvega sta bila sudetska Nemca, brata Maks in dr. Walter Bergmann, lastnik drugega pa Čeh Anton Menger. Deloma v lasti tujega, deloma v lasti domačega kapitala so bila npr. podjetja Schimmell & Co d. z o. z., Viljem Brauns, tovarna anilinskih barv in kemičnih izdelkov, »Persil« d. z o. z., Rosenbauer K. in drug, tovarna za gasilna orodja d. z o. z. itd. V podjetju Schimmel & Co npr. je delež tujega kapitala znašal kar 90 %, delež domačega pa le 10 %⁴. Med podjetja z udeležbo tujega kapitala je sodila tudi Cinkarna d.d., saj je bilo v lasti Josefa Eichhorna iz Prage 5.363 delnic.⁵

³ Zgodovinski arhiv Celje (dalje:ZAC), Mestna občina Celje (MOC) 1919-1941, fasc. 16, spis Pr 449/39.

⁴ Arhiv Republike Slovenije (dalje: Arhiv RS), Zbornica za trgovino, obrt in industrijo (TOI), fasc. 309, vprašalna pola podjetja Schimmel & Co, Celje.

⁵ Glej opombo št. 1.

Pri analizi nacionalnega porekla kapitala, ki je bil pred drugo svetovno vojno zastopan v celjski industriji, ugotovimo, da je bilo največ nemškega, čeprav je bilo nemških podjetij v Celju neprimerno manj kot slovenskih⁶. Daleč največji delež nemškega kapitala je bil v kovinarski industriji. Za to ni bil odločilen nemški kapital, ki je prihajal iz inozemstva, ampak kapital, ki je bil v lasti celjskih Nemcev. Prevlado nemškega kapitala v celjski industriji je zagotavljala že sama tovarna emajlirane posode, ki je bila stoodstotno v lasti Westnov, ti pa so bili po narodnosti Nemci. Glavnica delniške družbe A. Westen je znašala kar 25.000.000 din.⁷ Poleg Westnovega podjetja so bila v celoti ali delno v rokah Nemcev še naslednja pomembnejša podjetja: Celjska tekstilna tovarna Bergmann in drug, Celjska opekarna ing. Edmund Unger – Ullmann, Prvi mestni mlin, Schimmel & Co, Celjska tovarna za mletje mineralov, Rosenbauer K. in drug, tovarna za gasilna orodja d. z o. z., podjetje za izdelovanje mostnih tehtnic in ključavničarskih izdelkov Gottfrieda Gradta in Društvena tiskarna »Celeja«. V nemške roke je leta 1935 deloma prešlo tudi podjetje Knez & Pacchiaffo. Po smrti Avgusta Pacchiaffa, ki je bil po narodnosti Italijan, je namreč njegov delež pri omenjeni tvrdki nasledila njegova žena Avgusta Pacchiaffo, rojena Hruschka, ki pa je bila po narodnosti Nemka.

Z razvojem starih in z nastajanjem novih podjetij so se v obdobju med obema vojnama v Celju uveljavile skoraj vse industrijske panoge, med njimi tudi tekstilna industrija, ki je Celje do konca dvajsetih let sploh ni imelo. S tem je Celje postalo eno najpomembnejših industrijskih središč v Sloveniji. Celjska industrija ni proizvajala samo za potrebe domačega trga, ampak tudi za izvoz. Po podatkih iz leta 1925 je izvozila naslednje količine izdelkov:⁸

Vrsta izdelkov	Količina (v kg)
Les vseh vrst (rezan, tesan, okrogel itd.)	16425000
Mlinski proizvodi	3658200
Železnina vseh vrst	4482200
Žezna emajlirana posoda	1467300
Cinkova pločevina	1446080
Žveplena kislina	624500
Apno	933000

⁶ O udeležbi nemškega kapitala v slovenski industriji pred drugo svetovno vojno glej razpravo Toneta Zorna: Nemški industrijski obrati v Sloveniji v letih 1938-1939 (Poskus splošnega orisa), Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, XX. letnik, Ljubljana 1972, 1. zvezek, str. 34-38.

⁷ Glej opombo št. 1.

⁸ ZAC, MOC 1919-1941, fasc. 66, spis E 4543/25.

Podatki za posamezna podjetja o kapitalu in številu zaposlenih (za leto 1939)⁹

Vrsta industrije in naziv podjetja	Višina obratnega kapitala (v din)	Število zaposlenih
Kovinarska industrija		
Westen d.d., tovarna emajlirane posode	25.000.000 (višina delniške glavnice)	1282
Cinkarna d.d.	3.000.000 (višina delniške glavnice)	328 delavcev 22 nameščencev
Knez & Pacchiaffo	4.000.000	77
Prva jugoslovanska žična industrija d. z o. z.	50.000	7
Urabič in drug, tovarna za predelavo železa in žice	500.000	17 delavcev 2 uradnika 1 skladiščnik
Ivan Rebek, prva jugoslovanska tovarna tehnic	2.500.000	48 delavcev 2 pisarniški moči 2 tehnični moči
Kemična industrija		
Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku d.d., podružnica Celje	500.000 do 1.000.000	15 delavcev 5 uradnikov
Metalno akcionarsko društvo	2.000.000	86 delavcev 7 uradnikov
Celjska milarna »Hubertus« d. z o. z.	150.000	8 delavcev 4 uradniki 1 inženir
Viljem Brauns, tovarna anilinskih barv in kemičnih izdelkov	3.961.658	38 delavcev 20 uradnikov
Schimmel & Co d. z o. z.	1.674.809	4 delavci 4 uradniki 3 potniki
Persil d. z o. z.	2. 214.242	8 delavcev 3 pisarniške moči 4 potniki in aranžerji
Produkcija »Profita«	200.000	3
»Pyrota«, prvi jugoslovanski pirotehnični laboratorij	100.000	14
Tekstilna industrija		
»Metka«, Mehanična tkalnica d. z o. z.	4.000. 000 do 5.000.000	171 delavcev 20 uradnikov
Celjska tekstilna tovarna Bergmann in drug	6.339.000	169 delavcev 13 uradnikov

⁹ ZAC, MOC 1919-1941, fasc 16, spis Pr. 449/39; Arhiv RS, TOI, fasc. 309, vprašalne pole industrijskih podjetij.

»Elka«, tekstilna tovarna	3.000.000	130 delavcev 3 pisarniške moči
Karol Pajk, tovarna perila	500.000	10
Stermecki in drug, tovarna perila in oblek	?	66
Lesna industrija		
Ivo Čater, parna žaga	500.000	11
Sodin Blaž, parna žaga	70.000	29
Udružene tvornice štapova i bičalica	200.000	19
Vehovar Franjo, stavbno in umetno mizarstvo	72.000	25 do 30
Gradbena industrija		
Celjska opekarna Edmund Unger – Ullmann	800.000	40 do 150
Apnenik Celje d. z o. z., Zagrad	300.000	93 delavcev 1 poslovodja 1 uradnik
Jezernik Karel, stavbno podjetje	?	60
Kukovec Vinko, stavbno podjetje	80.000	16
Gologranc Konrad, stavbno podjetje	60.000	40 do 70 delavcev 3 uradnike
Grafična industrija		
Mohorjeva tiskarna r. z. z o. z. v Celju	?	50
Zvezna tiskarna v Celju	?	20
»Celeja«, društvena tiskarna v Celju	?	13
Tiskarna Brata Rode & Martinčič	160.000	22
Živilska industrija		
Prvi mestni mlin	?	39
Celjska tovarna kvasa in sladov, Josip Kirbiš	150.000	10
Diehl & Comp.	400.000	12
Razna industrija		
Celjska tovarna za mletje mineralov, ing. Max Adolf Westen	500.000	7
»Volta« d. z o. z., tovarna elektrotehničnega materiala	100.000	20 delavcev 2 uradnika
Čevljarna »Adria« d. z o. z.	370.000	17
»Fenix«, tvornica usnjatih izdelkov d. z o. z.	250.000	6
K. Rosenbauer in drug, tovarna za gasilna orodja d. z o. z.	?	?

Na osnovi podatkov, navedenih v gornji tabeli, lahko ugotovimo, da je bilo v celjski industriji ob začetku druge svetovne vojne (leta 1939) zaposlenih skupaj okrog 3.100 delavcev in uslužbencev, kar je približno dvakrat toliko, kot jih je bilo zaposlenih ob začetku prve svetovne vojne leta 1914. Daleč največ (blizu 1.800) jih je bilo zaposlenih v kovinarski industriji, od tega kar 1.282 v Westnovi tovarni emajlirane posode. Kovinarski industriji so po številu zaposlenih sledile tekstilna industrija s približno 570, kemična industrija s približno 220, gradbena industrija z 200 do 300, grafična industrija z okrog 100 in živilska industrija z okrog 60 zaposlenimi.

Takšno povečanje števila zaposlenih v celjski industriji se je nujno odrazilo tudi v povečanju števila prebivalstva zlasti v nekaterih naseljih okoliške občine Celje. To je veljalo predvsem za naselje Gaberje na Spodnji Hudinji, kjer je bila ne le locirana večina vseh celjskih pomembnejših podjetij, ampak so tam v obdobju med obema vojnama zgradili tudi številna nova bivališča za delavce. Tako je se je število prebivalstva tega naselja od 2.006, kolikor jih je imelo leta 1910, do leta leta 1931 dvignilo na 2.838.¹⁰

PREGLED POSAMEZNIH INDUSTRIJSKIH PANOG¹¹

Kovinarska industrija

Kovinarska industrija je tudi v obdobju med obema vojnama predstavljala daleč najpomembnejšo industrijsko panogo v Celju. To dokazuje že sam podatek, da je bilo leta 1939 v njej zaposlenih blizu 1.800 delavcev in uslužbencev, kar je predstavljalo precej nad polovico zaposlenih v vsej celjski industriji. Takšen dominanten položaj sta ji zagotavljali predvsem Westnova tovarna emajlirane posode in Cinkarna, ki sta predstavljali ne le najpomembnejši podjetji v Celju, ampak sta se uvrščali tudi med največja podjetja kovinarske industrije v Sloveniji in v vsej Jugoslaviji. Poleg njiju so še naprej delovala tudi vsa ostala kovinarska podjetja, ki so bila ustanovljena že pred prvo svetovno vojno: Pacchiaffovo, Rebekovo in Gradtovo podjetje. Tem so se po prvi svetovni vojni pridružila nekatera nova, od katerih so se nekatera uspešno razvijala, nekatera pa so tudi kmalu propadla.

Najstarejše kovinarsko industrijsko podjetje v Celju je bila Cinkarna, ki jo je leta 1873 v Gaberjah kot svoj erar ustanovila avstrijska država. Po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 je prešla pod upravo jugoslovanske države. Z njo je upravljalo ministrstvo za gozdove in rudo v Beogradu. Pri upravljanju s Cinkarno je država v prvih povojnih letih naletela na vrsto težav. Eno največjih je predstavljalo dejstvo, da je rudnik Rabelj, iz katerega je Cinkarna dobivala cinkovo rudo, po prvi svetovni vojni prešel pod Italijo. Zato se je ministrstvo za gozdove in rude leta 1922 odločilo dati podjetje v zakup. S pogodbo, sklenjeno 22. 9. 1922, med ministrstvom za gozdove in rudo v Beogradu na eni ter Slavensko banko d.d. v Zagrebu in Srpsko trgovačko banko v Beogradu na drugi strani, ga je prevzela v zakup delniška

¹⁰ Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV. Štajersko, Dunaj 1918, str. 18; Splošni pregled Dravske banovine, Ljubljana 1939, str. 89.

¹¹ Natančnejši podatki o podjetjih, ki jih navajam pri posameznih industrijskih panogah, so navedeni v moji knjigi Stara industrijska podjetja na Celjskem, Celje 1996.

družba Cinkarna d.d.¹² Njen ravnatelj je bil Todor Lazarević. Delniška glavnica je znašala 3.000.000 din in je bila razdeljena v 30.000 na imetnika glasečih se delnic s po 100 din nominalne vrednosti.¹³ Od teh delnic so jih 9.900, in sicer od številke 1 do vstevši 9.900, kot prednostne delnice brezplačno odstopili državi kot njen prispevek na delniško glavnicu.¹⁴ Leta 1939 so bili med lastniki delnic:¹⁵

- dr. Alojzij Goričan, Celje 50 delnic
- direktor Josef Eichhorn, Praga 150 delnic
- dr. Karl Kuhelj, Ljubljana 6.316 delnic
- direktor Josef Eichhorn, Praga 5.213 delnic
- dr. Rade Svilar, Leskovac 50 delnic
- ing. Vladimir Lipold, Celje 50 delnic
- dr. Stane Tominšek, Ljubljana 50 delnic
- Todor Lazarević, Celje 50 delnic
- dr. Karl Kuhelj, Ljubljana 6.868 delnic
- dr. Nikica Badovinac, Karlovac 1.303 delnice
- dr. Vladimir Nikolić, Beograd 4.950 delnic
- ing. Budimir Branko, Beograd 4.950 delnic

Kot vidimo, je bila velika večina delnic v domačih rokah; v inozemskih rokah je bilo samo 5.363 delnic, njihov lastnik pa je bil Josef Eichhorn iz Prage.

Pogodba o prevzemu podjetja po Cinkarni d.d. je bila sklenjena za trideset let in bi se iztekla leta 1952. Po pogodbi je bila država udeležena samo pri dobičku, ni pa participirala pri eventualni izgubi; vse investicije, ki bi jih družba vložila v podjetje, pa bi po poteku pogodbe brez odškodnine prešle v državno last.¹⁶

Cinkarna se je v obdobju med obema vojnama nenehno modernizirala. Njena modernizacija je potekala ne le z investicijami domačega, ampak tudi z investicijami inozemskega kapitala. Ta je prihajal iz Češke, in sicer od tvrdke C. T. Petzold iz Prage, s pomočjo katere je bila v letih 1922/23 zgrajena pocinkovalnica pločevine, sedem let kasneje pa še obrat za pridobivanje cinkovega belila.¹⁷ Ta tvrdka je po finančnem polomu Slavenske banke d.d. prevzela njen delež delnic Cinkarne d.d. in tako postala neposredna solastnica podjetja.¹⁸ Kot smo videli, ji je pripadalo 5.363 delnic, ki so se glasile na Josefa Eichhorna. Glavni proizvodi podjetja so bili: surov in rafiniran cink, cinkov prah, cinkova pločevina, svinčena pločevina, pocinkana pločevina, cinkovo belilo in žveplena kislina v raznih koncentracijah. Leta 1927 je podjetje proizvedlo 31.348 q surovega cinka v vrednosti 28.532.991 din in 3.415 q cinkovega prahu v vrednosti 2.840.573 din.¹⁹

Največje kovinarsko podjetje v Celju je bila Westnova tovarna emajlirane posode, ki je bila ustanovljena leta 1894. V letih pred prvo svetovno vojno je bila njena lastnica komanditna družba, nato pa je z izstopom družabnikov ponovno v celoti

¹² ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. B II, str. 29.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ ZAC, MOC 1919 – 1941, fasc. 16, spis Pr. 449/39.

¹⁶ Ob stoti obletnici Cinkarne. Cinkarnar, glasilo delovnega kolektiva Cinkarne Celje, leto XX, 1973, številka 4-5.

¹⁷ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 627.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Arhiv RS, Zbornica TOI, fasc 279, statistika rudarstva v Kraljevini SHS za leto 1927.

Registrirana trgovska znamka.

USTANOVILJENO 1894

Brzjavljeno: Westen, Celje.
Telefon 16

A. Westen

—° DELNIŠKA DRUŽBA °—

*TOVARNA EMAJLIRANE, POCINKANE,
BRUŠENE IN POKOSITRANE POSODE.*

Celje, Jugoslavija, 22. novembra 1934.

prešla v last njenega ustanovitelja Adolfa Westna in je postala posamična tvrdka. Leta 1924 pa je podjetje prevzela delniška družba A. Westen d.d. v Celju. Sklep o ustanovitvi delniške družbe je bil sprejet 25. 5. 1924 na njenem ustanovnem občnem zboru,²⁰ pri Okrožnem kot trgovskem sodišču v Celju pa je bila registrirana 2. 7. 1924.²¹ Dejansko pa to ni bila delniška družba, ampak povsem družinska tvrdka, saj sta bila lastnika vseh njenih delnic nečaka Adolfa Westna starejšega - Adolf Westen mlajši in August Westen. Predsednik delniške družbe je bil Adolf Westen starejši, čeprav je že od leta 1912 živel v Gradcu in je bil avstrijski državljan. Da bi prikrili družinski značaj tvrdke, so v upravnem svetu družbe vključili še dva zunanja člana, in sicer Josefa Pfeifferja, ravnatelja Westnovnega podjetja, in Franca Woschnagga, tovarnarja iz Šoštanja, ki pa sta bila njegova člana samo formalno, saj nista bila niti lastnika delnic niti nista imela glasovalne pravice. Po smrti Franca Woschnagga je njegovo mesto v upravnem svetu prevzel sin Adolfa Westna mlajšega, ing. Max Adolf Westen.²² Ob ustanovitvi delniške družbe leta 1924, je njena glavnica znašala 5.000.000 din, nato pa se je še istega leta povišala na 20.000.000 din, leta 1930 pa na 25.000.000 din in je takšna ostala do druge svetovne vojne.²³

Konec dvajsetih in v začetku tridesetih let so v podjetju izvedli obsežne investicije. Tako so leta 1926 popolnoma prenovili emajlirnico, naslednje leto so zgradili še emajlirnico II, lakirnico, sušilnico in nakladalnico, v letih 1929/30 pa še emajlirnico III, lužilnico, pocinkovalnico, osrednje skladišče za pločevino in mehanično delavnico. Z deli so končali v letu 1931, ko je bila obnovljena celotna tovarna. Glavni proizvod Westnovnega podjetja je še vedno predstavljala posoda. Poleg emajlirane posode so začeli proizvajati tudi pocinkano, brušeno in pokositrano posodo. Leta 1922 je podjetje lahko dnevno proizvedlo 15 – 20.000 kg emajlirane posode, ali 100 – 120 vagonov letno.²⁴ Leta 1931 so kot prvi v Jugoslaviji začeli proizvajati jeklene radiatorje. Konec tridesetih let pa so del proizvodnje v podjetju preusmerili za potrebe jugoslovanske vojske. Zanj so izdelovali jeklene čelade, aluminijaste porcije in čutarice in ohišja za protipehotne mine.

Leta 1938 je proizvodnja posode in radiatorjev znašala:²⁵

- 3.722.615 kg emajlirane posode (znamke AW, Ideal in Eterna – special)
- 46.786 kg pokositrane posode
- 538.461 kg pocinkane posode
- 197.077 kg brušene posode
- 54.896 kvadratnih metrov radiatorjev.

V letih 1938/39 so za ministrstvo vojske in mornarice izdelali 100.000 aluminijastih porcij ter enako število aluminijastih čutaric, leta 1940 pa 50.000 lahkih protipehotnih min tipa »Obter«.²⁶

²⁰ ZAC, Westen-EMO Celje, fasc. 1, sig. spisa 11. zapisnik ustanovnega občnega zbora delniške družbe A. Westen d.d. v Celju, 25. 5. 1924.

²¹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju. Trgovski in zadružni registri, Reg. B II, str. 45-48.

²² Prav tam.

²³ Prav tam.

²⁴ Joso Lakatoš: Industrija Slovenije, Naklada Jugoslovenskog Lloyd, Zagreb 1922, str. 69.

²⁵ Arhiv RS, Zbornica TOI, fasc. 309, vprašalna pola podjetja A. Westen d.d., Celje.

²⁶ ZAC, Westen – EMO Celje, fasc. 4, sig. spisa 50.

Cinkarna pred 2. svetovno vojno.
Zgodovinski arhiv Celje.

Od podjetij kovinarske industrije, ki so bila ustanovljena že pred prvo svetovno vojno, so v Celju poleg Cinkarne in Westnove tovarne emajlirane posode obstajala še Pacchiaffovo, Rebekovo in Gradtovo podjetje.

Najstarejše med navedenimi podjetji je bilo Pacchiaffovo, saj je nastalo iz obrtne zlatarske delavnice, ki je bila ustanovljena že leta 1844. Pri Okrožnem kot trgovskem sodišču v Celju je bilo registrirano leta 1894 z imenom Franc Pacchiaffo, l. steiermärkische Bijouterie Fabrik.²⁷ Leta 1920 se je podjetje preimenovalo v Franc Pacchiaffo, prva jugoslovanska tovarna zlatnine in srebrnine v Celju.²⁸ Naslednje leto je bilo podjetje iz registra izbrisano in ga je prevzela novoustanovljena tvrdka Zlatarka, združene jugoslovanske tovarne zlatnin in srebrnin d.d., ki je imela svoj sedež v Zagrebu. Leta 1924 pa je August Pacchiaffo skupaj z Alojzem in Ivanom Knezom ustanovil novo podjetje za izdelovanje zlatnine in srebrnine, ki je imelo svoje obrate v Gaberjah. Tvrdka je bila naslednje leto registrirana pod imenom Pacchiaffo, Knez in drug.²⁹ Po smrti Franca Pacchiaffa leta 1935 je namesto njega kot družabnica vstopila Augusta Pacchiaffo, tvrdka pa se je tega leta preimenovala v Knez & Pacchiaffo.³⁰

Rebekovo podjetje je iz obrtnega podjetja, ki je bilo ustanovljeno leta 1894, po prvi svetovni vojni preraslo v industrijsko podjetje. Leta 1923 je bilo registrirano z imenom Prva jugoslovanska tovarna tehtnic, ključavničarskih izdelkov in koncesijonirana vodovodna inštalacija, Ivan Rebek.³¹ Glavni proizvod Rebekovega podjetja so bile mostne in druge tehtnice. V letu 1938 je njegova proizvodnja znašala: 1.100 decimalnih tehtnic, 3.400 kuhinjskih tehtnic, 9 mostnih tehtnic, 410 ostalih tehtnic in 12.000 kg ključavničarskih izdelkov.³²

Z izdelovanjem mostnih tehtnic in raznih ključavničarskih izdelkov se je ukvarjalo tudi podjetje Gottfrieda Gradta, ki je bilo ustanovljeno leta 1904.

Po prvi svetovni vojni je bilo v Celju ustanovljenih še pet novih kovinarskih podjetij. Ta so bila: Cinal, Gatej & O, dve podjetji za izdelovanje žičnih pletenin in drugih kovinskih izdelkov ter podjetje za izdelovanje aluminijastih, emajliranih in kovinskih izdelkov.

Podjetje Cinal, tvornica kovinskih predmetov iz modernih zlitin je leta 1920 ustanovil celjski trgovec Josip Kirbiš.³³ Podjetje je izdelovalo jedilni pribor, svinčene in pločevinaste plombe, karnise itd. Bilo je zelo moderno opremljeno in je imelo dve peči za topljenje zlitin, eno stiskalnico za rezanje nožev iz pločevine, enajst brusilnic za brušenje nožev in vilic, stroj za poliranje in galvanizacijske naprave za nikelj, baker in »mesing«³⁴ itd. V njem je bilo zaposlenih od 40 do 50 delavcev.

²⁷ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. posamičnih firm II, str. 93.

²⁸ Prav tam.

²⁹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 197.

³⁰ Prav tam.

³¹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 164.

³² Arhiv RS, Zbornica TOI, fasc. 309, vprašalna pola podjetja Prva jugoslovanska tovarna tehtnic, Ivan Rebek, Celje.

³³ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 54.

³⁴ Joso Lakatoš, navedeno delo, str. 70.

Podjetji za izdelovanje žičnih pletenin sta ustanovila Franc Fuchs in Alojz Urabič z družabniki.

Fuchsovo podjetje je bilo ustanovljeno leta 1922 z imenom Prva jugoslovanska žična industrija d. z. o. z., Celje.³⁵ Poleg Franca Fuchsa so bili družabniki še Franc König, trgovec v Celju, Hano Ogoreutz, ravnatelj podružnice Jadranske banke v Celju, in Anton Wostry, bančni uradnik v Celju.³⁶ Do leta 1927 so Wostry, Ogoreutz in König iz družbe izstopili, tako da je podjetje v celoti prešlo v last Franca Fuchsa, katerega je leta 1930 kot lastnica nasledila njegova žena Frančiška Fuchs.³⁷ Podjetje je bilo v Gaberjah (Tovarniška ulica). Poleg žičnih pletenin je izdelovalo še preluknjano pločevino, žične členkaste trakove, vrtno kovinske ograje itd. V letu 1938 je podjetje proizvedlo okrog 10.000 kg žičnega pletiva, 1.000 kg žičnega tkiva, 5.000 kg luknjaste pločevine, 2.000 kg vrtnih ograj in 1.000 kg žičnih členastih trakov.³⁸ Družabnika Alojz Urabič in Ivan Rischner sta svoje podjetje ustanovila leta 1930, imenovalo pa se je A. Urabič in drug, tovarna za predelavo železa in žice, Celje.³⁹ Leta 1932 je podjetje proizvedlo 100.000 kg razne žične pletenine, 200 komadov železних postelj, okrog 2.000 kg ograj in 1.500 komadov železних vložkov.⁴⁰

Podjetje Gatej & Co, tvornica in veletrgovina za zlatnino, kovine in ure v Celju d. z. o. z. so leta 1921 ustanovili Aleksander Gatej, zlatar in draguljar iz Celja, Dragotin Sirec, trgovec, Arnold Bellak in Pavel Bellak.⁴¹ Leta 1927 se je podjetje preimenovalo v »Aurea«, tvornica in veletrgovina za zlatnino, kovine in ure v Celju.⁴² Leta 1939 se je začel likvidacijski postopek podjetja, ki pa je bil zaključen šele leta 1947.

Na Lanovžu so leta 1924 družabniki Karol in Amalija Pertinač ter Milan in Marija Čanak iz Zagreba ustanovili podjetje Prva jugoslovanska tovarna aluminijastih, emajliranih in kovinskih izdelkov Pertinač in Čanak.⁴³ Podjetje je izdelovalo predvsem pločevinasto posodo in je konkuriralo Westnovi tovarni emajlirane posode. Leta 1922 je bilo v njem zaposlenih 61 oseb.⁴⁴ Že leta 1926 so se družabniki razšli in podjetje je prenehalo obstajati. Kupil ga je Westen, ki je tovarniške zgradbe v celoti porušil.⁴⁵

Kemična industrija

Kemična industrija je spadala med tiste industrijske panoge v Celju, ki so se v obdobju med obema vojnama najuspešneje razvijale. Kot smo videli, so bila pred

³⁵ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C I, str. 60.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Arhiv RS, Zbornica TOI, fasc. 309, vprašalna pola podjetja Prva jugoslovanska žična industrija d. z. o. z., Celje.

³⁹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 103.

⁴⁰ Arhiv RS, Zbornica TOI, fasc. 309, vprašalna pola podjetja A. Urabič in drug, tovarna za predelavo železa in žice, Celje.

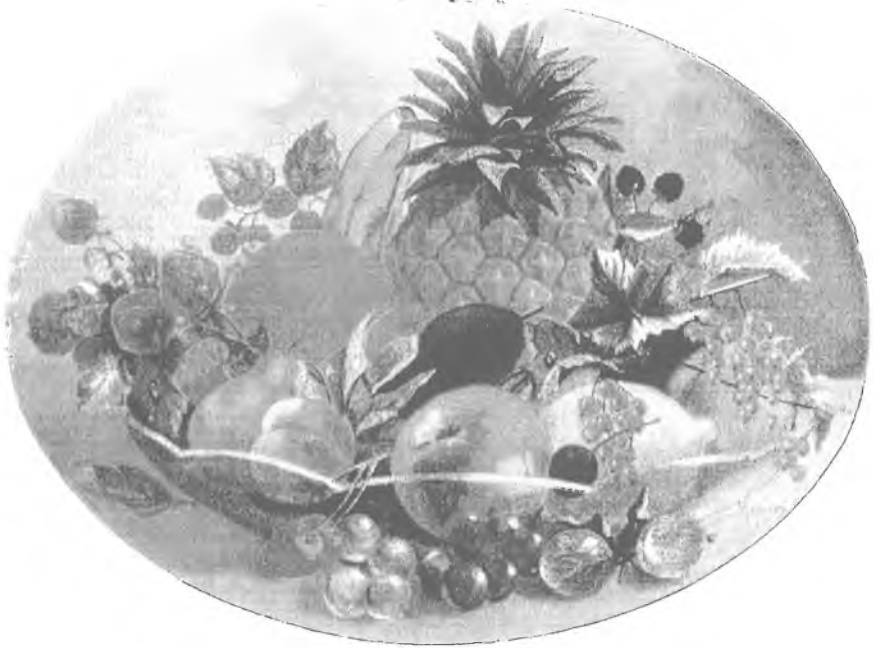
⁴¹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C I, str. 49.

⁴² Prav tam.

⁴³ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 189.

⁴⁴ ZAC, MOC 1919 – 1941, fasc. 21, spis A 1215/26.

⁴⁵ Prav tam.

Schimmel's
_____ - Extrakte & Frucht- _____

verheißen naturgetreue Wirkung.

SCHIMMEL & Co.

LIESING · WIEN · CELJE · BODENBACH · BUDAPEST · BERLIN · MAILAND · HAMBURG · MILTITZ · LEIPZIG

Fernruf: Wien-Atzdf. 464, 465, 466 Serie und Liesing 28

Drahtwort: Schimmelco Wien

Haupt-Liste G 1935

prvo svetovno vojno v Celju dejansko samo tri podjetja kemične industrije, in sicer: obrat za pridobivanje žveplene kisline, milarna Rudolfa Coste Kuhna in mestna plinarna. Vsa ta podjetja so z obratovanjem nadaljevala tudi po prvi svetovni vojni. Med njimi je bil seveda največji in najpomembnejši obrat za pridobivanje žveplene kisline v Gaberjeh, ki ga je leta 1890 ustanovila Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku d.d. V dvajsetih letih je ta obrat kupila tvrdka Beer-Sondheimer & Co iz Frankfurta ob Maini.⁴⁶ Podjetje je bilo leta 1926 registrirano z imenom Pražarna in kemična tovarna d.d. Celje, podružnica v Celju⁴⁷. Po finančnem polomu tvrdke Beer-Sondheimer & Co je celjsko podjetje leta 1934 odkupil konzorcij delničarjev Cinkarne d.d. in formirala se je tvrdka Metalno akcijsko društvo d.d., Ljubljana – tovarna v Celju.⁴⁸ Podjetje se je ukvarjalo s proizvodnjo litozona, minija, ultramarina itd. Leta 1927 je Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku d.d. v Gaberjeh postavila še obrat za izdelovanje umetnega gnojila superfosfata (Tovarna kemičnih izdelkov v Hrastniku d.d., podružnica Celje).

V obdobju med obema vojnoma se je tem trem podjetjem pridružilo še okrog deset novih. Med njimi je bilo tudi precej takšnih, ki so jih kot svoje obrate oziroma podružnice ustanovila tuja in domača podjetja.

Med podjetji kemične industrije, ki so bila ustanovljena po prvi svetovni vojni, je bilo kar nekaj takšnih, ki so proizvajala milo, pralne praške in razna čistilna sredstva. Pred prvo svetovno vojno je bilo v Celju eno samo tovrstno podjetje. To je bila Tovarna za izdelovanje mila in sveč, Rudolf Costa – Kuhn na Spodnji Hudinji. Po prvi svetovni vojni je to podjetje prešlo v last Iva in Tee Čater, ki sta leta 1923 ustanovila firmo z imenom Celjska milarna »Hubertus« d. z o. z.⁴⁹ Podjetje je izdelovalo naslednje izdelke: terpentinovo milo Hubertus, navadno milo Hubertus, milo Slon, pralni prašek Perion, milni prašek Belil za namakanje perila, suho čistilno sredstvo Vit za čiščenje lesenih in steklenih predmetov, tekoče čistilno sredstvo Vitol za čiščenje kovin in pasto za čevlje Gidi.

V Celju so pred drugo svetovno vojno proizvajali še danes znani pralni prašek Persil. Proizvajalo ga je podjetje »Persil«, d. z o. z., Celje. Prvotno je predstavljalo obrat tvrdke Viljem Brauns, tovarna anilinskih barv, leta 1931 pa se je osamosvojilo in se registriralo kot samostojna firma z zgoraj navedenim imenom.⁵⁰ Iz podatkov za leto 1939 je razvidno, da je podjetje takrat razpolagalo z 2.214.242 din obratnega kapitala, od katerega je osnovna glavnica znašala 240.000 din, ostali znesek pa so predstavljali krediti.⁵¹ Lastnik glavnice je bila švicarska tvrka Uma A.G., Chur, krediti pa so bili najeti pri naslednjih tujih in domačih tvrdkah: Henkel & Cie. G.m.b.H., Düsseldorf (Nemčija), Uma A.G., Chur (Švica) in Viljem Brauns, Celje.⁵²

⁴⁶ Ob stoti obletnici Cinkarne, Cinkarnar, glasilo delovnega kolektiva Cinkarna Celje, leto XX, 1973, št. 4-5.

⁴⁷ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. B II, str. 49.

⁴⁸ Glej opombo št. 46.

⁴⁹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 233.

⁵⁰ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C II, str. 62.

⁵¹ ZAC, MOC 1919 - 1941, fasc. 16. spis Pr. 449/39.

⁵² Prav tam.

Hubertus

Celjska milarna d. z o. z. Celje

Račun pošne frančnice št. 16.005

Brzojavci: Milarna Celje

Telefon št. 113

Spod. Hudinja - Celje

Naslov za vagonške pošiljateljce:

Industrijski tir Celjske milarne d. z o. z., Celje

Tekoči račun pri:

Narodni banki, podružnica Maribor

Celjski posojilnici d. d. Celje

Ljudski posojilnici, Celje

Celje, dne 16. decembra 1984.

Podjetje za proizvodnjo pralnega praška sta ustanovila tudi celjska trgovca brata Pavel in Janko Klinar. Registrirano je bilo leta 1932 z imenom Produkcija »Profita«. Razen pralnega praška znamke »Profita« je proizvajalo še parfumerijo in kozmetične izdelke.⁵³ Milo, parfume in druge kemične izdelke je izdelovalo podjetje Theer Franjo & Co d. z o. z., ki sta ga leta 1932 ustanovila Franjo Theer in Slavko Mikl iz Zavodne.⁵⁴ Modrilo v prahu oziroma v kroglicah, ki se je uporabljalo kot dodatek pri pranju perila, je proizvajalo podjetje Tvorница modrila F. Turin & Komp. v Celju d. z o. z., ki je bilo registrirano leta 1923, vendar je že leta 1926 družba prenehala obstajati in je bilo podjetje ukinjeno.⁵⁵

Med pomembnejša podjetja kemične industrije, ki so bila v Celju ustanovljena med obema vojnama, sta sodili podjetji za proizvodnjo anilinskih barv in eteričnih olj. Prvega je kot svojo podružnico leta 1921 ustanovilo podjetje Viljem Brauns iz Liberca na Češkem. Sedež je imelo v Kocenovi ulici. Leta 1926 se je celjski obrat osamosvojil in je bil registriran kot samostojna tvrdka Viljem Brauns, tovarna strupa prostih anilinskih barv in kemičnih izdelkov za gospodinjstvo in gospodarstvo.⁵⁶ Eterična olja je v Celju prvi začel proizvajati lekarnar Vojko Arko. Leta 1928 pa je nemška tvrdka Schimmel & Co iz Miltitza pri Leipzigu v Celju za proizvodnjo eteričnih olj skupaj z Vojkom Arkom iz Celja in Karlom Claussom iz Liesinga pri Dunaju v Celju ustanovila istoimeno podjetje Schimmel & Co d. z o. z.⁵⁷ Poleg eteričnih olj je podjetje proizvajalo še naravne in umetne dišeče snovi, esence, ekstrakte, sadne sokove in razne farmacevtske izdelke. Svoj sedež je imelo ob Ipavčevi ulici.

Omeniti velja še podjetji »Pyrota« prvi jugoslovanski pirotehnični laboratorij, Celje in Radionico kemikalij »Garkon« Celje d. z o. z. Prvega je leta 1922 ustanovil Janko Bovha, proizvajalo pa je rakete, smolene plamenice, čudežne svečice, kemikalije za bengalski ogenj itd.⁵⁸ Drugega je leta 1929 ustanovil celjski trgovec Franc Turnšek.⁵⁹ Glavni proizvod njegovega podjetja je bilo sredstvo »Garkon«, ki se je uporabljalo za zatiranje škodljivcev na sadnem drevju in vinski trti, poleg tega pa je proizvajalo tudi kemikalije za kožne bolezni domačih živali in sredstva za uničevanje kuhinjskih ščurkov.

Tekstilna industrija

Čeprav se je tekstilna industrija v Celju začela razvijati šele konec dvajsetih in v začetku tridesetih let, je kmalu postala ena najpomembnejših industrijskih panog, saj je bilo pred drugo svetovno vojno v njej okrog 500 zaposlenih. Pri ustanavljanju tekstilnih podjetij v Celju sta bila udeležena tako domači kot tudi tuji kapital. Poleg tkalnic so bila ustanovljena tudi podjetja za izdelovanje oblek in perila.

⁵³ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 141.

⁵⁴ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C II, str. 68.

⁵⁵ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C I, str. 71.

⁵⁶ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 225.

⁵⁷ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C II, str. 27.

⁵⁸ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 173.

⁵⁹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 59.

Prvi tekstilni industrijski podjetji v Celju sta bili ustanovljeni leta 1929. To sta bili podjetji »Metka«, mehanična tkalnica d. z o. z., Celje in Celjska tekstilna tovarna Bergmann in drug, Celje. Obe sta bili locirani na Spodnjem Lanovžu.

Podjetje »Metka«, mehanična tkalnica d. z o. z. je skupaj s Celjsko posojilnico ustanovil Henrik Weinberger, Žid iz Ješina na Češkem.⁶⁰ Že naslednje leto je Celjska posojilnica svoj delež odstopila Marku Rosnerju, podjetniku iz Maribora. Ta je leta 1935 svoj delež prepustil Weinbergerju in Greti Schonsky iz Maribora. Ko je leta 1938 tudi ona svoj delež prepustila Weinbergerju, je ta postal edini lastnik podjetja. Podjetje je prvotno obsegalo samo tkalnico, po nekaj letih pa so ji priključili še barvarno. Iz bombažnega prediva so v njem tkali popeline za srajce, damaste za prte, inlete za posteljno perilo, svilene podloge in vsakovrstne flanele.⁶¹

Predvidena je bila tudi postavitev predilnice za vigogne predivo, vendar zaradi izbruha vojne do realizacije tega ni prišlo.⁶²

Celjsko tekstilno tovarno Bergmann in drug sta leta 1929 ustanovila Max Bergmann, tovarnar v Svitavah na Češkem, in dr. Walter Bergmann, tovarnar v Aradu v Romuniji.⁶³ Izdelovalo je hlačevino iz bombažnega prediva in volnene preje ter različne vrste flanele.⁶⁴

Tretjo tkalnico v Celju je leta 1933 ustanovil poljski Žid Leon Kudiš, imenovala pa se je »Elka«, tekstilna tovarna, Celje.⁶⁵ Leta 1940 je postal solastnik podjetja celjski trgovec Franc Dobovičnik. Prvotno je Kudiševo podjetje obratovalo v zgradbi poleg Mestnega gledališča Celje, nato pa se je preselilo v novozgrajene prostore na Spodnji Hudinji ob Mariborski cesti. Predelovalo je bombažno predivo in proizvajalo oksforde, touringe in flanele.⁶⁶

Perilo in obleke sta izdelovali dve podjetji, in sicer Karol Pajk, tovarna perila, Celje in Stermecki Rudolf in drug, izdelovanje perila in oblek, Celje. Karol Pajk je svoje podjetje ustanovil leta 1922.⁶⁷ Njegov glavni proizvod je bilo perilo znamke »Pajek«. Leta 1936 npr. ga je proizvedlo 10.000 kosov.⁶⁸ Rudolf Stermecki je svoje podjetje ustanovil leta 1930.⁶⁹ Njegovo podjetje je leta 1939 izdelalo 26.000 kosov raznega perila, 1.400 kosov moške in 1.000 kosov damske konfekcije.⁷⁰

Poleg teh večjih tekstilnih podjetij je v Celju pred drugo svetovno vojno obstajalo še več majhnih, ki so imela sicer obrtni značaj, vendar so jih uvrščali med industrijska, ker je bila proizvodnja v njih strojna. Ta podjetja so bila: Vajt Ciril, tovarna pletenin, Celje, Kafel in drug, barvarija, apretura in pralnica tekstilnih izdelkov, »Inkra«, industrija kravat, Drago Cerlini et Comp., »Ami« Celje itd.

⁶⁰ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C II, str. 30.

⁶¹ Inž. Janko Štrukelj, Razvoj tekstilne industrije v Celju in okolici. Celjski zbornik 1951, str. 259.

⁶² Prav tam.

⁶³ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 63.

⁶⁴ Inž. Janko Štrukelj, navedeno delo, str. 259.

⁶⁵ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 173.

⁶⁶ Inž. Janko Štrukelj, navedeno delo, str. 260.

⁶⁷ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 71.

⁶⁸ Arhiv RS, Zbornica TOI, fasc. 309, vprašalna pola podjetja Karol Pajk, tovarna perila, Celje.

⁶⁹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 95.

⁷⁰ Arhiv RS, Zbornica TOI, fasc. 309, vprašalna pola podjetja Stermecki in drug.

Lesna industrija

Pred prvo svetovno vojno so bile v Celju edina lesna industrijska podjetja žage, v obdobju med obema vojnama pa je bilo poleg njih ustanovljenih tudi nekaj mizarških podjetij. Medtem ko so bila do prve svetovne vojne vsa lesna podjetja v Celju v lasti tujcev (Italijanov in Nemcev), pa so bila podjetja, ki so bila ustanovljena v obdobju med obema vojnama, skoraj vsa v lasti Slovencev.

Od podjetij, ki so bila ustanovljena že pred prvo svetovno vojno, so po njej z obratovanjem nadaljevala Teppeyevo, Jarmerjevo in Kukovčevo podjetje. Teppeyevo podjetje, ki je bilo ustanovljeno leta 1913, je bilo leta 1919 registrirano kot Prva jugoslovanska lesna industrija d. z o. z.⁷¹ Obstajalo je samo do leta leta 1923, ko je bilo po zaključenem likvidacijskem postopku iz registra izbrisano.⁷² Jarmerjevo podjetje, ki je bilo leta 1919 registrirano kot F. & W. Jarmer, je prenehalo obstajati leta 1933.⁷³ Vinko Kukovec je v okviru svojega stavbnega podjetja, ki ga je ustanovil že leta 1908, imel tudi lastno žago. Njegovo podjetje je obstajalo do leta 1939.⁷⁴

Po prvi svetovni vojni je bilo ustanovljenih nekaj žag in mizarških ter drugih lesnih podjetij. Svoji žagi sta ustanovila Ivo Čater in Blaž Sodin. Prvi jo je ustanovil leta 1918 na Spodnji Hudinji,⁷⁵ drugi pa leta 1921 v Gaberjah.⁷⁶ Sodinovo podjetje je poleg žage imelo tudi mizarstvo. Pomembno lesno podjetje, ki je bilo v Celju ustanovljeno po prvi svetovni vojni, je bilo podjetje Savinja, lesna trgovska industrijska družba z o. z. Leta 1920 so ga ustanovili Herman Goll, Vinko Kukovec in dr. Anton Božič.⁷⁷ Družba je že leta 1922 stopila v likvidacijski postopek, ki je bil zaključen leta 1929, ko je prenehala obstajati.⁷⁸

Med mizarškimi podjetji je treba omeniti podjetji Vehovar Franjo, lesna trgovska in industrijska družba v Celju, d. z o. z.⁷⁹ in Putnik Putniković, tovarna pohištva in trgovina z lesom.⁸⁰ Obe omenjeni podjetji sta bili ustanovljeni leta 1923, prvo je bilo ob Kersnikovi, drugo pa ob Ipavčevi ulici. Medtem ko Vehovarjevo podjetje obratuje še sedaj, pa je Putnikovičevo podjetje že po desetih letih prenehalo obratovati in se je v njegove zgradbe preselilo podjetje Schimmel & Co.

V Zagradu pri Celju je bilo leta 1930 ustanovljeno podjetje Udružene tvornice štapova i bičalica, ki je do leta 1932 imelo značaj komanditne družbe, tega leta pa se je registriralo kot posamična tvrdka, njen edini lastnik pa je postal Čeh Anton Mentr.⁸¹

⁷¹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C I, str. 9.

⁷² Prav tam.

⁷³ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 33.

⁷⁴ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A I, str. 141.

⁷⁵ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 16.

⁷⁶ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 86.

⁷⁷ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C I, str. 36.

⁷⁸ Prav tam.

⁷⁹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C I, str. 85.

⁸⁰ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 158.

⁸¹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 88.

Živilska industrija

Razvoj živilske industrije v Celju med obema vojnoma je temeljil tako na podjetjih, ki so bila ustanovljena že pred prvo svetovno vojno, kot tudi na novoustanovljenih podjetjih. Z izjemo Majdičevega mlina na Spodnji Hudinji, ki je kmalu po prvi svetovni vojni, zaradi konkurence mlevskih izdelkov iz Vojvodine, prenehal obratovati, so vsa ostala stara podjetja z obratovanjem nadaljevala. To so bila: mlinsko podjetje Prvi mestni mlin, podjetji za izdelovanje žganih pijač Diehl & Comp in Franc Lukas ter Tovarna kisa in vinskega kamna.

Po prvi svetovni vojni se je tem podjetjem pridružilo več novih. Prvi mestni mlin je dobil konkurenta v Joštovem mlinu v Medlogu, ki so ga po požaru leta 1931 modernizirali, tako da je poleg vodnega dobil tudi parni pogon, s tem pa značaj industrijskega obrata.

Ustanovljeni sta bili dve podjetji za izdelovanje brezalkoholnih pijač. Enega je leta 1929 na Bregu ustanovil Engelbert Mecilošek. Imenovalo se je Mecilošek Engelbert ml., izdelovalnica brezalkoholne pijače »Chabesa« d. z o. z.⁸² Leta 1937 je šlo v likvidacijo. Drugo tovrstno podjetje je leta 1930 skupaj z družabnikom Zvonimirjem Kelemenom, trgovcem iz Zagreba, ustanovil celjski trgovec Vlado Batić.⁸³ Njuna tvrdka, ki je bila registrirana z imenom Batić Vlado & Comp, je že leta 1933 prenehala obstajati.

Eno pomembnejših podjetij živilske industrije v Celju je leta 1933 ustanovil celjski trgovec in pekovski mojster Josip Kirbiš. To je bila Celjska tovarna kvasa in slada, Josip Kirbiš, Celje.⁸⁴ Poleg obrata za proizvodnjo kvasa in slada je Kirbiš že od leta 1905 imel tudi parno pekarno, v kateri je izdeloval kekse in drugo pecivo.

Leta 1920 sta v Zagradu pri Celju slaščičar Pavel Pinter in trgovec Aleksander Weber ustanovila podjetje za izdelovanje slaščic Pinter & Weber.⁸⁵ Leta 1933 je njuno podjetje prenehalo obstajati. Celjska trgovca Anton Fazarinc in Karol Mantel sta leta 1930 ustanovila podjetje »Orasija«, izdelovalnica bonbonov in čokoladnih izdelkov d. z o. z.⁸⁶

V Zavodni je leta 1935 Jože Bark – Hojnik ustanovil podjetje za praženje kave in izdelovanje hranil z imenom Bark – Hojnik Jože »Jugobrasil«.⁸⁷ Ker sta se Hojniku še istega leta kot solastnika tvrdke pridružila Martin in Roza Perc, se je podjetje preimenovalo v Tvorница hranil in pražarna B. Hojnik & Perc.⁸⁸

Grafična industrija

Pred prvo svetovno vojno je Celje imelo samo dve tiskarni, to sta bili Društvena tiskarna »Celeja« in Zvezna tiskarna v Celju. Tema dvema tiskarnama sta se po prvi svetovni vojni pridružili še dve, in sicer Mohorjeva tiskarna, registrirana zadruga z o. z. in tiskarna Brata Rode & Martinčič. Prvo so po končanih bojih za

⁸² ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C II, str. 34.

⁸³ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 94.

⁸⁴ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 191.

⁸⁵ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 55.

⁸⁶ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C II, str. 52.

⁸⁷ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A III, str. 188.

⁸⁸ Prav tam.

slovensko Koroško iz Celovca preselili najprej na Prevalje, od tam pa so jo leta 1926 prenesli v Celje. Predstavljala je največje grafično podjetje v Celju. Do leta 1940 je imela značaj zadruga, tega leta pa se je registrirala kot družba z omejeno zavezo in se je odtlej imenovala Mohorjeva tiskarna v Celju d. z o. z.⁸⁹ Drugo tiskarsko podjetje so leta 1919 ustanovili Adolf Rode, tiskarnar v Celju, Anton Rode, tiskarnar in posestnik v Celju, in Ivan Martinčič, tiskarnar in posestnik v Gaberjah.⁹⁰ S štirimi tiskarnami, ki so skupaj zaposlovale okrog 100 delavcev, je Celje predstavljalo tretje središče grafične industrije v Sloveniji. Daleč na prvem mestu je bila Ljubljana, njej pa je sledil Maribor. Ljubljana je pred drugo svetovno vojno imela 24 grafičnih podjetij s skupaj 823 zaposlenimi, Maribor pa 7 grafičnih podjetij s skupaj 217 zaposlenimi.⁹¹ Tako kot za vso grafično industrijo v Sloveniji je bilo tudi za celjsko grafično industrijo značilno, da je bila tipična mestna industrija in je bila vsa locirana v samem mestu.

Gradbena industrija

Gradbeno industrijo v Celju med obema vojnoma so predstavljala podjetja za proizvodnjo gradbenega materiala in stavbna podjetja. Največja obrata celjske gradbene industrije sta predstavljali opekarna pod Golovcem na Spodnji Hudinji in apnenica v Pečovniku, ki sta obe obstajali že v prejšnjem stoletju.

Opekarna pod Golovcem je že pred prvo svetovno vojno prešla v last ing. Edmunda Unger – Ullmanna. Po prvi svetovni vojni je bilo njegovo podjetje registrirano kot Celjska opekarna, Edmund Unger – Ullmann.⁹² Po podatkih iz leta 1937 je podjetje takrat izdelalo 4 do 5 milijonov kosov opeke, med katero je bila zlasti priznana t.i. »Aristos opeka«. Zaradi sezonskega značaja proizvodnje se je število zaposlenih v podjetju gibalo od 40 do 150.⁹³ Leta 1935 je ing. Edmund Unger – Ullman kupil še opekarno Ivana Naraksa na Zgornji Ložnici pri Žalcu, ki je postala dislocirani obrat njegovega podjetja na Spodnji Hudinji.

Podjetje za pridobivanje apna v Pečovniku je bilo do leta 1921 v lasti Antona Zeischegga in se je imenovalo Apnenik Celje, Anton Zeischegg.⁹⁴ Navedenega leta ga je kupila Tvornica za dušik d.d. Ruše in je bilo tedaj registrirano pod imenom Apnenik Celje, družba z o. z. v Zagradu pri Celju.⁹⁵

Največje stavbno podjetje v Celju v obdobju med obema vojnoma je predstavljalo Gologrančevo podjetje, ki je bilo kot malo obrtno podjetje ustanovljeno že leta 1888. Leta 1924 je bilo registrirano z imenom Konrad Gologranc, stavbenik Celje – Gaberje.⁹⁶ Poleg Gologrančevega je že izpred prve svetovne vojne v Celju

⁸⁹ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Zadružni register III, str. 163 in Reg. C II, str. 121.

⁹⁰ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 171.

⁹¹ Mirko Novak, Razmestitev industrije v Sloveniji, Geografski vestnik 1939, str. 89.

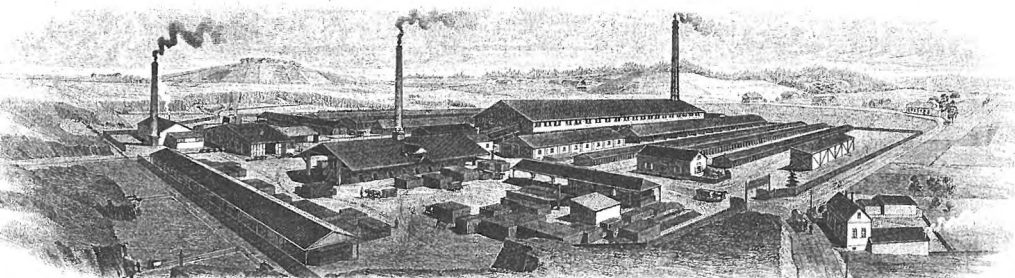
⁹² ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A I, str. 69.

⁹³ ZAC, MOC 1919 – 1941, fasc. 16, spis Pr 449/39.

⁹⁴ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 57.

⁹⁵ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. C I, str. 52.

⁹⁶ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A II, str. 187.

„ZIEGELWERK CILLI“, ED. UNGER-ULLMANN

Telegramm-Adresse: **Ziegelwerk Cilli.**

Betriebe:

Ziegel, Klinker, Chamotte-Werk in Cilli
Ziegelwerk in Sachsenfeld

Fernruf interurb. Cilli 145, 161

Cilli, am _____ 19____

obstajalo stavbno podjetje Vinka Kukovca, ki je imelo svoj sedež na Lavi pri Celju.⁹⁷ Njegovo podjetje se je ukvarjalo s tesarstvom in je imelo tudi lastno žago.

Po prvi svetovni vojni je bilo v Celju ustanovljenih še nekaj stavbnih podjetij. Med večja in pomembnejša so spadala: stavbno podjetje Karla Jezernika (ustanovljeno leta 1921), stavbno podjetje Josipa Stojana (ustanovljeno leta 1922), stavbno podjetje Franja Nerada (ustanovljeno leta 1924), stavbno podjetje Alojza Kališnika (ustanovljeno leta 1924), stavbno podjetje Franja Greina.

Med podjetja gradbene industrije bi lahko uvrstili tudi podjetje Kamnoseška industrijska družba v Celju, ki je bilo ustanovljeno leta 1920.⁹⁸ To podjetje je bilo naslednik tvrdke Prva južnoštajerska industrijska družba v Celju, Robert Diehl & Comp, ki je bila ustanovljena že leta 1906.⁹⁹ Poleg Roberta Diehla sta bila njena solastnika Anton Kolenc in Fran Strupi, vsi celjski trgovci.

Razna industrija

V obravnavanem obdobju je v Celju obstajala tudi cela vrsta podjetij, ki bi jih težko uvrstili v katero od doslej obravnavanih industrijskih panog. Ta podjetja so bila:

- Tovarna kmetijskih strojev v Celju d. z o. z. (ustanovljena leta 1922);
- Industrija gumbov v Celju d. z o. z. (ustanovljena leta 1922);
- Čevljarna »Adria« d. z o. z., Celje (ustanovljena leta 1922);
- »Feniks«, tvornica usnjatih izdelkov d. z o. z., Celje (ustanovljena leta 1923);
- Organizator d. z o. z., Celje, tvornica pripomočkov za organizatorično tehniko in umno
- gospodarstvo (ustanovljeno leta 1926);
- Tvornica mavca v Celju d. z o. z. (ustanovljena leta 1927);
- Rosenbauer K. in drug, tovarna za gasilna orodja d. z o. z., Celje (ustanovljena leta 1929);
- »Volta«, tovarna elektrotehničnega materiala, d. z o. z., Celje (ustanovljena leta 1935);
- Celjska tovarna za mletje mineralov, ing. Max Adolf Westen (ustanovljena leta 1939)

Usoda teh podjetij je bila različna. Večina jih je že pred začetkom druge svetovne vojne prenehala obstajati, dve med njimi, in sicer Organizator d. z o. z. ter »Volta« d. z o. z., pa sta se po nekaj letih iz Celja preselili v Ljubljano.

⁹⁷ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A I. str. 74 in str. 141.

⁹⁸ ZAC, Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju, Trgovski in zadružni registri, Reg. A I. str. 18.

⁹⁹ Prav tam.

DIE CELJER INDUSTRIE IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Zusammenfassung

In der Zwischenkriegszeit erlebte die Celjer Industrie einen bedeutenden Aufschwung, wovon allein die Tatsache zeugt, daß damals in Celje mehr als vierzig neue Unternehmen gegründet wurden und daß sich die Zahl der in der Industrie Beschäftigten bis 1939 im Vergleich zum Jahr 1914 mehr als verdoppelte. Während die Industrie im Jahre 1914 1.400 Arbeiter beschäftigte, waren es im Jahre 1939 ca. 3.100. Neue Unternehmen wurden in ihrer Mehrzahl von Gesellschaften, einige auch von Privatpersonen gegründet. Die Gesellschaften mit beschränkter Haftung waren absolut in der Überzahl. Aktiengesellschaften gab es nur zwei: A. Westen AG und die Zinkhütte AG. Auch die Aktiengesellschaft, in deren Besitz sich die Chemiewerke Hrastnik befanden, hatte ihren Sitz in Celje.

Die Gründer der neuen Unternehmen waren vor allem Einheimische, einige stammten aus anderen jugoslawischen Regionen oder gar aus dem Ausland: aus Österreich, Deutschland, der Tschechoslowakei und Polen. Unter den Celjer Unternehmern befanden sich in jener Zeit folglich außer den Slowenen auch Serben, Kroaten, Deutsche, Juden und Tschechen. Im Hinblick auf das Kapital kann festgestellt werden, daß in der Celjer Industrie der Zwischenkriegszeit heimisches Kapital überwog, das fremde war relativ schwach vertreten. Hinsichtlich der nationalen Quellen herrschte das deutsche Kapital bei weiten vor. Allein das Stammkapital des Unternehmens A. Westen AG, das sich völlig in deutscher Hand befand, betrug im Jahre 1939 25.000.000 Din.

Durch die Gründung zahlreicher neuer Unternehmen entwickelten sich in Celje in der Zwischenkriegszeit einige Industriezweige, die sich vor dem Ersten Krieg erst in ihren Ansätzen befanden. Der einzige neue Industriezweig war die Textilindustrie. Die ersten Textilbetriebe wurden hier nämlich erst 1929 gegründet. Von allen Industriezweigen war die Metallindustrie bei weiten am bedeutendsten. Vor Beginn des Zweiten Weltkriegs (1939) beschäftigte sie ca. 1.800 Arbeiter, was gut die Hälfte der Beschäftigten der Celjer Industrie ausmachte. Maßgebend dabei waren die Emailgeschirrfabrik A. Westen AG und die Staatliche Zinkhütte AG. Im Jahre 1939 waren allein in Westens Betrieb 1.282 Arbeiterinnen und Arbeiter beschäftigt. Der Beschäftigtenzahl nach folgten der Metallindustrie die Textilindustrie mit ca. 570, die chemische Industrie mit ca. 220, die Bauindustrie mit 200 bis 300, die graphische Industrie mit ca. 100 und die Lebensmittelindustrie mit ca. 60 Beschäftigten (Angaben für das Jahr 1939).

INDUSTRY IN CELJE BETWEEN WORLD WAR I AND II

Summary

In the period between WWI and II, Celje's industry developed very rapidly. More than forty new enterprises were established in the city at the time, and, compared to 1914, the number of employees in its industry had more than doubled by 1939. While the industrial enterprises had employed about 1,400 workers in 1914, by 1939 their number of employees had risen to approximately 3,100. New enterprises were mostly established by companies, and only some of them by individuals. The majority of companies were limited companies. Only two joint-stock companies were established: the A. Westen company and the Zinc factory. Celje was also the headquarters of the joint-stock company which owned the Factory of Chemical Products in Hrastnik.

The founders of these new businesses were mostly from the Celje area, but some of them were also from other Yugoslav regions and even from abroad, i.e. from Austria, Germany, the Czech Republic and Poland. Besides the Slovenes, Celje's entrepreneurs at the time were also Serbs, Croats, Germans, Jews and Czechs. Most of the capital of Celje's industry between the wars was in the hands of Slovenes, and the percentage of foreign capital investments was rather small. The largest amount of capital according to national origin was German. Thus, the capital funds of the A. Westen joint-stock company alone (which was completely in the hands of the Germans), amounted to 25,000,000 Dinars in 1939.

Together with the establishment of numerous new enterprises, several other industrial branches, which had been in their infancy stages before the First World War, developed in Celje during this period. The textile industry was the only industrial branch that had to be set up in Celje starting from scratch. The first textile enterprises were established in Celje as late as in 1929. Metallurgy was by far the most important industrial branch, employing 1,800 workers before the Second World War (in 1939) – a number that represented more than half of all the employees of Celje's industry. Two metal enterprises were particularly important: the A. Westen joint-stock company (i.e. the factory of enamelled crockery), and the Zinc factory. In 1939, the Westen factory alone employed 1,282 male and female workers. According to the number of employees, the metal industry was followed by the textile industry with about 570 employees, the chemical industry with about 220, the construction industry with 200-300, the graphic with 100 and the food processing industry with about 60 employees (the data represented are for 1939).

Marija Počivavšek

**OBRT IN TRGOVINA V CELJU
MED SVETOVNIMA VOJNAMA**

Obrtne razmere po prvi svetovni vojni

Po prvi svetovni vojni, ki je položaj obrtnikov precej otežila, so se razmere tudi v Celju začele počasi normalizirati. Vrste domačih obrtnikov, tudi tistih, ki so se vrnili s fronte, so okrepili še begunci iz Primorske.

Tehnični napredek, ki se je začel že v letih pred prvo vojno, je bil v letih po njej postal še intenzivnejši. To je imelo za posledico nastanek vrste novih obrtnih panog, predvsem tistih v zvezi z mehaniko, avtomobilizmom, avtomehaniko, elektriko in elektromehaniko. Razen tega pa je napredek v razvoju tehnike posegel v že obstoječe obrti, kot so npr. kovinarstvo, mizarstvo, pletilstvo in frizerstvo, kjer so začeli uporabljati električno energijo in strojno obdelavo.¹ Nekatere obrtne panoge so nazadovale tudi zaradi spremenjenega načina življenja. Tako je npr. motorizacija prometa vplivala na nazadovanje žive vprege², kar je imelo za posledico upad kovaške in sedlarske obrti. V letih 1925-27 je bilo v davčnem okraju Celje-mesto po statističnih podatkih 310 obrtnih obratov, v davčnem okraju Celje-okolica pa kar 1022.³ V tridesetih letih je bilo po podatkih v Celju in bližnji okolici okrog 530 mojstrov, 200 pomočnikov in 300 vajencev.⁴

Vse do leta 1932 je bila v veljavi avstrijska obrtna zakonodaja. Oblika organiziranosti so bile tudi v tem obdobju obrtne zadruge, s tem, da so se nekatere preoblikovale. Nekatere so še naprej imele sedeže v Celju, druge skupine obrtnikov pa so se vključile v zadruge, ustanovljene za področje Slovenije oz. mariborske oblasti. Seznam obrtnih združnih organizacij in združnih zvez za Slovenijo in mesto Celje je bil takle:⁵

Zadruga za Slovenijo	sedež
Strokovna zadruga koncesioniranih elektrotehnikov	Ljubljana
Pokrajinska zadruga fotografov	Ljubljana
Pokrajinska zadruga kamnoseških mojstrov	Ljubljana
Obrtna zadruga klobučarjev	Celje
Pokrajinska zadruga krovcev	Ljubljana
Zadruga sodavičarjev	Ljubljana
Zadruga stavbenikov	Ljubljana
Steklarska obrtna zadruga	Celje
Gremij tiskarskih in sorodnih grafičnih podjetij	Ljubljana
Zadruga trgovskih vrtnarjev	Ljubljana
Deželna zadruga koncesioniranih zoboteknikov	Ljubljana

¹ Prim.: Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*, II. del, Celje 1974, str. 390 in J. Orožen, *Zgodovina obrti v Celju in severovzhodni Sloveniji*, Celje 1971, str. 201-203.

² Pred prvo svetovno vojno je bilo v Celju okrog 300 konj, v začetku tridesetih let pa le še 17. Glej: Fran Šink, *Razvoj trgovine*, Spominski zbornik Slovenije - ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 389.

³ Gradivo za statistiko trgovine, obrta in industrije v Sloveniji, uredil dr. Franjo Windischer, Ljubljana 1929, str. 47-54.

⁴ Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*, II. del, Celje 1974, str. 394.

⁵ Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Mestna občina Celje (MOC) 1918-1941, AŠ 69, 1928/891.

Zadružne zveze	sedež
Zveza trgovskih gremijev in zadrug za Slovenijo	Ljubljana
Zveza gostilničarskih zadrug mariborske oblasti	Celje
Splošna zveza obrtnih zadrug	Maribor

Zadruge za mariborsko oblast	sedež
Strokovna obrtna zadruga brivcev, frizerjev in sorodnih strok	Maribor
Zadruga dimnikarjev	Maribor
Strokovna zadruga tesarskih mojstrov in studenčarjev	Maribor
Obrtna zadruga urarjev, zlatarjev, pasarjev, optikov, graverjev	Maribor
Strokovna zadruga zidarskih mojstrov	Maribor

Zadruge za celjsko okolico	sedež
Obrtna zadruga čevljarjev	Celje
Gostilničarska obrtna zadruga	Celje
Kovaška obrtna zadruga	Celje
Obrtna zadruga kovinarjev in sorodnih strok	Celje
Obrtna zadruga krojačev, šivilj in izdelovalcev perila	Celje
Obrtna zadruga mesarjev	Celje
Strokovna zadruga mizarjev	Celje
Obrtna zadruga pekov	Celje
Zadruga prostih obrti	Žalec
Kolektivna zadruga rokodelskih obrti	Celje
Obrtna zadruga sedlarjev, jermenarjev in tapetnikov	Celje
Gremij trgovcev	Celje

Poleg tega, da so ščitile svoje člane, so imele zadruge še nekaj pomembnih pravic. Ob vsaki podelitvi koncesije je namreč politična oblast vprašala za mnenje pristojno zadrugo. Zadruge so sodelovale tudi pri zaključnih izpitih vajencev; predsednik izpitne komisije je bil namreč delegat zadruge.⁶ V primerjavi s prejšnjim obdobjem so se sedaj zmanjšale pristojnosti zadrug, odvzeto jim je bilo (razen trgovcem) npr. socialno zavarovanje, katerega je prevzel okrožni urad za zavarovanje delavcev.

Nov obrtni zakon⁷, ki je stopil v veljavo leta 1932 in je temeljil na avstrijski obrtni zakonodaji, je obrti razdelil na:

- Obrti, ki se izvršujejo na osnovi pooblastil občega upravnega oblastva; sem sodijo med drugim vsi obrtni in trgovinski obrati, za katere je potreben dokaz ustrezne strokovne izobrazbe. Zakon navaja in zajema vse rokodelske obrti, trgovskih pa posebej ne našteva.
- Obrti, ki se izvršujejo na osnovi dovolitve oz. koncesije občega upravnega oblastva. Oseba je morala izpolnjevati osebne pogoje za ustanovitev in vodenje obrti. Zakon navaja 36 tovrstnih obrti, med njimi so gostilne, denarni zavodi in prevozna podjetja.

⁶ Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, II. del, Celje 1974, str. 392.

⁷ Zakon o obrtih, Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, Ljubljana 2. 12. 1931, § 3.

- Obrti, za delovanje katerih je potrebna posebna odobritev; navedenih je 64 takšnih obrti, gre pa za "delavnice in naprave podjetij, v katerih se uporabljajo posebna ognjišča, parni stroji, motorji, vodna ali druga naravna sila ali ki utegnejo biti nevarne ali neprilичne zaradi škodljivega vpliva na zdravje, zaradi ogrožanja varnosti, neprijetnega duha, neobičajnega hrupa ali potresanja".⁸

Šest mesecev po izidu omenjenega zakona je bilo potrebno vse obstoječe obrti vpisati v registre, v treh mesecih pa zamenjati stara dovolila oz. obrtne liste. Registri so bili trije: rokodelski, industrijski ter trgovski.

Z omenjenim obrtnim zakonom, ki je stopil v veljavo 9. marca 1932, so se zadruga preimenovala v združenja; poleg novega naziva se je zmanjšal tudi obseg njihovih pristojnosti. Tako niso imele več vpliva na podelitev obrti, odvzela se jim je pravica do pritožbe k podelitvi, pa tudi na zaključnih izpitih vajencev je bil po novem njihov predstavnik samo član komisije in ne več njen predsednik kot prej. Z omenjenim obrtnim zakonom je prišlo tudi do reorganizacije združenj. V Celju jih je od 40 možnih obstajalo le še 11⁹:

Združenje	število članov
čevljarjev v Celju	125
kovinarjev in kolarjev	127
krojačev in šivilj	187
mesarjev in prekajevalcev v Celju	173
mizarjev v Celju	190
skupno združenje obrtnikov v Celju	86
kovačev v Celju	167
sedlarjev, tapetnikov in sorodnih strok v Celju	72
klobučarjev v Celju	62
steklarjev v Celju	39
gostinskih obrti v Celju	?

Vsa združenja so imela skupno pisarno, leta 1937 so izvolili tudi skupno vodstvo: predsednik je postal slikarski mojster Stojan Holobar, načelnik pa kipar in pozlatar Miloš Hohnjec. V celotnem celjskem okrožju je bilo 41 združenj, ki so skupaj štela 3751 članov.

Organizacijsko je bil kot prehodna instanca med združenji ter Zbornico za trgovino, obrt in industrijo okrožni odbor, njegov predsednik je bil urar in zlatar Anton Lečnik. Člani zbornice so bili imenovani, celjsko obrtnike je v njej predstavljal kipar in pozlatar Miloš Hohnjec. Celjski okrožni odbor je obsegal območje srezov Celje, Gornji Grad, Slovenj Gradec, Konjice, Šmarje, Laško in Brežice. Vanj je bilo vključenih 44 zadrug oz. združenj z okrog 4500 obrtniki. Leta 1940 so na pobudo omenjene zbornice ukinili krajevna združenja in ustanovili večja, pristojna za vso banovino.¹⁰

⁸ Prav tam, § 105.

⁹ Janko Orožen, Zgodovina obrti v Celju in severovzhodni Sloveniji, Celje 1971, str. 212-214.

¹⁰ Prim. Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, II. del, Celje 1974, str. 395 in Janko Orožen, Obrtna razstava v Celju 4. - 18. avgusta 1935. Vodič po razstavi in mesto Celje z okolico. Celje 1935, str. 102.

Obrtna razstava 1935. leta.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Aktivnost celjskih obrtnikov se je kazala tudi v organizaciji obrtnih razstav, ki so potekale v poslopju in na dvorišču dekliške osnovne šole v letih 1922, 1935 in 1937. Razstave so poleg strokovnega imele tudi družabni značaj. Obrtniki so namreč poleg dosežkov v svojih panogah, ki so jih predstavili strokovni in širši javnosti, poudarjali tudi povezovalni element – druženje in spoznavanje samih obrtnikov. Da to drži, dokazuje tale

“Spored prireditev ob priliki obrtne razstave, ki je potekala v Celju od 4. do 18. avgusta 1935:

- 3. 8. *Na predvečer Beneška noč na Savinji, katero priredi mornariška sekcija Jadranske straže.*
- 4. 8. *Ob pol 10. uri obhod z godbo po mestu.
Ob 10. uri otvoritev razstave.
Popoldne nogometni turnir za pokal odbora Obrtne razstave.
Ob 20. uri koncert pevskih zborov in godba.*
- 11. 8. *Mizarski tečaj v obrtnem domu pod vodstvom strokovnega učitelja g. Kregar Ivana.
Popoldne kolesarska dirka Kluba Slovenskih kolesarjev iz Celja v Konjice in nazaj.*
- 12. 8. *Mizarski tečaj.*
- 15. 8. *Ob pol 10. uri občni zbor ODJO iz Ljubljane v mali dvorani celjskega doma.*

Nadalje bo v času od 4. do 18. avgusta vsak večer godba. V nedeljah dopoldne in zvečer, kakor na predvečer praznikov bodo menjajoči se sporedi pevskih društev, godbe na pihala in tamburašev DJO.

Na veseličnem prostoru bo poskrbljeno za pijačo in jedila in urejen bo zabavni park. Poleg tega bo vsak dan tudi veliko nagradno streljanje. Zabave ne bo nikomur manjkalo!”¹¹

Organiziranost obrtnikov

Občeslovensko obrtno društvo, ustanovljeno v letih pred prvo svetovno vojno, je bilo aktivno tudi po njej. Leta 1928 se je preimenovalo v Slovensko obrtno društvo. Do leta 1929 ga je vodil Ivan Rebek, zatem pa Vinko Kukovec. Leta 1929 je društvo v Gledališki ulici kupilo poslopje nekdanje Zlatarke in v njem uredilo Obrtni dom¹². Že ob prevratu je začela poslovati tudi prostovoljna Zveza spodnještajerskih obrtnih zadrug pod vodstvom Blaža Zupanca, vendar je bila pozneje kot Splošna zveza obrtnih zadrug prenesena v Maribor. Leta 1922 so v Celju ustanovili še Zvezo obrtnih društev.¹³ Deset let kasneje so obrtniki v Celju ustanovili Društvo jugoslovanskih obrtnikov, ki je pod predsednikovanjem Stojana Holobarja veliko pripomoglo k njihovem organiziranju. Težili so tudi k temu, da bi se vsi jugoslovanski obrtniki združili v enotni (obrti) organizaciji in ne bi bili več v skupni zbornici; nasprotno pa si je Zbornica za trgovino, obrt in industrijo prizadevala za združevanje posameznih strok znotraj banovine v samostojna združenja. Kot

¹¹ Obrtna razstava v Celju 4. - 18. avgusta 1935. Vodič po razstavi in mesto Celje z okolico. Celje 1935.

¹² Žal pa ga je kmalu moralo prodati Zbornica za trgovino, obrt in industrijo.

¹³ Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, II. del, Celje 1974, str. 392-393.

rezultat teh prizadevanj so v letu 1940 odpadla krajevna združenja posameznih strok; ostala so samo skupna združenja na sedežih oblastev prve stopnje ter novonastala združenja posameznih strok za področje celotne banovine.¹⁴

S procesi gospodarske modernizacije, pri čemer je bila industrializacija njen najbolj značilen izraz, se je bila prisiljena spreminjati tudi obrt; privzemati je morala nove oblike ter spreminjati način, obseg in vsebino poslovanja.¹⁵

Posledice gospodarske krize

Gospodarska kriza v tridesetih letih je močno posegla tudi v življenje obrtnikov, saj sta jih močno prizadela zmanjšana kupna moč prebivalstva in konkurenca cenejših industrijskih izdelkov. Zaradi manjšega zaslужka se je število obrtnikov precej zmanjšalo. O tem pričajo tudi statistični podatki Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani: na področju zbornice se je v letih 1923 do 1929 število obrtnih obratov zvišalo za 7219, v obdobju 1930 do 1937 pa se je njihovo število zmanjšalo za 2649. Glavno težo nazadovanja (tudi do 30%) so nosile tiste rokodelske stroke, ki so bile sicer najštevilčnejše, pa tudi najbolj nujno potrebne: čevljarji, kolarji, kovači, krojači in šivilje, mizarji in zidarji. Močna je bila, kot že rečeno, tudi konkurenca cenejših industrijskih izdelkov. Ko je država z naraščajočo gospodarsko krizo omejila uvoz inozemskih izdelkov, se je npr. tovarna Bata naselila v naši državi in zgradila v Borovem tovarno, domači čevljarji obrtniki pa so pri tem bili neuspešen boj. Podobna usoda je doletela tudi krojaško stroko, ključavničarje, steklobrusilce in mehanike.¹⁶ Spremljajoč pojav gospodarske krize je bilo tudi delo na črno, "šušmarstvo". Konec tridesetih let je zaradi prežeče vojne nevarnosti prišlo do maksimiranja cen, znova je zaživel zakon o pobijanju draginje in ustanavljati so se začeli oblastveni odbori za določanje in kontrolo cen.

Oris celjske trgovine med vojnama

Celje, ki je po prvi svetovni vojni štelo okrog 7000 prebivalcev, je s svojo trgovino obvladovalo velik del ozemlja - Savinjsko dolino, na zahodu območje do Litije, na jugu in vzhodu pa območje do Save in Sotle.

Po obrtnem redu iz leta 1883 je trgovina spadala med proste obrti, saj je za opravljanje te dejavnosti zadoščala le prijava. Toda novela, ki leta 1907 dopolnila prejšnji zakon, je za trgovanje z mešanim kolonialnim, špacerijskim ter materialnim blagom zahtevala dokaz usposobljenosti. Kljub temu, bolj zaostrenemu določilo, je v Celju pred 1. svetovno vojno nastalo precej novih trgovin.

Med prvo svetovno vojno je trgovina delovala v oteženih razmerah. Primanjkovalo je osnovnih življenjskih potrebščin, določena živila so se dobila samo na karte. Takšne razmere so trajale še nekaj let po vojni. Zaradi pomanjkanja posameznih artiklov so cene skokovito naraščale, zato je oblast določala cene živilom in leta 1920 sprejela zakon proti druginji.

¹⁴ Janko Orožen, *Zgodovina obrti v Celju in severovzhodni Sloveniji*, Celje 1971, str. 218-219.

¹⁵ Žarko Lazarevič, *Temeljne razvojne poteze v obrti od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne*. Zbornik *Obrt v našem kraju*. ZPMS, Ljubljana 1998, str. 27.

¹⁶ Fran Šink, *Razvoj trgovine*, Spominski zbornik Slovenije - ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 382-384.

Trgovski dom Stermecki so poznali po vsej Jugoslaviji.
Osrednja knjižnica Celje.

Prva leta po vojni je zaznamovalo tudi prilagajanje slovenskega gospodarstva novim razmeram (nova država – nova tržišča) ter denarna reforma (sprva žigovanje in kolkovanje kronskih bankovcev, nato neugodna menjava 4 krone : 1 dinar). Razen omenjenega in davčne politike so trgovce vznemirjali tudi potniki tujih trgovcev ter konkurenca krošnjarjev¹⁷, predvsem s Kočevskega in Hrvaške. Pojavile pa so se tudi težnje nekaterih trgovcev, da bi posamezniki smeli imeti največ tri vajence.

Sredi dvajsetih let pa so se razmere normalizirale in sledila je stabilizacija. Celje je v trgovini, obrti in industriji močno napredovalo. K temu je pripomoglo tudi s hmeljem in lesom bogato zaledje Savinjske doline. Cvetela je mala trgovina, v Celju pa je bilo tudi več veletrgovin, ki so se ukvarjale tudi s prodajo blaga na veliko in zalagale podeželske trgovce. V tem obdobju je Celje močno napredovalo. Posamezna gospodarska podjetja so se v nekaj letih po prvi svetovni vojni uspešno preusmerila na nova tržišča znotraj novonastale države.

Blago, ki so ga prodajali v celjskih trgovinah, je bilo v veliki meri uvoženo iz Avstrije, Italije, Čehoslovaške in Nemčije. Uvažali so zlasti kolonialno blago (čaj, kavo, dišave), različne vrste tkanin, usnjene izdelke, galanterijo, igrače, porcelan, steklo, železnino ter knjige in papir.

Ureditev odpiralnega časa je bila prepuščena posameznim občinam. V dvajsetih letih je veljal 10-urni delovni čas, trgovski nameščenci pa so pogosto postavljali zahtevo po 8-urnem delavniku. V prvi polovici tridesetih letih so odpiralni čas določali v sporazumu s trgovskimi nameščenci in ta je v večini primerov trajal od 7.30 do 12.30 in od 14. do 18. ure. V Celju so bile trgovine ob nedeljah zaprte, medtem ko so lahko bile v okolici odprte štiri ure dopoldne. Celjski trgovci so večkrat sprožili zahtevo po enotnem odpiralnem času. Do tega je prišlo šele leta 1935, ko se je okoliška občina združila s celjsko mestno občino. Takrat je Celje postalo mesto z več kot 10.000 prebivalci in v trgovinah so tako kot v Ljubljani in Mariboru uvedli 9-urni delovni čas, največ tri ure pa so lokali smeli biti odprti tudi ob nedeljah dopoldne¹⁸. Ob normiranih praznikih (novo leto, velikonočna nedelja in ponedeljek, binško nedelja in ponedeljek, rešnje telo, 1. december, božič in Štefanovo) so bile trgovine ves dan zaprte. Zaposleni so dobili tudi pravico do dopusta: do 10 let službe en teden, zaposlenim nad deset let pa sta pripadala dva tedna dopusta¹⁹.

V obdobju med svetovnima vojnama je Celje ne samo v obrti in industriji, ampak tudi v trgovini močno napredovalo. Med velikimi trgovskimi podjetji sta izstopali predvsem dve. Prva je bila Trgovski dom Stermecki, v tem času največja domača trgovska hiša v Jugoslaviji, ki so jo po njeni solidnosti in točni postrežbi dobro poznali stotisoči odjemalcev v državi. O njeni velikopoteznosti priča že samo poslopje: dolga in široka je 25 m, štirinadstropna in v celoti podkletena, s površino 3570 m². Vsa tla v posloplju so bila pokrita s parketom, stavba je imela električno dvigalo, centralno kurjavo, lastno avtomatsko telefonsko centralo, skratka ves tedanji komfort. Podjetje je v trgovini, razpošiljalnici, pisarnah in v tovarni za perilo

¹⁷ V leta 1928 izdanem krošnjarskem patentu so bile navedene vrste blaga, ki so ga krošnjarji smeli prodajati.

¹⁸ V mestu ter okolici do 5 km oddaljenosti.

¹⁹ Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*, II. del, Celje 1974, str. 417.

in obleke vedno zaposlovalo 200 ljudi, kadar pa so izdelovali vzorce in razpošiljali cenike, pa še 100 več. Samo za cenik in vzorce je podjetje letno porabilo 4 vagone papirja in 15.000 m tekstilnega blaga.²⁰

Drugo pomembno trgovsko podjetje je bila Veletrgovina z železnino D. Rakusch. Tvrdko je že leta 1810 ustanovil Josef Vital Rakusch. Razcvet podjetja se je začel v drugi polovici 19. stoletja. Tako je ta veletrgovina pred prvo svetovno vojno zavzemala že drugo mesto v južnih kronovinah bivše monarhije. Področje njenega delovanja je segalo od Gorice in Trsta čez vso Kranjsko, Koroško in južno Tirolsko do srednje Štajerske, zahodne Hrvatske in Ogrske. Konec 19. stoletja je podjetje zaposlovalo 18 nameščencev, v začetku tridesetih let 20. stoletja pa že 140 oseb. Sčasoma se je podjetje specializiralo in reorganiziralo. V matični hiši na kralja Petra cesti je ostala samo trgovina na drobno ter pisarniški prostori. Skladišče za drobno železnino je bilo v imponantnem "Železnem dvoru", vogalni stavbi med Kralja Petra cesto in Cankarjevo ulico, skladišča za težko železnino pa so bila ob industrijskih tirih na Mariborski cesti. Skladišča so bila opremljena z vsemi potrebnimi tehničnimi pripomočki, kot so električna dvigala, škripci, stroji za rezanje nosilcev, prenosnimi tehtnicami ipd.²¹

Poleg grosistične se je razcvetela tudi mala trgovina. Tako je bilo po statističnih podatkih v letih 1925-27 v davčnem okraju Celje-mesto 214, v davčnem okraju Celje-okolica pa 444 trgovskih obratov²². Pod mestni trgovski gremij je npr. leta 1932 spadalo 291 trgovin, od tega jih je bilo 12 z mešanim blagom, 24 s špecerijo in kolonialnim blagom, 22 jih je bilo manufakturnih, 5 galanterijskih, 13 lesnih, 10 z deželnimi pridelki in sadjem ter 205 raznih drugih.²³

Do leta 1935, ko sta se združili celjska mestna in okoliška občina, je bilo v mestu v povprečju 250 trgovin, v katerih je bilo okrog 700 zaposlenih. Po letu 1935 je število članov trgovskega gremija naraslo na približno 350 ljudi, skupaj s pomočniki in vajenci pa je bilo v trgovinah 750-800 zaposlenih. Med njimi (pomočniki in vajenci) je bila tretjina žensk²⁴. Približno ena tretjina trgovcev je imela zaposlene nameščence, ki so vodili knjigovodstvo, ostali, zlasti manjši trgovci, pa so uradniške posle opravljali sami.

Gremij trgovcev v Celju

Celjski trgovci so se že leta 1890 organizirali v trgovskem gremiju, ki pa je po 1. svetovni vojni prešel v slovenske roke. V tem smislu so se reorganizirali tudi trgovski gremiji po Sloveniji, in sicer v 26 samostojnih (obveznih) enot. Leta 1920 so v Ljubljani ustanovili Zvezo trgovskih gremijev kot prostovoljno združbo trgovskih organizacij za pospeševanje stanovskih koristi.²⁵ Predsednik celjskega

²⁰ Fran Šink, Razvoj trgovine, Spominski zbornik Slovenije - ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 687.

²¹ Prav tam, str. 686-687.

²² Gradivo za statistiko trgovine, obrta in industrije v Sloveniji, uredil dr. Franjo Windischer. Ljubljana 1929, str. 41-44.

²³ Gavro Gomišček, Celje, njega industrija, trgovina, obrt in tujski promet. Celje - avtonomno mesto Dravske banovine, Novo mesto 1932. str. 12.

²⁴ Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, II. del, Celje 1974, str. 417.

²⁵ Fran Šink, Razvoj trgovine, Spominski zbornik Slovenije - ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 395.

gremija je bil od leta 1919 do druge svetovne vojne trgovec Rudolf Stermecki²⁶; podpredsednik je bil do leta 1935 Ivan Ravnikar, nato pa Franc Leskovšek. Celjski gremij je kmalu izstopil iz Zveze s pojasnilom, da je Zveza neučinkovita, saj se njeni sklepi ne izvršujejo. Do ponovnega vstopa v Zvezo je prišlo šele leta 1938.

Ustanovitev gremija je morala odobriti Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. Gremij trgovcev v Celju²⁷, ki je imel sedež v Razlagovi ulici 8, je vključeval vse osebe, ki so v Celju izvrševale trgovsko obrt samostojno ali kot zakupniki, prav tako njihove pomožne delavce in vajence.

Naloge gremija so bile:

- a) voditi evidenco članstva in skrbeti za pravilno razmerje med trgovci ter pomočniki in vajenci,
- b) določati pogoje, pod katerimi sme kdo imeti vajence,
- c) potrjevati učna spričevala ter nadzorovati trgovske šole in tečaje,
- d) skrbeti za obolele člane gremija ter vajence z ustanavljanjem bolniških blagajn,
- e) preprečevati nelojalno konkurenco med člani gremija.

Vsi, ki so se na območju celjskega gremija trgovcev ukvarjali s trgovsko obrtjo, so bili člani gremija in so se morali ravnati po pravilih tega združenja:

- izpolnjevati sklepe gremialnega zbora in gremialnega načelstva,
- pravočasno sporočati odprtje oz. prenehanje obratovanja v svoji trgovini ter vsako spremembo poslovanja,
- sporočati sprejem ali odpustitev trgovskega pomožnega osebja vključno z vajenci.

Članstvo v gremiju je prenehalo samo z opustitvijo trgovine oz. če je bila članu odvzeta obrtna pravica.

Gremialno poslovanje so izvajali trije organi:

1. gremialni zbor
so sestavljali vsi člani, varoval je interese trgovcev, volil gremialno načelstvo, pregledoval računске zaključke, sklepal o pravilih gremija, razpolagal z gremialnim premoženjem ter urejal delovna razmerja;
2. gremialno načelstvo
je sestavljal gremialni odbor pod vodstvom načelnika; ta organ je upravljal z gremialnim premoženjem, spremljal izpolnjevanje predpisov glede vajeništva, imel pa je tudi pravico nalagati kazni in globe tistim članom, ki so kršili gremialna pravila;
3. gremialni načelnik
je zastopal gremij na zunaj ter vodil in nadziral vse poslovanje.

Leta 1932 se je Zveza trgovskih gremijev v skladu z novim obrtnim zakonom preoblikovala v društvo – Zvezo trgovskih združenj. Njihovo število je s prejšnjih 26 naraslo na 29 združenj. Ustanovili so tudi štiri odseke, in sicer knjigarnarskega, drogerijskega, lesnega ter odsek trgovin s tekočimi gorivi.²⁸

²⁶ Stermecki je bil tudi član banovinske Zbornice za trgovino, obrt in industrijo ter Zveze trgovskih gremijev za Slovenijo.

²⁷ Pravila Gremija trgovcev Celje, Celje 1923, Arhiv R Slovenije, Zbornica TOI, f. 17/2.

²⁸ Fran Šink, Razvoj trgovine, Spominski zbornik Slovenije - ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939, str. 395.

Člani celjskega trgovskega gremija leta 1939:
sedijo (z leve proti desni): Franc Lukas, Josip Jagodič, Rudolf Stermecki, Anton Fazarinc, Franc Dobovičnik;
stojijo (z leve proti desni): Jakob Blažon, Franc Kramar, Rihard Nardin, Franc Plavc, Božidar Ravnikar, Ivan Martinčič, Anton Lečnik, Anton Mislej.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Zaradi intenzivnejšega zastopanja posebnih strokovnih interesov in lažjega poslovanja sta v okviru celjskega gremija nastala dva odseka²⁹, v katera so trgovci volili svoje predstavnike vsaka tri leta:

- a) odsek trgovcev z manufakturnim, modnim, konfekcijskim in galanterijskim blagom (Rudolf Stermecki, Franc Dobovičnik, Alojz Drogenik, Anton Mislej, Valentin Hladin ter Avgust Šumer);
- b) odsek trgovcev s špecerijskim, materialnim in kolonialnim blagom (Ivan Ravnikar, Anton Fazarinc, Josip Jagodič, Karl Loibner, Ivan Golmajer, Božidar Ravnikar in Slavko Šafar).

Znotraj gremija je bil organiziran tudi zbor pomočnikov.

V gremialno blagajno so se stekala sredstva iz različnih virov:

- dohodki od gremialnega premoženja,
- pristojbine novih članov,
- letne članarine,
- sprejemnine, oprosnine in šolnine vajencev.

Izobraževanje trgovcev

Leta 1932 je, kot že rečeno, stopil v veljavo nov obrtni zakon, ki je za opravljanje trgovske obrti zahteval dokaz posebne izobrazbe. Za ustrezno izobrazbo je veljalo dvoletno učenje v trgovini (vajeništvo) in dvoletna zaposlitev v trgovini kot pomočnik. Končani štirje razredi meščanske, srednje ali njej enake strokovne šole so lahko nadomestili učni rok in eno leto zaposlitve. Za izvrševanje branjevskih in podobnih malih trgovinskih obrti se ni zahtevala posebna izobrazba.³⁰

V Celju sta v obdobju med obema vojnama delovali kar dve trgovski šoli:

- a) dvorazredna trgovska šola, ki je veljala za srednjo šolo in je učencem nadomeščala učno dobo v trgovini; pogoj za vpis je bila končana nižja gimnazija ali meščanska šola
- b) triletna trgovska nadaljevalna šola, ki so jo obiskovali vajenci poleg svojega dela v trgovinah; šola se je vzdrževala s šolninami, ki so jih plačevali trgovci za svoje vajence.

Obrtni zakon je namreč priporočal, da se v občinah, v katerih je vsaj 50 učencev, ustanovijo strokovne nadaljevalne šole, katere morajo obiskovati vsi vajenci, mlajši od 18 let. Člani celjskega trgovskega gremija so se redno zanimali za učni uspeh učencev v trgovski nadaljevalni šoli in vsako leto so najbolj uspešne tudi nagradili.

Za vajenca je veljal vsak, ki je bil zaposlen v trgovini z namenom, da si s praktičnim delom pridobi znanje, ki mu omogoča zaposlitev kot pomočniku. Vajence so smeli imeti le tisti trgovci, ki so imeli sami potrebno strokovno znanje. S predpisi je bilo določeno, v kakšnem razmerju so lahko v trgovini zaposleni pomočniki in vajenci. Število vajencev se je ravnalo po številu pomočnikov:

število pomočnikov	1-2	3-5	6-9
število vajencev	1	2	3

²⁹ Janko Orožen. *Zgodovina Celja in okolice*, II. del, Celje 1974, str. 416.

³⁰ Zakon o obrti, Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, Ljubljana 2. 12. 1931, § 19.

Načeloma so vajence sprejemali v uk le v času od 1. julija do 30. septembra vsako leto. Kandidati so morali izpolnjevati nekaj pogojev: starost od 14 do 18 let, končana osnovna šola ali dva razreda meščanske šole ter telesna in duševna sposobnost opravljanja trgovske obrti.

Učna doba v trgovini je trajala tri leta, v nekaterih primerih manj, če pa je kandidat imel končano dvorazredno trgovsko šolo ali popolno srednjo šolo (višja gimnazija, višja realka, realna gimnazija), je bil učne dobe popolnoma oproščen. Po enem letu učenja je vajencu pripadala odškodnina za delo. Trgovci so bili dolžni skrbeti za to, da so se učenci izučili v trgovski stroki. Po končani učni dobi so morali vajenci opravljati pomočniški izpit. Pri izpitu je moral kandidat dokazati, da se je praktično izučil trgovske obrti in da to obrt lahko opravlja kot pomočnik. Predsednik izpitne komisije je bil navadno predstavnik trgovskega gremija.

V Celju niso bili redki primeri, da so trgovci, ki so skrbeli za trgovsko izobrazbo vajencev, prevzeli vajence v delno ali popolno oskrbo, saj so ti živeli skupaj z njihovo družino.

V obdobju med obema vojnama je bilo v Celju več kot 300 trgovin. Zaradi prevelikega števila so v nadaljevanju navedene samo nekatere; letnice v oklepajih pomenijo letnico izdaje obrtnega lista.³¹

Manufakturne in modne trgovine

Celjske manufakturne trgovine so svojim kupcem nudile kvalitetne vrste blaga, ki je bilo večinoma uvoženo iz Češkoslovaške, Avstrije, Nemčije, Anglije in Poljske. Poleg metražnega blaga so v teh trgovinah prodajali tudi perilo, rute, nogavice ipd.

Nekateri trgovci s tekstilom so imeli lastne delavnice: Karol Pajk je npr. izdeloval perilo, Drago Cerlini kravate, Franc Dobovičnik bombažne odeje, Friderik Chiba klobuke.

Največjo pozornost zasluži prav gotovo veletrgovina Rudolfa Stermeckega, ki je s pomočjo dobre reklame zaslovela po celi državi, zlasti je postala znana s svojo razpošiljalno trgovino. Vsako leto so namreč izdali ogromno cenikov in vzorčnih kolekcij tkanin. V trgovini in šivalnicah je bilo okoli 200 zaposlenih. Navedimo še nekaj trgovin, v katerih so prodajali manufakturno in modno blago:

- Chiba Friderik, Kralja Petra cesta 14 (1919)
- Dobovičnik Franc, Gosposka 15 (1925)
- Drogenik Alojz, Glavni trg 9 (1920)
- Fischer & drug, Kralja Petra 22 (1926)
- Hladin Valentin, Prešernova 14 (1923)
- Kolbezen Franc, Prešernova 3 (1928)
- Mastnak Ivan, Kralja Petra 15 (1919)
- Pajk Karol, Glavni trg 4 (1921)
- Petek Anton, Prešernova (1934)
- Pšeničnik Miloš, Kralja Petra 5 (1923)
- Putan Adolf, Prešernova 5 (1905)
- Stermecki Rudolf, Kralja Petra 1 (1905)

³¹ ZAC, Trgovski in zadružni registri, Reg A I, A II, A III, B II, C I, C II, Pos I, Pos II.

- Urch Franc, Glavni trg 17 (1905)
- Vidic Friderik, Kralja Petra 23 (1927)
- Weren Josip, Prešernova 1 (1914)

Trgovine s steklom in porcelanom

V mestu so bile tri specializirane trgovine s steklenimi izdelki in porcelanom:

- Rauch Reinhold, Prešernova 4 (1902)
- Strupi Franc, Kralja Petra 16 (1902)
- Weinerja Juliusa nasledniki, Glavni trg 16 (1907)

Trgovine z zlatnino in srebrnino

Celje je mesto z zlatarsko tradicijo, zato verjetno ni naključje, da sta bili v mestu poleg številnih zlatarjev kar dve večji delavnici zlatnine in srebrnine: "Aurea" ter Pachiaffo & Knez, ki sta tudi sami prodajali svoje izdelke. Pomembnejše trgovine z zlatimi in srebrnimi predmeti so imeli:

- Almoslechner Reinhold, Prešernova 1 (1911)
- Lečnik Anton, Glavni trg 4 (1921)
- Salmič Rafael, Dečkov trg 8 (1900)

Trgovine z mešanim blagom

Trgovina z mešanim blagom je bila v obdobju med obema vojnama tipična za slovensko podeželje in obrobne dele mesta, saj je tamkajšnje prebivalstvo zalagala z vsemi potrebščinami. Tudi v Celju je kljub težnji, naj bo trgovina čimbolj specializirana, obstajalo precej trgovin, v katerih so prodajali raznovrstno blago, predvsem špecerijo, pa tudi galanterijo, železnino, barve itd. Omenjam samo nekatere najbolj znane mešane trgovine:

- Delakorda Josip, Mariborska 15 (1922)
- Fazarinc Anton, Kralja Petra 20 (1921)
- Fröhlich - Navratil Marija, Kralja Petra 11 (1907)
- Golmajer Ivan, Mariborska 5 (1929)
- Golob Davorin, Ljubljanska 1 (1925)
- Hönigmann Ivan, Prešernova 7 (1916)
- Jagodič Josip, Glavni trg 14 (1919), Gubčeva 2 (1931)
- Jarh Albert, Mariborska (1926), Dečkova (1934)
- Josek Marija, Glavni trg 2 (1920)
- Karbeutz Franc, Kralja Petra 3 (1898)
- Kolbezen Franc, Prešernova 3 (1928)
- Kolenc Anton, Kralja Petra 22 (1898); nasledniki (1922)
- Loibner Karel, Kralja Petra 17 (1916)
- Mastnak Alojz, Kralja Petra 22 (1920)
- Meštrov Rok, Za kresijo 6 (1927)
- Plavc Terezija, Vrazov trg 1 (1923)
- Ravnikar Ivan, Kralja Petra 21 (1901)
- Stiger Gustav, Glavni trg 3 (1903)
- Šumer brata, Glavni trg 8 (1925)
- Šafar Slavko, Kralja Petra 39 (1928)

Prodajni prostor Nabavljalne zadruga državnih uslužbencev na Prešernovi ulici
(na tem mestu je danes Banka Celje).
Muzej novejšje zgodovine Celje.

- Wogg Viktor, Prešernova 9 (1893)
- Zangger Dušan, Gosposka 1 (1907)

Trgovine z železnino

- Jagodič Josip, Glavni trg 14 (1919) in Gubčeva 2 (1931)
- Rakusch Daniel, Kralja Petra 6 (1814 odpre trgovino v Celju)
- "Merkur", Majdič Peter, Kralja Petra 12 (1900)

Od tovrstnih trgovin ima v Celju najdaljšo tradicijo prav gotovo veletrgovina Rakusch, ki je svoje izdelke prodajala tudi preko katalogov. Kataloge je izdajal tudi Peter Majdič, močan oddelek z železnino pa je v obeh svojih trgovinah imel tudi Josip Jagodič.

Drogerije

Pred 1. svetovno vojno je bila v Celju le Fiedlerjeva drogerija, ki jo je leta 1919 kupil Josip Kramar; pozneje se ji je pridružila še ena in tako sta med vojnama v mestu delovali dve prodajalni z drogerijskim blagom:

- "Sanitas", Josip Kramar, Ulica dr. Gregorja Žerjava 5 (1919)
- "Central", Vrtovec Filip, Kralja Petra 19 (1926)

Trgovine z galanterijo

Galanterijske predmete so prodajali v večjih trgovskih hišah, trgovinah z mešanim blagom, bilo pa je tudi nekaj specializiranih prodajal z galanterijo, od katerih sta bili največji trgovini König ter Kramar & Mislej:

- Frajle Franc, Dečkov trg 2 (1928)
- König Franc, Ulica dr. Gregorja Žerjava 4 (1898)
- Kramar & Mislej, Kralja Petra 16 (1910 Prica & Kramar, 1923 Kramar & Mislej, nato Mislej sam)
- Pik Mihael, Kralja Petra 28 (1927)
- Sager Ivan, Ulica dr. Gregorja Žerjava 9 (1927)
- Vidic Friderik, Kralja Petra 23 (1927)

Knjigarne in papirnice

V teh specializiranih prodajalnah so poleg knjig prodajali še papir, pisarniške in šolske potrebščine, pisalne stroje, ponekod pa tudi muzikalije. Knjigarn in papirnic je bilo v Celju več:

- Goričar Karl, Kralja Petra 7 (1909)
- "Domovina", Hubert Maks, Kralja Petra 45 (1934)
- Leskovšek Franc, Kralja Petra 7 (1909) in Glavni trg 16
- Mohorjeva tiskarna, Prešernova 17 (1927)

Krizna trideseta leta

Proti koncu tridesetih let se je tudi v trgovini občutila kriza. Kupna moč je padla, zaradi slabih letin in višjih stroškov prevoza so se dvignile cene življenjskih potrebščin, primanjkovati pa je začelo tudi različnih vrst blaga. Trgovci so večkrat izpostavili vprašanje visokih davkov, ki naj bi obremenjevali malo trgovino, štitali pa

velekapital, ter vprašanje nedovoljenega krošnjarjenja, zlasti z manufakturnim in galanterijskim blagom. Konkurencu trgovcem so povzročali tudi vse številnejši konzumi in nabavljalne zadruge, ki so določenim strukturam kupcev prodajali blago po ugodnejših cenah oz. ugodnejših odplačilnih pogojih. O krizi v slovenski trgovini pričajo tudi podatki o gibanju (padanju) števila trgovskih obratov v tridesetih letih.³²

Zaradi bližajoče vojne nevarnosti so cene ponovno maksimirali, vendar šele potem, ko so močno narasle. Da bi omilili draginjo, so ustanavljali odbore za določanje in kontrolo cen, podobno kot po 1. svetovni vojni. Posledice teh ukrepov pa so v veliki meri občutili tudi trgovci, saj so morali svoje blago pogosto prodajati ceneje, kot so ga sami kupili. Vsi trgovci teh bremen niso zmogli in tik pred vojno je upadlo število članov trgovskega gremija, število zaposlenih v celjski trgovini pa se je zmanjšalo za približno 50 oseb.

³² Fran Šink, Razvoj trgovine, Spominski zbornik Slovenije - ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 551.

GEWERBE UND HANDEL IN CELJE IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Zusammenfassung

In der Zwischenkriegszeit in Celje erlebte nicht nur die Industrie, sondern auch Gewerbe und Handel einen Aufschwung. Es prosperierten vor allem Unternehmen, die sich erfolgreich und rechtzeitig auf den Absatzmarkt des neuentstandenen jugoslawischen Staates umorientierten. Der technische Fortschritt, dessen Anfänge bereits in der Vorkriegszeit zu suchen sind, wurde nun noch intensiver. Dies hatte die Entstehung einer Reihe neuer Gewerbebezüge zur Folge, besonders im Bereich der Mechanik, des Automobilismus, der Automechanik, Elektrik und Elektromechanik. Darüber hinaus erfaßte der Fortschritt in der Entwicklung der Technik auch die bereits bestehenden Gewerbebezüge wie etwa das Metallgewerbe, das Tischlerhandwerk, die Strickerei und das Friseurhandwerk, wo elektrische Energie und maschinelle Bearbeitung eingeführt wurden. Gewerbetreibende schlossen sich in dieser Zeit zu Gewerbebesessenschaften zusammen, die durch das neue Gewerbegesetz in Vereinigungen umbenannt wurden.

Normative Bestimmungen im Bereich von Gewerbe und Handel brachte das Gewerbegesetz mit sich, das im Jahre 1932 in Kraft trat und auf der österreichischen Gewerbe-Gesetzgebung beruhte. Dieses teilte die Gewerbe in drei Kategorien ein, je nach dem, ob sie auf Grund einer Bevollmächtigung, einer Konzession oder einer besonderen Genehmigung betrieben wurden.

Die Celjer Gewerbetreibenden waren auch im Vereinsleben aktiv, sie veranstalteten drei Gewerbeausstellungen, und zwar in den Jahren 1922, 1935 und 1937.

Nach anfänglichen Schwierigkeiten orientierten sich die einzelnen Wirtschaftsunternehmen innerhalb weniger Jahre nach dem Ersten Weltkrieg mit Erfolg auf den neuen Absatzmarkt innerhalb des neuentstandenen Staates. Um die Mitte der zwanziger Jahre normalisierten und stabilisierten sich auch die Verhältnisse im Celjer Handel. Es blühte der Kleinhandel, in der Stadt befanden sich mehrere Großhandelsunternehmen, die En-gros-Geschäfte betrieben und die Händler auf dem flachen Lande mit Waren belieferten. In dieser Zeit war ein großer Fortschritt in Celje spürbar. Angestellte im Handelsbereich (Händler, Gesellen und Lehrlinge) schlossen sich organisatorisch in einem Gremium der Händler zusammen.

Gegen Ende der dreißiger Jahre machte sich auch im Handel die Krise spürbar. Die Kaufkraft sank, Mißernten und höhere Transportkosten trieben die Lebensmittelpreise in die Höhe, es mangelte an verschiedenen Waren. Die Händler stellten mehrfach die Frage der hohen Steuern heraus, die den Kleinhandel belasten, das Großkapital jedoch schützen würden, ferner die Frage des verbotenen Hausierhandels, vor allem mit Manufaktur- und Kurzwaren. Eine Konkurrenz stellte für die Händler auch die wachsende Zahl der Konsumvereine und Einkaufsgenossenschaften dar, die bestimmten Käufergruppen Waren zu günstigeren Preisen oder auf günstigere Raten verkauften.

Angesichts der sich ankündigenden Kriegsgefahr wurden wieder Höchstpreise amtlich festgesetzt, jedoch erst nachdem sie kräftig angehoben worden waren. Um die Teuerung abzumildern, wurden Ausschüsse zur Festlegung und Kontrolle von Preisen gegründet, ähnlich wie nach dem Ersten Weltkrieg. Die Folgen solcher Maßnahmen bekamen in großem Maße auch die Händler zu spüren, waren diese doch oft gezwungen, die Waren unter dem Einkaufspreis abzugeben. Alle Händler waren nicht in der Lage, solche Lasten zu tragen. Kurz vor dem Krieg ging daher die Zahl der Handelsbetriebe zurück, auch die Zahl der Beschäftigten nahm ab.

SMALL BUSINESSES AND TRADE IN CELJE BETWEEN WORLD WAR I AND II

Summary

In the period between World War I and II Celje saw great development not only in the industrial, but also in the small business and trade sectors. Especially those enterprises that managed the successful and timely placement of their products and services on the market of the newly-established Yugoslav state prospered. The technological progress that had started in the years before World War I intensified. This resulted in the development of a whole range of new small business branches, particularly those connected to mechanics, the car industry, motor mechanics, electricity and electro-mechanics. Technological progress also brought about the modernisation of the old crafts and small business, such as metallurgy, carpentry, the knitting industry and hairstyling – where electric energy and machines soon started to be used. At the time, the small business sector was organised into trade cooperatives, which after the adoption of the new Craft Law were renamed into associations.

The standards governing the small business and the crafts sector were regulated by the Craft Law, which came into force in 1932 and was based on the Austrian craft legislation. According to the grounds upon which they could operate, the law divided the small businesses into three categories: based on authorisation, on permit i.e. concession, or based on special approval.

The members of Celje's small business sector were active in their associations. In 1922, 1935 and 1937, they successfully organised three exhibitions of crafts in their city. After a few initial problems, individual enterprises successfully redirected their focus onto the new markets in the newly established Yugoslavia only a few years after the First World War. In the mid-1920s the situation in Celje's trade sector normalised and stabilisation followed. In addition to the flourishing business of the small shops, there were several wholesale businesses in the town, which sold their goods in bulk and supplied the shops in the countryside. This was a period of great development and progress for the town. Those employed in trade – shopkeepers, shop assistants and apprentices – were organised in the professional Merchants' Association.

At the end of the 1930's, however, depression loomed over the budding trade in the city. The purchasing power dropped and due to a bad harvest and the growing cost of transport, the prices of the staple foods rose as well. The town experienced a general shortage of goods. Several times, the merchants brought up the question of high taxes which, in their opinion, burdened the small shops and protected the large stores. The issue of the illegal peddling of textile fabrics, manufactured goods and accessories was also frequently addressed. Competition to the merchants was also offered by a growing number of consumers' stores and purchasing cooperatives, which sold their goods at reduced prices or under more favourable terms of payment to various target groups amongst the purchasers.

Due to the approaching danger of war, a ceiling was put on the prices again, but only after they had increased steeply. Just as after World War I, committees for

fixing and controlling prices were established to curb inflation. The consequences of these measures were also felt by the merchants, who had to sell their goods at prices way under the purchase price. Not all storekeepers could deal with these conditions. Subsequently, the number of shop-owners and their employees decreased considerably before World War II.

Žarko Lazarević

**CELJSKI DENARNI ZAVODI
MED OBEMA VOJNAMA**

Prevratno leto 1918 je Slovencem prineslo številne spremembe, pri čemer velja posebej izpostaviti dosledno slovenizacijo javnega življenja. Prenos težišča politične moči na obče slovenski ravni kakor tudi na lokalnem nivoju je v temelju spremenil razmere v Sloveniji. Tem spremembam se niso mogli izogniti niti ali še zlasti ne v Celju. Spremenjene politične razmere so imele vpliv tudi na gospodarsko življenje. Ob tem je treba opozoriti, da so se v gospodarskem življenju te spremembe izražale na različne načine, na lokalni ravni drugače kakor na globalno slovenski.¹ Na ravni gospodarskih subjektov - denarnih zavodov, kar bomo v nadaljevanju obravnavali, so bile spremembe odvisne od statusnega položaja institucije, to je od organizacijske podlage. Razvrščanje denarnih zavodov na javne (regulativne hranilnice), zasebne (bančne delniške družbe) in zadružne (kreditne zadruge, zadružne zveze)² nam tudi daje slutiti, kje so bile možnosti vpletanja politike večje in kje manjše. Nedvomno so bili političnemu ozračju najbolj izpostavljeni javni denarni zavodi, to je regulativne hranilnice, katerih ustanovitelji so bile javnopravne osebe – občine, okraji, dežele. V celjskem primeru sta bili v takem položaju Mestna hranilnica in Južnoštajerska hranilnica, in tu so bile spremembe največje. V nasprotju z njima pa so bile bančne delniške družbe in kreditne zadruge v veliko manjši meri odvisne od političnih dejavnikov.

Celje se je že v času pred prvo svetovno vojno razvilo v pomemben finančni center svojega vplivnega območja. To vlogo je v jugoslovanski dobi še poglobilo, v nekaterih primerih pa tudi preseгло. Tako je npr. Celjska posojilnica, ki se je na začetku dvajsetih preobrazila iz kreditne zadruga v bančno delniško družbo, postala pomemben bančni zavod v slovenskih razsežnostih, zlasti v severovzhodni Sloveniji. Ponudba finančnih storitev je bila v Celju velika in raznolika, prilagojena interesom prebivalstva ožje in širše okolice. Paleta denarnih zavodov je bila široka, segala je od javnih – Mestna in Južnoštajerska hranilnica, bančnih delniških družb – Celjska posojilnica ter zadružnih denarnih ustanov – Zadružna zveza in kreditne zadruga Lastni dom, Trgovsko-obrtna kreditna zadruga, Učiteljska gospodarska in kreditna zadruga in še najpomembnejša med zadrugami – Ljudska posojilnica. Še naprej pa je delovalo tudi vzajemno posojilno društvo "Spar und Vorschussverein", ki je bilo v rokah nemško čutečih Celjanov. Poleg teh domačih, celjskih zavodov, pa so se za naklonjenost Celjanov potegovale še podružnice drugih bank. Tako sta bili v celotnem obdobju do druge svetovne vojne v Celju s svojima podružnicama prisotni še Prva hrvatska štedionica iz Zagreba in Ljubljanska kreditna banka, ki je kot prva slovenska univerzalna banka poslovanje v Celju zastavila že pred prvo svetovno vojno. Nekaj let pa sta v Celju poslovali tudi banki, ki sta imeli velik pomen za slovensko gospodarstvo v celoti. To sta bili Jadransko-podunavska

¹ Več o gospodarskih vidikih sprememb ob vstopu v Jugoslavijo glej Žarko Lazarevič, "Od regionalnega k slovenskemu narodnemu gospodarstvu. Preobrazba slovenske gospodarske strukture v drugi polovici 19. in v 20. stoletju". Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti. Uredila Stane Granda in Barbara Šatej. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998str. 271- 291: isti, "V prvi jugoslovanski državi: okolje, gospodarstvo in prevladujoče ideje". Od kapitalizma do kapitalizma. Izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v 20. stoletju. Uredili Neven Borak, Žarko Lazarevič in Jože Prinčič. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997, Zbirka Ekonomska knjižnica, str. 27-54; isti, Slovensko gospodarstvo v prvi Jugoslaviji. Korak k industrijski družbi. Ljubljana: Modrijan, 1997.

² Žarko Lazarevič, "Razvoj institucij finančnega posredništva v Celju do konca prve svetovne vojne". Iz zgodovine Celja 1848 -1918. Uredila Marija Počivavšek. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1998, Odsevi preteklosti 2, str. 129.

banka, ki je po ustanovitvi druge slovenske univerzalne banke izšla iz Jadranske banke in Slavenska banka iz Zagreba.³

Dvojna izkušnja regulativnega hranilništva

Politično spremenjene razmere po letu 1918 so najbolj čutili v dveh javnih denarnih zavodih, v dveh regulativnih hranilnicah – v Mestni in Južnoštajerski hranilnici. Najbolj izrazito je bilo to pri Mestni hranilnici, ki je bila celotno obdobje od ustanovitve pa do državnega prevrata v letu 1918 trdno v vplivnem območju nemške skupnosti. Prenos politične moči je terjal tudi ustrezne spremembe v hranilnici, ki je morala stopiti v sozvočje z na novo vzpostavljeno politično stvarnostjo. Kakor na drugih področjih tako je tudi v hranilnici stekel proces “slovenizacije” zavoda, staro vodstvo se je moralo umakniti novemu, ki je imelo podporo pri slovenskih političnih veljakah. Tako je bil v hranilnico za nadzornika, v vlogi vladnega komisarja, poslan dr. Vekoslav Kukovec. Obračun s starim vodstvom pa ni bil niti radikalen niti brutalen. Staro vodstvo je ostalo na svojih položajih še celo leto po nastanku nove države, odstavljeno je bilo šele konec decembra 1919. Izgubo delovnih mest posameznih, nemško preveč zagreth, dotedanjih visokih uradnikov so pomagale blažiti odpravnine.⁴

V nasprotju z rutinsko in nebolečo zamenjavo vodstva se druga vprašanja, ki so bila za hranilnico veliko pomembnejša, niso tako hitro reševala. Hranilnica se je v tem času spopadala s hudimi poslovnimi težavami, izstopal je zlasti problem likvidnosti zavoda. Na te težave so bile ljubljanske oblasti večkrat opozarjane, a pravega posluha ni in ni hotelo biti. Poglavitni problem, ki je povzročal veliko brezno v poslovanju in celo ogrožal nadaljnji obstoj hranilnice z nepredvidljivimi posledicami za prebivalstvo, so bila avstrijska vojna posojila. Vodstvo hranilnice je med vojno, da bi navzven legitimiralo svoj patriotizem, a se obenem tudi zne bilo odvečne gotovine, izdatno vpisovalo vojna posojila. Iz bilance celjske Mestne hranilnice za leto 1918 lahko razberemo, da so vrednostni papirji, pri čemer so bila v to rubriko skorajda izključno uvrščena le vojna posojila, predstavljali slabih 30 % – natančneje 28,8 % – bilančne vsote oziroma aktivnih sredstev.⁵

Z novo državo pa so nastopili problemi, plačnika vojnih obveznic ni bilo več, nova slovenska oblast se je že ob razpadanju Habsburške monarhije odrekla kakršnikoli odgovornosti za tovrstne naložbe denarnih zavodov.⁶ Hkrati je treba poudariti, da obnašanje celjske Mestne hranilnice ni bilo osamljeno, prav nič drugače niso v medvojnih razmerah inflacijskega izobilja denarja ravnali drugi denarni zavodi. Po drugi strani pa je res, da so v izkazovanju tovrstnega patriotizma, najbolj prednjačile regulativne hranilnice, ki so bile zaradi svojega javnopravnega značaja

³ Janko Orožen, Denarništvo v Celju. Celje: Ljubljanska banka-Podružnica Celje, 1973, str. 40-43.

⁴ Orožen, nav. delo, str. 43-44.

⁵ Compass Finanzielles Jahrbuch 1924, Band III – Jugoslavien, Ungarn. Wien: Compassverlag, 1924, str. 288.

⁶ Gospodarski odsek Narodnega sveta v Ljubljani je nekajkrat – nazadnje še 25. oktobra 1918 – pozval pravne in fizične osebe, da naj med drugim naložbe v avstrijske državne vrednostne papirje zamenjajo ali za vrednostne papirje delniških družb v tujini akli pravnih oseb iz Slovenije, oziroma naj jih prodajo, ker nova država za njih **ne bo jamčila**. Več o tem glej Jože Šorn, Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919 – 1924. (Uredila Neven Borak in Žarko Lazarević). Ljubljana: Cankarjeva založba, Zbirka Ekonomska knjižnica, 1997, str. 67.

med denarnimi zavodi najmanj odporne na politične pritiske. Tako ni presenetljivo, da so se z odpravljanjem posledic lukenj v bilancah zaradi vojnih posojil, ubadale skorajda vse slovenske regulativne hranilnice, resda v različnem obsegu. Kot celota pa so imele slovenske regulativne hranilnice v vojnih posojilih ob koncu vojne kar petino svojih aktiv, celjska Mestna hranilnica je torej krepko presegala slovensko povprečno raven. Odpisi tovrstnih izgub so se zaradi tako velikega obsega, ki ga ni bilo mogoče hitro nadoknaditi, zato vlekli še globoko v trideseta leta.⁷

Kruta stvarnost je terjala od novega vodstva celjske Mestne hranilnice odpravljanje posledic preteklih odločitev, ki so se v novih razmerah izkazale za povsem zgrešene. Pri tem ji delo ni bilo prav nič olajšano, odpravljanja izgube se je morala lotiti z vso vnemo, saj je dotedanja nemška uprava stala na sicer legitimnem in razumljivem stališču, da je dolžnost nove države, kot naslednice prejšnje, da jamči tudi za vojna posojila. A ljubljanska oblast, z njo pa tudi beograjska, je bila za to vižo gluha. Skladno s tem prepričanjem stara uprava tudi ni storila potrebnih korakov za ublažitev, če že ne za odpravo izgub. Novo vodstvo je potrebna sredstva za pokritje izgube našlo v svojem premoženju, z odprodajo nepremičnin, ki jih je hranilnica lahko pogrešala in z doslednejšo ter naglejšo izterjavo podeljenih posojil.⁸ Tu so bile precejšnje rezerve, saj so nepremičnine in bolj ali manj kratkoročna posojila med aktivnimi postavkami v bilančni vsoti za leto 1918 zavzemale pomemben delež. Skupno so predstavljale približno polovico bilančne vsote, pri čemer nismo upoštevali dolgoročnih posojil, ki so bila zavarovana s hipotekami.⁹

Ti ukrepi novega vodstva so zadostovali; izguba je bila v nekaj letih pokrita. S tem so nastopili pogoji za imenovanje rednega vodstva hranilnice. Svojevrstno, s strani države imenovano "prisilno upravo" naj bi zamenjalo novo vodstvo, imenovano s strani ustanovitelja, to je celjske mestne občine. Pri tem pa se je zapletalo, saj mestni svet ni povsem sprejel predlogov, ki mu jih je ponudil komisar. Bolj kakor strokovnost novega upravnega odbora je mestni svet zanimala politična pripadnost kandidatov. A glede na dejstvo, da je bilo ponujenih imen več, kot je bilo število razpoložljivih mest v upravnem odboru, je mestni svet lahko uveljavil svojo težnjo po paritetni strankarski zastopanosti v upravnem odboru mestne hranilnice, ki je ustrezalo strankarsko političnim razmerjem v mestnem svetu. Odveč je opozorilo, da so se enake zgodbe ponavljale tudi v naslednjih mandatnih obdobjih. Upravni odbor je nato izvolil še ravnateljstvo hranilnice, ki ga je sestavljalo osem članov.¹⁰

⁷ Več o tem glej Drago Potočnik, "Regulativne hranilnice v letih 1930-1932". Trgovski tovariš št. 7-8/1933, str. 108-114.

⁸ Aleksander Videčnik. Denarništvo v Celju - Od hranilnice do banke. Celje: Ljubljanska banka, Splošna banka Celje, 1989, str. 38; Orožen, nav. delo, str. 44.

⁹ Compass, 1924, str. 288.

¹⁰ Člani upravnega odbora so tako postali Vojko Arko, Ivan Bizjak, Joško Bizjak, Anton Božič, ki je bil obenem predsednik upravnega odbora, Karol Felicijan, Drago Gobec, Karol Goričar, obenem tudi podpredsednik upravnega odbora, Juro Hrašovec, Ernest Kalan, Franjo Koren, Silvester Fohn, Janko Lesničar, Franjo Pavlinčič, Franc Steinfelser, Franc Strupi, Viktor Šmigovec in Drago Žabkar. V ravnateljstvo pa je upravni odbor izvolil Vojka Arka kot predsednika, Ivana Bizjana, Antona Božiča, Jurota Hrašovca, Ernesta Kalana, Franja Korena, Franja Pavlinčiča, Rudolfa Strmeckega in Draga Žabkarja kot podpredsednika (Videčnik, nav. delo, str. 40).

Pripomniti velja, da je pokrivanje izgube znatno hromilo poslovanje Mestne hranilnice in je predstavljalo veliko breme pri širitvi in modernizaciji poslovanja, ki so ga terjale spremenjene razmere. Slovenske regulativne hranilnice, z njimi pa neizogibno tudi celjska Mestna hranilnica, so se morale prilagoditi novemu dejstvu. Prilagoditi so se morale novim razmeram, kajti na slovenskem finančnem trgu se je silno zaostрила konkurenca. Na prizorišče so namreč stopile banke, ki so se v slovenskem prostoru namnožile v nekaj letih po prvi svetovni vojni in so regulativnim hranilnicam odvzele znaten del poslovanja.¹¹ Poleg tega so v slovenski prostor močno posegle tudi hrvaške banke. V boju za prihranke prebivalstva, v konkurenci nudenja številnih finančnih uslug, je bilo potrebno modernizirati poslovanje, če je hranilnica želela obdržati dotedanje komitente. Še zlasti zato, ker je bila konkurenca raznovrstnih denarnih zavodov tudi v samem Celju zelo ostra. Modernizacija poslovanja je pomenila uvajanje bančne prakse v vsakodnevno poslovanje hranilnic. Tako je tudi celjska Mestna hranilnica krenila na pot prestrukturiranja svojega poslovanja, krenila je na pot približevanja bančni praksi. Enega prvih in na zunaj najbolj vidnih korakov je storila z uvajanjem tekočih računov v letu 1922, pri čemer je sledila smernicam svojega stanovskega združenja – Zvezi jugoslovanskih hranilnic. Tekoči računi, in s tem povezano predružačenje zunanjega in notranjega načina poslovanja, so nato z leti zavzemali vedno večji delež dejavnosti. Zatrditi je mogoče, da je bila Mestna hranilnica med tistimi slovenskimi regulativnimi hranilnicami, ki se ni uspela docela prilagoditi duhu novega časa.¹²

Poslovanje Mestne hranilnice je bilo v obdobju med vojnama težavno, povsem normalne razmere so bile le v drugi polovici dvajsetih let, saj se je hranilnica v prvi polovici dvajsetih let ubadala s pokrivanjem izgube na račun vojnih posojil, trideseta leta pa so bila leta velike gospodarske krize, ki so jo denarni zavodi še kako občutili. Mestna hranilnica pa v tem oziru ni mogla biti nobena izjema. Za ponazoritev teh razmer bomo uporabili podatke o gibanju obsega hranilnih vlog v obdobju 1923 do 1940, ki več kot nazorno ilustrirajo postavljeno trditev.

Že delen vpogled, kar nenazadnje predstavljajo hranilne vloge, v poslovanje hranilnice več kot očitno priča o različnih gospodarskih ciklih, skozi katere je hranilnica šla. Ti ciklusi so povsem enaki slovenskim značilnostim, docela se ujemajo z usodo drugih denarnih zavodov v Sloveniji. Zaradi ustrezne odrešitve pri vojnih posojilih, ne da bi bili vlagatelji oškodovani, je bil ugled Mestne hranilnice, tudi na podlagi predvojnih izkušenj, še vedno znaten. Tako so vloge v dvajsetih letih skokovito naraščale, absolutni višek njihovega obsega je bil dosežen ob koncu dvajsetih in na začetku tridesetih let, natančneje leta 1931. S tem skladen je bil tudi trend naložb v posojila in druge denarne zavode. V istem času so v hranilnici zabeležili njihovo najvišjo raven, ki je npr. v letu 1930 celo nekoliko

¹¹ Več o tem glej Drago Potočnik, "Slovensko denarništvo 1918 - 1938". Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana: Jubilej, 1939, str. 445-456.

¹² Več o tem glej Drago Potočnik, "Regulativne hranilnice v letih 1932-1935". Trgovski tovariš št. 11-12/1936, str. 185-192.

presegala vsoto vlog.¹³ To je navsezadnje tudi razumljivo, saj je bil to čas gospodarske konjunktore in velike likvidnosti denarnih zavodov nasploh.

Gibanje obsega vlog pri celjski mestni hranilnici¹⁴			
Leto	Obseg vlog v dinarjih	Indeks	Verižni indeks
1923	11,242.469	100	100
1924	16,781.726	149	+ 49
1929	44,533.692	396	+ 165
1930	48,776.000	433	+ 9
1931	53,400.000	474	+ 9
1933	41,648.565	370	- 7
1935	37,639.370	334	- 10
1936	35,888.467	319	- 5
1938	23,325.257	207	- 35
1939	22,973.590	204	- 2
1940	19,261.205	171	- 17

Ugodnih poslovnih rezultatov v teh letih ni kvarila niti druga zgrešena poslovna poteza, zaradi katere je hranilnica utrpela znatne izgube. Kot mnogi drugi, ne samo celjski denarni zavodi, temveč tudi slovenski, se je Mestna hranilnica skušala rešiti pasti presežne likvidnosti sredi dvajsetih let z vlaganjem denarja v zagrebško Slavensko banko, kar je bilo toliko lažje, ker je slednja imela v Celju svojo izpostavo. A v tistem trenutku racionalna odločitev za naložbe, ki so obetale nadpovprečen donos, se je kmalu izkazala za prvovrstni polom. Slavenska banka je namreč septembra 1926 zašla v hude poslovne zagate; ustavila je izplačevanje vlog, kmalu zatem pa je sledila še uvedba stečaja. Osnovni razlog propada Slavenske banke je bil v ekspanzivni bančni investicijski politiki, ki ni bila krita s stvarno obstoječimi lastnimi finančnimi viri, temveč je slonela na tujih kratkoročnih sredstvih. Nesorazmerje ročnosti lastnih naložb v primerjavi z upniškimi terjatvami je banko neizogibno vodilo v stečaj in likvidacijo.¹⁵ Ob tem je šlo v nič skorajda štiri milijone dinarjev Mestne hranilnice, z njimi pa tudi sredstva drugih celjskih zavodov, saj Mestna hranilnica ni bila edina v Celju, ki je nasedla mamljivim ponudbam zagrebških bankirjev. Kaj kmalu je v stečajnem postopku, ki se je zaključil leta 1930, postalo jasno, da ni moč računati na izterjavo naložbe. Mestna hranilnica je morala misliti na pokritje izgube. Pri tem so bile razmere vodstvu naklonjene; vsakoletni uspešni poslovni izidi so omogočili oblikovanje posebnega namenskega rezervnega sklada za popolno pokritje izgube na račun Slavenske banke.¹⁶

¹³ Naložbe v posojila in druge banke so v letu 1930 znašale malo manj kot 50 milijonov dinarjev (Orožen, nav. delo, str. 47).

¹⁴ Videčnik, nav. delo, str. 46. Podatek za leto 1930 je objavil Orožen, nav. delo, str. 47. Podatek za leto 1931 pa je objavil Potočnik, Trgovski tovariš št. 11-12/1936, str. 190. Indeksno primerjavo smo izračunali sami na osnovi teh podatkov.

¹⁵ Več o Slavenski banki glej Lojz Tršan, "Propad Slavenske banke - največji finančni šok med obema vojnoma v Sloveniji". Borec – Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo, april 1944, št. 529-531, str. 368-374.

¹⁶ Orožen, nav. delo, str. 47.

V naslednjih letih pa je prišlo do upadanja hranilnih vlog, kajti velika gospodarska kriza je učinkovala z vso silovitostjo. Denarni zavodi so krizo občutili predvsem v velikem nezaupanju prebivalstva v njihovo delo. Enake usode je bila deležna tudi Mestna hranilnica. Varčevalci so se postavili v dolge vrste in terjali izplačilo vlog v celoti. Tako kot drugi zavodi je tudi Mestna hranilnica v začetku skušala ustreči zahtevam vlagateljev. A dolgo ni mogla vztrajati v tem početju, saj je bil razkorak med dospelostjo lastnih terjatev in upniških zahtev prevelik. Hranilnica svojih terjatev zaradi splošno prisotne nelikvidnosti med krizo ni mogla docela izterjati, ne posojil ne naložb pri drugih denarnih zavodih. Med celjskimi zavodi je bila Mestna hranilnica najbolj izpostavljena,¹⁷ tako da ni presenetljivo, da je kakor drugi zavodi pričela zavlačevati izplačevanje. To brez kančka dvoma ni imelo ugodnih učinkov na boniteto zavoda v celjskih razmerah. Še zlasti zato ne, ker so mnogi varčevalci ubrali sodno pot, Mestno hranilnico so s tožbami želeli prisiliti k izplačilu celotnih vlog, namesto obročnega izplačevanja. Tožili so jo celo člani njenega lastnega vodstva, njenega upravnega odbora.¹⁸ Nezaupanje do Mestne hranilnice je zaradi neizpolnjevanja danih obljub varčevalcem samo naraščalo, kar se je izražalo v strmem padcu hranilnih vlog. Zadrego Mestne hranilnice je spretno izkoriščala Celjska posojilnica, ki je z razpoložljivo gotovino od njenih varčevalcev odkupovala hranilne knjižice po nižji vrednosti od vložne in nato od Mestne hranilnice terjala izplačilo vlog v polni nominalni višini.¹⁹ Skladno z upadanjem vlog je seveda upadalo tudi drugo poslovanje, tako podeljevanje novih posojil kot tudi drugih naložb.

Na drugi strani je treba poudariti, da je Mestna hranilnica doživljala povsem enako usodo kakor njeni varčevalci. Pri izterjavi lastnih naložb v drugih denarnih zavodih – Hranilnici dravske banovine in Mariborski posojilnici na primer. Ravno tako so velike likvidnostne težave Mestni hranilnici povzročala posojila mestni občini, šlo je za velike vsote. Le-ta, navkljub ustanoviteljstvu in s tem tudi soodgovornosti za njeno usodo, ni kazala prevelike vneme za poravnavo svojih dolgov, čeprav bi s tem precej omilili likvidnostne težave v hranilnici. Naravnost osupljivo je, da v takih razmerah, ki so resno pretile z likvidacijo Mestne hranilnice, ne vodstvo – ki so ga v drugi polovici dvajsetih in v tridesetih letih sicer pogosto menjavali – ne mestna občina ni posegla po zakonsko dovoljenih možnostih omejitve izplačil, ki jo je nudil obširen skupek zakonov in uredb o zaščiti kmetov in denarnih zavodov.²⁰ Ti zakoni in urede so denarnim zavodom namreč omogočali zakonito, v bistvu prisilno, prekvalifikacijo kratkoročnih terjatev v dolgoročne.

Ravnanje uprave in mestne občine je bilo toliko bolj nerazumljivo, ker je ta zakonodaja še kako vplivala na poslovanje hranilnice, saj je hranilnici onemogočala dostop do njenih terjatev. Obstajali so tudi sumi, da hranilnica ni imela enakega pristopa do vseh dolžnikov, pri čemer merilo ni bila gospodarska moč posameznega dolžnika. Blažja naj bi bila do tistih dolžnikov, ki so bili v političnem sozvočju z upravo, v nasprotju do drugače opredeljenih, pri katerih je

¹⁷ Orožen, nav. delo, str. 47.

¹⁸ Videčnik, nav. delo, str. 42.

¹⁹ Videčnik, nav. delo, str. 41.

²⁰ Več o tem glej Žarko Lazarevič, Kmečki dolgovi na Slovenskem. Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848-1948. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994, str. 127-142.

bolj strogo uveljavljala pogodbeno določila. V vodstvu in mestnem svetu so se sicer na eni od sej, katere sklepi naj bi bili tajni, odločili, da hranilnica zaprosi za zakonsko zaščito, vendar uprava tega ni izvedla. Glas o tem sklepu pa je navkljub zaupnosti kaj kmalu prišel v javnost. Posledice razkritja so bile takojšnje, dvig vlog se je še povečal, likvidnost hranilnice pa strmo padla. Delna sanacija hranilnice – oziroma premostitev najbolj perečih likvidnostnih težav, ki so ostale prisotne še vse do izbruha druge svetovne vojne – je bila izvedena v letu 1937. Takrat je Mestna hranilnica dobila posojilo pri Državni hipotekarni banki, hkrati pa je ista banka odobrila posojilo tudi celjski občini, da je lahko poravnala svoje dolgove pri hranilnici. Sredstev, ki jih je imela hranilnica naložene pri Hranilnici dravske banovine, pa v Celju v celotnem znesku niso videli niti do vojne.²¹

Ob koncu razpravljanja o celjski Mestni posojilnici se velja še nekoliko pomuditi pri nekaterih drugih vidikih. Povsem umestno je opredeliti mesto Mestne hranilnice v slovenskem prostoru, oziroma opredeliti njena razmerja do drugih slovenskih regulativnih hranilnic na primeru vlog. Pri tem bomo v ospredje postavili podatke iz let 1913, 1931 in 1935. Se pravi, da smo z izbiro podatkov tudi opredelili gospodarske razmere. Tako je leto 1913 zadnje predvojno normalno poslovno leto, ko še ni bilo vojne inflacije; leti 1930/31 predstavljata višek konjunktornega ciklusa v denarništvu v obdobju med vojnama; leto 1935 pa vsaj na generalni ravni označuje usihanje razdiralne moči velike gospodarske krize. Ko opazujemo višino vlog, nam pred oči stopi za Mestno hranilnico neugodno dejstvo, kajti njen delež v vsoti prihrankov vseh slovenskih regulativnih hranilnic je upadal. Resda malenkostno, a vendar. Tako so vloge pri celjski Mestni hranilnici v letu 1913 predstavljale 5,64 %, v letu 1931 4,12 % in v letu 1935 še polne 4 %. Ti podatki pričajo, da se je celjski delež znotraj celotnega obsega vlog pri regulativnih hranilnicah na slovenski ravni znižal za 30 %. Da je Mestni hranilnici resnično pojemala sapa, nam govori tudi relativna primerjava višine vlog. Če kot izhodiščno vrednost vzamemo višino vlog v celjski Mestni hranilnici v letu 1913 in jih primerjamo z obsegom vlog v letih 1931 in 1935, ugotovimo, da se je obseg varčevanja rapidno znižal. V letu 1931 so vloge predstavljale le še 45 %, štiri leta kasneje ob koncu krize pa bornih 36 % tistih iz leta 1913.²² Navkljub vsemu napredku in širitvi poslovanja lahko zatrdimo, da pomeni čas po prvi svetovni vojni za celjsko Mestno hranilnico obdobje relativnega nazadovanja in izgubo nekdanjega položaja vodilnega celjskega denarnega zavoda. Ob vseh kadrovskih in poslovnih pretresih pa to ni bilo prav nič nenavadnega.

Z letom 1918 se je spremenila tudi vloga Južnoštajerske hranilnice, ki je poslovala v lastni stavbi na tedanji Cankarjevi ulici 11. Porojena iz političnih nagibov – zaradi celjskih in širše spodnještajerskih nemško-slovenskih bojev, v Celju samem pa je bila tudi dodatna protiutež nemško opredeljeni Mestni hranilnici – je v novih razmerah prevlade slovenskega političnega hotenja morala iskati svoje novo mesto. Iskanje mesta na celjskem denarnem trgu pa v njenem primeru ni bilo tako

²¹ Videčnik, nav. delo, str. 44-45.

²² Izračunano na osnovi podatkov in z uporabo metodologije Draga Potočnika. Glej Potočnik, Trgovski tovariš št. 11-12/1936, str. 189-190.

burno kot v primeru Mestne hranilnice. Južnoštajerske hranilnice niso pretresale take kadrovske in poslovne težave. V miru je še naprej opravljala svoje poslanstvo in se posvečala svojemu osnovnemu cilju: zbiranju vlog, plemenitenju zbranega denarja in varnemu poslovanju. Tudi vpliv njenih ustanoviteljev, to je okrajev Gornji Grad, Sevnica, Šmarje, Šoštanj in Vrnsko, nikakor ni bil tako velik kakor pri Mestni hranilnici, kjer so se strankarski politični boji iz mestnega sveta skozi imenovanja v upravni odbor prenašali tudi v mestno hranilnico samo. Ustanoviteljski okraji so se zadovoljili z dobičkonosnim poslovanjem Južnoštajerske posojilnice in nadzorom, ki so ga opravljali s svojimi predstavniki v upravnem odboru.²³ Vanj so imenovali skorajda izključno politično in gospodarsko pomembne može iz Celja in bližnje okolice. Navsezadnje je bilo tako boljše za obe strani, tako za nosilce ustanoviteljskih pravic kot tudi za hranilnico samo. Z brzdanjem skušnjave po prevelikem vplivu na poslovno politiko je bilo utečenemu vodstvu,²⁴ ki se je rutinsko zamenjevalo brez pretresov, omogočeno upravljati z nemajhnimi denarnimi vsotami v dobro hranilnice in s tem tudi ustanoviteljskih okrajev. Južnoštajerska hranilnica je bila namreč močan in nezanemarljiv podpornik napredka ustanoviteljskih okrajev, le-ti so bili namreč njeni največji posojilojemalci.

Ob ustanovitvi je bilo hranilnici določeno široko področje dela, kar je dokazovalo že samo ime, držala pa se je je tudi izrazita politična konotacija, saj je njeno ime in pomen med prebivalstvo Spodnje Štajerske prenašala tudi slovensko opredeljena duhovščina. Vanjo so se stekale slovenske vloge z veliko širšega območja, kot je bila celjska okolica. Njena umestitev v Celje je bila logična, ne samo zaradi ustanoviteljskih okrajev, temveč tudi zaradi opore, ki sta jo hranilnici lahko nudili Celjska posojilnica in Zadrružna zveza v Celju. Vendar se je vloga Južnoštajerske hranilnice v tej obliki v povojnih letih izčrpala. Ker je po svojem delokrogu in številu ustanoviteljev hranilnica presegala lokalni pomen, istočasno pa je mariborska oblast želela imeti svoj denarni zavod, kakor ga je imela ljubljanska s Kranjsko hranilnico, so jo v letu 1929 preoblikovali. Ustanoviteljske pravice so od okrajev prešle na mariborsko oblast, ki je odpravila Južnoštajersko hranilnico.

²³ V letu 1924 sta upravni odbor vodila Juro Hrašovec kot predsednik, Josip Vrečko kot podpredsednik. Odborniki, ki so zastopali okraj Gornji grad, so bili Matija Goričar, Franc Kolenc, Franc Natek in Martin Zidar, Ignacij Fludernik. V imenu okraja Sevnica so v upravnem odboru sedeli Ernest Kalan, Anton Kunej, Ludovik Smole ter Karol Cimperšek. Okraj Šmarje je za zastopanje svojih interesov delegiral Ivana Bohanca, Josipa Kartovška, Antona Podgorška, Franca Ferlinca in Jakoba Vrečka. V Šoštanju pa so se odločili za Josipa Kotnika, Franca Mayerja, Miloša Levstika, Josefa Skazo in Matka Zalarja. V okraju Vrnsko pa so menili, da jih bodo najprimerneje zastopali Anton Cestnik, Matija Bošnjak, Franc Schauer in Franc Zdolšek (Poročilo in računski sklep Južnoštajerske hranilnice v Celju za XXXVI. upravno leto 1924).

²⁴ V letu 1924 so ravnateljstvo sestavljali Juro Hrašovec kot predsednik in Josip Vrečko kot podpredsednik, člani ravnateljstva pa so bili Anton Cestnik, Franc Ferlinc, Matija Goričar, Ernest Kalan, Josip Kartovšek, Josip Kotnik, Anton Kunej, Miloš Levstik in Franc Natek. Kot uradniki pa so bili zaposleni Šimon Wutt kot upravnik, Franc Korun kot knjigovodja in Ivan Kocuvan kot pristav. Tri leta pozneje je sicer prišlo do sprememb v vodstvu, tako da so hranilnici operativno vodili Franc Natek kot predsednik in Anton Ogrizek kot podpredsednik ravnateljstva. Člani ravnateljstva pa so bili Anton Fazarinc, Franjo Fischer, Juro Hrašovec, Peter Jurak, Miloš Levstik, Vinko Prelog, Alojz Rakun in Josip Vrečko. Prenova vodstva je torej ohranjala potrebno kontinuiteto v kadrovske zasledbi. Uradniki v tem letu pa so bili Oskar Černelč kot vodje, Fran Korun kot blagajnik in Ivan Kocuvan kot knjigovodja (Poročilo in računski sklep Južnoštajerske hranilnice v Celju za XXXVI. upravno leto 1924; Južnoštajerska hranilnica v Celju, 1927. Letno poročilo Južnoštajerske hranilnice v Celju za devetintrideseto upravno leto 1927).

Preoblikovala jo je v podružnico Oblastne hranilnice mariborske oblasti, ki je z veliko mero samostojnosti nadaljevala svoje dotedanje delo, vendar v veliko večjem obsegu kot dotlej. A s tem še ni bilo konec statusnega spreminjanja. Z uvedbo banovin in ukinitvijo oblastnih samouprav so v Ljubljani sklenili, da se združijo Kranjska hranilnica in Oblastna hranilnica mariborske oblasti v enoten zavod z imenom Hranilnica dravske banovine, v Celju pa je še zmeraj ostala podružnica z imenom Hranilnica dravske banovine, Maribor - podružnica Celje. Samoumevno je bilo, da so ustanoviteljske pravice in dolžnosti (jamstvo za vloge in pravilnost poslovanja) prešle na nov upravni organ, to je na Dravsko banovino,²⁵ ki je jamčila z vsem svojim premoženjem, poleg tega pa še s svojimi davčnimi prihodki.²⁶ Bolj trdno in ugledno jamstvo je pripomoglo, da se je poslovanje v Celju nekoliko bolj razmahnilo, pridobiti so si uspeli tudi denarno bolj trdno stoječe komitente.²⁷

Kakšni pa so bili rezultati poslovanja v novi državi? To dimenzijo, ki je bila najpomembnejša, bomo predstavili z analiziranjem bilančnih števil v letih 1919-1927, dokler je Južnoštajerska hranilnica poslovala kot samostojna gospodarska oseba. Najprej si oglejmo nekatere pomembne postavke, ki so opredeljevale poslovanje hranilnice, in to v nominalnih zneskih, a tudi v relativnih primerjavah.

**Pregled obsega poslovanja Južnoštajerske hranilnice
v letih 1919–1927 v dinarjih²⁸**

Leto	Denarni promet	Stanje vlog	Stanje posojil	Vrednostni papirji	Bilančna vsota	Rezervni sklad
1919	6,084.877	3,181.498	284.288	762.077	3,183.177	39.114
1920	7,981.208	4,256.171	323.300	779.185	4,257.942	39.114
1921	13,223.518	5,941.742	834.175	1,517.069	5,952.824	39.114
1922	14,970.006	6,280.039	2.401.973	1,463.331	6,297.325	39.114
1923	16,788.072	7,208.905	2,885.115	1,323.126	7,221.847	39.114
1924	22,430.635	7,890.752	3,280.443	660.000	8,070.218	71.058
1925	41,906.569	11,094.265	3,329.543	660.000	11,253.118	149.917
1926	38,910.298	13,729.232	4,023.779	1,086.382	13,801.089	339.774
1927	52,179.262	16,191.532	9,434.199	1,085.624	16,368.149	441.215

²⁵ Spominski zbornik Slovenije, str. 612.

²⁶ Compass. Financijalni godišnjak/ Finanzielles Jahrbuch, 1937, Jugoslavija/Jugoslavien. Wien: Compassverlag, 1937, str. 611.

²⁷ Spominski zbornik Slovenije, str. 613.

²⁸ Južnoštajerska hranilnica v Celju, 1927. Letno poročilo Južnoštajerske hranilnice v Celju za devetintrideseto upravno leto 1927. Kronske vrednosti do leta 1923 smo preračunali v dinarske po uradnem tečaju menjave 4 krone za en dinar, da bi nam bila omogočena ustrezna primerljivost posameznih postavk in izračunavanje dolgoročnih trendov.

**Kazalci poslovanja Južnoštajerske hranilnice v letih 1919 –1927
v indeksnih primerjavah (1919=100)²⁹**

Leto	Denarni promet		Stanje vlog		Stanje posojil		Vrednostni papirji		Bilančna vsota		Rezervni sklad	
	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks
1920	131	+31	133	+33	113	+13	102	+2	133	+33	100	0
1921	217	+65	186	+37	293	+159	199	+95	187	+40	100	0
1922	246	+13	197	+5	844	+188	192	-4	197	+5	100	0
1923	275	+11	226	+14	1014	+20	173	-10	226	+14	100	0
1924	368	+33	248	+9	1153	+13	86	-50	253	+11	181	+81
1925	688	+86	348	+40	1171	+1	86	0	353	+39	383	+111
1926	639	-8	431	+23	1415	+20	142	+65	433	+22	868	+126
1927	857	+34	508	+17	3318	+134	142	0	514	+18	1128	+129

Pregled posameznih rubrik nam pokaže, da je obseg poslovanja v poprečnih letih naglo naraščal, o čemer pričajo tako vloge kot tudi obseg posojil. Vse to pa je spremljala nekoliko bolj umirjena in manj skokovita rast bilančne vsote, ki je najbolj sintetičen kazalec bančnega poslovanja, saj kaže, s koliko stvarno obstoječimi sredstvi je posloval denarni zavod. Na primeru Južnoštajerske hranilnice se nam skozi njeno poslovanje potrjujejo razmere, ki so v tem obdobju prevladovali v slovenskem prostoru. Vloge so naglo naraščale tja do leta 1921/1922. V naslednjih treh letih je prišlo do upočasnitve naraščanja, a vloge so v drugi polovici dvajsetih let pričele ponovno nagleje naraščati, vendar na nižji ravni kakor na začetku dvajsetih let. Povsem enaka tendenčna gibanja zasledimo pri posojilih, vendar praviloma z enoletnim zamikom. To je tudi razumljivo, saj je hranilnica pri prebivalstvu morala najprej zbrati prosta denarna sredstva, da jih le lahko usmerila v posojila.

Ob nastanku nove države so se tudi pri Južnoštajerski hranilnici spraševali, kam z obveznicami vojnih posojil, ki jih ni bilo tako malo. Glede na strukturo bilance z dne 31. decembra 1918, je rubrika vrednostnih papirjev, ki so jo tako rekoč v celoti sestavljale le obveznice vojnih posojil, predstavljala kar 27 % bilančne vsote. To je bilo resda malenkost manj kot pri Mestni hranilnici, a še zmeraj zelo veliko. Tudi pri Južnoštajerski hranilnici je z vstopom v novo državo v bilancah zavezala velika luknja, ki jo je bilo nujno pokriti. V hranilnici teh težav niso obešali na veliki zvon. Ker rešitve od zunaj niso mogli pričakovati, so k saniranju svojega poslovanja pristopili sami. Izgubo, ki je nastala zaradi vojnih obveznic, so v nekaj letih pokrili iz lastnih sredstev. To nam dokazuje sledeči izračun. Ko odštejemo vsoto vrednostnih papirjev iz leta 1918, se približamo seštevkam vrednostnih papirjev iz leta 1924. Hranilnica je odpisovala vojna posojila na račun vsakoletnih dobičkov in tako postopoma likvidirala izgubo, kar nam potrjuje tudi nespremenjena vsota rezerv v tem času. Rezervni sklad je pričel naraščati šele po letu 1924, vendar je bil, tako kot je bilo pri regulativnih hranilnicah v navadi, majhen. Vsekakor premajhen, da bi lahko iz njega naenkrat pokrili morebitne večje izgube.

Dosedanji podatki so prikazovali le zunanjo podobo poslovanja. Da bi spoznali tudi notranjo dinamiko poslovanja, moramo preiti k analiziranju same strukture bilanc in relativnih deležev posameznih bilančnih postavk. Tako se nam namreč izrišejo tudi

²⁹ Navadni in verižni indeks sta izračunana na podlagi podatkov iz zgornje opombe.

strukturni premiki v poslovanju, ki nam drugače ostanejo zakriti. Pri tem je potrebno drobno opozorilo, da tovrsten prikaz pri regulativnih hranilnicah – enako velja tudi za kreditne zadruge – ne pride toliko do izraza, ker gre za zelo omejen domet poslovanja. Poslovanje regulativnih hranilnic vsebinsko ni bilo tako razčlenjeno kot bančno, število finančnih instrumentov je bilo v primerjavi z bankami skromno. Nazorno bomo to razliko spoznali v primeru analize poslovanja Celjske posojilnice, ki se je, kot že rečeno, iz kreditne zadruge preobrazila v bančno delniško družbo. V naslednji tabeli primerjamo poslovna izida v letih 1924 in 1927, ki nam pokažeta nekatere značilne premike v poslovanju Južnoštajerske hranilnice v dvajsetih letih.

Struktura bilanc Južnoštajerske hranilnice v letih 1924 in 1927 v dinarjih ³⁰				
AKTIVA				
Postavke	Leto 1924		Leto 1927	
Posojila:	3,280.443	41,00 %	9,434.199	57,00 %
– hipotekarna	(2,417.590)		(3,071.103)	
– občinska	(862.853)		(6,363.096)	
Obresti posojil	130.175	1,60 %	165.550	1,01 %
– zaostale obresti	(118.876)		(146.161)	
– zaostale zamudne obresti	(11.299)		(19.389)	
Naložbe v zavodih	3,924.681	48,00 %	5,470.332	33,42 %
Poštna hranilnica na Dunaju (odpisano)	15.764		–	
Poštna hranilnica ³¹	8.171		15.438	
Predhodni znesek	–		5.590	
Vrednostni papirji:	680.979	8,45 %	1,085.624	6,63 %
– glavnica	(660.000)			
– tekoče obresti, kuponi	(20.979)			
Inventar	6.301		18.977	
Knjige in tiskovine	475		981	
Blagajna	38.989		171.455	
PASIVA				
Hranilne vloge	7,890.752	97,00 %	16,191.532	98,92 %
Predplačane obresti posojil	17.834		37.066	
Čisti dobiček	161.631	2,00 %	139.550	0,85 %
BILANČNA VSOTA	8,070.218		16,368.149	

Bilančne številke so zgovorne. Že na prvi pogled kažejo, da se je poslovanje zelo razmahnilo, bilančna vsota se je med letoma 1924 in 1927 tako podvojila. Znotraj obeh bilančnih vsot pa na aktivni strani zelo izstopajo posojila. Njihov obseg v letu

³⁰ Poročilo in računski sklep Južnoštajerske hranilnice v Celju za XXXVI. upravno leto 1924; Južnoštajerska hranilnica v Celju, 1927. Letno poročilo Južnoštajerske hranilnice v Celju za devetintrideseto upravno leto 1927. Procenti, ki so navedeni pri posameznih pomembnejših bilančnih postavkah, pomenijo delež teh postavk v bilančni vsoti analiziranega leta.

³¹ V letu 1924 poštna hranilnice še ni bilo, temveč je v Ljubljani deloval Poštno čekovni urad SHS. Ime Poštna hranilnica uporabljamo že v tem letu zaradi jasnosti in kasnejšega preimenovanja.

1927 je glede na leto 1924 zrasel bolj, kot se je povečala bilančna vsota, skorajda za trikrat. Zelo zanimiva pa je struktura posojil, saj nam nazorno priča o pomenu hranilnice za ustanovitelje. Ustanoviteljstvo namreč ni prinašalo samo dolžnosti, temveč tudi pravice. Ustanovni okrajji so v hranilnici imeli pomembnega upnika, ki jim je v letu 1927 za posojila, največkrat so bila dolgoročne narave, zaračunal 8 % obresti, kar je bilo za odstotno točko manj, kot je zaračunavala drugim javnopravnim osebam (občinam, okrajem) in posameznikom pri najemanju hipotekarnih posojil. Sicer pa se je obrestna mera za hipotekarna posojila po letu 1924 zniževala. Tako je v letu 1924 znašala 12 %, odtegnili so tudi 2 % provizijo. V letu 1925 so se posojila pocenila, saj je obrestna mera padla za dva odstotka, hranilnica pa je tudi prenehala zaračunavati provizijo. Za ustanovne okraje je bila nižja še za odstotek. V letu 1926 pa so obrestne mere dosegle raven, ki je veljala tudi v letu 1927.³²

Struktura posojil razkriva, da je silno porasel delež posojil politično-upravnim dejavnikom: občinam in okrajem. Razlike, ki so nastale v borih treh letih, so presenetljive, saj so bila še leta 1924 občinska posojila v krepkem zaostanku za hipotekarnimi, predstavljala so le 35 % hipotekarnih. Tri leta pozneje so bile razmere diametralno nasprotno, občinska posojila pomenijo namreč kar dve tretjini vseh posojil, pri čemer so hipotekarna dosegala le še polovico občinskih. Hipotekarna posojila so se v tem času spodobno povečala za sicer krepkih 27 %, vendar je bila ta rast prav malenkostna v primerjavi z občinskimi posojili, ki so narasla za več kot sedemkrat. Ti podatki nedvomno pričajo o spremenjeni vlogi hranilnice, o njeni drugačni poslovni politiki, ki je zanemarjala posameznika (kmete, trgovce, obrtnike, podjetnike, itd...) in njegove potrebe po zadolževanju. Čedalje več zasebnih sredstev, kar so bile vloge pri njej, je preusmerjala v kreditiranje javne porabe. Tudi v tem početju Južnoštajerska hranilnica ni bila nobena izjema, zelo podobno je ravnala tudi večina drugih regulativnih hranilnic v slovenskem prostoru.

Druga najpomembnejša postavka so bile naložbe. Vodstvo Južnoštajerske hranilnice je viške gotovine, ki so jo lahko pogrešali, ker zanjo ni bilo povpraševanja, naložilo v druge denarne zavode. Pri tem ni posegalo zelo daleč, saj so bile možnosti v samem Celju velike. Tako so imeli znatne zneske pri Celjski posojilnici in podružnici Ljubljanske kreditne banke, kjer so bili njihovi depoziti obrestovani znatno višje, kot so sami plačevali svojim vlagateljem. Tudi Južnoštajerska hranilnica se ni ubranila skušnjave in je del svojih prostih sredstev zaupala Slavenski banki, oziroma njeni celjski podružnici,³³ ko je bila ta še na dobrem glasu. Naložbe pri bankah so se od leta 1924 do leta 1927 sicer zvišale, nominalno za 39 %, vendar so relativno glede na vsakokratno bilančno vsoto v teh treh letih nazadovale za slabo tretjino.

Povsem enak trend gibanja beležimo tudi pri rubriki vrednostni papirji. Tudi tukaj je prišlo do povečanja vsote, vendar pa je ta postavka glede na njen delež v bilančni vsoti v letu 1927 upadla v primerjavi s tremi leti poprej za dobro petino. Sestava

³² Južnoštajerska hranilnica v Celju, 1925 in 1926. Poročilo in računski sklep za sedemintrideseto upravno leto 1925. Poročilo in računski sklep za osemintrideseto upravno leto 1926.

³³ Južnoštajerska hranilnica v Celju, 1925. Poročilo in računski sklep za sedemintrideseto upravno leto 1925.

portfelja vrednostnih papirjev je bila tako leta 1924 kot leta 1927 enostranska, saj je šlo samo za državno "7 % investicijsko posojilo".³⁴ V letu 1927 novih nakupov ni bilo. Obseg naložb v vrednostne papirje je ostal na isti ravni kot leto poprej, ko so s popustom v višini 21 % dokupili nominalno za pol milijona dinarjev obveznic tega posojila in tako dosegli vsoto, ki je bila nekoliko nad milijonom dinarjev.³⁵ Omeniti velja še, da se je zelo povečala gotovina v blagajni, kar je bilo nujno glede na zvečan obseg poslovanja.

V okviru postavk pasive je treba takoj povedati, da odražajo skromen repertoar finančnih storitev, ki jih je opravljala hranilnica. Njena edina naloga na tej strani je bilo sprejemanje in obrestovanje hranilnih vlog prebivalstva in drugih pravnih oseb, kar je iz podatkov več kot razvidno, saj je prišlo do velikega dviga hranilnih vlog. Obrestne mere so, v skladu z gibanjem v slovenskem prostoru, tako za posojila kot tudi za hranilne vloge padale. V letu 1924 so tako znašale v odvisnosti od značaja vloge, na vpogled ali s krajšimi oziroma daljšimi odpovednimi roki, od 6 do 9 %. V naslednjih letih so se obresti zniževale, tako da so v letu 1927 dosegale višino med 5 in 6 %, odvisno od tipa vloge. Vseskozi pa je hranilnica svojim vlagateljem plačevala rentni davek (to je davek na obresti) iz lastnih sredstev in ga ni odtegovala vlagateljem.

Na tem mestu nas v oči naravnost bode velik padec vrednosti dobička, ki je upadel tako nominalno kot tudi relativno. Glede na relativni delež v bilančni vsoti se je v letu 1927 zmanjšal kar za več kot dobro polovico (57,5 %), kar priča o upadanju dobičkonosnosti Južnoštajerske hranilnice v drugi polovici dvajsetih let. Podrobnejša razmerja in sama struktura računa izgube in dobička je razvidna iz naslednje tabele, ki prikazuje strukturo izdatkov in prejemkov, ravno tako primerjalno za leti 1924 in 1927.

³⁴ To posojilo je z izdajo obveznic najela jugoslovanska država v letu 1921, da bi obnovila med vojno porušene prometnice: ceste, mostove, železnice. Sporazum o posojilu je sklenila z konzorcijem jugoslovanskih bank iz cele države. Posojilo je bilo emitirano v vrednosti polovice milijarde dinarjev, obrestna mera je bila določena na 7 %, od tod tudi ime posojila, odplačilna doba pa na 50 let. Dejanska vsota posojila je dosegla 382,6 milijona dinarjev, preostanek obveznic je od denarnih zavodov odkupila Narodna banka. Vendar pa celotna dosežena vsota ni bila vložena v prometno infrastrukturo, temveč so z njo pokrivali tudi proračunske luknje pri posameznih ministrstvih. Za ta namen je bilo v obliki začasnih posojil porabljen kar tretjina posojila. Obveznice tega posojila, ki so kotirale tudi na borzah, so veljale za prvovrstne vrednostne papirje, v primerjavi z drugimi so zanesljivo zagotavljale visok donos. Glej Dragana Gnjatović, Stari državni dugovi. Prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije 1862-1941. Beograd: Ekonomski institut, Jugoslovenski pregled, 1991, str. 138.

³⁵ Južnoštajerska hranilnica v Celju. 1926. Poročilo in računski sklep za osemtrideseto upravno leto 1926.

**Račun izgube in dobička Južnoštajerske hranilnice
v letih 1924 in 1927 v dinarjih³⁶**

IZGUBA				
Postavke	Leto 1924		Leto 1927	
Obresti:	622.483	54,00 %	958.902	65,00 %
– kapitalizirane obresti od hranilnih vlog	(416.073)		(704.198)	
– izplačane obresti od hranilnih vlog	(41.622)		(71.322)	
– zaostale obresti od posojil iz prejšnjega leta	(132.229)		(29.535)	
– zaostale zamudne obresti iz prejšnjega leta	(14.732)		(16.779)	
– predplačane obresti za naslednje leto	(17.834)		(37.066)	
Vrednostni papirji:	160.120	13,90 %		
– tečajna razlika in izguba	(92.481)			
– odpisi v tekočem letu	(41.139)			
– zaostali kuponi iz prejšnjega leta	(30.507)		31.382	2,12 %
– nevnovčljivi kuponi	(4.008)			
Poštnina	5.169		1.287	
Upravni stroški	149.852	13,00 %	262.201	17,76 %
Odpis inventarja	700		191	
Davki	22.903	1,99 %	82.385	5,58 %
Pokojninsko zavarovanje osebja	7.128			
Takse	747			
Odpis vloge pri Poštni hranilnici na Dunaju	15.764			
Čisti dobiček	161.631	14,00 %	139.550	9,45 %
DOBIČEK				
Obresti:	957.197	83,48 %	1.333.633	90,36 %
– predplačane obresti posojil	(12.941)		(13.479)	
– vplačane obresti posojil	(364.563)		(698.780)	
– zaostale obresti posojil v tekočem letu	(118.876)		(146.161)	
– zaostale zamudne obresti v tekočem letu	(11.299)		(19.389)	
– vplačane zamudne obresti	(22.559)		(19.904)	
– dvignjene obresti od naloženega denarja (naložbe)	(426.895)		(435.382)	
Poštna hranilnica	(61)		(86)	
Vrednostni papirji:	112.476	9,80 %	136.187	9,22 %
– tečajni dobiček	(3.212)			
– vnovčeni kuponi	(88.284)		(105.562)	
– zaostali kuponi, vnovčeni v tekočem letu	(20.979)		(30.624)	
– vrednost kuponov na dan 31. decembra				
Poštnina	5.144			
Provizije in povrnjeni upravni stroški	71.681	6,25 %	6.080	0,41 %
SKUPAJ	1,146.500		1,475.901	

Račun izgube nam pokaže, da so v hranilnici imeli največ izdatkov z obrestovanjem tujih sredstev. Delež te postavke se je dvignil za polovico, kar je

³⁶ Poročilo in računski sklep Južnoštajerske hranilnice v Celju za XXXVI. upravno leto 1924; Južnoštajerska hranilnica v Celju, 1927. Letno poročilo Južnoštajerske hranilnice v Celju za devetintrideseto upravno leto 1927. Procenti, ki so navedeni pri posameznih pomembnejših postavkah, pomenijo delež teh postavk v bilančni vsoti analiziranega leta.

tudi razumljivo glede na povečan obseg vlog v letih 1924–1927. Vendar pa obresti navsezadnje le niso porasle sorazmerno z višino vlog, kar gre na račun znižanih obrestnih mer za depozite pri hranilnici. V letu 1924 so bili vrednostni papirji še v veliko breme, saj so hranilnici poleg dobička prinašali tudi izgubo zaradi tečajnih razlik. To je pomenilo, da so papirje dražje kupili, kot so jih lahko prodali. V letu 1927 teh težav ni bilo več, kupovanje obveznic "7 % investicijskega posojila" se je izkazalo kot modra odločitev in je prinašala le dobiček.

Ugotovili smo že, da je v analiziranih letih dobiček precej upadel. Istočasno pa je treba poudariti, da so narasle rubrike upravni stroški in davki. Povečanje pri davkih ob zvišanem prometu in dvigu vlog ni bilo tako veliko, vendar pa vseeno priča o nekoliko višjih davčnih stopnjah. Bolj problematična je rubrika upravni stroški, ker so se skorajda podvojili. Primerjava rasti upravnih stroškov in dobička pokaže nasprotujočo si tendenco. Medtem ko so upravni stroški v analiziranih letih nominalno zrasli za 74 %, je bila rast dobička negativna, v letu 1927 je glede na leto 1924 upadel za sedmino. To je imelo za posledico tudi znižanje deleža v skupni vsoti računa izgube in dobička. Na slabše za Južnoštajersko hranilnico so se spremenila tudi razmerja med upravnimi stroški in dobičkom. Če je hranilnica v letu 1924 še dosegala čisti dobiček, ki je bil za 7 % višji od upravnih stroškov, pa tri leta pozneje ni bilo več tako. Rast upravnih stroškov je krepko prehitela upadajoči dobiček, ki je tedaj predstavljal le še dobro polovico upravnih stroškov. Ne bomo ravno veliko zgrešili, če kot pomemben razlog upadajoče donosnosti navedemo zgrešeno naložbo pri Slavenski banki, ki je neslavno končala v stečaju.

Struktura dobička se ne razlikuje od bremen, saj je hranilnica tudi v tem primeru največ pridobivala z obrestovanjem svojih depozitov v drugih denarnih zavodih in z obrestovanjem podeljenih posojil. V letu 1924 so obresti od naloženega denarja presegale ubrane obresti pri podeljenih kreditih za 17 %. Tri leta pozneje se je razmerje obrnilo, kar je bila posledica veliko večjega povpraševanja po posojilih, kot pa so naraščale denarne naložbe v banke, izpadla pa so tudi sredstva naložena pri Slavenski banki. Obseg obrestovanja, naloženega v bankah se je malenkostno dvignil, obresti od posojil pa so se skorajda podvojile. V končnem so v skupnem znesku obresti od posojil prehiteli obrestovanje naložb v bankah za 60 %. Vrednostni papirji so hranilnici še vedno zagotavljali stabilen in zagotovljen donos. V strukturi dobička so zelo upadle provizije, kar ni bilo presenetljivo, saj hranilnica v letu 1927 ni več zaračunavala provizij pri podeljevanju posojil.

Podatkov, ki bi nam predstavljali poslovanje v času, ko se je Južnoštajerska hranilnica preoblikovala v samostojno podružnico Hranilnice dravske banovine, nimamo na voljo. Njeno poslovanje je bilo v bilančnih izkazih povsem vključeno v mariborsko enoto in ga na osnovi teh poročil ni mogoče izdvojiti. Posamezne trditve pa pričajo, da se je poslovanje v tridesetih letih bolj razmahnilo. Tudi velika gospodarska kriza s paničnim dvigovanjem vlog naj ne bi povzročala nepremostljivih preglavic. Seveda so tudi v Celju, tako kot v nadrejenih enotah (Ljubljana, Maribor), med krizo zelo upočasnili in zavlačevali izplačevanje vlog. Vendar naj bi bila nekdanja Južnoštajerska hranilnica tista, ki je med celjskimi

denarnimi zavodi prva pričela ponovno podeljevati posojila zainteresiranim, in to že v času krize.³⁷

Zgodba o Južnoštajferski hranilnici oziroma celjski samostojni podružnici Hranilnice dravske banovine v tridesetih letih je neprimerno bolj vesela kot tista, ki smo jo spoznali pri Mestni hranilnici. Če smo za Mestno hranilnico zapisali, da je svoj višek dosegla pred prvo svetovno vojno in da jugoslovansko obdobje zanjo pomeni čas relativnega nazadovanja, pa tega ni moč trditi za Južnoštajfersko hranilnico. Tako se nam izkaže, da je v njenem primeru čas pred prvo svetovno vojno le jemanje zaleta, priprava na razmah, ki je nastopil v jugoslovanski državi. O tem nas prepričujejo podatki o njenem deležu v vsoti vlog pri regulativnih hranilnicah leta 1913, 1931 in 1935. Ravno tako pa tudi relativna višina vlog v hranilnici sami. V tem oziru je potrebno opozoriti, da se podatki, razen za leto 1913, nanašajo na enoto Hranilnice dravske banovine v Mariboru. A če vemo, da je bila ta enota v bistvu oblikovana iz Južnoštajferske hranilnice, v Mariboru pa so delo zastavili čisto iz začetka, je uporaba teh podatkov za opredelitev njenega mesta v slovenskem regulativnem hranilništvu docela umestna.

Zadnje leto pred prvo svetovno vojno je bila Južnoštajferska hranilnica v slovenskih razmerah majhna ustanova, pri njej deponirani prihranki so pomenili le dobra 2 % vložnega denarja pri vseh slovenskih regulativnih hranilnicah. Po prvi svetovni vojni, še zlasti pa po prenosu ustanoviteljstva na banovino, se je njen ugled povečal, kar je pritegnilo številne varčevalce. Tako so vloge v letu 1931, v zadnjem predkriznem letu, v primerjavi s predvojnimi razmerami realno narasle kar za 85 %. Med krizo so se sicer znižale za desetino, kar je bilo znatno manj kot pri drugih sorodnih ustanovah, a so še zmeraj presegale stanje iz leta 1913 za 67 %. Skladno s takim gibanjem vlog se je povečeval tudi delež v skupni vsoti vlog pri hranilnicah, ki je prehiteval nominalno rast vlog, zaradi, v splošnem ugotovljenega, relativnega nazadovanja drugih hranilnic. Delež Južnoštajferske hranilnice in njene naslednice (skupaj z mariborsko enoto) je v letu 1931 tako obsegal kar trikratno izhodiščno vrednost – 6,74 %. Vendar se rast njenega deleža še ni ustavila. Po koncu krize, štiri leta pozneje, se je njen delež povzpел še za slabo desetino in tako dosegel 7,38 %.³⁸

Vzpon Ljudske posojilnice

Ljudska posojilnica je bila, kot kreditna zadruga z neomejenim jamstvom, kar je pomenilo, da za njene obveznosti jamčijo vsi člani/zadružniki z vsem svojim premoženjem, ustanovljena leta 1907. Včlanjena je bila v katoliško opredeljeno Zadružno zvezo v Ljubljani. Po začetniških težavah je pričela sorazmerno naglo napredovati, vloge so se kopičile, naraščalo je število zadružnikov, rasla je tudi kreditna dejavnost. Veliko zarezo v poslovanju je povzročila prva svetovna vojna. Takrat je poslovanje v posojilnici skorajda mirovalo; število zadružnikov se je povečalo tako malo, da ni omembe vredno. Vloge so sicer naraščale, a silno počasi. Drugačen trend pa je opredeljeval kreditiranje. Zaradi obilice denarja, kar je bila posledica medvojne inflacije, je povpraševanje po posojilih plahnelo. Obseg

³⁷ Spominski zbornik Slovenije, str. 613.

³⁸ Izračunano na osnovi Potočnikovih podatkov in z uporabo njegove metodologije. Glej Potočnik, Trgovski tovariš št. 11-12/1936, str. 189-190.

posojil se je iz leta v leto zmanjševal, tako da se je v zadnjem letu vojne spustil na raven iz leta 1909, se pravi na stanje čistega začetniškega poslovanja posojilnice.³⁹

S tako umirjenim delovanjem je Ljudska posojilnica dočakala ustanovitev jugoslovanske države. Dočakala je obdobje, ko je doživela naglo rast, naglo povečevanje obsega poslovanja, števila zadružnikov, podeljenih posojil, čistega dobička in rezervnih skladov, kar je pomen Ljudske posojilnice okrepilo in dvignilo njen ugled med prebivalstvom in poslovnimi krogi. In to ne samo v Celju, temveč tudi v širši okolici. Ljudska posojilnica se je dvignila med vodilne slovenske kreditne zadruge, postala pa je tudi največji zadružni denarni zavod na Štajerskem. Njen poslovni uspeh je bil viden že na daleč, saj si je zgradila razkošno poslovno stavbo.⁴⁰ A to ni bil trenuten dogodek, šlo je za dolgoleten proces, ki je potekal vse do druge svetovne vojne, zasluge za tako pot pa ima predvsem vodstvo posojilnice, ki je bilo glede na izide poslovanja očitno previdno pri odločanju.⁴¹ Tudi Ljudsko posojilnico bomo predstavili skozi njeno poslovanje, na enak način, kot smo to storili pri Južnoštajerski hranilnici. Za začetek si oglejmo osnovne kazalce poslovanja, najprej v številčnih razmerjih, nato pa še v relativnostnih primerjavah rasti.

Pregled poslovanja Ljudske posojilnice 1919 – 1931 v dinarjih⁴²

Leto	Zadružniki	Deleži	Hranilne vloge	Posojila	Čisti dobiček	Rezervni sklad
1919	1098	3397	1,288.770	540.086	820	11.533
1920	1137	3794	2,273.402	1,459.870	6.703	11.730
1921	1229	4251	4,902.591	3,270.075	32.630	15.624
1922	1401	10.682	7,450.493	6,537.938	42.826	39.736
1923	1592	13.003	14,095.413	10,607.429	67.122	63.702
1924	1849	15.385	21,348.082	16,221.715	100.449	131.346
1925	2167	18.484	37,572.003	23,899.896	176.384	233.741
1926	2681	25.311	52,306.405	37,247.708	143.955	413.367
1927	3249	29.194	59,670.501	44,787.969	354.992	563.804
1928	3979	33.805	76.419.225	55,604.491	237.269	931.179
1929	4620	37.430	88,478.534	68,699.878	256.572	1,180.788
1930	5294	41.272	99,476.277	78,903.799	231.446	1,456.988
1931	5862	44.085	102,038.701	81,825.346	274.390	1.711.523

³⁹ Ljudska posojilnica v Celju, registrovana zadruga z neomejeno zavezo. Poročilo in računski zaključek za XXV. upravno leto 1931. Celje, 1932.

⁴⁰ Ta stavba še danes služi začetnemu namenu. V njej v današnjih dneh domuje Banka Celje.

⁴¹ V letu 1931 so Ljudsko posojilnico vodili načelnik Anton Cestnik, namestnik načelnika Josip Jagodič in člani načelstva Konrad Goligranc, Maks Janič, Jožef Kač, Franc Kmecl, Alojz Mihelčič, Jožef Rebov, Jurij Strenčan. V nadzornem svetu sta sedela Anton Ogrizek kot predsednik in Anton Lasbacher kot član. Operativno je posojilnico vodil ravnatelj Franc Jerič.

⁴² Ravno tam.

Indeksna primerjava poslovanja Ljudske posojilnice 1919-1931 (1919 = 100)⁴³

Leto	Zadružniki		Deleži		Hranilne vloge		Posojila		Čisti dobiček		Rezervni sklad	
	indeks	verižni indeks	indeks	verižni indeks	indeks	verižni indeks	indeks	verižni indeks	indeks	verižni indeks	indeks	verižni indeks
1920	103	+ 3	111	+ 11	176	+ 76	270	+ 170	100	100	101	+ 1
1921	111	+ 8	125	+ 12	380	+ 115	605	+ 124	486	+ 386	135	+ 33
1922	127	+ 14	314	+ 151	578	+ 52	1210	+ 100	638	+ 31	344	+ 154
1923	144	+ 13	382	+ 21	1093	+ 89	1964	+ 63	1001	+ 56	552	+ 60
1924	168	+ 16	452	+ 18	1656	+ 51	3003	+ 52	1498	+ 49	1138	+ 106
1925	197	+ 17	544	+ 20	2915	+ 76	4425	+ 47	2631	+ 75	2026	+ 78
1926	244	+ 23	745	+ 36	4058	+ 39	6896	+ 55	2147	- 19	3584	+ 76
1927	295	+ 20	859	+ 15	4630	+ 14	8292	+ 20	5296	+ 146	4888	+ 36
1928	362	+ 22	995	+ 11	5929	+ 28	10295	+ 24	3539	- 34	8074	+ 65
1929	420	+ 16	1101	+ 10	6865	+ 15	12720	+ 23	3827	+ 8	10238	+ 26
1930	482	+ 14	1214	+ 10	7718	+ 12	14609	+ 14	3452	- 10	12633	+ 23
1931	533	+ 10	1297	+ 6	7917	+ 2	15150	+ 3	4093	+ 18	14840	+ 17

Značilnost poslovanja Ljudske posojilnice v dvajsetih in v začetku tridesetih let je hitra rast obsega. Stopnje rasti so naravnost osupljive, kar ni presenetljivo, saj je delo po prvi svetovni vojni začela opravljati na izjemno nizki ravni. Gre za tako velike indekse rasti, da jih je nepotrebno navajati, rajši bomo opazovali vzpenjanje trendne krivulje, ki celotno sliko znatno bolj uravnoteži. Vloge so s poletom naraščale do srede dvajsetih let, nato pa so napredovale po znatno počasnejši stopnji, absolutni višek je bil dosežen v letu 1931. Enako smer gibanja najdemo tudi pri kreditih, ki so, kar je povsem običajno, naraščali nekoliko počasneje kot vloge. Ta tendenca, ki jo izpričuje poslovanje Ljudske posojilnice, se ne razlikuje od splošnih slovenskih razmer v taistem času. Tudi rezervni sklad, ki je bil v letu 1919 malenkosten, se je počasi krepil, zelo naglo so rezerve dvignili ob koncu dvajsetih let. Če v vseh rubrikah najdemo samo naraščanje, pa je pri gibanju dobička nekoliko drugače. Trend pri čistem dobičku ni ravna naraščajoča črta, temveč ima značilnosti valovanja. Do sredine dvajsetih let je bil dobiček iz leta višji, v letu 1926 pa se je znižal skorajda za petino. Po enormnem zvišanju v letu 1927 je nato zopet upadel, kar za celo tretjino. Malenkostni popravek navzgor ni mogel odtehtati ponovnega znižanja v letu 1930. V rekordnem letu 1931 je dobiček ponovno narasel, a se ni mogel kosati z dosežkom iz leta 1927. To leto je bilo glede ubranega čistega dobička za Ljudsko posojilnico najbolj uspešno v medvojnem obdobju.

Bolj natančen vpogled v strukturo poslovanja Ljudske posojilnice bomo spoznali na primeru bilance za leto 1931, ki je razvidna iz naslednje tabele. Ob tem naj opozorimo, da gre tudi v primeru kreditne zadruge, kar je Ljudska posojilnica bila, za enostavno, omejeno in vsebinsko nerazčlenjeno poslovanje, ki je bilo tako kot pri Južnoštajerski hranilnici utesnjeno na nekaj finančnih uslug.

⁴³ Preračunano na osnovi zgornjih podatkov.

Struktura poslovanja Ljudske hranilnice na primeru bilance za leto 1931 ⁴⁴			
AKTIVA			
Postavke		V dinarjih	Delež
Gotovina		569.120	0,54 %
Posojila:			
– menice	7,195.155		
– hipoteke	41,480.568		
– tekoči račun	33,149.622	81,825.346	78,47 %
Naložen denar		16,002.021	15,34 %
Inventar		753	
Nepremičnine		3,365.550	3,22 %
Zaostale obresti		1,758.144	1,68 %
PASIVA			
Deleži		44.085	
Vloge:			
– hranilne vlog na knjižice	87,515.887		
– vloge v tekočem računu	14,522.813	102,038.701	97,85 %
Predplačane obresti		174.830	
Prehodni		31.958	
Rezervni skladi:			
– splošni	831.961		
– posebni	520.536		
– pokojninski	359.024	1,711.523	1,64 %
Čisti dobiček		274.390	
BILANČNA VSOTA		104,275.489	

Glavnino aktivnih sredstev so, po pričakovanju, predstavljala posojila in denarne naložbe v druge denarne zavode. Med posojili so nekoliko odstopala dolgoročna hipotekarna posojila, s približno sedminkim zaostankom so jim sledila posojila, ki jih je posojilnica odobrila na podlagi tekočega računa. Poslovanje z menicami je predstavljalo manjši del kreditne dejavnosti v posojilnici. Tudi naložbe v druge zavode, kamor je posojilnica odlagala viške sredstev, niso bile majhne. V pasivi so vloge prebivalstva predstavljale skorajda vsa sredstva. Zanimiva je tudi struktura teh, posojilnici zaupanih, tujih denarnih virov. Posojilnici je bilo v korist, da so prevladovale vloge na hranilnih knjižicah, ki so bile ponavadi pri izplačilu vezane na krajši ali daljši odpovedni rok. Nasprotno pa so bile vloge na tekočih računih običajno izplačljive ob zahtevi. Zaradi nepredvidljivosti, ker so imetnikom tekočih računov služile kot blagajniška rezerva, so bile take vloge za posojilnico obremenjujoče, saj so morale imeti v blagajnah stalno razpoložljivo gotovino, da bi lahko ustregle morebitnim željam strank.

Pri pregledu strukture poslovanja Ljudske posojilnice se bomo še nekoliko podrobneje ustavili pri razkrivanju sestave izgube in dobička, o čemer govori naslednja preglednica.

⁴⁴ Ravno tam. Izračune deležev smo naredili sami

Račun izgube in dobička Ljudske posojilnice v letu 1931 ⁴⁵			
IZGUBA			
Postavke		V dinarjih	Delež
Obresti:			
– kapitalizirane obresti hranilnih vlog	4,968.916		
– izplačane obresti hranilnih vlog	193.569		
– kapitalizirane obresti vlog v tekočem računu	970.455		
– izplačane obresti vlog v tekočem računu	20.635		
– povrnjene obresti posojil	13.263		
– obresti pokojninskega sklada	21.912		
– zaostale obresti posojil iz leta 1930	1,225.525		
– predplačane obresti posojil	174.830	7,589.099	84,02 %
Stroški		714.275	7,90 %
Davki		270.881	3,00 %
Vrednostni papirji		98.461	
Nepremičnine		85.359	
Čisti dobiček		174.390	1,93 %
DOBIČEK			
Obresti:			
– plačane obresti posojil	3,098.474		
– obresti posojil v tekočem računu	2,233.049		
– obresti naloženega denarja	1,245.907		
– obresti Poštne hranilnice	2.122		
– obresti vrednostnih papirjev	13.224		
– predplačane obresti posojil v letu 1930	246.035		
– zaostale obresti posojil	1,758.144	8,596.958	95,19 %
Upravni stroški		125.946	1,39 %
Nepremičnine (najemnina)		309.562	3,42 %
SKUPAJ		9,032.467	

Tudi Ljudska posojilnica je imela največ izdatkov z obrestovanjem vlog, pri tem so bile v ospredju kapitalizirane obresti hranilnih vlog na knjižice, ki so obsegale več kot polovico vsega obrestovanja. Vsoto kapitaliziranih obresti so povečevale še enakovredne prevedbe obresti vlog v tekočih računih. Znatna postavka so bile tudi zaostale, to je neplačane obresti pri posojilih iz prejšnjega leta. Višina te postavke naznanja prihajajočo krizo, saj priča o zniževanju dinamike odplačevanja posojil in popuščanju plačilne discipline dolžnikov. Na prvi pogled je postavka stroškov visoka, vendar pa je pravzaprav nizka, če jo primerjamo s stroški pri Južnoštajerski hranilnici, kjer so bili znatno višji. Vsote, ki jih je Ljudska posojilnica plačala državi na račun davkov, so bile nizke, zlasti če bi jih primerjali z regulativnimi hranilnicami ali bankami. To ni presenečenje, saj je bilo združništvo deležno drugačne obravnave, država ga je zaradi osnovnih načel samopomoči in vzajemnosti podpirala, med drugim tudi z zelo nizkimi stopnjami obdavčitve. Z vrednostnimi papirji si v Ljudski posojilnici niso dali veliko opraviti, zato tudi z njimi niso imeli

⁴⁵ Ravno tam. Izračune deležev smo naredili sami.

velikih stroškov. Pri nepremičninah znesek predstavlja reden odpis amortizacije. Čisti dobiček je glede na celotno vsoto sicer majhen, v primerjavi z odgovarjajočo vsoto pri Južnoštajerski hranilnici pa velik. Majhen delež dobička v združništvu ni bil nekaj neobičajnega, to je bilo prej pravilo kot ne.

Tako kot pri stroških so tudi pri dohodkih posojilnici največ prinašale obresti od podeljenih posojil, veliko pa je posojilnici prineslo tudi obrestovanje njenih denarnih naložb v bankah. Postavka upravni stroški vsebuje zneske, ki jih je posojilnica zaračunavala svojim strankam ob opravljanju določenih storitev. Prihodke je posojilnici prinašala tudi lastna stavba, saj so z oddajanjem za lastno delo odvečnih prostorov zaslužili krepko več, kot pa je znašal čisti dobiček.

Analizirano leto 1931 predstavlja višek v razvoju posojilnice v vsem njenem obstoju. Da to ne bo moglo trajati v nedogled, se je zavedalo tudi vodstvo, ki je računski zaključek analiziranega leta, pripravilo ga je že v letu 1932, pospremiilo z zlo slutnjo in negotovostjo, kako konjunktura "grozi letos priti do viška". Opazovanje gospodarskih razmer v državi jih je vodilo k pravilnemu sklepu. Dotedanja konjunktura se je obrnila v svoje nasprotje, tudi denarni zavodi so zapadli v depresijo prve polovice tridesetih let. Tako kot drugi, so tudi pri Ljudski posojilnici morali streči povečanemu dvigu hranilnih vlog, vendar so se uspeli iz teh težav sorazmerno lahko izviti. Visoka likvidnost jim je omogočila, da so krizo uspešno prestali, ni jim bilo potrebno zaprositi za zakonsko zaščito, ki je dejansko pomenila zamrznitev vlog prebivalstva, kot je to morala storiti pretežna večina kreditnih zadrug na Slovenskem. Povsem normalno poslovanje je Ljudska posojilnica dosegla v poznih tridesetih letih. V letu 1939 je zavod posloval z običajnim ritmom. Poslovanje se je obnavljalo, hranilne vloge so pričele ponovno naraščati.⁴⁶ V tem času je bil zelo opazen upad števila članov/zadružnikov, in to za eno tretjino, kar je bila posledica prenosa kmečkih dolgov po uredbi o likvidaciji kmečkih dolgov iz leta 1936 na Privilegirano agrarno banko.⁴⁷ Konverzija kmečkih dolgov je bila za Ljudsko posojilnico huda obremenitev, saj je imela v portfelju kmečkih dolgov angažiranih kar 26.277.028 dinarjev sredstev.⁴⁸ Posojila kmetom so predstavljala kar tretjino vseh njenih posojil. Moratorij na odplačevanje kmečkih dolgov, ki je veljal v letih 1932-1936, je posojilnico zelo prizadel, saj se je iz tega naslova v tem času povsem ustavil dotok plačil, tako obresti kot glavnice. Začetek razdolževanja kmetov, kar je konverzija pomenila, je bil obenem tudi začetek sanacije, oziroma vzpostavljanja polne likvidnosti. Za Ljudsko posojilnico je to pomenilo breme in olajšanje hkrati. Olajšanje zato, ker je Privilegirana agrarna banka prevzela polovico portfelja kmečkih dolgov in nato posojilnici ta dolg odplačevala obročno. V posojilnico je vendarle po štiriletnem premoru pričel dotekati "kmečki denar". Položaj posojilnice se je izboljšal tudi zato, ker je na drugi strani država z obveznicami nadoknadila vsoto na račun kmečkih posojil v višini 9.935.820 dinarjev.⁴⁹ Te obveznice je Ljudska posojilnica lahko izrabljala za najemanje lombardnih kreditov, da bi okrepila lastno likvidnost. Breme pa je konverzija

⁴⁶ Spominski zbornik Slovenije, str. 613.

⁴⁷ Več o konverziji kmečkih dolgov, razdolževanju kmetov, načinih izračunavanja tovrstnih terjatev, medsebojnih pobotov med državo, Privilegirano agrarno banko in denarnimi zavodi ter posledicah za denarne zavode, zlasti za kreditne zadruge glej Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem, str. 136-142.

⁴⁸ Arhiv Slovenije, fond Zadruga zveza, neurejeno. Podatki so izvleček iz bilance za leto 1936.

⁴⁹ Ravno tam.

predstavljala v tistem delu, kjer je morala posojilnica na osnovi zakonskih določil sama, iz lastnih rezervnih sredstev, pokriti manjkajoči delež do polne vsote kmečkih dolgov. Če nekoliko poenostavimo, kajti izračun tega deleža je bil bolj zapleten, kot se zdi na prvi pogled, Ljudska posojilnica je morala iz svojega rezervnega sklada pokriti izgubo pri kmečkih posojilih v višini dobrih 12 % izhodiščne vrednosti portfelja, kar je v denarju pomenilo 3,202.694 dinarjev.

Vsi dosednji podatki nas prepričujejo, da je Ljudska posojilnica v okvirih jugoslovanske države doživela velik vzpon. Temu pritrjujejo tudi dolgoročne primerjave, soočenje vrednosti poslovanja pred vojno in po njej. Do leta 1931 se je, glede na leto 1913, stanje vlog pri Ljudski posojilnici stvarno povečalo za skorajda štirikrat. S prihodom velike gospodarske krize v naše kraje in z nešteti gospodarskimi stiskami, ki so označevale prvo polovico tridesetih let, je uspešnost nekoliko obledela. Vloge so se v obdobju 1931-1937 znizale za tretjino, a so še vedno dosegale skoraj trikratni količnik predvojne ravni.⁵⁰

Zaton Zadružne zveze

Težave Zadružne zveze in njeno počasno usihanje se je pričelo že pred prvo svetovno vojno, natančneje ob koncu prvega desetletja dvajsetega stoletja. Takrat sta šli v stečaj njuni članici, Glavna posojilnica iz Ljubljane in šoštanjska posojilnica. Izgube, ki jih je ob tem utrpela zveza, in številne pri njej včlanjene zadruge, so bile velike, potrebovali so celo desetletje, da so jih uspeli tudi knjigovodsko odpraviti.⁵¹ Že takrat se je zastavljalo vprašanje obstoja zveze, kajti glas o težavah se je hitro raznesel po Sloveniji in še čez. Začele so deževati zahteve za izplačilo vlog, tako zadrug, posameznikov, kot drugih institucij. Prave težave pa so nastopile, ko so izplačilo terjale banke, med njimi kot prva z največjim vložkom, Ljubljanska kreditna banka. Obstoj zveze je bil resno ogrožen. Nič ne preseneča, da je vodstvo začelo iskati zasilni izhod. Podalo se je v neuradna pogajanja z Ljubljansko kreditno banko, ki naj bi prevzela denarno centralo pri zvezi. Hkrati pa so tekli prav tako neuradni pogovori z Zadružno zvezo iz Ljubljane. In to na njihovo pobudo, da bi članice ljubljanske zveze in članice celjske zveze na Štajerskem oblikovale novo zvezo, ki bi imela sedež v Mariboru, kjer je ljubljanska Zadružna zveza imela pododbor za Štajersko. Ena in druga pogajanja, pa čeprav so potekala na najvišji ravni - nasproti predsedniku celjske zveze Antonu Božiču je pri drugih pogajanjih kot predstavnik Ljubljančanov stal drugi Anton, in to Korošec - , so izvenela v prazno. Zveza se je s skrajnimi napori uspela obdržati pri življenju. Podala se je v iskanje dodatnega zaslужka, da bi sanirala svoje bilančne številke, razširila je svojo dejavnost. Presegla je omejenost na denarne posle, pričela se je ukvarjati tudi z blagovnimi operacijami, vendar je bila ta dejavnost skromnega obsega in nesistematična. V veliko večjem obsegu so blagovni posli zaživel med prvo svetovno vojno, ko so zadružne zveze praktično dobile monopol pri trgovanju

⁵⁰ Izračunano z uporabo Potočnikove metodologije (Potočnik, Trgovski tovariš št. 11-12/1936, str. 189.). Višina za leto 1937 je razvidna iz Spominskega zbornika Slovenije, str. 613.

⁵¹ Lazarevič, Razvoj institucij finančnega posredništva v Celju, str. 148-149.

z žitom, galico in umetnimi gnojili.⁵² Denarni posli so bili v vojnem času skromni, lahko rečemo, da je zveza ta čas preživela v polsnu.⁵³

Število in struktura zadrug / članic Zadrुžne zveze v Celju 1919-1929 ⁵⁴													
Leto	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1919	107	6	4	5	1	3	5	1	–	5	8	145	* ⁵⁵
1920	115	9	4	9	3	4	9	1	–	5	9	168	*
1921	94	3	5	11	5	4	8	1	–	2	10	143	*
1922	96	8	5	15	6	8	12	1	–	2	9	162	33607
1923	96	9	5	16	7	9	14	1	–	2	10	169	*
1924	96	11	5	16	10	12	13	1	1	2	12	179	*
1925	98	12	4	18	10	13	12	1	1	3	11	183	*
1926	102	12	4	18	10	16	12	1	1	3	15	194	38942
1927	104	9	4	18	10	16	8	1	1	3	19	193	41212
1928	88	4	2	17	5	15	7	1	1	3	18	161	36732
1929	82	4	2	17	5	16	6	1	1	3	19	156	37309

1 - kreditne, 2 - nabavne in prodajne, 3 - mlekarske, 4 - živilorejske in pašniške, 5 - kmetijske strojne, 6 - elektrarniške, 7 - obrtne in obrtniške, 8 - vodovodne, 9 - zavarovalne, 10 - vinarske in sadjarske, 11 - razne zadruge, 12 - skupno število zadrug, 13 - število članov v zadrugah

V novo državo je Zadrुžna zveza stopila očiščena starih dolgov, izgub in brez bremena avstrijskih vojnih posojil, saj je upoštevala priporočila Narodnega sveta in obveznice vojnih posojil zamenjala za gotovino v nemških denarnih zavodih, ravno tako pa je prenesla svoje denarne depozite iz nemških v slovenske banke.⁵⁶ Očiščena in utrjena v trpkih preizkušnjah je zveza lahko takoj po vojni smelo zastavila svoje delo. To se je poznalo tudi pri številu članstva, ki je pričelo ponovno naraščati. Ti podatki, ki so razvidni iz zgornje tabele, so potrjevali ponovni vzpon celjske Zadrुžne zveze.

Ko opazujemo gibanje števila zadrug, zlahka ugotovimo, da je bil višek dosežen v letih 1926 in 1927 in to v vseh zadrुžnih funkcijskih oblikah kot tudi po številu zadrुžnikov. Ta podatek si velja zapomniti za naprej. S stališča funkcijske členitve zadrug, članic Zadrुžne zveze, je bila očitna prevlada kreditnih zadrug, ki so redno presegale polovični delež. Tudi v primeru Zadrुžne zveze se znova potrjuje slovenska značilnost, da se nedenarne zadruge niso ravno dobro prijele med ljudstvom, pa čeprav bi bile za predstavnike drobnogospodarskega sektorja ravno tako, če ne celo bolj pomembne kot kreditne zadruge. Pri kreditnih zadrugah velja omeniti, da se je že pred prvo svetovno vojno tehtnica močno nagibala, dokončno

⁵² Jubilejno in letno poročilo Zveze slovenskih zadrug v Ljubljani, registrirane zadruge z omejenim jamstvom za XXV. upravno leto 1932. Ljubljana: Zveza slovenskih zadrug, 1933, str. 12-13.

⁵³ Lazarević, Razvoj institucij finančnega posredništva v Celju, str. 148.

⁵⁴ Jubilejno in letno poročilo Zveze slovenskih zadrug v Ljubljani za leto 1932, str. 9.

⁵⁵ Ni podatka.

⁵⁶ Prav tam, str. 151.

pa se je nagnila po njej, v prid rajfaznovk. Kreditnih zadrug delujočih po Schulze-Delitsch/Vošnjakovih organizacijskih principih je bilo le še tretjino.⁵⁷

Zadružna zveza po prvi svetovni vojni blagovnih poslov ni opustila, nasprotno še bolj jih je razširila po obsegu in po izboru artiklov. Do srede dvajsetih let, ko se je zveza prenehala na veliko ukvarjati z blagovnimi posli, je bila zelo neprijeten tekmeec lokalnim trgovcem, saj jim je zlasti v trgovini na debelo prevzemala posel. Preko zadružne mreže, ki je bila obširna in je omogočala široko distribucijo blaga, pa je trčila tudi na interese trgovcev na drobno. Mnogi trgovci so si oddahnili in pričeli vedreje gledati v prihodnost, ko je sredi dvajsetih let zveza pričela opuščati trgovinsko dejavnost. Tako se je do leta 1928 ukvarjala samo še s prodajo umetnih gnojil, pa tem letu pa je povsem odvrгла trgovski plašč.⁵⁸

V povojnem obdobju je zveza zopet pričela širiti obseg denarnega poslovanja, rasle so vloge in z njimi krediti. Zadružna zveza se je torej, po okrnitvi med prvo vojno, spet predvsem posvečala svoji osnovni nalogi, to je vzpostavljanju denarnega toka med svojimi članicami. Zveza je s svojo denarno centralo omogočala, povečini majhnim in po deželi razpršenim članicam, nalaganje viška njihovih sredstev in črpanje posojil brez velikih formalnosti, kar na osnovi tekočega računa. Rezultati teh prizadevanj so razvidni iz spodnjih dveh tabelaričnih pregledov, ki prikazujeta poslovanje Zadružne zveze v letih 1920–1928, po doslej uveljavljenem načinu, a v dvoletnih zaporedjih.

Pregled poslovanja Zadružne zveze v Celju 1920-1928 v dinarjih⁵⁹

Leto	Denarni promet	Naložbe zadrug	Krediti zadrugam	Rezerve in deleži	Upravno premoženje
1920	57,919.543	3,937.598	1,735.214	76.211	4,033.916
1922	150,172.117	7,191.746	5,932.124	174.289	14,000.345
1924	114,199.876	8,601.800	8,061.618	444.553	17,910.679
1926	294,472.600	18,331.461	12,474.206	740.397	36,016.589
1928	106,011.324	7,884.323	3,665.086	263.690	20,614.490

Indeksna primerjava poslovanja Zadružne zveze v Celju 1920-1928

(1920 = 100)⁶⁰

Leto	Denarni promet		Naložbe zadrug		Krediti zadrugam		Rezerve in deleži		Upravno premoženje	
	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks
1922	259	+ 159	182	+ 82	341	+ 241	228	+ 128	347	+ 247
1924	197	- 24	218	+ 19	464	+ 36	583	+ 155	444	+ 27
1926	508	+ 157	465	+ 113	718	+ 54	971	+ 66	892	+ 100
1928	183	- 64	200	- 57	211	- 71	345	- 65	511	- 40

Že v prvih povojnih letih je poslovanje silno poskočilo. Prvi tak mejnik je bilo leto 1922, ko so bile stopnje rasti v vseh rubrikah naravnost navdušujoče. Taki rezultati

⁵⁷ Letno poročilo in računski zaključek Zadružne zveze v Celju, registrirane zadrug z omejeno zavezo, za XX. (XLII:) upravno leto 1925. Celje: Zadružna zveza v Celju, 1926.

⁵⁸ Jubilejno in letno poročilo Zveze slovenskih zadrug v Ljubljani za leto 1932, str. 13.

⁵⁹ Prav tam, str. 11.

⁶⁰ Preračunano po zgornjih podatkih.

so bili nedvomno dober uvod v praznovanje častitljive 40-letnice obstoja zveze, ki so jo slovesno praznovali tri dni v oktobru 1923. Svoji slovesnosti so želeli dati tudi vsedržavni značaj. Zato so proslavo združili s kongresom Glavne zadružne zveze, osrednjega združenja revizijskih zadružnih zvez v Jugoslaviji. Celje je tako v dneh od 5. do 7. oktobra postalo mesto, v katerega so bile uprte oči jugoslovanskih zadružnikov. Prva dva dni je potekal kongres Glavne zadružne zveze, tretji dan pa je bilo na vrsti slavnostno zborovanje v počastitev 40-letnice celjske zadružne zveze. Zveza je ob tej priložnosti tudi izdala jubilejni zbornik, v katerem so bili v različnih prispevkih povzeti dosežki dotedanjega dela.⁶¹

Malo prej smo opozorili, da si velja zapomniti leto 1926, ker je bilo glede števila članic vrhunsko. Enak rezultat je bil v istem letu dosežen na prav vseh področjih delovanja. Podatki iz leta 1926 kažejo na trdnost Zadružne zveze in na široko razprto dejavnost. Celjski zadružniki so vedro zrlji v prihodnost, časi boleče krize izpred prve svetovne so bili že zdavnaj pozabljeni. Tudi bilančne številke so kazale izjemno ugodno sliko, kar nam potrjujeta spodnji preglednici na primeru bilance za leto 1925.

Struktura poslovanja Zadružne zveze na primeru bilance⁶²			
AKTIVA			
Postavke		V dinarjih	Delež
Gotovina		296.896	
Kreditni v tekočem računu		9.125.782	26,97 %
Naloženi denar		11.717.034	34,63 %
Vrednostni papirji		218.550	
Depoji		12.283.124	36,30 %
Blagovni oddelek		178.518	
Inventar		9.540	
PASIVA			
Deleži		163.857	
Nedvignjene obresti deležev		1.367	
Hranilne vloge:			
– na tekočih računih	19.661.343		
– na hranilne knjižice	1.148.863	20.810.206	61,51 %
Depoji		12.283.124	36,30 %
Rezerve		380.601	
Čisti dobiček		190.289	0,56 %
BILANČNA VSOTA		33.829.446	

Aktivna bilančna stran je kazala, da je imela Zadružna zveza tri izstopajoče in vsaj približno enakovredne postavke. Gre za posojila zadrugam prek tekočega računa, vloge v drugih bankah in za t.i. depoje. Slednja kategorija je pravzaprav zelo nejasna, a glede na to, da se pojavlja na obeh straneh bilance v povsem enakem znesku, je mogoče sklepati, da je šlo za sredstva, ki jih je banka sicer hranila, a ne

⁶¹ Glej Spominski spis Zadružne zveze v Celju. Ob priliki štiridesetletnice njenega delovanja 1883-1923. Celje: Zadružna zveza v Celju, 1923.

⁶² Letno poročilo Zadružne zveze v Celju za leto 1925.

obrestovala. Pri aktivni preseneča, da je bila raven naložb glede na bilančno vsoto tako visoka in da je presegala posojila zadrugam. Za slednje je mogoče trditi, da je bilo v pretežni meri posledica splošnih razmer, ko je bilo denarja več, kot je bilo povpraševanja zaradi recesije v gospodarstvu. Veliko pa je k temu pripomogla tudi politika Zadrुžne zveze, ki je načrtno vzdrževala višjo obrestno mero kot njena konkurenca. In ravno višina obrestnih mer je bila razlog, da Zadrुžna zveza ni hotela vstopiti v Društvo denarnih zavodov, ker bi morala v tem primeru znižati obrestno mero za vloge.⁶³ To je bil tudi razlog, da so bile naložbe v banke tako visoke. Pasivna stran bilance nam pokaže, da je bila zveza povsem odvisna od svojih članic, ki so imele pri njej tekoči račun, saj tovrstne vloge izrazito prednjačijo v okviru tujih sredstev, klasičnih hranilnih vlog na knjižice je bilo malo. Tudi račun izdatkov in prihodkov zveze je v letu 1925 izkazoval zelo ugodno stanje.

Račun izgube in dobička Zadrुžne zveze v letu 1925 ⁶⁴			
IZGUBA			
Postavke		V dinarjih	Delež
Obresti:			
– izplačane obresti vlog v tekočem računu	9.041		
– izplačane obresti vlog na knjižice	56.873		
– izplačane obresti deležev	5.347		
– povrnjene obresti kreditov	5.140		
– kapitalizirane obresti vlog v tekočem računu	991.710		
– kapitalizirane obresti vlog na knjižice	35.721		
– nedvignjene obresti deležev	1.367	1,115.203	69,75 %
Režija (stroški)		293.608	18,36 %
Čisti dobiček		190.289	11,89 %
DOBIČEK			
Obresti:			
– prejete obresti kreditov v tekočem računu	58.057		
– prejete obresti naloženega denarja	314.916		
– prejete obresti vrednostnih papirjev	16.127		
– vrnjene obresti	104		
– leta 1924 nedvignjene obresti deležev	381		
– kapitalizirane obresti kreditov v tekočem računu	1,209.514	1,599.101	
SKUPAJ		1,599.101	

Zaradi poslovanja, omejenega le na sprejemanje vlog in podeljevanje posojil, je tudi pri Zadrुžni zvezi na strani bremen najvišji delež na račun obrestovanja. Izplačane obresti imajo majhen delež, pri čemer so prednjačili lastniki hranilnih knjižic. Daleč pred vsemi postavkami med obrestmi so kapitalizirane obresti, in to tiste na tekočem računu. To vsekakor priča o večjih vlaganjih v denarno centralo Zadrुžne zveze, kot pa so na vrata njene blagajne trkali posojilojemalci. Ves zaslužek Zadrुžne zveze je nastal na osnovi obrestne razlike med prejetimi in

⁶³ »Zapisnik« o XXI. rednem občnem zboru Zadrुžne zveze v Celju, ki se je vršil 20. junija. Zadruga - list za zadrुžništvo in kmetijstvo, Glasilo Zadrुžne zveze v Celju, št. 7-8/1926, str. 50.

⁶⁴ Letno poročilo Zadrुžne zveze v Celju za leto 1925.

posojenimi sredstvi v obliki kreditov ali naložb. In ravno ti postavki sta pripomogli k ugodnemu poslovanju zveze. Poslovni uspeh oziroma čisti dobiček bi bil lahko nedvomno višji, ker je bil v primerjavi z drugimi celjskimi denarnimi zavodi skromen. Lahko bi bil, če zveza – zaradi pritiska in ostre zahteve svojih članic, ki so želele ohraniti visok donos svojih vlog pri zvezi – ne bi trmasto in docela brez potrebe vztrajala pri višji obrestni meri, kot je bilo potrebno in tudi običajno v tem času v Celju in v slovenskem prostoru. To zmoto, ki jim je povzročala obilico preglavic in nenazadnje tudi izgubo, so skušali popraviti po začetku leta 1926, ko so raven svojih obrestnih mer spustili navzdol in jih tako prilagodili ravni neposredne konkurence.⁶⁵

Višja obrestna mera je seveda spodbujala dotok sredstev v Zadružno zvezo, ki je imela z njimi veliko težav. Tega dotoka ni mogla v celoti preusmeriti v posojila, ker jih članice niso potrebovale v tolikšni meri. Zveza je tako v letu 1925 in tudi v prvi polovici 1926 imela stalno razpoložljivih, ne naloženih, kar nad polovico vseh hranilnih vlog.⁶⁶ Naložbe v druge zavode so bile vprašljive, ker so ponujale enako ceno, kot jo je morala plačevati zveza sama svojim vlagateljem. A rešitev so vendarle našli, v samem Celju je obstajala možnost naložb, ki je obetala hiter, visok in stabilen donos, zanesljiv zaslužek. Tej skušnjavi so podlegli skorajda vsi celjski finančniki. In tej skušnjavi je bilo ime Slavenska banka. Zadružna zveza je imela pri njej naložena velika sredstva, ki so, dokler so, res prinašala zanesljiv dobiček, kar pričajo bilance. A kaj ko je Slavenska banka v letu 1926 skrušeno in osramočeno krenila na pot stečaja in likvidacije. In to ravno v letu, ko je Zadružna zveza dosegla višek obsega svojega poslovanja. Od tedaj je šlo samo še navzdol, in to v vseh ozirih.

Zadružna zveza je morala beležiti veliko izgubo, saj je bilo kmalu jasno, da celotne terjatve do Slavenske banke ne bodo mogli izterjati, ker je bila stečajna masa pač preskromna, da bi sodišče lahko zadovoljilo vse upnike v polni meri. Zveza je tako dobila povrnjenih le petino vloženih sredstev.⁶⁷ Tak razplet dogodkov je pahnil Zadružno zvezo v krizo, ki se ni mnogo razlikovala od tiste pred prvo svetovno vojno. Po osuplosti in ogorčenju je sledilo razčiščevanje računov, sledile so sankcije. Kot je bilo običajno je bilo dotedanje vodstvo,⁶⁸ glede na vzdušje seveda, sporazumno razrešeno. Zveza je bila na razpotju, njene članice so se morale odločiti, ali jo bodo z dodatnimi vlaganji sanirale in tako dobile nazaj vsaj del denarja ali pa jo enostavno likvidirajo. Po zaslugi vztrajnosti predsednika nadzornega odbora Josipa Zdolška, odvetnika iz Brežic, so sklenili, da zvezo vendarle sanirajo. Večino sredstev za sanacijo zveze je prispevala, zaradi hmeljarskega zaledja denarno izdatno podkrepjena, Savinjska posojilnica iz Žalca. Njihov prispevek je premaknil tudi težišče moči, za novega predsednika je bil

⁶⁵ Zadruga št. 7-8/1926, str. 50.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Videčnik, nav. delo, str. 37.

⁶⁸ Vodstvo Zadružne zveze so sestavljali Anton Božič (predsednik), Vekoslav Kukovec (prvi podpredsednik), Ljudevit Plavšak (drugi podpredsednik) in člani Milan Gorišek, Jože Goropevšek, Anton Gnus, Ernest Kalan, Ivan Mermolja, Anton Mirnik, Radoslav Pipuš, Ivan Rebek, Srečko Robič, Franjo Roblek, Josip Vester. Člani nadzornega sveta pa so bili Josip Zdolšek, Matija Goričar, Jakob Klemencič, Franjo Kocbek, Josip Komljanec, Franjo Pikel, Ferdinand Poljšak, Ignac Zelenko. Operativno je Zadružno zvezo vodil Janko Lesničar kot ravnatelj.

imenovan ravno Josip Zdolšek, centrala pa se je preselila v Žalec. Tako je Celje po več kot štiridesetih letih prenehalo biti eno od središč slovenskega združništva.

A zvezi tudi v Žalcu ni bilo usojeno preživetje. Tudi novo vodstvo je kaj kmalu ugotovilo, da se izgubljenega zaupanja ne da povrniti, četudi so vložili nemalo truda in kapitala. In navkljub dejstvu, da je bila sanacija zveze izvedena uspešno. Zadruga so bile kasneje za svoj trud poplačane s subvencijo, ki jo je odobril ban Drago Marušič, da so lahko pokrile svoje izgube, nastale ob sanaciji zveze. Aktivnost zveze je pešala, denarni tok je postajal čedalje šibkejši. Tudi zunanji kazalci, izdajanje lastnega glasila npr., ki so ga naročniki dobivali zelo neredno in nepopolno, je kazalo na počasno usihanje zveze.⁶⁹

Primerjava težavnih poslovnih razmer pred prvo svetovno vojno in v dvajsetih letih kaže zanimive rezultate, ki so razvidni iz spodnjih dveh tabel. V prvi prikazujemo poslovanje Zadružne zveze, v drugi pa njenih članic kot celote.

Primerjava poslovanja Zadružne zveze pred prvo svetovno vojno in po njej (1912 = 100) ⁷⁰		
Postavke	Leta 1926	Leta 1928
Denarni promet	365	131
Naložbe zadrug	126	54
Krediti zadrugam	65	19
Rezerve in deleži	41	14
Upravno premoženje	178	102

Te relativne primerjave kažejo, da je Zadružna zveza dosegla svoj vrh pred prvo svetovno vojno. Navkljub velikemu porastu obsega poslovanja je bila kriza Zadružne zveze po letu 1926 veliko globlja kot pred prvo svetovno vojno.

Primerjava poslovanja zadrug, članic Zadružne zveze pred prvo svetovno vojno in po njej (1913 = 100) ⁷¹		
Postavke	Leta 1926	Leta 1929
Denarni promet	170	126
Hranilne vloge	47	53
Posojila	51	57
Investicije	–	25
Lastno premoženje, deleži in rezerve	44	63
Upravno premoženje	–	57

Enako trditev je treba izreči tudi za poslovanje zadrug, članic Zadružne zveze. Po prvi svetovni vojni niso več uspeli dvigniti obsega poslovanja na raven izpred prve svetovne vojne, o čemer govorijo, z izjemo ene same, vse ostale postavke.

⁶⁹ Jubilejno in letno poročilo Zveze slovenskih zadrug za leto 1932, str. 14.

⁷⁰ Jubilejno in letno poročilo Zveze slovenskih zadrug za leto 1932, str. 11. Prevedba podatkov na enako raven, da bi bila primerjava sploh mogoča, je narejena po Potočnikovi metodologiji. Glej Potočnik, Trgovski tovariš št. 11-12/1936. str. 189.

⁷¹ Prav tam. Razmerja so preračunana na enak način kot zgoraj.

V takem trenutku so vodstvu šla na roko v začetku leta 1930 obnovljena – že prej začeta, a prekinjena – pogajanja o prestopu članstva Zadrुžne zveze k ideološko sorodni Zvezi slovenskih zadrug v Ljubljani. V nezavidljivem položaju je vodstvo sprejelo ponujeno roko iz Ljubljane. Dogovorjeno je bilo, da združitve formalno ne bo opravljena v obliki združevanja Zveze slovenskih zadrug in Zadrुžne zveze kot pravnih oseb, temveč nekoliko drugače. Zveza slovenskih zadrug se je želela obvarovati bremen, ki jih je imela Zadrुžna zveza. V hitrih pogajanjih, ki so bila obsojena na uspeh, je Zveza slovenskih zadrug uveljavila svoj interes, ki so ga spoštovali tudi v Žalcu. Zdrुžitev je bila izpeljana tako, da je s 1. julijem Zadrुžna zveza prenesla poslovanje in članice/zadrug v Zvezo slovenskih zadrug, sama pa je po sklepu njenega zadnjega občnega zbora, po 48 letih delovanja, odšla v likvidacijo.⁷²

Metamorfoze Celjske posojilnice

Celjska posojilnica je prvo svetovno vojno prebrodila neokrnjena. Svoje prihranke in rezerve so varno nalagali, vojnih posojil niso vpisovali (!), že na daleč so se izogibali mamljivim špekulacijam. Tako je Celjska posojilnica hitro obnovila poslovanje. A kaj kmalu je postal poslovni razmah prevelik, da bi mu mogla zadrुžna forma streči v zadovoljivi obliki. Kot zadruga se niso smeli ukvarjati z deviznimi posli, pa tudi drugače ni mogla več streči vsem potrebam mnogovrstnega denarnega prometa in predvsem ni več mogla zadovoljevati potreb svojih strank. V takih razmerah so poprevratna leta postala za Celjsko posojilnico prelomna. Razmisliti je bilo potrebno, kako naprej? Tozadevna odločitev, ki ni bila težka, je padla na občnem zboru v marcu leta 1923.⁷³

Celjska posojilnica, kreditna zadruga s častitljivim ugledom, – ta je temeljil na velikem pomenu za zadrुžništvo, a tudi za mesto Celje, kjer je bila trdna slovenska opora v nemško-slovenskih političnih bojih – je po prvi svetovni vojni tako končno uresničila svojo dolgoletno težnjo. Odvrgla je zadrुžna oblačila, preoblikovala se je v banko v pravem pomenu besede. Celjska posojilnica je izkoristila vzdušje in razmere, tako gospodarske kot politične, ki so bile v prvi polovici dvajsetih izrazito naklonjene ustanavljanju novih bank. Tako je bila Celjska posojilnica samo ena v valu ustanovitev bančnih delniških družb v Sloveniji v tem času. Pravzaprav lahko rečemo, da se je slovensko bančništvo dokončno izoblikovalo in izpopolnilo ravno v poprevratnih letih.

Proces preobrazbe je bil začel v letu 1922, končan pa na začetku leta 1923, ko je Celjska posojilnica ponosno dodala svojemu imenu znani pridevnik, ki je označeval globoke vsebinske spremembe. K imenu je dodala še kratico d.d. – delniška družba. Preobrazba je potekala na način, da so zadrुžne deleže spremenili v delnice,⁷⁴ kar je bilo toliko lažje, ker je bila Celjska posojilnica v osnovi postavljena na primeren zadrुžni princip za prelevitev v delniško družbo. Ločevala je glavne in opravilne deleže, kar je bilo zelo blizu delniški družbi z navadnimi in prednostnimi

⁷² Jubilejno in letno poročilo Zveze slovenskih zadrug za leto 1932, str. 24.

⁷³ Poročilo Celjske posojilnice d.d. v Celju ob priliki 50-letnice (1930).

⁷⁴ V to nas prepričuje tudi dejstvo, da je imela pretežna večina delničarjev pri banki tudi svoje račune in vloge. Zadrुžni duh je torej ostal še naprej v veljavi.

delnicami.⁷⁵ Ustanovili so novo delniško družbo, ki je nato prevzela zadrugo – Celjsko posojilnico oziroma vse njeno poslovanje. O tem, kako so uredili razmerja z bivšimi zadružniki, zlasti če niso pretvorili svojih deležev v delnice nove družbe, nimamo vesti. A glede na strukturo, ko je bilo lastnikov glavnih deležev malo in so bili ti po vsej verjetnosti tudi glavni pobudniki preobrazbe, je upravičena domneva, da so bili njihovi deleži, ob hkratnem vplačilu novih, spremenjeni v delnice. Mnogoštevilnim zadružnikom, ki so imeli samo opravilne deleže, ki so bili neke vrste članarina, da so pri zadrugi lahko najemali posojila, pa je nova družba, če so to terjali, namesto delnic z lahkoto izplačala denarno protivrednost njihovih deležev. Najbrž so bile delnice ravno zaradi tega momenta nominalno tako nizko določene, le 100 dinarjev, da bi lahko tudi opravilne deleže spremenili v delnice.

Nova družba, ki je bila konstituirana 3. marca 1923, je imela ob ustanovitvi 1.000.000 dinarjev ustanovnega delniškega kapitala, izdali so 10.000 delnic po nominalni 100 din, emisijski tečaj je bil 120 dinarjev. Osnovni ustanovni kapital je Celjska posojilnica kmalu preseгла. Že v letu 1923 so po sklepu občnega zbora povišali delniško glavnico na 2.500.000 dinarjev. Razdeljena je bila na 25.000 delnic v nominalni vrednosti 100 dinarjev (od tega je bilo 6.457 kosov delnic v apertu), emisijski tečaj pa je znašal 220 dinarjev.⁷⁶ S tem pa še ni bilo konec zviševanja delniškega kapitala. V letu 1927 je namreč izšel zakon o valorizaciji, ki je določal, da morajo banke revalorizirati bilančne investicije. Ob uresničevanju zakona so v Celjski posojilnici pridobili za 3.057.907 dinarjev sredstev. Od tega zneska je bilo potem uporabljeno 870.407 dinarjev za oblikovanje posebnega (»specijalnega«) namenskega rezervnega sklada za pokrivanje tečajnih razlik pri trgovanju z valutami. Za preostanek v višini 2.187.500 dinarjev pa so izdali 21.875 delnic, v nominalni vrednosti 100 din za delnico. Delniška glavnica se je tako dvignila na 4.678.500 dinarjev. Očitno so bile vodstvu in delničarjem bolj všeč okrogle številke, saj so na septembrski skupščini delničarjev, sprejeli sklep o dodatni izdaji 3125 novih delnic po 100 din, kar je pomenilo, da se je delniška glavnica dvignila na zaokroženih 5.000.000 din. Ta zvišana delniška glavnica je bila razdeljena na 50.000 delnic po nominalni vrednosti 100 din, emisijski tečaj pa je znašal 135 dinarjev.⁷⁷ A glavnici še vedno ni bilo namenjeno, da bi obmirovala. Že dve leti pozneje, proti koncu leta 1929, je banka pristopila k zvišanju delniške glavnice in sicer z emisijo nove serije v skupnem številu 30.000 enot po nominalni 100 dinarjev za delnico. Emisijski tečaj je znašal 160 dinarjev na delnico. Za uspeh so šteli, da so bile vse delnice v celoti vplačane. Delniška glavnica se je tako dvignila na 8.000.000 din. Ker je prodajni tečaj presegal nominalno vrednost novih delnic (t.i. azijska diferenca) za 60 %, je banka ob tem pridobila še 1.800.000 dinarjev dodatnih sredstev, ki jih je knjižila v rubriko splošne rezerve.⁷⁸ Tako je Celjska posojilnica z izdajo novih delnic, kar je bilo zadnjič v času njenega obstoja, hkrati dosegla dva cilja. S povečanjem delniške glavnice in rezerv so se sočasno povečala tudi lastna sredstva Celjske posojilnice.

⁷⁵ Več o tem glej Lazarević, Razvoj institucij finančnega posredništva v Celju, str.

⁷⁶ Compass Finanzielles Jahrbuch 1925, Band III, Jugoslawien, Ungarn. Zagreb: Kompass d.d., 1925, str. 134.

⁷⁷ Letno poročilo Celjske posojilnice d.d. v Celju za upravno leto 1927.

⁷⁸ Letno poročilo Celjske posojilnice d.d. v Celju za upravno leto 1929.

Pravila oziroma statut delniške družbe, ki je bil sprejet konec januarja 1923, je določal, da mora delniška družba uradna sporočila javnosti in delničarjem objavljati v časopisih – ob začetku sta bila to celjska Nova doba in ljubljanski Slovenski Narod – ter v ljubljanskem uradnem listu. Sklic skupščine je moral biti objavljen v predpisanih časopisih najmanj 14 dni pred sklicem občnega zbora delničarjev, ki je moral biti sklican najkasneje do zadnjega dne v marcu. Lastniki delnic so morali tri dni pred skupščino deponirati delnice oziroma izkazati lastništvo. Pet delnic je na skupščini pomenilo en glas, število glasov pa ni bilo omejeno. Sklepčnost občnega zbora je bila zagotovljena, če je bilo prisotno 10 delničarjev, ki so morali zastopati najmanj 10 % delniškega kapitala. Sklic izredne skupščine je lahko zahteval en ali več delničarjev, vendar so morali zastopati desetino ali večji delež kapitala. Upravni svet je bil sestavljen iz 11 članov, dolžina funkcije je bila določena na tri leta, a brez omejitve števila mandatov. Vsak upravni svetnik je moral deponirati 20 delnic. Statut je določal tudi delitev čistega dobička v naslednjih razmerjih: 5 % rezervni sklad, 5 % tantieme upravnemu svetu, 1 % za revizijski izkaz, 5 % za dividende, preostanek po odločitvi občnega zbora.⁷⁹

Prodajna cena delnic Celjske posojilnice oziroma njihovi emisijski tečajji pričajo, da so bile te delnice ugleden papir in zaželen pri vlagateljih, hranili so ga v marsikaterem portfelju. Trgovanje s temi delnicami ni potekalo samo na sivem trgu, temveč se je z njimi javno trgovalo na ljubljanski borzi od vsega začetka delovanja banke, v prometu so bili svežnji, ki so vsebovali 25 delnic. Delnice Celjske posojilnice so dosegale najvišji tečaj v letih 1924 in 1925, ko so se gibale na zgornjem robu pri okroglih 200 dinarjih. Po tem letu je pričela njihova vrednost stagnirati. Tako so se v letu 1926 prodajale po tečaju, ki se je ustalil na 195 dinarjev, leto 1927 pa je naznanilo trajni padec, čeprav na začetku leta, ko je bila cena še vedno na ravni prejšnjega leta, tega ni bilo mogoče slutiti. Do konca leta 1927 so investitorji svoje ponudbe samo zniževali, ob koncu leta je delnica Celjske posojilnice dosegla do tedaj najnižjo raven – le 64 % nad nominalno vrednostno. Gibanje vrednosti delnice se je ustavil ob koncu leta 1928, ko sta se ponudba in povpraševanje ustalila pri 158 dinarjih. Naslednje leto so delnice Celjske posojilnice ponovno ubrale pot vzpenjanja, vendar je šlo samo za malenkosten popravek navzgor v obsegu ducata dinarjev. Enaka zgodba, le da je tokrat šlo navzdol, se je ponovila v letu 1930, ko so se delnice ustalile na ravni, ki je presegala izhodišče za 60 % – 160 dinarjev.⁸⁰ Visoka cena delnic je pričala o visoki donosnosti Celjske posojilnice. Celjska posojilnica je redno, leto za letom, izplačevala dividende. Vse do leta 1930 so vsakič znašale 10 %. Leta 1931 so se znižale na 8 %, v vseh kasnejših letih do druge svetovne vojne pa je banka svojim delničarjem redno namenila 6 % pribitek na delnico.⁸¹

Celjska posojilnica je širila svoje poslovanje tudi izven Celja in na področja izven bančništva. Tako je imela že od začetka podružnico v Šoštanj, leta 1927 pa je odprla še podružnico v Mariboru. S tem je razširila svoj delokrog na celotno področje slovenske Štajerske. Veljala je za edini večji in trdnejši bančni zavod na

⁷⁹ Compass, 1925.

⁸⁰ Glej posamezne letnike Compassa. Kako so se gibale cene v tridesetih letih ne vemo, saj banka teh podatkov ni več objavljala. Prav tako ne poznamo obsega trgovanja z delnicami Celjske posojilnice, niti ne vemo, koliko delnic je bilo v obtoku.

⁸¹ Letna poročila Celjske posojilnice 1925-1939.

tem koncu Slovenije. Pravzaprav je bila edina banka izven Ljubljane, ki je nekaj veljala v vsem slovenskem prostoru. Obe poslovalnici sta, na osnovi zapisov v letnih poročilih, v zadovoljstvo centrale skozi celo obdobje poslovale ugodno. O tem govori tudi dejstvo, da se je šoštanjska podružnica v letu 1927 preselila v lastne prostore, v lastno hišo na Glavnem trgu. Za edino investicijo izven bančnega poslovanja se je Celjska posojilnica odločila v letu 1926, ko je v Šoštanju ustanovila lastno hmeljarno, to je obrat za sušenje prepariranje in skladiščenje hmelja. Hmeljarna je v celotnem obdobju do druge svetovne vojne dobro nesla. Naložba je bila zelo hitro, že v nekaj letih povrnjena, tako da je potem dajala le še čisti dobiček. Nenazadnje je bila hmeljarna dobesedno obsojena na uspeh, saj v bližnji okolici ni imela nobene resne konkurence. V svoji dejavnosti je imela praktično monopolni položaj.⁸²

Kakšna pa je bila struktura nedvomno – glede na ceno delnic in višino dividend – uspešnega poslovanja Celjske posojilnice? Odgovore na ta vprašanja nam ponujajo letna poročila in računski zaključki. Odgovor torej lahko iščemo v vsakoletnih dolgih kolonah suhoparnih števil, ki pa vendarle, ko jih uredimo, pripovedujejo zanimivo zgodbo o uspešnem poslovnem življenju. V pregledu uspeha poslovanja bomo številne podatke sistematično uredili v kar precej tabelaričnih preglednic, da bi tako dosegli preglednost in primerljivost. S tem suhoparnim številkam vdahnemo nekaj življenja, pripravimo jih do tega, da postanejo bolj zgovorne. Da se ne bi izgubili v gostem gozdu števil in različnih razmerij, bomo poslovanje predstavili skozi izbrana leta: 1925, 1930, 1935, 1939. Ta leta niso izbrana naključno, temveč s predarkom. So namreč mejniki v poslovanju, predstavljajo zaključke, hkrati pa tudi začetke novih poslovnih ciklov Celjske posojilnice. Tako lahko leto 1925⁸³ opredelimo kot čas konsolidacije, ki je nastopila s preseganjem vseh začetniških in uvajalnih težav. Sočasno označuje leto 1925 začetek zelo uspešnega obdobja v poslovanju Celjske posojilnice, ki je doseglo svoj višek na koncu tridesetih let (1930). Prvo polovico tridesetih let zaznamuje gorje velike gospodarske krize (1935), drugo pa postopno okrevanje in vračanje v normalno stanje.⁸⁴ Ob analiziranju števil je potrebno nenehno misliti še na zaledje Celjske posojilnice. Razmere v hmeljarstvu, s svojimi cenovnimi nihanjem, so namreč imele ne tako majhen vpliv na poslovni uspeh banke. Ta vpliv se je v banki čutil, tako da se je v posameznih letih vodstvu zdelo primerno poudariti dogajanje na področju hmeljarstva, ker so s tem utemeljevali tako slab kot tudi dober letni poslovni izid.

V okviru kakovostno že opredeljenih »petlekk« bomo zasledovali obseg, dinamiko in strukturne spremembe v poslovanju Celjske posojilnice. To je nekoliko bolj zahtevno početje, kot so nam ga zadale bilance regulativnih hranilnic (Južnoštajerska hranilnica) ali kreditnih zadrug (Ljudska posojilnica in Zadržna zveza). Struktura bančnega poslovanja je namreč obsežnejša, ni omejena le na sprejemanje in posojanje denarja. Je veliko bolj razčlenjeno, paleta bančnih uslug

⁸² Letno poročilo Celjske posojilnice d.d. v Celju za upravno leto 1927.

⁸³ Celjsko posojilnico so takrat vodili Josip Serbec (predsednik), Lovro Baš (podpredsednik), Jurij Detiček, Robert Diehl, Juro Hrašovec, Guidon Serbec, Emilijan Lilek, Josip Vrečko, Josip Smertnik (direktor uprave), tudi direktor Drago Kralj.

⁸⁴ Verjetno je povsem odveč opozorilo, da so poslovni ciklusi Celjske posojilnice v doslednem sozvočju z usodo drugih slovenskih bank, to je z njihovimi poslovnimi ciklusi.

je neprimerno bolj raznolika, kar se odraža tudi v bilančnih izkazih. V prvi vrsti bomo obravnavali aktivno stran bilanc Celjske posojilnice s stališča dinamike poslovanja in deležev znotraj skupne bilančne vsote. Nato pa bomo prešli na obravnavo bančne pasive. V zaključku se ne bomo izognili niti ugotavljanju zaslužkov in izdatkov Celjske posojilnice.

Aktiva Celjske posojilnice d.d. v letih 1925-1939 v dinarjih⁸⁵

Leto	1925	1930	1935	1939
Blagajna	1,245.095	1,841.780	2,190.808	2,512.376
Imetje pri bankah	20,986.651	8,619.648	–	–
Vrednostni papirji	701.309	4,298.005	3,090.932	1,523.050
Menice	3,960.727	7,325.157	4,061.156	2,346.979
Dolžniki	29,369.783	71,051.375	48.583.889	44.207.767
Dolžniki za garancije in žira	–	3,184.463	2,716.497	1,355.480
Devize in valute	51.653	638.495	111.320	111.117
Nepremičnine	217.926	3,242.644	5,360.464	4.136.615
Specialna rezerva	–	–	1.545.271	1,800.453

Indeksna primerjava gibanja postavk aktive Celjske posojilnice d.d. v letih 1925-1939⁸⁶

Leto	1930		1935		1939	
	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks
Blagajna	147	+ 47	175	+ 19	201	+ 36
Imetje pri bankah	41	– 59	–	–	–	–
Vrednostni papirji	612	+ 512	440	– 29	217	– 65
Menice	184	+ 84	102	– 45	59	– 43
Dolžniki	241	+ 141	165	– 32	150	– 10
Dolžniki za garancije in žira ⁸⁷	94	– 6	80	– 15	40	– 50
Devize in valute	1236	+ 1136	215	– 83	215	0
Nepremičnine	1487	+ 1387	2459	+ 65	1898	– 23
Specialna rezerva ⁸⁸	–	–	108	+ 8	126	+ 16

⁸⁵ Letno poročilo Celjske posojilnice d.d. v Celju za upravno leto 1925, 1930, 1935 in 1939.

⁸⁶ Izračunano po podatkih iz tabele 16.

⁸⁷ Ta rubrika se je v bilancah prvič pojavila v letu 1927, tako je 1927 = 100.

⁸⁸ V bilancah se ta rubrika prvič pojavi v letu 1934, tako je 1934 = 100.

Delež postavk aktive Celjske posojilnice d.d. v letih 1925-1939 v bilančnih vsotah⁸⁹				
Leto	1925	1930	1935	1939
Blagajna	2,20 %	1,89 %	3,23 %	4,14 %
Imetje pri bankah	37,12 %	8,88 %	–	–
Vrednostni papirji	1,24 %	4,43 %	4,56 %	2,51 %
Menice	7,00 %	7,55 %	6,00 %	3,87 %
Dolžniki	51,95 %	73,23 %	71,80 %	72,92 %
Dolžniki za garancije in žira	–	3,28 %	4,01 %	2,23 %
Devize in valute	0,09 %	0,65 %	0,16 %	0,18 %
Nepremičnine	0,38 %	3,34 %	7,92 %	6,82 %
Specialna rezerva	–	–	2,28 %	2,96 %

Druga polovica dvajsetih let je banki prinesla številne spremembe. Vse postavke so bile v porastu z izjemo naložb pri drugih bankah. Očitno je Celjska posojilnica potrebovala ta sredstva za kreditiranje svojih komitentov. Ravno to nam izpričujeta postavki dolžniki in menice, ki sta v drugi polovici dvajsetih let imeli nenehni trend dvigovanja. Banka je zaradi padajočih cen hmelja že proti koncu dvajsetih let pričela zaostrovati svojo kreditno politiko, vedno bolj je postajala rigorozna pri podeljevanju posojil. Načelno se je pričela ogibati dolgoročnemu kreditiranju svojih strank, težišče kreditne dejavnosti je pričela prenašati na kratkoročno kreditiranje. Hkrati je terjala in tudi dosegla, da so bila vsa posojila zavarovana z vknjižbami na zemljiščih ali z zanesljivim poroštvom. Z rastjo kreditov so se naložbe v druge banke počasi zmanjševale. A ne glede na velik padec pri nalaganju denarja v sorodne ustanove, tudi preostala vsota v bilanci za leto 1930 kaže, da je bila banka visoko likvidna. Visoka likvidnost je bila razvidna tudi iz dejstva, da je banka imela razpoložljiva sredstva kot gotovino v blagajni, pri raznih bankah, v valutah in devizah, v vrednostnih papirjih in v meničnem portfelju kar za 25,041.171 din, kar je pomenilo 34,5 % vseh tujih sredstev.⁹⁰

Nadalje v aktivi velik porast izkazujejo rubrike vrednostni papirji, devize in nepremičnine. Vzrok tega skoka moramo iskati v zelo nizki izhodiščni vrednosti, kar v celoti ne velja za nepremičnine. Vzrok skokovitega povečanja nepremičninske postavke je preprost. Banka je v drugi polovici dvajsetih let povečala število stavb v svoji lasti, očitno je zaradi neplačevanja dolgov pridobila dve posestvi – veleposestvo Slom in gozdno veleposestvo v Čremožišah. Poleg tega je zgradila hmeljarno in kupila stavbo v Šoštanju za svojo izpostavo. Že od prej pa je bila lastnica Narodnega doma in še ene hiše v Celju.⁹¹ Pri vrednostnih papirjih velja opozoriti, da je imela Celjska posojilnica v svojih predalih skoraj izključno državne papirje, ki so sloveli kot zanesljivi, pa čeprav so imeli nekoliko nižji donos. Vse te spremembe so se odražale tudi na spremembi deležev posameznih postavk v bilančni vsoti, pri čemer razvrstitve v letih 1925 in 1930 ostajajo približno enake, le delež podeljenih kreditov je znatno poskočil in zavzemal skoraj tri četrtine bilančne

⁸⁹ Izračunano po podatkih iz tabele 16.

⁹⁰ Letno poročilo Celjske posojilnice d.d. v Celju za upravno leti 1929.

⁹¹ Letno poročilo Celjske posojilnice za leto 1930.

vsote. Opozoriti tudi velja, da je v drugi polovici dvajsetih let banka povečevala svoja lastna sredstva.

Druga »petletka« 1930-1935 ilustrira silno velike premike v poslovanju. Skupna oznaka bi se lahko glasila, da gre za zanesljivo pot proti dnu in to proti dnu krize, ki so ga vsi z nestrpnostjo pričakovali. Iz perspektive leta 1935 je postalo jasno, da je Celjska posojilnica doživela višek razmaha v letu 1930.⁹² Stanje v letu 1935 ni bilo prav nič rožnato, resda je presegalo stanje iz leta 1925, vendar je bilo na ravni sredine druge polovice dvajsetih let. V obdobju krize je bilančna vsota nazadovala za tretjino. Tako gibanje je bilo posledica upadanja vseh postavk v aktivih, z izjemo nepremičnin, ki so po vrednosti in številu spodobno narasle. V tem času je banka še okrepila svojo posest. K obstoječim hišam in posestvom je dodala še hišo v Mariboru za tamkajšnjo podružnico ter še tri posestva v Pirešnici, Sv. Lovrencu na Pohorju in v Slovenski Bistrici. Trgovanja z valutami in devizami se je ustavljalo in je bilo na zelo nizkem nivoju. Vrednostni papirji so v padanju vsaj približno zadržali značilnosti bilančne vsote. Največji padec opazimo pri posojilih in menicah. Ti dve postavki sta znatno upadli, iz bilanc pa je povsem izginila postavka naložb pri drugih bankah. Ti podatki nakazujejo likvidnostne težave v zavodu. Tudi Celjska posojilnica se ni mogla izogniti usodi drugih denarnih zavodov. Tok denarja je šel v obratni smeri kot v drugi polovici dvajsetih let. Banka je morala poskrbeti, da je imela v blagajni vedno zadostno količino gotovine, oziroma prosto likvidna sredstva, da je lahko stregla vsem dvigom denarja med veliko gospodarsko krizo. V tem času so se izdatno zmanjšala tudi lastna bančna sredstva, razmerja med postavkami se, razen izpada imetja pri bankah in rasti nepremičnin, niso v ničemer spremenila.

Drugo polovico tridesetih je na slovenski ravni zaznamovala konsolidacija in vračanje v vsaj približno normalne okvire poslovanja. Pri Celjski posojilnici pa ni bilo povsem tako. Časi pretresov so resda minili, življenje se je vračalo v ustaljene tirnice, z njim tudi bančno poslovanje. A to bankirjem v Narodnem domu ni veliko pomagalo, v Celjski posojilnici je še vedno prevladovalo zniževanje. Vendar to zniževanje ni bilo tolikšno, kot ga prikazujejo izračuni. Vedeti je namreč potrebno, da se je po letu 1935 bilančna vsota znižala še v letu 1936, od tedaj dalje pa je bila z rahlimi odstopanji bolj ali manj na približno enaki ravni. Sočasno je razveseljujoče narasel obseg kreditiranja, kar je kazalo na oživljeno gospodarsko rast. Spremenilo se je razmerje med krediti in menicami, menični del je padel, za njegov delež pa je narasla postavka dolžniki. Med aktivnimi postavkami sta imeli tendenco naraščanja le dve, in to taki, s katerima je imela banka nekoliko več stroškov. Prva teh postavk je bila gotovina v blagajni, ker je bilo potrebno zadovoljiti imetnike vlog, ki so ponovno nekoliko povečali pritisk na banko. Druga pa se je glasila na ime »specijalnih«, to je rezerv, ki jih je banka začela kopičiti med veliko gospodarsko krizo. Tudi v pokriznem preostanku tridesetih let se razmerja znotraj aktive niso spremenila, prav tako pa je tudi vsota lastnih sredstev silila navzdol.

⁹² Zaslužni za to so bili Josip Vrečko (predsednik), Juro Hrašovec (podpredsednik), Milko Hrašovec, Guidon Sernek, Emilian Lilek, Franc Strupi, Dragotin Vrečko, Josip Smertnik, Luce Koritzky (vodja podružnice Šoštanj), Fran Pišek (vodja podružnice Maribor), direktor Drago Kralj.

Tudi pasivne postavke, ki jih predstavljamo v naslednjih tabelah, izpričujejo podobno zgodbo o Celjski posojilnici kot aktiva, vendar z druge strani, to je s stališča dolžnika.

Pasiva Celjske posojilnice d.d. v letih 1925-1939 v dinarjih⁹³				
Leto	1925	1930	1935	1939
Delniška glavnica	2,500.000	8,000.000	8,000.000	8,000.000
Rezerva	1,255.514	6,011.227	8.330.056	7,459.786
Hranilne vloge	52,445.601	40,402.900	26,401.284	26,049.165
Upniki v tekočem računu	–	41,258.124	19,129.533	11,975.108
Upniki za garancije in žira	–	3,184.463	2,716.497	1,355.480
Reeskont pri Narodni banki	–	158.160	2,463.416	5,200.000
Devize in valute	41.954	–	–	–
Nedvignjena dividenda	314	126	710	1550
Čisti dobiček	289.763	1,186.572	618.844	583.276
Bilančna vsota	56,533.147	97,017.111	67.660.342	60,624.367

Indeksna primerjava postavk pasive Celjske posojilnice d.d. v letih 1925-1939 (1925=100)⁹⁴						
Leto	1930		1935		1939	
	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks	Indeks	Verižni indeks
Delniška glavnica	320	+ 220	320	0	320	0
Rezerva	478	+ 378	663	+ 38	594	– 11
Hranilne vloge	77	– 23	50	– 35	50	0
Upniki v tekočem računu ⁹⁵	133	+ 33	61	– 55	38	– 38
Upniki za garancije in žira ⁹⁶	94	– 6	80	– 15	40	– 50
Reeskont pri Narodni banki ⁹⁷	74	– 26	1153	+1558	2434	+ 111
Devize in valute	–	–	–	–	–	–
Nedvignjena dividenda	40	– 60	226	+ 65	493	+ 118
Čisti dobiček	409	+ 309	213	– 48	201	– 6
Bilančna vsota	171	+ 71	119	– 31	107	– 11

⁹³ Letno poročilo Celjske posojilnice d.d. v Celju za upravno leto 1925, 1930, 1935 in 1939.

⁹⁴ Izračunano na podlagi podatkov iz tabele 19.

⁹⁵ Ta rubrika se prvič pojavi v letu 1927, zato je 1927=100.

⁹⁶ Tudi ta rubrika se prvič pojavi v bilancah v letu 1927, zato je 1927=100.

⁹⁷ Enako kot zgoraj.

Delež postavk pasive Celjske posojilnice d.d. v letih 1925-1939 v bilančnih vsotah ⁹⁸				
Leto	1925	1930	1935	1939
Delniška glavnica	4,42 %	8,24 %	11,82 %	13,19 %
Rezerva	2,22 %	6,19 %	12,31 %	12,30 %
Hranilne vloge	92,76 %	41,64 %	39,00 %	42,96 %
Upniki v tekočem računu	–	42,52 %	28,27 %	19,75 %
Upniki za garancije in žira	–	3,28 %	4,01 %	2,23 %
Reeskont pri Narodni banki	–	0,16 %	3,64 %	8,57 %
Devize in valute	0,07 %	–	–	–
Nedvignjena dividenda	–	–	–	–
Čisti dobiček	0,51 %	1,22 %	0,91 %	0,96 %
Bilančna vsota	56.533.147	97.017.111	67.660.342	60.624.367

Tudi bilančna pasivna stran priča, da je Celjska posojilnica v drugi polovici dvajsetih let poslovala zelo uspešno. Do leta 1930 so se posamezne postavke iz leta v leto dvigovale, kar smo na primeru delniške glavnice že spoznali. Visoka raven likvidnosti je banki omogočala ustvarjanje obsežnega rezervnega sklada, ki je ob koncu tridesetih let že presegal 6 % bilančne vsote in je še vedno imel tendenco naraščanja. Dotok vlog v Celjsko posojilnico je bil stalen in obilen. Postavki hranilnih vlog na knjižice in na tekoče račune sta nenehno rasli. Zmotili sta ju samo sezonska nihanja, ki so bila v znatni meri odvisna od letine hmelja in gibanja cen te kulture na svetovnem trgu. Več kot očitno je, da banka v tem času ni imela težav s pridobivanjem sredstev, zato tudi ni bila odvisna od pomoči Narodne banke. Delež reeskontnih kreditov je bil malenkosten. Celjska posojilnica je prvič posegla po takih kreditih v letu 1927. Druga polovica dvajsetih let je bila za analizirano banko obdobje rastočih dobičkov, ki so v letu 1930 dosegli višek. V borih petih letih se je dobiček več kot potrojil, njegov delež v bilančni vsoti pa skorajda potrojil, pri čemer je potrebno vedeti, da rast bilančne vsote v tem obdobju še zdaleč ni dosegala take ravni. Struktura pasivnih postavk tudi kaže, da se je delež tujih sredstev v bilančni vsoti, zaradi okrepitve lastnih, v drugi polovici dvajsetih let znižal.

A vrhuncem zmeraj sledi padec, kar je Celjska posojilnica občutila v naslednjem letu, ko je velika gospodarska kriza začela dobivati vsa obeležja globoke finančne krize. V prvi polovici leta tega še ni bilo videti, saj so hranilne vloge še iz meseca v mesec naraščale. Z njimi pa tudi dotok sredstev iz drugih virov. A že druga polovica leta je bila povsem drugačna. Pričela se je panika z dvigovanjem vlog, ki so naglo zdrsnile navzdol, pod raven iz leta 1930. Banka je bila prisiljena izplačati veliko več vlog, kot jih je dobivala. Kriza nezaupanja v denarne institucije je bila več kot očitna, trajala pa je še dolgo. V banki so sprožili samoobrambne mehanizme. Resda se je trudila ustreči zahtevam vlagateljev, vendar pa je brez

⁹⁸ Izračunano na podlagi podatkov iz tabele 19.

pomisleka tudi odrekla izplačilo, če je presodila, da vlagatelj ne potrebuje denarja. Banka je torej skušala razločiti stvarne od namišljenih potreb svojih strank. Dosledno pa je odrekala izplačilo vlog, če je sumila, da jih vlagatelj namerava le spraviti v nogavico ali pod žimnico, da jih terja le zaradi strahu. Za tako ravnanje je imela banka kritje v priporočilih slovenskega bančnega društva in najvišjih državnih ter banovinskih organov. Proti koncu leta se je razburjenje vlagateljev nekoliko pogoilo, odtok sredstev se je ustavljal, kar pa je bil le kratkotrajen predah.⁹⁹ Že v pomladanskih mesecih leta 1932 so vlagatelji ponovno pritisnili na banko z zahtevami po izplačilih. Tako so tudi banki pričela kopneti sredstva, kar pa je nadoknadila z neusmiljenim pritiskom na dolžnike.

Vse bolj se je uveljavljalo spoznanje, da je nujno potrebno okrepiti zaupanje v banko. Nujno je bilo pokazati javnosti, da so vloge pri njej varne in dosegljive. Tako je vodstvo Celjske posojilnice sklenilo, da bo po prvem maju 1932 spremenilo način poslovanja. Poslovanje je ločilo v dva dela. Pogojno rečeno, šlo je za staro in novo poslovanje. Vsem vlagateljem, ki so po 1. maju položili gotovino v banko, je na njihovo zahtevo brez odlašanja zagotavljala takojšnje izplačilo katerih koli vlog. To je seveda terjalo še dodatne ukrepe pri kreditni dejavnosti. V vsakdanjem življenju je to pomenilo, da si lahko pri banki dobil posojilo le, če si se pridružil novemu poslovanju, če si v banko vlagal svoje prihranke po 1. maju 1932 v gotovini. Zahteve in prošnje starih strank in dolžnikov so bančni uslužbenci preslišali.¹⁰⁰ Lahko rečemo, da so s tem ukrepom pogojno ponovno obudili nekdanji princip združnega delovanja, ki so ga zelo dobro poznali. Stroga poslovna politika je kmalu pokazala ugodne učinke, zaupanje v Celjsko posojilnico se je vendarle za odtenek okrepilo. Dotok novega denarja je bil že v letu 1933 nekoliko obilnejši, kar so pripisovali dobri letini hmelja, ki je sovpadala s presenetljivo rastjo cen te surovine. Nove vloge so banki omogočile, da je nekoliko bolj sproščeno okrepila posojilno dejavnost, a izključno pri kratkoročnih kreditih s trdnim jamstvom.¹⁰¹ Vendar je bil to le obet, ki je naznanjal boljše razmere, saj je banka že naslednje leto ustavila kreditiranje. Nasprotno, še bolj je zaostрила izterjavo starih dolgov, kjer je to lahko storila, da je lahko stregla zahtevam vlagateljev po izplačevanju vlog. Likvidnostne težave so Celjski posojilnici povzročali tudi številni kmetje, ki so zaradi moratorija povsem ustavili plačevanje svojih dolgov. Banka pa je pri izterjavi imela vezane roke, kljub intabulacijam, saj so imeli kmetje zakonsko podlago za zanemarjanje svojih dolžniških dolžnosti.¹⁰²

Tako smo se že približali letu 1935, ko bomo primerjali bilančno stanje in s tem ugotovili strukturne spremembe, ki so nastale v poslovanju banke v prvi polovici tridesetih let, se pravi med krizo. Splošne gospodarske razmere, ki so opredeljevale bančno poslovanje, niso bile nič kaj obetavne. Vodstvo¹⁰³ jih je opredelilo z naslednjimi besedami: »Privatno gospodarstvo živi v znamenju hiranja

⁹⁹ Celjska posojilnica d.d. v Celju, 1931.

¹⁰⁰ Celjska posojilnica d.d. v Celju, 1932.

¹⁰¹ Celjska posojilnica d.d. v Celju, 1933.

¹⁰² Celjska posojilnica d.d. v Celju, 1934.

¹⁰³ V tem letu so bili člani upravnega sveta Juro Hrašovec (predsednik), Guidon Sernek (podpredsednik), Milko Hrašovec, Vinko Kukovec, Dragotin Vrečko, Josip Smertnik, Drago Kralj, Luce Koritzky, Fran Pišek.

in težko pričakuje boljših časov«. ¹⁰⁴ Že na prvi pogled je vidno, da so se zvišala lastna sredstva banke predvsem na račun povečanja rezervnih skladov. Vodstvo banke več kot očitno ni pričakovalo skorajšnjega izboljšanja in se je tako skušalo zavarovati pred negotovostjo in morebitnim tveganjem. Tuja sredstva so štiri leta in pol padala, relativno bolj so nazadovali tekoči računi kot hranilne vloge. To je bilo razumljivo, saj banka lastnikom tekočih računov, kar so bile največkrat gospodarske pravne osebe (podjetja, trgovci, obrtniki...) ni v ničemer preprečevala, da bi dvignili vloge. Sicer pa je banka med krizo izplačala kar 67 % vseh starih vlog, ¹⁰⁵ preostalo tretjino pa so odplačevali obročno še v drugi polovici tridesetih let. Med krizo so se silno povečala reeskontna sredstva, saj se je banka nemalokrat zatekala po pomoč k Narodni banki, da bi z njenimi posojili premagovala najbolj pereče likvidnostne težave. Med krizo je zlasti padla dobičkonosnost Celjske posojilnice, znižala se je skoraj za polovico. To je imelo za posledico tudi znižanje višine dividende za 40 % v primerjavi s predkriznimi leti. V tridesetih letih je banka uvedla prakso, da je delničarjem izplačevala dividende v obliki vlog na hranilne knjižice, ki so bile izplačljive po dveh letih. Čisti dobiček se je znižal bolj, kot se je znižala bilančna vsota, kar priča o že omenjeni omejevalni kreditni politiki.

Po letu 1935 se je poslovanje počasi vračalo v normalne okvire. Celjsko posojilnico je v letu 1936 prizadela samo še konverzija kmečkih dolgov. Po predaji listin Privilegirani agrarni banki je morala banka iz lastnih sredstev, kot svoj zakonsko določen prispevek k polovičnemu znižanju dolgov, odpisati tako veliko vsoto kot je znašal čisti dobiček v vrhunskem letu 1930, kar so storili že v letu 1936, ¹⁰⁶ s črpanjem, v prejšnjih letih skrbno negovanega, rezervnega sklada. Razmere so se počasi izboljševale tudi v naslednjih dveh letih, dotok novih vlog je dnevno naraščal in zavod je pričel ponovno izdatneje podeljevati kredite, a le kratkoročne, dobro zavarovane kredite. Kakor prej so tudi v pokriznih letih prvenstveno skrbeli za ohranjanje zadostne likvidnosti. V ta namen so imeli v blagajni razmeroma velike vsote nenaloženega denarja, da bi lahko zadostili morebitnim zahtevam po izplačilu. ¹⁰⁷ Previdnost se je že naslednje leto izkazala za upravičeno, saj se je zaradi dviga cen v državi in izbruha vojne v Evropi spet povečal dvig prihrankov. ¹⁰⁸ Zaradi teh zadnjih dogodkov, ki so izničili pozitivne spremembe v letih po krizi, so bili kazalci poslovanja na pasivni strani zopet v upadanju. V primerjavi z letom 1935 so tokrat lastna sredstva upadla zaradi odpisov kmečkih dolgov in nekaterih drugih neizterljivih terjatev. Hranilne vloge na knjižice so ostale na enaki ravni, medtem ko se je zniževanje vsot na tekočih računih še nadaljevalo. V porastu so bila sredstva sposojena od Narodne banke, ki so v bilančni vsoti predstavljala že krepkih 8 % in so se v tridesetih letih povečala za štiriindvajsetkrat.

Podobne tendence so označevale tudi gibanje računov izgube in dobička. Tako na odhodkovni strani zaznavamo zniževanje postavk upravnih stroškov in davkov. Nasprotno pa so rasli odpisi. Banka je z leti čedalje bolj upadajoče dohodke črpala iz razlike v obrestovanju vlog in kreditov, iz različnih storitev pod naslovom bančnih

¹⁰⁴ Celjska posojilnica d.d. v Celju, 1935.

¹⁰⁵ Celjska posojilnica d.d. v Celju, 1938.

¹⁰⁶ Celjska posojilnica d.d. v Celju, 1936.

¹⁰⁷ Celjska posojilnica d.d. v Celju, 1937 in 1938.

¹⁰⁸ Celjska posojilnica d.d. v Celju, 1939.

poslov (plačilni promet) in od nepremičnin. Dohodek od obresti je konstantno padal skladno s krčenjem kreditov, zniževanje dohodkov pri bančnih poslih pa je bilo veliko bolj umirjeno. Pomemben in stabilen vir dohodkov so predstavljale nepremičnine. Poudariti je potrebno, da je Celjska posojilnica v celotnem obdobju med vojnama poslovala z dobičkom, ki se je resda v tridesetih letih zniževal.¹⁰⁹ Navkljub temu pa ni bil dosežek nič manjši, prej nasprotno. Ravno tako je treba izpostaviti, da vodstvo Celjske posojilnice ni niti v najtežjih razmerah mislilo na zatekanje pod okrilje zakonske zaščite, ki bi hranilne vloge prebivalstva zamrznilo za dolga leta. Ravno obratno, vseskozi se je trudilo vestno izpolnjevati svoje dolžnosti do vlagateljev, v čemer je bilo bolj ali manj uspešno. Celjska posojilnica je pravzaprav prehitevala tok dogodkov, saj je z ločitvijo poslovanja na staro in novo v maju 1932 že vpeljala sistem poslovanja, ki so ga bile druge banke prisiljene uvesti na zahtevo oblasti po dodelitvi zaščite.

Glede na dejstvo, da je Celjska posojilnica veljala za edini pomemben bančni zavod v severovzhodni Sloveniji, je v zaključku smiselno opredeliti še kakovost njenega poslovanja v primerjavi s povprečjem slovenskih bank. To primerjavo bomo izvedli s pomočjo treh kazalcev – donosa na kapital, donosa sredstev banke in s stališča stroškov, ki so ga ob tem imeli. S temi razmerji nas seznanja naslednja tabela, ki prikazuje razmerja v desetletju 1925–1935.

Primerjava učinkovitosti bančnega poslovanja Celjske posojilnice d.d. in slovenskih bank v letih 1925–1935¹¹⁰			
	Donos na kapital	Stroški	Donos sredstev banke
Celjska posojilnica d.d.			
Leta			
1925	7,71 %	2,08 %	3,85 %
1930	8,46 %	1,56 %	3,08 %
1935	3,78 %	1,24 %	2,29 %
Slovenske banke			
Leta			
1925	10,54 %	2,26 %	–
1930	8,51 %	1,61 %	2,52 %
1935	6,25 %	1,74 %	3,55 %

Primerjava pokaže, da je Celjska posojilnica po učinkovitosti pri donosu na kapital zaostajala za slovenskim bančnim povprečjem. Zaostanek je bil precejšen že v letu 1925, vendar se je Celjska posojilnica približno izenačila s slovenskim povprečjem v svojem najboljšem letu 1930. Velika gospodarska kriza je pri tem kazalcu neprimerno bolj prizadela celjske kot druge slovenske bankirje. Pri donosu sredstev banke gre za padajočo linijo, ki je bila v nasprotju s slovenskimi

¹⁰⁹ Letno poročilo Celjske posojilnice d.d. v Celju za upravno leto 1925, 1930, 1935 in 1939.

¹¹⁰ Izračunano na podlagi podatkov iz zgornjih tabel. Podatke, ki smo jih uporabili pri računanju vrednosti slovenskih bank, smo črpali pri Potočniku, "Slovensko denarništvo 1918-1938". Spominski zbornik Slovenije, str. 444-456.

razmerami. Medtem ko je pri Celjski posojilnici donos njihovih sredstev upadal, je pri drugih slovenskih bankah ubral nasprotno pot. Vendar je potrebno zgornje podatke relativizirati, saj je Celjska posojilnica vseskozi imela nižje stroške poslovanja, kot je znašala slovenska povprečna raven.

Igra relativnih razmerij

Denarništvo v Celju je po prvi svetovni vojni doživelo velik razcvet. Popolnoma usposobljeno je bilo podpreti podjetniško pobudo v samem mestu in bližnji ter nekoliko širši okolici. Za celjske denarne zavode je pomembno zaledje predstavljala Savinjska dolina, ki je bila s svojim kakovostnim hmeljarstvom vir stalnega in obilnega dotoka hranilnih vlog. K temu so se pridruževali še celjski podjetniki, mali trgovci in obrtniki ter nenazadnje še množica običajnih malih ljudi, delavcev, uradnikov, kmetov. Vsi ti so z večjimi ali manjšimi vlogami ter najemanjem posojil omogočali razcvet celjskih denarnih zavodov. Celje se je tako v obdobju med vojnama razvilo v pomemben finančni center, in to ne samo svoje regije, temveč je bilo pomembno tudi v slovenskih razmerah. Z Ljubljano, osrednjim slovenskim finančnim centrom, kjer je bil sedež skorajda vseh bank, močnih regulativnih hranilnic, dveh združenih zvez z njunima denarnima centralama in velikega števila kreditnih združenj, se sicer ni moglo kosati. V primerjavi z Mariborom in Kranjem, ki sta bila ravno tako močni industrijski središči, pa je Celje zlahka tekmovalo tudi na finančnem področju. V obdobju med vojnama se je v Celju izoblikovala razvejana in funkcijsko razčlenjena struktura denarnih zavodov, ki so ponujali široko paleto finančnih storitev. Pokrivali so vse sloje in imeli temu primerno ponudbo, tako na strani varčevanja kot kreditne dejavnosti. Zadovoljili so lahko najbolj zahtevne podjetniške potrebe, kot tudi drobne težave, s stališča posameznika pa velike, malih ljudi. Da pa bi bila konkurenca na celjskem »denarnem trgu« še večja, je delo analiziranih zavodov dopolnjevala še vrsta majhnih kreditnih združenj in vzajemno hranilno in posojilno društvo.

Analizirani zavodi so vsi po vrsti v dvajsetih letih naglo povečevali obseg vlog in podeljenih kreditov. To so bila leta, ko razen o presežnikih, o čem drugem ni mogoče govoriti. Hkrati so bila to leta večanja dobička iz leta v leto. V tem oziru predstavlja izjemo Zadržna zveza. Zanj pomeni druga polovica dvajsetih let usihanje in pot k žalostnemu koncu, glede na njeno preteklost, zasluge, vlogo in pomen v slovenskem združništvu. Preostali zavodi so ubirali dobičke tudi v tridesetih letih, vendar so bili ti na znatno nižji ravni kot v predhodnem desetletju. Analizirani zavodi niso beležili izgube niti v obdobju krize, ki je sicer povzročila velik padec prihrankov (za tretjino in več) ter znatno znižanje bilančnih vsot. Velika gospodarska kriza pomeni pravo cezuro v razvoju denarništva v Celju. Lahko celo rečemo, da je pahnila denarne zavode za celo desetletje nazaj. V tem času je izostajalo redno odplačevanje kreditov, ker so bili na dohodkovni strani prizadeti tudi posojilojemalci. A ti so se obnašali drugače v vlogi upnikov denarnih zavodov. Zaradi paničnega dvigovanja prihrankov, ki je med krizo skupaj s Slovenijo zajelo tudi Celje, pa čeprav ni bilo stvarno utemeljeno ne v slovenskih ne v celjskih razmerah, se je krepko znižala raven vlog.

Dnevno opazovanje dolgih vrst pred izplačilnimi okenci in poslušanje številnih tožb je vodstvom dalo misliti. Sprejeli in izvajali so obrambne ukrepe na treh ravneh. Da

bi okrepili svojo likvidnost, ki je bila zaradi nenačrtovanih obilnih dvigov gotovine močno vprašljiva, so denarni zavodi pričeli strogo in neusmiljeno pritiskati na svoje dolžnike. Terjali so odplačila brez izgovorov in olajševalnih okoliščin. Hkrati so zelo skrčili in na trenutke tudi povsem ustavili kreditiranje. Če so podeljevali kredite, so jih samo kratkoročno, z zelo trdnimi jamstvi. Vsi ti ukrepi, ki jih je spremljalo skrajno varčevanje, so lahko pokazali upravičenost šele na daljši rok. Kratkoročno problema nizke likvidnosti niso mogli odpraviti. Tako se je zgodilo ravno tisto, česar so se varčevalci najbolj bali, njihove vloge so postale deloma zamrznjene. Naenkrat niso bile več dostopne v celoti, temveč obročno, v daljših obdobjih. Odvisno od višine vlog so banke, hranilnice in zadruga zamaknile izplačilo za nekaj mesecev, celo za nekaj let. Denarni zavodi so, ob odobravanju vseh oblastnih inštanc, kratkoročne depozite prisilno spremenili v dolgoročne. Za varčevalce zamrznjenih vlog je bila kaj slaba tolažba, da so bile njim nedostopne vloge ob zamaknjenem izplačilu sorazmerno bolj ugodno obrestovane kot do tedaj.

Tako kot v Sloveniji so tudi celjski denarni zavodi zapluli v bolj mirne vode, ki so obetale normalizacijo razmer, to je vsaj približno časovno izravnavo upniških in dolžniških terjatev. Celjski denarni zavodi so krizo prebrodili z lastnimi ukrepi, niti eden se ni podal v objem države, niti eden ni prosil za zaščito, kot je to storilo nešteto zavodov v Sloveniji. To priča o njihovi trdnosti. Seveda so med njimi obstajale razlike, in to velike, vendar na splošni ravni postavljena trditev drži. V drugi polovici tridesetih let so banka, hranilnici in kreditne zadruga počasi normalizirale poslovanje. Ponovno so rasle vloge, posledično in z zaostankom je naraščalo tudi kreditiranje prebivalstva in gospodarskih subjektov. Navkljub ponovnemu oživiljanju pa obseg poslovanja ni več dosegel tistega izpred krize. V iztekajočih se dvajsetih letih so celjski finančniki doživeli vrhunec obsega dela in ugleda, ne da bi se tega zavedali. Izkušnja tridesetih let je bila drugačna, obremenjena je bila s številnimi stiskami in tegobami, razočaranji. Zaradi tega so dvajseta leta dobila še nekoliko več leska, kot bi ga sicer imela.

Primerjava poslovanja celjskih denarnih zavodov kaže, da so bile bilance uspeha zelo različne. Medtem ko so eni napredovali v ravni črti navzgor, so drugi jezdili na valujoči črti, z izmenjujočimi se vzponi in padci. Če za najbolj merodajno merilo vzamemo višino vlog, potem lahko zatrdimo, da je bila v obdobju med vojnama v Celju absolutna zgodba o uspehu Ljudska posojilnica. Ta kreditna zadruga je iz skromnih začetkov pred prvo svetovno vojno po njej prerasla v največji celjski denarni zavod. Kljub temu, da je bila po ustanovitvi zadnja, je hitro nadoknadila zaostanek in preseгла vse ostale. Pri njej hranjene vloge so v letu 1930 dosegle malenkost manj kot 100 milijonov dinarjev. To je bilo za predvojne razmere veliko. Ljudska posojilnica je, čeprav je bila samo zadruga, preseгла marsikatero banko in večino regulativnih hranilnic v Sloveniji. Zato ni bilo prav nič čudno, da se je uvrščala med vodilne kreditne zadruga in med pomembnejše denarne zavode v Sloveniji nasploh. Po vloženi sredstvih je Ljudska posojilnica preseglala za petino bančno teknico – Celjsko posojilnico d.d., drugo zgodbo o uspehu v predvojnem Celju. Mestna hranilnica, ki je bila najstarejša, je po prvi svetovni vojni izgubljala stvarno in relativno. Od vodilnega zavoda je zdrsnila na tretje mesto po višini prihrankov. Njen delež vlog je bil v primerjavi z Ljudsko posojilnico približno polovičen. Najskromnejša tekunica Ljudski posojilnici je bila Južnoštajerska hranilnica, ki navkljub napredku ni preseglala petine hranilnih vlog, deponiranih pri

Ljudski posojilnici. Tudi Zadružna zveza, dokler je seveda obstajala, ni bila prav nič prepričljivejša od Južnoštajerske hranilnice. Ti podatki odpirajo še eno dimenzijo, in sicer različnost razmerij med javnimi (regulativne hranilnice), zasebnimi (bančne delniške družbe) in zadružnimi denarnimi zavodi. Kreditno zadružništvo, ki je slonelo na množici majhnih, ekonomsko ne preveč dobro stoječih ljudeh in njihovih majhnih prihrankih, je daleč presegalo zasebni in javni bančni sektor. In to ne samo pri hranilnih vlogah, temveč tudi pri kreditih, kjer srečamo zelo podobna razmerja, kot smo jih ravnokar opisali pri vlogah.

DIE CELJER GELDINSTITUTE IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Zusammenfassung

Das Geldwesen in Celje erlebte in der Zeit nach dem Ersten Weltkrieg einen großen Aufschwung. Es war durchaus imstande, die Unternehmerinitiativen in der Stadt selbst und in der näheren und weiteren Umgebung zu unterstützen. Einen festen Rückhalt fanden die Celjer Geldinstitute im Savinjatal, wo der ertragreiche Hopfenanbau ständige und hohe Spareinlagen ermöglichte. Dazu gesellten sich noch die Celjer Unternehmer, Kleinhändler und Handwerker, nicht zuletzt auch eine Anzahl Arbeiter, Beamten und Bauern. Sie alle ermöglichten als Sparer mit größeren oder kleineren Geldeinlagen und als Kreditnehmer einen Aufschwung der Celjer Geldinstitute. Dementsprechend entwickelte sich Celje in der Zwischenkriegszeit zu einem bedeutenden finanziellen Mittelpunkt nicht nur auf regionaler Ebene, sondern auch im weiteren slowenischen Raum. Mit Ljubljana, der zentralen slowenischen Finanzmetropole, wo die meisten Banken ihren Sitz hatten, mit bedeutenden regulativen Sparkassen, zwei Genossenschaftsverbänden samt ihren Geldzentralen und einer Anzahl von Kreditgenossenschaften, konnte Celje zwar nicht Schritt halten. Mit Maribor und Kranj dagegen, wo sich ebenso starke Industriezentren befanden, konnte Celje sich ohne weiteres auch im Finanzbereich messen. In der Zwischenkriegszeit bildete sich in Celje eine verzweigte und funktional aufgegliederte Struktur von Geldinstituten heraus, die alle Bevölkerungsschichten erfaßten, weil sie eine breite Palette von Instrumenten der finanziellen Vermittlung boten, sowohl im Bereich der Spareinlagen als auch jenem des Kreditwesens. Sie konnten auch die anspruchsvollsten Bedürfnisse der Unternehmer befriedigen, aber auch geringe Probleme kleiner Leute lösen, die vom Standpunkt des einzelnen dennoch groß waren. Die Konkurrenz auf dem Celjer "Geldmarkt" wurde noch zusätzlich vergrößert durch eine Reihe kleiner Kreditgenossenschaften und durch einen Spar- und Darlehensverein, die die Aktivitäten der hier behandelten Geldinstitute ergänzten.

Die behandelten Institute vergrößerten in den zwanziger Jahren alle ohne Ausnahme sehr rasch den Umfang der Geldeinlagen und der eingeräumten Kredite. Es waren die Jahre der großen Erfolge im Bankwesen, wo die Gewinne von Jahr zu Jahr stiegen. In dieser Hinsicht stellte nur die *Zadružna zveza* (Genossenschaftsverband) eine Ausnahme dar. Für sie bedeutete die zweite Hälfte der zwanziger Jahre eine Flaute, die zu einem traurigen Ende führte (im Widerspruch zu ihrer Rolle und Bedeutung im slowenischen Genossenschaftswesen in der Vergangenheit). Die anderen Geldinstitute erzielten auch in den dreißiger Jahren Gewinne, obwohl diese wesentlich niedriger als im vorhergehenden Jahrzehnt waren. Die behandelten Institute hatten über keine Verluste zu klagen, auch nicht in der Zeit der Krise, die allerdings einen drastischen Rückgang des Umfangs der Spareinlagen (auch um mehr als ein Drittel) sowie eine erhebliche Senkung von Bilanzsummen zur Folge hatte. Die große Wirtschaftskrise setzte eine echte Zäsur in der Entwicklung des Geldwesens in Celje. Es kann sogar behauptet werden, daß die Geldinstitute um ein ganzes Jahrzehnt zurückversetzt wurden. In dieser Zeit blieb die regelmäßige

Rückzahlung der Kredite aus, weil auf der Einnahmenseite auch die Kreditnehmer betroffen waren. Doch diese benahmen sich anders in der Rolle der Gläubiger von Geldinstituten. Infolge des panischen Abhebens von Spareinlagen, von dem zur Zeit der Krise in Slowenien auch Celje erfaßt wurde, obwohl dafür weder die slowenischen noch die Celjer Verhältnisse einen stichhaltigen Grund boten, sank der Umfang der Geldeinlagen erheblich.

Die Warteschlangen, die sich täglich vor den Auszahlungsschaltern bildeten, und die zahlreichen Klagen veranlaßten die Bankleitungen zum Handeln. Es wurden Abwehrmechanismen auf drei Ebenen eingeführt. Um ihre Liquidität zu verbessern, die durch das unvorgesehene massive Abheben von Bargeld erheblich beeinträchtigt wurde, begannen die Geldinstitute einen starken und unerbittlichen Druck auf ihre Schuldner auszuüben. Sie forderten die Abzahlung der Raten ohne Einwände und mildernde Umstände. Zugleich schränkten sie die Kreditvergabe ein oder stellten diese zeitweise völlig ein. Wenn Kredite überhaupt gewährt wurden, dann nur kurzfristig und mit festen Garantien. Alle diese Mechanismen, die von rigorosen Sparmaßnahmen begleitet waren, zeigten erst langfristig ihre Berechtigung. Kurzfristig konnten sie das Problem der geringen Liquidität nicht abschaffen. Und dann trat das ein, was die Sparer am meisten befürchteten: Ihre Spareinlagen wurden zum Teil eingefroren. Auf einmal waren sie nicht mehr in ihrer Gesamtheit zugänglich, sondern nur noch in Raten, über längere Zeiträume. Je nach Höhe der Geldeinlagen schoben die Banken, Sparkassen und Genossenschaften die Auszahlungen um ein paar Monate, sogar um ein paar Jahre auf. Unter Zustimmung aller behördlichen Instanzen wandelten die Geldinstitute kurzfristige Deposite zwangsweise in langfristige um. Für die Sparer mit blockierten Einlagen bedeutete es nur einen schwachen Trost, daß die ihnen nicht zugänglichen Einlagen bei aufgeschobener Auszahlung relativ günstiger verzinst waren als anfangs vorgesehen.

Wie die übrigen slowenischen Geldinstitute erlebten auch die in Celje später ruhigere Zeiten, die eine Normalisierung der Verhältnisse verhiessen, d.h. mindestens einen ungefähren zeitlichen Ausgleich von Gläubiger- und Schuldnerforderungen. Die Celjer Geldinstitute überbrückten die Krise dank der eigenen Maßnahmen, bei keinem einzigen war Intervention oder Schutz seitens des Staates notwendig wie es bei zahlreichen anderen Instituten in Slowenien der Fall war. Diese Tatsache zeugt von ihrer Solidität. Freilich gab es Unterschiede, und zwar große, dennoch läßt sich die obige Behauptung im allgemeinen Sinne aufrecht erhalten. Die zweite Hälfte der dreißiger Jahre brachte eine allmähliche Normalisierung der Geschäftsführung der Bank, der beiden Sparkassen und der Darlehensgenossenschaften. Der Umfang der Geldeinlagen nahm wieder zu und in der Folge, wenn auch mit Verspätung, auch die Kreditvergabe an Bevölkerung und Industrie. Trotz Wiederbelebung erreichte der Umfang der Geldgeschäfte nicht mehr den aus der Zeit vor der Krise. Ende der zwanziger Jahre hatte die Celjer Finanzwelt im Umfang von Arbeit und Ansehen einen Höhepunkt erlebt, ohne sich dessen bewußt zu sein. Die Erfahrungen der dreißiger Jahre brachten dagegen zahlreiche Notsituationen und Enttäuschungen. Gerade aus diesem Grunde erschienen die zwanziger Jahre in einem noch günstigeren Lichte.

Ein Vergleich der Geschäftsführung der Celjer Geldinstitute zeigt, daß die Erfolgsbilanzen sehr unterschiedlich waren. Während der Erfolg der einen konstant blieb, war er bei der anderen eher wechselhaft. Nimmt man als Maßstab die Höhe der Geldeinlagen, dann war der absolute Spitzenreiter der Zwischenkriegszeit die *Ljudska posojilnica* (Volksdarlehenskasse). Nach bescheidenen Anfängen in der Zeit vor dem Ersten Weltkrieg entwickelte sich diese Kreditgenossenschaft nach dem Krieg zu dem größten Celjer Geldinstitut. Obwohl sie ihrer Entstehung nach das jüngste Geldinstitut war, konnte sie den Rückstand aufholen und alle anderen übertreffen. Die Spareinlagen erreichten im Jahre 1930 knapp 100 Millionen Dinar, eine für die Vorkriegszeit ansehnliche Sparquote. Die *Ljudska posojilnica*, obwohl nur eine Genossenschaft, übertraf manch eine Bank und die meisten regulativen Sparkassen in Slowenien. Darum verwundert es nicht, daß sie zu den führenden Kreditgenossenschaften und zu den bedeutenderen Geldinstituten in Slowenien überhaupt gehörte. Hinsichtlich der Sparquote übertraf die *Ljudska posojilnica* ihre Konkurrentin, die vor dem Krieg zweitbeste *Celjska posojilnica d.d.* (Celjer Darlehenskasse AG), um ein Fünftel. Die *Mestna posojilnica* (Stadtdarlehenskasse), das älteste Geldinstitut in Celje, mußte nach dem Ersten Weltkrieg Verluste im realen und relativen Sinne hinnehmen. Vom führenden Geldinstitut sank sie im Hinblick auf die Sparquote auf Platz drei. Ihr Anteil an Spareinlagen war im Vergleich zu der *Ljudska posojilnica* ungefähr um die Hälfte kleiner. Die schwächste Konkurrentin der *Ljudska posojilnica* war die *Južnoštajerska hranilnica* (Untersteirische Sparkasse), die - trotz Aufwärtstendenz - nicht einmal ein Fünftel der Spareinlagen der *Ljudska posojilnica* erreichte. Auch die *Zadružna zveza* konnte - solange sie noch bestand - keine bessere Bilanz als die *Južnoštajerska hranilnica* aufweisen. Die Angaben fördern noch eine Dimension zutage, und zwar die strukturellen Unterschiede zwischen den öffentlichen (regulativen Sparkassen), privaten (Bankaktiengesellschaften) und genossenschaftlichen Geldinstituten. Das Kreditgenossenschaftswesen, das auf einer Reihe kleiner, ökonomisch nicht besonders gut stehender Leute und ihren bescheidenen Ersparnissen beruhte, übertraf den privaten und öffentlichen Banksektor bei weitem. Dies gilt nicht nur für Spareinlagen, sondern auch für Kredite, wo ähnliche Verhältnisse zu verzeichnen sind, wie oben bei den Einlagen dargelegt wurde.

THE FINANCIAL INSTITUTIONS IN CELJE BETWEEN WORLD WAR I AND II

Summary

After World War I, the financial sector in Celje experienced a great boom. So much so, that it became completely capable of supporting the business incentive in the city of Celje as well as its near and far surroundings. An important reserve for the financial institutions of Celje was the Savinja valley, which with its high-quality hop growing industry was the source of a continuous and large inflow of deposits. In addition, there were also Celje's entrepreneurs, shop and small business owners, as well as numerous ordinary people, workers, civil servants and farmers. With their smaller or larger deposits and loans they all enabled the prosperity of the financial institutions in Celje. Subsequently, in the period between WWI and II Celje developed into an important financial centre not only of its region, but of Slovenia as well. It could not compete, however, with Ljubljana, which still remained the most important financial centre in Slovenia, where almost all the banks had their head offices, along with the strong savings banks, two cooperative societies with their financial head offices, and numerous credit cooperative societies. Celje could easily compete with both Maribor and Kranj, though in the financial field, although both of them were also strong industrial centres. In the period between the wars, a well-subdivided and functionally sectioned structure of financial institutions developed in Celje, which offered a wide variety of financial services. These institutions catered to the financial needs of all the social strata by offering all kinds of services, from savings to credit programmes. They could meet the needs of the most demanding businessmen and solve the small problems of the ordinary person – to whom these problems did not seem so small at all. In addition to the already keen competition provided by the analysed financial institutions, several small credit cooperatives and the joint Savings and Loan Society also operated on Celje's "financial market".

In the 1920s, all analysed institutions rapidly increased the number of their deposits and the number of loans extended. This was a period of unprecedented prosperity and continuous increases in profits. The only exception was the Cooperative Society, for which the late 1920s, compared to its flourishing past, its merits, and the important role it had once played amongst the Slovene cooperative societies, were a period of sad decline, which eventually led to its end. All the other financial institutions, though, continued to make profits in the thirties as well, although on a far lower level than in the previous decade. Even in the period of depression, which brought about a big decrease in savings (of one third and more) and a considerable decline in their balance of payments, the analysed institutions did not record any losses. It was the Great Depression that truly curtailed the development of the financial sector in Celje, and we can safely say that it set financial institutions ten years back in their development. In that time, the regular redemption of credits fell behind, since the incomes of the loan-raisers were adversely affected by the depression. These, however, acted quite differently when they were in the role of the creditors of financial institutions. Due to the panicked raising of bank savings which swept through the whole of Slovenia and also

encompassed Celje (although there was no real reason for such a reaction at all, given the economic situation in Celje and in the rest of Slovenia, too) the level of bank deposits fell drastically.

Because of the long queues in front of the bank tellers and the numerous complaints every day, the leaderships of financial institutions were forced to react. They adopted and implemented defence measures on three levels. In order to strengthen their solvency, which was strongly shaken due to the unplanned and large withdrawals of cash, the financial institutions started to put strict and merciless pressure on their debtors, and consequently demanded the settlement of debts without any extensions and without taking account of extenuating circumstances. At the same time they considerably reduced and sometimes completely put a halt to the giving out of loans. If credit was granted, it was only short-term and with very firm guarantees. All these measures accompanied by extreme cuts in expenditures and thrifty managing, however, could only prove effective in the long run. There was no short-term solution to the problem of low solvency. As a result of this, exactly that happened, which the account-holders were most afraid of; their savings-bank deposits became partly frozen. Suddenly, they could not withdraw all of their savings at once, but only by instalments, on a long-term basis. Depending on the size of deposits, the banks, saving-banks and cooperative societies delayed payment for periods of up to several months, or even several years. With the consent of all the competent authorities, the financial institutions forcibly changed short-term deposits to long-term ones. For the depositors of frozen deposits it was only poor consolation that their unavailable savings would, under the new, delayed payment scheme, yield proportionally better interest than before.

As in other parts of Slovenia, the financial institutions in Celje sailed into calmer waters, which promised a normalisation of the situation, i.e. at least an approximate temporal settlement of the outstanding debts of creditors and debtors. Proof of their stability is the fact that Celje's financial institutions overcame the crisis through the implementation of their own measures. Not so much as one institution was protected by the state or asked for its protection, as did numerous other institutions in Slovenia. Of course there were big differences amongst the individual institutions. Generally speaking, however, the above mentioned statement is true. In the second half of the 1930s, the bank, two savings banks and the credit cooperatives gradually normalised their business. The deposits increased again, and consequently, only a bit more slowly, the giving out of loans to the general public and economic establishments increased as well. Despite the revival of business, though, banking in Celje never reached the level it had attained during the period before the depression. Thus, in the late 1920s and without being aware of it, the financial sector of Celje had reached the peak of its business transactions and reputation. The experience of the 1930s was different, laden with numerous problems, difficulties and disappointments. Because of this, the twenties seemed to attain an even greater lustre than they otherwise would have.

A comparison of the business activities of the financial institutions in Celje shows that the balance of their success was very different. While the progress charts of some showed a steeply rising, almost vertical line, the success of others could best

be depicted with an undulating line, mapping alternating increases and decreases of profits. If the size of the deposits is taken as a reliable criterion, the Ljudska posojilnica undoubtedly ranked first in Celje in the period between the wars. From its humble beginnings before the First World War, this credit cooperative society developed into the largest financial institution in Celje soon after the war's end. Despite the fact that it was established the last, the Ljudska posojilnica rapidly made up for having been behindhand and soon surpassed all others. In 1930, the savings it kept amounted to just under the 100 million Dinars mark – a sum of considerable size for the pre-war period. Although it was only a cooperative society, the Ljudska posojilnica outdid many banks and most of the savings banks in Slovenia. Therefore, it was no wonder that it ranked amongst the leading credit cooperative societies and amongst the most important financial institutions in Slovenia altogether. If we look at its resources, the Ljudska posojilnica surpassed by one fifth its competitor - the Celjska posojilnica d.d., which was the second most successful institution in pre-war Celje. The oldest financial institution, the Mestna hranilnica, fell into decline both objectively and relatively after World War I. According to the total amount of savings it held, it dropped from being the leading financial institution to third place on the ladder of success. The share of the overall deposits in Celje held by the Mestna hranilnica was approximately one half of that of the Ljudska posojilnica. The poorest competitor of the Ljudska posojilnica was the Južnoštajerska posojilnica, which despite its progress, could not make more than one fifth of the amount of saving deposits deposited at the Ljudska posojilnica. Until it expired, the Zadružna zveza was no better than the Južnoštajerska hranilnica. These data show another dimension of the banking in Celje, i.e. the different ratios between the public (savings banks), private (bank stock companies), and cooperative financial institutions. The credit cooperative societies, which were dependent on the mass of the little, everyday, economically not very successful people and their small savings, considerably surpassed the private and public bank sector. This is evident not only from the deposits (i.e. savings accounts) but from the loans as well, where we can observe very similar ratios as were just described for the deposits.

Janez Cvirn

**MEŠČANSTVO V CELJU PO
RAZPADU AVSTRO-OGRSKE**

"In unserem Hause gab es mancherlei Feste. Nicht nur Ostern, Pfingsten und Weihnachten, auch manche andere Tage erstrahlten in einem höheren Glanze, mag er auch nicht so stark geleuchtet haben wie jener der hohen Feste... Das 'Schlachteln' war ein Fest, das zu Hause im trauten Kreise der Familie gefeiert wurde... Einige Wochen vor dem Schlachttage befaßte sich der Familienrat mit dem Schweinekauf. Das Hauptwort in diesen Dingen hatte Onkel Viktor, der den Geflügel- und Schweineeinkauf für unser Haus durch mehr als ein Menschenalter ruhmvoll besorgte... Eines Tages hießes: Morgen früh kommen die Schweine. Freudige Erwartung ergriff alt und jung. Unsere Großmutter stand freilich ein schweres Opfer bevor. Sie war nämlich eine starke Schnupferin... Die alte Frau hielt sehr aufs Schnupfen, 'weil es für die Augen sehr gut sei'... Am Tage, bevor das Schwein, oder - wie die alten Cillier sagten - die Schwein abgestochen wurde, pflegte Großmutter, die ja den Oberbefehl beim Schlachten hatte, immer wieder zu verkünden, daß sie morgen den ganzen Tag nicht schnupfen werde.

Und nun war der große Tag da! Gegen 7 Uhr, es dämmerte noch, polterte der Wagen mit den Schweinen durch das Haustor. Gleichzeitig erschien auch der Fleischhauer, 'der Herr Franzl', ein älterer, fescher Mann, mit einem Ringerl im rechten Ohr. Der Herr Franzl war der Vertrauensmann vieler Cillier Bürgerfamilien beim 'Schlachteln'. Dieses Geschäft, besonders das Mischen der Würstfülle, verstand niemand so wie er. Darum wurde er auch überall mit Hochachtung behandelt. Der Herr Franzl machte sich an sein blutiges Werk und alsbald hörten wir das durchdringende Brüllen der gestochenen Tiere. Meine Tierliebe muß damals nicht sehr stark gewesen sein, denn ich dachte bei dem Gebrüll nicht an die Todesangst der armen Kreatur, sondern nur an den bevorstehenden Sautanz.

Einige Stunden später waren Mutter, Großmutter, der Herr Franzl und alle weiblichen Dienstboten schon emsig beim Speck- und Fleischschneiden. Alsbald verbreitete sich der Geruch von zerlassenem Speck im ganzen Hause und erweckte allseits angenehme Gefühle. Um 10 Uhr gab es schon 'g'röst'te Nierdel und Leber' mit viel Zwiebel. Zu Mittag kam noch kein Schweinernes auf den Tisch, wohl aber saß der Herr Franzl, umgeben von Glorienschein seiner Wurstgeheimnisse, mitten unter uns und stärkte sich für die verantwortungsvolle Arbeit des Nachmittags.

Nach dem Essen nahm das Schneiden wieder seinen Fortgang, begleitet von dem ununterbrochenen Plätschern des weiblichen Tratsches, welches nur ab und zu von einem tiefen Tone des Herrn Franzl oder von einem pfauartigen Gekreisch unterbrochen wurde... Am Nachmittag verzichteten Großmutter und Onkel Viktor auch auf die Patience-Partie, ohne die sonst keine Nachmittagsjause vorüberging, trotzdem Großmutter jedesmal erklärte, mit einem solchen Betrüger nie mehr spielen zu wollen. Auch am Schlachttage unterblieb die Patience-Partie nicht etwa deswegen, weil die Großmutter sich nicht mehr betrügen lassen wollte, sondern weil zur selben Stunde die Kostprobe der Wurstfülle vorgenommen wurde.

Diese Kostprobe war der spannendste Augenblick des Festes - wie im Zirkus, wenn die gefährliche Nummer kommt und die Musik zu spielen aufhört. Das ganze Familie kam im Eßzimmer zusammen und kostete die Wurstfülle. Endlich trat Großmutter mit einem fragenden Blick ins Zimmer. Nachdem jeder sein Gutachten über das Zuviel oder Zuwenig dieser oder jener Zutat abgegeben hatte, sprach Onkel

Viktor jedes Jahr die geflügelten Worte: 'Nicht schlecht, nur kommt mir vor, die G'schicht' schmeckt nach Schnupftabak'. Darauf Großmutter: 'Jesus, Maria, red' nit so dumm, ich hab' doch heut' nicht ein einziges Mal g'schnupft'. 'Es schmeckt halt doch nach Schnupftabak'. 'schweig, undankbarer Bursch!' Hiemit war die Kostprobe beendet und alles eilte wieder an die Arbeit.

Der Abend dieses schönen Tages und die folgenden Tage waren über und über gesegnet mit den altberühmten Himmelsgaben eines richtigen Sautanzes, als da sind: Klachelsuppe, Haarrücken, Brat, - Blut- und Leberwürste, endlich der Jungfernbraten. Auch die krönende Speckputtze fehlte nicht".¹

Ko je Fritz Zangger iz ene najuglednejših celjskih meščanskih družin s konca prejšnjega stoletja v svojih spominih na otroštvo v vrsto največjih družinskih praznikov - poleg božiča, velike noči in binkoštev - uvrstil tudi koline, s tem nikakor ni želel opozoriti na kakšno družinsko posebnost. Nasprotno. Vsakoletne koline so namreč veljale za eminentno "zadevo časti" vsake boljše meščanske hiše v Celju², ki je zgovorno potrjevala socialni ugled družine. Pri manj premožnih so zato potekale v obliki nekoliko razširjenih družinskih slavic, najpremožnejši celjski meščani pa so jih običajno organizirali v obliki manjših veselic, na katerih se je množica gostov še pozno v noč zalivala z vinom in se razposajeno zabavala. »Zlasti imeniten je bil vsakoletni 'furovž' pri Majdičevih, kjer se je zbrala velika družba«, je v svojih spominih na celjska leta zapisal kasnejši ugledni slovenski politik dr. Vladimir Ravnihar. »Vsakega novovpeljanega gosta je gospodinja... pričakovala z bilikum-mom v roki. Bilikum je bila trodelna majolika, koje trije deli so bili na dnu v zvezi, tako da, če si pil na enem delu, so se praznili vsi trije deli hkratu. Porcija, ki je zadoščala, da te je omamila. Potem so pa imeli svoje špase s teboj.«³

Toda med prazniki, ki so jih - poleg božiča, velike noči in binkoštev - redno obhajali celjski meščani, nikakor niso bile samo koline. Enako ali še bolj pomembne so bile vsakoletne vinske trgatve, saj je skoraj vsak celjski meščan obvezno premogel tudi večji ali manjši vinograd z lepo urejeno zidnico v bližnji ali daljni okolici mesta.⁴ Čeprav na Celjskem vinogradništvo že dolgo ni imelo pravega smisla, je bila namreč posest vinograda pomemben statusni simbol vsakega celjskega meščana, ki so ga vsakoletne trgatve z bučnimi zabavami potrjevale tudi na zunaj. Med "družinskimi slavji" mnogih celjskih meščanskih družin - tudi Zanggerjevih - pa je imelo pomembno mesto tudi vsakoletno pobiranje krompirja na lastnih njivah v okolici mesta, čeprav ni imelo enakega socialnega prestiža kot koline ali vinska trgatve in je bilo tudi po poteku bistveno skromnejše.⁵

¹ Fritz Zangger, Das ewige Feuer im fernen Land, Celje 1937, str. 176-179.

² "Bade zu Hause" wäre damals als Luxus angesehen worden. Aber 'Schlachte zu Hause' - galt als Ehrensache jeder Familie, die etwas auf sich hielt". Zangger, Das ewige Feuer, str. 176.

³ Vladimir Ravnihar, Mojega življenja pot, Ljubljana 1997, str. 43.

⁴ Le vinogradi najpremožnejših meščanov so bili v neposredni okolici mesta, na južnih obronkih Miklavškega hriba in pod celjskim Starim gradom.

⁵ "Schon am frühen Morgen ging unsere Großmutter... aufs Feld an der Loschnitzmündung. Bald nach dem Mittagessen setzte sich die ganze Familie nach dem gleichen Ziele in Bewegung. Später folgten noch einige Freunde. Das Erdäpfelfest verlief in der Weise der Feste, wie sie etwa Matthias Claudius seiner Familie aus den alltäglichen Anlässen zu veranstalten pflegte. In einem Feuer... wurden Erdäpfel gebraten. Als Zutaten gab es Butter und Salami. Das ganze wurde mit einigen Litern

Kljub kolinam, vinskim trgatvam, pobiranju krompirja in dejstvu, da je marsikateri ugleden Celjan na dvorišču lastne hiše redil svinje in kokoši, pa celjski meščani nikakor niso bili "napol kmetje". Kulturni model, ki je posredoval meščansko samorazumevanje in samozavest, in je bil definiran preko rabe materialnih dobrin, preko odnosa do idealnih vrednot, preko uporabe modelov obnašanja, ki so vsi skupaj tvorili orkester vsakdanjega življenja, se je seveda bistveno razlikoval od kmečkega. Čeprav je bil tipičen celjski meščan s preloma stoletja - bodisi srednje veliki trgovec ali obrtnik z nekaj zaposlenimi pomočniki in vajenci bodisi odvetnik ali notar z več zaposlenimi nameščenci, pa srednješolski profesor ali visoki državni uradnik, zaposlen pri okrajnem glavarstvu - zaradi funkcije Celja kot upravnega in trgovsko-obrtnega središča celjske regije v tesnem in vsakodnevnem stiku z okoliškim kmečkim prebivalstvom, se je s svojimi vrednotami, nazori, načinom življenja, tudi z zunanjim videzom bolj razlikoval od kmeta kot od nameščenca ali malega rokodelca, ki se je preživljal le z delom lastnih rok. V sicer olikani meščanski konverzaciji je oznaka "kmečki" pomenila isto kot "neumen" ("Neumen kot kmet"), "neizobražen", "nesamostojen", "len" ali "nazadnjaški", v nasprotju s "pameten", "izobražen", "samostojen", "priden" in "napreden", kar vse je opredeljevalo meščanskost.

Težnja po samostojnem izpolnjevanju individualnih in skupnih nalog je - kot tipična meščanska lastnost - prišla do polnega pomena v delovanju celjskega občinskega odbora, ki je s svojo sestavo odražal socialno strukturo celjskega meščanstva.⁶ Čeprav se je ob koncu prejšnjega stoletja v primestnih naseljih začela koncentrirati industrija, kar je pomembno vplivalo na urbanizacijo⁷, se namreč stari, pretežno upravni ter trgovsko-obrtniški značaj mesta ni bistveno spreminjal. V letih 1880-1910 je ostajal delež pridobitnega aktivnega prebivalstva v javnih službah in svobodnih poklicih skoraj enak, ob relativnem padanju deleža zaposlenih v obrti in industriji (le-ta je bil predvsem posledica koncentracije industrije v okolici mesta, v Gaberjah) pa je opazno naraščal delež zaposlenih v storitvenih dejavnosti, zlasti v trgovini in nekoliko manj v prometu.⁸

Odbor mestne občine Celje, v katerem so sedeli najuglednejši (čeprav ne vedno tudi najpremožnejši) celjski meščani, si je - v duhu napredka - že od šestdesetih let prizadeval za vsestransko modernizacijo mesta, ki je v nekaj desetletjih Celje spremenil v mesto v pravem pomenu besede. Od leta 1871, ko je občina sprejela prvi mestni razširitveni in regulacijski načrt, s katerim so določili potek

Kirchstettner Weines begossen. Wir Kindern mußten nach der Fütterung fangenspielen und dergleichen, während die 'Großen' ein festes Sitzleder bewahrten, solange noch Wein im Fläschchen war. Erst wenn alles leer war, wurde zum Aufbruch geblasen." Zangger, Das ewige Feuer, str. 170.

⁶ Prim. Janez Cvirn, Die Urbanisierung und ihr Einfluß auf die soziale und nationale Struktur von Celje (1867-1914), v: Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1992, Maribor 1993, str. 308.

⁷ Tudi v rastočem Celju se je potrdilo staro pravilo, da hitreje od mesta samega rasejo njegova predmestja in primestna naselja, ki so imela nekaj desetletij poprej še izrazito kmečki značaj. Bistveno hitreje od mesta (mestne občine Celje) so se razvijala skoraj vsa naselja v ožjem obmestnem pasu, ki so spadala v občino Celje-okolica, najbolj skokovito pa so naraščale Gaberje, ki so se po ustanovitvi državne Cinkarne (1875) in zlasti Westnove tovarne emajlirane posode (1894) razvile v pravo industrijsko in delavsko predmestje Celja. Prim. Cvirn, Die Urbanisierung, str. 309-312.

⁸ Prim. Jasna Fischer, Die gesellschaftliche Entwicklung der Städte mit eigenem Statut in die slowenischen Steiermark (1870-1910), v: Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1992, Maribor 1993, str. 27-40.

novonačrtovanih in regulacijsko črto starih in novih ulic⁹, se je začel načrten urbanističen poseg v mestni prostor. Hišni lastniki so že kmalu prejeli ukaz, naj pred svojimi hišami tlakujejo pločnike, občina sama pa je začela tlakovati ulice z granitnimi kockami ali vsaj z okroglimi kamni iz Savinje, ki so bili cenejši. Leta 1873 so morali meščani izpred svojih hiš odstraniti vse lesene in kamnite klopce, na katerih so ob večerih, po končanem delu, tako radi posedali. V istem letu je plinska razsvetljava izpodrinila ulične petrolejke, plin pa je polagoma prihajal tudi v celjska gospodinjstva.¹⁰

Začela se je tudi higienizacija mesta. Občinski odbor je najprej razrešil problem praznenja greznic in odvoza fekalij, potem pa se je lotil ureditve kanalizacije. Z izgradnjo modernega kanalizacijskega sistema v središču mesta je začel že v sedemdesetih letih (v rabi pa je bila tudi še stara rimska kanalizacija), potem pa je mrežo postopoma širil na celotno mesto. Ko so po letu 1890 namesto zidanih, kanale začeli sestavljati iz betonskih cevi, je kanalizacija kmalu "pokrila" celotno mesto.¹¹

Leta 1878 je občina po dolgih razpravah predstavila mestno pokopališče od cerkvice sv. Maksimiljana na Selce nad Čretom, v istem času pa si je okoliška občina zgradila (slovensko) pokopališče na Golovcu.¹² Leta 1889 je občina sprejel sklep, da se mora voda s streh po žlebovih odvajati v zemljo in da se smejo v starem centru mesta graditi le hiše, ki imajo najmanj eno nadstropje. "Kmečke navade" meščanov je hotel občinski odbor izkoreniniti tudi tako, da je leta 1895 odločno prepovedal gradnjo novih svinjakov v mestu (mnogi meščani so namreč še vedno redili svinje in kokoši), vse stare pa je pregledala stroga sanitarna komisija.¹³

V devetdesetih letih se je mestna občina Celje začela ukvarjati tudi z vodovodom. V mestu je sicer bilo kar 16 vodnjakov s kakovostno pitno vodo, a ob slabem vremenu je vanje vdiralala oporečna talnica. Prav zato se je občina odločila za gradnjo mestnega vodovoda. Po nekajletnih zapletih z načrti in nakupom kakovostnega vodnega vira (končno je občina v Fužinah pri Vitanju kupila Pokličev vrelec) so celjski vodovod dokončno zgradili do leta 1908. Nanj so se najprej priključili najpremožnejši meščani in gostinski lokali, vendar pa so mnogi še vedno pili vodo tudi iz vodnjakov in prali svoje perilo v Savinji.¹⁴

Tik pred prvo svetovno vojno pa je Celje pridobilo še več za takratni svet že običajnih izboljšav. Leta 1913 je namreč elektrarna v Westnovi tovarni emajlirane posode začela napajati celjsko javno razsvetljava.¹⁵ Napredek pa se je kazal tudi v telefoniji. Od konca stoletja je število telefonskih priključkov hitro raslo. V mestu je bilo že nekaj javnih telefonskih govornic. Promet po južni in savinjski železnici je postajal vse gostejši, na mestnih ulicah in okoliških cestah pa so se poleg še vedno

⁹ Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, II. del, Celje 1974, str. 47.

¹⁰ Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 47.

¹¹ Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 48.

¹² Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 49.

¹³ Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 50.

¹⁴ Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 40-41.

¹⁵ Ibidem.

prevladujočih konjskih vpreg začeli pojavljati tudi prvi avtomobili, motorna kolesa in celo avtobusi.¹⁶

V mestu so od osemdesetih let prejšnjega stoletja rasle tudi nove, imenitne zgradbe, stare pa so mestna občina in zasebni lastniki redno obnavljali. Glavni pospeševalec gradbene dejavnosti je bila občina sama. Leta 1884 je v Karolinini ulici zgradila "šermalno" kasarno za nastanitev vojaštva. Leta 1885 je ob izdatni podpori nekaterih najpremožnejših meščanov (zlasti Josefa Rakuscha) zgradila novo celjsko gledališče, leta 1887 pa še moderno mestno bolnišnico v Gizelini ulici. Leta 1894 je ponovno poskrbela za vojaštvo: zgradila je novo domobransko kasarno v Gaberjah in jo predala erarju. Pa to še ni bilo vse. V letih 1901-1902 je za istega naročnika zgradila še vojaško skladišče ob Ljubljanski cesti. V letih 1902-1903 je občina popolnoma obnovila celjski kolodvor in mestni magistrat. V teh letih je marsikaj postorila tudi za celjsko šolstvo. Leta 1905 je na vogalu Schillerjeve ulice in Ulice ob jarku zgradila moderno poslopje za dekliško ljudsko in meščansko šolo, leta 1912 pa na vogalu Karolinine in Jahnove ulice še poslopje za deško ljudsko šolo.¹⁷

Tudi posamezne ustanove in društva so si v tem času postavile svoje zgradbe. Leta 1887 so dogradili poslopje Celjske mestne hranilnice, denarne ustanove mestne občine, ki je z vsakoletnimi gotovinskimi darili in ugodnimi posojili podpirala modernizacijska prizadevanja občinskega odbora. V letih 1895-1897 je slovenska Posojilnica ob Ljubljanski cesti in ob trgu cesarja Jožefa II. zgradila monumentalno poslopje Narodnega doma, ki je postal kulturno, politično in družabno središče celjskega slovenskega meščanstva. V letih 1897-1898 je država na vogalu Krožne ulice postavila moderno pošno poslopje. Leta 1906 je celjska evangeličanska občina ob podpori mestne občine in vernikov na Otoku postavila evangeličansko cerkev. V letih 1905-1907 pa so na Bismarckovem trgu nasproti kolodvora celjski nemški meščani postavili monumentalno Nemško hišo, ki naj bi s svojo - zgradili so jo namreč v altdeutsch slogu - opozarjala, da je Celje prastaro nemško mesto. Leta 1910 pa je na vogalu Graške in Krožne ulice slovenska Posojilnica (po dolgih bojih z občinskim odborom) zgradila prvo tronadstropno hišo v Celju.¹⁸

Občina pa je tudi pospeševala gradbeno dejavnost zasebnih vlagateljev. Da bi poživil gradbeno dejavnost v mestu, je občinski odbor lastnike novogradenj za 12 let oprostil plačevanja mestnih davščin, za pripeljani gradbeni material pa tudi ni pobiral mitnine. (Kasneje je zanj uvedel polovično mitnino). Zaradi tega so si zlasti od konca osemdesetih let tudi mnogi celjski meščani popolnoma prenovili in modernizirali svoje hiše. Prezidali so jih, jim dodali prvo ali drugo nadstropje in jih opremili s kopalnicami in angleškimi stranišči. Že kar modno je postalo, da so jih okrasili z novimi, predvsem v neorenesančnem slogu izvedenimi pročelji, in z drobnimi dodatki, ki so jih "uvozili" iz avstrijske prestolnice. Zunanji videz hiš je bil očitno tako pomemben, da si je občinski odbor celo pridržal pravico potrjevati načrte hišnih pročelij.¹⁹ V devetdesetih letih pa so začele rasti tudi prve vile na

¹⁶ Prim. Bojan Himmelreich, Prva desetletja avtomobilizma na Celjskem, v: Celjski zbornik 1992, str. 89-99.

¹⁷ Na splošno o gradbeni dejavnosti: Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 57-62.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 50.

Otoku. Reprezentančni objekti so se na Otoku pospešeno začeli pojavljati šele po letu 1901, ko je občinski odbor dokončno (kar nekaj let je namreč trajala borba med zagovorniki in nasprotniki pozidave) sprejel načrt o pozidavi Otoka. Do izbruha prve svetovne vojne si je na Otoku postavilo vile kar 25 celjskih najuglednejših meščanov.²⁰

Celjsko meščanstvo je bilo po premoženju in izobrazbi dokaj heterogena socialna konfiguracija, ki jo je povezoval skupni kulturni habitus. Med tovarnarjem Adolfom Westnom, ki je v svoji tovarni emajlirane posode v letih pred prvo svetovno vojno zaposloval že več kot 1000 delavcev, in lastnikom kakšnega malega obrtniškega obrata z nekaj zaposlenimi pomočniki in vajenci, so bile seveda velikanske razlike, čeprav sta velikokrat skupaj sedela v odborih društev, v občinskem odboru, in tudi normalno komunicirala v kavarni in gostilni. Gledano s kulturnozgodovinske perspektive je tako meščanstvo po premoženju kot tudi meščanstvo po izobrazbi povezovalo isto spoštovanje posameznikove individualne sposobnosti in učinkovitosti, tako meščani "izobraženci" kot tudi meščani "gospodarstveniki" so podobno ali enako utemeljevali svoje zahteve po materialnem nagrajevanju, socialnem ugledu in političnem vplivu, eni in drugi so videli pomembno, celo edino pravo zagotovilo uspeha v rednem in vztrajnem delu in nagnjenosti k racionalnemu in metodičnemu življenjskemu slogu, načinu življenja, v katerem sta bili javna in privatna sfera relativno ostro ločeni.

O srednje mesto v meščanskem načinu življenja je imel povsem določen družinski ideal, ideal družine kot same sebi zadostne in le k sebi obrnjene skupnosti, ki jo v nasprotju s pragmatizmom in tekmovalnostjo v zunanjem svetu odlikujejo tesne čustvene vezi. Meščanska družina je bila izrazito patriarhalna, družinske vloge so bile natančno določene, kar se je videlo že pri vsakem skupnem obedu (kosilu ali večerji). Fritz Zangger je skupne obede v njihovi hiši opisal takole: *»Beim Mittag- und Abendessen versammelten sich alle Hausgenossen, ausgenommen die Diensthöten, im kleinen gewölbten Speisezimmer um den Tisch, der fast den ganzen Raum einnahm. An der Spitze saß Vater. Als Zeichen seiner väterlichen Gewalt lehnte in der Ecke nächst seinem Platze ein langer Stock, der aber seiner Bestimmung, unartige Kinder zu bändigen, nie zugeführt wurde. Dem Vater zunächst saßen Mutter, Großmutter und Onkel Viktor, der Bruder unserer Mutter; den mittleren Teil des Tisches hielten die sieben Kinder, fünf Buben und zwei Mädchen, besetzt; das 'Unterhaus' bildeten die vier oder fünf 'Herren vom Geschäft'. Ganz unten saß der Lehrbub... Es wurde gut und reichlich gegessen und auch an einem guten Tropfen fehlte es bei keiner Mahlzeit. Das alte Cilli hätte ein Essen ohne Wein als Askese angesehen. Und schon gar in unserem Hause! Betrieb mein Vater doch neben dem Spezerei- auch den Weinhandel. Der wohlbestellte Keller war auch schuld daran, daß unsere Köchin Ančka sich mit Hilfe des frommen Kellermeister Franzl fast täglich ein Räuschen zulegte.«*²¹

²⁰ Orožen. Zgodovina Celja in okolice, str. 50-52.

²¹ Le za veliko noč so se pri kosilu zbrali vsi člani družine, skupaj z zaposlenimi v trgovini in posli. "Riesenschüsseln mit Schinken, Krainerwürsten, Zungen, mit Kalbfleisch, Ostereiern, Berge von Putitzen werden herbeigeschleppt. Dazu ein Faß Bier. Da saß nun das ganze Haus - die Familie, die 'Herren vom Geschäft' und die Diensthöten - behäbig und behaglich beisammen und aß und trank nach Herzenslust und feierte das Fest und die treue Zusammengehörigkeit". Zangger, Das ewige Feuer, str. 145.

Osrednje mesto v družini je vsekakor pripadalo ženi, ki je dan preživela »*rastlos arbeitend im Hause hin und her und gönnte sich nicht einmal beim Essen Ruhe.*« Za dobro gospodinjjo je namreč veljala le tista ženska, »*die sich in fortwährender Bewegung befand und alles allein zu machen schien.*« Zato tudi med obedom ni mirovala, ampak je nenehno vstajala od mize »*um das Anrichten der für 'drinnen' bestimmten Speisen und die Verköstigung der Dienstboten in der Küche zu überwachen.*«²² Vsakdan meščanske žene je bil v glavnem sestavljen iz nadzora nad posli in vzgojiteljicami - v Zanggerjevi družini so bile vzgojiteljice redoma Francozinje, nekaj časa pa celo neka neka Angležinja, »*koščeno bitje s publi frizuro*« (damals eine Sehenswürdigkeit) -, skrbi za stanovanje, ki je moralo biti v vsakem trenutku kot iz škatlice, občasnih popoldanskih klepetov s to ali ono prijateljico in potrpežljivega čakanja na polno zaposlenega moža. V javnem življenju pa je bila njena vloga omejena predvsem na reprezentativno in družabno področje. Tako je mati Fritza Zanggerja stala v prvi vrsti »*jener edlen Frauen des alten Cilli, welche mit Leopoldine Rakusch an der Spitze die Armen betreuten und bei allen deutschen Festen Wunder an Gastfreundschaft wirkten.*«²³, soproga v javnem življenju slovenske družbe v Celju izjemno aktivnega Vladimirja Ravniharja pa je svoj dolgčas preganjala tako, da je »*sodelovala v pevskem zboru in pri družabnih prireditvah, ki je pri njih celjsko ženstvo imelo glavno besedo.*«²⁴

Javna sfera, ki sicer ni bila popolnoma ločena od privatne, je bila tudi v Celju skoraj izključna domena moških.²⁵ Večina najuglednejših celjskih meščanov se je aktivno udeleževala političnega življenja, v katerem ni bilo prostora za ženske. Skoraj vsak celjski meščan je bil dejaven član vsaj enega izmed celjskih društev, ki so zlasti od devetdesetih let prejšnjega stoletja rasla kot gobe po dežju, (leta 1893 jih je bilo 34, leta 1911 pa je njihovo število že preseгло osemdeset), mnogi med njimi pa so bili tudi člani stalnega omizja v tej ali oni mestni gostilni. V sedemdesetih in osemdesetih letih je bil najbolj znan "Nordpolklub", na prelomu stoletja pa "Indijanski klub", stalno omizje uglednih celjskih meščanov v hotelu pri Zamorcu. Seveda pa je skoraj vsak celjski meščan svoje razpolaganje s (prostim) časom dokazoval z bolj ali manj rednim obiskovanjem kavarn, udeležbo na večerni in nedeljski jutranji promenadi, obiskovanjem gledališča in udeležbo na koncertih, pa jour-fixih ter številnih plesnih (družabnih) prireditvah, ki jih v Celju (zlasti v predpustu) nikoli ni manjkalo. Nedelje je izrabil za družinske sprehode in krajše izlete v okolico mesta, julija ali avgusta pa si je v hribih, zdraviliščih ali na morju z družino obvezno privoščil "poletno svežino".²⁶

²² Zangger, Das ewige Feuer, str. 22.

²³ Fritz Zangger, Das ewige Feuer, str. 29.

²⁴ Vladimir Ravnihar, Mojega življenja pot, str. 42.

²⁵ "Daß ein Mensch seine nächsten Verwandten liebt und für sie sorgt, ist selbstverständlich. Das tun ja auch Tiere. ja oft viel gewissenhafter als der Mensch. Ein ganzer Mensch wird über den Kreis der Familie hinaus auch für die Gemeinschaft, in der er lebt, und für das Volk, dem diese Gemeinschaft angehört, arbeiten und opfern... Unser Vater war, obgleich schon Krank, Bürgermeisterstellvertreter, - eine Ehrenstelle, der zu jener Zeit nur ein untadeliger Sohn unserer Stadt teilhaftig werden konnte. - weiters Obmannstellvertreter der Bezirksvertretung, er tat im Mannergesangverein mit und war - welch dornenvolles Amt! - Obmann des neugegründeten Musikvereines, der gerade in jenen Jahren die Kinderkrankheiten mitmachte." Zangger, Das ewige Feuer, str. 28-29.

²⁶ Na splošno o tem: Janez Cvirn, Kri v luft! Čreve na plot! Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja, Ljubljana 1990.

Življenje v Celju bi bilo že kar idilično, če ga od konca prejšnjega stoletja ne bi pretresali hudi nacionalni boji, zaradi katerih si je upravičeno pridobilo - kot je dejal dr. Josip Sernec - sloves "najbolj razvpitega mesta v monarhiji". Časi nacionalnega sožitja (v šestdesetih in sedemdesetih letih), ko so bili Nemci člani slovenske Čitalnice, Slovenci pa nemške Kazine, časi, ko je bil mladi celjski dijak Anton Aškerc domači učitelj pri družini Rakusch, so postali že konec osemdesetih let neponovljiva preteklost. Nemško meščanstvo, ki je (tudi zaradi volilnega sistema) vse do razpada monarhije ohranilo oblast nad mestno občino, je napredovanje slovenskega meščanstva v mestu in (po slovenski zmagi pri občinskih volitvah v občini Celje-okolica leta 1889) stiskanje "slovenskega obroča" okoli "nemškega Celja" vse bolj dojemalo kot boj na življenje in smrt, v katerem nikakor ni želelo podleči. Zlasti po letu 1895, ko je zaradi ustanovitve nemško-slovenskih vzporednic na nižji gimnaziji v Celju padla celo koalicijska vlada kneza Windischgraetza, sta gesli "Hie Deutsche - hie Slowenen" in "Svoji k svojim" natančno določali celjski vsakdan. Do skrajnosti zaostrena nacionalna nasprotja so končno privedla do popolne nacionalne ločitve vsakdanjega življenja v mestu. »*Ein gesellschaftlicher Verkehr zwischen Deutschen und Slowenen war vollkommen ausgeschlossen*«, je v spominih zapisal dr. Fritz Zangger. »*Jeder Deutsche oder jeder Slowene, der sich in der Gesellschaft eines nationalen Gegners hätte blicken lassen, wäre allsogleich als Verräter angeprangert worden. Nie betrat ein Deutscher einen Gasträum oder einen Tanzboden, wo Slowenen verkehrten, und umgekehrt*«. ²⁷ Tako so Slovenci obiskovali le lastne gostilne in društva, Nemci so zahajali zopet v svoje, vsaka kršitev tega nenapisanega pravila pa je pomenila velike nevšečnosti, včasih celo govornico pesti in drugih pripravnih orodij. Kot da je Slovence in Nemce ločil neviden zid. Vse se je delilo na nemško in slovensko: šole in denarni zavodi, gostilne in društva, kopaljšča in pokopališča, časopisi in gledališča, tiskarne in trgovine. Celo cerkev in služba božja - kot da bi bil nemški Bog drugačen od slovenskega. ²⁸

V ostri nacionalni razslojenosti vsakdanjega življenja v Celju je pomenilo edino izjemo leta 1890 ustanovljeno socialistično Delavsko izobraževalno društvo, ki je združevalo člane po razredni in ne po nacionalni pripadnosti. ²⁹ Toda v frontalnem spopadu med nemškim in slovenskim meščanstvom, se je "nacionalno" ("nacionalno nevtrarno") stališče le s težavo uveljavljalo. ³⁰ V desetletju pred prvo svetovno vojno sta socialistično delavsko organizacijo opazno prehiteli obe (nemška in slovenska) "narodni delavski organizaciji", ki sta na meščansko

²⁷ Zangger, Das ewige Feuer, str. 131. Podobno je v spominih na mladostna leta ugotavljal Radoslav Brenčič: "Saj je bilo, ko da loči v našem mestu Slovence in Nemce visok zid. Višji kakor kjerkoli drugje po nemškutarskih gnezdih. Med nami ni bilo skoraj nič družabnega kontakta, geslo 'Svoji k svojim' pa nas je svarilo, da prestopimo prag nemških trgovin in gostišč". Prim. R. Brenčič, Ob stošestdesetletnici celjske gimnazije. Nekaj spominov nekdanjega učenca, v: Celjski zbornik 1968, str. 299.

²⁸ Zangger, Das ewige Feuer, str. 131-132: "Auch deutsche und slowenische Mitschüler beschränkten sich nur auf ein 'Servus'. Jede weitere Annäherung in oder außerhalb der Schule wurde streng vermieden. Ja, die Gegner konnten es nicht einmal über sich bringen, in die gleiche Kirche zu gehen. Der Gott der Deutschen und der Gott der Slowenen hatten miteinander nichts gemein".

²⁹ Franc Rozman, Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem, Ljubljana 1979, str. 95.

³⁰ Zato je bila moč socialističnega delavskega gibanja v Celju manjša kot v enako pomembnih industrijskih in delavskih središčih: leta 1898 je bilo v socialistično delavsko organizacijo včlanjenih 156 organiziranih delavcev, leta 1913 pa le še 121. Prim. Rozman, Socialistično delavsko gibanje, str. 127, 189.

inicijativo nastali ob prelomu stoletja: leta 1898 na "narodno-katoliški" podlagi ustanovljeno Slovensko delavsko podporno društvo, ki je bilo v obdobju do prve svetovne vojne ena najpomembnejših narodnih delavskih organizacij na Slovenskem³¹, in leta 1901 ustanovljeno Nemškonarodno pomočniško društvo za Celje in okolico (Zveze nemških delavcev Germanija)³², ki je poskušalo organizirati celjske nemške delavce v duhu Bismarckovih besed: »*Dajte delavcu pravico do dela, dokler je zdrav, dajte mu oskrbo, ko je bolan, preskrbite ga v starosti*«. ³³

V boju za dušo vsakega posameznika, ki sta ga z vedno večjo ostrino bila slovensko in nemško meščanstvo, je vse bolj prevladovala ideologija "nacionalne enotnosti in socialnega miru". Socialna distanca navzdol je od konca prejšnjega stoletja postajala vse šibkejša. »*Nie gab es unter den Deutschen der Stadt Cilli Parteiungen... Für alle, vom Bürgermeister angefangen bis zum kleinsten Schuster, galt die Losung: unser Deutschtum über alles, für unser Deutschtum alles*«. ³⁴ In tudi slovensko meščanstvo je - kljub političnemu razcepu po letu 1906 - na lokalnem nivoju delovalo bolj ali manj složno. Toda to je bilo zgolj posledica zavesti o vlogi množic v političnem življenju. V resnici je odnos meščanstva do delavstva in kmetstva še naprej ostajal paternalističen.

Dvajseta leta

Slovenci, ki so se po "tisočletnem suženjstvu" (kot je rado pisalo tedanje slovensko časopisje) iz brezpravnih hlapcev čez noč spremenili v gospodarje, so hiteli z mrzličnim "popravljanjem" starih krivic. Sprva je bilo na udaru vse tisto, kar je spominjalo na staro Avstrijo in nekdanje nemško gospostvo v Celju. Nemški ulični napisi in izveski pred trgovinami in gostilnami so padali drug za drugim, v noči na 2. januar 1919 je "izgubil ravnotežje" tudi spomenik Jožefa II. na trgu pred Narodnim domom³⁵. Postopoma pa se je ost "ljudskega nezadovoljstva" uperila proti celjskim Nemcem in "nemškutarjem", ki da so v prejšnji državi preko trupla Slovencev z brutalno silo gradili nemški most do Adrije. V časopisju so se začeli vrstiti članki, ki so zahtevali "brezobzirno izčiščenje" vsega, kar je nemško. Nemški uradniki, sodniki, učitelji in profesorji, ki so bili čez noč ob službo in eksistenco, so se bili prisiljeni odpraviti čez mejo v Avstrijo. Do konca leta 1919, a tudi v naslednjem letu, je Celje zapustila vrsta uglednih nemških meščanov, ostali pa so predvsem večji obrtniki in trgovci, tovarnarji in podjetniki, pa kakšen zdravnik in odvetnik. Ali kot je na začetku leta 1919 zapisala celjska Nova doba: »*Uradništva je dosti odšlo, posamezni poverjeniki narodne vlade so delali hitro in temeljito, hvaležni smo jim za to očiščenje... Drugačno lice pa nam kaže poprej nemška obrt in trgovina; pobelili so nemške napise, odstranili nemške napisne table - ponekod*

³¹ Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Mestna občina Celje (MOC) 1850-1918, fasc. 86, št. 3585/1899: pravila Slovenskega delavskega podpornega društva v Celju.

³² Deutsche Wacht. 25. 8. 1901. Društvo so ustanovili ob podpori glavnih celjskih podjetnikov: Gustava Stigerja, Juliusa Rakuscha, Franza Pacchiaffa in Heinricha Guttmanna.

³³ Deutsche Wacht, 29. 8. 1901.

³⁴ Zangger, Das ewige Feuer, str. 131.

³⁵ "In wenigen Tagen war alles verschwunden, was wir Deutsche an völkischen Werten in unserer Heimat hatten. Kein deutscher Ortsname, kein deutsche Straßentafel, keine deutsche Firmenaufschrift, kein deutsches Plakat mehr. Das bescheidene Kaiser-Josef-Denkmal wurde entfernt". Zangger, Das ewige Feuer, str. 137; glej tudi: Bojan Cvelfar, Naj pokaže Celje svojo nemško kov! (Odkritje spomenika cesarju Jožefu II. leta 1882 v Celju, v: Kronika 45, 1997/1-2, str. 82.

je izvršila to ulica - in sedaj čakajo, kaj pride. Srečavaš tipične predstavitelje starega nemškega nasilja, ki gledajo na izgubljeno svoje delo, pa vidi se, da se jim ne mudi vstran od nas«. ³⁶

Čeprav so se nekateri slovenski politiki ob koncu krvave vojne bali, da bomo »naše krvnike pri obračunu pobijali in obešali«, se v tistih prevratnih dneh v Celju ni zgodilo nič takšnega. Maja 1919 so oblasti sicer aretirale predstojnika celjskega mestnega urada, vodilnega spodnještajerskega nemškega politika dr. Otta Ambroschitscha, ki je že čez nekaj tednov umrl v ljubljanskih zaporih, na splošno pa se je "obračun" izvršil brez krvi. »Ječ in taborišč, v katerih bi počasne smrti umirali oni, ki so nam sovražni in nevarni«, ni bilo tudi zaradi pričakovanja, da se bodo številni nemškomisleči posamezniki, »ki so vsled svoje vzgoje, šibkosti značaja ali gospodarske odvisnosti služili tujcu«, vrnili v naročje naroda, ki so ga zatajili. ³⁷ Toda ker so se le redki "zapeljanci" hoteli združiti z narodom, »od katerega so po svoji ali po krivdi svojih očetov odpadli«, se pritisk na nemško manjšino tudi kasneje ni umiril. Tudi v dvajsetih letih je namreč slovenska stran nenehno poudarjala: »Imamo sicer narodnostne manjšine nemške, ki bodo imele v občinah nemške odbornike, imamo jih v Sloveniji, imamo jih v Banatu, ne priznavamo jih pa v Celju in Ptuju ali Rogatcu, kjer jih ni. Ljudje, ki nemški govorijo, niso Nemci...« ³⁸

Da je bilo v tistih prevratnih dneh "čiščenje" Celja več kot uspešno, so pokazali že rezultati popisa prebivalstva leta 1921, ko so v Celju našli le 859 oseb z nemškim maternim jezikom, kar je predstavljalo le 11,1% celjskega prebivalstva. (Resnici na ljubo je treba povedati, da so pri popisu nad nemškim prebivalstvom izvajali pritisk). Tudi nekdanja, na nedemokratskem sistemu volilnih razredov zasnovana politična moč celjskih Nemcev, je v novi politični situaciji opazno splahnela. V gerentski svet, ki je do prvih občinskih volitev 1921 vodil mestno občino, niso imenovali niti enega Nemca, na prvih občinskih volitvah 1921. pa so jim prepovedali voliti. ³⁹ Obласти pa so prepovedale tudi ustanovitev Spodnještajerske gospodarske stranke (Untersteirische Wirtschaftspartei) s sedežem v Celju, ki naj bi z geslom »Wirtschaft und Gerechtigkeit« politično povezala celjsko in spodnještajersko nemško meščanstvo. ⁴⁰

Razmerje med obema nacionalnima skupinama se je v prvih povojnih letih povsem spremenilo. Celje se je iz nekdanjega "najjužnejšega nemškega mesta v monarhiji" hitro spremenilo v slovensko mesto, delež nemškega prebivalstva pa je nezadržno padal. ⁴¹ A ne samo to. Že pri prvem popisu prebivalstva v novi državi leta 1921 je mesto ob Savinji kazalo bistveno bolj pisano podobo kot desetletje poprej. ⁴² Med slovenskimi prišleki so prevladovali Primorci, ki so se umaknili pred italijanskim nasiljem. V mestu so našli tudi 38 Rusov, nekdanjih častnikov, agronomov,

³⁶ Nova doba, 25. 1. 1919

³⁷ Nova doba, 12. 2. 1919.

³⁸ Nova doba, 3. 1. 1920.

³⁹ V občinski odbor je prišlo 12 članov liberalne jugoslovanske demokratske stranke (JDS), 6 članov liberalne Narodne socialistične stranke (NSS), 4 člani katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS) in 10 članov Socialdemokratske stranke (SDS). Prim. Nova doba, 28. 4. 1921.

⁴⁰ Cillier Zeitung, 15. 1. 1920: Eine neue Partei; Cillier Zeitung, 29. 1. 1920: Wirtschaftspartei.

⁴¹ Pri popisu 1921 so v Celju našli 845, pri popisu 1931 pa le še 449 Nemcev.

⁴² Za rezultate popisa prim. Cillier Zeitung, 20. 2. 1921.

inženirjev in pravnikov, ki so se pred revolucionarnim terorjem zatekli v novo jugoslovansko državo⁴³ (na začetku novembra 1920 so v Celju ustanovili "ruski kružok", ki je gojil družabnost, se ukvarjal z literaturo in prirejal izlete).⁴⁴ Nadvse močna pa je postala tudi celjska srbska kolonija - še zlasti potem, ko so maja 1922 cerkvene oblasti ugodile prošnji celjskih Srbov pod vodstvom trgovca Cvija Zečevića in ustanovile pravoslavno občino Celje.

Spremembe v zunanjem videzu mesta, razporeditvi politične moči in v nacionalni strukturi prebivalstva so bile zares revolucionarne. Vsakdanje življenje pa se po štirih vojnih letih ni in ni hotelo vrniti v normalni (predvojni) okvir. Že v času vojne naraščajoče pomanjkanje osnovnih življenjskih dobrin je v mesecih in letih po prevratu doseglo dramatične razsežnosti, ki ga je sredi leta 1919 neznani dopisnik Nove dobe opisal takole: »Pozabivši vso mizerijo dneva zasanjaš zvečer že precej rano, ker nimaš razsvetljave. Zjutraj vstaneš in prideš na ulico, premlevaje še vedno sanje črne noči in se veseliš, da si vsaj v sanjah bil enkrat srečen in sit. A tu zagledaš naenkrat velike procesije kakor na Telovo in namah ti izgine vsa dobra volja. Pred dvema trgovinama stoje množice, čakajoče na kruh ali moko, ravno tako kot pred enim, dvema leti...«⁴⁵ Vsesplošno pomanjkanje je spremljala neznosna draginja⁴⁶, ki je najbolj prizadela delavstvo in javne nameščence.⁴⁷ Do leta 1923 se je v mestu ob Savinji zvrstilo več stavk (kot npr. stavka v Westnovi tovarni emajlirane posode leta 1922), ki pa niso bistveno izboljšale položaja delavstva. Drastično pa se je poslabšal položaj javnih nameščencev, ki so jih nizke mezde vedno bolj oddaljevale od meščanskega kulturnega modela, ki so ga v letih pred prvo svetovno vojno uspešno posnemali.

Mestna občina Celje, ki se je med prvo svetovno vojno močno zadolžila pri Mestni hranilnici (skupaj ji je dolgovala 6.600.000 K, od česar je 3.600.000 K odpadlo na vojna posojila)⁴⁸, se je v prvih povojnih letih spopadala s kroničnim deficitom, ki je onemogočal vsakršno načrtno komunalno politiko. Gradbena dejavnost je zastala, številne nepremičnine v občinski lasti so nezadržno propadale, nujno potrebna modernizacija občinskih podjetij je izostala. Še posebej pereče pa je bilo pomanjkanje stanovanj, saj je Nova doba sredi leta 1921 ugotavljala: »Tudi v našem mestu Celju je stanovanjska mizerija na višku. Družinski očetje, ki so bili primorani se priseliti sem, žive mesece in mesece brez svoje družine, trošijo težko prisluženi denar, letajo na urad, povprašujejo, upajo, a končno v največ slučajih lahko vzkliknejo s Prešernom: Moj up je šel po vodi!«⁴⁹

Toda konec vojne in razpad dvojne monarhije nista prizadela le najnižjih družbenih slojev. K "nacionalizaciji" usmerjeni ukrepi slovenskih oblasti, pa dejstvo, da mnogo "naravnih" privilegijev iz časa Avstro-Ogrske ni bilo več zagotovljenih preko formalnih struktur (npr. volilni sistem), so zlasti prizadeli nemško meščanstvo, ki je prej igralo izjemno pomembno vlogo v življenju mesta. Ukaz z dne 16. 12. 1918, s katerim je Deželna vlada odstavila vse nemške uradnike, učitelje in profesorje (10.

⁴³ Ruska kolonija v Celju, v: Vestnik sokolske župe v Celju, 1. 3. 1921. št. 1., str. 29.

⁴⁴ Nova doba, 21. 2. 1921.

⁴⁵ Nova doba, 15. 1. 1919.

⁴⁶ Nova doba, 27. 12. 1919. Draginja.

⁴⁷ Nova doba, 22. 1. 1919.

⁴⁸ Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 377-378.

⁴⁹ Nova doba, 19. 7. 1921.

2. 1919 pa še nemške notarje), je tudi v Celju zdecimiral nemško meščanstvo po izobrazbi⁵⁰. Zaradi kaotičnih gospodarskih razmer po razpadu velikanskega avstrijskega gospodarskega prostora, pa je hud udarec doživelo tudi (nemško in slovensko) meščanstvo po premoženju. Mnogi, ki so si s prizadevnostjo in znanjem pred vojno ustvarili solidno premoženje, so v vojnih in povojnih letih (zaradi inflacije)⁵¹ utrpeli znatne izgube ali celo obubožali.⁵² Na njihovo mesto pa so stopali "novopečeni bogataši", vojni dobičkarji⁵³ in špekulanti, ki so znali izkoristiti vojne in povojne razmere.

Pred vojno stabilen meščanski "včerajšnji svet" se je ob razpadu monarhije močno zamajal. V času, ki mu je vladal »najgrši materializem, pohlep po denarju, razkošju in uživanju«⁵⁴, je tudi vsakdanje življenje celjskega meščanstva potekalo vse drugače kot pred vojno. V času "povojne psihoze", ko je bilo družabno življenje v mestu sicer nadvse živahno⁵⁵, so se tradicionalne oblike meščanske družabnosti močno spremenile. Pred vojno bogato društveno življenje se še dolgo po vojni ni moglo prav razživeti. Zlasti družabno in kulturno življenje nemškega meščanstva je bilo - spričo ukinitve številnih društev in sekvestracije njihovega premoženja - v prvih povojnih letih močno moteno. Redke družabno-kulturne prireditve celjskih Nemcev v sekvestrirani Nemški hiši (preimenovani v Union) so v celjski slovenski javnosti vzbujale nezadovoljstvo in navale ogorčenja, udeležbo tega ali onega slovenskega veljaka na tej ali oni nemški prireditvi pa so mnogi imeli za izdajo narodne časti. Tako je na začetku leta 1921 Nova doba ostro okrcala hudo bolezen nekaterih slovenskih krogov v mestu, ki napačno mislijo, »da moramo mi biti tisti, ki ponudimo našim Nemcem in nemškutarjem roko v spravo in da moramo mi biti oni, ki pričenjajo navezovati ž njimi družabne stike. Ta influenza gre celo tako daleč, da se smatrajo ti bolniki dolžne, posecati njihove prireditve v Unionu, ki so izrazito nacionalno-propagandnega značaja... Dokler ne pridejo Rakuschi, Zangergerji, Putani in drugi na naše slovenske prireditve, nima nobeden izmed Slovencev na nemških ničesar iskati«.⁵⁶ Občasne družabne prireditve celjskih Nemcev je slovensko meščanstvo očitno doživljalo enako kot pred vojno Nemci slovenske,

⁵⁰ Daniel Rakusch je že 21. 10. 1918 v svoj dnevnik zapisal: "Seit heute sind wir Bürger des südslawischen Reiches und damit von unseren Brüdern im Norden losgerissen. Deutsche Beamte und Professoren werden uns bald verlassen müssen. Die deutschen Großkaufleute aber wollen hier ausharren." Prim. Grenzland, Graz, Dezember 1937, citirano po: Rudolf Pertassek, Cilli. Die alte steirische Stadt an der Sann, Graz 1996, str. 141.

⁵¹ Na splošno o tem: Ivan Slokar, Valutne razmere, Devizna politika in bankarstvo, v: Slovenci v desetletju 1918-1928, Ljubljana 1928, str. 560-563.

⁵² "Vojna je povzročila velikanske izgube na premoženju. Uničila je produktivna sredstva industrije... onemogočila izboljšanje strojev in tovarn". Nova doba, 4. 1. 1919.

⁵³ Nova doba, 15. 4. 1919 Morala vojnih dobičkarjev. "Vojni dobičkarji so večinoma ljudje, ki so bili oproščeni vojaške službe v svrhu vojnih dobav... Bili so ti ljudje nekaki monopolizirani kupci in dobavitelji erarja v svojem okraju, vsled česar jim ni mogla kratiti dobička nobena konkurenca... Druga vrsta vojnih dobičkarjev... so trgovci. Med vojno dobičkarje je šteti pred vsem manufakturiste", ki so služili z blagom. "Med vojne dobičkarje pa spadajo tudi večji posestniki, ki so si potom prodaje velikega števila živine, lesa in živil, nakopičili ogromne prihranke".

⁵⁴ Nova doba, 20. 5. 1922. "Najgrši materializem, pohlep po denarju, razkošju in uživanju, propadanje duševnosti, to je znamenje časa v kojem živimo, ne samo mi, temveč cel svet".

⁵⁵ Tako je Nova doba 25. 5. 1922 ugotavljala: "Če je število prireditev in vseh mogočih veselih znamenje kulture, potem zaslužimo mi Celjani v tem pogledu z ozirom na število našega prebivalstva in njega gromotno silo gotovo v vrsti drugih mest in krajev v Sloveniji odlično mesto".

Nova doba, 20. 1. 1921. Influenca.

torej kot "nemškonacionalno demonstracijo", ki naj pokaže moč nemštva v Celju. Zato je celjska mestna občina poskušala načrtno ovirati nemško družabno in kulturno življenje, pri posameznih večjih nemških družabnih prireditvah - kot pri 1. 2. 1923 prirejenemu Jagaballu - pa je prihajalo do hudih nacionalnih ekscesov, do spopadov s policijo in orožništvom.⁵⁷

V primerjavi s predvojnimi obdobjem so se tudi na tem področju vloge spremenile, čeprav se v letih po prevratu tudi društveno življenje slovenskega meščanstva ni in ni moglo prav razživeti. Večina slovenskih društev, ki so bila v letih pred prvo svetovno vojno središče družabnega in kulturnega življenja celjskega slovenskega meščanstva, je sicer že na prelomu 1918/1919 obnovila svoje delovanje, toda le-to je bilo sprva skrajno omejeno. V zapletenih političnih razmerah (problem meja)⁵⁸, v razmerah globoke gospodarske in družbene krize, je pred vojno močno prisotna želja po sproščeni družabnosti in kulturnih doživetjih tudi pri slovenskem meščanstvu opazno splahnela. Navori posameznikov in društvenih odborov, da bi dejavnost tega ali onega društva spravili v stari (predvojni) tek, zaradi nezainteresiranosti javnosti niso prinašali uspehov, tako da je sredi leta 1922 Ivan Prekoršek v Novi dobi upravičeno ugotavljal: *»Med življenjem v Celju nekdanj in danes je poleg mnogih drugih izprememb važen in preznačilen ta velik razloček, da je nekdanj vsak pravi Slovenec, ki je prišel v Celje, bil takoj marljivo na delu za izboljšanje in povzdigo društvenega in narodovega življenja. Zadnja leta pa prihaja toliko inteligentnih opazovalcev in gledalcev, ki znajo vse... zelo strupeno kritizirati, pri tem pa stoično nebeškomirno lenariti.«*⁵⁹ Razkroj tradicionalnega meščanskega družabnega in kulturnega življenja se je v najlepši meri zrcalil v težavah Mestnega gledališča, v katerem so se prizadevni člani slovenskega Dramatičnega društva vse do leta 1923 zaman trudili, da bi s kar se da pestrim programom vsaj do polovice napolnili celjski Talijin hram. Toda, kot je leta 1921 ugotavljala Nova doba, pri tem niso imeli uspeha: *»Med tem ko se trudijo naši vrli igralci na gledaliških deskah... se polnijo javni lokali z raznimi komodneži, ki kaj radi zabavljajo čez naše javno življenje, a ne najdejo toliko časa, da bi posečali mesečno saj par gledaliških predstav.«*⁶⁰

Ob očitnih strukturnih spremembah so izgubile prepričljivost tudi klasične meščanske vrednote, na kar je ob grozljivih izkušnjah vojne v veliki meri vplival boljševisistični val, ki je ob prevratu zajel tudi slovenske dežele. V strahu pred socialno revolucijo pa je tako nemško kot tudi slovensko meščanstvo kmalu spoznalo: *»Stari red, ki je dosegel svoj vrhunec v 19. stoletju, je potreben*

⁵⁷ Ker naj bi se Jagaballa udeležili Nemci iz vseh predelov Jugoslavije in celo iz Avstrije, so jo člani celjske ORJUNE - kljub dovoljenju, ki ga je izdal pokrajinski namestnik Ivan Hribar - hoteli na vsak način prepričati. Okoli 150 demonstrantov se je zvečer podalo pred Union, kjer pa jih je pričakalo orožništvo in policija. Prišlo je do krvavega spopada, toda prireditve se je nemoteno končala. Nova doba, 6. 2. 1923.

⁵⁸ Tako je januarja 1919 odbor slovenske Čitalnice sklenil, da zaradi resnega položaja na severni in zahodni meji v predpustnem času društvo ne bo priredilo nobene družabne prireditve. Podobne sklepe so sprejela tudi druga slovenska društva v mestu. Nova doba, 1919.

⁵⁹ Nova doba, 17. 6. 1922. Ivan Prekoršek: Celjsko pismo; prim. tudi: Kulturno življenje v Celju po prevratu, v: Celje. Avtonomno mesto Dravske banovine, Novo mesto 1932, str. 8: "Po prevratu se je namreč prebivalstvo mesta, posebno pa še inteligenčna plast, tako spremenilo, da je moral dobršen del tradicije zamreti, nasprotno pa novi prišleci niso imeli skupne volje in zavesti, ki bi usmerjala kulturno delo".

⁶⁰ Nova doba, 6. 1. 1921.

*korekture, spremembe. O tem danes ni več dvoma. Toda tudi komunistična fantazija ruskega kova ne more zadovoljiti človeštva. O tem smo se mogli prepričati v kratki dobi dveh, treh let. Staro ne velja, novo, kar se je doslej poskusilo, pa istotako ne zadovoljava. Proti novemu v obliki bolševizma se borimo, priznavamo pa, da tudi staro ni več na mestu. Na razpotju smo!*⁶¹

Tako v organu celjskega nemškega meščanstva Cillier Zeitung kot v organu slovenskega liberalno usmerjenega meščanstva Novi dobi je v letih po prevratu prevladalo prepričanje, da se lahko izbruh socialne revolucije prepreči le z velikopoteznimi socialnimi reformami.⁶² V kaotičnih političnih razmerah so se politični in socialni nazori slovenskega in nemškega meščanstva bistveno spremenili. Ko so med 21. in 23. julijem 1919 v Celju stavkali odvetniški in notarski uradniki, je Nova doba ostro okrcala "zastarela" pojmovanja nekaterih delodajalcev (sicer uglednih članov Jugoslovanske demokratske stranke - JDS), ki da v svojih uslužbencih še vedno nočejo videti enakovrednih ljudi, ampak jih imajo kar za nekakšne brezpravne sužnje, s katerimi nočejo niti komunicirati. In jih je opozorila: *»Čas gre mimo in preko nas in vsakdo, kdor se hoče upirati zdravemu demokratskemu toku, bo brez milosti potisnjen ob steno«*.⁶³ Prvaki liberalne JDS, v povojnih letih najmočnejše meščanske stranke v Celju, so nenehno poudarjali, da vsebuje "demokratizem" v sebi vse *»težnje za kmeta, uradnike, drobne ljudi in poštene socializem, ki v jedru ni nič drugega, kakor težnja ljudstva za svojo povzdigo... Demokrat išče v socializmu srečo za vse ljudstvo, ne samo za gotovi razred«*.⁶⁴ Očitke socialističnega tabora, češ da je JDS stranka kapitalistov in kot taka nedemokratična ter socialno nestrpna⁶⁵, so odločno zavračali, in poudarjali, da je JDS v bistvu "stranka malega človeka". Ko je takšno stališče, ki ga je na zborovanju JDS v Ljubljani (29. 2. 1920) izpostavil njen vodja Svetozar Pribičević, dr. Ivan Tavčar v Slovenskem narodu⁶⁶ označil za nevarno (*»ker bi se moglo misliti, da v stranki ni prostora za ljudi, ki se morejo dvakrat na teden do sitega najesti«*), je prvak celjskih liberalcev dr. Vekoslav Kukovec Tavčarja ostro skritiziral: *»Mi hočemo, da bode vsak naš državljani ne samo dvakrat na teden, ampak vsak dan sit. Prepričanja smo tudi, da mora biti tudi onim članom naše stranke, ki več imajo, častna dolžnost na zagotovitvi pogojev za temu primerno eksistenco malega človeka. Tudi bogataši so lahko v naši stranki, toda le taki, ki izprevidijo, da je vendar naša glavna socialna dolžnost, biti opora malega človeka«*.⁶⁷ Leto dni kasneje, pred občinskimi volitvami, pa je vodstvo celjske JDS poudarilo: *»Vkljub očitkom, da smo stranka kapitalistov, vztraja demokratska stranka trdno na tem svojem stališču ter oklepa v svojih vrstah zastopnike vseh stanov«*.⁶⁸ Enako stališče je stranka zastopala pri parlamentarnih volitvah leta 1923.

⁶¹ Nova doba, 6. 1. 1921. Naš bolševizem.

⁶² "Ali bomo čakali, da se nerazsodne mase lotijo reformnega dela, potem dobimo ruske razmere ali nered; ali pa bomo sami na podlagi in s pomočjo svoje državne organizacije... sodelovali oziroma vodili delo za preureditev gospodarskega reda". Nova doba, 19. 4. 1919. Red ali nered.

⁶³ Nova doba, 26. 7. 1919.

⁶⁴ Nova doba, 15. 4. 1920.

⁶⁵ Prim. Naprej, 2. 12. 1918. Habemus regem!

⁶⁶ Slovenski narod, 7. 3. 1920.

⁶⁷ Nova doba, 9. 3. 1920. Stranka malega človeka (dr. V. Kukovec)

⁶⁸ Nova doba, 16. 4. 1921.

Toda kmalu po prvih parlamentarnih volitev leta 1923 so se začeli tudi v Celju kazati prvi znaki stabilizacije kaotičnih povojnih razmer. Leta 1923 začeto načrtno zajezevanje inflacije, ki je že dve leti zatem pripeljalo do stabilizacije dinarja,⁶⁹ ni povzročilo le vsestranskega oživljanja (in konjunktornega razvoja) gospodarstva, ampak je hkrati pometlo z nezdravimi gospodarskimi pojavi v povojnih letih⁷⁰, ki jih je Nova doba sredi leta 1925 opisala z besedami: »Kot skoro povsod, tako se je razvila tudi v Celju takoj po preobratu velika podjetnost. Polastila se je ljudstva prav mrzlična snovalnost: vsakdo je hotel posedovati tovarno ter biti 'industrijalec'. Dokler so šle vsled neurejenih valutarnih in deloma tudi notranjepolitičnih prilik cene robe venomer kvišku, dokler ni bilo radi padanja kupne moči denarja v trgovini nikakega rizika, tako dolgo je bilo vse v redu in so se tudi novopečeni industrijalci in veletrgovci držali krepko nad vodo. Toda še pred potekom sedmih debelih let je sledil preobrat. Dinar si je pridobil vsaj deloma... mednarodno veljavo, pritisnila je inozemska konkurenca, cene blagu so začele padati, v konzumu se je pojavil velik zastoj... Vsi ti vzroki so povzročili precejšen gospodarski pretres. Vse kar ni bilo zdravo fundirano... se je začelo rahljati«. ⁷¹ In res. V novih, bolj zdravih razmerah, so najprej konsolidirala svoje poslovanje velika, že pred vojno uspešna industrijska podjetja, ki so se po razpadu velikanskega avstro-ogrškega gospodarskega prostora s svojimi izdelki hitro uveljavila na novem jugoslovanskem tržišču. V leta 1873 ustanovljeni Cinkarni, ki jo je država leta 1923 dala v dolgoročni najem delniški družbi Cinkarna d. d., so v drugi polovici dvajsetih let povsem modernizirali proizvodnjo surovega cinka in cinkovega praha, ki sta bila v glavnem namenjena izvozu, v leta 1930 kupljeni celjski podružnici Kemične tovarne Hrastnik pa je vodstvo Cinkarne začelo s proizvodnjo najrazličnejših kemičnih izdelkov (ultramarin, hidrosulfit, svinčeni minij, svinčeno glajenko, kromov galun) in jih z uspehom prodajalo na jugoslovanskem tržišču. Tudi leta 1894 ustanovljena Westnova tovarna emajlirane posode se je kmalu otresla (po)vojnih težav. Zaradi velikega povpraševanja še nerazvitega jugoslovanskega trga po posodi je podjetje zajel nadvse hiter razvoj. Leta 1924, ko so Westni ustanovili družinsko delniško družbo, je število zaposlenih že preseгло 1500, izvoz v sosednje balkanske in bližnjevzhodne države pa je dosegal štiri petine proizvodnje.⁷² Napredek je doživela tudi Rebekova tovarna tehtnic (ust. 1894), ki je že na začetku dvajsetih let veljala za največjo tovarno mostovnih tehtnic v Jugoslaviji. Uspešno pa so poslovale tudi nekatere manjše v dvajsetih letih ustanovljene tovarne, ki se po številu zaposlenih in produkciji sicer niso mogle primerjati s Cinkarno ali Westnovo tovarno emajlirane posode.⁷³

⁶⁹ Ivan Slokar, Valutne razmere, devizna politika in bankarstvo, str. 561-563.

⁷⁰ Ivan Slokar je v navedeni razpravi (str. 563) delovanje inflacije na narodno gospodarstvo opisal z besedami: "Navidezni napredek, povzročen od povečanega konzuma kot splošne povojne pojave, je imel za posledico slepo podjetništvo, ki je ustanavljal brez razumevanja in brez strokovnega znanja razna podjetja, ki so se širila na nenaraven način. Dobički teh podjetij so bili le fiktivni, ker so bazirali v glavnem le na presežku, ki se je dosegel s tem, da so se cene blaga zvišale v istem razmerju, kakor je vrednost valute padala".

⁷¹ Nova doba, 11. 7. 1925. Industrija Celja in okolice.

⁷² Tudi gospodarska kriza ob koncu dvajsetih in začetku tridesetih let tovarne ni bistveno prizadela. V teh letih so lastniki temeljito posodobili ter razširili obrate in že leta 1934 je tovarna bistveno povečala produkcijo in tudi prodajo izdelkov v srednji in južni Evropi ter na bližnjem vzhodu.

⁷³ Gavro Gomišček, Celje, njega industrija, trgovina, obrt in tujski promet, v: Celje. Avtonomno mesto Dravske banovine, Novo mesto 1932, str. 13-14.

Tudi v trgovini, ki je bila že pred vojno pomembna panoga gospodarskega udejstvovanja celjskega meščanstva, v povojnih letih ni prišlo do dramatičnih sprememb. Število trgovcev je v dvajsetih letih sicer opazno naraslo (leta 1930 je bilo v Celju že 291 različnih trgovcev, ki so zaposlovali okrog 400 pomočnikov in nameščencev ter okoli 100 vajencev)⁷⁴, toda po obsegu prometa in številu zaposlenih so prednjačile stare, že v stari monarhiji uveljavljene firme. Železnina Daniela Rakuscha je bila že na začetku dvajsetih let največja veletrgovina z železnino v kraljevini SHS. Še bolj znana pa je bila leta 1905 ustanovljena veletrgovina Rudolfa Strmeckega, ki se je preko kataloške prodaje razvila v največjo "razpošiljalnico" manufakturnega blaga v državi.⁷⁵

Tudi razvoj obrti, ki je bila v Celju že pred prvo svetovno vojno izredno močna, je bil po prvih začetnih težavah prav impozanten. Med vojno ni propadla nobena izmed tradicionalnih celjskih obrti, tehnični napredek pa je pospešil razvoj novih obrtnih panog. Število obrtnikov v Celju je stalno naraščalo in čeprav so se tudi celjski obrtniki soočali z negativnimi posledicami prodora cenenege industrijskega blaga (tudi iz uvoza) na domače tržišče in visokih davkov, je imela obrt vse do izbruha druge svetovne vojne izredno pomembno vlogo.

Največ zaslug za razvoj celjske obrti je imelo že leta 1893 ustanovljeno Občeslovensko obrtno društvo, ki je obnovilo svoje delovanje takoj po prevratu. Že novembra 1919 je društvo organiziralo jugoslovanski obrtniški shod, ki se ga je udeležilo okoli 300 delegatov iz Slovenije ter Hrvaške in Srbije. V naslednjem letu pa so se celjski obrtniki na čelu z Ivanom Rebekom začeli pripravljati na organizacijo velike obrtne razstave, ki jo je društvo priredilo med 12. in 22. avgustom 1922. v prostorih mestne osnovne šole. Razstava, ki se jo je udeležilo 167 razstavljalcev iz Slovenije in drugih jugoslovanskih dežel (na njej so še vedno prevladovali obrtniki iz Celja in Štajerske), je bila impozantna manifestacija slovenskega obrtništva, ustanovitev Zveze obrtnih društev za Slovenijo (pobudo za ustanovitev je spet dalo celjsko Občeslovensko obrtno društvo) pa je bil po mnenju časopisnega poročevalca sploh "najvažnejši dogodek v celotnem dosedanem razvoju slovenskega obrtništva".

Postopni normalizaciji gospodarskih razmer v državi po letu 1923 je sledila normalizacija tudi na vseh drugih področjih. Hiter razvoj najpomembnejših celjskih industrijskih podjetij je že do srede dvajsetih let nevtraliziral v povojnih letih pereč problem brezposelnosti. Uravnale so se tudi delavske mezde (v Celju vse do začetka tridesetih let ni bilo mezdnih gibanj) in plače javnih nameščencev, ki so se v drugi polovici dvajsetih let spet lahko etablirali kot srednji sloj, ki se od delavstva loči po izobrazbi, umskem delu in meščanskem načinu življenja. Povojnemu pomanjkanju osnovnih življenjskih dobrin in draginji je sledila relativno hitra normalizacija oskrbe in stabilizacija cen. Postopoma se je začelo reševati tudi stanovanjsko vprašanje. Mestna občina, ki si je že od začetka dvajsetih let

⁷⁴ Ibidem, str. 12: "Danes imamo v Celju trgovin, ki spadajo pod mestni gremij 291, in sicer: 12 trgovin z mešanim blagom, 24 s špecerijo in kolonialnim blagom, 22 manufakturnih, 5 galanterijskih, 13 lesnih, 10 z deželnimi pridelki in sadjem ter 205 raznih drugih. Kako dobro trgovsko polje je Celje, nam pove dejstvo, da je tu 23 advokatov in enako število zdravnikov ter 2 notarja, kar je za tako majhen kraj res značilno".

⁷⁵ Ibidem, str. 12-13.

prizadevala za omilitev stanovanjske stiske z gradnjo socialnih stanovanj, sicer ni uspela uresničiti svojih načrtov, zato pa je v drugi polovici dvajsetih let v Gaberjah zrastle vrsta večstanovanjskih delavskih hiš, ki jih je za svoje delavce zgradila Westnova tovarna emajlirane posode, na Jožefovem hribu pa so po letu 1926 začele rasti enostanovanjske hiše, ki so jih - ob ugodnih kreditnih pogojih - začeli graditi člani celjske Občekoristne uradniške stavbne zadruga.⁷⁶

Začetek konca kaotičnih povojnih razmer v letu 1923 se je kazal tudi v hitri olepšavi precej zanemarjenega mesta. Jeseni 1923 je Nova doba z zadovoljstvom zapisala: »Obnova našega lepega mesta Celje je tekom zadnjih mesecev zopet lepo napredovala. Mesto samo je prenovilo vse svoje stavbe, čaka samo še častitljiva stara grofija... Razni drugi hišni posestniki tudi niso štedili z obnavljanjem svojih hiš, kljub temu, da nimajo iz najemnin nikakih omembe vrednih prejemkov. Tako je naše mesto v kratkem času po tolikih letih zanemarjenja zadobilo po iniciativi mestnega županstva, ki je našlo hvalevredne posnemovalce v hišnih gospodarjih, prav čedno snažno in prikupno lice...«⁷⁷ In z neprikritim navdušenjem ugotavljala, da se je po tolikih letih suhih krav začelo opazno premikati tudi na gradbenem področju: »Na mestnih parcelah med osnovno šolo in javno bolnico vlada živahno stavbinsko delo. Z mrzlično naglico se gradi tam prva vila trgovca g. Drogenika, na spomlad se bosta tam stavili še dve vili. Zgradba palače Prve hrvatske štedionice že tudi razveseljivo napreduje.«⁷⁸ Oživljeni gradbeni dejavnosti je do konca dvajsetih let dajala ton predvsem privatna iniciativa. Na severnem robu mesta, ob Kersnikovi in Zrinjskega ulici (ter deloma na Otoku), so rasle vile premožnejših celjskih meščanov, v mestnem jedru pa je zrastle vrsta reprezentativnih poslovnih objektov različnih podjetij, med katerimi je bila še posebej impozantna palača Ljudske posojilnice na Vogalu Vodnikove ulice in kralja Petra ceste; posojilnico so leta 1929 zgradili po načrtih znanega arhitekta Jožeta Plečnika.

Leta 1923 začetni preobrat pri olepšavi in gradbenem razvoju mesta, ki mu je v naslednjih letih sledila vsesplošna modernizacija mesta in okolice⁷⁹, je prispeval tudi k postopnemu oživiljanju pred vojno izjemno razvitega tujskega prometa. Tudi na turističnem področju, ki je pripomogel k boljši eksistenci marsikaterega Celjana, so se začeli prvi premiki kazati leta 1923, saj je Nova doba avgusta 1923 ugotavljala: »Naše mesto je postalo letos pravo, priljubljeno letovišče za naše srbske in hrvaške brate, ki so v obilnem številu prihiteli med nas na oddih in v naše lepe kopeli v Savinji. Vsi hoteli so prenapolnjeni, vidi pa se, da je kljub pomanjkanju novih zgradb, še vedno prostora za vse goste, ki prihajajo v Celje na daljšo dobo ali tudi samo mimogrede, ker je Celje pač novo izhodišče za planinske izlete in za kopališča in zdravilišča: Dobrna, Rogaška Slatina, Laško in Rimske toplice, v kojih vlada letos povsod polno življenje.«⁸⁰ V drugi polovici dvajsetih in v tridesetih letih

⁷⁶ Prim. Janez Cvirn, Stavbna zadruga državnih uslužbencev, v: Celjski zbornik 1984, str. 282.

⁷⁷ Nova doba, 13. 10. 1923.

⁷⁸ Nova doba, 27. 10. 1923.

⁷⁹ Po letu 1926, ko je občina sklenila pogodbo s falso elektrarno, je elektrifikacija mesta in primestnih naselij hitro napredovala. Tudi vodovodno omrežje se je postopoma širilo in v tridesetih letih zajelo večino stanovanjskih hiš v mestu in okolici.

⁸⁰ Nova doba, 9. 8. 1923.

pa si je mesto ob Savinji - kljub vse bolj prisotnim ekološkim problemom⁸¹ - svoj turistični sloves le še okrepilo.⁸²

Leta 1923 pa so se začeli kazati tudi prvi znaki normalizacije družabnega in kulturnega življenja, ki se je postopoma vračalo v svoje predvojne okvire. Celjsko nemško meščanstvo, ki je po vojni ostalo skoraj brez vseh društev, si je - oprto na lastno ekonomsko moč in entuzijazem posameznikov, kakršen je bil dr. Fritz Zangger - načrtno prizadevalo za organizacijo visokokvalitetnih kulturnih, zlasti glasbenih prireditev.⁸³ Tako je Celje v letih 1926-1928 večkrat obiskal znani dunajski baritonist, solist dunajskega Schubertbunda, Oskar Jölli, od leta 1928, ko so prvič nastopili v Nemški cerkvi, pa so bili redni celjski gosti tudi Dunajski pojoči dečki.⁸⁴ Kulturnemu in družabnemu življenju slovenskega meščanstva, ki je še vedno teklo mimo nemškega, pa so - kot pred vojno - utrip in vsebino spet določala različna (stara in novoustanovljena) društva, katerih število je ob koncu dvajsetih let že preseгло sto. Zlasti celjsko Dramatično društvo, ki se je leta 1923 končno izvleklo iz povojne krize⁸⁵, je po letu 1926, ko je postal spiritus agens celjskega diletantnega gledališča Fedor Gradišnik, na oder postavili vrsto modernih dram domačih in tujih avtorjev, ki so mesto ob Savinji postavljali v vrsto najpomembnejših gledaliških središč na Slovenskem. Po vojni zaspala celjska Glasbena matica, pa je - potem ko je leta 1923 postal ravnatelj njene glasbene šole violinski virtuoz Karel Sancin - poskrbela, da so se v Celju vrstili koncerti priznanih domačih in tujih mojstrov glasbe. Oživitve in okrepitve tradicionalnega družabnega in kulturnega meščanskega življenja, kakršno je prevladovalo pred vojno, ni uspel zavreti niti prodor novih, modernih oblik preživljanja prostega časa⁸⁶, kakršni so se uveljavljali z napredujoče potrošniško družbo, saj so - kot je v spominih zapisal Fritz Zangger - kino, šport in radio zadali odločilen udarec tradicionalni družabnosti šele v tridesetih letih.

⁸¹ Prim. Janez Cvirn, Ekološki problemi v Celju med obema vojnoma, v: Celjski zbornik 1994, str. 159-172.

⁸² Celje, ki je že v Avstro-Ogrski veljalo za prijetno letoviško mesto, se tudi v spremenjenih političnih razmerah turizmu ni hotelo odpovedati. V njem so nekateri občinski politiki videli celo "edino bodočnost" mesta, zato si je občinska uprava z vsemi silami prizadevala, da mesto ne bi izgubilo svojega starega slovesa. Pri tem pa je občini trdno stalo ob strani leta 1921 ustanovljeno Olepševalno društvo, ki je vse do izbruha druge svetovne vojne vodilo in usklajevalo turistične aktivnosti v mestu. V mestnem parku je društvo zgradilo godbeni paviljon, kjer so bili v poletnih mesecih redni nedeljski promenadni koncerti. Društvo je uredilo tudi prostor za teniško igrišče in zimsko drsališče ter otroško igrališče, na levem bregu Savinje pri Stari grofiji pa je zgradilo vzoren cvetličnjak. Na njegovo pobudo je mestna občina uredila park na levem bregu Savinje in vzdolž poti ob Savinji zasadila brezov dreved ter se lotila tudi obnovitvenih del na Starem gradu, ki so bila že davno zastala.

⁸³ Na splošno o kulturnem življenju celjskega nemškega meščanstva: Fritz Zangger, Kunstlergäste, Celje 1933.

⁸⁴ Rudolf Pertassek, Cilli. Die alte steirische Stadt an der Sann, str. 148.

⁸⁵ Nova doba je že 23. 1. 1923 ugotavljala: "Obisk celjskega gledališča je zadnji čas izvanredno zadovoljiv. Brez večje reklame so skoraj pri vsaki predstavi vse lože in vsi sedeži razprodani; mnogo občinstva mora celo odhajati..."

⁸⁶ V dvajsetih letih se je tudi v Celju uveljavil zlasti kino, saj je Nova doba 28. 1. 1928 upravičeno ugotavljala: "Kino je postal nekaka potreba današnjega človeka in kmalu bodo ljudje, ki še niso videli živih senc na platnu" prav tako redki, kakor oni, ki se še niso peljali z vlakom. Nekateri privlačuje pestrost dogodkov, lepe pokrajinske slike, druge akrobatske zmožnosti in smelost ali celo nasmeški raznih junakov, zopet druge lepota in milina filmskih zvezd, nekateri pa gredo - ne po eden - v kino zopet zato, ker se tam za malo denarja dobi tako mnoge teme".

Leto 1923 pa je definitivno prineslo tudi razbistritev in normalizacijo političnih razmer. Celjsko nemško meščanstvo, ki mu - kot nemštvu na Slovenskem nasploh - v letih po vojni oblasti niso hotele priznati pravice do političnega organiziranja⁸⁷, je bilo glavni pobudnik ustanovitve Političnega in gospodarskega društva Nemcev v Sloveniji (Politische und Wirtschaftliche Verein der Deutschen in Slowenien)⁸⁸, ki je že na parlamentarnih volitvah marca 1923 prodrlo s svojim kandidatom, urednikom Cillier Zeitung Franzom Schauerjem⁸⁹, na občinskih volitvah leta 1924 pa se je - kot koalicijski partner Slovenske ljudske stranke⁹⁰ - s svojimi kandidati trajno vrnilo v občinski odbor. Na postopno obnavljanje politične moči nemštva (s podporo v Celju tradicionalno šibke Slovenske ljudske stranke) je pretežno liberalno usmerjena, toda strankarsko razcepljena večina slovenskega meščanstva v Celju reagirala s klicem po politični koncentraciji⁹¹ in dosledni nacionalni razmejitvi, kakršna je dajala pečat mestu na prelomu stoletja. Ko je na parlamentarnih volitvah 18. 3. 1923 nemška lista v Celju dobila 288 glasov, se je v mestu osnoval Klub narodnih Slovencev in Slovenk, ki si je zadal nalogo, »da ne prestopi več praga nemške trgovine in hiše nemške obrti.«⁹² Po občinskih volitvah 28. 9. 1924, ko so po skoraj šestih letih v mestni svet spet prišli nemški odborniki, je slovensko liberalno meščanstvo spet začelo propagirati geslo "Svoji k svojim", ki ga je prakticiralo že v letih pred prvo svetovno vojno.⁹³ Ko pa se je pri občinskih volitvah junija 1927 število nemških glasov (v primerjavi z volitvami 1923) povečalo za 60 in so Nemci v občinski odbor spravili 4 odbornike⁹⁴, je slovenski liberalni tisk začel z odkritimi pozivi k frontalnemu spopadu za ohranitev slovenskega značaja mesta.

Po letu 1923 začeta normalizacija pa se je kazala tudi pri spremembi političnih in družbenih nazorov celjskega meščanstva. Celjsko nemško meščanstvo, ki je v letu po prevratu (zaradi nacionalnih razlogov) opazno simpatiziralo s socialdemokracijo, je po ustanovitvi Političnega in gospodarskega društva za Nemce v Sloveniji zagovarjalo precej podobne nazore kot v letih pred prvo svetovno vojno. Zlasti je

⁸⁷ Po prepovedi ustanovitve Spodnještajerske gospodarske stranke na začetku leta 1920 je prvak slovenskih liberalcev dr. Gregor Žerjav na zborovanju v Mariboru 7. 3. 1920 poudaril, da se lahko Nemci priključijo obstoječim političnim strankam, da pa jim oblasti nikoli ne bodo dovolile ustanoviti samostojne nacionalne politične stranke. Prim. Cillier Zeitung, 18. 3. 1920.

⁸⁸ Društvo si je zadalo za cilj: "... die Deutschen Sloweniens in politischen, nationalen und wirtschaftlichen Fragen aufzuklären und deren völkische und wirtschaftliche Rechte nach dem Grundsatz 'Staatsstreu und volkstreu' zu wahren". Cillier Zeitung, 1. 10. 1922. Gründung des Politischen und wirtschaftlichen Vereines der Deutschen in Slowenien; statuti društva so objavljeni v prilogi k 87. številki Cillier Zeitung, 29. 10. 1922.

⁸⁹ Vasilij Melik, Nemci in volitve v jugoslovanski Sloveniji med obema vojnama, v: Zgodovinski časopis 40, 1986/3, str. 324-325.

⁹⁰ Celjski vodstvi SLS ter Političnega in gospodarskega društva Nemcev v Sloveniji sta se pred občinskimi volitvami 28. septembra 1924 povezali v Socialno-gospodarski blok, ki je na volitvah dobil 7 mandatov (od tega 2 nemška). Prim. Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 329.

⁹¹ Pred občinskimi volitvami 28. 9. 1924 so se vodstva liberalno usmerjenih Jugoslovanske demokratske stranke (JDS), Narodno socialistične stranke (NSS) in Narodno radikalne stranke v Celju povežala v Narodni blok, ki je na volitvah prejel 25 mandatov. Prim. Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 329.

⁹² Nova doba, 22. 3. 1923.

⁹³ "Svoji k svojim ni za nas bojni klic sovraštva, pač pa najvišji apel naroda na posameznika, da se zaveda svoje dolžnosti do celote naroda, da se ne ponižuje pred najgršim nasprotnikom, da ne poljublja roke, ki je še omadeževana z našo krvjo in ki še danes preži na vsako ugodno priliko, da udari po nas, da nas udari vselej tam, kjer smo slabi in nezavarovani". Nova doba, 4. 7. 1925.

⁹⁴ Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 335.

odločno nasprotovalo vnašanju nacionalne politike v gospodarstvo in poudarjalo pomen nemotenega gospodarskega dela v dobrobit vseh članov družbe⁹⁵, seveda pa se je vseskozi zavzemalo tudi za doseg primerne zaščite nemške manjšine na kulturnem področju. Najmočnejša politična stranka slovenskega meščanstva, liberalna Jugoslovanska demokratska stranka, ki je v kaotičnih letih po prevratu nastopala s poudarjanjem zahteve po čim večji socialni pravičnosti in se izdajala za zaščitnico "malega človeka" (delavca in kmeta), pa je (po parlamentarnih volitvah 1923) svoje politično delovanje spet vse bolj usmerjala na meščanstvo po premoženju in izobrazbi.⁹⁶ Tudi na tem področju so se razmere po letu 1923 kmalu približale predvojnim, nove spremembe pa so prinesle posledice velike krize, ki je v Jugoslaviji udarila leta 1930.

⁹⁵ Ker je ustvaritev ustreznih pogojev za "nemoteno gospodarsko delo" celjsko nemštvo pričakovalo od države (Beograda) in ne od lokalnih faktorjev, je večkrat poudarjalo: "Die Zwecke des modernen Staates sind nicht religiöse und nationale, auch nicht ethische und kulturelle können es sein, sondern der künftige europäische Staat hat lediglich ökonomische und zivilisatorische Aufgaben zu erfüllen". Prim. Cillier Zeitung, 17. 12. 1922.

⁹⁶ "Naš obstoj in naša prihodnost leži v delu in zaslužku, ki nam ga more nuditi obrt, industrija, trgovina ter specialne panoge gospodarstva". Nova doba, 20. 2. 1923.

DAS CELJER BÜRGERTUM NACH DEM UNTERGANG ÖSTERREICH-UNGARNS

Zusammenfassung

Nach dem Untergang der Doppelmonarchie erhielt Celje, das von der deutschen nationalistischen Publizistik vor dem Ersten Weltkrieg gern als "die südlichste der deutschen Städte der Monarchie" bezeichnet wurde, bald ein slowenisches Antlitz. Deutsche Straßenschilder und Aufschriften an Geschäften wurden durch slowenische ersetzt, die deutsche Sprache in Amt und Schule, bei Gericht und im öffentlichen Leben durch die slowenische. Der deutsche Bevölkerungsanteil (Volkszählung von 1921) ging auf 11,1% zurück. In der veränderten politischen Lage wurde auch die auf dem undemokratischen Klassenwahlrecht beruhende politische Macht der Celjer Deutschen geschwächt.

Die stabile "Welt von gestern" der Vorkriegszeit wurde beim Zerfall der Monarchie stark erschüttert. Die normalen (Vorkriegs-) Verhältnisse wollten und wollten nach vier Kriegsjahren nicht einkehren. Die Stadtgemeinde Celje, die sich vor dem Ersten Weltkrieg bei der *Mestna hranilnica* (Städtische Sparkasse) tief verschuldet hatte (insgesamt 6.600.000 Kronen, davon entfielen 3.600.000 auf Krieganleihen), hatte in den ersten Nachkriegsjahren mit einem chronischen Defizit zu kämpfen, das jede planmäßige Kommunalpolitik verhinderte. Die Bautätigkeit geriet ins Stocken, zahlreiche Liegenschaften im Gemeindebesitz gingen unaufhaltsam zugrunde, die dringend erforderliche Modernisierung von Gemeindeunternehmen blieb aus, besonders akut war der Wohnungsmangel. Die bereits in der Kriegszeit immer größer werdende Knappheit an Grundlebensmitteln nahm in den Monaten und Jahren nach dem Umbruch dramatische Dimensionen an. Von dem allgemeinen Mangel, der mit einer unerträglichen Teuerung gepaart war, wurden Arbeiter und öffentliche Angestellte am schwersten betroffen. Bis 1923 folgten in der Stadt an der Savinja mehrere Streiks aufeinander (wie etwa der Streik in Westens Emailgeschirrfabrik im Jahre 1922), doch die Lage der Arbeiterschaft wurde dadurch nicht wesentlich verbessert. Drastisch verschlechterte sich die Lage der öffentlichen Angestellten, deren Lebenshaltung sich wegen der niedrigen Löhne immer mehr von dem Modell des bürgerlichen Lebens entfernte, das sie in den Jahren vor dem Ersten Weltkrieg mit Erfolg nachgeahmt hatten.

Doch von Kriegsende und Zerfall der Doppelmonarchie wurden nicht nur die untersten Gesellschaftsschichten betroffen. Die auf "Nationalisierung" ausgerichteten Maßnahmen der slowenischen Behörden und die Tatsache, daß viele "natürliche" Privilegien aus der Zeit Österreich-Ungarns nicht mehr durch die formalen Strukturen (z.B. Wahlsystem) abgesichert waren, trafen vor allem das deutsche Bildungsbürgertum, das bis dahin eine außerordentlich wichtige Rolle im Leben der Stadt gespielt hatte. Durch die chaotischen Zustände nach dem Verlust des riesigen österreichischen Wirtschaftsraums wurde auch dem deutschen und slowenischen Besitzbürgertum ein schwerer Schlag zugefügt. Viele, die sich vor dem Krieg durch Fleiß und Wissen ein ansehnliches Vermögen geschaffen hatten, mußten in den Kriegs- und Nachkriegsjahren erhebliche Verluste hinnehmen oder

verloren gar ihr Vermögen ganz. An ihre Stelle traten "Neureiche", Kriegsgewinnler und Spekulanten, die Kriegs- und Nachkriegsverhältnisse auszunutzen wußten.

In einer Zeit, in der schlimmster Materialismus, unersättliche Gier nach Geld, Pracht und Genuß herrschten, wandelten sich auch die traditionellen Formen der bürgerlichen Geselligkeit grundlegend. Das vor dem Krieg reichhaltige Vereinsleben konnte noch lange nach dem Krieg nicht richtig wiederbelebt werden. Vor allem das gesellschaftliche und kulturelle Leben des deutschen Bürgertums war infolge der Auflösung zahlreicher Vereine und Sequestration ihres Vermögens in den ersten Nachkriegsjahren stark behindert.

Angesichts der deutlichen Strukturveränderungen verloren auch die klassischen bürgerlichen Werte ihre Überzeugungskraft, wozu neben den grausamen Kriegserfahrungen in großem Maße die bolschewistische Welle beitrug, die in der Umbruchszeit auch die slowenischen Lande erfaßte. Sowohl in der *Cillier Zeitung*, dem Organ des deutschen Bürgertums in Celje, als auch in *Nova doba*, dem Organ des slowenischen liberal orientierten Bürgertums, setzte sich in den Jahren nach dem Umbruch die Überzeugung durch, daß man den Ausbruch einer sozialen Revolution nur mit großangelegten sozialen Reformen verhindern könnte.

Erste Anzeichen der Stabilisierung der chaotischen Verhältnisse zeigten sich erst im Jahre 1923. Damals begann man die Inflation planmäßig einzudämmen, was bereits in zwei Jahren eine Stabilisierung des Dinar herbeiführte. Dies trug zum allseitigen Aufschwung der Wirtschaft bei und gebot den ungesunden Wirtschaftstrends der Nachkriegsjahre Einhalt. In neuen, gesünderen Verhältnissen, konsolidierten sich die großen, bereits vor dem Krieg florierenden Industrieunternehmen (wie z.B. Staatliche Zinkhütte, Westens Emailgeschirrfabrik), die nach dem Zerfall des riesengroßen österreichisch-ungarischen Wirtschaftsraums auf dem neuen jugoslawischen Markt schnell Fuß faßten. Es entwickelten sich auch Gewerbe und Handel.

Auf eine schrittweise Normalisierung der wirtschaftlichen Verhältnisse im Staat nach 1923 folgte die Normalisierung auf allen anderen Gebieten. Durch eine schnelle Entwicklung der bedeutendsten Industrieunternehmen in Celje wurde bereits bis zur Mitte der zwanziger Jahre das in den Nachkriegsjahren akute Problem der Arbeitslosigkeit gelöst. Angehoben wurden auch die Löhne der Arbeiter (in Celje gab es bis zu Beginn der dreißiger Jahre keine Streikaktionen) und die Gehälter der öffentlichen Bediensteten, die sich in der zweiten Hälfte der zwanziger Jahre wieder als Mittelschicht etablieren konnten, die sich durch Bildung, geistige Arbeit und bürgerliche Lebensweise von der Arbeiterschaft absetzte. Auf Grundlebensmittelknappheit und Teuerung der Nachkriegszeit folgte eine relativ schnelle Normalisierung der Versorgung und Preisstabilisierung. Im Jahre 1923 wurde auch die Bautätigkeit wiederbelebt, gefolgt von einer allgemeinen Modernisierung von Stadt und Umgebung (diese trug auch zur schrittweisen Belebung des vor dem Krieg außerordentlich gut entwickelten Fremdenverkehrs bei).

THE MIDDLE CLASS IN CELJE AFTER THE COLLAPSE OF AUSTRIA-HUNGARY

Summary

After the collapse of the Dual Monarchy, the outer appearance of Celje, the city on the Savinja River which before World War I was often described by the German nationalistic press as “the southernmost German city in the monarchy”, soon assumed Slovene characteristics. The German street signs and inscriptions on premises and shops were soon replaced by Slovene ones, and the German language in offices, courthouses, schools and in public life was replaced by Slovene. The 1921 census revealed that the percentage of the German population had fallen to 11.1%. In this altered political situation, the former political power of Celje’s Germans which had been based on an undemocratic electoral system faltered.

The bourgeois world of yesterday, which had been stable in the pre-war period, was strongly shaken by the fall of the Monarchy. After four years of war, everyday life still refused to fit into the normal (pre-war) frame. The municipality of Celje, which fell into deep debt with the Municipal Savings bank during World War I (it was indebted to the bank for 6,600,000 Kronen, of which 3,600,000 Kronen were war loans), had to deal with a chronic deficit, which rendered any form of planned municipal policy in the first post-war years impossible. Thus building activity came to a halt, a large amount of the real-estate owned by the municipality went to rack and ruin, the urgent modernisation of municipal companies failed to take place, and there was a severe lack of housing space. The shortage of staple foods which had begun already during the war became acute in the first months and years after the collapse of the monarchy. The severe general scarcity of goods was accompanied by exorbitant prices, which affected most of the workers and civil servants. Several strikes were organised in the city until 1923 (the strike in Westen’s factory of enamelled crockery in 1922, for example), which, however, did not significantly improve the situation of the workers. The situation of civil servants deteriorated even more drastically. The low wages that they earned moved them further and further away from the bourgeois cultural model which they had successfully emulated in the years before the First World War.

The end of World War I and the decline of the Dual Monarchy did not affect only the lower social strata. The measures taken by the Slovene authorities oriented towards “nationalisation” and the fact that many of the “natural” privileges from the Austro-Hungarian period were no longer ensured through formal structures (e.g. the voting system), particularly affected the German middle class (through education), which had played an extremely important role in the life of Celje before World War I. Due to the chaotic economic situation after the disintegration of the vast Austrian economic space, both the German and the Slovene middle class (by wealth), suffered a heavy blow. A lot of those individuals who had assiduously accumulated solid wealth with zeal and knowledge before the war, suffered considerable loss or were even reduced to poverty during the war or in the post-war years, due to inflation. The nouveaux riche, war profiteers and speculators,

who knew how to take advantage of war and post-war circumstances, stepped in in their place.

In the time ruled by "the worst materialism, greed for money, luxury and sybaritisms", the traditional forms of bourgeois social life changed considerably. The societies which were bustling with activities in the period before the Great War, could not get into their stride again for a long time after it. Due to the abolishment of numerous societies and the sequestration of their property, the social and cultural life of the German middle class was particularly disturbed in the first post-war years.

After these vast structural changes, the classical bourgeois values became unconvincing. In addition to the horrible experiences of the war, the bourgeois values were also shattered to a great extent by a wave of Bolshevism, which upon the collapse of the Monarchy also reached Slovenia. In the years after the great changes, the newspaper of the German middle class of Celje, the *Ciljer Zeitung*, as well as the paper of the Slovene liberal-oriented middle class *Nova Doba*, were thus both convinced that the outbreak of social revolution could be prevented only by means of wide-ranging social reforms.

The first signs of the stabilisation of this chaotic situation started to become visible as late as in 1923. A set of measures intended to curb inflation was put into effect in this year, which led to the stabilisation of the Dinar only two years later, facilitated the general revival and favourable development of the economy, and at the same time swept away all the unhealthy economic phenomena of the post-war period. In these new, healthier conditions, the first to consolidate their business were the big industrial enterprises which were successful already before the war (e.g. the Zinc factory and Westen's factory of enamelled crockery), and which after the collapse of the vast Austro-Hungarian economic empire quickly placed their products on the new Yugoslav market. The small business and trade sectors developed as well.

A gradual normalisation of the economic situation in the country after 1923 was followed by normalisation in all other fields. By the mid-1920s, the rapid development of the most important industrial enterprises in Celje had neutralised the appalling problem of unemployment of the first post-war years. The wages of workers (there were no worker's wage movements in Celje until the early 1930s) and the salaries of civil servants were regulated as well. In the second half of the 1920s, the civil servants could establish themselves as the middle class again, distinguished from the workers by a better education and their bourgeois lifestyle. The post-war shortage of staple foods and the exorbitant prices were followed by a relatively fast normalisation of the food supply and the stabilisation of prices. In 1923 the building industry also revived, which was followed by a general modernisation of the city and its surroundings over the following years. (This, on the other hand, contributed to the gradual revival of tourism, which was highly developed in the period before the Great War.)

In this year also, the first signs of the normalisation of social and cultural life started to appear, which was gradually regaining its pre-war state. Political life also normalised and became transparent. The German middle class of Celje, whose

right to organise politically in the years after the war was not acknowledged by the authorities (as was the case with the Germans elsewhere in Slovenia), was the most important initiator of the establishment of the Political and Economical Association of the Germans in Slovenia (Politische und Wirtschaftliche Verein der Deutschen in Slowenien). Already at the parliamentary elections in March 1923, the Association appeared with its own candidate, the publisher of *Ciljer Zeitung*, Franz Schauer, and at the 1924 municipal elections it permanently returned with its candidates to the Municipal Council as the coalition partner of the Slovene People's Party. The normalisation which started after 1923, was mirrored also in the changes in the political and social ideas of Celje's middle class. After the establishment of the Political and Economical Association of the Germans in Slovenia, the German middle class of Celje, which due to national reasons strongly sided with social democracy in the year after the great change, advocated very similar viewpoints as in the years before the Great War. It was particularly opposed to the interference of national politics in the economy and stressed the importance of undisturbed economic activity to the benefit of all members of society. At the same time, of course, it continuously strove for appropriate protection of the German minority in the field of culture. The strongest political party of the Slovene middle class, the liberal-oriented Yugoslav Democratic Party, advocated the demand for greater social justice and pretended to be the protector of the "little man" (worker and farmer) in the chaotic years after the collapse of the Monarchy. In the time after the 1923 parliamentary election, however, the party once again tailored its political campaign more and more to suit the needs of the middle class (by wealth and by education). After 1923, the political situation soon resembled that of the pre-war time and new changes were wrought by the consequences of the Great Depression, which struck Yugoslavia in 1930.

Andreja Rihter

**KOPANJE NA SAVINJI,
POSEDANJE PO HOTELSKIH
VRTOVIH, SPREHAJANJE
PO GOZDNIH POTEH...**

Celjani, ki so svoje mesto ponosno poimenovali kar »biser na Savinji«, so leta 1871 ustanovili Olepševalno društvo. Celje je bilo namreč pomembno turistično središče in vanj so vsako leto prihajali številni gostje, ki so ob kristalno čisti Savinji preživljali svoj letni dopust. Mesto je živelo s turisti in se razvijalo v družabno središče, ki pravzaprav v ničemer ni zaostajalo za Dunajem. Tlakovane ulice, urejena komunala, poslikana pročelja fasad in ponudba vsega mogočega ugodja za turiste, so bili rdeča nit razvoja.

Toda veselje do turizma je po letu 1918 pojenjevalo, zato so Celjani 1921. leta oživili Turistično društvo. Njegova osrednja naloga je bila skrb za mestni park in odpravo vandalizma v mestu. Društvo je tudi vzpodbujalo prebivalce, naj ponovno oddajo prenočišča letoviščarjem. Čeprav je mesto imelo dovolj hotelskih prenočišč, (kar šest hotelov v mestu), pa razen enakega števila postelj ni nudilo več ugodja in užitkov kakor pred letom 1914. Le polovica jih je denimo razpolagala s toplo vodo in le en hotel je imel centralno kurjavo. Nasprotno pa se je ponudba v kavarnah izpopolnila.

Še vedno so se domačini in turisti lahko kopali ob Savinji na moškem in ženskem kopališču. Toda pojavile so se nove težave: Savinja je vedno pogosteje poplavljala in odnašala s seboj ponudbo za kopalce. Celjani so zato vztrajno zahtevali regulacijo Savinje na levem bregu od rečne brvi pri parku pa vse do kapucinskega mostu. Regulacije pa so bili potrebni tudi njeni pritoki.

Največje bogastvo Celja pa je bil mestni park. Prva zasaditev dreves je bila 1856. leta. Profesor Ivan Orešnik, lastnik Kapunovega dvora, velike hiše, ki še danes s pobočja ponosno zre na Savinjo, je tako položil temeljni kamen mestnemu parku.

Že mnogo let pred tem (1771) so se Celjani lahko sprehajali po zasajenem Jožefovem hribu med hrasti, sredi 19. stoletja pa so gozd spremenili v smrekov.

Na Veliki Glaziji smo v Celju imeli prvi mestni park. Leta 1828 so na njem zasadili drevorede in napravili pota za sprehajanje.

Park ob Savinji so zaupali Turističnemu društvu, kakor tudi vse nasade v mestu. Danes nam ostajajo spomini na cvetoče mesto ob mogočnih stavbah na ohranjenih fotografijah celjskega fotografa Josipa Pelikana. Številne razglednice, ki so jih izdajali kot turistično ponudbo in pozdrav iz Celja, so zaznamovala mesto vse do danes. Urejenost nasadov je društvo zaupalo svojemu vrtnarju Jelovšku. Za uspešno delo v parku in drugih nasadih pa sta bila potrebna cvetličnjak ali rastlinjak in drevesnica. 1922. leta je društvo od Mestne občine pridobilo vrt za grofijo, kjer je dotlej bil sadovnjak. Tu je društvo 1924. leta zgradilo cvetličnjak s toplimi gredami in bazenom za zlate ribice, ki so jih potem naselili v bazen v središču parka.

V mestu so 1926. leta odprli tujsko-prometno pisarno, 1929. leta pa so za pisarno namensko zgradili turistični paviljon po načrtih arhitekta Šubica. Že 1932. leta se je v njej naselil Putnik – uradna turistična potovalna organizacija v stari Jugoslaviji. Mesto je živelo za svoje goste vse do okupacije v aprilu 1941. Po ohranjenih podatkih je bilo še vedno med najbolj obiskanimi mesti v Sloveniji s statusom turističnega področja; Celju je bil tak status podeljen 1937. leta.

Stari grad

Kolodvor

CELJE

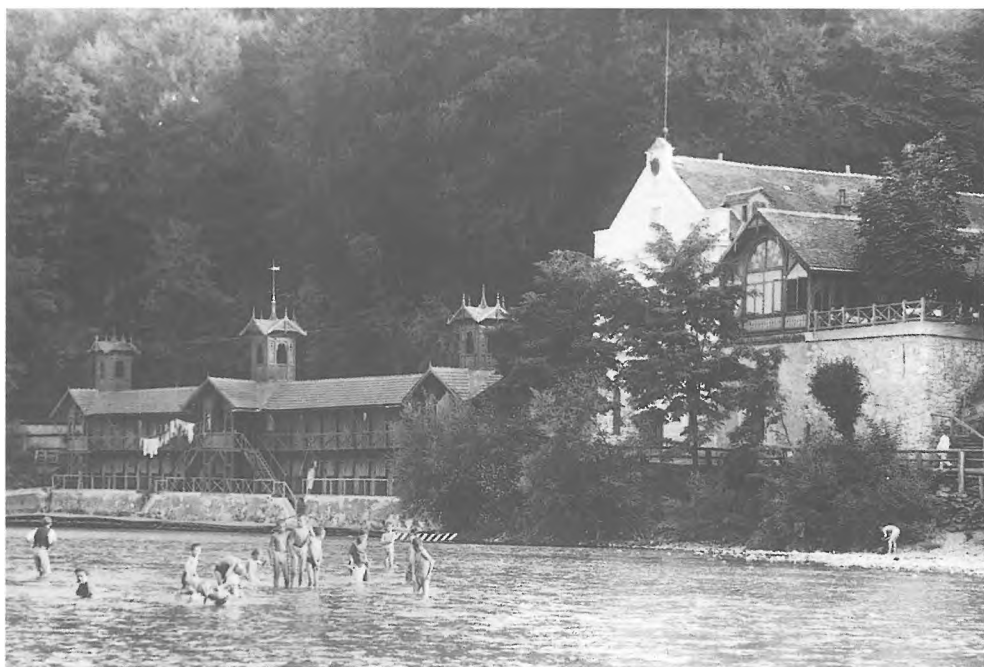
Mama, oče, se lahko
sidiš v moji postelji
občasno, če si tukaj, bom
v kuhinji ob jeterici
prebrati ti brsem.

Števanina praznovanja

Pozdrav iz Celja leta 1928.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Sprehajališče ob Savinji.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Kopanja v Savinji so se vedno najbolj veselili otroci.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Kopališče za Celjane.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Mirna in globoka Savinja je bila vedno sprostitiv in magnet za turiste.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

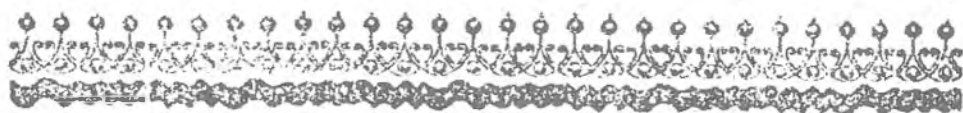
Kjer se začinja park, se končuje kopanje.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Pelikanovi panoramski posnetki mestnega parka v Celju – vedute, ki so na razglednicah turiste vabile v Celje.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

V mestu so turisti kljub številnim hotelom težko našli proste sobe.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Naznanjam cenjenemu občinstvu, da se je prevzeo in na novo otvorilo

hotel pri „Kroni“

Ljubljanska cesta štey. 10.

Za dobro kuhinjo, gorka in mrzla jedila, kakor tudi dobra vina bode najboljše preskrbljeno. Prvovrstna postrežba! Cene zmerne! Priporočam se za obilen obisk

J. Lorenčak.

Naznanilo.

Slavnemu občinstvu uljudno naznanjamo, da otvorimo v soboto dne 29. tm. ob 12. uri opoldne na novo opremljeno

kavarno

na Krekovem trgu v hotelu „Evropa“ v Celju.

Pri otvoritvi svira mestna godba na lok od 8. do 12. ure zvečer.

Kavarna ostane do 2. ure v nedeljo zjutraj odprta.

Za obilni obisk se priporoča

100-1

Hotelska družba v Celju,

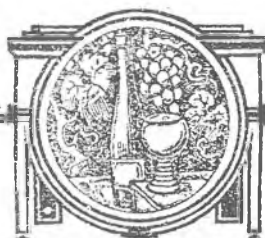

Pogled na Krekov trg in postrojene taksiste.
Muzej novejše zgodovine Celje.

Na Krekovem trgu je domoval hotel Union.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Naznanilo!

Cenjenemu občinstvu naznanjam, da sem se preselil v svoj lastni

hotel „BALKAN“
v Celju, Gosposka ulica števil. 7,

katerega sem popolnoma prenovil. Na razpolago imam renovirane lepe tujske sobe, vsak dopoldan za zajutrak sočni gulaš, tripce, pljučke itd.

Točim prvovrstna ljutomerska, haloška in dolenska vina. Lastna kavarna v hiši. — — Senčnat vrt. — — Vsak večer koncert.

Prvovrstna postrežba!

Zmerne cene!

Za obilen obisk se priporoča

Drago Bernardi.

3—1

Tradicija hotela Evropa sega do današnjih dni.
Muzej novejše zgodovine Celje.

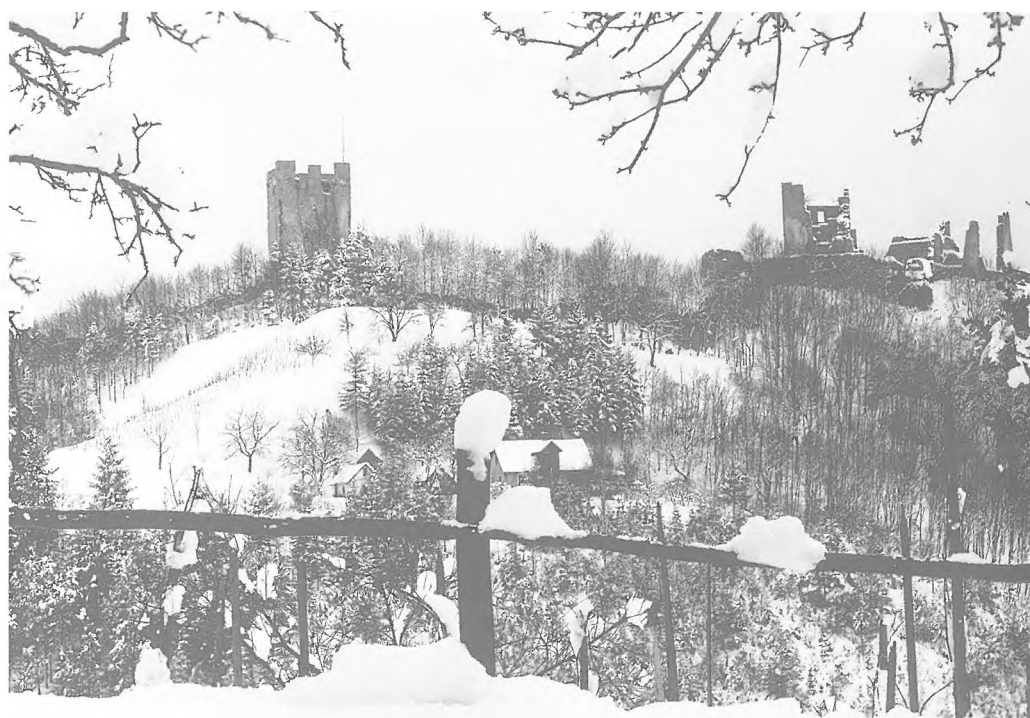

Mestne ulice so vedno nudile posebno ponudbo.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Celjani so se vedno radi sprehajali do Starega gradu. Seveda ob počitku in napitku ni bilo sprehoda.

Muzej novejše zgodovine Celje.

Stari grad je tudi v zimskem času vabil za obzidje.
Muzej novejše zgodovine Celje.

Brez sprehoda po Jožefovem hribu ni minil nobeden konec tedna.
Muzej novejše zgodovine Celje.

Gostilna na Skalni kleti je bilo prijetno postajališče na poti s Starega gradu.
Muzej novejše zgodovine Celje.

NAZNANILO!

Cenj. občinstvu naznanjam, da otvorim s 1. decembrom v PREŠERNOVI ULICI

Narodno kavarno

Za obilen obisk se priporočam
Adolf Mencin,
kavarnar.

OTVORITEV KAVARNE!

Vljudno naznanjam cenjenemu občinstvu, da zopet
otvorim s 30. septembrom popolnoma prenovljeno

KAVARNO EUROPA
NA KRALJA PETRA CESTI

Za prvovrstno postrežbo je preskrbljeno, kakor izborne pijače in mrzla jedila.
Svirala bode dnevno priljubljena glasba kapelnika Silbersteina.

Za obilni obisk se priporočata HELENA KRUŠIČ in KAROL STIGLIC.

Slovenska kavarna v Celju

Nasproli kolodvora Anton Lipovčan Nasproli kolodvora

Se priporoča semkaj
došlim tujcem kakor
ludi vsem domačinom
za najobilnejši obisk.
Solidne zmerne cene.

Shajališče Slovencev
kjer so na razpolago
raznovrstni časniki in
revije, znanstvene in
:: politične vsebine. ::

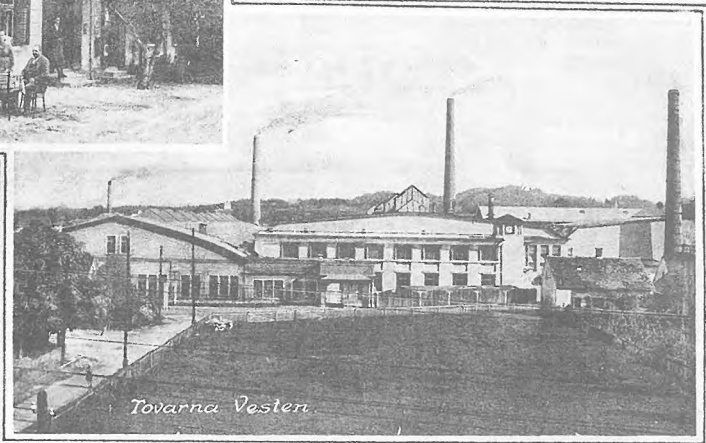

Okolica Celja je ponujala še veliko več.
Muzej novejše zgodovine Celje.

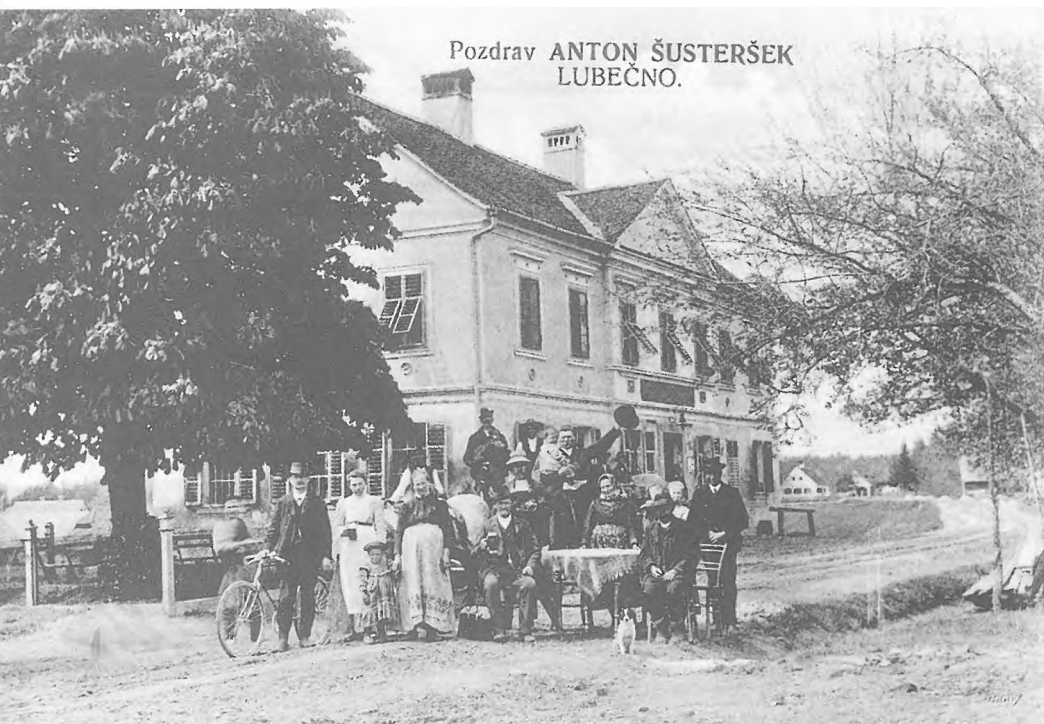
CELJE
«Gostilna Krajnc»

Gostilna Krajnc.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Gostilna Kanzian.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Gostilna Šusteršek.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Gostilna Lovrač Zg. Hudinja

priredi **v nedeljo, dne 23. julija**

Ansko veselico

z godbo in plesom. Svira godba na lok.

Za mrzla in topla jedila kakor za izvrstno
!!! vino bode najbolje preskrbljeno. !!!

Vstopnina prosta.

Začetek ob 15. uri.

K obilni udeležbi vabi

gostilničar.

Vabilo na vrtno veselico

ki se vrši v nedeljo dne 16. julija 1922 v gost. g. Drago Štiglica v

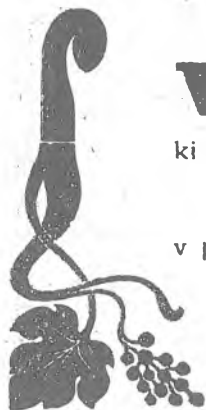
Teharjih

v prid revni šolski deci na Teharjih. Svira tamb. zbor »Bratstvo«.

Vstopnina prosta.

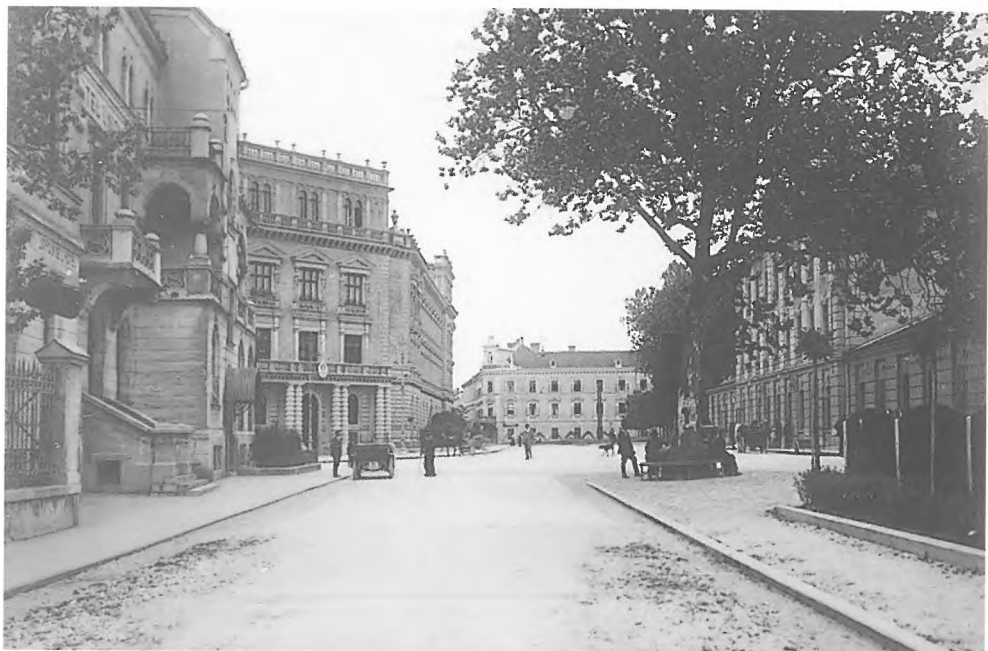
K obilni udeležbi vabi

priređitelj.

Kdor je želel oditi na celodnevni izlet, se je odpravil na Celjsko kočo - kočica pred požarom in po požaru; obnovljena leta 1925.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Ko so gostje v tridesetih letih odhajali in prihajali v mesto, so informacije našli v turističnem paviljonu.

Muzej novejšje zgodovine Celje.

Narodni dom – ponos slovenstva in oblasti. Vedno s posebno ponudbo in pred letom 1941 tudi kavarno.

Muzej novejše zgodovine Celje.

BADEN IN DER SAVINJA, HERUMSITZEN IN HOTELGÄRTEN, WANDERN AUF WALDWEGEN...

Zusammenfassung

Die Celjer gründeten im Jahre 1871 einen Verschönerungsverein. Ihre Stadt bezeichneten sie als Perle an der Savinja. Celje war ein bedeutender Fremdenverkehrsort, der jedes Jahr von zahlreichen Gästen besucht wurde, die ihre Sommerfrische an der kristallklaren Savinja verbrachten. Die Stadt lebte mit den Touristen und entwickelte sich zu einem geselligen Mittelpunkt, der in keiner Hinsicht hinter Wien zurückblieb. Gepflasterte Straßen, gute Infrastruktur, bemalte Fassaden und reichhaltiges Angebot bildeten den roten Faden dieser Entwicklung.

Doch der Fremdenverkehr erlebte nach 1918 eine Flaute. Im Jahre 1921 wurde der Fremdenverkehrsverein in Celje wieder ins Leben gerufen. Sein Hauptanliegen war die Sorge um den Stadtpark und die Abschaffung des Vandalismus in der Stadt. Der Verein trieb die Einwohner dazu an, den Touristen wieder Unterkünfte zur Verfügung zu stellen. Die Hotelkapazitäten der Stadt waren nach wie vor ausreichend. Die sechs Hotels boten jedoch keinen so großen Komfort wie vor 1914. Nur die Hälfte davon verfügte über warmes Wasser. Das Angebot in den Kaffeehäusern wurde dagegen verbessert.

Nach wie vor konnten Einheimische und Fremde ein Männer- oder Frauenbad an der Savinja aufsuchen. Doch durch die immer häufigeren Überschwemmungen wurden die Badeanlagen beschädigt. Die Einwohner forderten mit Nachdruck die Regulierung des linken Ufers der Savinja vom Steg am Park bis zur Kapuzinerbrücke, ebenso die Regulierung der Zuflüsse.

Der schönste Teil von Celje ist sein Stadtpark. Die ersten Bäume wurden im Jahre 1856 gepflanzt. Professor Ivan Orešnik, Eigentümer des Kapunov dvor (Kapaunerhof), eines großen Gebäudes, das noch heutzutage stolz über die Savinja ragt, legte damit den Grundstein für den Stadtpark.

Schon lange zuvor (1771) hatten die Celjer auf dem mit Eichen gesäumten Jožefov hrib (Josephsberg) wandeln können, um die Mitte des 19. Jahrhunderts wurde der Eichenwald in einen Fichtenwald umgewandelt.

Auf dem Velika Glazija (Großglacis) befand sich der erste Park in Celje. Im Jahre 1828 wurden dort Alleen und Wege eingerichtet.

Der Park an der Savinja und alle Grünanlagen in der Stadt wurden dem Fremdenverkehrsverein anvertraut. Die blühende Stadt mit imposanten Gebäuden wurde auf den Fotografien des Celjer Fotografen Josip Pelikan festgehalten. Im Rahmen des Fremdenverkehrsangebots wurden zahlreiche Ansichtskarten herausgegeben. Mit der Pflege von Grünanlagen beauftragte der Verein den Gärtner Jelovšek. Dazu wurden ein Blumengarten oder ein Gewächshaus und eine Baumschule benötigt. Im Jahre 1922 erwarb der Verein von der Stadtgemeinde den Garten hinter der Grafei, wo bis dahin ein Obstgarten gewesen war. Hier errichtete der Verein im Jahre 1924 einen Blumengarten mit Treibbeeten und

einem Teich für Goldfische, die hier für das Wasserbecken im Stadtpark gezüchtet wurden.

In der Stadt wurde im Jahre 1926 ein Fremdenverkehrsamt eröffnet. Im Jahre 1929 wurde nach den Plänen des Architekten Šubic eigens für Büroräume ein Fremdenverkehrspavillon errichtet. Der Pavillon wurde bereits 1939 von *Putnik*, dem amtlichen jugoslawischen Reisebüro, bezogen. Die Stadt lebte für ihre Gäste bis zur deutschen Besetzung im April 1941 und blieb laut Angaben nach wie vor eine der meistbesuchten Städte in Slowenien. Sie erhielt 1937 den Status eines Tourismusgebiets.

SWIMMING IN THE SAVINJA RIVER, HAVING A LITTLE SIT-DOWN IN THE HOTEL GARDENS, GOING FOR A WALK ALONG THE FOREST PATHS...

Summary

In 1871, the citizens of Celje established the City Planning Association. They called their city, which was an important tourist centre, the “pearl by the Savinja River”. Every year, numerous tourists came to the city and spent their summer holidays on the banks of the crystal clear Savinja. The city lived and breathed with the tourists and developed into a social centre which did not lag behind Vienna in any way. Paved streets, a developed sewage system, the painted fronts of the houses and a special offer of all kinds of luxuries for tourists were the backbone of its development.

After 1918, however, the city’s enthusiasm in courting tourism died down somewhat. In 1921, the Tourist Association was revived in Celje. Its main aim was to take care of the city’s park and to prevent vandalism in the city. The association encouraged the citizens to rent out accommodation to the tourists. At this time, the city still had sufficient hotel facilities. Yet although the city boasted six hotels, none of them could provide the same amount of luxury and pleasures that had been available before 1914. Only half of these hotels had hot water and only one had central heating. In contrast to the accommodations, the city’s cafes had improved to a great extent in what they had to offer.

As before, the citizens and the tourists could bathe in the Savinja River – in separate bathing establishments for males and females, of course. New problems, however, appeared. More and more often, the Savinja flooded, sweeping away much of these tourist facilities with it. The city’s inhabitants therefore repeatedly lodged requests for the left bank of the river to be regulated all the way from the wooden footbridge by the park to the Capuchin bridge. Its tributaries also needed to be curbed.

The biggest treasure of Celje was its city park. The first trees belonging to the park were planted here in 1856. The foundation stone for the park was laid by a Professor Ivan Orešnik, the owner of the Kapun manor house – a fine old house which still proudly overlooks the Savinja River from the slope it is situated on. Many years ago, in 1771, the inhabitants of Celje could also take long walks beneath the planted oak trees on Jožef Hill. In the middle of the 19th century, though, this oak forest was replaced by pines.

The first city park in Celje was at Velika Glazija. In 1828, a wide avenue planted with trees and paths was arranged here, providing a delightful walkway.

The Tourist Association was responsible for the park by the Savinja River and all the green areas in the city. The photographs made by Celje’s photographer Josip Pelikan have preserved the memory of the blossoming city and magnificent buildings for our generation. Numerous postcards bearing greetings from Celje, which were published as part of the tourist programme have helped to give us a picture of the city’s character. The Association entrusted the arrangement of the

city's green areas to its gardener, Jelovšek. In order to facilitate the work in the park and other green areas of the city, a greenhouse and a tree nursery were needed. For this purpose, the Association purchased a garden behind the manor house from the Municipality in 1922, where there had been an orchard until then. The Association built flowerbeds with hotbeds and a pool for goldfish for the pond in the centre of the park.

In 1926, a foreign-traffic office was opened in the city. A tourist pavilion, designed by architect Šubic was built for the office in 1929. Already in 1931, the Putnik - an official tourist travel agency in Yugoslavia - was harboured here. The city lived for its tourists up until the occupation in April 1941. As can be observed from the data it was still one of the most frequented cities in Slovenia with the status of a tourist area, which was granted to it in 1937.

Ivanka Zajc Cizelj

**IZ ZGODOVINE VZGOJE IN
IZOBRAŽEVANJA V CELJU
1919-1941**

Prva leta kraljevine Jugoslavije je slovensko šolstvo še uporabljalo osnovnošolski zakon iz leta 1869, ki je z nekaterimi dopolnitvami veljal do leta 1929, ko je bil sprejet zakon o narodnih šolah. Kot narodne šole so se štejele: osnovne šole, višje narodne šole, zabavišča (vrtci), šole za nezadostno razvite in prizadete otroke ter razni izobraževalni tečajji.

Leta 1929 sta bila sprejeta še zakon o srednjih šolah in zakon o učiteljskih. Leta 1931 je bil sprejet zakon o meščanskih šolah in leta 1932 zakon o srednjih tehniških in moških obrtnih šolah.

Šolski sveti kot nadzorni organ vzgoje in izobraževanja so delovali do maja 1927. leta, ko je bila sprejeta odredba o krajevnih in oblastnih šolskih odborih za osnovne in meščanske šole. Na osnovi tega predpisa so bili junija 1927. leta ustanovljeni krajevni šolski odbori v vseh krajih, kjer je bila osnovna ali meščanska šola in oblastni šolski odbori na sedežih županijskih oblasti.

Po končani prvi svetovni vojni so najprej poskušali urediti in usposobiti šolske prostore in vpeljati slovenski učni jezik v vse šole, kjer je bila prej nemščina. Problem nemško govorečih otrok so reševali z vzporednicami k slovenskim razredom, ki so jih nato postopoma ukinjali.

Na osnovi odredbe višjega šolskega sveta v Ljubljani so bile februarja 1919. leta ukinjene nemške šole in osnovane slovenske šole z nemškimi vzporednicami – tako je petrazredna nemška deška šola postala slovenska petrazrednica s štirimi nemškimi vzporednicami in enako tudi dekleška šola, obe meščanski šoli sta postali slovenski z nemškimi vzporednicami. Problem je bil tudi učiteljski kader, kajti odsloviti so morali vse učitelje, ki niso dovolj dobro obvladali slovenskega jezika – tem so prekinili delovno razmerje s 15. februarjem in jih dali na razpolago deželnemu šolskemu svetu v Gradcu; na šolah v Celju pa so s 1. marcem namestili učitelje z ustreznimi sposobnostmi in znanjem; v glavnem so jih pritegnili z okoliških in podeželskih šol.¹

Leta 1922 so bili na osnovni šoli v Celju zaposleni le še trije nemški učitelji: Henrik Kodella, Ferdinand Wolf in Elizabeta Jesenko. Učitelj Henrik Wolf, ki je imel že polno delovno dobo in ni delal izpita iz slovenščine, je bil predviden za upokojitev. Elizabeta Jesenko tudi z daljšim delovnim stažem, je sicer opravila izpit iz slovenščine, vendar je ni znala dovolj dobro, da bi lahko učila v slovenskih razredih, zato je v šol. letu 1922/23 prevzela pouk še v zadnji nemški vzporednici, nato pa naj bi se upokojila. Tako je ostal le še Henrik Kodella, ki je tudi opravil izpit iz slovenščine, vendar pa je imel premalo jezikovnega znanja, da bi lahko učil v višjih razredih. Poleg tega so starši nekaterih učencev nasprotovali, da bi učil njihove otroke, »ker se giblje v glavnem v nemških krogih«, zato so planirali, da bi omenjenega učitelja premestili v popolnoma slovenski kraj, kjer bi moral s svojo okolico občevati v slovenščini in pod »vodstvom narodno delavnega šolskega voditelja«.²

¹ Zgodovinski arhiv v Celju, fond Mestna občina Celje II, fasc. 126, odredba višjega šolskega sveta v Ljubljani št. 1873, 12/2-1919.

² ZAC, MOC, fasc. 126, poročilo mestnega šolskega sveta julija 1922.

To je bil le začetek reorganizacije, toda potrebno je bilo narediti še marsikaj in med drugim tudi spremeniti predmetnik oziroma ga prilagoditi novim razmeram – tako so za meščanske šole sprejeli julija 1919 začasni predmetnik. Obvezni so bili naslednji predmeti: verouk, slovenščina s poslovnimi spisi, srbohrvaščina, zemljepis in zgodovina s poudarkom na kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev in na njeni ustavi, naravoslovje, računanje z enostavnim knjigovodstvom, geometrija in geometrijsko risanje, lepomis, petje, ženska ročna dela, telovadba za dečke in deklice; neobvezno so lahko, z dovoljenjem višjega šolskega sveta, na posameznih meščanskih šolah poučevali: enega od živih jezikov (francoščino, nemščino, italijanščino), slovensko stenografijo, strojepisje, igranje na gosli ali klavir in deška ročna dela.

V meščansko šolo so se lahko vpisali vsi učenci ali učenke, ki so uspešno končali peto šolsko leto z najmanj dobrim uspehom. Zadostni in nezadostni učenci pa so obiskovali osnovno šolo toliko časa, da so opravili z zakonom določeno šolsko obveznost – za njih je bil pri osnovnih šolah predviden šesti razred, v katerega naj bi ti učenci hodili, dokler ne bi zadostili osemletni osnovnošolski obveznosti. V primeru, da krajevne in šolske razmere niso dopuščale po spolu ločenih šol in so dečki in deklice obiskovali skupno šolo, je poverjenik za uk in bogočastje zahteval, da odgovorni poskrbijo, da ne bo prišlo do »kvarljivih pojavov glede npravnosti učencev in učenek«.³

Zanimiv je postopek obravnave »moralne pokvarjenosti« dveh učenk, za katere je učiteljski zbor predlagal izključitev in je mestni šolski svet po razjasnitvi vseh okoliščin sklenil, da je ta kazen prestroga. Obe učenki je učiteljski zbor zaradi "nujnosti" takoj odstranil iz šole. Še sreča, da so bili v mestnem šolskem svetu ljudje, ki so ravnali bolj trezno in zahtevali, da učenki takoj sprejmejo nazaj v šolo in primer še enkrat proučijo, ker naj v bistvu ne bi šlo za moralni prekršek. In kaj sta učenki zagrešili?

Potek moralno spornih dogodkov so na seji mestnega šolskega sveta razdelili na 6 točk, kot jih navaja zapisnik:⁴

1. *»Gorjanc dobivala je ljubavna pisma in je čitala eno v razredu ter je prišla takrat zadeva na dan.*
2. *Ramroth je povedala Gorjančevi kot tajno, kar je izvedela od učenke Schwab, da ima g. veroučitelj 5 otrok. Gorjanc ni mogla molčati in je to rekla Petričeku, ta zopet Vidmajerju in naposled je prišlo to govorjenje gdu. veroučitelju do ušes.*
3. *Ramrothovo je spremljal večkrat učenec Šuput domov. To je dalo povod, da je bila od gda. veroučitelja posvarjena (13/12) Deklica je to povedala sama doma. Oče ni bil obveščen o zadevi govoric o veroučitelju, marveč le o gornjem svarilu.*
4. *Dne 14. 12. so se pojavili na zidih razni nečedni napisi. Zaradi njih je bil oče učenke Ramroth pri gdu. ravnatelju Brinarju, ki takrat o govoricah o gdu. veroučitelju še ni vedel ničesar. Zaradi tega je deklico takrat celo pohvalil.*

³ ZAC, MOC, fasc. 126, dopis mestnega šolskega sveta v Celju št. 429/19. 4/11-1919, odlok višjega šolskega sveta o preureditvi meščanskih šol.

⁴ ZAC, MOC, fasc. 126, zapisnik seje mestnega šolskega sveta 2/1-1924.

5. Dne 17. 12. so šle dekleta v cerkev, baje molit. Zunaj cerkve so stali fantje, ki so prišli ravno k maši. Gorjanc je rekla Ramrothovi naj gre po dečke, ker se hoče poročiti z enim izmed njih. Sunila je Ramrothovo siloma iz klopi in ta je šla po dečke. Potem se je vsedla v klop, oddaljeno od sedaj nastale skupine. Poročiti bi se morala Gorjančeva in Petriček, Vidmajer naj bi bil duhovnik. Ker je bil neroden in se je obotavljal, češ kako naj to napravi, je doletela vrsta Kodelo, ki je bil ministrant in mu je Petriček kot takemu pripisoval več znanja. Nato so sedli po klopeh, Kodela je izustil par besed, zamahnil z roko in je bila zadeva končana, nakar so odšli.
- Gda. vikarja po Vidmajerjevi izjavi ni bilo v cerkvi, marveč je stal zunaj in je šele pozneje izvedel o dejanju.
6. Ramrothova kazala je Gorjančevi priloženo knjigo, ki sicer ni za nedoletne otroke pisana, ki pa je mišljena za poučno razmotrivanje šole odraslim dekletom o spolnih problemih.«

Člani mestnega šolskega sveta so se v celoti strinjali, da ne gre za moralno sporne prekrške, saj so ljubezensko pismo brali javno, če bi omenjena učenka kaj skrivala, tega ne bi počela. Glede spremljanja tudi naj ne bi bilo nič spornega, saj je učenka povedala doma. Glede "poroke", so bili mnenja, da so se otroci pač igrali, kar se ne bi smeli – »Otroci so to, kar so počeli, smatrali za šalo, ki seveda ni umestna in je prepovedana, v kateri pa le ni videti javnega pohujšanja.« Pri obrekovanju pa je potrebno najprej ugotoviti, kdo je prinesel govornice v šolo in kaznovati pravega krivca.

Mestni šolski svet (predsednik dr. Leopold Žužek, šolski nadzornik Ljudevit Černež, ravnatelj deške meščanske šole Beno Serajnik, opat Franc Ogradi, trgovec Karl Goričar, komisar okrajne bolniške blagajne Josip Marn, sodni svetnik dr. Fran Krančič, gimnazijski profesor dr. Fran Mravljak, odvetnik dr. Ernest Kalan in ravnatelj Josip Brinar in Marinček) je na seji 10. julija 1919 sklenil.⁵

1. »Poročilo nadzornika L. Černeja o nadzorovanju ljudskih mestnih šol se vzame z zadovoljstvom na znanje. Učiteljstvo je v najtežjem položaju rešilo častno svojo nalogo: pridobilo si je ljubezen in spoštovanje mladine; zato je uspeh z ozirom na kratek čas po preustrojitvi mestnega šolstva prav dovoljen.
2. Sklene se po daljši debati, da se namestite obe meščanski šoli v poslopju dosedanje dekliške meščanske šole v Vodnikovi ulici. Oskrbnik J. Brinar.
3. Trgovska šola se namesti v poslopju ljudske mestne šole v Gregorčičevi ulici in sicer v pritličju. Oskrbnik J. Bizjak.
4. Sklene se na predlog prof. Mravljaka, da se nemške vzporednice na deški meščanski šoli predlaga v opustitev, zato pa predlaga otvoritev 4. razreda v smislu izvajanj ravnatelja Serajnika.
5. Nadalje se sklene, da se predlaga, naj se z novim šolskim letom združijo vzporednice ljudskih mestnih šol zaradi prenizkega števila otrok tako, da nastane iz 8 nemških vzporednic štirirazredna mešana ljudska šola pod vodstvom nadučitelja deške šole J. Bizjaka.

⁵ Zgodovinski arhiv v Celju (ZAC), fond Mestna občina Celje II (MOC), fasc. 126, zapisnik seje mestnega šolskega sveta, 10/7-1919.

Materinski dan 8. maja 1938.
Zgodovinski arhiv Celje.

6. *Oba nemška otroška vrtca v Gabrju se s koncem šolskega leta razpustita. Za zdaj se ne ustanovi slovenski mestni šolski vrtec, temveč se da poslopje začasno za stanovanjske svrhe na razpolago.*
7. *Vsled opusta štirih nemških ljudskih razredov nepotrebno nemško učiteljstvo se daje višjemu šolskemu svetu na razpolago.*
8. *Prošnja učitelja Porsche-ta, da se mu za leto 1919 izplača nagrada in odpravnina za telovadni pouk, se odkloni.*
9. *Šoloobvezno deco se popiše s posebnimi polami (popisnicami). Za točnost jamčijo hišni gospodarji.*
10. *Okoliške šoloobvezne otroke se sprejme v mestne šole le, v kolikor dopuščajo to učni prostori.*
11. *Vsaki šoli se dovoli po 500 K nabavnega prispevka za knjižnice, ki so popolnoma neurejene.*
12. *Sklene se neobhodno potrebna adaptacija šolskih poslopij.*«

Kar se tiče razvoja strokovnega šolstva, je mestni šolski svet planiral odprtje četrtega razreda na deški meščanski šoli - predlog naj bi strokovno izdelala ravnateljica Serajnik in Brinar in ga poslala v potrditev višjemu šolskemu svetu. S prihodnjim šolskim letom naj bi tudi odprli obrtno nadaljevalno šolo in gospodinjstvo šolo, ki bi jo vzdrževala mestna občina s pomočjo državne podpore.⁶

Med svetovnjima vojnoma so v Celju poleg osnovnih in meščanskih šol delovale še strokovne šole:

- obrtna in vajenska šola, ki je bila ustanovljena leta 1878 in je imela nalogo izobraževati dečke za delo v obrtnih, tehničnih in trgovinskih dejavnostih. Do leta 1929 je imela dva temeljna razreda, potem pa tri. Pripravljalni razred so ukinili leta 1932;
- državna dvorazredna trgovska šola je kot nedeljska delovala že leta 1869. V šolskih letih 1905/6 in 1906/7 so na trirazredni dekliški meščanski šoli odprli še četrti razred kot nadaljevalni za izpopolnjevanje znanja v gospodinjstvu in trgovstvu; naslednje leto je bil prvemu priključen še drugi razred in novembra 1908. leta je šola postala samostojna občinska ustanova – Handelsschule. Avgusta 1911. leta se je ženskim oddelkom priključil še moški. Leta 1919 se je šola upravno in prostorsko ločila od meščanske šole in postala državna dvorazredna trgovska šola;
- rudarska šola je bila ustanovljena spomladi 1919. leta in je izobraževala za poklic nadzornika, jamomerca in topilničarja. Teritorialno je pokrivala dokaj široko področje, saj je bila prva leta delovanja edina tovrstna šola v državi. Občina je poskrbela za potrebne šolske in bivalne prostore; poleg šole je bil tudi internat za bolj oddaljene učence.

Nemški vrtec je bil leta 1919 razpuščen in poslopje dano na razpolago stanovalcem. Mestna občina je nato potrebovala kar celih 15 let, da je ponovno organizirala otroško varstveno ustanovo.⁷

⁶ ZAC, MOC, fasc. 126, zapisnik seje mestnega šolskega sveta, 4/9-1919.

⁷ V prispevku sem se omejila le na problematiko prvih povojnih let, saj je medvojno šolstvo (posamezne osnovne, srednje in strokovne šole ter vrtci) v Celju in okolici dokaj natančno obdelal prof. Janko Orožen v Zgodovini Celja in okolice II. del, CZC Celje 1974 na straneh 451-511.

Nemška manjšina in učni jezik

Po prvi svetovni vojni so celjske šole z nemškim učnim jezikom prešle na slovenski učni jezik. Za nemško govoreče otroke pa je bilo poskrbljeno z vzporednicami (na mestnih osnovnih in meščanskih šolah ter gimnaziji), ki so imele med drugim tudi to nalogo, da so se otroci naučili slovenščine v tolikšni meri, da so lahko v višjih razredih in pri nadaljnjem izobraževanju spremljali pouk v slovenskem jeziku.

V smislu zaščite nemške manjšine v Celju je nemški odbor za javno skrbstvo predlagal, da bi v Celju ustanovili enotno manjšinsko šolo – odgovor je bil odklonilen, »ker se tak ustroj vsled odloka Višjega šolskega sveta v Ljubljani z dne 20. prosinca 1919, Uradni list XVIV zaradi slovenščine kot obveznega predmeta na manjšinskih šolah ne da izvesti s samimi nemškimi učitelji.«⁸

Iz dokumentacije mestnih osnovnih šol in šolskega sveta ter šolskega odbora je razvidno, da so predstavljali glavni problem glede nemškega učnega jezika ljudje, ki po narodnosti niso bili Nemci, so se pa imeli za Nemce; pisani viri namreč pričajo, da so nemški otroci v veliki večini kar kmalu zapustili nemške vzporednice in obiskovali razrede s slovenskim učnim jezikom – oziroma so se prav marljivo učili slovenščino, kar je še posebej poudarjal inšpektor v poročilih o nadzorovanju šol.

Pregled števila učencev v mestnih osnovnih šolah glede na učni jezik marca 1919. leta ⁹							
Deška šola				Dekliška šola			
slov. raz.		nem. raz.		slov. raz.		nem. raz.	
1.a	60 uč.	1.b	34 uč.	1.a	42 uč.	1.b	34 uč.
2.a	70 uč.	2.b	30 uč.	2.a	70 uč.	2.b	21 uč.
3.a	60 uč.	3.b	50 uč.	3.a	66 uč.	3.b	28 uč.
4.a	50 uč.	4.b	50 uč.	4.a	68 uč.	4.b	38 uč.
5.a	34 uč.			5.a	60 uč.		

Avgusta 1919. leta so navedene vzporednice združili v mešane (dečki in deklice) nemške razrede v okviru deške šole. Število učencev, ki so obiskovali pouk v nemškem jeziku, je naglo padalo.¹⁰

Bolj natančno sem v nadaljevanju proučila vprašanje nemškega učnega jezika v odnosu na nemško populacijo v Celju, ker problematika kot taka še ni bila obdelana.

⁸ ZAC. MOC, fasc. 126, odredba višjega šolskega sveta v Ljubljani št. 1873. 12/2-1919.

⁹ ZAC. MOC, fasc. 126, poročilo 11/3-1919.

¹⁰ Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Inventar 5. Ivanka Zajc-Cizelj, Mestne šole Celje 1777-1964, Celje 1993, str. 6.

Narodnost ¹¹ šoloobiskujočih dečkov/deklic na mestnih osnovnih šolah						
Šolsko leto	slovenska	nemška	hrvaška	srbska	druga	jugoslova nska
1918/19	262/305	150/124	-	-	-	-
1919/20	338/351	120	-	-	-	-
1920/21	640	50/41	-	-	-	-
1920/21	332/302	21/34	1/1	2/0	1/0	-
1922/23	314/285	15/18	-	2/0	1/2	-
1923/24	284/249	9/15 ¹²	2/0	4/0	0/7	-
1924/25	239/156	26/15	2/2	3/0	0/5	-
1925/26	253/236	20/20	3/4	2/3	1/3	-
1926/27	255/250	20/16	0/5	5/2	2/2	-
1927/28	248/243	25/8	4/0	5/4	3/0	-
1928/29	249/274	18/7	4/3	4/6	1/0	-
1929/30	263/279	22/7	5/8	3/7	2/0	-
1930/31	234/267	10/4	4/8	3/5	2/0	-
1931/32	239/271	32/5	7/6	2/7	1/0	-
1932/33	263/273	29/6	4/4	5/4	2/0	-
1933/34	0/259	22/6	-	0/3	1/1	256/0
1934/35	-	13/14	-	-	-	267/279
1935/36	228/274	12/18	0/2	3/2	1/0	-
1936/37	242/277	9/14	0/2	2/2	1/1	-
1937/38	248/274	9/15	0/1	2/1	1/1	-
1938/39	280/293	13/15	1/1	0/1	2/2	-
1939/40	303/315	9/7	4/8 ¹³	2/2	- ¹⁴	-

Kot je razvidno iz tabele in po logičnem sklepanju, če ne upoštevamo prevelikih nihanj, je osnovni mestni šoli med svetovnjima vojnoma obiskovalo na leto povprečno 30 otrok nemške narodnosti.

Konec februarja 1919 so novim razmeram prilagodili učni jezik in temu primerno formirali razrede, kar vsaj v začetku ni bilo ravno lahko, ne za učence ne za učitelje.

O tem, kako je potekalo dodeljevanje v posamezne razrede leta 1919, poroča kronika dekliške šole: »Dne prvega marca ob 10^h se učenke odpusti domov, učiteljstvo pa se zbere v sobi voditeljice. Na podlagi lastne izkušnje pove prvi mestni kaplan in katehet dekliške šole Lasbacher Anton, katere učenke pripadajo v slovenske, katere pa v nemške razrede. Pri tem uvrščanju se je ravnalo po

¹¹ Uporabljeni pojem narodnost je v podatkih do leta 1924 vprašljiv, saj je iz dokumentov razvidno, da gre pri navajanju narodnosti v nekaterih primerih v bistvu za slovenske učence, katerih starši vztrajajo na obiskovanju pouka v nemškem jeziku in ne vedno za nemško manjšino – tako na primer za šolsko leto 1923/24 navaja kronika deške šole, da je učencev nemške narodnosti 27 in kronika dekliške šole, da jih je 11, ki pa v glavnem obiskujejo slovenske razrede. Poleg navedenih učencev pa je podatek, da je obiskovalo 13 otrok nemško vzporednico.

¹² Po enem od podatkov v kroniki naj bi to leto obiskovalo deško šolo 27 Nemcev.

¹³ Navaja srbohrvaško narodnost.

¹⁴ ZAC, fond Mestne šole Celje (MŠC) fasc. 32, sig. 32/325, Kronika mestne deške šole 1918-1943 in fasc. 56, sig. 56/465, Kronika mestne dekliške šole 1777-1941.

principu: otroci slovenskih staršev spadajo v slovensko šolo. Narodnost posameznih učenk se zabeleži v imenik; na podlagi teh dat se sestavijo novi seznamei otrok...

Ko so v prihodnjih dneh prihrumeli deloma nahujskani, deloma razvajeni in neuki starši nad učiteljstvo, je g. Bizjak s svojim finim nastopom in taktno besedo marsikateri konflikt poravnal...

V nemških razredih se poučuje slovenski jezik na račun nemškega jezika, kakor je to v urniku določeno. Glede nemščine v slovenskih razredih je treba počakati še na izjave staršev, kateri naj naznanijo to svojo zahtevo pismeno...

Za ponedeljek 3. marca so bili naročeni starši vseh onih otrok, kateri niso bili zadovoljni s dodelitvijo v slovenske razrede. Zbrani učiteljski zbor pod vodstvom Zupanek Barbare je ob 7^h zjutraj pričakoval starše, vzel njihove izjave na znanje ter jih pozneje predložil mestnemu šolskemu svetu.

Pri tej priliki je prišlo deloma do burnih nastopov, posebno se je opažalo, da so nastopali delavci tovarne Westen organizirano. Učiteljstvo je žrtvovalo tem izjavam čas od 7^h – 9^h zjutraj.

Dne 6. marca sta bila vpoklicana voditelja obeh šol, g. Bizjak Josip in gdč. Zupanek Barbara ob 2^h popoldne k seji mestnega šolskega sveta, da se tamkaj še pogovori o narodnosti mladine ter se ista kljub nasprotnim izjavam staršev z dne 3. marca uvrsti v razrede, v katere posamezni otroci spadajo. Tej seji je predsedoval okr. glavar dr. Lukan. Navzoč je bil še okr. šolski nadzornik Supanek Josip ter kateheti: Lasbacher, Krošelj in Lukman. Večina zahtev po uvrščanju v nemške razrede se odbije. Sicer pa se dovoli staršem, da potom šolskega vodstva vložijo priziv na višji šolski svet v Ljubljani, ali da puste otroke privatno poučevati. Vendar morajo slednji polagati koncem šolskega leta izkušnjo iz snovi, katero bi sicer predelali v njim pripadajočih razredih. Določevalo se je imenoma od slučaja do slučaja, sklep se je vsakokrat v seznam otrok zabeležil ter drug dan ustno naznanil otrokom ali staršem samim...¹⁵

Protestni nastop posameznih staršev, ki se niso hoteli sprijazniti, da bi njihovi otroci obiskovali razrede s slovenskim učnim jezikom, se je ponovil z novim šolskim letom – tako so "nemškutarski roditelji" 22. septembra 1919. leta vpisali svoje otroke v nemške vzporednice, čeprav so bili dodeljeni v slovenske razrede...: »Seveda je vodstvo šole poskrbelo, da se ta neopravičeni manever ni obnesel. Pametnejši starši so poslali kmalu nato svoje otroke vendar-le v slovenske razrede, kamor so že lani hodili, zagrizenci so jih pa vzeli iz šole in jih pustili poučevati privatno do rešitve ugovorov, katere so istočasno vložili na višji šolski svet v Ljubljani. In ker ti rekurzi celo leto niso bili rešeni, so došli ti privatno poučevani otroci koncem šol. leta 24. junija 1920 k izpitom, katere so pa splošno le slabo prestali, akoravno se je izpraševalo v nemškem jeziku.«¹⁶

Glede na tako hiter preskok z enega učnega jezika na drugega, je popolnoma razumljivo, da so učenci in prav tako učitelji - oziroma ti še bolj - rabili kar nekaj časa, da so se prilagodili razmeram. Tako so na deški šoli začeli učenci v celoti

¹⁵ ZAC, MŠC, fasc. 56, sig. 56/465, Kronika deklliške mestne šole 1777-1941.

¹⁶ ZAC, MŠC, fasc. 56, sig. 56/465, Kronika deklliške mestne šole 1777-1941.

slovensko brati šele s 1. marcem 1919. Za pouk nemščine pa se je na isti šoli prostovoljno prijavilo 33 učencev. Nadzornik Ljudevit Černej je pri nadzorovanju pouka ugotovil, da so učenci v slovenskih in nemških razredih prav uspešni.¹⁷

Na dekliški šoli se je za pouk nemščine javilo kar 132 učenk. Šolski nadzornik je ob inšpekciji ugotovil, da so v slovenskih razredih kar precejšnje težave zaradi hitrega prehoda na slovenski učni jezik, da pa so učiteljice pridobile »*zaupanje učenk, kar je v pedagoškem kakor tudi moralnem oziru velike važnosti*«. Sicer pa tudi na dekliški šoli inšpektor ni našel večjih odstopanj v uspehu med nemškimi in slovenskimi razredi, je pa bil mnenja, da bi bilo dobro, če bi ponovno proučili nacionalno strukturo v posameznih oddelkih, da ne bi več prihajalo do kakšnih pritožb.¹⁸

Niso se pa pojavljale težave pri prilagajanju novim razmeram samo pri učencih /starših/, ampak so jih imeli tudi učitelji; pri nekaterih učiteljih so opazili, da imajo odklonilen odnos do slovenščine in da "provokativno" uporabljajo pri pouku nemščino. Eden od učiteljev se je spozabil tako daleč, da je katehetu zapovedal: »...*da ne sme govoriti z učenci v slovenskem jeziku, češ, da je šola nemška.*«¹⁹

Zaradi podobnih težav se je pritožil tudi katehet Lasbacher v dopisu z naslednjo vsebino: »*Podpisani prosi, naj blagovoli mestni šolski svet opozoriti vodstvo mestne dekliške ljudske šole, da nismo več v Avstriji, temveč v Jugoslaviji, v kateri sme katehet poučevati slovenske otroke verouk v slovenskem jeziku brez ozira na to, da se v drugih predmetih še vedno muči otroke z nemščino.*

Nadalje naznanja podpisani, da je učiteljica 5. b razreda Klemenčič postala tako predrzna, da prepoveduje slovenskim otrokom pogovarjati se med seboj v maternem jeziku ter svetuje, da se dotično učiteljico takoj odslovi iz službe, saj je afera z nemško zastavo v razredu že itak tudi znana.«²⁰

Leta 1920 je sprožila zahtevo po nemških šolah v Celju tudi Švabsko-nemška kulturna zveza. V zvezi s to vlogo je višji šolski svet zahteval nekatera pojasnila glede nemškega šolstva v Celju. Odgovoril mu je predsednik okrajnega šolskega sveta: »*Resnica je, da so bile pred preobratom v Celju nemške šole, ki so navedene v pritožbi. Res pa je tudi, da so imele vse te šole v prvi vrsti namen ponemčevati slovensko deco. Velika večina otrok je bila namreč slovenskih staršev, če tega tudi deloma sami niso priznavali.*

Znano je, da tedanji mestni mogotci niso dovolili, da bi se bila za deško okoliško šola v Celju postavila namesto čisto neprimernega poslopja nova šola. Zavlačevali in zadrževali so to nad 20 let ter povzročili tako neizmerno škodo okoliškim Slovincem kojih sinovi se morajo poučevati v ne higieničnih premajhnih prostorih. Za deklice celjske okolice pa še danes sploh ni javne ljudske šole.

Za vse celjske Slovence, ki so tvorili večino prebivalstva mesta, četudi tega umetno štetje ni priznavalo, pa ni bilo niti enega slovenskega razreda.

¹⁷ ZAC, MOC, fasc. 126, zapisnik inšpekcijske konference na deški mestni šoli 17/6-1919.

¹⁸ ZAC, MOC, fasc. 126, zapisnik inšpekcijske konference na dekliški mestni šoli 18/6-1919.

¹⁹ ZAC, MOC, fasc. 126, dopis mestnega šolskega sveta, 6/2-1919.

²⁰ ZAC, MOC, fasc. 126, pritožba kateheta naslovljena na mestni šolski svet, 6/2-1919.

Znano je tudi, s kakimi sredstvi so nasprotovali ustanovitvi borih štirih slovenskih vzporednih gimnazijskih razredov, dasi je bila vsa okolica čisto slovenska, razen Celja in nekaterih krajev, kjer pa so vladali večinoma renegati²¹.

Sklicevanje na nemške šole, ki so bile pred prevratom v Celju, torej absolutno ne more držati.

Slovenski mestni šolski svet se je postavil na popolnoma pravilno stališče: otroci čiste nemške narodnosti naj pridejo v nemške razrede, vsi drugi pa v slovenske. V kolikor se je moglo, se je temu principu takoj po prevzetju šol v marcu 1919 ustreglo. Poleg petrazredne slovenske deške in petrazredne dekliške ljudske šole so ustanovili na obeh šolah po štiri vzporednice.

Ker pa se pokolenje otrok ni moglo takoj povsod zanesljivo dognati, deloma pa tudi zato, ker dosti otrok slovenskih staršev ni znalo dovolj lastnega jezika, jih je ostalo še mnogo v nemških vzporednicah, ki bi bili sicer morali priti v slovenske razrede. Danes se lahko trdi, da je otrok pristne nemške narodnosti v Celju jedva za en razred!

Tega dejstva ne ovrže drugo, da se je pri provizornem popisu prebivalstva v Celju v tekočem letu izjavilo 1279 oseb, da so nemške narodnosti. Večina teh je ponemčencev, kar se lahko dokaže.

Da pa bi moralo mesto skrbeti za nemčurske otroke iz okolice, se postavno nikakor ne mora zahtevati. Tudi ni merodajno število obitelji, temveč število šoloobveznih otrok in sicer, kakor trdi pritožba, število 40, a to za en razred. V nemški razredih pa je:

- v II. 20 otrok,
- v III. 30 otrok,
- v IV. 34 otrok,

a od teh nad polovico renegatskih.

Za šolsko leto 1920/21 se je oglasilo za nemško vzporednico k I. razredu samo 17 otrok, izmed katerih pa so bili, kakor je dognala posebna komisija, samo trije pristni Nemci, vsled česar se je ta vzporednica opustila.

Kar se tiče v pritožbi omenjenih ugovorov, se je na seji mestnega šolskega sveta dne 14. oktobra 1919 štirim pritožnikom ugodilo, a 31 se jih je zavrnilo. Večina staršev v svojih ugovorih naravnost priznava slovensko pokolenje, opira pa se na to, da je nemškega mišljenja. Nemško mišljenje pa v naši narodni državi pač ne more biti merodajno.

Ugovori proti razsodbi mestnega šolskega sveta so bili višjemu šolskemu svetu predloženi, a od tamkaj 8. 2. 1920 pod števil. 1051 vrnjeni v svrhu nadaljnjih poizvedovanj ter končno rešeni z odlokom z dne 18/9-1920 števil. 10321 oziroma 19/10-1920 št. 12143.

Kakor že navedeno se je iz pedagoško didaktičnih ozirov zgodilo, da se je pustil kak otrok v nemški vzporednici, ker je obvladal premalo svoj lastni jezik, dočim se je brat ali sestra, ki je šele vstopil, vpisal v slovenski razred.

²¹ Renegat=odpadnik, kdor se izneveri svojemu prepričanju in prestopi v nasprotni tabor; tudi izdajalec, izrodek, France Verbinc, Slovar tujk, CZ Lj. 1979, str. 611/612.

Ni resnica, da bi bilo zabranjeno, da bi se deca privatno poučevala v nemščini – saj je tudi v slovenskih razredih uvedena nemščina kot neobvezen predmet – jasno pa je, da morajo tisti otroci, ki so določeni za slovenske razrede, polagati izpite v slovenskem jeziku.

Da bi smeli roditelji svobodno odločevati, v katero šolo hočejo pošiljati svojo deco, v slovensko ali nemško, mora biti v Sloveniji, kjer se je ljudstvo sistematično ponemčevalo, pač popolnoma izključeno.

Nemška vlada na slovenskem Koroškem ima najlepšo priliko, dati dober zgled, kako naj se postopa z otroci druge narodnosti. Zadovoljni pa bomo lahko, ako bo nas posnemala.»²²

In kako je bilo s tistimi otroci nemške narodnosti, ki so imeli privatni pouk ali domače učitelje in so morali opravljati izpite čez posamezne razrede? V Celju so ti otroci lahko opravljali izpite le iz snovi, ki se je učila v še obstoječih vzporednicah, kar je razvidno iz zapisnika mestnega šolskega sveta junija 1922, ko je imenovani svet obravnaval prošnje tovarnarja Westna, dr. Jurija Skoberneta in Majerja, da bi njihovi otroci opravljali privatne izpite za 1., 2. in 3. razred osnovne šole v Celju in so jim odgovorili, da za prvi in drugi razred lahko opravljajo te izpite v Mariboru, kjer je takrat še bila nemška osnovna šola, ne morejo pa jih v Celju zaradi »*principielnih razlogov, ker v Celju na osnovnih šolah ni nemških vzporednic... Za tretji razred pa se lahko to leto dela izpit še v Celju.*«²³

Višji šolski svet v Ljubljani je odobril postopno ukinjanje nemških vzporednic; vsako šolsko leto so ukinili eno – tako je bila v šolskem letu 1922/23 le še ena stalna nemška vzporednica, in sicer k četrtemu razredu.²⁴

Junija 1922. leta je višji šolski svet zahteval od celjskega mestnega šolskega sveta nekatera pojasnila v zvezi z nemškimi vzporednicami in dobil naslednji odgovor: »*Po državnem preobratu je Narodni svet celjski pustil na tukajšnji mestni deški osnovni šoli 4 nemške vzporednice za dečke in na mestni dekliški osnovni šoli 4 nemške vzporednice za deklice. Teh 8 vzporednic je bilo skozi 4½ mesece t.j. do velikih počitnic 1919. V teh osmih paralelkah pa je bilo tako malo otrok (in še od teh 4/5 samih renegatov), da se je Narodni svet kesal, da je dal Celjanom – narodnim odpadnikom to neopravičeno olajšavo. Ker posamezne teh vzporednic niso imele niti polovice za razred predpisanega števila otrok, je mestni šolski svet sklenil na svoji seji dne 10. julija 1919, da se teh 8 nemških vzporednic združi v 4 mešane paralelke, ki se podredijo vodstvu mestne deške osnovne šole v Celju.*

Prva nemška vzporednica (stalna ni bila nobena!), in sicer za I. razred, se je opustila z odredbo viš. šol. sveta z dne 14. septembra 1920 št. 10.132, ker so se priglasili za ta nemški razred oziroma vzporednico samo 3 Nemci in 15 renegatov. Analogno temu je odpadla prihodnje šol. leto 1921/22 še druga nemška vzporednica, t.j. II.b nemški razred. In baš v tem šolskem letu se je morala zaradi pomanjkanja prostora začasno ukiniti ena slovenska vzporednica, ker je prišla v poslopje osnovne šole državna dvorazredna trgovska šola, ki ovira potrebno

²² ZAC, MOC, fasc. 126, prepis dopisa višjemu šolskemu v Ljubljani, 17/12-1920.

²³ ZAC, MOC, fasc. 126, zapisnik seje mestnega šolskega sveta, 22/6-1922.

²⁴ ZAC, MOC, fasc. 126, dopis višjega šolske sveta, 30/1-1923.

razširjenje obeh osnovnih šol (deške in dekleške) za kateri dve je poslopje stavljeno.

V pretečenem šol. letu 1921/22 sta bili na šoli še dve nemški vzporednici, in sicer za III. in IV. razred. V III. b razred je hodilo 9 dečkov in 10 deklic t.j. skupno 19 in v IV. b razred pa 12 dečkov in 16 deklic, t.j. skupno 28 otrok... Pripomni se tukaj, da je v teh 19 in 28 otrocih, ki so obiskovali še do sedaj obstoječi nemški vzporednici III. b in IV. b (v prihodnjem šolskem letu 1922/23 bo samo še zadnja nemška paralelka IV. b in potem je konec teh, vsaj v Celju, ker mlajši nemški otroci obiskujejo že slovenske razrede in to s prav dobrim uspehom) še najmanj 4/5 otrok staršev, narodnih odpadnikov, ki znajo prav dobro slovenski in žive tudi od slovenskega denarja.

Ker zadnji čas ti renegati vendar-le izpregledavajo, da bo Jugoslavija obstala, so se začeli polagoma zopet vračati nazaj v naročje matere Slovenije in tudi njihovi otroci hodijo že brez obotavljanja v slovenske razrede.

Pravih nemških rodbin (to trdijo Nemci sami) je v celem Celju in okolici komaj pet in še ti se pridno uče slovenščine. In v smislu narodne vlade, oddelka za uk in bogočastje v Ljubljani z dne 20. novembra 1918 št. 8608 so nemške vzporednice le za otroke pristne nemške narodnosti. Omeni se še, da je sicer par nemških milijonarjev v Celju in okolici, ki pa pustijo svoje otroke poučevati doma in jih tudi prej niso pošiljali v šolo (npr. Westen v Gaberjih), ko so še obstajale slovenske paralelke.«²⁵

Otroci iz nemških vzporednic so se po izjavi vodje deške šole Jožka Bizjaka toliko naučili slovenščine, da jim prestop po drugem oddelku četrtega razreda v gimnazijo, meščansko šolo ali šesti razred slovenske osnovne šole ni predstavljal posebnih težav in so lahko sledili pouku v slovenskem jeziku. Omenjeni vodja šole je pa predlagal mestnemu šolskemu svetu, da s šolskim letom 1923/24 še ne bi ukinili nemške vzporednice, ker je v četrtem razredu, ki je potekal dve šolski leti (1. in 2. oddelek), ostalo iz prvega oddelka 13 otrok, ki bi morali prestopiti v drugi oddelek; ti »bi vsled nezadostnega znanja slovenščine, katere se sicer zelo radi učijo, ne bili še sposobni za prestop v slovenski višji razred, še manj pa zamogli napraviti sprejemni izpit za gimnazijo... Tudi bi se dalo z letošnjim ukinjenjem zadnje nemške vzporednice Nemcem novega povoda za različne interpelacije, ko itak vedno, četudi neopravičeno, vpijejo, da se jim dela krivica.«²⁶

Z ukinitvijo zadnje vzporednice z nemškim učnim jezikom pa se manjšinsko šolstvo v Celju med obema vojnoma ni končalo. Ponovno je bil odprt manjšinski oddelek na deški šoli leta 1931, in sicer na osnovi odloka prosvetnega ministrstva št. 2394. Pouk se je začel 5. februarja 1931. leta. Osnovan je bil en razred s štirimi letniki z nemškim učnim jezikom za dečke in deklice nemške narodnosti.²⁷

Proti odprtju oddelka z nemškim učnim jezikom je najprej nastopilo dvajset občinskih svetnikov na seji mestnega občinskega sveta, ki je bila 27. februarja pod

²⁵ ZAC, MOC, odgovor mestnega šolskega sveta, julij 1922.

²⁶ ZAC, MOC, fasc. 126. dopis vodstva mestne deške osnovne šole, 7/7-1923.

²⁷ ZAC, MŠC, fasc. 56, sig. 56/465, kronika.

predsedstvom mestnega načelnika dr. Alojza Goričana. Protestna izjava, ki so jo sprejeli na tej seji je bila objavljena tudi v Novi Dobi.

Na omenjeni seji so bili navzoči: Jožko Bizjak, Josip Borlak, Josip Brinar, Anton Cestnik, Miloš Čepin, Franjo Dobovičnik, Josip Ferk, Jernej Golčer, Miha Hohnjec, dr. Juro Hrašovec, Makso Janič, dr. Ernest Kalan, Franc Koschier, Anton Lečnik, Franjo Leskošek, Martin Mastnak, Franjo Mravljak, Martin Požun, Ivan Prekoršek, Ivan Ravnikar, Franjo Rebeuschegg, dr. Juro Skoberne, Josip Turin, Franjo Voglar, dr. Vekoslav Voršič, dr. Dragotin Vrečko in dr. Kristjan Wolf.

Zgoraj omenjeno protestno izjavo so obravnavali pred prvo točko dnevnega reda, v njej v glavnem negirajo obstoj nemške narodnostne manjšine v Celju in s tem tudi upravičenost ustanovitve manjšinske šole.

V protestni izjavi pišejo med drugim: *»...Celje leži sredi sklenjenega slovenskega ozemlja. V tem ozemlju ni nikake narodne manjšine, ker je vse podeželsko prebivalstvo izključno slovenske narodnosti. Ravno tako je vse domače mestno prebivalstvo slovenske narodnosti. Edino izjemo tvorijo maloštevilne rodbine v mestu in še manj številne po deželi, ki se smatrajo za nemške. Pa le majhen del teh rodbin je resnično nemške narodnosti. V kolikor pa so nemške narodnosti, niso te rodbine domačega izvora, temveč priseljene pod prejšnjim avstrijskim režimom, ki je tako priselitev pospeševal v svrhu čim uspešnejšega raznarodovanja prebivalstva v slovenskih pokrajinah in zlasti v slovenskih mestih in trgih...*

Bivši avstrijski režim je v mestih, ki ležijo v slovenskem ozemlju in tako zlasti tudi v Celju, protežiral pri imenovanju na uradniška mesta ljudi, ki so se izneverili svoji narodnosti in s tem povzročili, da so mnogi sinovi slovenskih staršev odpadli od svojega naroda in se začeli prištevati k Nemcem. Za nagrado so dobili službe, katere so se dajale Slovencev v mnogo manjšem številu in še to skoro izključno le na deželi v manjših trgih, ki niso bili rezervirani za Nemce ali take, ki so se iz Slovencev prelevili v Nemce. Ta kader uradništva je v centrih slovenskega ozemlja podpiral le trgovce in obrtnike, ki so se prištevati k nemški narodnosti. Vsled tega se je tudi v pridobitnih krogih pričel pojavljati isti proces raznarodovanja. Tako so nastale v teh centrih navidezno nemške plasti prebivalstva,...

Zakon določa, da mora biti v oddelkih najmanj 30 učencev in da se sme le izjemoma po določbi g. ministra prosvete tak oddelek otvoriti tudi s 25 otroki. V Celju se pa ni prijavilo 25 otrok, temveč le 23 in tudi od teh je le 18 naših državljanov, dočim so drugi inozemci. Za inozemce pa ne velja manjšinsko pravo v nobeni državi in tudi ne pri nas...

Podpisani občinski svetniki mesta Celje se omejimo na te zakonite razloge in ne bomo razpravljali o veliki nacionalni in moralni nevarnosti, katera nastane ako se vzbudi vtis, da tudi naša nacionalna država priznava poleg narodnih manjšin tudi narodno odpadništvo, da mu daje isto zaščito in podporo kakor resničnim narodnim manjšinam in da ga s tem podpira. Tako prepričanje bi moralo narodno odpadništvo na novo poživeti, otroci tega odpadništva pa bi prišli ob neprecenljive dobrine nacionalne šole za otroški naraščaj in za državo. Na zunaj pa bi se popolnoma po krivem in v nasprotju z dejanskim stanjem vzbudil vtis kot da v tem sklenjenem slovenskem ozemlju resnično eksistira nemška narodna manjšina

kakor drugod, kjer stanujejo resnično Nemci v sklenjenih naselbinah kot manjšine,...

Iz navedenih razlogov predlagajo podpisani občinski svetniki, da naj mestno načelstvo te naše globoko občutene pomisleke nemudoma predloži g. ministerskemu predsedniku, g. ministru prosvete in g. banu s prošnjo, da se revidira ukrep glede ustanovitve manjšinskega oddelka na celjskih osnovnih šolah z nemškim učnim jezikom in da se ta odlok ukine.«²⁸

Po začetnem odporu proti osnovanemu manjšinskemu oddelku v Celju so se nacionalna čustva kmalu pomirila in tudi v časopisih ni pozneje zaslediti nobenih bolj ali manj ostrih protestov proti razredom z nemškim učnim jezikom.

Nemški manjšinski oddelek, ki je bil ustanovljen dokaj kmalu po sprejetju odloka ministrstva za prosveto, je 5. februarja začel svoje delo. V njem je poučeval teoretične predmete učitelj deške mestne šole Stanko Gradišnik, ročna dela pa učiteljica dekliške mestne šole Emilija Ažman. Pouk je potekal v popoldanskem času, ker so bili dopoldne razredi zasedeni s slovenskimi učenci.

Banovinski šolski nadzornik dr. Franc Kotnik je 17. marca 1931 nadzoroval samo manjšinski oddelek. Nadzornika ministrstva za prosveto iz Beograda Rihard Pestevšek in Milutin Mihajlovič pa sta junija opravila nadzor v vseh oddelkih. Vsi trije nadzorniki so ocenili vzgojo in izobraževanje na mestni deški šoli v Celju kot zelo uspešno. Tudi ostali nadzorniki, ki so opravljali nadzor v času delovanja nemške manjšinske šole (to je do leta 1934) niso imeli pripomb na vzgojno-izobraževalno delo na tej šoli.²⁹

Manjšinski oddelek je bil na osnovi sklepa krajevnega šolskega odbora, 1. septembra 1934. leta ukinjen. V obrazložitvi je navedeno, da je do ukinitve prišlo zaradi premajhnega števila otrok nemške narodnosti.

Kronist je ob navedenem dejstvu pripisal: »Pripomniti je, da so celo starši nekaterih nemških otrok odobravalni ukinitve. Z ukinitvijo manjšinskega oddelka je bil izbrisan temni madež celjske nacionalne zgodovine.«³⁰

Ob spremljanju osebnih podatkov o nekaterih nemških otrocih, ki so obiskovali ta manjšinski oddelek in leta 1934 prestopili v slovenske razrede, sem ugotovila, da gre v obravnavanih primerih za učence z boljšim učnim uspehom, ki se po prehodu na slovenski učni jezik, ni nič poslabšal. Iz tega sledi, da so ti otroci dobro obvladali oba jezika. Nekateri nemški otroci pa so kljub manjšinski šoli še naprej obiskovali slovensko šolo. Presenetljivo pa je to, da so nekateri Slovenci vpisali otroke v manjšinske razrede in glede na to dejstvo je tudi popolnoma razumljiv protest občinskih svetnikov, ki ni bil naperjen toliko proti narodni manjšini, ampak bolj proti nacionalnim odpadnikom. Kot primer navajam, da je od obravnavanih petnajstih otrok, ki so obiskovali manjšinski oddelek, bilo po rodu (glede na navedene podatke o starših) le 12 otrok nemškega porekla, trije pa so bili glede na ime in priimek (tudi dekliški priimek matere) Slovenci in v nemški šoli tudi manj uspešni. Prav posebej izstopa učenec Ernest Hojnik (oče Štefan, trgovski pomočnik, mati

²⁸ ZAC, MOC, fasc. 3, zapisnik seje mestnega občinskega sveta, 27/2-1931.

²⁹ ZAC, MŠC, fasc. 32, sig. 32/325 in fasc. 56, sig. 56/465, kroniki.

³⁰ ZAC, MŠC, fasc. 32, sig. 32/325, kronika.

Marija, rojena Žerjav), ki je imel v nemškem razredu komaj zadosten uspeh, po prestavitvi v slovenski oddelek pa se mu je uspeh znatno izboljšal in je razred izdelal s prav dobrim.³¹

Zaradi slabe ohranjenosti šolskih katalogov prav za to najbolj zanimivo obdobje delovanja nemške manjšinske šole, tega problema ne moremo do potankosti obdelati in so zgoraj navedeni podatki zgolj oris stanja.

Jasno pa je, da čas za ustanovitev nemškega manjšinskega oddelka takrat ni bil zrel, saj so se le nekateri Nemci odločili pošiljati otroke v ta oddelek, drugi pa so jih mirno pošiljali še naprej v slovenske razrede. Poleg nezaupanja Nemcev do te šole, kar se kaže v navedenem dejstvu, so tudi Slovenci imeli do te ustanove odklonilen odnos, ki je izhajal še iz časov avstrijskega režima; olja na ogenj pa so prilili še "harodni odpadniki – po rodu Slovenci in po mišljenju Nemci", ki so vztrajali na tem, da morajo njihovi otroci obiskovati šole z nemškim učnim jezikom.

Z ukinitvijo zadnjega razreda z nemškim učnim jezikom, zaradi premajhnega števila nemško govorečih otrok, je bilo v celjski šolski zgodovini zaključeno vprašanje manjšinske šole.

³¹ ZAC, MŠC, fasc. 18, sig. 18/255, 18/256, 18/257, 18/258 in fasc. 41, sig. 41/366, 41/367, 41/368, 41/369.

AUS DER GESCHICHTE VON BILDUNG UND ERZIEHUNG IN CELJE 1919-1941

Zusammenfassung

Der Übergang vom deutschen zum slowenischen Schulwesen im Jahre 1919 war schwer, sowohl für die Schüler als auch für die Lehrer. Die meisten deutschen Lehrer verließen die Stadt, diejenigen, die blieben, mußten Slowenischkenntnisse nachweisen.

Der ziemlich radikale Übergang zur slowenischen Unterrichtssprache bereitete auch den slowenischen Kindern Schwierigkeiten, die bis dahin deutsche Schulen besucht hatten und folglich die slowenische Sprache nicht ausreichend beherrschten.

Für deutsche Kinder wurde dahingehend gesorgt, daß sie in Parallelklassen soviel Slowenisch erlernten, daß sie beim Übergang zur slowenischen Unterrichtssprache keine besonderen Schwierigkeiten hatten.

FROM THE HISTORY OF EDUCATION AND SCHOOLING IN CELJE FROM 1919 TO 1941

Summary

The transition of the entire education system from conducting lessons in German to schooling in Slovene in 1919 was difficult for the students as well as for the teachers. Most of the German teachers left, while the ones who stayed had to pass an exam in the Slovene language.

The problem of the transition to the Slovene language was solved in quite a radical way and at the beginning of the transitional period, also many Slovene children found the lessons difficult, as they did not master Slovene well enough, having previously attended German schools.

The educational needs of the German children were provided for by teaching them Slovene in parallel classes – to the degree that they did not have any particular problems with the transition to lessons in Slovene.

Ivanka Zajc Cizelj

**IZ ZGODOVINE ZDRAVSTVA
IN SOCIALNEGA VARSTVA V
CELJU V OBDOBJU 1918-1941**

Zdravstvo - pregledni oris razvoja dejavnosti

Med obema svetovnjima vojnama je zdravstvo doseglo precejšen razvoj – zlasti preventivna dejavnost. To je najprej opravljal mestni fizik, ki so se mu v tridesetih letih pridružili še dispanzerji in posvetovalnice; bolnišnice in ambulante so bile v glavnem namenjene kurativni zdravstveni dejavnosti.

Po končani prvi svetovni vojni so v celjski bolnišnici delali trije zdravniki: dr. Gollitsch, dr. Jesenko in dr. Negri. 1. decembra 1919. leta je bil postavljen za upravnika bolnišnice s polnimi pooblastili Ivan Prekoršek, ki je imel med drugim dolžnost, da poskrbi za ustrezen strokovni kader. Eden od pogojev, ki so ga morali izpolnjevati zaposleni, je bilo znanje slovenskega jezika. Dr. Gollitsch in dr. Negri sta bolnišnico prej kot v enem letu zapustila in odprla privatno prakso; na njuno mesto pa sta prišla dr. Ivan Rajšp kot primarij in kirurg dr. Franc Steinfelser.¹

Strokovno je bila bolnišnica razdeljena na dva oddelka – kirurškega / tudi ginekologija in porodništvo / in internega (tudi infekcijske bolezni); očesne, ušesne, kožne in venerične bolezni so zdravili na obeh oddelkih – odvisno od načina zdravljenja in prostih kapacitet. Glede na razdelitev oddelkov in število zdravnikov je moral biti kirurg tudi ginekolog in porodničar.

Ustanovitev (v bistvu osamosvojitve ginekološko porodniškega oddelka) je pospešil prihod primarija dr. Emila Watzkeja leta 1920, ki je ob prihodu dobil tri namenske sobe in pozneje tudi poskrbel, da se je oddelek nekoliko razširil. Rešitev pa ni bila trajna, zato so o tem problemu razpravljali tudi v mestnem svetu.

Celjske porodnišnice se je v svoji oporoki spomnil tudi Anton Kolenc in ji namenil 500.000 kron.

Mestna občina je že leta 1925 kupila zemljišče, vendar se za novogradnjo niso takoj odločili – iskali so druge adaptacijske rešitve. Leta 1929 pa so se le odločili za novogradnjo, ki jo je vodil mariborski stavbenik. Oddelek se je preselil leta 1931. Leta 1937 so stavbo dogradili in dodatno uredili. Posodabljali in opremljali pa so tudi druge oddelke.

Leta 1923 je začela z delom stalna državna bakteriološka postaja, ki je dobila svoje prostore (dva laboratorija, pomivalnico, prostor za sterilizacijo in pisarno) v stari bolniški zgradbi na Ipavčevi ulici. Vodstvo le-te je prevzel bakteriolog dr. Jakob Rebernik. Do ustanovitve laboratorija v Mariboru, so v Celju opravljali laboratorijske preiskave za celotno mariborsko oblast. V okviru te postaje je bil kot prvi v Sloveniji (leta 1924) ustanovljen Pasteurjev zavod za zdravljenje in preprečevanje stekline, ki je imel na razpolago 30 postelj. Vodil ga je dr. Jakob Rebernik. Na zavodu so izdelovali cepivo in opravljali cepljenja. Cepivo so pošiljali tudi podeželskim zdravnikom, ki so od "sumljivih" psov obgrizene osebe zdravili ambulantno. Leta 1927 je cepljenje v celoti prešlo na ambulante, zato so bolniški oddelek ukinili.

¹ Več podatkov o zdravnikih, zdravstvenem in strežnem osebju najdemo v zborniku Zdravstvo v Celju in okolici. Celje 1952; izdala in založila sta jo Svet za ljudsko zdravstvo in socialno politiko MLO Celje in OLO Celje - okolica. Iz navedene knjige sem črpala tudi osnovne podatke za pregledni oris obravnavane tematike.

Ob bolnišnične, preventivne in socialne dejavnosti ter službe, ki so se razvile v tridesetih in na začetku štiridesetih let (ambulanta za spolne bolezni, protituberkulozni dispanzer, šolska poliklinika, posvetovalnica za matere in otroke, šolska kuhinja, otroško zavetišče), so dobile skupno streho v adaptiranem (1929-1931) poslopiju Invalidskega doma v Gregorčičevi ulici.

Protituberkulozni dispanzer je začel delovati že leta 1924. V začetku je na tem področju, dokaj skromno in brez ustreznih diagnostičnih in medicinskih pripomočkov, oral ledino dr. Ivo Rajšp. Prave materialne osnove za delovanje je dispanzer dobil leta 1934, ko je bil nabavljen rentgenski aparat, ki je nepogrešljiv pripomoček pri odkrivanju tuberkuloze in postavljanju pravilne diagnoze.

Zdravstvena skrb za šolsko mladino kot specifično populacijo se je najprej omejevala v bistvu na preventivna cepljenja otrok in razkuževanje šolskih prostorov. Z ustanovitvijo (leta 1927) dispanzerja za šolsko mladino pa je ta ustanova prevzela celotno skrb za zdravje te populacije – torej preventivo (preprečevanje) in kurativo (zdravljenje) bolezni. Ločeno od šolske poliklinike je od leta 1932 delovala otroška posvetovalnica.

V sklopu zdravstvenega varstva je bilo preventivni dejavnosti posvečeno manj pozornosti tudi zaradi ekonomskega vidika – zdravstvena služba je bila organizirana v glavnem privatno in zdravljenje je pomenilo zdravniku vir dohodka. Preventivno dejavnost je financirala država, zadolženi zanjo pa so bili mestni zdravniki ali fiziki. Najprej je bila to "dodatna" služba, ki so jo zdravniki opravljali poleg privatne prakse, in to vse do leta 1935, ko je s komasacijo občin prišlo do združitve mestne in okoliške občine in posledično do razširitve delovnega področja ter sistematizacije delovnega mesta mestnega fizika, ki sta mu pri delu pomagala še medicinska sestra in razkuževalec. Do leta 1935 so delo fizika v mestni občini opravljali naslednji zdravniki: dr. Anton Schwab, dr. Mano Dereani in dr. Jakob Rebernik, v okoliški občini pa dr. Drago Hočevnar. Tega leta pa je to delo prevzel dr. Ivan Podpečan, ki je imel svojo ordinacijo, v katero so se zatekali tudi socialno šibki bolniki, ker je bila tu zdravstvena storitev brezplačna. Mestni fizik je zdravil tudi bolne v sirotišnici in zavetišču. Poleg te, kot bi rekli, kurativne dejavnosti, je mestni fizik izvajal še preventivna cepljenja, vodil evidenco in nadzor nad nalezljivimi boleznimi, vodil dezinfekcije, dezinsekcije in deratizacije, sodeloval pri gradbenih in komunalnih komisijah, opravljal mrliške ogleda in ostalo sanitarno higiensko delo.

Socialno varstvo

Z razvojem družbe in industrije ter zaradi hitrega gospodarskega napredka, se je povečala skrb za človeka – delavca, ki je vključevala med drugim tudi skrb za njegovo zdravje, oziroma posledično za plačilo zdravstvenih storitev. V zvezi s tem je bilo potrebno urediti socialno zavarovanje, saj male bolniške blagajne niso bile sposobne slediti razvoju. Najprej (leta 1919) so ustanovili Zvezo bolniških blagajn za Slovenijo in nato Okrajno bolniško blagajno za Slovenijo. Leta 1922 pa je izšel državni zakon o zavarovanju delavcev.

Zavarovance so zdravniki pregledovali določene ure v svojih privatnih ordinacijah, leta 1925 pa so ti dobili lastno ambulanto v Vodnikovi ulici, kjer so se zdravniki

izmenjavali. Kot pooblaščen zdravniki so se v tej ambulanti zvrstili: dr. Mano Dereani, dr. Franc Premšak in dr. Drago Hočevar.

Socialno varstvo v mestu je urejal celjski mestni svet s pomočjo oddelka za zdravstvo in socialno skrbstvo, ki je imel naslednje naloge:

1. Organiziral in izvajal je vse naloge v zvezi s preskrbo ubogih in onemoglih. Sodeloval je pri upravi in vodstvu socialnih ustanov in zavodov na področju mesta, v kolikor so to predpisovali zakoni in občinski pravilnik.
2. V skladu s pravilniki je vodil nadzor nad podpiranci in skrbel za vse posle v zvezi s podpiranjem ubogih.
3. Skrbel je za sodelovanje mestnega zdravstvenega in socialnega skrbstva z javnimi in zasebnimi ustanovami, zavodi in družbami.
4. Organiziral in izvajal je vse dejavnosti, ki so bile potrebne za socialno in higiensko zaščito otrok.
5. Skrbel je za poklicno varstvo in oddajo otrok – predvsem najdenčkov, sirot in nezakonskih otrok – rojenih in bivajočih v Celju, oziroma vseh, ki so spadali v delovno področje srezkega sodišča v Celju. Poskrbel je tudi za pregled in preskrbo telesno in duševno nerazvitih otrok.
6. Skrbel je za čim tesnejše sodelovanje z vsemi javnimi in zasebnimi mladinskimi ustanovami, zavodi in korporacijami.
7. Skrbel je za varstvo vajencev.
8. Skrbel je za pravno zaščito nezakonskih mater, dajal pravne nasvete ženam, ki so jih zapustili možje, otrokom, ki so jih zapustili starši, in ubožnim najemnikom v zvezi s stanovanji.
9. Zaradi zaščite delavcev je bedel nad pravilnim izvrševanjem socialne zakonodaje.
10. Reševal je vprašanja brezposelnih delavcev – skrbel za njihovo podporo, pomoč in zaposlitev.
11. Organiziral in upravljal je ljudske kuhinje ("prehranišča").²

Lekarne

Zdravila in zdravstvene pripomočke so prodajali v lekarnah in delno v drogerijah, vendar je bilo strogo ločeno, katere artikle lahko prodaja ena ali druga ustanova. Drogerije so v glavnem prodajale fotografski material, kozmetiko in strupe, lekarne pa zdravila in zdravilne pripravke.

Med obema vojna sta v Celju delovali dve drogeriji ("Sanitas" in "Central") in tri lekarne ("Pri Mariji Pomagaj", "Pri črnem orlu" in "Pri križu").

Leta 1919 sta bili v Celju dve lekarni; Rauscherjeva lekarna, ki jo je leta 1919 kupil Zagrebčan Vojko Arko in jo leta 1927 prodal Ivu Tončiču, in Gasserjeva lekarna na Glavnem trgu, ki jo je leta 1921 kupil Andro Posavec. Leta 1922 pa je Celje dobilo še tretjo lekarno ("Pri križu"), ki jo je odprl Fedor Gradišnik.

² Zgodovinski arhiv v Celju, Mestna občina Celje II, fasc. 65. Osnutek statuta socialnega skrbstva za mesto Celje, 14/10-1938.

Črna smrt ali menstruacija ?

V začetku februarja 1921. leta je zdravnik dr. Rajšp pregledal Angelo Gerčer zaradi slabega počutja. Ker posebnih bolezenskih znakov ni odkril, je tudi ni ponovno pregledal. 5. februarja je šla omenjena oseba plačat pregled in zdravnik jo je vprašal, kako se počuti. Ker je odgovorila, da jo boli križ, ji je pregledal hrbet in jo brez pojasnila takoj poslal v bolnišnico. Obenem je tudi sporočil mestnemu zdravniku dr. Schwabu, da gre verjetno za črne koze. Dr. Schwab je takoj ukrepal in odšel v hišo Ivane Vošnjak (hišna posestnica in lastnica pekarnice), kjer je omenjena živela kot podnajemnica ter zahteval, da razkužijo stranišča in jim sporočil, da je Angela v bolnišnici. A to ni bilo res, saj se je še vrnila na stanovanje, vendar je v hišo niso spustili, zato je šla k družini Somer (mož - čevljar, žena – prodajalka kruha in slaščic), kjer je bila navadno na hrani, in tam večerjala.

Zaradi suma, da gre za črne koze, so pekarno zaprli za 14 dni, zahtevali razkužitev in prepovedali gibanje oseb, ki so stanovale v tej hiši in naj bi prišle v stik z okuženo osebo.

Na omenjen odlok se je pritožila gdč. Justi Vošnjak in zahtevala, da se pekarna takoj odpre, vlogo pa je utemeljevala: *»Gdč. Angela Gerčer je kolikor mi znano obolela na periodičnem ženskem pojavu in ne na kozah. S tem odpade vsak sanitarni ukrep. Pripravljena sem to dokazati s privatnimi zdravniki, ako bi bilo to potrebno. Name je napravila vtis zdrave žene in sama je izjavila, ko je šla v bolnišnico, da ne čuti nobenih težav in kazala gospej Somer prsa in roke, da ima čisto snažne in brez izpuščaja. Le zgoraj na hrbtu, da ima nekaj izpuščaja, kakor ga večkrat dobi, posebno ob priliki menstruacije.«*³

V nadaljevanju pritožbe se sklicuje še na materialne izgube zaradi zaprtja pekarnice, plačevanja zaposlenih in izgubljenega ugleda.

Pri preiskavi utemeljenosti pritožbe so poklicali na zagovor tudi dr. Rajšpa, ki je izjavil: *»Zapisano imam, da sem bil 1. febr. pri Angeli Gerčer. Imela je višjo temperaturo 37,6 in glavobol. Na telesu nič. Ali je imela menstruacijo se spominjam, da sem jo takrat vprašal in je to zanikala... 7/2-21 mi je v mojem stanovanju povedala, da se počuti dobro, da pa je imela prejšnje dni hude bolečine v križu. Pregledal sem jo, da doženem eventualne notranje spremembe. Dognal sem pri tej priliki, da ima posamezne mozolike na vratu, na prsni in na hrbtu (čisto malo) in tudi na rokah na nadlahtih. Podlahti in dlan so bili prosti izpuščaja. Pri pripovedovanju, mi je povedala, da je bila neka stranka iz Dramelj pred 14 dnevi v "Samopomoči".*

Vztrajam pri diagnozi variola.

*Zasebno mnenje moje je, da bi se pekarna po dezinfekciji lahko zopet otvorila, ker nima zveze s stanovanjem bolnice, zlasti če se kruh peče drugod in se upoštevajo še drugi sanitarni predpisi magistrata.«*⁴

10. februarja 1921 je mestni magistrat celjski poslal zdravstvenemu odseku za Slovenijo in Istro poročilo z naslednjo vsebino: *»Poročam, da sem odredil 14*

³ ZAC, MOC II, fasc. 88, pritožba Juste Vošnjak.

⁴ ZAC, MOC II, fasc. 88, izjava dr. Rajšpa, 9/2-1921.

dnevno kontumaco pri Pekarni Ivane Vošnak v Celju z ozirom na nevarnost mnogostranske infekcije črnih koz po kruhu, slično kakor se je zgodila pritečeno leto po dr. Matku dognana infekcija tifusa v Žalcu po inficiranem kruhu iz pekarnarne Janič v Žalcu...»⁵

Po naročilu deželne vlade je zdravstveni odsek za Slovenijo odredil, da pekarno temeljito razkužijo in uslužbence redno vsak dan zdravstveno pregledajo. Isti varnostni ukrepi so veljali tudi za prostore in uslužbence "Samopomoči", kjer je obolela delala.

14. februarja je mestni magistrat glede na to, da so bili prostori v skladu s predpisi razkuženi s formalinom⁶, kar je razvidno iz poročila mestnega zdravnika dr. Schwaba, dovolil obratovanje pekarnarne.

V Celje naj bi koze prinesli iz okuženih Dramelj. Iz ostalih dokumentov v konvolutu pa lahko sklepamo, da je bilo nekaj primerov tudi v ožji celjski okolici, saj je mestni magistrat sklical sestanek vseh zdravnikov, na katerem je višji okrajni zdravnik dr. Vrčon poročal o poteku epidemije koz na področju celjskega glavarstva.⁷

Nov primer bolezni so nato odkrili pri urarju Ferantu, ki je do 13. februarja stanoval v hiši, kjer je že 10. februarja zbolela Berthold Hedvika, so pa prikrivali bolezen 6 dni. Imenovani se je preselil takoj, ko je zvedel za bolezen in zanikal, da je tam stanoval, zato so izostali potrebni varnostni ukrepi in po okrevanju so nameravali Feranta klicati na zagovor. Poleg tega je bilo takoj odrejeno, »da zastraži drž. policija kontumacirano⁸ hišo ter obvesti vsa šolska vodstva, da je vsem učencem iz Gosposke ulice, radi množičnih se slučajev koz v tej ulici, do nadaljnjega zabranjeno obiskovanje šol. Ta odredba je utemeljena tudi z ozirom na težavno razkuževanje nemodernih, nehigijeničnih stanovanj, katerih je v tej ulici v pretežni večini...«

Razkuževanje izvrši mestni razkuževalni sluga v stanovanju Figaj in v trgovini Kronovšek s formalinom, stopnice in dvorišče pa razkuži z baccilolno vodo. Tla vseh stanovanj cele hiše se morajo zribati z baccilolno vodo, stene stanovanja Bigaj pa po razkužitvi s formalinom še razkužiti z beljenjem. Vse perilo pri Bigaju, bodisi nesnažno ali snažno se mora skuhati, in paziti je, da zlasti cunje ne ostanejo nerazkužene. Po kontumacu mora g. Bigaj razkužiti tudi ure, katere izdeluje v svojem, stanovanju, na ta način, da jih spravi v najmanjšo sobico in se tam še enkrat razkuži s formalinom.»⁹

Poleg "lokalnih" ukrepov – obvezne hospitalizacije bolnih, razkuževanja prostorov in stvari, s katerimi so prišli okuženi v stik, in karantene oseb, ki so bile v stiku z obolelimi ali okuženimi osebami, je mestni magistrat 22. februarja odredil javno prisilno cepljenje in obvestil prebivalstvo z naslednjim razglasom: »Po zaslišanju

⁵ ZAC, MOC II, fasc. 88, poročilo mestnega magistrata, 10/2-1921.

⁶ Formalin – 40% vodna raztopina formaldehida, ki jo uporabljajo za konzerviranje anatomskih preparatov in razkuževanje, France Verbinc, Slovar tujk, CZ 1979, str. 221.

⁷ ZAC, MOC II, fasc. 88, vabilo 16/2-1921.

⁸ Kontumac, zdravstvena zapora proti širjenju nalezljivih bolezni, bolj se uporablja v veterini, v humani medicini pa je adekvaten izraz karantena.

⁹ ZAC, MOC II, fasc. 88, odredba mestnega fizikata o karanteni, zdravstveni zapori hiše št. 28 v Gosposki ulici zaradi preprečevanja širjenja bolezni.

celjskih zdravnikov odredim za vse prebivalstvo mesta Celja prisilno cepljenje zoper koze. Cepljenje se vrši po spodaj objavljenem cepilnem redu dne 23. in 24. t.m. t.j. v sredo in četrtek.

Prične se dopoldne ob 8 uri, popoldne ob 1 uri in traja do cepljenja vsega prebivalstva.

V lastnem in javnem interesu pozivam občinstvo, da se v navedenem času zadrži doma, da si na ta način prihrani nepotrebna pota in nepotrebne stroške ter se obvaruje občutne kazni. Vsakdo, ki bi se zgornjem cepljenju odtegnil bo priveden k mestnemu magistratu, kjer bo na lastne stroške cepljen.

Vsi prebivalci mesta Celje, brez razlike spola in starosti, ki v tekočem letu 1921 niso bili z uspehom cepljeni, so cepljenju brezpogojno podvrženi. Vsak slučaj upornosti in izbegavanja cepljenja bo kaznoval mestni magistrat celjski po naredbi z dne 30.9.1857 drž. zak. Št. 198 z zaporom 14 dni.»¹⁰

Celje so razdelili na 20 cepilnih okrajev (rajonov), določili kraj cepljenja in zdravnika cepilca. Tako je 14 zdravnikov (dr. Anton Schwab, dr. Boleslav Barth, dr. Ivan Herzmann, dr. Zoran Jošt, dr. Gregor Jesenko, dr. Emil Watzke, dr. Janko Rak, dr. Andrej Arnšek, dr. Franc Premšak, dr. Valter Negri, dr. Ivan Rajšp, dr. Edvard Golitsch, dr. Emerik Breschar, dr. Franc Steinfelser) cepilo skupno 5828 oseb – od tega je bilo prvič cepljenih 585 ljudi in revakcioniranih 5243.¹¹

Nekaj primerov bolezni se je pojavilo tudi proti koncu februarja, šlo je za ljudi, ki so bili sicer cepljeni, vendar že po okužbi. Pri osveščenih ljudeh ni bil problem, saj so takoj poklicali zdravnika in poskrbeli za ustrezne (predpisane) preventivne ukrepe. Hujše je bilo pri tistih ljudeh, ki so bili neosveščeni in so bolezen prijavili šele, ko je bilo telo že pokrito s izpuščaji ali celo krastami ali so za obolelega zvedeli na kakršenkoli način drugi ljudje in so šele ti nanj opozorili mestnega fizika. Tako je za šestletno deklico povedala ženska, ki ji je stregla, in to šele potem, ko je imela izpuščaje že po celem telesu. Okužbo je verjetno prenesla njena mati, ki je v okuženih krajih, na Kalobju in v Laškem, kupovala kozje mleko in ga nosila naprodaj po mestu. Hišna gospodinja pa je vedela povedati, da se mati in otrok nista udeležila prisilnega cepljenja, čeprav ju je opomnila. Mestni fizikat je sklenil, da otroka takoj hospitalizirajo, stanovanje razkužijo ter zahtevajo, da mati in negovalka ostaneta 14 dni v karanteni. Nadalje je mestni magistrat zahteval: *»Mater bolnice je treba poklicati na odgovor zakaj se cepljenja ni udeležila.*

Mleko, katero ta danes prinese domov se ne sme javno prodajati pač pa ni pomisleka prodati ga bolnišnici za bolnike, ki so bolni na kozah.

Šolarji iz okužene hiše ne smejo do splošnega razkuženja v šolo.

Drž. straža prevzame stražo pred sobo bolnice, nadzoruje kontumaco in povoljno porabo mleka v rečenem smislu ter dožene imena in naslove, kdo je kupoval mleko od omenjene žene.»¹²

¹⁰ ZAC, MOC II, razglas celjskega mestnega magistrata, 22/2-1921.

¹¹ ZAC, MOC II, fasc. 88, seznam stroškov, ki so jih imeli zdravniki v zvezi z javnim prisilnim cepljenjem, 30/5-1921.

¹² ZAC, MOC II, fasc. 88, odredba mestnega fizikata, 18/4-1921.

Problem pa ni predstavljal samo "skrivanje" bolnikov, ampak tudi nedisciplinarnost in neosveščenost že hospitaliziranih bolnikov, saj so odkrili, da je ena od bolnic po vrhvi spuščala perilo, ki so ga potem otroci odnesli domov pral. Nadstražar državne policije je prijavil, da je videl, kako so nepoznani otroci prinesli perilo v hišo. Zadevo je morala raziskati policija in v primeru resničnosti dogajanja opozoriti bolnišnico in sprejeti ostale varnostne ukrepe.¹³

Posebno pozornost higieni in razkuževanju, zaradi varovanja pred okužbo in tudi prenosom bolezni, sta morala posvečati mestna razkuževalca Senegačnik in Kovač, ki sta prevažala kužne bolnike. Na to ju je še posebej opozoril mestni magistrat in obenem obvestil tudi mestnega fizika in policijski oddelek, ki je moral nadzorovati izvajanje preventivnih ukrepov. Odrejeno je bilo: *»Mestna razkuževalna sluga morata imeti, pri prevažanju bolnikov s kužno boleznijo, kužne plašče in morata iste po izvršenem prevažanju razkužiti na ta način, da jih položita v posodo katero postavita v eno sobo ter jih tam razkužita s formalinom ali pa skuhata. Tudi ostalo obleko morata večkrat preobleči in razkuževati z baccilolno vodo in s formalinom. V družbo ne smeta zahajati.*

Njih stanovanje se mora večkrat razkužiti s formalinom. Vsakokrat po oddaji bolnika si morata umiti roke in obraz že v bolnišnici z lizolovo¹⁴ vodo, ter se vsak dan skopati ali umiti po celem telesu z bacilolno vodo. Voz za bolnike se mora po vsakokratni uporabi popolnoma oprati z lizolovo vodo.«¹⁵

Stroge varnostne ukrepe je nadzirala državna straža in o izvajanju obveščala mestnega fizika.

Škrlatinka in šmarnice

Marsikdo se bo ob naslednjem naslovu verjetno vprašal, kaj imajo škrlatinka in šmarnice skupnega. No ja, kar veliko, če se vmes vtakne politika.

Zaradi pojava škrlatinke in nevarnosti, da preraste v epidemijo je srezko poglavarstvo v Celju razglasilo odredbo, da so do preklica prepovedane vse prireditve (veselice, kinopredstave, gledališke predstave, javni shodi...), na katerih se zbere večja množica ljudi in jih je dovoljevala policijska oblast.¹⁶

Ker se je škrlatinka nezadržno širila, je mestni magistrat (župan dr. Hrašovec) poslal župnijskemu uradu sv. Danijela in predstojništvu cerkve sv. Marije odredbo z naslednjo vsebino: *»Vsled opasnega širjenja škrlatinke, najzavratnejše bolezni za mladino, odreja podpisani mestni magistrat po zaslišanju mestnega fizika, da se smejo od 11. do vključno 18. maja vršiti javne majske pobožnosti (šmarnice) za občinstvo jedino-le v času od 5^h do 6^h zjutraj. Pri imenovanem cerkvenem obredu se namreč v večernem času zbere tolika množica občinstva, osobito pa šoloobvezne mladine, da je baš pri tej priliki okužba najlažja...«* V nadaljevanju je bil določen datum za razkužitev obeh cerkev, in sicer 12. in 13. maj. Tla so morali oprati s toplim lugom in osušiti, klopi pa izbrisati z raztopino lizoforma in cerkev

¹³ ZAC, MOC II, fasc. 88, zapisnik izjave, 26/2-1921.

¹⁴ Lizol, oljna tekočina rjave barve in ostrega vonja, raztopina kalijevega mila s krezolom, strupeno razkužilo. France Verbinc, Slovar tujk, CZ 1979, str. 417.

¹⁵ ZAC, MOC II, fasc. 88, koncept odredbe celjskega mestnega magistrata, 28/2-1921.

¹⁶ ZAC, MOC II, fasc. 88, razglas, 6/5-1924.

temeljito prezračiti. V času razkuževanja naj bi bila cerkev za občinstvo zaprta, na kar naj bi opozarjal napis na vratih: »Radi oblastveno odrejene razkužbe je cerkev dne 12. in 13. maja zaprta.«¹⁷

Vendar pa cerkvena uprava ni hotela upoštevati sanitarne odredbe – o čemer priča poročilo redarstvene policije, ki navaja, da občinstvo nemoteno obiskuje obe cerkvi in da na vratih ni predpisanega opozorila.¹⁸

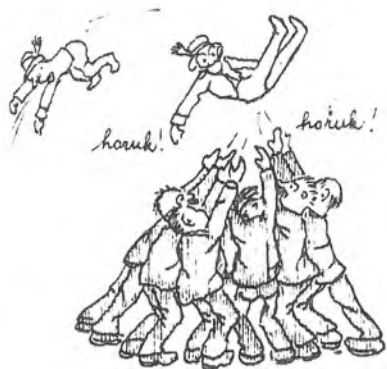
Namesto zdravstveno preventivnega je magistratna odredba dobila čisto političen epilog - v Slovincu je namreč pod naslovom Kulturno bojne skomine celjske demokratske klike izšel članek z naslednjo vsebino: »Kako se demokratska gospoda z uprav čifutsko drznostjo in nesramnostjo vtika in zaganja v vse, kar je krščanskega, zato nudi nov dokaz odlok celjskega magistrata opremljen s podpisom starine dr. Juro Hrašovca, s katerim se zabranjuje od 12. do 18. maja majniška pobožnost (Šmarnice) v celjski župni cerkvi. Par let sem se vrše namreč, kakor po drugih mestih, tudi v Celju ob večerih majniške pridige z litanijami. Dejstvo, da so te pridige vsak večer številneje obiskane in da je ravno letos snov, ki se v njih obravnava – krščanska družina – veleaktualna in zanimiva, je zaskrbelo celjske demokratske peteline in kulturnobojna žilica jim ni dala miru, dokler niso ene pogruntali. Ker je, kakor vsako leto, tudi letos v Celju konštatiranih par slučajev škrlatice in so vsled tega že pred tednom dni (5. maja) zaprli celjske šole, postale so šmarnice naenkrat edina nevarnost za nadaljnje širjenje te nevarnosti. Toda šele potem, ko je znani dopisnik "Jutra" zadnji petek zaropotal proti šmarnicam in z Judeževo hinavščino opozoril na njihovo zdravstveno nevarnost. Kot ponižni sluga "Jutrovega" dopisnika (!) je celjski magistrat že drugi dan ugodil njihovim željam in šmarnice - prepovedal? O ne! Ampak samo zapovedal, da se morajo majniške pridige vršiti ta teden med 5. in 6. uro zjutraj, ker se edino v tem času škrlatica menda nikogar ne prime. Vsako drugo uro bo policija preprečila, če treba s silo, ljudem vstop v cerkev – k šmarnicam, tako so zagrozili gospodje s celjskega magistrata. Seveda so omenjeno uro za šmarnice določili le zaradi tega, ker je tako izključena nevarnost, da bi tisti, ki so najbolj potrebni, slišali kaj o tem, kako naj izgleda v krščanski družini. Tako bo volk sit in ovca cela! Zoper odlok sam, ki je neupravičeno in smešno vmešavanje v čisto notranje cerkvene zadeve, je vložen protest na višje mesto. Toda tudi širša javnost naj zve, kako daleč smo prišli, ko se v Pašič-Pribičevičevi eri že vsak demokratski eksponent čuti vsemogočnega. Nehote se mora človek vprašati: Ali ne stojimo v Jugoslaviji tik pred možnostjo, da bodo demokratski župani začeli komandirati, ob kateri uri se sme vršiti cerkvena služba božja in ob kateri ne? Ali se oblasti ne zavedajo, kako bodo s takimi nepremišljenimi odloki morali razburiti tudi najmirnejše ljudi in jim vsiliti prepričanje, da za katolike v Jugoslaviji ni več svobode? Ali bo naše ljudstvo še dolgo mirno gledalo, kako časopisje "Jutrovcev" sistematično ruje proti veri in cerkvi, ne da bi završalo po celi Sloveniji: Ven z demokratskim časopisjem iz krščanskih hiš! Proč z demokratskimi kulturno bojniki povsod, povsod! Mera potrpežljivosti mora enkrat prekipeti!«¹⁹

¹⁷ ZAC, MOC II, fasc. 88, dopis župana dr. Hrašovca, 10/5-1924.

¹⁸ ZAC, MOC II, fasc. 88, poročilo redarstvene postaje št. 5/8, 13/5-1924.

¹⁹ Slovenec št. 110, str. 3, 14/5-1924.

Kaj mi zahtevamo od novih mestnih svetov?

1.) da z nemškutaji pošteno obravljajo

2.) da Geminderata Dr. Oggriss qqa ighlyuči taboj od 500 mestnih svetov

3.) da parijo na estetični (gradbeni in reklamni) okus našega lepega mesta Celja

Mensel do'o is ja futuristich!

v. mlad-hil. surijsih svetov....

4.) da dovolijo enkrat na teden t.j. v petkih, poli, sijsho vro do zore!

Odredbo je v politične namene izkoristil tudi Slovenski gospodar, ki je ni naperil samo proti šmarnicam, ampak tudi proti čaščenju Matere božje; članek je izšel pod naslovom Tako daleč so se spozabili v zagrizenosti. V njem lahko med drugim preberemo: »V svojem zagrizenem sovraštvu do svete vere, cerkve in Matere božje so prepovedali »šmarnice«. Če bi jim bilo samo zato, da se omeji razširjanje škrlatice, ki se je v par slučajih pojavila v mestu, bi morali prepovedati tudi nedeljsko službo božjo in službo božjo ob delavnikih dopoldan. Zakaj pa so prepovedali ravno samo šmarnice, a vse druge pobožnosti se pa smejo vršiti! Vsak otrok iz tega spozna, da so prepovedali šmarnice le iz sovraštva do svete vere, do Matere božje, ker jih jezi, da še slovensko katoliško ljudstvo tako goreče časti Marijo. Ljudje tudi vprašujejo: zakaj pa niso zaprli gostiln in kavarn, sodnije in davkarije itd.? Katoliški Celjani in okoličani! Sedaj pa menda enkrat poznate demokrate. Bolj očitno niso mogli pokazati svojega sovraštva do vere in cerkve, kakor s tem, da so prepovedali šmarnice. Ven s takšnimi ljudmi iz občinskih odborov! Na dan volitev, dne 16. junija, jim dajmo odgovor na njihov nesramni napad na šmarnice, ki so nam bile tako drage, s tem, da se bo vsak katoliški mož in fant s studom obrnil od demokratske skrinjice«. ²⁰

Na obe uredništvi je celjski magistrat v svojstvu zdravstvene oblasti poslal utemeljitev odredbe in popravke navedb, ki niso bile resnične. Ker v Slovenskem gospodarju popravka niso objavili, je mestni magistrat sprožil tožbo proti odgovornemu uredniku Vladu Pušenjaku, ki je bil tudi narodni poslanec, zato je bil mestni magistrat mnenja, »...treba bode sigurno zahtevati od narodne skupščine, da se dovoli kazensko postopanje proti njemu«. ²¹

Kako se je zadeva iztekla iz dokumentov, ni razvidno.

Postopek proti Slovincu pri državnem "pravdništvu" v Ljubljani pa je imel epilog z naslednjo vsebino: »Mestnemu magistratu v Celju. Častim se vrniti vlogo z izjavo, da nimam povoda uvesti kazenskega postopanja radi kakega javnega delikta«. ²²

Tako politika, škrlatinka pa je šla svojo pot in prerasla v epidemijo, zato so se 7. julija sestali predstavniki celjske mestne občine in srezkega poglavarstva in sklenili: »... Da bi kazalo ukreniti sledeče:

1. Zavodu šolskih sester in okoliški šoli v Celju naročiti, da poroča vsak slučaj obolenja na katerikoli kužni bolezni mestnemu magistratu in zdravstveni upravi v Celju.
2. Napraviti takoj v začetku prihodnjega šolskega leta predavanja za celokupno celjsko učiteljstvo kako je postopati v šolah pri zatiranju kužnih bolezni. Udeležba za vsakega učitelja odn. učiteljico obvezna. Sporazumeti se preje z višjim šolskim svetom, mestnim šolskim svetom in inšpektorjem ministrstva za narodno zdravje v Ljubljani.
3. Na vsa župnišča izdati okrožnico, ki bi vsebovala izčrpen poduk kako je postopati pri zatiranju kužnih bolezni in župniščem naročiti, da ponovno razglasijo to okrožnico raz leco.
4. Za poduk učiteljstva nabaviti brošuro dr. Tičar-ja, ki obravnava kužne bolezni.

²⁰ Slovenski gospodar št. 20, letnik 58, str. 5, 15/5-1924.

²¹ ZAC, MOC II, fasc. 88, predlog za kazenski postopek, 28/6-1924.

²² ZAC, MOC II, fasc. 88, odgovor državnega pravdništvu v Ljubljani, 2/6-1924.

5. Začetkom prihodnjega šolskega leta pregledati otroke v vseh šolah, če se morda ne lupijo, ker so bili bolni na škrlatiniki. Na mestnem teritoriju bi izvršili ta pregled zdravniki. dr. Mano Dereani, dr. Anton Schwab, dr. Ivan Rajšp, za pregled vsakega učenca honorar din. 1.-
6. Pred začetkom šolskega leta prebeliti šolske prostore in tla temeljito očistiti.
7. Greznice v šolah izprazniti in jih posuti z apnom.
8. Izdati vsem županstvom celjskega sreza smernice glede sodelovanja s sanitarno oblastjo (celjskim srezom) pri zatiranju škrlatinke.
9. Prepovedati v mestu in celjskem srezu temeljem & 19. zak. z dne 14. IV. 1913 drž. zak. št. 67 krošnjarjenje.
10. Predložiti oblastvenemu referentu za zdravstvo v Mariboru prošnjo za nakazilo desinf. sredstev za mesto in celjski srez.
11. Uvesti v šolah obligatorno dezinficiranje rok pred začetkom pouka in po pouku. V to svrhu naj bi se nabavili v vsaki šolski sobi primerno veliki umivalniki odn. kadi, v katerih bi bila pripravljena raztopina lizoforma.²³
12. Naprositi zdravstv. oblastvenega referenta pri mariborski oblasti, da skliče v mestu Celju konferenco, ki bi imela namen posvetovati se, kako bi se zamogla čim hitreje popolnoma zatreti škrlatinika v mestu Celju, celjskem srezu in sosednih srezih. K tej konferenci naj bi se povabilo vse srezke zdravstvene referente iz teritorija bivš. Spodnje Štajerske.
13. Naprositi drž. zdravst. upravo, da zgradi primerno velik izolirni oddelek v celjski javni bolnici, v katerega bi se oddajale osebe, ki so sumljive, da so obolele na kužnih boleznih.²⁴

Zdravniška konferenca, sklicana zaradi zatiranja škrlatinke, je bila 31. avgusta v mestni posvetovalnici v Celju ob navzočnosti vladnega svetnika in srezkega poglavarja dr. Leopolda Žužka, župana mestne občine dr. Jure Hrašovca, sanitetnega oblastvenega referenta mariborske oblasti dr. Jurečka, sanitetnega referenta celjskega srezkega poglavarstva dr. Antona Schwaba in 14 zdravnikov iz Celja, Braslovč, Mozirja, Rogatca, Velenja in Žalca.

Po uvodnem poročilu in referatu o razširjenosti in zatiranju škrlatinke je sanitetni oblastveni referent obljubil podporo lokalnim oblastem, kar se tiče sredstev za razkuževanje in ljudi usposobljenih za to delo – razkuževalcev. Poudaril je, da je najpomembnejše pri zatiranju škrlatinke, da vse obolele brez izjeme hospitalizirajo, če ne gre drugače pa s pomočjo policije ali žandarmerije in da vse prostore, kjer so se nahajali bolniki, temeljito razkužijo, »kajti virus škrlatinke je silno trdovraten in zamore povzročiti okuženje po dolgem času.« Iz razprave, ki je sledila, lahko povzamemo naslednje predlagane preventivne mere:

- potrebno je sodelovanje lokalnih oblasti z zdravniki,
- vsakega obolelega je nujno oddati v bolnišnico,
- osebe v karanteni naj se ne gibljejo prosto, bolezen prenašajo tudi osebe, ki obiskujejo otroke v bolnišnici; vsak prekršek izolacije, zlasti, če ima za posledico obolevnost, se obravnava kot prekršek ogrožanja življenjske varnosti,

²³ Lizoform, rumenkasta špiritna raztopina kalijevega mila s formalinom. razkužilo prijetnega vonja, France Verbinc, Slovar tujk, CZ 1979, str. 417.

²⁴ ZAC, MOC II, fasc. 88, zapisnik sklepov posvetovanja, 7/7-1924.

- bolnišnica mora poskrbeti za popolno izolacijo bolnikov in njim pripadajočega strežnega osebja,
- prepove se beračenje od hiše do hiše – zlasti ciganom,
- vsakega otroka, ki izostane od pouka nekaj dni pregleda zdravnik,
- vsak primer bolezni je potrebno prijaviti, prijavne dopisnice za naznanilo kužnih bolezni naj se razdelijo po vseh hišah,
- okužene hiše se javno oznanijo na prižnici in na trgu pred cerkvijo, da se jih ljudje lahko izogibajo,
- za prevoz okuženih bolnikov se nabavi zadostna količina avtomobilov, če pa se prevažajo po železnici, naj bo to v posebnem in ustrezno označenem vagonu,
- ljudi je potrebno ustrezno poučiti tudi preko letakov in
- poskrbeti za pravilno in temeljito dezinfekcijo...²⁵

Kot je razvidno iz nadaljnjih dokumentov, predvsem zapisnikov "odbora za pobijanje škrlatinke v mestu Celju in celjskem srezu", je bila škrlatinka še meseca decembra dokaj prisotna, zato so opozarjali, naj si ljudje izpirajo usta in grlo z razkužilom "Wasserstoffsuperoksydom", ki naj bi ga dobili v lekarnah in drogerijah "po režijskih cenah", naj veroučitelji od šolskih otrok ne zahtevajo prisotnosti pri službi božji dokler je epidemija prisotna, naj železnica poskrbi, da bodo kužni in sumljivo bolni ločeni od zdravih potnikov in naj se razkužijo vse cerkve v Celju in okolici.²⁶

Skrbstvene ustanove

Za pomoči potrebne, obubožane in onemogle ter za zaščito otrok in mladine je bila dolžna poskrbeti matična občina. Ta je z lastnimi - proračunskimi sredstvi in namenskimi dotacijami preko humanitarnih društev in z ustanavljanjem ubožnic in zavetišč skušala rešiti najbolj pereče socialne probleme. Pomoči potrebnim so pomagali na več načinov: z dnevno oskrbo ter finančno in materialno podporo, ki je bila lahko enkratna, večkratna ali stalna in v skrajnem primeru z namestitvijo v ustrezni ustanovi.

Skrbstvene ustanove za odrasle

Država je leta 1922 sprejela Zakon o zaščiti ubogih, starih in onemoglih, v katerem opredeljuje kot take vse odrasle osebe, ki so tako siromašne, stare ali onemogle, da se z lastnimi močmi ne morejo vzdrževati in nimajo nikogar, ki bi skrbel zanje ter niso zajete v zakonu o invalidih. Člen štiri omenjenega zakona pravi: «*Ubogi, stari in onemogli se oskrbujejo ali s podporo v denarju in življenjskih potrebščinah ali pa z nastanitvijo pri posameznih osebah proti izvestni odškodnini ali z nastanitvijo po hišah, ubožnicah, odnosno samoupravnih ali državnih zavetiščih ali zavetiščih humanitarnih društev in naprav.*»²⁷

²⁵ ZAC, MOC II. fasc. 88, zapisnik zdravniške konference, 31/8-1924.

²⁶ ZAC, MOC II. fasc. 88, zapisnik, 15/12-1924.

²⁷ Zgodovinski arhiv v Celju (ZAC), fond Mestna občina Celje II (MOC II), fasc. 64, prepis 1. in 4. člena Zakona o zaščiti ubogih, starih in onemoglih, ki je bil sprejet 15/5-1922 in je izšel v uradnem listu št. 77 pod št. 233.

Omenjeni zakon je poskrbel tudi za tiste potujoče, ki so iz kakršnihkoli razlogov ostali brez sredstev za preživljanje – tudi za te je morala poskrbeti občina, v kateri so se trenutno nahajali, in sicer do te mere, da so lahko nadaljevali pot.

Zaradi številnih onemoglih, bolnih in pomoči potrebnih, ki bi rabili celodnevno oskrbo, so bile kapacitete ustreznih skrbstvenih ustanov premajhne in dogajalo se je, da je bila dotična oseba sprejeta na zdravljenje in je kot taka obležala v bolnišnici tudi po končanem zdravljenju, ker je niso imeli kam dati. Kaže, da ti primeri niso bili prav redki in so predstavljali pereč problem za zdravstveno službo, ker so zmanjševali število prostih postelj za akutne bolnike. Okrajno glavarstvo Celje je zato sprejelo odlok, v katerem je od pristojnih občin zahtevalo, da poskrbijo za bolnike, ki so neozdravljivo bolni in jim hospitalizacija ni več potrebna, so pa tako siromašni, da njihove družine ne morejo skrbeti za njih ali pa so brez sorodnikov. Na osnovi omenjenega odloka so bile izdane zahteve domovinskim občinam, da bolnika, za katerega ni več potrebna bolniška oskrba in nima kam iti, »prevzamejo v svojo oskrbo tekom 10 dni, računano od dne, ko so prejele tozadevni poziv bolnice. V to svrhu mora pristojna občina poslati v bolnico tedaj, ako se nahaja v istem kraju, svojega odposlanca z vozom, ako pa se nahaja bolnica v drugem kraju, tedaj je bolnika prevzeti ob dogovorjenem času na najbližji železniški postaji. Ako pa občina sploh nima železniške zveze z bolnico, se prevzem vrši na prvo omenjeni način. Ako se občina nebi ravnala po pričujočem razpisu, bode bolnica uputila dotičnega bolnika občini na stroške občine. Poleg tega se bode proti občinam kazensko postopalo.

V svrhu omogočenja izvrševanja pričujočega odloka morajo občine potrebno svoto uvesti v svoj proračun.»²⁸

Preskrba in prehrana pa nista bila edini problem v zvezi z nastanitvijo revežev, poskrbeti je bilo potrebno tudi za red in disciplino v mestni ubožnici, kajti šlo je za ustanovo odprtega tipa, zato je ubožni svet sprejel, mestni magistrat pa potrdil naslednji hišni red:

1. *»Bodi miren, usmiljen in postrežljiv napram tvojim sodrugom; ne zabi, da nimaš nikakoršne prednosti pred drugimi, ki s teboj prebivajo v ubožni hiši.*
2. *Bodi zmeren v jedi in pijači ter se vedno spodobno in pošteno obnašaj, kdor pijan razsaja se odvede na policijo.*
3. *Kaditi, žganje piti v sobi je strogo prepovedano.*
4. *Je tvoj tovariš truden, zaspan ali bolan, ne moti ga z glasnim govorenjem, smenjanjem ali ropotanjem.*
5. *O sodrugu ne govori nič slabega, ne obrekuj, ne zasmehuj, ne draži nikogar.*
6. *Imej obleke, obutev, perilo, posteljo, pohištvo v najlepšem redu. Umij, počesaj se vsako jutro, ter osnaži obleko.*
7. *Ne poškoduj inventarja ubožne hiše.*
8. *Ubožna hiša se od 1. aprila do 1. septembra ob 21. uri, v drugih mesecih ob 20. zapre. Po 21. uri mora biti vsak tih in miren, da se nikdo ne moti v spanju.*
9. *Upravitelj ubožne hiše določi za vsako sobo od časa do časa izmed stanujočih dotične sobe enega reditelja, ki ima neposredno skrbeti za izvrševanje hišnega*

²⁸ ZAC, MOC II, fasc. 64, dopis okrajnega glavarstva Celje, 21/1-1924

reda. Reditelj naznani vsak nedostatek hišniku ubožne hiše, hišnik posreduje, oziroma naznani dotično zadevo upravitelju v končno razpravo.

Upravitelj poroča ubožnemu svetu ter predlaga sklepčno ureditev vsakega disciplinarnega postopanja, sosebno glede odmere kazni.

10. *Disciplinarne kazni so:*

- a) *enkratni opomin upravitelja;*
- b) *zažuganje kazni v slučaju ponovne nepokornosti;*
- c) *odtegne se krivcu gotova svota od mesečnine (kvečjemu trikrat);*
- d) *izključitev iz ubožne hiše začasno ali za vedno.*

11. *Vsaka odmerjena od odbora potrjena in potem izvršena kazen se zapiše v poseben zapisnik in se ima vsak slučaj v razvidnosti.*

12. *Za vsako malenkost ne gre nadlegovati upravitelja ali ude odbora; kdo drugega krivično toži, bo sam kaznovan.»²⁹*

Kljub sprejetemu hišnemu redu pa se ni dalo izogniti vsem incidentom in prihajalo je do sporov med oskrbovanci in tudi do telesnih obračunavanj. Navadno so se stvari razčistile v sami ustanovi, nekatere pa so obravnavali tudi na magistratu – kot npr. pretep junija 1924. leta, ki je imel žalostni "epilog" z naslednjo vsebino: *«Ker je Ferdinand Žgank umrl in je itak v tem pogledu sedaj mir ter ne more več priti do razprtije z njim, spis a. a.»³⁰*

In zakaj je sploh šlo? Revež Merlak je prišel pozno v sirotišnico in našel sobna vrata zaklenjena z notranje strani. Zaklenil naj bi jih »iz nagajivosti« Žgank in ključ skril pod vzglavnik. *»Ker Žgank na opetovani poziv Merlaka vrat ni hotel odkleniti, je slednji zlezal skozi okno v sobo ter zahteval od prvega ključ. Žgank tudi sedaj ključa ni hotel izročiti, nakar ga je Merlak zgrabil za ušesa in ga stresel. Žgank je nato vrgel ključ po tleh.*

Rane (okraspane uhlje) so posledice tega dogodka.

V nedeljo dne 8. 6. 1924 je prišlo do ponovnega prerekanja med zgoraj navedenima. Merlak je shrulil nad Žgankom naj miruje, nakar je Žgank udaril Merlaka s palico po glavi. Prišlo je do prerivanja in suvanja....«

Da bi preprečil nadaljnje incidente, je hotel upravnik preseliti Žganka, ki naj bi bil bolj prepirljive »sorte« v sosednjo sobo, vendar so se stanovalci temu uprli.

14. junija – to je šest dni po pretepu, je mestni revež Ferdo Žgank na mestnem magistratu vložil prijavo z naslednjo vsebino: *»V sobi, kjer bivam jaz, nas je vseh skupaj 6 revežev, med temi Merlak in Wisiak. Ta dva sta me na nedeljo 8/6-1924 dejansko napadla in me natolkla z rokami po glavi in prsih. Braniti sem se hotel s svojo palico, katero sta mi iztrgala in zlomila. V torek dne 10/6 sem šel k mest. zdravniku dr. Dereaniju, ker so me prse bolele, kar je tudi posledica napada navedenih dveh na mene.*

Prosim, da se stvar preišče in krivce kaznuje.»

Na zaslišanje je najprej prišel samo Vizjak, ki je izjavil, da v pretepu ni sodeloval, ampak je samo iztrgal Žganku palico, s katero je udaril Merlaka.

²⁹ ZAC, MOC II, fasc 64, Hišni red celjske mestne ubožnice, sprejet 1/3-1923.

³⁰ ZAC, MOC II, fasc. 64, spisi v zvezi z obravnavanjem pretepa.

Župan je zaslišanega posvaril, da je vsak pretep v ubožnici prepovedan in da pretepač izgubi pravico bivanja v tej ustanovi.

Ferdo Žgank je prišel k županu na zaslišanje šele na ponovljeni poziv 29/10-1924 in dobil isti poduk kot Vizjak. Sledilo je še zaslišanje Franca Merlaka.

Pravnega epiloga pa zadeva ni dobila, saj je Žgank med tem umrl. Načrtovali so, da bi Žganka zaradi astme in oslabelosti poslali v hiralnico v Vojniku, obema ostalima pa izrekli ukor.³¹

Kot je razvidno iz poročila o preskrbi revežev v mestni občini Celje za leto 1927, je bilo s podporo ali nastanitvijo poskrbljeno za 103 reveže. Za vse pomoči potrebne pa celjska občina ni bila v stanju ustrezno poskrbeti, zato je iskala primerno rešitev. V celoti so bili preskrbljeni le tisti reveži, ki so bili nastanjeni v hiralnici v Vojniku, ostali pa so dobili le streho nad glavo v mestni ubožnici ali pa samo podporo. V ubožnici, ki je nudila revežem "stanovanje, razsvetlavo in kurjavo", je omenjenega leta prebivalo 29 revežev, ki so se prehranjevali sami iz sredstev mesečne podpore. 56 revežev pa je dobivalo samo podporo.

Najbolj pereč problem je predstavljala prehrana mestnih revežev, ki naj bi jo predvidoma rešili še pred prostorskim problemom. Da bi zadostili vsaj najnujnejšim socialnim potrebam bi bilo potrebno poskrbeti za dva obroka hrane (kosilo in večerjo) dnevno in za podporo za približno 60 ubožcev; predvidevali pa so tudi zvišanje podpore tistim revežem, ki bi se prehranjevali drugje.

Trenutno sta bili v obravnavi dve začasni rešitvi:

- preselitev mestnih revežev iz mestne ubožnice v dom invalidov, kjer bi lahko imeli poleg postelje tudi hrano, vendar so to možnost opustili, ker sta bili razpoložljivi sobi v pritličju zelo vlažni in ob eventualni poplavi bi ju najverjetneje zalilo;
- adaptacija ubožnice (prezidava zadnjega dela kapelice in predelitev nadstropja), s katero bi pridobili dodaten prostor (1 – 2 sobi) za namestitev revežev in kuhinjo.³²

Kot trajna rešitev bi prišla v poštev samo novogradnja ali adaptacija ustreznega poslopja, kamor bi sprejeli vsaj najnujnejše primere in nenazadnje tudi omejili beračenje po mestnih ulicah. Kot tako so imeli najprej v mislih novogradnjo v Spodnjem Lanovžu, ki pa se je izkazala za neustrezno, ker se je na tem področju razvila industrija in bi ubožnica imela premalo zemljišča za obdelovanje /ekonomijo/. Razen omenjene ovire pa je bilo to področje zazidalno in zato je bilo postavljeno tudi vprašanje primernosti okolja za sirotišnico, kajti po takratnih pojmovanjih naj bi bil tovrsten zavod lociran kje bolj na periferiji. Poleg vseh teh pomislekov, je bilo sporno tudi vprašanje financiranja, saj ni bilo možnosti, da bi dobili dovolj denarja, da bi lahko zidali v skladu z načrti.

Tako je mestnemu svetu kot naročena prišla ponudba za prodajo Kvaternikovega posestva v Medlogu, imenovanega "Kristinin dvor". Le-to je bilo tako obširno, da bi lahko del zemljišča razparcelirali in prodali, ostalo pa bi ga še vedno dovolj za potrebe ekonomije in mestne ubožnice, ki bi z adaptacijo obstoječih poslopij dobila

³¹ Isto kot 19.

³² ZAC, MOC II, fasc. 64, poročilo, 27/12-1927.

prostor za reveže in neozdravljive bolnike. V planu pa so imeli tudi ureditev posebnih prostorov za jetične bolnike, priročne bolnišnice za siromašne bolnike, katerih stroške zdravljenja je krila občina in oddelka za otroke – sirote. Žal je te načrte prekrizala druga svetovna vojna.

Do leta 1935 je mestna občina reševala vprašanje nameščanja s pomočjo hiralnic – tako so bili celjski reveži leta 1935 v hiralnicah: Vojnik, Muretinci, Vrbje, Ponoviče in v mestni ubožnici.³³

Iz statistike, ki so jo naredili leta 1935 za utemeljitev potrebe po ustrezni rešitvi vprašanja ubožnice in hiralnice, je razvidno, da je število revežev, ki so dobivali samo podpore, skokovito raslo – leta 1919 jih je bilo 44, 1935. leta pa 112; skokovito pa so rasli tudi izdatki (podpore v gotovini za tiste, ki niso prebivali v zavodih in tiste, ki so prebivali v ubožnici, podpore v zdravilih in oblekah, ogrevanje in vzdrževanje mestne ubožnice, oskrbovalnine za hiralnice v domovini in tujini, oskrbovalnina za sirotišnico in stroški za zdravljenje v bolnišnici), ki so bili 1919. leta 12.819 din in leta 1934 kar 403.316 din. V omenjeno statistiko so zajeti tudi izdatki za otroke – sirote, ki so bili nameščeni v banovinskem dečjem domu v Mariboru.³⁴

27. aprila 1936 je bila podpisana kupna pogodba za Kvaternikovo posestvo, ki je bilo vpisano v zemljiški knjigi pod štirimi vložnimi številkami, in sicer pod št. 135, 188 in 386 v katastrski občini Medlog ter pod št. 52 v k.o. Sv. Neža z vsemi »poslopji in drugimi objekti in z vsem kar se stene, žebnja in zemlje drži in k nepremičninam pripada, ter z vsemi pravicami, kakor je ga. Kvaternik Olga to posestvo posedovala in hasnovala, odnosno bila upravičena je posedovati in hasnovati, ter z vsem živim in mrtvim inventarjem po stanju od 15. I. 1936, to je na dan ponudbe navedenega posestva v nakup mestni občini celjski, odbivši le to, kar je v navedeni ponudbi ga. Kvaternikova Olga navedla kot prodano in kar je izza ponudbe uporabila za redno upravljanje posestva in preskrbo družine in služinčadi.

Izjemo tvori le pohišstvo ge. Kvaternikove Olge, kakor tudi rumeni nepokriti Esterhaszi-voz za konjsko vprego in 1 stroj za med.

Kupnina znaša Din. 1,390.000.-- «³⁵

Vse stvari v zvezi s preureditvijo posestva in namestitvijo revežev je vodil odbor za ureditev ubožnice na Kvaternikovem posestvu, ki se je pozneje preimenoval v odbor za ureditev "Mestnega zavetišča v Medlogu" in ga je vodil Alojz Mihelčič.

Predstavniki odbora in sestri usmiljenki so si ogledali posestvo in glede na ugotovljeno stanje je odbor sklenil, da bodo zaposlili 6 sester, usposobljenih za vodstvo gospodinjstva, vrtnarstvo, bolniško nego, kuhanje ter šivanje, in da bodo hiralnico in ekonomijo vodili sicer ločeno, vendar v lastni režiji. Za lažja dela na ekonomiji so imeli namen zaposliti dela zmožne hiralce, za težja pa po potrebi najeti delavce.³⁶

³³ ZAC, MOC II, fasc. 65, zapisnik seje odseka za zgradbo ubožnice, 27/12-1935.

³⁴ ZAC, MOC II, fasc. 65, statistika izdatkov mestne občine celjske za ubožno preskrbo, oskrbnine za hiralce in oskrbnine v bolnicah za čas od 1/1-191 do 1/11-1935.

³⁵ ZAC, MOC II, fasc. 65, kupna pogodba za Kvaternikovo posestvo, 27/4-1936.

³⁶ ZAC, MOC II, fasc. 65, zapisnik seje odbora za upravo hiralnice. 13/5-1936.

Stavbe so bile v kolikor toliko dobrem stanju in bi z manjšimi adaptacijami (ločeni spalni in sanitarni prostori za moške in ženske) lahko že služile predvidenemu namenu. Problem pa je predstavljala oprema, saj je bilo od inventarja obstoječe ubožnice le malo tako ohranjenih stvari, da bi jih lahko uporabili v prostorih nove ubožnice - le dve postelji in nekaj rjuh. Pri opremi so računali tudi na donacije nekaterih celjskih podjetij; ostalo opremo pa bi nabavili s kratkoročnim posojilom, ki bi ga odplačali, ko bi prodali kakšno parcelo.³⁷

Na seji odbora so obravnavali ponudbe za nabavo opreme in ureditve poslopij, računali so, da bi lahko poskrbeli za 150 revežev in 30 do 40 bolnikov. Pri razpravi o adaptaciji poslopja, je predsednik omenil arhitekta Plečnika, »ki je po izjavi g. mag. dir. Šubica drag; g. Prelog omeni, da je glede Plečnika težko, da bi prišel v Celje; če se njegovi predlogi ne upoštevajo, zelo zameri; še le ko bo načrt gotov, naj se ga povpraša za mnenje.«³⁸

Mestno poglavarstvo je takoj po nakupu posestva začelo pritiskati za preselitev vsaj 50 revežev – tako bi spraznili mestno ubožnico, iz katere bi preselili 35 revežev /nekaj jih je selitev odklanjalo/, pet postelj bi zasedli neozdravljivi bolniki, ki se sicer zdravijo v domači oskrbi, vendar na občinske stroške, ostalih deset postelj pa bi ostalo za mlajše ubožce, ki so do takrat bivali v sirotišnicah in hiralnicah: Vojnik, Muretinci in Dobropolje.³⁹

Magistratni direktor je v zvezi s preselitvijo ubožnice na Kvaternikovo posestvo postavil naslednje predloge:

1. *»Ubožnica naj dobi naziv "Mestno zavetišče"».*
2. *Preselitev naj se izvrši čim hitreje, najkasneje pa do 1/8-1936.*
3. *Razpiše naj se dobava opreme i.s. tako, da se bodo računi ako letos ne bi bilo kritja na razpolago, plačali šele iz proračuna za leto 1936/1937 in z 6% obrestmi.*
Skuša naj se dobiti del opreme ali kot darilo proizvajalcev odn. trgovcev, ali pa vsaj po produkcijski ceni. Tako n. pr. emajlno posodo pri tv. Westen, platno v predilnici v Št. Pavlu pri Preboldu itd.
4. *Preselitev oskrbništvu iz Spod. Lanovža naj se pospeši in zaključi vsaj do 1/8-1936.*
5. *Izvedejo naj se adaptacije, predlagane za preselitev oskrbništvu od mest. oskrbnika.*
Dalje najnujnejša popravila v glavni zgradbi, uredi naj se kapelica. Prekrije naj se gospodarsko poslopje.
Končno naj se izvede prizidek za stranišča, uredi kopalnici in prostor za dezinfekcijo.
6. *Pozove naj se arhitekta (morda arh. Novaka iz Murske Sobote), da napravi idejni osnutek dograditve nadaljnjih objektov.*

³⁷ ZAC, MOC II, fasc. 65, zapisnik seje odbora za ureditev ubožnice na Kvaternikovem posestvu, 17/6-1936.

³⁸ ZAC, MOC II, fasc. 65, zapisnik seje odbora za ureditev »Mestnega zavetišča v Medlogu«, 16/7-1936.

³⁹ ZAC, MOC II, fasc. 65, dopis: Preselitev ubožnice na »Kristinin dvor«, 8/6-1936.

7. *Parcelacija dela posestva se naj odgodi do naprave regulacijskega načrta za mesto Celje, ki naj se kar najbolj forsira.*⁴⁰

Nekaj kuhinjske opreme in posode ter jedilnega pribora je zavetišču 27. avgusta predala Delavska kuhinja. Iz seznama je razvidno, da gre za rabljene predmete, ki so bili v večini slabo ohranjeni in poškodovani.⁴¹

Sprejet je bil tudi nov hišni red, ki je bil precej strožji od prej citiranega, kar je vsekakor razumljivo, saj je šlo za celostno oskrbo revežev, med katerimi so bili tudi nepokretni in neozdravljivo bolni.

Vsak na novo sprejeti oskrbovanec se je moral najprej javiti na oddelku za zdravstvo in socialno varstvo, da so ga vpisali v knjigo in mu dodelili posteljo. Ob prihodu v zavetišče se je moral skopati in oddati obleko v čiščenje. V zavetišču pa je moral skrbeti za red in čistočo. *»Vsak oskrbovanec mora enkrat tedensko preobleči perilo. Mora se dnevno zjutraj umiti v umivalnici in tam počesati... Čim oskrbovanec vstane, se mora popolnoma obleči in sme leči v posteljo šele potem, ko je odložil obleko razen srajce... Oskrbovanci, ki niso navezani stalno na postelj, se morajo zadrževati v dnevnem prostoru, ob lepem vremenu pa v parku. Kajenje v spalnicah in jedilnicah je zabranjeno... Oskrbovanci, ki ne delajo, si morejo krajšati čas s čitanjem, pisanjem in dovoljenimi igrami...«*

Za nepokretne oskrbovance je skrbelo strežniško osebje. Pokretni pa so morali vstati do sedmih zjutraj in do osmih poskrbeti za osebno higieno in pospraviti posteljo. Fizično sposobni oskrbovanci so lahko delali v hiši ali na vrtu (o tem je odločal zdravnik, kakor tudi o hrani in zdravilih). Izhodi iz doma so bili pod kontrolo, enako prinašanje hrane in pijače: obiski so bili dovoljeni samo 13. do 16. ure. Hišni red je dopuščal svobodo veroizpovedi, najstrožje pa je prepovedoval beračenje, pijančevanje, nemoralo, upornost, nedisciplino... Prekrške in neupoštevanje hišnega reda je obravnaval odbor, ki je lahko za težje in ponavljajoče prestopke odpustil oskrbovanca iz zavetišča.

Za vse oskrbovance – plačnike in tiste, ki jim je oskrbnino plačevala družba, je veljal isti hišni red in popolna enakopravnost.⁴²

Leta 1937 je bilo v zavetišču že 60 oskrbovancev in tudi ekonomija je dala kar lepe rezultate – zlasti sadovnjak in vrt. Oskrbovanci so bili z oskrbo in hrano zadovoljni, saj je bila po njihovi izjavi *»boljša kot v drugih sličnih zavodih n. pr. v celjski bolnici ali v hiralnici v Vojniku«*. Oskrbovanci, ki so bili še sposobni za delo, so bili zaposleni v hiši ali na vrtu. S pridom so uporabili obrtno znanje nekaterih oskrbovancev - tako so imeli v zavodu svojega krojača, čevljarja, pletarja ...⁴³

Zavetišče je s čim manjšimi obratovalnimi stroški poskušalo čim bolje poskrbeti za oskrbovance in še razširiti dejavnost, kar pa je žal prekinila vojna vihra.

⁴⁰ ZAC, MOC II, fasc. 65, dopis magistratnega direktorja, 16/6-1936.

⁴¹ ZAC, MOC II, fasc. 65, zapisnik s seznamom prevzetega inventarja, 27/8-1936.

⁴² ZAC, MOC II, fasc. 65, Hišni red mestnega zavetišča v Medlogu.

⁴³ ZAC, MOC II, fasc. 65, zapisnik 1. seje odbora za mestno zavetišče, 13/10-1937

Skrbstvene ustanove za otroke

Skrbstvenih ustanov za predšolsko in tudi šolsko mladino do leta 1932 v Celju ni bilo. Za zaščito otrok so skrbela posamezna društva, ki so delovala v obravnavanem obdobju daljši ali krajši čas. Iz poročila je razvidno, da so bila za to dejavnost registrirana naslednja društva in ustanove:

- Državna krajevna zaščita dece in mladine,
- Podporno društvo za revne otroke v Gaberju,
- Društvo za revne učence državne realne gimnazije,
- Dnevno zavetišče za šoloobvezne otroke,
- Društvo za varstvo otrok in mladinsko skrbstvo in
- Vincencijeva konferenca Sv. Danijela.⁴⁴

Dnevno zavetišče za šolsko mladino je 1. januarja 1932 ustanovila mestna občina, ki ga je delno tudi vzdrževala. Vodstvo in upravo je prevzel kuratorij, ki je namestil upravnico (Šmigovc Marijo), ki je bila obenem tudi tajnica kuratorija, učiteljico (Jurko Marto) in sluškinjo.

Prostore - dve učilnici za po 25 otrok, pisarno in oblačilnico z dvema straniščema, je kuratorij dobil v pritličju Zdravstvenega doma v Gregorčičevi ulici 4. V istem posloplju je bila tudi "Kuhinja kraljice Marije", kjer so otroci malicali in obedovali. Stroške oskrbe in prehrane so pokrivali: Kuratorij dnevnega zavetišča, Zdravstveni oddelek mestne občine in Kuhinja kraljice Marije.

V dnevno zavetišče niso sprejemali samo siromašnih otrok, ampak tudi tiste, katerih starši so lahko sami plačevali oskrbnino. Odprto je bilo od pol enajstih dopoldne do sedemnajstih popoldne, kadar so otroci imeli pouk in od devetih do sedemnajstih v pouka prostih dneh. Oskrbovalni dan je potekal po naslednjem urniku, ki ga je odobrilo srezko načelstvo v Celju:

- 10³⁰ do 13 zbiranje otrok, umivanje rok in obraza, družabne igre, čitanje, pomenki, pomoč pri domačih nalogah,
- 13 do 13³⁰ kosilo,
- 13³⁰ do 14 priprava na učno uro,
- 14 do 16 učna ura,
- 16 do 16¹⁵ malica,
- 16¹⁵ do 17 petje, telovadba, čitanje, ročna dela, recitacije, opisi, rajalne vaje, pripovedovanje bajk, basni, pregovorov, ugank...
- ob torkih, sredah in četrtnih se je kopalo dnevno po 10 otrok v mestnem kopališču.

Vsak mesec so otroke na šolski polikliniki pregledali in stehali in na osnovi dobljenih podatkov so prišli do rezultata, da so otroci v posameznem šolskem letu pridobili povprečno dva do tri kilograme telesne teže.

Dnevno zavetišče je bilo namenjeno predvsem otrokom iz socialno šibkega okolja. O sprejemu posameznika v oskrbo je odločal kuratorij zavetišča. Prednost pri sprejemu so imeli otroci brez staršev, nezakonski otroci, otroci staršev, ki so bili celodnevno zaposleni in tisti otroci, ki so živeli v slabih socialnih razmerah.⁴⁵

⁴⁴ ZAC, MOC II, fasc. 65, poročilo, 18/2-1941.

⁴⁵ ZAC, MOC II, fasc. 65, poročilo 27/2-1941.

AUS DER GESCHICHTE DES GESUNDHEITSWESENS UND DER SOZIALEN FÜRSORGE 1918-1941

Zusammenfassung

Im behandelten Zeitraum erreichte das Gesundheitswesen eine hohe Entwicklungsstufe, die sich vor allem in der Vorbeugung und Krankenhausbetreuung widerspiegelte. Es wurden auch die Grundlagen für die soziale Fürsorge gelegt, die durch die Aufhebung von kleinen Krankenkassen und die Annahme eines Staatsgesetzes über die Arbeiterversicherung vereinheitlicht wurde.

Ein besonderes Problem jeder Gemeinde stellten Hilfsbedürftige, Arme und Schwache dar, denen man mehrfach zu helfen versuchte: durch tägliche Beköstigung oder durch einmalige, mehrmalige oder ständige materielle und finanzielle Hilfe. Im äußersten Notfall wurden sie an entsprechende soziale Einrichtungen überwiesen.

Wenn Politik oder Privatinteressen die Oberhand über vorbeugende Gesundheitsmaßnahmen gewannen, kam es zu komischen Situationen, wie etwa im Falle einer Bäckereibesitzerin, die meinte, der Arzt hätte Aknen mit einem ansteckenden Ausschlag verwechselt, ferner das "Verbot" der Maiandacht wegen einer Scharlachepidemie, der Auftritt der Demokraten gegen Kirche und Marienverehrung usw.

FROM THE HISTORY OF THE HEALTH CARE AND SOCIAL SECURITY SERVICES IN CELJE FROM 1918 TO 1941

Summary

In the period between World War I and II, the health care services in Celje developed considerably, particularly in the field of preventive care and outpatient hospital services. The social security system developed too, and was unified through the abolishment of the "small hospital cash-desks" and the adoption of the state law on the insurance of workers.

A special problem faced by every municipality was caring for the needy, the impoverished and the sick, for whom relief was provided in different ways – through daily nursing or by means of material and financial assistance, which took the forms of one-off, repeated or permanent payments; and in those cases where it was required, admission into the appropriate institution.

When politics or private interests made incursions into the sphere of preventive health care, truly "comical" events sometimes occurred. For example, when the female owner of a bakery stated that a doctor had mistakenly diagnosed a case of acne as a rash, and a ban on the May devotions was proposed because of a suspected epidemic of Scarlet Fever, this was seen by some as an overt action on the part of the Democrats against the Church and the veneration of the Virgin Mary.

Božena Orožen

**RAZGLEDI PO CELJSKEM
KULTURNEM DOGAJANJU
V DESETLETJU
PO 1. SVETOVNI VOJNI**

Jezik naš vsakdanji

Pričakovanje, da se bo celjsko mesto, ki je pod Avstro-Ogrsko na zunaj (a samo na zunaj!) ustvarjalo nemški videz, po letu 1918 odprlo takoj in brez omahovanj slovenskemu jeziku, nosilcu narodne kulture, bi bilo preveč naivno. V časopisu *Nova doba* je natresenih dokaj ogorčenih poročil – največ leta 1919, a tudi kasneje: še po več mesecih niso izginili vsi nemški napisi na cestnih in krajevnih tablah;¹ obdržali so jih tudi nekateri privatniki, zlasti po uspehih avstrijskih Nemcev na Koroškem, ko so pričakovali, da bodo ti prišli do Celja: »*Gott sei dank, die Deutschen kommen bald.*«² Nemški odvetnik Zangger in kavarnar sta pošiljala strankam dopise v nemščini in še leta 1923 je Westnov telefonist izjavil: »*Ich verstehe nicht.*«³ Pa tudi v pogovorih je bila nemščina še izzivalna: natakar v hotelu *Stadt Wien* (nato Evropa) je slovensko naročilo gosta zavrnil še maja 1919: »*Hier ist ein deutsches Hotel, hier wird nur deutsch gesprochen.*« Kakšno je bilo razmerje med nemščino in slovenščino, kaže notica iz Šentjurja, da govori postajni načelnik, koroški rojak, slovensko s kmeti, z izobraženci pa nemško⁴, da se jugoslovanski nadporočnik pogovarja s hčerko "celjske narodne družine" po nemško⁵, da neimenovane celjske dame govore v trgovini nemško⁶. Nemščine torej niso uporabljali samo Nemci, živeli na Celjskem, ampak tudi slovenski meščani brez razvite slovenske zavesti, ki jim je nemščina bila nekak statusni znak, »*zunANJI simbol meščanstva proti okoliškemu kmetstvu*«. ⁷

Kritično reakcijo pa je izzvala včasih tudi slovenščina v bolj ali manj javni pisni rabi, kjer so se pojavljale najprimitivnejše slovnične in pravopisne napake. To je delno razumljivo: ljudje z osnovnošolsko izobrazbo, otroci mestnih staršev, so obiskovali mestno ljudsko šolo, ta pa je pod Avstrijo bila nemška, le redki narodno zavedni meščani (kot npr. starši Frana Roša) so otroke pošiljali v slovensko okoliško šolo, čeprav je bila ta sicer v samem mestu. Toliko bolj razumljiva je v taki situaciji dopisnikova pohvala slovenščine predavatelja (Bena Serajnika), ki da *mu* »*teče gladko in lepo, tako da bi človek poslušal njegovo prekrasno predavanje ne samo eno, ampak več ur.*«⁸

Tudi jezikovna kultura v gledališču je deležna pozornosti v poročilih o uprizoritvah. Nekaj mesecev po nastanku nove države je pribil nepodpisani poročevalec: »*Odločno smo tudi zoper udomačenje "prmojkršenduševstva" na našem odru, zoper rabo po nemških besedah dišečega dialekta itd., zakaj načelo bodi: gledališče naše bodi svetišče, ki naj vpliva vzgojevalno, izčiščevalno v duševnem in jezikovnem oziru.*«⁹ L-kanje je z odra preganjal režiser Milan Skrbinšek, ko je spomladi 1920 prišel v Celje. Da bi že vnaprej onemogočil morebitne nasprotnike,

¹ Dr. Vladimir Brezovnik, Proč z nemškimi in dvojezičnimi cestnimi in krajevnimi napisi, *Nova doba*, 1. maj – 5. avgust 1919.

² *Nova doba*, 10. maj 1919.

³ *Nova doba*, 22. marec 1923.

⁴ *Nova doba*, 1. maj 1919.

⁵ *Nova doba*, 20. maj 1919.

⁶ *Nova doba*, 24. november 1923.

Janez Cvirn, *Nemci na Slovenskem (1848-1941)*, v knjigi *Nemci na Slovenskem 1941-1945*, Ljubljana 1998.

⁸ *Nova doba*, 22. oktober 1921.

⁹ *Nova doba*, 25. marec 1919.

je kot avtoriteto objavil Župančičev esej Slovenski jezik in gledališče.¹⁰ Gladko pa menda ni šlo, še leta 1924 omenja kritik primere I-kanja na odru. Zaradi nedavnega socialnega razmerja slovenščine do nemščine so bodli izobraženega poslušalca germanizmi v veseloigri, pa je zapisal, da »nas je sram, da smo še vedno tako površni in ne čutimo, da vlačimo s seboj prav nepotrebno to grdo navlako iz časov, ko je bil naš jezik »Dienstboten Sprache« po mnenju in po besedah naših nemških sosedov.«¹¹

Okvir kulturno-prosvetnemu dogajanju

Josip Stritar je sicer že v 70-ih letih prejšnjega stoletja zapisal v enem od satiričnih Dunajskih sonetov: »Prej časa, novcev bilo je izguba, zdaj rodoljubje pase rodoljuba...«, vendarle je še v povojnih letih kulturno – izobraževalno delo v podeželskih mestih slonelo na prostovoljni dejavnosti posameznikov v okviru različnih združenj. Celjski politični in kulturni veljak Ivan Prekoršek je izjavil: »Menim, da je vsak, ki je glasnik morale..., dolžan, da dela poleg svojega poklica za denar tudi neplačano delo, koje ne priteče samo človeku v »letih nerodnih«, ampak še bolj v zreli moški dobi.«¹² Namen pa se je spremenil: »Kritika in rušenje je bila naloga naše inteligence v polminoli preteklosti v bivši Avstriji, zidanje in utrjevanje je naša naloga danes in v bodoče.«¹³

Čitalnica, ki je od 60-ih let prejšnjega stoletja bila glavni nosilec kulturno-družabnega življenja, je bila po vojni še živa (leta 1923 je bil že 47. leto njen predsednik dr. Josip Sernec), a je le še životarila. Njena funkcija je bila pripravljane miklavževanja (do leta 1922) in vzdrževanje knjižnice s čitalnico, a se je izčrpala in 1927 ukinila. Njen knjižni fond je podedovala tega leta ustanovljena Mestna knjižnica.

Celje je po prevratu med podeželskimi mesti prvo začelo izdajati svoj časopis – že 4. januarja 1919 je začela izhajati Nova doba (dvakrat oz. trikrat tedensko)¹⁴. Ker je bila edini celjski časopis, ji je pripadala naloga nekakega "omnibusa": ob političnih, gospodarskih in drugih, zlasti lokalnih zadevah je posvečala pozornost tudi izobrazbi in kulturi, objavljala je poročila in kritike prireditev, v podlistkih izvirno leposlovje in prevode tujih avtorjev. Bila je tako zrcalo kulturne dejavnosti na Celjskem (pravzaprav večjega dela te dejavnosti, kajti kot glasilo Jugoslovansko demokratske stranke je puščala navadno ob strani kulturno dejavnost Katoliške ljudske stranke v okviru Katoliškega prosvetnega društva). Kulturno dejavnost – zlasti dramsko in pevsko, a tudi predavateljsko pa je gojilo tudi delavsko gibanje: leta 1919 je bilo ustanovljeno prosvetno društvo Svoboda¹⁵.

Muzejsko društvo je prišlo v slovenske roke 1922. leta. Prvi predsednik je postal prof. Fran Mravljak, leta 1925 pa prof. Janko Orožen. Imelo je zlasti bogato

¹⁰ Nova doba, 29. april 1920.

¹¹ Nova doba, 27. oktober 1923.

¹² Ivan Prekoršek, Za postne čase in zimske večere, Nova doba, 12. februar 1921.

¹³ -vs-, Nekaj spominov na zbor duševnih delavcev v Celju, Nova doba, 18. december 1919.

¹⁴ Kajetan Gantar, Naše politično časopisje, v zborniku Slovenci v desetletju 1918-1928, Ljubljana 1928.

¹⁵ Emil Lajh, Revolucionarno delavsko gibanje na celjskem območju od začetkov do šestojanuarske diktature, Celjski zbornik 1987.

arheološko zbirko, ne pa ustreznih prostorov zanjo. Ko leta 1922 zbirke "nista mogla dovolj prehvaliti" dva beograjska arheologa¹⁶, naj bi to spodbudilo občinsko upravo, da bi oskrbela muzeju primeren prostor. To se ni uresničilo, pač pa je Janko Orožen poleti 1925 zbirko uredil¹⁷ in že v jeseni tega leta je bila ob nedeljah dostopna obiskovalcem. Že takrat se je rodila ideja o celjskem zborniku.

Že januarja 1919 so na sestanku celjskih nepolitičnih društev, ki ga je sklicalo Celjsko pevsko društvo, ugotovili potrebo po izobraževalnem delu za odrasle s predavanji¹⁸. Za to dejavnost je dal najizrazitejšo spodbudo Klub naprednih slovenskih akademikov¹⁹. Kakor večina društev je tudi ta imel začetke že v avstrijskih časih, leta 1919 pa je bilo njegovo delovanje ponovno oživiljeno. V naslednjih letih so člani zbirali knjige in ustanavljali vaške knjižnice na Koroškem onkraj meje in v Sloveniji, v počitnicah so pripravljali gledališke predstave in z njimi gostovali predvsem na podeželju, denar pa namenili za knjižnice. Najpomembnejše delo Kluba pa je bila priprava Zdravstvenega tedna poleti 1921 – razstava in predavanja celjskih zdravnikov, namenjena najširšim plastem prebivalstva. V celoti je bilo 32 uspešnih predavanj, 24 v mestu, 8 v okolici. Eden od organizatorjev, takrat medicinec, Fedor Mikič je o motivih in začetkih kasneje zapisal: *»Želel sem uveljaviti Marxovo devizo: 8 ur delaj fizično, 8 ur duševno in 8 ur počivaj. S tem sem hotel postaviti bazo za ustanovitev nove institucije, ki bi napravila naše fizično delo intenzivnejše – ki naj bi v malem celjskem obsegu izvrševala cilje, ki jih zasleduje v Pragi Masarykova akademija dela.«*²⁰

Študentje – akademiki pa so se mogli posvečati takemu delu le v počitnicah, ko so bili v Celju, zato je že v jeseni 1921. leta bilo ustanovljeno Ljudsko vseučilišče. Bilo je – kaže – prva taka ustanova v Sloveniji, po mnenju organizatorjev pa celo prva v Jugoslaviji, češ da podobna organizacija v Zagrebu ni zajela delavcev. Prvi predsednik je bil prof. Emilijan Lilek. (To funkcijo je opravljal do smrti.) Iz dela Kluba oz. nato Ljudskega vseučilišča je zrastle založniška dejavnost – Prosvetna knjižnica in Knjižnica Ljudskega vseučilišča, v kateri so izšla nekatera predavanja.

Uspeh prvega leta delovanja je bil presenetljiv: 47 predavanj je obiskalo okoli osem tisoč slušateljev (Celje takrat še ni imelo niti osem tisoč prebivalcev!). Kasneje takega števila niso več dosegli, bilo je celo obdobje stagnacije, a delo je spet steklo vse do druge svetovne vojne. Prevladovala so zdravstvene, prirodoslovne, pravne, zgodovinske, potopisne teme, ilustrirane s skioptičnimi slikami. Nekatera predavanja zbujejo posebno pozornost. Večkrat je predaval Edvard Šimnic, nekaj časa urednik Nove dobe, o arabskem, muslimanskem svetu v preteklosti in sodobnosti, in to na podlagi lastnih spoznanj. Tudi prvo celjsko predavanje Alme Karlin je organiziralo Ljudsko vseučilišče – januarja 1928 je v nemščini pripovedovala o Polineziji in privabila toliko poslušalcev, da *»vsi niso niti našli prostor v obsežni telovadnici«*. Predsednik Lilek pa je moral braniti ugled Karlinove pred omalovažujočim pisanjem Jutra o "senzaciji": *«...zakaj je treba... žaliti*

¹⁶ Jugoslovanski arheologi v Celju, Nova doba, 31. avgust 1922.

¹⁷ Nova doba, 23. julij 1925.

¹⁸ Celjska slovenska društva in izobraževalno delo, Nova doba, 22. januar 1919.

¹⁹ Mirko Roš, Kulturna dejavnost akademske mladine v Celju 1907-1925, Celjski zbornik 1971-72.

²⁰ Ferdo Mikič, Točna statistika o delovanju Ljudskega vseučilišča v Celju v njegovem prvem letu, Nova doba, 9. november 1992.

gospodično Almo Karlin in se rogati predavanju o Polineziji. Kaj si bo naobraženi svet mislil o nas Slovencih, če ne znamo ceniti naše rojakinje Celjanke, katero je na primer že povabila graška Urania, da održi tudi pri njej svoja predavanja.«²¹

Bogato in raznoliko bero je dopolnjevala predavateljska dejavnost drugih društev: predavateljska dejavnost Sokola je bila tematsko usmerjena zlasti v slovanski svet. Med predavatelji naletimo leta 1925 na Leona Štuklja, ki se je bil vrnil iz Finske in je pripovedoval o geografiji, zgodovini, kulturi in športu te dežele. Tudi Jugoslovansko-češkoslovaška liga je imela nekaj predavanj o češki preteklosti. Francoski krožek – Circle français je nekajkrat povabil francoskega lektorja iz Ljubljane, da je v francoščini predaval o literarno-zgodovinskih temah. Imel je veliko poslušalcev.

To kajpada ni vse, a že to kaže, da je bila kulturno-izobraževalna dejavnost tisto področje, ki je (rečeno morda malce pretirano) najbolj ustrezalo osrednještajerski mentaliteti.

Literarni razgledi

S književnostjo in književniki povezano dogajanje, bodisi posredno – v predavanjih in spisih – ali neposredno – ob literarnih večerih redkih celjskih ali drugih literatov, ni bilo posebno razvito. Prešeren vsa ta leta ni doživel literarnega večera, komaj krajši sestavek ob 75-letnici smrti.²² Več pozornosti je bil deležen Slomšek, morda zato, ker je bil širši celjski rojak. Ob 60-letnici njegove smrti 1922 je napisal Josip Brinar o njem daljši spis.²³

Ivan Cankar je bil v središču zanimanja v prvi vrsti seveda kot dramatik, a tudi na nekaterih literarnih večerih. Že 2. marca 1919 je bil Cankarjev večer, kjer je ob branju pisateljevih del bil osrednji nastop Ivana Prijatelja, ki je izhajal iz osebnih spominov na tovariša.²⁴ Cankarju so včasih dali tudi ideološki predznak.

Tretja obletnica pisateljeve smrti je razvnela celjsko javnost. Napovedani sta bili dve prireditvi. Delavsko izobraževalno društvo Svoboda je napovedalo akademijo, ki je dotlej obšla osemnajst krajev. Na njej naj bi nastopil Anton Podbevšek. Reakcije, ki se je sprožila, ni zakrivil Cankar, ampak predavatelj, ki je že stopal na avantgardno pot. Šest dni pred celjsko proslavo je prišel nepodpisan glas iz Šoštanja o izzivalnih Podbevškovih besedah, češ da »je na najnesramnejši način napadal državo in sploh s politikanstvom najgrše sorte profaniral spomin velikega pesnika...«.²⁵ Prireditelji so protestirali zaradi vnaprejšnjega razvrednotenja, ker se »s tem seje razdor v naše vrste in ruši naše delo, ki je v prvi vrsti namenjeno ravno delavskemu stanu, ki je želel predavanje o Cankarju«.²⁶ Dober teden dni kasneje je bilo objavljeno še konkretnije pojasnilo o Podbevškovem nastopu v Šoštanju. Podbevšek naj bi govoril, »da je bil Cankar proti državi, da je naša vlada povodom zadnje mobilizacije porabila samo bencina za 70 milijon kron, da Srbi uvajajo pouk

²¹ Nova doba, 14. februar 1928.

²² Petinsedemdesetletnica Prešernove smrti, Nova doba, 9. februar 1924.

²³ Josip Brinar, Anton Martin Slomšek, Nova doba, 26., 28., 30. september 1922.

²⁴ Nova doba, 4. marec 1919.

²⁵ Nova doba, 6. december 1921.

²⁶ Nova doba, 8. december 1921.

*srbohrvaščine v naših šolah, ker hočejo vzgojiti v Sloveniji same idiote...*²⁷ Na podlagi takih in podobnih obvestil je okrajni glavar prepovedal Podbevškov nastop. Akademija Svobode je kljub temu uspela, saj je prišlo 200 poslušalcev. Predaval pa je poslanec Bernot "stvarno in objektivno".²⁸ Dva dni pred delavsko akademijo je bil Cankarjev večer v Mestnem gledališču. Tudi ta je naletel na močan časopisni odziv, a iz povsem drugega razloga. Program je bil dobro izbran, glavno vlogo sta imela gosta Fran Albreht in Oton Župančič. Razlog za odziv, kakršen ni bil v navadi, pa je tičal v obiskovalcih, bolje rečeno v njihovi odsotnosti. Istega dne sta izšli dve kritiki, obe izraz ogorčenja in prizadetosti ob nekulturnosti Celjanov.²⁹ Oba kritika se ujemata v označitvi kulturnega profila celjskega meščana. Prvi je zapisal, da je stopnja izobraženosti »pri večini v Celju živeče inteligence tako nizka, da odsevajo njene potrebe kvečjemu iz litra "novega", za katerega ni draginja nikdar prevelika. Iz teh litrov bi lahko postavili v Celju spomenik, visok ne samo deset, ampak sto metrov.« Drugi je primerjal odnos Celjanov do kulture nekoč in danes: »Sram in strah nas je, če se spomnimo, da so v Celju pred polno hišo že leta 1909 z lastnimi močmi proizvajali domačini Beethovnov simfonijo, danes pa... predava Župančič v napol prazni hiši, tako da strahotno odmeva od sten njegov citat iz dialoga Petra in Jacinte: »Oj domovina, ti si...« (kakor vlačuga – B.O.)

Ko so marca 1929 pripravili člani mariborske dijaške organizacije Napredek v Narodnem domu spet Cankarjevo proslavo, je poročevalec opazal sicer v dvorani vrzeli, z zadoščanjem pa nabito poln balkon in stojišče.³⁰

Toda Župančič, ki je naletel leta 1921 na tako brezbriznost, je bil leta 1925 deležen vse drugačnega sprejema. Celjski igralci so igrali njegovo Veroniko Deseniško. Na predstavo je prišel avtor z ženo pa še Milan Pugelj in Osip Šest. Pesnika so že pri vlaku pričakali člani Dramatičnega društva in mladina. Gledališče je bilo tokrat »polno do zadnjega kotička«. Gledalce je prevzel »vihar navdušenja«. Ko je sredi predstave pesnika pozdravil Ivan Prekoršek, predsednik Dramatičnega društva, sta bila »med dolgotrajnimi ovacijami občinstva našemu velikemu pesniku izročena dva krasna lovorjeva venca«. Po predstavi je sledil banket v Celjskem domu.³¹ Tokrat Župančič nad Celjem ni mogel biti razočaran.

Leta 1922 je o Župančičevi poeziji za otroke predavala Anica Černejeva 140-glavi učiteljski množici.³² Ob pesnikovi petdesetletnici je v Novi dobi izšel članek o njem.³³ Danila Gorinška pa so Celjani pooblastili, da pesniku v Ljubljani osebno čestita.³⁴

Od živečih književnikov je bil velike pozornosti in spoštovanja deležen še Ksaver Meško. Delno je moglo vplivati dejstvo, da je bil nekoč celjski dijak, še bolj pa živ spomin na preganjanje in strahovanje, ki ga je pretrpel na Koroškem. Ob pisateljevi

²⁷ Nova doba, 17. december 1921.

²⁸ Nova doba, 15. december 1921.

²⁹ Cankarjev večer v Celju, Kdor zaničuje se sam, Nova doba, 15. december 1921.

Vlado Novak domneva (Župančičevi stiski s Celjem, Lepo mesto 1978, št. 1), da bi mogel biti pisec prvega članka Fedor Gradišnik, drugega pa Fran Roš.

³⁰ Cankarjeva proslava v Celju, Nova doba, 18. marec 1929.

³¹ Slavnostni večer v celjskem mestnem gledališču, Nova doba, 19. februar 1925.

³² Nova doba, 5. januar 1922.

³³ Petdesetletnica O. Župančiča, Nova doba, 24. januar 1928.

³⁴ Danilo Gorinšek, Moja pisana paleta, Večer, 29. september 1986.

50-letnici je Fedor Gradišnik režiral njegovo dramo Pri Hrastovih, pred tem pa je pisal o njegovem življenju in delu.³⁵ Meško sam je prišel s Sel na predstavo, kjer je vladalo "vzneseno" razpoloženje. Moral je na oder (izrazito skromnemu človeku to najbrž ni bilo posebno pogodu), bil počaščen s pozdravnimi besedami Ivana Prekorška in seveda – po tedanji navadi – obdarjen z lovorovim vencem.³⁶

V bogati beri predavanj so bila literarnozgodovinska bolj redka. Eno med njimi je vsekakor pritegnilo veliko poslušalcev, zlasti žensk "vseh slojev". Minka Govekarjeva iz Ljubljane je govorila o Zofki Kvedrovi, ki je nekaj mesecev prej, novembra 1926, umrla v Zagrebu.³⁷

Med tujimi pisatelji je bil na prvem mestu Lev Tolstoj ob stoletnici rojstva 1928. leta. Ivo Štampihar je napisal o avtorju esejiščno oblikovan spis.³⁸ V okviru delavskega društva Svoboda je o ruskem pisatelju predaval dr. Henrik Tuma.³⁹ Zanimivo je bilo predavanje Ivana Černeja, ravnatelja deške meščanske šole, o Tolstojevem domu in posesti Jasna Poljana, predavatelj je namreč kot ruski ujetnik Jasno Poljano sam obiskal.⁴⁰

Nekateri književniki so bili predstavljeni v Novi dobi z daljšimi spisi. Ciril Špindler je ob 100-letnici F.M. Dostojevskega objavil daljši podlistek.⁴¹ Ferdo Korun pa je obsežno predstavil Josipa Murna Aleksandrova⁴² in Dostojevskega⁴³. Pred uprizoritvijo dramatizacije Dobrega vojaka Švejka se je Fedor Gradišnik spomnil lastnih srečanj z Jaroslavom Haškom v Pragi.⁴⁴

Recitacije pesmi so bile sestavni del že na čitalniških bésedah in tudi zdaj ni bilo drugače. Na višjo raven v načinu podajanja jih je skušal spraviti Milan Skrbinšek v dramatični šoli leta 1920. Samostojni večer umetniške besede pa je bil menda le eden, in sicer nastop igralko Marije Vere, takrat angažirane v Beogradu. V njenem programu je bil tudi Župančič. »Naša publika še ni vajena takih večerov«, je pisalo v poročilu.⁴⁵

Redki so bili literarni večeri, na katerih bi avtorji brali svoja dela, v desetletju komaj trije.

Delavska Svoboda, ki leta 1921 na Cankarjevi proslavi ni mogla slišati Antona Podbevška, je avantgardnega pesnika povabila naslednje leto, in to v družbi z Angelom Cerkvenikom, Tonetom Seliškarjem in Štefanijo Ravninar. Ti so bili povezani kot sodelavci snujoče se revije Rdeči pilot. Celjski večer je bil eden izmed mnogih, ki so jih priredili v delavskih krajih in s svojo namerno izzivalnostjo poslušalce šokirali, to pa je bil tudi Podbevškov namen.⁴⁶ V Celju ni bilo nič

³⁵ Mr. Fedor Gradišnik, Fr. Ks. Meško, Nova doba, 27. november 1924.

³⁶ Meškova proslava v Mestnem gledališču, Nova doba, 4. december 1924.

³⁷ Nova doba, 29. marec 1927.

³⁸ I. Š., 100, Nova doba, 9. februar 1928.

³⁹ 100 letnica rojstva Leva Tolstoja proslavi celjska Svoboda, Nova doba 13. december 1928.

⁴⁰ Nova doba, 13. december 1928.

⁴¹ Nova doba, 29. oktober 1921.

⁴² Nova doba, 12., 15., 22. avgust 1922.

⁴³ Nova doba, 29., 31. avgust, 5., 7. september 1922.

⁴⁴ Mr. Fedor Gradišnik, Spomin na Jaroslava Haška, Nova doba, 23. april 1928.

⁴⁵ Recitacijski večer, Nova doba, 8. november 1923.

⁴⁶ Katarina Šalamun-Biedrzycka, Anton Podbevšek in njegov čas, 1973.

drugače. Časnikar Vinko Gaberc je objavil z ironijo pretkan opis večera. Prvi vtis: »Nekaj je butnilo, nato je grdo zahreščalo, vrata svetovne norišnice so se udala in na oder celjskega teatra je nemila usoda vrgla njih četvero.«⁴⁷ In ko ga je zavrnil socialistični Naprej, je spet ironično odgovoril in se podpisal kot »tip meščanske duševne revščine«.⁴⁸ V isti številki je izšla še ena kritika večera, ki označuje Podbevškove besede: »Bil je to strasten političen govor, govoren z umetniškim ogabnim patosom, ki bi sodil morda v kako beznico...«⁴⁹ Začudilo je nastopanje Toneta Seliškarja v tej skupini, Celjanom je bil namreč znan: ko je kot učiteljski začetnik služboval v celjskem okolju, v Dramljah in Kompolah, leta 1920, je objavljajl svoje prozne zgodbe v Novi dobi.⁵⁰

V začetku septembra 1925 je doživelo Celje prvi domači literarni večer – predstavitev dveh mladih avtorjev Danila Gorinška in Žarka Arnška s pesmimi in odlomki iz dramskih del. Časopisna napoved vsebuje skupno označitev literatov: »Oba se kretata v po vojni nastalem kaosu struj erotike in filozofije.«⁵¹

Kritično poročilo Fedorja Gradišnika Gorišnikov delež popolnoma zavrača (»igračkanje naivnega študenta«), Arnšku pa priznava nekaj vrednega (»Bilo je nekaj, kar je grelo srce, kar je tu in tam zgrabilo.«)⁵²

Žarko Arnšek se je tiste mesece 1925 pojavil na celjskem literarnem obzorju, a mu je bilo usojeno, da bo takoj nato že ugasnil, zakaj že 19. septembra 1925 je izšla osmrtnica, ki jo je dalo Dramatično društvo, istega dne pa tudi nepodpisani nekrolog – dvaindvajsetletni mladenič si je vzel življenje.⁵³ Nekaj let poprej je bil član literarne skupinice, ki se je sestajala v stanovanju Gorinškovih v Kersnikovi ulici in si je nadela ime Narodu luč.⁵⁴ Po Gorinškovih besedah je Arnšek obetal, da se bo razvil v dobrega pesnika, zlasti socialnega. V juniju in juliju leta 1925 je Nova doba objavila nekaj njegovih proznih prispevkov – satirično ali socialno obarvanih, in obsežno pesnitev v prostih verzih Za Vidov dan s pogledom v preteklost domovine in rahlo pesimističnim zaključkom: »Kdaj, o domovina, se vzbudi v nas /duša/, da jo povedemo v tvoj raj, / osvobojena robinja? – O kdaj?«

Bolj in dlje je bil s Celjem povezan v Lipnici rojeni Danilo Gorinšek, ki je v Celju preživel otroštvo, del dijaških let in čas do odhoda v Maribor 1928. leta. V dijaških letih je imel "nadvse pestro življenje". Označil se je kot »literat, igravec, pesnik in glasbenik – a najbližja mu je vedno bila literatura«.⁵⁵ V celjskih letih je pel v pevskih zborih, nastopal na gledaliških deskah, po očetovi smrti improviziral na klavirju med predvajanjem nemih filmov v gaberškem kinu, a tudi pesnikoval, pisal je zlasti za

⁴⁷ Vinko V. Gaberc, O vsake sorte umetnikih, o temnih večerih in raznih ujmah, Nova doba. 28. marec 1922.

⁴⁸ Umetniški večer v Celju dne 25. marca, Nova doba. 1. april 1922.

⁴⁹ Resna beseda o »umetniškem« večeru v celjskem gledališču, Nova doba, 1. april 1922.

⁵⁰ Jože Munda, Bibliografija Toneta Seliškarja, v knjigi Tone Seliškar, Noč in svitanje, 1964.

⁵¹ A.G., Prvi domači recitacijski večer, Nova doba, 29. avgust 1925. (A.G. sta verjetno začetnici obeh literatov - Arenšek, Gorinšek.)

⁵² Mr. G-k Recitacijski večer Arnšek-Gorinšek, Nova doba, 12. september 1925.

⁵³ Žarko Arnšek, Nova doba, 19. september 1925.

⁵⁴ France Filipič, Na rob Gorišnikovih izbranih pesmi za otroke, v knjigi Danilo Gorinšek. Vrtiljak, 1972. Danilo Gorinšek, Moja pisana paleta, Večer, 22. september 1986.

⁵⁵ Priloga k pismu Danila Gorinška Živojinu Kariću, Maribor, 5. VI. 1934. rokopisna zbirka Osrednje knjižnice Celje, Ms 250/3.

otroke. Njegova prva pesniška zbirka *Maj* (Celje, 1927) je naletela na ugoden odziv.⁵⁶ V Celju sta izšli še dve zbirki otroških pesmi: *Pisan svet* (1928) in *Naokrog* (1929), *Žalostna ljubezen pa na Ptuju* (1929). V zadnjem letu desetletja, ko je Gorinšek že živel v Mariboru, je bil v Celju ponovno literarni večer. Gorinšek je nastopal z literatoma, s katerima se je prijateljsko družil v Ljubljani – Cvetkom Golarjem in Radivojem Peterlinom Petruškom, pa še z Radivojem Reharjem, Mirkom Kragljem in Franom Rošem, s katerim se je Gorinšek zblizal po prvem literarnem večeru.⁵⁷

Med reprezentančne književnike v prvem desetletju samostojnosti je sodobni literarni ocenjevalec France Koblar uvrstil le dva "celjska" literata – Antona Novačana in Vladimirja Levstika.⁵⁸

Anton Novačan je bil tudi v Celju močno prisoten: fizično v Zadobrovi, kamor se je zatekel s svojih evropskih bivanj – Trsta, Beograda, Varšave, Prage, Maribora, in v Celju samem, kjer si je ob koncu desetletja omislil odvetniško pisarno, pa tudi duhovno. To so bila leta njegovega ustvarjalnega viška. Tri knjige sodijo v ta čas, proza *Samosvoj*, drami *Veleja* in *Herman Celjski*. *Velejo* so Celjani ob dramatikovi navzočnosti tudi igrali, uprizoritev Hermana Celjskega so tudi imeli v načrtu, a so namero izpolnili šele v 30. letih. Še bolj pa je bil v Celju v ospredju njegov politični avanturizem in preskok v republikanstvo, izzvala sta ga njegova časopisa *Naša vas* in *Republikanec*.⁵⁹ Pisca v Novi dobi sta ga zavrnila ostro, brez dlake na jeziku, v njegovem slogu.⁶⁰

Prevode Dostojevskega in Tolstoja Vladimirja Levstika, ki je takrat živel v Stražišču pri Kranju in nato v Ljubljani v službi pri Jutru, je France Koblar označil za monumentalne, medtem ko je povest *Pravica kladiva* imenoval "nespodobno delo". (Povest je bila namenjena takrat ustanovljeni Vodnikovi družbi in je nekaka liberalna večerniška povest s črno-belo označitvijo oseb). Toda v teh letih je izšel tudi pomemben Levstikov tekst – satirični roman *Višnjeva repatica*. Pokrajino svojega otroštva – okolico Andraža pri Polzeli – je vzel za prizorišče mladinske "indijanerce" *Rdeči volk in Minehaha* (LZ 1924). Leta 1924 je Levstik nastopil v Celju, a ne kot literat, ampak kot govornik na proslavi zedinjenja, a je prav s slogom svojega govora poslušalce zagrabil.⁶¹

Celjski kulturniki

Medtem ko je bil seznam tistih "Celjanov" (stalnih ali začasnih), ki jim je bilo glavno področje ustvarjanja leposlovje v vezani ali nevezani besedi, dokaj pičel, pa je več takih, ki so včasih sicer tudi segali po umetniškem peresu, a so poprijeli tudi na drugih poljih kulture in prosvete po potrebi in svojih nagnjenjih.

⁵⁶ F. R. (= Fran Roš), Danilo Gorinšek. *Maj*, Nova doba, 19. maj 1927. Danilo Gorinšek, *Maj*, Nova doba, 23. junij 1927.

⁵⁷ France Filipič, Na rob Gorinškovih izbranih pesmi za otroke, v knjigi Danilo Gorinšek, Vrtijak, 1972.

⁵⁸ France Koblar, Slovenska književnost v zadnjih desetih letih, v zborniku *Slovenci v desetletju 1918-1928*, 1928.

⁵⁹ Metka Plank, Doktor Anton Novačan in njegova slovenska republikanska stranka. *Celjski zbornik* 1987.

⁶⁰ Dr. Fr. Ilešič, Pismo »borcu za ideale«, g. Ant. Novačanu, Nova doba, 29. april, 30. maj 1922.

⁶¹ Akademija Orjune v Narodnem domu, Nova doba, 4. december 1924.

Najdaljši delovni staž je imel Josip Brinar, ravnatelj meščanske šole, pisec učbenikov, domoznanskih spisov in leposlovec (1923 je izšel drugi natis mladinske povesti *Lisica Zvitorepka*). Na tridesetletnico njegovega delovanja je opozorila *Nova doba*⁶², v knjigarniški izložbi je bila razstavljena njegova dotodanja knjižna bera – 14 knjig. Celjanom je predaval o izvoru in pomenu geografskih imen v celjski okolici, besedilo predavanja je izhajalo v *Novi dobi*, sledila je knjižna izdaja – *Jezikoslovni izprehodi po okolici celjski*.

Fran Roš, ki je potem, ko je odložil vojaško suktno koroškega prostovoljca, najprej učil v Preboldu, je bil leta 1925 prestavljen v Celje.⁶³ Zdaj se je začela pot, ki se bo vila v tridesetih letih in segala v desetletja po drugi svetovni vojni – pot sooblikovalca celjskega kulturnega življenja, kronista polpreteklih dogodkov, mladinskega pesnika in pisatelja. V dvajsetih letih se je njegovim pesmim odprl Ljubljanski zvon in se po letu 1928 zopet zaprl. Leta 1929 je v Celju izšla njegova prva mladinska knjiga *Medved Rjavček*. Že od leta 1919 se je oglašal v *Novi dobi* s prozo, delno spominsko, delno leposlovno.⁶⁴ Aktiven je postajal v učiteljski organizaciji, že je zlagal priložnostne pesmi za razne potrebe.

V tem mu je bila blizu Anica Černejeva. Po končanem učiteljišču leta 1919 je poučevala na celjski dekliški osnovni šoli do leta 1924, ko je odšla študirat v Zagreb. Dvajsetletna učiteljica je sodelovala s pesmimi za otroke v koledarčku Kraljevič Marko in Zvončku, kjer jo je urednik imenoval "naša priljubljena pesnica Anica". Za potrebe celjskega gledališča je prevedla igro Maček v škornjih, za proslave je zlagala priložnostne pesmi, kolegom – učiteljem je predavala o Župančičevi mladinski poeziji in razpravo objavila v *Popotniku* 1922. leta.⁶⁵

Iz Žalca se je v *Novi dobi* že od leta 1920 oglašal Rajko Vrečer, zdaj s polnim imenom, zdaj kot R.V. ali kot Kronist. Morda bi bila njegova bibliografija prispevkov najštevilnejša med sodelavci časopisa. Pisal je o zanimivostih iz kulture, zlasti glasbe, o popotnih doživetjih, predvsem pa o zgodovinski podobi gradov in krajev v Spodnji Savinjski dolini. Poslednje je bilo pač osnova za njegovo knjigo o Savinjski dolini, ki pa je izšla v začetku naslednjega desetletja 1930.

K šolnikom – ti so med celjskimi kulturnimi delavci v večini – spadajo še nekateri gimnazijski profesorji.

Njih nestor Emilijan Lilek, ki so ga leta 1923 upokojili, je predaval na Ljudskem vseučilišču, katerega predsednik je bil, in pisal v teh letih (in še kasneje). Njegova bibliografija v prvem desetletju po vojni šteje 21 enot, od tega sedem knjig, ki so delno izšle v Knjižnici Ljudskega vseučilišča v Celju. Njegovo področje je bila srednjeveška, tudi pravna zgodovina, etnološke razmere v Bosni in Hercegovini (te je poznal, ker je tam dlje časa služboval), sodobne politične razmere.⁶⁶

⁶² Tridesetletnica književnega delovanja ravnatelja Josipa Brinarja, *Nova doba*, 8. marec 1924.

⁶³ Saška Hrušovar, Saška Oprešnik, Lidija Hrnčič, Fran Roš (1898-1976), *Življenje, proza in mladinsko delo, Raziskovalna naloga*, Celje 1987.

⁶⁴ Antonija Fras *Bibliografija Frana Roša*, Celjski zbornik 1985.

⁶⁵ Erna Muserjeva, *Iz življenja in dela Anice Černejeve*, v knjigi *Anica Černejeva, Moje poti*, Ljubljana 1975.

⁶⁶ Janko Orožen, *Življenje in delo vladnega svetnika Emilijana Lileka* (poglavje *Spisi Emilijana Lileka*), Celje 1941.

Mlajši zgodovinar in slavist Janko Orožen, ki je prišel v Celje leta 1924, je svoje izvenšolsko delo uravnaval v celjsko zgodovino, slovanski svet in v pisanje zgodovinskih učbenikov. Osrednji rezultat zgodovinskega proučevanja v teh letih sta dva dela Zgodovine Celja (1927; tretji del je izšel leta 1930). Celje je tako kot prvo mesto na Slovenskem dobilo svojo (slovensko pisano) zgodovinsko monografijo.⁶⁷

Leta 1928 je profesor Srečko Brodar bralcem Nove dobe razodel, kako je bilo skoraj detektivsko njegovo odkritje prazgodovinskih ostankov v Potočki Zijalki, kjer je začel izkopavati to poletje.⁶⁸ O odkritju je v tem času napisal razpravo v gimnazijskih Izvestjih 1928-29 in v Časopisu za zgodovino in narodopisje 1929. Ko je o izkopavanjih predaval na Ljudskem vseučilišču, je pokazal tudi izkopanine.

Slavist in klasični filolog Nikolaj Omersa je poučeval na celjski gimnaziji od 1920 do 1928. Ta čas je bil sodelavec Časopisa za zgodovino in narodopisje in je sestavil priročno učno knjigo za srednje šole – Stihoslovje 1 (Celje 1925).⁶⁹

Pavel Holeček je prišel v Celje s Češkega leta 1919. Njegovo ime je povezano s prevajanjem iz češčine, nemščine in angleščine. V obravnavanem desetletju sta izšla že dva knjižna prevoda Carla Ewalda Mati narava pripoveduje in Tiho jezero in druge povesti.⁷⁰

Prevajalcev Celjanov, ki jim je objavljala prevode Nova doba, niso pa imeli knjižnih izdaj, bi se nabralo še več.

Kulturne delavce dopolnjujejo še uredniki Nove dobe, ki so tudi pisali, tako Vekoslav Špindler, Edvard Šimnic (tudi prevajalec), Vinko Gaberc, Janko Lešničar, Rado Pečnik (objavljal je tudi pesmi), pa še vrsta celjskih razumnikov, katerih prispevki so presegali raven kratkih poročil in so objavljali podlistke leposlovnega, potopisnega, spominskega ali kulturnozgodovinskega značaja.

V znamenju boginje Talijske

Po razpadu stare monarhije so se celjskim Slovencem odprla vrata Mestnega gledališča, ki so bila zanje zaprta že po letu 1866, in Dramatično društvo je dobilo primeren prostor za uprizoritve.⁷¹ Na slavnostni otvoritvi 10. decembra 1918 pa niso nastopili Celjani, ampak zagrebško Narodno gledališče z Nušičevim Knezom od Semberije.⁷² Dramatično društvo se je prvič po vojni predstavilo 1. februarja 1919 z Govekarjevimi Legionarji (režija Rafko Salmič), z isto igro, s katero so pred petimi leti zaključili zadnjo predvojno sezono.

Pod predsedstvom Ivana Prekorška je bilo Dramatično društvo nosilec osrednje gledališke dejavnosti. Igre pa so v Celju prirejali tudi drugi: Katoliško prosvetno društvo, delavsko društvo Svoboda, Sokol, Klub naprednih slovenskih akademikov, Krekova mladina, pa tudi gimnazijci, učenci mestne osnovne šole, osnovne in

⁶⁷ Drago Cvetko, Bibliografija prof. Janka Orožna, Celjski zbornik 1971.

⁶⁸ Srečko Brodar, Velezanimive prazgodovinske najdbe v Solčavi, Nova doba, 17. oktober 1928.

⁶⁹ Slovenski biografski leksikon.

⁷⁰ Janko Moder, Slovenski leksikon novejšega prevajanja, 1982.

⁷¹ O gledališki dejavnosti glej tudi: Fedor Gradišnik, Pregled gledališke tvornosti v Celju od prvih začetkov leta 1848 do osvoboditve. Obrazi XI, 1980, 1-2.

⁷² Fedor Gradišnik, Milan Skrbinšek in celjsko gledališče, Lepo mesto 1964.

meščanske šole šolskih sester so večkrat igrali za javnost. Dramatično društvo je želelo združevati ljubitelje ne glede na njihovo strankarsko pripadnost. Poudarjali so, »da na odru in v gledališču sploh ni mesta za kakosibodi politiko, da je Talijin hram posvečen izključno umetnosti, ki je nadstrankarska in nepolitična«. ⁷³ Igralci so bili zagnani gledališki ljubitelji, ki se jim je kasneje kot gost pridružil kak poklicni igravec. Za vzgojo domačih igralcev so nekajkrat organizirali dramatično šolo oz. gledališki seminar, tako prvič že leta 1920 pod režiserjem Milanom Skrbinškom, nato so seminar vodili še Valo Bratina, Rado Železnik, Fedor Gradišnik. Zanimanja je bilo veliko, poročilo za leto 1921 navaja 42 slušateljev. Že kaj kmalu se je pojavila želja, da bi dobilo Celje poklicno gledališče. Režiserji so bili večkrat poklicni gledališčniki. V letih 1919–1929 srečamo devetnajst režiserjev, med njimi dvanajst takih, ki so režirali več predstav. Po številu režij so na prvem mestu Valo Bratina (19), Saša Pfeifer (17) in Stanko Gradišnik (13). Scenaristi so pri gledaliških uprizoritvah navedeni le redko. Največ pozornosti je sceni posvetil režiser Valo Bratina. Po mnenju sodobnika je z njim »doživel oder precejšnjo revolucijo... z enostavnimi sredstvi, ki dopuščajo gledalcu svobodno apercipijo scene in dejanja«. ⁷⁴

Seznam uprizoritev navaja za čas 1919–1929 106 premier, torej povprečno deset letno, vendar porazdelitev ni bila enakomerna, v prvi polovici obdobja je bilo največ predstav. ⁷⁵ Prav presenetljivo je, da so zmogli amaterski igralci, ki so bili v raznih službah, recimo leta 1920 naštudirati devetnajst različnih iger. Kak polet, kaka ljubezen! Gotovo pa je zaradi naglice bila marsikatera površnost, kar poročila včasih tudi omenjajo.

Repertoar je nihal med tehtnejšimi teksti, dramami in komedijami, in med igrami, ki so ustrezale zgolj prazne zabave željnim gledalcem. Tudi igralci si glede izbora repertoarja niso bili edini. Milan Skrbinšek, ki je bil režiser samo tri mesece 1920, a je v tem času režiral devet dram, je odločno trdil: »Neslanih burk pa celjsko mestno gledališče kot resen kulturen zavod ne bo uprizarjalo pod mojim artističnim vodstvom nikdar, kvečjemu dostojne veseloigre!« ⁷⁶ Tudi režiser Fedor Gradišnik je pozneje zapisal: »Ako hoče gledališče vršiti svojo resnično nalogo, mora imeti jasno začrtan umetniški program, ki ga izvaja brez ozira na zahteve in okus publike. Merodajna mora biti le literarna vrednost dela, ki ga uprizarja, in umetniško podajanje istega.« ⁷⁷

Uprizoritve je napovedala Nova doba in skušala nanje pripraviti gledalce z navajanjem vsebine drame, včasih tudi s predstavitvijo avtorja. Po predstavi je sledilo časopisno poročilo, ki je že prehajalo v oceno uprizoritve, zlasti pri Ivu Štampiharju. ⁷⁸

Med uprizorjenimi slovenskimi dramatikami so: Ogrinec (V Ljubljano je dajmo), Medved (Za pravdo in srce), Finžgar (Divji lovec, Naša kri, Veriga, Razvalina

⁷³ Sestanek igralcev mestnega gledališča, Nova doba, 13. avgust 1925.

⁷⁴ Nova doba, 31. december 1927.

⁷⁵ Repertoar slovenskih gledališč 1867 - 1967, v Ljubljani 1967.

⁷⁶ Milan Skrbinšek, Repertoar našega gledališča, Nova doba, 1. junij 1920.

⁷⁷ Mr. Fedor Gradišnik, Beseda o našem gledališču, Nova doba, 19. november 1925

⁷⁸ Poročevalci oz. kritiki se niso podpisovali s celotnim imenom. -vlj- je najbrž prof. Fran Mravljak; Ivo Štampihar se je podpisoval z začetnicami I. Š.

življenja), Milčinski (Volkašin, Cigani, Mogočni prstan), Kristan (Samosvoj), Govekar (Legionarji, dramtizacija Rokovnjačev in Desetega brata), Kraigher (Školjka), Meško (Pri Hrastovih; dijaki so igrali Mater), Župančič (Veronika Deseniška), Kmetova (Mati), Golia (Petrčkove poslednje sanje), Novačan (Veleja), Cerkenik (Roka pravice), Jalen (Dom), Remic (Magda). Katoliški dijaki so v akademijo leta 1927 vključili Kocbekovo Noč pred svetiščem.⁷⁹ Krekova mladina je uprizorila Sketovo Miklovo Zalo.⁸⁰

Posebno privlačen je bil za gledališnike in gledalce Cankar.⁸¹ Z izjemo Lepe Vide so videli Celjani v tem desetletju vse ostale štiri Cankarjeve drame, največ v izvedbi Dramatičnega društva, nekaj v izvedbi dramske skupine Naprej oz. Svobode in Katoliškega prosvetnega društva, a tudi z gostovanji Ljubljančanov in Mariborčanov. Romantične duše in Za narodov blagor so videli le enkrat, druge večkrat: Jakoba Rudo – trikrat, Hlapce in Kralja na Betajnovi – dvakrat, Pohujšanje v dolini šentflorjanski – štirikrat. Milan Skrbinšek je v treh mesecih režiserskega delovanja v Celju postavil na oder kar tri Cankarje. Posebno razveseljivo je bilo, da so Cankarja radi sprejeli tudi gledalci; dopisniki vselej poročajo o lepem obisku.

Razen že omenjene Novačanove Veleje (1922) so igrali še nekaj del "celjskih" avtorjev.

Nenatisnjena kritična družinska drama Fedorja Gradišnika Norec je privabila leta 1920 v režiji pisateljevega brata Stanka Gradišnika "mnogobrojno občinstvo". Glavno vlogo – navideznega norca – je igral režiser. Avtor pa se je "burno aklamiran" pokazal občinstvu in dobil lovorov venec.⁸² Kasneje, leta 1927, ko je avtor dramo menda nekoliko predelal, jo je kot takratni celjski režiser tudi režiral in sam nastopal v glavni vlogi. Ivo Štampihar je po premieri tehtno razčlenil besedilo o ženski, ki svoje sovraštvo nameni nezakonskemu sinu in ga hoče razglasiti za norca, in zapisal: *»Priznati je treba brez pridržka, da je skrajno močno delo, solidno zamišljeno in mestoma zelo duhovito izpredeno. Kadar odpade balast, ki se je avtorju menda kar med pisanjem vtihotapil iz bojzani, da ne bi bilo resnosti, se Gradišniku radi te drame ne bo treba prav nič skrivati.»*⁸³

Veseloigra s petjem Rodoljub iz Amerike odvetnika Rudolfa Doboviška, Gradišnikovega igralskega tovariša v dijaških letih, je doživela krstno izvedbo 1919/20 v mariborskem gledališču, kjer je bila sicer vseh gledalcem, ne pa kritiki.⁸⁴ V naslednji sezoni, v jeseni 1920, pa so jo igrali v Celju v režiji Stanka Gradišnika. Tukajšnji poročevalec jo je pohvalil⁸⁵, gledalci najbrž tudi, saj je doživela tri predstave, medtem ko so druge igre igrali navadno le po dvakrat.

⁷⁹ Slovenec, 1. december 1927.

⁸⁰ Slovenec, 31. januar 1928.

⁸¹ Fedor Gradišnik, Cankarjeva dela v Celju (Od sezone 1907/08 do 1941), Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja 1968.

⁸² Nova doba, 16. marec 1920.

⁸³ Ivo Štampihar, Norec (ZK premieri dne 13.t.m.), nova doba, 26. maj 1927.

⁸⁴ Bruno Hartman, Slovensko dramsko gledališče v Mariboru do druge svetovne vojne, str. 103-104, Maribor 1996.

⁸⁵ Nova doba, 23. oktober 1920.

Vera Založnikova – "gledališka entuziastka" jo imenuje Danilo Gorinšek – je dramaturgizirala in sama režirala nekaj pravljič: *Pepelko*, *Trnuljčico* (1919) in *Janka in Metko* (1920).

Učenci mestne osnovne šole so ob koncu šolskega leta 1921 zaigrali štiridejansko s petjem *Kralj Matjaževa vojska* v režiji učitelja Stanka Gradišnika. Avtorica je bila Marica Sernec, žena celjskega odvetnika Gvida Serneca. Že poprej se je nekajkrat pojavila v Novi dobi pod imenom Marica, napoved igre pa je razkrila njen priimek. Igra izhaja iz ljudskega izročila, zaključuje pa se simbolično tudi z mislijo na nesvobodne koroške in primorske Slovence in jugoslovanstvo. Pisateljica je pojasnila, da je hotela poudariti misel, češ da je slovenski narod preslab, da bi se sam rešil suženjstva, zato mu je pomagala vojska kralja Matjaža – Srbi.⁸⁶ Igra je izšla tudi v tisku v samozaložbi.⁸⁷

Učenci so že pripravljali igro *Čudežne gosli*, ki jo je spisal Ernest Tiran, učitelj na Ljubčeni, mladinski pisatelj in dramatik, a do uprizoritve ni prišlo. Tekst pa je izšel v knjižni izdaji.⁸⁸

Med uprizorjenimi neslovenskimi dramatikami so tudi ugledna dramska imena: Nušič, Molière, Schiller, Čehov, Ibsen, Strindberg.

Posebnost v delovanju Dramatičnega društva pa je uprizoritev dveh operet leta 1924: *Hervejeve Mamzelle Nitouche* in *Schubertove Pri treh mladenkah*. Obe je režiral Vekoslav Janko. Zlasti prva je imela za Celje nesluten uspeh – izvajali so jo devetkrat (drugo štirikrat) in z njo gostovali v ljubljanski operi.

Celjsko občinstvo si je lahko ogledalo še celo vrsto dramskih predstav ljubljanskega in mariborskega gledališča. Število gostovanj je nihalo (leta 1927/28 so bile izključno domače predstave), v koledarskem letu 1924 je bilo (sodeč po časopisnih poročilih) enajst ljubljanskih in mariborskih predstav in še beograjska, leta 1929 je bilo gostovanj deset.

Največkrat so gostovali z Nušičem, med drugimi avtorji so Celjani videli dva Shakespeara, ki se ga Dramatično društvo ni lotilo: *Kar hočete* (Ljubljana) in *Romeo in Julija* (Maribor).

Pogosta gostovanja poklicnih gledališč so nedvomno stopnjevala zahtevnost gledalcev, zgodilo pa se je celo, da so nekateri že vnaprej zavračali nastope domačih ljubiteljev. Tako si je mogoče razlagati besede Fedorja Gradišnika: »*Ker so razmere takšne, da plačanih igralcev ne moremo držati, igrajo v našem gledališču neplačani igralci; vsled tega se nekateri visokoliterarno naizobraženi nargači postavljajo na stališče, da gredo samo takrat v gledališče, kadar igrajo poklicni igralci...*«.⁸⁹

⁸⁶ -ar, *Kralj Matjaževa vojska*, Nova doba, 2. julij 1921. Marica, *Gospodu kritiku igrokaza »kralj Matjaževa vojska«* v pojasnilo, Nova doba, 5. julij 1921.

⁸⁷ *Kralj Matjaž*. Mladinski narodni igrokaz s petjem in plesom v petih slikah. Spisala Marica. Godbene točke priredil Ciril Pregelj. Založila Marica Sernčeva v Celju 1921.

⁸⁸ Ernest Tiran, *Čudežne gosli*. Pripovedka s plesom in petjem v 3 dejanjih. Uglasbil Ciril Pregelj. Ljubljana 1924. Šolski oder 2.

⁸⁹ Mr. Fedor Gradišnik, *Beseda o našem gledališču*, Nova doba, 19. november 1925.

Če upoštevamo, da so gostje v desetih letih igrali več kot petdeset dramskih tekstov, Celjani pa dvakrat toliko, potem vidimo, da so dobili Celjani dovolj gledališke dušne hrane, če so jo hoteli uživati. In ravno za to gre – za obisk. Ta je – po poročilih sodeč – močno nihal, dvorana je bila zdaj nabito polna, zdaj zevajoče prazna. Pogrešali so trgovski in obrtniški sloj in častnike (v Celju je bilo takrat 800 vojaških oseb, torej 1/10 prebivalcev). Ne enkrat se je pojavila primerjava z obiskom veselic: »Žalostno je dejstvo, da so vse prireditve veseličnega značaja v našem mestu – in teh je v izobilju – finančno sijajno uspele, le gledališče je vsakokrat pasivno, kakor da mu je celjsko občinstvo mačeha...»⁹⁰

To in ono o glasbenem dogajanju

Kot pri Slovencih sploh je imela tudi v Celju glasba, zlasti petje, že dolgo tradicijo, ki jo je bilo mogoče v povojnih letih še razširiti in poglobiti.

Na podobo celjskega glasbenega življenja je ugodno vplival slučaj, da je bilo v mestu in bližnji okolici razen izvajalcev – pevcev tudi več skladateljev in glasbenih pedagogov, ki so znali privajati mlade in starejše na poslušanje glasbe. V 20. letih so bili to zlasti dr. Anton Schwab, Risto Savin, Karlo Sancin, Slavko Osterc, Ciril Pregelj, Karel Brvar, Alojzij Mihelčič.

Dr. Anton Schwab, nekdanji "jelen", kakor ga je pred časom v pismih šaljivo nagovarjal deset let mlajši Župančič, je bil v Celju takrat že dolgo znana in spoštovana osebnost – kot zdravnik, predavatelj, šahist in seveda glasbenik.⁹¹ Člani Ljudskega vseučilišča so ga večkrat slišali predavati na način, ki ga je časopisni poročevalec označil »z naravnim humorjem prepletena izvajanja«.⁹² Nekatere zdravstvene tem je obdelal tudi v Novi dobi. Vanjo je pisal tudi o glasbenih zadevah⁹³, tako o nastopajočih zborih kot o skladateljih Ipavcih.⁹⁴ (O njih je tudi predaval). Še vedno je komponiral: Danilo Gorinšek se spominja, da je takoj ob izidu uglasbil nekatere njegove pesmi.⁹⁵ Njegove skladbe so izvajali na koncertih, npr. Zdravo Marijo, Zvonove, Ljubici pod oknom, Vasovalca, Serenadico, Dekletce, podaj mi roko, Kukavico..., nekatere večkrat. Največ so jih zapeli na dveh slavnostnih koncertih ob skladateljevi šestdesetletnici. Vsak zase sta koncert pripravili Celjsko pevsko društvo pod vodstvom Peca Šegule in Katoliško prosvetno društvo pod vodstvom Alojzija Mihelčiča.⁹⁶ Prav na koncu prvega povojnega desetletja – decembra 1929 – je skladatelj doživel v Parizu mednarodno priznanje za skladbo Zdrava Marija, ki jo je na turneji pel zbor ljubljanske Glasbene matice.⁹⁷

Risto Savin (Friderik Širca), nekdanji častnik, je prvo desetletje po vojni živel v domačem Žalcu, po pozni poroki 1929 pa več na ženinem posestvu v ptujski okolici.⁹⁸ Ta leta se je intenzivno posvečal skladateljskemu delu, Nova doba pa je

⁹⁰ Pfeifer, Mestno gledališče v Celju, Nova doba, 15. marec 1927.

⁹¹ Edvard Goršič, Dr. Anton Schwab 1868 - 1938, slovenski skladatelj, Celje, 1998.

⁹² Nova doba, 20. maj 1922.

⁹³ Dr. Anton Schwab, Hrvatsko radničko pjevačko društvo »Sloboda«.

⁹⁴ Dr. Anton Schwab, Ipavci in njih pesmi, Nova doba, 6. december 1927. Nova doba, 18. september 1920. Dr. Anton Schwab, Lep večer je nama bil ... Nova doba, 4. november 1920.

⁹⁵ Danilo Gorinšek, Moja pisana paleta, Večer, 27. september 1986.

⁹⁶ Program koncerta Katoliškega prosvetnega društva je objavil E. Goršič v c. d. str. 14.

⁹⁷ Edvard Goršič, c. d. str. 24 - 25.

⁹⁸ Dragotin Cvetko, Risto Savin, 1949.

poskrbela, da so bili o tem kar dobro obveščeni tudi Celjani. Poleti 1921 so zvedeli, da komponira opero Gosposvetski sen, pri kateri kot libretist sodeluje Fran Roš.⁹⁹ Že ob koncu leta pa so lahko prebrali njeno vsebino in odlomek iz libreta.¹⁰⁰ Naslednje leto so spoznali vsebino baleta Čajna punčka.¹⁰¹ Malo poprej je bil skladatelj odlikovan z državnim odlikovanjem – redom sv. Save. Ob tej priložnosti je bil v Žalcu koncert, slavnostni govornik pa Rajko Vrečer.¹⁰² Ko je dokončal opero Matija Gubca, so bili obveščeni tudi Celjani.¹⁰³ Nekatero Savinovo samospeve so v Celju takrat tudi izvajali. Leta 1929 pa so v razprodanem gledališču gostovali Ljubljčanji z njegovo opero Lepa Vida, ki ji je prisostvoval tudi skladatelj. »Po daljšem presledku je doživelo Celje zopet pravi glasbeni dogodek.«¹⁰⁴

Pridobitev za celjsko glasbeno življenje je pomenil prihod mladega Slavka Osterca. 1. januarja 1922. leta je prišel iz Maribora (Studenci) na meščansko šolo za strokovnega učitelja petja, violine in klavirja, in ker glasbenih ur ni bilo dovolj, tudi matematike in telovadbe. Po ohranjenem izročilu je včasih komponiral kar med telovadbo na polički ob lestvi ali pa za kavarniško mizico kljub hrupu.¹⁰⁵ Njegove skladbe so bile tudi na programu celjskih koncertov. Po koncertu kvarteta Zika je poročevalec (podpisan - K) posebej omenil izvedbo Ostrčevega Menueta in zapisal: »Naj nam cenjeni zikovci oprostijo naš lokalni patriotizem, če na tem mestu g. Ostercu iskreno čestitamo.«¹⁰⁶ Celjski komorni kvartet je decembra 1922 igral Osterčev Nokturno iz 1. kvarteta, mariborska vojaška godba pa njegovega Ubežnega kralja, ob katerem je poročevalec (F- k) skladatelja imenoval "polnokrvnega muzika" in "mojstra v instrumentaciji".¹⁰⁷ Zikov kvartet (takrat imenovan že Češkoslovaški kvartet) je prvič izvajal Lirični kvartet.¹⁰⁸ Poleti 1924 je na poslovilnem koncertu Vekoslava Janka s sodelovanjem celjske rojakinje pevke Kocuvanove, ki jo je na klavirju spremljal Ciril Pregelj, bil tudi samospev na Župančičevo besedilo Ni te na vrtu več, skladba »h kateri moramo Ostercu naravnost čestitati«.¹⁰⁹ Osterc je nekajkrat nastopil kot predavatelj na mladinskih koncertih, v Novi dobi pa je ocenjeval glasbene prireditve. Osrednja Osterčeva glasbena prireditev v Celju pa je bil "kompozicijski koncert" marca 1925. Pripravljen je bil s predhodno razlago instrumentalnih skladb in samospevov, ki bodo na sporedu.¹¹⁰ Po koncertu je sledila strokovna ocena.¹¹¹ Za ta koncert sta prišla iz Maribora pianistka Apihova in tenorist Milan Ašič. Uspeli koncert so ponovili v Mariboru.¹¹² Nekak epilog k celjskemu koncertu je bil daljši članek Karla Sancina

⁹⁹ Nova doba, 28. julij 1921.

¹⁰⁰ Rista Savina »Gosposvetski sen«, Nova doba, 24. december 1921.

¹⁰¹ Rajko Vrečer, Risto Savin, Nova doba, 16. maj 1922.

¹⁰² Risto - Savinovo slavje v Žalcu, Nova doba, 7. marec 1922. Rajko Vrečer, Skladatelju Ristu Savinu o priliki odlikovanja v Žalcu na dan 5. marca 1922., Nova doba, 9. marec 1922.

¹⁰³ Nova doba, 18. september 1924.

¹⁰⁴ Nova doba, 8. april 1929.

¹⁰⁵ Fran Roš, Slavko Osterc - nekoč Celjan, Celjski tednik, 7. junij 1963.

¹⁰⁶ Nova doba, 11. april 1922.

¹⁰⁷ Nova doba, 5. december 1922.

¹⁰⁸ Nova doba, 19. december 1922.

¹⁰⁹ Nova doba, 31. julij . 5. avgust 1924.

¹¹⁰ Spored koncerta Glasbene Matice v Celju, Nova doba, 26. februar 1925. Komorni kompozicijski koncert Slavka Osterca, Nova doba, 28. februar 1925.

¹¹¹ Sancin, Kompozicijski koncert Slavka Osterca, Nova doba, 5. marec 192?

¹¹² Dragotin Cvetko, Osebnost skladatelja Slavka Osterca, 1993, str. 31-33. Anica Ašič, Šel je študirat v Prago, v knjigi Slavko Osterc, Spominski zbornik, Murska Sobota 1963.

Pomenki o sodobni glasbi in Osterc.¹¹³ Zaključek kaže, kak je bil glavni namen spisa – omogočiti Ostercu študij v tujini: »Osterc še ni moderen, postane pa gotovo, če se mu bo kmalu naklonila potrebna podpora, da se omogoči študij v inozemstvu.« Osterc je uspel – mogel je oditi na študij v Prago.

V celjskem glasbenem življenju so imeli pomembno vlogo Sancini iz vrste tistih primorskih Slovencev, ki so se zatekli v Jugoslavijo in so tu - tudi v Celju – opazno sooblikovali društveno in kulturno dogajanje. V obravnavanem času je bil najbolj ploden Karlo Sancin, violinist, glasbeni pedagog, skladatelj, izdelovalec gosli.¹¹⁴ Bil je soustanovitelj in član kvarteta Zika in se je leta 1923 ustalil v Celju kot ravnatelj Glasbene matice, v zvezi s katero je sodobni glasbeni strokovnjak zapisal, da je od glasbenih matic »posebno ambiciozna mariborska in celjska pod vodstvom g. Sancina«.¹¹⁵ Delo šole je razmahnil, ga približal javnosti z uvedbo javnih produkcij učencev. Da bi vzgojil smisel za poslušanje glasbe, je uvedel mladinske koncerte, prvi je bil februarja 1924. Na teh koncertih so izvajali razne oblike glasbe, instrumentalne in vokalne, in jih pospremili z razlago oz. predavanjem. Tudi pobuda za ustanovitev koncertne poslovalnice in organiziranje koncertov je bila njegova.¹¹⁶ Leta 1927 je skupaj s pianistko Elviro Maršičevo in čelistom Rudolfom Matzem iz Zagreba osnoval komorni trio, o katerem je Stanko Vurnik dejal, da je »edini naš komorni činitelj, ki se je v zadnjih letih osnoval«.¹¹⁷ Že dober mesec po ustanovitvi je priredil celjski koncert.¹¹⁸ Še istega leta koncertiral v Ljubljani in Zagrebu. Kadar se je pridružil še Karlov brat Dušan Sancin, je deloval kot kvartet. Pisal je tudi sestavke o glasbi in koncertih za Novo dobo, skladal pa je bolj v 30. letih.¹¹⁹

Ciril Pregelj je povezan predvsem z zborovskim petjem. V obravnavanih letih je vodil Celjsko pevsko društvo, nato pa zbor delavske Svobode. Zložil je glasbo za nekatere igre celjskih avtorjev (Marica Sernec, Kralj Matjaž; Ernest Tiran, Čudežne gosli; Rudolf Dobovišek, Rodoljub iz Amerike). Razen tega je komponiral pesmi za mladino in izdal lastne skladbe in skladbe drugih skladateljev v zbirkah Nageljčki in 30 troglasnih mladinskih zborov (oz. Troglasni mladinski zbori).¹²⁰ Njegovo ime se redno pojavlja v Novi dobi, kjer je poročal o celjskih glasbenih prireditvah.

Karol Brvar in Alojzij Mihelčič sta delovala predvsem na področju cerkvene glasbe. Brvar je bil organist in vodja orglarske šole in je leta 1925 obhajal 40-letnico svojega orglarskega delovanja, od tega trideset let v Celju.¹²¹ Tudi on je skladal – leta 1927 je izšla njegova zbirka Nove nagrobne skladbe. Mihelčič je skladal večinoma nabožne pesmi, a nekaj tudi posvetnih skladb. Bil je zborovodja Katoliškega prosvetnega društva. To je pelo tudi njegove skladbe.¹²²

¹¹³ Nova doba, 21., 24. marec 1925.

¹¹⁴ V Primorskem slovenskem biografskem leksikonu obravnavan kot Ivan Karlo Sancin.

¹¹⁵ Stanko Vurnik. Slovensko glasbeno življenje izza prevrata, v zborniku Slovenci v desetletju 1918 - 1928.

¹¹⁶ Glasbena Matica v Celju, Nova doba, 24. junij 1924.

¹¹⁷ Stano Vurnik, c.d.

¹¹⁸ Koncertna matineja v Celju, Nova doba, 20. oktober 1927.

¹¹⁹ Edvard Goršič, Celjsko glasbeno življenje. v knjigi Trideseta leta na Celjskem, Celje 1997.

¹²⁰ Slovenski biografski leksikon.

¹²¹ Karol Brvar kot jubilar, Nova doba, 10. oktober 1925.

¹²² Slovenski biografski leksikon.

Petje, predvsem zborovsko, je predstavljalo v Celju glavno glasbeno dejavnost že od predvojnih let. Razen Celjskega pevskega društva z mešanim, moškim in ženskim zborom in z glavnima zborovodjema Cirilom Pregljem in Pecem Šegulo (po 1928) so bili še trije odrasli zbori, zbor Katoliškega prosvetnega društva, delavsko pevsko društvo Naprej (pozneje Svoboda) in pevski zbor Oljka, ki so ga ustanovili primorski Slovenci (nekaj časa ga je vodil dr. Anton Schwab, nato zlasti Bogomil Gerlanc). Zbori so sodelovali na raznih proslavah ob drugem programu, navadno vsak zase glede na značaj prireditve, le redko ob praznovanju državnih praznikov tudi združeno.¹²³ Celjsko pevsko društvo, ki je imelo povprečno po dva koncerta letno (z lepim koncertom je leta 1929 proslavilo 35-letnico in takrat izvajalo tudi Schwabove harmonizacije narodnih pesmi¹²⁴), je gostovalo tudi v drugih krajih, po spominih Cirila Preglja z velikim uspehom leta 1919 in 1924 v Rogaški Slatini.¹²⁵ Posebnost takratnega časa je bilo prepevanje podoknic uglednim Celjanom – npr. ob 80-letnici dr. Josipa Serneca. Iz pevcev tega zbora se je oblikoval oktet Komšija, ki ga je vodil Stanko Perc. Zbor pa je doživljal tudi krizna obdobja. Med vzroki je bilo neredno obiskovanje vaj in zapuščanje zbora. Dr. Ervin Mejak je ugotavljal, da so odšli najprej izobraženci, za njimi obrtniki in trgovci in so ostali »z nekaj častnimi izjemami še samo mladi idealni ljudje iz vrst trgovskega in obrtniškega naraščaja«. ¹²⁶ Pevcev za štiri zборе Celje skorajda ni zmoglo. Že leta 1926 je predsednik zbora predlagal »zdužitev vseh pevcev, ki pojejo iz ljubezni do petja in ne iz kakega drugega prepričanja«.

Tudi Celjsko godbeno društvo je imelo korenine že v koncu 19. stoletja, v letu 1898.¹²⁷ Po vojni ga je ponovno obudil Ciril Pregelj in pridobil dirigenta Adolfa B. Hubo. Prvi koncert leta 1922 je bil po besedah poročevalca »na visoki višini, a slabo obiskan.«¹²⁸ Število godbenikov je nihalo (poročila navajajo za 1. 1922 – 25, 1926 – 18, 1929 – 41 članov). Leta 1926 so se Celjskemu godbenemu društvu pridružili člani leta 1921 ustanovljenega godbenega društva Ilirija.¹²⁹ Godbeniki so nastopili tudi skupaj s pevci, ko so na slavnostnem koncertu ob prazniku zedinjenja 1928 izvajali kantato V pepelnični noči.¹³⁰

Iz godbenega društva se je oblikoval salonski orkester, ki je bil – kaže – glasbeno-družabnega značaja (tako je leta 1927 igral v mali unionski dvorani gostom pri mizah).

Svoje godbeno društvo so imeli železničarji pod vodstvom kapelnika A. Petermana.

Za glasbeno razvedrilo je skušalo poskrbeti še Olepševalno in turistično društvo, ki je leta 1926 napovedalo koncerte v parku, in sicer ob nedeljah in četrtek.¹³¹

¹²³ Rapalski večer v Celju. Nova doba, 12. november 1928. Slavnostni koncert v proslavo desetletnice ujedinjenja v Celjskem domu, Nova doba, 3. december 1929.

¹²⁴ Nova doba, 7. junij 1929.

¹²⁵ Gustav Grobelnik, Pripis h kroniki Celjskega pevskega društva, Celjski zbornik 1986.

¹²⁶ Dr. Mejak, Nekaj iz našega društvenega življenja v Celju. Nova doba, 6. december 1929.

¹²⁷ Nekaj iz zgodovine Celjskega godbenega društva, nova doba, 1. april 1922.

¹²⁸ Nova doba, 4. april 1922.

¹²⁹ -r, Celjsko godbeno društvo, Nova doba, 9. oktober 1926.

¹³⁰ Nova doba, 3. december 1928.

¹³¹ Nova doba, 20. maj 1926

Večjo pestrost so v celjsko glasbeno dogajanje vnesli glasbeniki od drugod. Pogosta so bila namreč gostovanja glasbenikov iz Maribora, Ljubljane, Zagreba, Beograda in iz tujine. Nekaterim je bilo Celje postaja na turneji. Največkrat je koncertiral kvartet Zika. Ob tem se je časopisnemu poročevalcu porodilo spoznanje, »da so si zikovci privzgojili širše občinstvo za komorno glasbo«. ¹³² Med solisti srečamo npr. violinista Zlatka Balokovića iz Zagreba (1920), violinista Sašo Popova iz Sofije (1927), pianista Clair in Antona Trosta (1922, 1923).

Ne kaže prezreti nekaterih velikih koncertnih prireditev. Leta 1920 so peli Čehi – zbor Smetana iz Plzna. Ruski pevci – emigranti so bili v Celju v jeseni 1921 v treh sestavah. Pred gostovanjem mešanega ruskega pevskega zbora iz Strnišča je izšel v Novi dobi članek Nekaj besed o ruski glasbi. ¹³³ Na koncertu kubanskih kozakov se je klic "Živela Rusija" od kozakov prenesel na poslušalce – poroča dopisnik. ¹³⁴ Čez kratek čas so peli še donski kozaki. V farni cerkvi je prepeval cerkveni zbor patra H. Sattnerja (1921).

Ko se je leta 1923 pripeljalo iz Beograda pevsko društvo Stanković, so ga sprejeli na Krekovem trgu pred železniško postajo pevci Celjskega pevskega društva s pesmijo Jaz sem Slovan. Gledališče pa je bilo nabito polno. – Mariborska vojaška godba je na simfoničnem koncertu igrala tudi Osterčevega Ubežnega kralja (1922). – Velik dogodek je pomenilo gostovanje Glasbene matice iz Maribora leta 1925. Nastopalo je sto pevcev pa orkester vojaške godbe s pevci solisti – izvajalci so Dvorakovega Mrtvaškega ženina. Gledališče je bilo razprodano, v Novi dobi pa je izšla priložnostna pesem V pozdrav (morda jo je zložil Fran Roš). ¹³⁵ – Ob 100-letnici Beethovnovne smrti 1927 so mariborski godbeniki s solisti mariborske in zagrebške opere izvedli Deveto simfonijo. – Naslednje leto, 1928; so mariborski pevski zbor, orkester mariborske vojaške godbe, mariborski in ljubljanski solisti izvajali Haydnov oratorij – Stvarjenje. – Ob 175-letnici J. S. Bacha leta 1928 je bil v evangeličanski cerkvi koncert organista Edvarda Interbergerja z operno pevko iz Budimpešte in pihalci, ki so v cerkvenem zvoniku igrali korale. – V Marijini cerkvi so Mariborčani izvedli Mozartov Requiem (1928) – Tudi Dunajski dečki pevci – Wienersängerknaben so nastopali v Celju, in to dvakrat, v Marijini cerkvi in v dvorani Mestnega kina (1928).

Leta 1925 so Celjani poslušali opero, spomladi so prišli Mariborčani s Traviato, v jeseni pa Ljubljančani z opero Manon, kasneje (1926) pa še s Prodano nevesto in Tosco. Ob operi Manon je K. Sancin vesel zapisal: »Za Celje je bil praznik in ideja gostovanja opere v Celju se mi zdi naravnost genialna.« ¹³⁶

Mariborčani so nekaj let gostovali z operetami. Te so bile občinstvu všeč, čeprav je Fedor Gradišnik videl prav v njih vzrok za upadanje števila gledalcev dramskih predstav. ¹³⁷

¹³² K., Koncert Zika, Nova doba, 11. april 1922.

¹³³ Nova doba, 6. oktober 1921.

¹³⁴ Koncert kubanskih kozakov, Nova doba, 13. september 1921.

¹³⁵ Nova doba, 13. januar 1925.

¹³⁶ Sancin, Opera v Celju, Nova doba, 24. november 1925.

¹³⁷ Mr. Fedor Gradišnik, Beseda o našem gledališču, Nova doba, 19. november 1925.

Prvi koraki plesne umetnosti

Z omahujočim korakom je stopila na celjski oder Terpsihora, muza plesne umetnosti. Negotovost, ali je ogled plesne prireditve mladini primeren, je prišla do izraza, ko je Jakob Pečnik iz Maribora leta 1922 pripravil nastop »plesne oziroma boljše šole za estetsko kretanje«¹³⁸, pa učitelji učencem niso dovolili udeležbe, ravnali so se namreč po črki ukazov šolskih oblasti, ki so »šolski mladini prepovedale udeležbo pri kakršnihkoli plesnih prireditvah«.¹³⁹ Nesporazum je bil hitro odpravljen, saj je bil še istega leta v mladinsko igro Krojaček junaček vključen tudi balet, ki ga je pripravila Erna Kovač.¹⁴⁰ Pogosto pa to vseeno ni bilo, poročevalcu se je zdel še nekaj let kasneje balet v Mogočnem prstanu »nova reč za Celje«.¹⁴¹ Leta 1924 so gostovali ljubljanski baletniki s plesno pantomimo Možiček Josipa Ipavca.¹⁴² Nekajkrat so gostovale posamezne plesalke: Cara Negri (1920), Lidija Wisiak (1923), Rut Vavpotičeva (1924). Že omenjeni Jakob Pečnik je s sestro izvedel plesni večer »najnovejših modernih plesov« in imel »izvanredno dober obisk«.¹⁴³

Z domačimi, celjskimi plesalkami je bilo mogoče računati, ko se je Erna Kovač po študiju v tujini leta 1927 vrnila v Celje in tu priredila tečaj za umetno gimnastiko.¹⁴⁴ Že čez nekaj mesecev, februarja 1928, je mogla pokazati prve sadove svojega dela: na plesnem večeru v mestnem gledališču je bil njen nastop povezan s plesom dveh njenih učenek. Večer je bil deležen pozornosti kar dveh ocenjevalcev. Oba, Ivo Štampihar in Mirko Hočevar, sta kritično pretresla njen nastop, pohvalila pa sta jo kot odlično plesno pedagoginjo. Posebno pohvalo si je prislužila osemletna Tatjana Mravljakova. Drugi kritik je označil še odziv Celjanov na to njim bolj novo umetnost: »Publika radovedna, nezaupna, naposled od plesa premagana in v živem kontaktu s plesalko.«¹⁴⁵

Drobci likovne umetnosti

Likovno življenje v Celju ni imelo tradicije. A medtem ko so se v povojnih letih v Ljubljani in Mariboru »razstave vrstile z mrzlično naglico druga za drugo«¹⁴⁶, je bilo v Celju v celotnem desetletju komaj nekaj omembe vrednih akcij. Celjani – tako se zdi – niso čutili ne potrebe ne radovednosti po ogledu likovnih stvaritev. Kako bi si bilo sicer mogoče razlagati dejstvo, da si je izdelke Miloša Hohnjeca, zadnjega slovenskega podobarja, nekje na meji med obrtnikom in umetnikom,¹⁴⁷ v njegovi

¹³⁸ Nova doba, 30. maj 1922.

¹³⁹ Nova doba, 3. junij 1922.

¹⁴⁰ Nova doba, 12. december 1922.

¹⁴¹ Nova doba, 22. oktober 1927.

¹⁴² Nova doba, 7. junij 1924.

¹⁴³ Nova doba, 23., 25. oktober 1924.

¹⁴⁴ Nova doba, 20. avgust 1927.

¹⁴⁵ I. Š., Plesni večer Erne Kovačeve, Nova doba, 18. februar 1928. Mirko Hočevar, impresija s plesnega večera, Nova doba 21. februar 1928.

¹⁴⁶ Marijan Marolt, Likovna umetnost pri Slovencih od 1. 1918 do 1928, v knjigi Slovenci v desetletju 1918-1928. Ljubljana 1928.

¹⁴⁷ Jože Curk, Umetnost v Celju in okolici v zadnjih 150 letih, Celjski zbornik 1959.

delavnici v Razlagovi ulici ogledalo sicer 46 tujcev in 5 (menda domačih) Nemcev, pa noben celjski Slovenec.¹⁴⁸

Rahlo likovno manifestacijo je pomenila leta 1921 odločitev šahovskega kluba, da obesi v klubsko sobo v hotelu Evropa portrete članov, ki jih je v obliki silhuet (senčnih risb) napravil profesor Rudolf Jakhel.¹⁴⁹ Nekaj Jakhlovih slik je bilo razstavljenih v jeseni istega leta pred slikarjevim odhodom na Ptuj v izložbi knjigarne Goričar in Leskovšek. Ivan Dornik, ki je o tem poročal, je predlagal, naj bi Ljudsko vseučilišče uvrstilo v svoj program predavanje o modernem slikarstvu, a je nasvet ostal brez odmeva.¹⁵⁰

Proti koncu počitnic 1921 je bila v telovadnici meščanske šole razstava slovenske ljudske umetnosti (ornamentika, stavbe, vezenine, keramika). Organizator razstave je bilo "ljubljsko društvo jugoslovanskih umetnikov, industrijcev in trgovcev" – Probuda. V razstavo umetno-obrtnega značaja sta bili vključeni predavanji prof. Volavška o razvoju slovenske ljudske umetnosti in slikarja Franja Sterleta, vodja umetnostne šole Probuda, o narodnogospodarskem pomenu tega društva.¹⁵¹

Vseh likovnih razstav(ic) ni bilo toliko, da bi na vsako leto prišla po ena. Dvakrat sta razstavljal ruska slikarja: Baljmon s pokrajinskimi motivi iz Ukrajine in Dalmacije¹⁵² in Šeleumov, upodabljaelec vojnih motivov. Njegove slike so bile vključene med srbske in hrvaške vezenine in narodne noše.¹⁵³

Razstavljal sta tudi domača slikarja, oba nemške narodnosti, Dora Hauser in Avgust Seebacher. Vojničanka Dora Hauser je razstavljal v Gradtovi hiši v Strossmayerjevi ulici proti koncu leta 1923,¹⁵⁴ Avgust Seebacher pa v domačih Gaberjeh dvakrat, 1923 in 1925.¹⁵⁵ Slikar se je predstavil tudi v tisku s prvo mapo radirank in litografij *Celeja antiqua et nova*. Izdal jo je Martin Perc, amaterski proučevalec celjske zgodovine in zbiratelj. Po njegovih predstavah je slikar narisal dvanajst radirank z motivi iz antičnega mesta.¹⁵⁶ Ob tej priložnosti je Otmar Michálek pojasnil tehniko radiranke, in to je edini likovno-teoretični članek v Novi dobi v tem desetletju.¹⁵⁷

Na prelomu leta 1923–24 so v sejni sobi Mestne hranilnice razstavljali člani umetniškega kluba Vesna: Avgust Bucik, Franc Podrekar, Gašper Porenta, Anica

¹⁴⁸ Nova doba, 15. februar 1921.

¹⁴⁹ Nova doba, 14. junij 1921.

¹⁵⁰ Dr. Ivan Dornik, Razstava slik akademskega slikarja Rudolfa Jakhla v Celju, Nova doba, 3. november 1921.

¹⁵¹ Nova doba, 27. avgust 1921.

¹⁵² Nova doba, 27. januar 1923. F. Brezovar, Moji vtisi iz slikarske razstave v Narodnem domu, Nova doba, 6. februar 1923.

¹⁵³ Velika razstava narodnih vezenin in slik v Celju, Nova doba, 21. oktober 1929.

¹⁵⁴ Nova doba, 1. december 1923.

¹⁵⁵ Razstava domačega slikarja, Nova doba, 28. november 1925.

¹⁵⁶ -n. Novo delo o celjski zgodovini, Nova doba, 3. avgust 1926. (Domnevam, da je pisec poročila Janko Orožen.)

¹⁵⁷ Otmar Michálek, Iz umetnikove delavnice, Nova doba, 17. avgust 1926.

Sodnik – Zupanc in Saša Šantel. Razstava je bila brez slovesne otvoritve, pa tudi Celjani niso pokazali večjega zanimanja.¹⁵⁸

Za 4. december 1927 je bila v istem prostoru napovedana razstava grafik in kipov Nikolaja Pirnata in Janeza Mežana. Časopisna napoved je bila povezana s kratko predstavitvijo umetnikov.¹⁵⁹ Po razstavi ni bilo ne poročila ne kritičnega odziva. Prav tako je brez poročila ostala razstava "znanega zagrebškega slikarja" Slavka Tormelina, prenesena iz Ljubljane in postavljena v Celjskem domu.¹⁶⁰

Nova doba je le redko objavila kak spis o likovni umetnosti. Izstopa pa prispevek Frana Roša Pri slikarju Modicu.¹⁶¹ Slikar Miroslav Modic se je leta 1924 naselil kot svobodni umetnik v Celju, Roš pa ga je obiskal v njegovem ateljeju, "skromnem podstrešnem prostorčku" in spregovoril o njegovem študiju, načinu slikanja, pogledih na slikarstvo in opisal slike, ki jih je tam videl. To je v tem desetletju prva in edina nazorna predstavitev slikarja. Rošev članek je pripravljaj tla za razstavo. V začetku marca 1926 sta jo skupaj postavila Miroslav Modic in Ivan Miklavec iz Ljubljane. S prodajo slik sta želela slikarja zbrati nekaj denarja za študij v Parizu. Časopisni članek navaja med razstavljenimi Modičevimi deli Srbskega četnika in portret polkovnikove Naumanovića.¹⁶² Tu in tam naletimo v Novi dobi še na kako notico ali poročilo iz likovnega življenja. Nekaj več jih je edino leta 1927. Tega leta pa je prišel v Celje umetnostni zgodovinar Marijan Marolt, zaposlen v pravni službi,¹⁶³ zato je mogoče domnevati, da so nepodpisane informacije izpod njegovega peresa. Marolt je v Celju prvi opozoril na pomen gledališke scene Vala Bratina in pri tem posredno označil celjsko likovno situacijo, češ »*da nima Celje v javni posesti niti ene moderne umetnine*«. ¹⁶⁴ Marolt je tudi pisec kulturno-zgodovinske podobe celjskega mesta v Celju posvečeni številki Slovenca.¹⁶⁵

K likovni vzgoji Celjanov so nekoliko pripomogla posamezna predavanja: o umetnosti starih Egipčanov (Edvard Šimnic, 1923), o romantiki v francoski umetnosti in francoskem slikarstvu 18. stoletja (René Martel, 1925), o modernem češkem kiparstvu (Janko Orožen, 1927).

Medtem ko se je v istem času znašlo v Celju nekaj glasbenih ustvarjalcev in poustvarjalcev, pa je bilo likovnikov zelo malo. V letih 1926-31 je v Celju včasih bival Fran Berneker in restavriral nekaj spomenikov (Marijin kip na Glavnem trgu, Kalvarija), tu je oblikoval doprsni portret dr. Pavla Turnerja in nagrobnik dr. Ivana Dečka.¹⁶⁶ Njegov doprsni kip dr. Josipa Serneca je bil razstavljen v izložbenem oknu trgovine Stermecki. Kiparjevo bivališče pozimi 1927/28 je bilo v nekdanji telovadnici opuščene okoliške šole. Tu je portretiral v oglju mladega Danila Gorinška, ta pa se je kasneje spominjal: »*Nekoč me je povabil k sebi in tedaj me je*

¹⁵⁸ Nova doba, 15. december 1923, 3. januar 1924.

¹⁵⁹ Nova doba, 26. november 1927.

¹⁶⁰ Nova doba, 12. , 19. januar 1928. Slovenec, 19. januar 1928.

¹⁶¹ Franjo Roš, Pri slikarju Modicu , Nova doba, 7. julij 1925.

¹⁶² Razstava Modic - Miklavec, Nova doba, 2. marec 1926.

¹⁶³ Slovenski biografski leksikon.

¹⁶⁴ M. Marolt, Oder- likovna umetnina, Donesek h kritiki letošnje gledališke sezone v Celju, Nova doba, 14. maj 1928.

¹⁶⁵ M. Marolt, Najlepše mesto lepe domovine. Slovenec, 15. januar 1928.

¹⁶⁶ Jože Curk, Umetnost v Celju in okolici v zadnjih 150 letih, Celjski zbornik 1959. Bogomil Gerlanc, Bernekerjeva zapuščina v Celju, Celjski zbornik 1951.

*zazeblo od mraza v "stanovanju", še bolj pa ob bedi, ki jo je tedaj tolkel eden največjih slovenskih kiparjev.*¹⁶⁷

Vsa ta leta je poučeval risanje na gimnaziji Vinko Levičnik, a se takrat ni umetniško udeleževal,¹⁶⁸ Ivan Sajevec pa je prišel šele proti koncu desetletja – 1928 in pripada njegovo delo tridesetim letom.

Ne kaže prezreti še nekaj stvari. Po smrti trgovca Antona Kolenca, dobrotnika dijakov, so razpisali natečaj za njegov nagrobnik. Prvo mesto je dosegel Ivan Napotnik, drugo Lojze Dolinar, tretjo nagrado pa študenta Karl Bratuša in Janko Omahen.¹⁶⁹

Leta 1927 so restavrirali Celjski strop v Stari grofiji.¹⁷⁰ Zaman pa je naslednje leto prišel v Celje Fran Tratnik, da bi portretiral prva celjska slovenska župana (dr. Jura Hrašovca in dr. Alojza Goričana). Zaradi "proračunskih težav" je moral delo odložiti. Popolnoma pa je odpadla zamisel, da bi za sejno sobo Mestne hranilnice naslikal dva značilna motiva – splavarje in hmeljarje.¹⁷¹

Razgled po kulturnem dogajanju v Celju v letih 1919-1929 je dokaj raznolik, v njem se prepleta delo domačinov z nastopi gostujočih. Izstopa gotovo živahna predavateljska dejavnost pa gledališke in glasbene prireditve, medtem ko so plesne in likovne manifestacije le redke in obrobne. V literarni ustvarjalnosti se visoko dvigata le Novačan – ki v teh letih doseže svoj pisateljski vrh – in Vladimir Levstik, sicer pa prevladuje pisanje za mladino (Brinar, Gorinšek, Roš, Černejeva, Tiran). Dovolj je za kulturno delo zagnanih ljudi, ni pa vedno dovolj zrelih uživalcev kulturnih dobrin. Minila je zavest dolžnosti do naroda, ki je poleg notranje potrebe gnala naše ljudi k sprejemanju slovenske kulture v prejšnjih desetletjih. Zato je včasih razkorak med kulturno aktivnostjo ljubiteljev in sprejemanjem plodov te aktivnosti, pa to sproža trpke ali celo ogorčene ugotovitve o brezbriznosti Celjanov, bolj naklonjenih telesnim kot duhovnim blagrom. Toda treba je upoštevati, da je celjsko mesto v obravnavanem obdobju imelo le okoli osem tisoč prebivalcev (v začetku nekaj manj, ob koncu več). Glede na to pa se udeležba na nekaterih prireditvah zdi za današnji čas kar spoštovanja vredna.

¹⁶⁷ Danilo Gorinšek, *Moja pisana paleta*, Večer, 29. september 1986.

¹⁶⁸ Jože Curk, *Umetnost v Celju in okolici v zadnjih 150 letih*, Celjski zbornik 1959.

¹⁶⁹ Ob obletnici smrti Antona Kolenca, *Nova doba*, 15. marec 1923.

¹⁷⁰ *Znamenite starinske slike*, *Nova doba*, 1. oktober 1927.

¹⁷¹ *Slovenec*, 9. marec 1928.

DAS KULTURELLE LEBEN IN CELJE IM JAHRZEHNNT NACH DEM ERSTEN WELTKRIEG

Zusammenfassung

Die Stadt, die in dem behandelten Jahrzehnt ca. 8.000 Einwohner zählte, entfaltete ein reges kulturelles Leben, an dem Amateure aus Celje und auswärtige, auch ausländische Gäste mitwirkten. Die Kulturbereiche waren nicht alle gleichmäßig entwickelt, es stach vor allem die Theater- und Musikszene hervor, die bereits vor dem Ersten Weltkrieg eine rege Tätigkeit entwickelt hatte. Da wirkten mehrere Komponisten, Chorleiter und Musikpädagogen (Risto Savin, Anton Schwab, Slavko Osterc, Karel Brvar, Ciril Pregelj, Alojzij Mihelčič, Karel Sancin). Im Gegensatz dazu gab es nur einige wenige Veranstaltungen im Bereich der bildenden Kunst, und zwar Ausstellungen heimischer Maler (Dora Hauser, Avgust Seebacher, Miroslav Modic). Den ersten Schritt tat in diesem Zeitabschnitt die Tanzkunst (Tanzpädagogin Erna Kovač). Unter den Literaten, die als 'heimisch' bezeichnet werden können, standen der Dramatiker Anton Novačan und der Übersetzer und Schriftsteller Vladimir Levstik an der Spitze des slowenischen literarischen Schaffens. Die in Celje schaffenden Autoren, die beruflich vor allem Lehrer waren, schrieben vorwiegend für die Jugend (Josip Brinar, Danilo Gorinšek, Fran Roš, Anica Černež, Ernest Tiran). Auch gab es viele Vorträge, die ein starkes Echo fanden und außer von Vereinen auch von der 1921 gegründeten *Ljudsko vseučilišče* (Volkshochschule) veranstaltet wurden. Ihr Vorsitzender war Emilijan Lilek. Einheimische und fremde Referenten steuerten auch kulturhistorische Themen bei.

Über das Celjer Kulturleben im behandelten Zeitraum werden wir vor allem durch die Celjer Zeitung *Nova doba* informiert, die zwei- bzw. dreimal wöchentlich erschien. Sie brachte auch literarische und kulturhistorische Beiträge der Redakteure und anderer Mitarbeiter.

ON CULTURAL EVENTS IN CELJE IN THE DECADE AFTER THE FIRST WORLD WAR

Summary

In the first decade after World War I, when Celje had about eight thousand inhabitants, cultural life was quite varied, although it was unevenly developed. The people of Celje, as well as guests from other places (even abroad), participated in the various cultural events as amateurs, i.e. for free. The most important spheres of cultural activity were the theatre and music, which had rapidly developed already before the First World War. Several composers, choirmasters and musical pedagogues lived and worked here (Risto Savin, Anton Schwab, Slavko Osterc, Karel Brvar, Ciril Pregelj, Alojzij Mihelčič, Karel Sancin). There were, however, only a few manifestations of the fine arts at the time, such as exhibitions of local painters (Dora Hauser, Avgust Seebacher, Miroslav Modic). The first steps were also taken in the art of dance (the dance teacher Erna Kovač). Amongst the writers who can be referred to as being "from Celje", the playwright Anton Novačan, and translator and writer Vladimir Levstik ranked at the very peak of the Slovene literature of the time. Other writers from Celje, most of them teachers, wrote particularly for teenagers (Josip Brinar, Danilo Gorinšek, Fran Roš, Anica Černej, Ernest Tiran). A very vivid form of cultural expression which was also popular amongst the public were various lectures, which were organised by different associations and particularly by the Popular College, which was founded in 1921, and whose president was Emilijan Lilek. Lecturers from Celje and other places also included cultural and historical themes in their lectures.

Accounts of the cultural activities in Celje at the time can be found particularly in the local newspaper *Nova Doba*, which was issued twice or three times a month. It presented contributions from the literature, the culture and the history of the city from under the pens of its editors and other collaborators.

Ivanka Zajc Cizelj

**CELJSKA DRUŠTVA IN
NJIHOV PRISPEVEK K
SPLOŠNI IZOBRAZBI
V LETIH 1919-1941**

Zakonski predpisi, ki so urejali delovanje društev

Z naredbo poverjenišтва za notranje zadeve, ki je izšla v uradnem listu Narodne vlade SHS novembra 1918. leta je bil avstrijski državni zakon o društvih razveljavljen. Na njegovo mesto so stopila naslednja določila:

- ustanavljanje društev je postalo svobodno, prepovedana so bila le društva, ki so bila sporna glede splošno priznanih načel nrvnosti;
- v roku treh dni je moralo novo ustanovljeno društvo obvestiti pristojno oblast o svoji ustanovitvi, sedežu in članih ter predložiti pravila;
- pristojni oblasti je bilo društvo dolžno javiti samo tiste prireditve, ki so bile namenjene širši javnosti.¹

Že maja 1919. leta je bila zgoraj navedena naredba začasno razveljavljena in novih društev brez oblastnega dovoljenja niso smeli več ustanavljati; poleg tega pa so politične oblasti lahko ukinile že delujoča društva, če so menile, da je to v skladu z državnimi interesi. Lahko so jim tudi predpisale posebne pogoje delovanja; na društvena zborovanja so lahko pošiljale svoje zastopnike, ki so imeli pravico zborovanje prekiniti ali razpustiti, če so na njem razpravljali o stvareh, ki niso bile zajete v statutu, so ogrožale javni red in mir, so bile protizakonite in nevarne državi. Politična oblast je smela tudi ustaviti izvršitev sklepov, če je društvo prekoračilo s statutom dovoljene dejavnosti. Vse prireditve, tudi če so bile omejene samo na društvene člane, je moralo društvo prijaviti politični oblasti.²

S tem predpisom je bila svoboda delovanja društev precej okrnjena.

Leta 1931 je bil sprejet Zakon o društvih, shodih in posvetih, ki je predpisoval:

- da državljani lahko ustanavljajo društva v skladu s določili tega zakona;
- da morajo svoj namen javiti pristojni občini upravni oblasti druge stopnje preko prvostopenjske oblasti in predložiti podpisana društvena pravila v petih izvodih. V pravilih je moralo biti zajeto: ime društva, sedež in področje delovanja, naloge društva in sredstva, s katerimi bo društvo dosegalo svoj namen, upravljanje, včlanjevanje, pravice in dolžnost članov, zastopanje društva, društveni znaki (pečat, obleka...) in kdo dobi društveno imovino ob eventualnem razpustu.

Ime društva je moralo biti v skladu z namenom društva in se je moralo razlikovati od naziva javnih teles in uradov ter drugih društev v istem kraju.

Obča upravna oblast druge stopnje je lahko prepovedala ustanovitev društva, če je menila, da društvo ne bo delovalo v skladu z obstoječim državnim in družbenim redom ter javno moralo ali če je bilo kot društvo za telesno vzgojo postavljeno na versko, plemensko ali pokrajinsko osnovo.

Državljanji so imeli pravico do shodov (javni sestanki na javnem kraju) in posvetov (sestanki osebno povabljenih oseb v zaprtem prostoru), če so jih pravočasno (48 ur pred prireditvijo) prijavili pristojni upravni oblasti prve stopnje.³

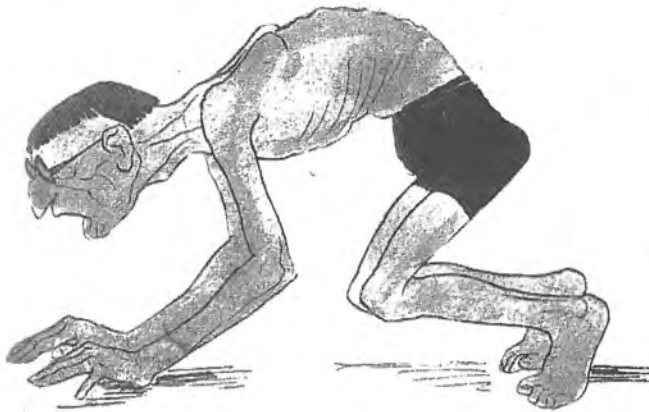
¹ Uradni list narodne vlade SHS. 28. nov. 1918, letnik I/14, predpis št. 134.

² Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 26/5-1919, letnik I, št. XCVIII, Naredba ministrskega sveta, s katero se za območje deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani odreja izjeme glede na veljavne zakone.

³ Službeni list kraljevske banke uprave Dravske banovine, letni II, št. 60, Lj. 3. Okt. 1931, št. predpisa 403, Zakon o društvih, shodih in posvetih.

Trimesečni tečaj

telesne tehnike, ritmične gimnastike in plesne plastike za začetnike objavljeno s 1. oktobrom 1924

ŠPORTNI KLUB - CELJE

GAZELICA

V Celju-je.

je mnogo deklet,
da ima jih malo kje svet.
So stare, so mlade,
vse ženile bi se rado,
le to je hudir,
ker ni fantov od njih jet.

Zelo so visoko vpe
in prav štemeno su drži.
Fantje pa korajže nimajo
zato teh punčk se ogibajo.

Le ene prav prijazo se drži,
pri nji se človek razvedri,
pa to prav nič ne do,
naj tega vsak ne ve.
Če pa slišiš glasek njen,
fantič že ves je zgubljen,
le to pa je presneta reč.

MODERNA LIRIKA · J. ČUK.

«Tičica, golobčik,
kuškaj mene v gobčik,
ti si moja, jaz sem tvoj!
Vselej Bog pomagaj,
kuškaj, binčekaj,
primi me za vrat!
Ti si golobčica,
jaz sem pa golobčik,
ti boš mene, jaz bom tebe
kuškaj u gobčik!»

SONET

inč sem dekle mlado, Micka ji je ime.
Ona se mi izneveri, ne drži svoje besede.
Jaz stanujem v tujini, ali ona v stari krajini.
Leta dva in dvajsetega sem prišel
kakor z jasnoga na kratak obisk,
ali kakor sem prišel, tako sem odšel
v kratkem, kakor blisk.

Kaj ne, Micka, da me nikdar nisi spoštovala, da si se vedno lagala,
ko si mi zvestobo prisegovala.
S tvojimi pismi in slikami
bo treba v peč, da se ogenj podkuri.
Spomin na te, si bom sbrljal,
in se po tibi zakeh na kisel.

Res-lepe oči ima
srce pa goreče, ljubezni želice,
tako, da jih vodi kar osem na noč
in ji nihče ni kos.

In-lepa je tudi, ko zvezde vstice
in smeje se ljubko, ko solčno nab
providno nastavlja pasti na sterice
saj čuda to res prav nič, prav nič ni

Kaj pojem naj dalje, če in vam povem
vsega razodeti gotovo ne smem.
Gotovo je sno, da res se zgodi,
da ta ali oni na traku visi.

24. aprila 1941. leta je bil v okviru okupacijske oblasti postavljen komisar za likvidacijo slovenskih društev, ki je poskrbel za postopno likvidacijo slovenskih društev, ki so obstajala pred aprilom 1941 na tedanjem Spodnjem Štajerskem.

Društva v letih 1919-1921

V tem obdobju so društva v izobraževalnem pogledu delovala še posamično, čeprav je bila že tedaj prisotna ideja o združevanju in skupnem nastopanju.

Leta 1921 je ta ideja rodila sadove - združilo se je več društev in ustanovila so Ljudsko vseučilišče, ki je uspešno delovalo vse do začetka druge svetovne vojne.

Tendenca povezovanja in skupnega nastopanja v smislu izobraževalnega dela se je pojavila že kmalu po vojni - 7. januarja 1919. leta je Celjsko pevsko društvo v Narodnem domu sklicalo sestanek vseh celjskih slovenskih nepolitičnih društev, na katerem so ocenili dotedanje delovanje in naredili načrte za naprej. Ugotovljeno je bilo med drugim: *»... drugo občutno vrzel je ta sestanek odkril pri našem socialnem izobraževalnem delu, potom knjig in javnih predavanj. V enem oziru bo to prevzela Narodna čitalnica, drugo delo pa je treba organizirati z novimi močmi. Smotrna organizacija socialne izobrazbe je potrebna in strah nas mora biti vsake izgubljene minute, čas je, da postavimo družbenemu življenju in pravi ljudski izobrazbi nov temelj.«⁴*

Čez leto in pol je Nova doba priobčila članek, s katerim je pozivala zainteresirane, da bi začeli z izobraževalnimi tečaji, kajti: *»Veliko ljudi je, ki se v mladosti niso mogli učiti predmetov, ki se dandanes prav pogosto rabijo. Zato imajo po vseh večjih mestih tako zvane kurze, ki trajajo po 6 mesecev. Tu se uči lepopisje, strojepisje, korespondenca, stenografija, knjigovodstvo in računstvo. Tudi v Celju bi bilo zelo potrebno in koristno, da bi se to vpeljalo, kajti učencev bi se našlo dovolj...«⁵*

Poleg zgoraj navedenega dejstva je za to obdobje pomembno še to, da so bila izobraževalna predavanja namenjena predvsem društvenim članom, z nastankom ljudskega vseučilišča pa je bilo izobraževanje preneseno na širše ljudske množice.

Zdravstveni teden

Zdravstveni teden, organiziran leta 1921, je pomenil nekakšno prelomnico med samostojnim nastopanjem posameznih društev in "kolektivnim delom" več društev skupaj, ki so na pobudo "akademske mladine" prvič skupno nastopila in organizirala predavanja za širši sloj ljudi.

Nova doba je to akcijo pozdravila in 26. julija priobčila članek z naslednjo vsebino: *»Naša akademična mladina, zavedajoč se, da je izšla iz naroda, hoče delovati in živeti za narod. Del svojih počitnic bo darovala resnemu delu za povzdigo zdravstvenih razmer med narodom. V to svrho bo v družbi celjskih kulturnih društev in naših gg. zdravnikov poučevala o strahovitem učinku alkohola na naše telo, o uničujočih posledicah nemoralnega življenja, o jetiki - itd. Predavanja bodo*

⁴ Nova doba št. 6, 22. jan. 1919.

⁵ Nova doba št. 84, 15. junij 1920.

spremljana s svetlobnimi slikami in s kinematografom. Ob enem bo razstava, ki bo prikazala mnogo zanimivega in koristnega in bo trajala 1 teden.

*Udeležijo se ga lahko vsi, v glavnem pa je "zdravstveni teden" namenjen delavstvu, vstop brezplačen. Častni protektorat nad to prireditvijo je prevzel vladni svetnik, okrajni glavar dr. L. Žužek.*⁶

V projektu zdravstvenega tedna so sodelovala naslednja društva: Sokol, Klub naprednih slovenskih akademikov, Svoboda, Bratstvo, Jugoslovanski napredni klub Janušič, Zmernost in Katoliško izobraževalno društvo.⁷

Zdravstveni teden se je začel 31. julija z otvoritvijo razstave, ki je imela namen prikazati posledice alkoholizma in spolnih bolezni. Postavljena je bila v poslopju meščanske šole. Že naslednji dan pa so se začela vrstiti strokovna predavanja, ki so jih spremljale skioptične slike in filmske projekcije. Predavanja so bila organizirana v Celju in okoliških krajih: v Laškem, na Polzeli, v Šentjurju, v Štorah, v Velenju in v Žalcu.

Predavali so:

- dr. Schwab in medicinec Mikič o alkoholizmu,
- dr. Rajšp o jetiki,
- medicinec Prebeg o jetiki,
- dr. Matko, specialist za malarijo in docent na praški univerzi, o črevesnih zajedavcih - glistah,
- dr. Schwab o poletnih boleznih,
- dr. Robič o spolnih boleznih (samo za moške, stare nad 18 let),
- dr. Steinfelser o pegavcu (tifus),
- dr. Rak o spolnih boleznih (samo za ženske, stare nad 15 let),
- dr. Robič o spolnih boleznih (samo za moške, stare nad 15 let).

Razpored predavanj je izšel v Novi dobi 30. julija 1921; obenem pa je bil objavljen tudi poziv delodajalcem, da omogočijo svojim delavcem obisk predavanj v čim večjem številu, kajti *»zdrav in inteligenten delavec ni v škodo podjetju, ampak mu je v korist«*.⁸

Ko so po zaključku zdravstvenega tedna ocenjevali akcijo, so prišli do presenetljivo pozitivnih rezultatov; izkazalo se je, da so imela predavanja veliko število poslušalcev in je bila razstava zelo dobro obiskana.

Skupno je bilo izvedenih 32 predavanj, od tega v Celju 24 in v okoliških krajih 8, ki se jih je udeležilo 7305 poslušalcev, kar je zneslo v povprečju 230 udeležencev na posamezno predavanje. Razstavo pa si je ogledalo 1845 ljudi. Poleg tega so prodali še 105 knjig z zdravstveno prosvetno vsebino, precej pa so jih tudi podarili.

Posamezni predavatelji so imeli eno ali več predavanj, in sicer dr. Raišp 4, dr. Schwab 3, dr. Rak 3, dr. Robič 2, dr. Matko 1, medicinec Mikič 9, medicinec Prebeg 5, jurist Rašič 3 in jurist Roš 1.

⁶ Nova doba št. 86, 26. julij 1921.

⁷ Nova doba št. 87, 28. julij 1921.

⁸ Nova doba št. 88, 30. junij 1921 in št. 90, 4. avgust 1921.

Prireditev podmladka Rdečega križa, 1935.
Zgodovinski arhiv Celje.

Tematsko gledano je bilo o alkoholizmu 13 predavanj, o jetiki 9, o spolnih boleznih 2 in o dispanzerjih 1, 5 predavanj pa je bilo posvečenih obema (skupaj) najbolj aktualnima temama zdravstvenega tedna – alkoholizmu in spolnim boleznim. Predavanja so popestrili s predvajanjem poučnega filma.

Prireditvev je imela širšo moralno in tudi materialno podporo, saj so si pridobili kar lepo število sponzorjev – tako so jo podprli: zdravstveni odsek iz Ljubljane s 6000 kronami (K), mestna občina Celje z 2000 K, industrijalec Majdič s 1000 K, lastnica kinodvorane Gaberje je dala dvorano brezplačno na razpolago za 20 zdravstvenih predavanj, Jugoslovanski klub Jurislav Janušič z Reke, zagrebška podružnica, pa je preskrbel razstavne eksponate.

Zdravstveni teden je dosegel popoln uspeh in nad pričakovanji pozitiven odmev in Nova doba je v evforičnem navdušenju napisala, da je prireditvev stala manj kot kakšna enonočna veselica in dosegla neverjeten uspeh na kulturnem in moralnem področju.⁹

Ljudsko vseučilišče

Kmalu po uspelem zdravstvenem tednu je stopil v akcijo Klub naprednih slovenskih akademikov in sklical sestanek celjskih kulturnih organizacij, da se posvetujejo o organiziranju serije poljudnoznanstvenih predavanj. S tem dejanjem je bil postavljen temelj močni ljudskoizobraževalni organizaciji, ki je uspešno delovala celih dvajset let in bi verjetno prerasla v pravo ljudsko univerzo, če ne bi njenega uspešnega dela prekinila druga svetovna vojna.

V odboru novoustanovljenega društva z imenom Ljudsko vseučilišče so delovali predavatelji in predstavniki celjskih kulturnih in strokovnih društev: Kluba naprednih slovenskih akademikov, Bratstva, Učiteljskega društva za celjski okraj, Sokola, Svobode in Zmernosti. Njegov dolgoletni in uspešni predsednik je postal vladni svetnik Emil Lilek.¹⁰

Načrt predavanj je naredil Klub naprednih slovenskih akademikov še pred uradno ustanovitvijo Ljudskega vseučilišča in sklical zgoraj omenjena društva, ki so ta načrt potrdila in že 22. septembra je bilo prvo predavanje iz tega ciklusa. Predaval je vladni svetnik Emil Lilek o francoski revoluciji.¹¹

Kmalu po uspešnem začetku so začeli deževati pohvalni članki v časopisih; največje navdušenje nad prosvetnim delovanjem Ljudskega vseučilišča med delavstvom pa je pokazal delavski Naprej v članku z naslednjo vsebino: «*S ponosom lahko povemo javnosti, da imamo v Celju vsaj nekaj inteligence, ki se je zavzela za ljudsko izobrazbo. Ponosni pa smo tudi na disciplino naših sodrugov, ki jih vidimo polno vsak ponedeljek v dvorani meščanske šole. Ne slišimo tam političnih predavanj in tega tudi ne zahtevamo, toda hvaležni smo vsakomur, ki*

⁹ Nova doba št. 98, 25. avgust 1921.

¹⁰ Nova doba št. 129, 5. november 1921.

¹¹ Nova doba št. 104, 8. september 1921 in št. 110, 22. september 1921.

*nam pripomore, da se poleg težkega ročnega dela tudi seznanimo s širšo znanostjo.*¹²

Kot je navajal Naprej v Ljudskem vseučilišču, res ni bilo političnih predavanj, so se pa zvrstila poljudnoznanstvena predavanja najrazličnejše vsebine: zdravstvene, vzgojne, naravoslovne, družboslovne, potopisne... Kot predavatelji so nastopali celjski strokovnjaki, strokovnjaki iz ostalih krajev Slovenije, takratne Jugoslavije in tudi iz tujine.

Predavanja so potekala sezonsko – od jeseni do pomladi, in sicer navadno od oktobra tekočega do junija naslednjega leta. Planirana so bila vsak ponedeljek v risalnici meščanske šole.

Obisk je bil, pač glede na tematiko in čas izvajanja, včasih bolj, včasih manj številčen; med obiskovalci je bilo največ delavstva, so jih pa obiskovali vsi sloji prebivalstva.

Ljudsko vseučilišče je na občnem zboru aprila 1922 sklenilo, da bo svoje delovanje razširilo še na tečaje za pridobitev višje izobrazbe.¹³

V sezoni 1922/23 je bilo planiranih pet tečajev, ki so bili namenjeni samo članom društva, in sicer:

- oktobra in novembra tečaj slovenščine,
- decembra in januarja fizike,
- februarja in marca srbohrvaščine,
- aprila in maja knjigovodstva in trgovskega računstva ter
- junija kemije.

Posameznega tečaja bi se lahko udeležilo največ 50 kandidatov. Tečajniki so morali plačati za uro tečaja po 1 dinar.¹⁴

Zataknilo pa se je že pri organizaciji, saj zaradi premajhnega števila prijavitelcev za posamezne tečaje, ti niso mogli biti speljani po predvidenem vrstnem redu, tako se je kot prvi začel tečaj srbohrvaščine pod vodstvom učitelja Adolfa Radiča. Udeležilo se ga je 40 slušateljev.¹⁵

Tečaji niso imeli posebnega uspeha in niso bili speljani v celoti. Nekoliko večje zanimanje je bilo le za tečaj srbohrvaščine, pa tudi tu je število slušateljev rapidno padalo – pred božičem jih je bilo še 35, sredi januarja pa samo še 10.¹⁶

Oktobra 1923 je bil razpisan tečaj knjigovodstva, ki se je končal marca 1924. Predaval je Černelč. Slušatelji so se seznanili z enostavnim, dvostavnim in ameriškim knjigovodstvom ter trgovskim poslovanjem.¹⁷

Tečaj o boljšem poznavanju radijskega sprejemnika se je začel 8. novembra 1928 s predstavitvijo radioaparata.¹⁸

¹² Nova doba št. 135, 19. november 1921.

¹³ Nova doba št. 44, 15. april 1922.

¹⁴ Nova doba št. 102, 7. september 1922.

¹⁵ Nova doba št. 112, 30. september 1922 in št. 119, 17. oktober 1922.

¹⁶ Nova doba št. 8, 20. januar 1928.

¹⁷ Nova doba št. 118, 18. oktober 1923 in št. 28, 8. marec 1924.

Nato je sledil daljši premor, kar se tiče organiziranja izobraževalnih tečajev, in končno je bil leta 1932 organiziran in uspešno speljan tečaj ruščine.¹⁹

Tečaji vsekakor niso dosegali tolikšnega uspeha kot posamezna predavanja, zato je začetnemu navdušenju sledila stagnacija, tako da sta delo in uspeh društva vseh dvajset let delovanja slonela na organiziranju poljudnoznanstvenih predavanj.

Društva v letih 1922-1941

Za to obdobje nimamo natančnih podatkov o številu delujočih društev in tudi osnovna evidenca o registriranih društvih se ni ohranila, zato lahko po časopisih in ohranjenem skromnem arhivskem gradivu le bežno rekonstruiramo delovanje nekaterih društev. Veliko društev pa je z izgubo društvenega registra in arhivskega gradiva o njihovem delovanju zatonilo v pozabo oziroma se je za njimi izgubila vsaka sled.

Zaradi navedenih problemov točnih podatkov o celjskih društvih in njihovem delovanju nimamo; iz časopisnih poročil pa se vidi, da je bilo društveno življenje v Celju prav pestro, saj je bilo leta 1927 registriranih 107 društev, kot poroča Jutro, od tega 14 športnih, 37 strokovnih in stanovskih, 16 kulturnih in prosvetnih, 15 podpornih in humanitarnih, 3 pridobitna, 3 telovadna, 6 občekoristnih, 4 pevska, 4 godbena in 5 narodnoobrambnihi. Poleg navedenih društev so delovali še številni odbori, odseki, klubi in krožki. V nadaljevanju navaja Jutro, da pride po statističnih podatkih v Celju na vsakih sedemdeset prebivalcev eno društvo in zaključuje članek: *«Kakor je iz te statistike razvidno, je v Celju sicer veliko društev, med katerimi pa večina spi spanje pravičnega in obstoji njih delovanje edino le v vsakoletnem občnem zboru.»*²⁰ To bi lahko napisali tudi za današnje razmere. Pa naj še kdo reče, da se zgodovina ne ponavlja!?

Na osnovi časopisnih virov in skromnih arhivskih dokumentov ocenjujem, da je v Celju tudi v obravnavanem obdobju delovalo kar lepo število društev, da pa ni bilo kakšnih večjih, posebej opaznih, nihanj v številu registriranih društev. Nekatera društva so sicer ukinjali, ustanavljali pa so nova. Navadno so ukinjali manj aktivna društva in za nekatera šele iz časopisne notice o ukinitvi izvemo, da so sploh obstajala.

V tem obdobju so društva nastopala samostojno ali skupinsko. Primer takega skupnega nastopa je Ljudsko vseučilišče, so pa bila nekatera, zlasti človekoljubna in strokovna društva tako močna, da so lahko sama organizirala – oziroma so bila prisiljena organizirati - predavanja in seminarje za svoje člane. Poleg tega pa lahko izobraževalno delo društev v tem obdobju delimo še na izobraževanje svojih članov (človekoljubna, strokovna, glasbena, dramska in pevska društva) in na izobraževanje širših ljudskih množic, kar je bila prvenstvena naloga Ljudskega vseučilišča.

¹⁸ Nova doba št. 127, 9. november 1928.

¹⁹ Nova doba št. 85, 21. oktober 1932.

²⁰ Nova doba št. 31, 17. marec 1927.

Celjsko Pevsko Društvo

Kdor naš si, z nami poj!
rškerc.

Celje, dne 13. jun. 1918.

Blagorodnemu
gospodu dr. int. Schrabku

Celju.
Ukazano si doposlati vam dve ptopunici
za koncert 14. jun. 1918 v Ljubljani, domu
in Vas obenem prošim za udeležbo, ker
si stojim v veliko zadoščenje, če nas poroti
prijazni glasbeniki slovenski.

Z uledepoštovanjem

za Celjsko pevsko društvo

Jozef F. C. Rajnič

Leta 1921 ustanovljeno Ljudsko vseučilišče je imelo nalogo, da je organiziralo poljudnoznanstvena predavanja in izobraževalne tečaje. Uspešno je bilo zlasti pri podajanju znanj za razširitev obzorja v smislu splošne in strokovne razgledanosti.

Tečaji za pridobitev določenih strokovnih znanj so bili redki in bolj ali manj neuspešni – navadno se je zataknilo že pri organizaciji, ker ni bilo interesentov, ki bi se prijaviili za obiskovanje tečaja.

Strokovna predavanja in tečaji za pridobitev strokovnosti pa so uspešno potekala v okviru nekaterih strokovnih in jezikovnih društev: trgovskega, obrtnega, protituberkulozne lige, francoskega krožka in esperantistov.

V glavnem so se društva tematsko omejila na predavanja, ki naj bi članom razširila in dopolnila osnovno znanje - to velja predvsem za strokovna društva, kot npr.: učiteljska, sadjarska, čebelarska, frizerska, aranžerska... Niso pa bila redka tudi predavanja za razširitev splošne razgledanosti – zanimivo je v tem pogledu sokolsko društvo, ki je organiziralo tematsko dokaj širok spekter predavanj, od zgodovinskih do zdravstvenih.

Proti koncu štiridesetih let pa veje iz predavanj in tečajev duh bližajoče se vojne, kar je zlasti opazno pri humanitarnih društvih, kot sta npr. Rdeči križ in Gasilsko društvo.

DIE CELJER VEREINE UND IHR BEITRAG ZUR ALLGEMEINEN BILDUNG

Zusammenfassung

Die Bildungsarbeit der Vereine im behandelten Zeitraum verlief in Form von Vorträgen und Seminaren, die sich entweder nur an die Vereinsmitglieder oder an breiteres Publikum richteten. Die Vereine starteten solche Aktionen getrennt oder gemeinsam.

Einen Wendepunkt in der Bildungsarbeit bedeutete das Jahr 1921, in welchem eine "Gesundheitswoche" veranstaltet und der erste größere Erfolg in der Bildungsarbeit von einer Gruppe von Vereinen erzielt wurde. Dieser sehr erfolgreichen Aktion folgte die Gründung eines *Ljudsko vseučilišče* (Volkshochschule), das eine Reihe von ziemlich erfolgreichen Bildungs- und Fachvorträgen veranstaltete. Außer einer Gruppe von Vereinen im Rahmen des *Ljudsko vseučilišče*, dessen Bildungsarbeit auf ein breites Publikum abzielte, wirkten weitere Fach- und andere Vereine mit Erfolg bei der Bildung vor allem ihrer eigenen Mitglieder.

THE SOCIETIES IN CELJE AND THEIR CONTRIBUTION TO THE GENERAL EDUCATION OF THE PUBLIC

Summary

The educational activities of the societies during this period were carried out through lectures and seminars, which were intended for societies' members and/or for the broader public. These activities were organised by the societies either independently, or together.

A turning point in their educational work occurred in the year of 1921, when a Health Week was organised and when several societies achieved their first great success in the field of general education. This resounding action was followed by the establishment of the People's College (Ljudsko vseučilišče), which organised quite popular and effective general education and professional lectures. In addition to the group of societies organised within the framework of the Ljudsko vseučilišče, which held lectures for the general public, there were also numerous other professional and cultural societies, all of which were also quite successful in educating the general public, and in particular their own membership.

Mateja Malnar

KULTURBUND V CELJU

NEMCI V SLOVENIJI PRED LETOM 1941

Z nastankom Kulturbunda in njegovim kasnejšim delovanjem v Sloveniji je neločljivo povezano predvsem delovanje nemške manjšine. Če pogledamo daleč nazaj v srednji vek, vidimo, da so se Nemci v Slovenijo začeli naseljevati konec 10. stoletja, ta naselitev pa je bila rezultat ukrepov nemških fevdalcev in cerkvene gosposke, ki je skrbela za pokristjanjevanje Slovencev. Najgloblje na slovensko ozemlje in brez povezave s strnjanim nemškim ozemljem je grof Otto Ortenburški v tridesetih letih 14. stoletja začel na Kočevskem naseljevati Nemce s Koroškega. Njim so v letih 1350-1363 sledili še kolonisti iz Frankovske in Turinške. V 18. stoletju pa se začne v Sloveniji sistematična germanizacija, ki doseže vrhunec v narodnostnih bojih 19. stoletja.¹

Kasneje so sledila še burna leta postopnega osamosvajanja iz spon avstrijske monarhije in prebujanja slovenskega naroda, ki se je nato leta 1918 znašel "v objemu" z drugimi jugoslovanskimi narodi v Kraljevini SHS.

Na ozemlju Kraljevine SHS je po predhodnih rezultatih ljudskega štetja 31.1.1921 živelo 12.017.323 prebivalcev, od teh 513.472 ali 4,21% prebivalcev z nemškim maternim jezikom. Na ozemlju Slovenije s Prekmurjem je po predhodnih rezultatih istega štetja živelo 39.631, po definitivnih pa 41.514 prebivalcev z nemškim maternim jezikom, od tega 12.680 na Kočevskem, in to na področju okrajev Kočevje, Novo Mesto in Črnomelj. Razen na Kočevskem so bili Nemci kot kmetije strnjeno naseljeni le še v Apaški kotlini. Vsi ostali Nemci v Sloveniji so živeli raztreseni predvsem po slovenještajerskih mestih in trgih kot trgovci, industrijalci, obrtniki in pripadniki svobodnih poklicev. V Ptujju je tedaj živelo 969 nemških meščanov, v Celju 848, v Ljubljani pa 1709. Bili so gospodarsko in kulturno močni, čeprav številčno še zdaleč niso predstavljali večine. Bogatila jih je tudi kulturna in politična tradicija in močno poudarjena narodna zavest.²

S primerjanjem uradnih statističnih podatkov štetij iz let 1921 in 1931 dobimo naslednjo podobo. Po definitivnih podatkih ljudskega štetja iz leta 1921 je med 1.054.919 prebivalci v Sloveniji 41.514 oseb ali 3,93% vsega prebivalstva navedlo nemščino za svoj materni jezik. Leta 1931 se je to število vidno zmanjšalo in je znašalo 28.998 oseb ali 2,53% prebivalstva izmed 1.144.298.³

Seveda so se te številke zelo razlikovale po pokrajinah. Največ jih je živelo na slovenskem Štajerskem, kjer so leta 1931 našteali 11.373 oseb z nemškim maternim jezikom. Na Gorenjskem je istega leta živelo komaj 1038 oseb nemške narodnosti, v Mežiški dolini (okraj Dravograd) pa 1037. Več jih je živelo na Kočevskem, in sicer 8665, na Dolenjskem 3063, zelo malo pa na Notranjskem - komaj 43. V Prekmurju jih je v istem času bilo 1489.⁴

¹ Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*. CZ, Ljubljana 1966, str. 15, (dalje : Dušan Biber, *Nacizem...*).

² *Ibidem*, str. 14.

³ Dušan Biber, *Nacizem...*, str. 22.

⁴ Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945*, Knjižnica NOV in POS, Založba Obzorja, Maribor, 1968, str. 552, (dalje: Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna...*).

Nemška oz. avstrijska stran nikakor ni bila zadovoljna z izidi obeh jugoslovanskih štetij. Zato so si vedno znova prizadevali, da bi število Nemcev prikazovali večje, kot pa je bilo v resnici.

Avstrijske statistike so na primer namesto kriterija narodnosti uporabljale občevalni jezik. Jugoslovansko štetje leta 1921 pa je kot kriterij za določitev narodnosti uvedlo štetje po maternem jeziku. V delih nemških avtorjev pred Hitlerjevimi prihodom na oblast se cenitve števila Nemcev v Jugoslaviji gibljejo med 600.000 in 700.000.⁵ Nemška publicistika se je še posebej zanimala za število Nemcev na slovenskem Štajerskem. Vzrok tega so bile njihove nenehne zahteve, da se ta del slovenske zemlje priključi k Avstriji ali pa k nemškemu Rajhu. Tu zopet naletimo na različne številke, ki so jih navajali pisci posameznih del. Helmut Carstanjen navaja za leto 1928 32.600 Nemcev, Hugo Suette 33.000 Nemcev za Štajersko in Mežiško dolino, Hans Bruckner pa 33.600.⁶ Venomer so zatrjevali, da je več ali manj vsa Slovenija "nemški Volksboden" ali vsaj "prastari nemški Kulturboden". Vse v Sloveniji naštete osebe z nemškim občevalnim jezikom so proglašali za Nemce. Rezultatov ljudskih štetij iz leta 1921 in 1931 nemška publicistika ni priznavala ter je cenila, da je bilo med obema vojnama v Sloveniji skupno še 50.000 - 70.000 Nemcev, izmed teh naj bi jih živelo na Kočevskem 14.000 - 20.000.⁷

Zadnje štetje, ki nam kaj pove o številu Nemcev v Sloveniji, je opravil Statistični urad Kulturbunda (STATISTISCHE STELLE DES SDKB DRAUBANNSSCHAFT). Ta urad je bil ustanovljen leta 1936 v Celju in 1. 2. 1937 v Mariboru, ukvarjal pa se ni le z zbiranjem statističnih podatkov, marveč je opravljal tudi posle nekakšne interne policije, nadzoroval je članstvo v Kulturbundu, zlasti člane "dvomljivega" značaja in nemškim oblastem posredoval politične karakteristike posameznikov. Vodil ga je Rudolf Holzer, sodelovala sta tudi takratni ilegalni mladinski vodja Kulturbunda ing. Ferdinand Frankl in Karl Kiffman. Ko je bil jeseni 1939 Kulturbund spet oblastveno dovoljen, je začel Statistični urad tudi legalno delovati.

Po cenitvah na zborovanju statistikov Kulturbunda v Mariboru 19. 1. 1941 je v slovenskem delu Štajerske takrat živelo 15.157 Nemcev in od teh naj bi jih bilo 6845 članov Kulturbunda. V Celju naj bi živelo 1086 Nemcev, v Kočevju 924, v Ljubljani 1981, v Mariboru 5037 in v Ptujju 505. Za celotno ozemlje Slovenije je to pomenilo 28.075 Nemcev.⁸

Za celotno Slovenijo pa so podatki Statističnega urada Kulturbunda v Sloveniji (19. 1. 1941) izkazovali 11.577 članov Kulturbunda, pri čemer pa niso vštete krajevne skupine Gornja Radgona, Apače, Fikšinci in Murska Sobota, ki so imele 8. 12. 1940 skupaj 691 članov. Prav tako ni bila všteta krajevna skupina Črmošnjice. Potemtakem je bilo v Sloveniji v tistem času organiziranih v Kulturbundu več kot 12.268 Nemcev. Iz tega štetja izhaja, da je takrat Celje imelo 949 članov Kulturbunda.⁹

⁵ Dušan Biber, *Nacizem...*, str. 16.

⁶ Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna...*, str. 552

⁷ Dušan Biber, *Nacizem...*, str. 20.

⁸ Dušan Biber, *Nacizem...*, str. 21.

⁹ Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna...*, str. 103.

Znani so tudi podatki Statističnega urada Kulturbunda za Maribor (prav tako z dne 19. 1. 1941), ko je bilo v Mariboru 3156 članov: mesto Maribor 2211, Pobrežje 443 in Studenci 502 in k vsem tem je treba prišteti še 1517 družinskih članov, zunaj Kulturbunda pa je bilo 2578 Nemcev.¹⁰

Kljub svoji številčni nepomembnosti so imeli Nemci v Sloveniji relativno trden položaj v gospodarstvu. Po podatkih nemške obveščevalne službe v začetku štiridesetih let, je bilo na slovenskem Štajerskem 25,9% obrtnikov, 21,7% trgovcev, 17,9% pripadnikov svobodnih poklicev, 14,1% kmetov, 13,2% delavcev, 5,65% javnih uradnikov in upokojenecv ter 1,6% industrijalcev. Izmed industrijskih podjetij jih je bilo 144 v nemški lasti, 131 pa v slovenski. Tako so bile med drugim v rokah jugoslovanskih državljanov nemške narodnosti tekstilni tovarni v Tržiču in Litiji, pivovarna Union v Ljubljani, tovarna emajlirane posode Westen v Celju, Hutterjeva tekstilna tovarna v Mariboru... Močan položaj so imeli Nemci tudi v bankah in denarnih zavodih, kljub agrarni reformi pa je ostala močna tudi nemška veleposest v Sloveniji.¹¹

KULTURBUND V SLOVENIJI S POSEBNIM Poudarkom NA RAZVOJU V CELJU

Od ustanovitve do prvih razpustov

Nastanek Kulturbunda je izpričan že z letom 1920. Takrat so Nemci v Novem Sadu osnovali svojo matično organizacijo z imenom Švabsko-nemška prosvetna zveza (SCHWABISCH-DEUTSCHER KULTURBUND). Prvi predsednik je postal novosadski trgovec Josef Menrath, prvi generalni sekretar pa dr. Georg Grassl. Naloge takratnega Kulturbunda so bile: širiti knjige, umetniška dela, muzikalije in filme, ustanavljati in pospeševati razvoj knjižnic in drugih vzgojno-prosvetnih ustanov, organizirati predavanja, skrbeti za vzgojo nemških učiteljev in duhovnikov, za socialno skrbstvo in gospodarske ustanove. V tistem času je bil Kulturbund formiran še kot nepolitična zveza.

V Sloveniji, razen za kratko dobo v Kočevju leta 1922, niso ustanovili Kulturbunda (KB), pač pa istega leta Politično in gospodarsko združenje Nemcev v Sloveniji (POLITISCHER UND WIRTSCHAFTLICHER VEREIN DER DEUTSCHEN IN SLOWENIEN) s sedežem v Mariboru. Društvo je bdelo nad izvajanjem manjšinskih varstvenih določb iz pariških mirovnih pogodb, krepilo nemško narodno zavest z ustanavljanjem nemških knjižnic, bralnih krožkov, s prirejanjem pevskih proslav, gojenjem najrazličnejših vrst športa, poglobljenim delom evangeličanskih cerkvenih društev ter z organizacijo nemškega tiska na Slovenskem. S tem delom se je takrat uveljavilo troje nemških delovnih središč: v Mariboru, kjer je bil tudi sedež nemškega evangeličanskega seniorata, v Kočevju in v Celju, kjer je izhajalo nacionalistično urejevano nemško glasilo Cillier Zeitung in delovalo moško pevsko društvo, telovadno društvo Atletik in smučarski klub ter je bila aktivna

¹⁰ Marjan Žnidarič, *Okupacija in NOB v Mariboru 1941-1945*, doktorska disertacija, Maribor 1996, str. 21.

¹¹ Dušan Biber, *Nacizem...*, str. 27 in 28.

evangeličanska občina z nemškim upravnim jezikom. Ob proglatitvi diktature 6. januarja 1929 je bilo to politično in gospodarsko združenje ukinjeno.¹²

Kulturbund se je v Sloveniji razmahnil šele po letu 1931, ko so bila njegova pravila odobrena z veljavnostjo za vso državo. Prvi sta bili ustanovljeni skupini Kulturbunda v Mariboru in Celju - 27. 7. 1931. Celjski okraj je imel takrat krajevne skupine v Celju za mesto in okolico, v Šoštanju, Vojniku, Štorah, na Dobrni, v Konjicah, Rogatcu, Sevnici, Hrastniku in Brežicah. Za 18. julij 1931 je izpričano pismo Schwabisch-deutscher Kulturbunda iz Novega Sada, naslovljeno na Walterja Riebela, v katerem mu sporočajo, da so pri bankski upravi v Ljubljani sprožili zahtevo za ustanovitev krajevne skupine Kulturbunda v Celju. Tudi o ustanovitvi krajevne skupine v Celju je ohranjen dokument o ustanovitvenem sestanku, in sicer z dne 27. julija 1931. Ta je bil v hotelu Post v Celju. Sklicatelj sestanka Walter Riebl je najprej v kratkih besedah poudaril pomen zborovanja in naloge krajevne skupine, Daniel Rakusch pa je poprosil navzoče, da na odboru krajevne skupine izvolijo naslednje člane:

- Predsednik: Riebl Walter, namestnik - Gerhard May
- Zapisnikar: Franz Schauer, namestnik - Robert Sovič
- Blagajnik: Bruno Sadnik, namestnik - Fritz Pichl
- Revizor: Kristian Wolf, namestnik - Hans Woschnagg
- Revizor: Franz Ranzinger, namestnik - Emanuel Hoppe
- Člani odbora: Georg Skoberne, Hans Riegersperger, Karl Socher, Walter Negri.¹³

Ustanovitvi krajevnih skupin v Mariboru in Celju so sledile ustanovitve krajevnih skupin še na Ptuju - 26. 8. 1931, Kočevju - 29. 8. 1931 in nazadnje v Ljubljani 16. 1. 1932. Tako je bilo do nacističnega prevzema oblasti v Sloveniji ustanovljenih pet krajevnih skupin Kulturbunda, v letih 1934-1936 pa so bile osnovane še številne krajevne skupine v raznih krajih in vaseh na Kočevskem, na slovenskem Štajerskem pa še v Slovenj Gradcu, Marenbergu (Radlje ob Dravi) in Slovenskih Konjicah.

Proti 30. letom so postajala vedno bolj očitna trenja v nemških organizacijah med starejšo in mlajšo generacijo, ki je hotela priti do vodilnejših vlog. T.i. stari, ki so jih mladi nazivali "vinogradniške Nemce" - Weingartendeutsche, so bili predstavniki radikalnega avstrijskega nemštva, ki je bilo v bistvu še liberalno orientirano, medtem ko so mladi kot obnovitelji nemštva – Erneuerer, zastopali miselnost nastajajočega nacionalnega socializma. V boju za prevlado so zmagali mladi in povedli pomlajeni KB na nova pota. Tako je na primer leta 1933 celjski KB na novo uvedel tudi narodni davek v višini 1% bruto dohodkov posameznega člana, da bi postal v socialnem skrbstvu neodvisen od jugoslovanske države. Radikalizacija nemškega manjšinskega dela je pri samih Nemcih v Celju rodila prepričanje, da mora to izzvati razpust KB. Po letu 1933 so razdelili članstvo KB v skupine, da so mogle delovati dalje, intenzivirali so celjski nemški šport, da je zajel vse članstvo KB in sestavili politično petorico, ki je po razpustu KB vodila celjsko nemško delo. Član celjske petorice Werner Stieger je postal tudi mladinski nemški vodja za vso Slovenijo in Zagreb, tako da je bilo Celje v tistem času središče nacistične

¹² Muzej novejšje zgodovine v Celju, fascikel 37a, mapa 8a - pišeta Fr. J. Mrčenik in Franjo Baš.

¹³ Muzej novejšje zgodovine v Celju, fascikel 18, mapa 2.

mladinske dejavnosti vse Slovenije in zahodne Hrvaške. V sestavu legalne in ilegalne dejavnosti KB so nastali referati za preskrbo dela, socialno skrbstvo, poklicno svetovanje, statistiko, za zvezo z Nemčijo in za obveščanje. V novi, organizirani skupnosti so se stari umaknili v ozadje in korakali z mladimi po isti, hitlerjevski poti.¹⁴

Sprememba vodstva Kulturbunda je vidna iz njegovega organizacijskega načrta, datiranega s 3. marcem 1934. Zasledimo lahko kar nekaj novih imen: predsednik Werner Stieger, tajnik E. Petschauer; ožji delovni odbor – Werner Stieger, E. Petschauer, Gerhard May, W. Rakusch, Johann Jellenz, Fritz Pichl, Max Oswatisch jun., Sovič; pododbori: kultura – vodja Gerhard May, člani – Pammer, Pibernik, dr. Solak, Weiss; prireditve – vodja Aistrich, Osvatisch, člani – dr. Herzmann, Hotko (prečrtan), Kresnik, Vusser, Stieger; propaganda – vodja Fritz Pichl in Osvatisch, člani – dr. Mieglichsch, Paidasch, Vodeb, Woschnagg; denar in socialne zadeve – vodja W. Rakusch, člani – Achleitner, Hotko (prečrtan), župnik May, dr. Miglič, Petschuh (prečrtan), Sovič, Woschnagg; mladina Paidasch, Pichl, župnik May, Aistrich, dr. Sollak. V organizacijskem načrtu je še zapisano, da se odbori posvetujejo o posameznih vprašanih in preko tajnika seznanjajo s tem vodjo ožjega delovnega odbora, ki jih na seji celotnega vodstva da v debato. Celotni odbor zaseda vsak prvi ponedeljek v mesecu in ga tajnik vsakokrat še posebej sklicuje. Če vabilo za vsak prvi ponedeljek v mesecu izostane, tedaj seja odpade. Pododbori zasedajo po potrebi. Sklicuje jih vodja posameznega pododborja. Administrativna centrala je redakcija. V nujnih zadevah se ni treba držati uradnih ur.¹⁵

Nacifikacija članstva

S prevzemom vodstva Kulturbunda s strani mladih je nastopila tudi splošna radikalizacija nemštva pri nas, ki je z gospodarskih in kulturnih postojank političnogospodarskega društva zavzelo izrazito politične položaje. Ob obnovi KB leta 1931 je veljalo še njegovo splošno priznano geslo: "Zvesti narodu – zvesti državi!" (Volkstreu - Staatstreu!). Ko pa je leta 1933 prevzel oblast Hitler, se je dotedanje geslo umaknilo novemu: Neustrašen, resničen, zvest! (Furchtlos, wahr und treu!). Vendar le za kratek čas, saj ga je po razpustu KB leta 1935 nadomestilo najprej ilegalno, a nato po obnovi KB leta 1939 javno geslo o enem narodu in enem vodji (Ein Volk, ein Führer!). S tem geslom se je celotno nemštvo na Slovenskem podredilo vodstvu KB v Novem Sadu in doma v Mariboru, ki je v svojih vrstah uvedlo brezpogojno in vojaško disciplino ter nacistično notranje življenje. Slovensko nemštvo je pod vplivom vedno ožjega organiziranega sodelovanja z Nemci v Avstriji in Nemčiji postajalo prežeto z zavestjo, da pomeni predhodnico velikega nemškega naroda na jugovzhodu v le začasno nenemški deželi. Nacistična organizacija Kulturbunda je bila najbolj vidna prav v Celju, Mariboru in na Ptujju. To zavest je še bolj poglobljalo nemško časopisje, tako da je Deutsche Zeitung leta 1933 ob prihodu Hitlerja na oblast zapisala: »*Vsi Nemci sveta se*

¹⁴ Muzej novejšje zgodovine v Celju, fascikel 37a, mapa 8a.

¹⁵ Muzej novejšje zgodovine v Celju, fascikel 22, mapa 9.

*radostni in pretreseni zahvaljujemo Bogu, da je nemškemu narodu... v najstrašnejših usodnih urah poslal pravega moža...».*¹⁶

Zelo aktivno celjsko krajevno skupino Kulturbunda, ki da je "duhovno središče nacionalsocialističnega gibanja v Dravski banovini", naj bi v tistem času financirali industrijalec Westen, veletrgovec z železnino Rakusch in lastnik šoštanjске tovarne usnja Woschnagg.¹⁷

Nekaj o organiziranosti celjskega Kulturbunda je moč razbrati tudi iz zaslišanja ing. Jožefa Riegerja, ki je bilo opravljeno 18. maja 1945 v Celju. Med drugim pove, da je prišel v Celje leta 1931 in se zaposlil pri firmi Westen. Na prigovarjanje Fritza Pichla in Roberta Himmerja je leta 1939 postal član Kulturbunda. Pravi, da se je udeleževal samo legalnih sestankov, ilegalnih pa ne. Pove še, da so ilegalne sestanke vodili dr. Miglič (Mieglitsch), Fritz Pichl in Werner Stieger. Nekaj dni po nemški okupaciji Jugoslavije so bili vsi člani Kulturbunda pozvani na sestanek v Celjski dom, sestanka pa so se udeležili tudi organi policije in SS. Ob tej priliki so bili nekateri člani Kulturbunda izbrani za kažipote policiji in SS, ki je tiste dni izvajala masovne aretacije po Celju.¹⁸

V času pred sprejetjem, zlasti pa po sprejetju sklepov o novi ureditvi KB slede številni razpusti krajevnih skupin Kulturbunda. Po eni strani je krajevne organizacije razpuščala oblast, po drugi strani pa zvezno vodstvo samo. V Sloveniji jih je razpuščala samo oblast. Mnoge organizacije KB v Sloveniji so bile v tistem času razpuščene prav zaradi prevlade nacističnih idej in konceptov znotraj teh organizacij ter ustrezne povezave z nacističnimi ustanovami v Nemčiji in Avstriji.

Prva je bila leta 1934 razpuščena krajevna skupina Kulturbunda v Slovenskih Konjicah z obrazložitvijo, da je imela vpisanih več članov, kot pa je bilo ob ljudskem štetju leta 1931 v tem kraju naštetih državljanov z nemškim maternim jezikom. 7. 5. 1935 je bil razpuščen še Kulturbund v Marenbergu. Krajevna skupina Kulturbunda v Mariboru je bila razpuščena s sklepom banske uprave z dne 15. 10. 1935, torej še pred novo ureditvijo Kulturbunda, krajevna skupina v Celju pa julija leta 1936 z obrazložitvijo, da je v svoje vrste sprejemala člane, ki niso pripadali nemški narodnosti manjšini. Večina redkih preostalih krajevnih skupin Kulturbunda je bila razpuščena v naslednjih letih. Številni razpusti Kulturbunda so se dogajali ravno v času pred sprejetjem, zlasti pa po sprejetju sklepov o novi ureditvi le-tega.¹⁹

Ločitev mladinske organizacije od KB

V pričakovanju razpustov krajevnih skupin Kulturbunda in v želji, da bi poleg nacistične vzgoje svojih članov organiziral tudi čim večje število nemške mladine so že v letu 1933 ločili mladinsko organizacijo od KB in jo ilegalno osamosvojili. Vodstvo Kulturbunda je takrat organiziralo nekakšne mladinske organizacije, v katerih so imeli vidno vlogo nemški visokošolci iz Maribora, ki so študirali v Gradcu

¹⁶ Dušan Biber..., str. 51.

¹⁷ Janez Cvirn, Nemci na Slovenskem 1918-1941, Zbornik "Nemci" na Slovenskem 1941-1945, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1998, str. 90.

¹⁸ Arhiv MNZ, ZA 450/4854, Zapisnik zaslišanja ing. Jožefa Riegerja. 20. maja 1945 je bil v njegovem primeru odrejen transport.

¹⁹ Dušan Biber, Nacizem..., str. 32 - 56.

in se tam že zelo zgodaj seznanili z nacističnimi idejami. Bili so tudi najpogostejši slušatelji programov za nemško mladino iz Jugoslavije, ki jih je pod vodstvom dr. Helmuta Carstanjena od leta 1928 dalje na gradu St. Martin pri Gradcu organiziral VDA (VOLKSBUND FÜR DAS DEUTSCHTUM IN AUSLAND). Tovrstne tečaje so nekako od leta 1931 začeli prirejati tudi v Sloveniji.²⁰

Središče mladinske vzgoje v Celju je bila Stiegerjeva vila na Ljubljanski cesti. Po poročilih celjskega mladinskega vodje S. Jellenza so se začeli mladinski domovinski večeri leta 1933. Pričenjali so se z izrekom določenega gesla. Na teh večerih so redno obravnavali krivico, ki je Nemce doletela z versajsko mirovno pogodbo, poudarjali so, da so Nemci stomilijonski narod, ki živi po vsem svetu, večeri pa so se končali s poveličevanjem Hitlerja in njegovega boja za oblast in po skupnem pozdravu v slovo Sieg Heil!

Nacistična akcija pa v tistem času ni zajela le mladine, marveč je brž našla tudi številne somišljenike med večino Nemcev v Sloveniji. Nemci v Celju in drugih spodnještajerskih mestih so že leta 1933 začeli nositi značke s kljukastim križem in mnogi so tudi z javno dvignjeno roko pozdravljali "Heil Hitler". Ob vzgoji na domovinskih večerih in v mladinskih taboriščih se je zlasti po priključitvi Posarja, Avstrije in Sudetov k Nemčiji nacionalsocialistična zavest nemške mladine dvignila in njena vzgoja se je razširila na vedno številnejše nemške celjske domove ter je zajela celotno nemško mladino. Tako so leta 1940 celjski mladinci čakali nacistični božič v hladni zimski noči na Ljisci, kjer jim je S. Jellenz govoril o Nemčiji, ki se s svojimi mejami ne konča pri Šentilju v Slovenskih goricah, temveč se razteza povsod, kjer živijo močne nemške prsi. Na domovinskih večerih vzgojena mladina je šla nato na delo v nemška društva. Kmalu se je izkazalo, da spricho posebnih nalog posameznih društev ni lahko uspešno intenzivirati oziroma nadaljevati mladinskega političnega dela, zato se je mladina osredotočila v športnem društvu Atletik, kjer sta bili organizirani dve skupini – prva je gojila telesno kulturo, druga pa vojaške vaje.²¹

V Celju je društvo Atletik najprej vodil Werner Stieger, glavni vodja nemške ekipe na celjskem področju pa je bil Eduard Pajdaš, ki je v celjskem okrožnem vodstvu KB odgovarjal za šport. Kasneje je vodja nemške ekipe postal Alojz Kališnik - Lui, njegov namestnik je bil Vilfried Hofman, v letu 1941 pa je vodja postal Fritz Pichl, njegov namestnik pa Alfred Juhard.²²

Kulturbund od konca 30. let do okupacije

Represivni ukrepi, ki so jih proti Kulturbundu sprejele oblasti v Sloveniji leta 1935, so sicer zavrli legalno delovanje nacistov, niso pa preprečili njihove še večje strnjivosti v oblastno dovoljenih pevskih, športnih in gasilskih društvih ter v vrsti ilegalnih nacističnih organizacij. Celó še bolj so okrepili njihovo borbenost in agresivnost. Konec tridesetih let si je Kulturbund v članstvo prizadeval pritegniti slehernega Nemca oz. jugoslovanskega državljana nemške narodnosti.

²⁰ Marjan Žnidarič, *Okupacija...*, str. 19.

²¹ Muzej novejšje zgodovine v Celju, fascikel 37a, mapa 8a.

²² Tone Ferenc, *Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji u godinama od 1941 do 1945*, Partizanska knjiga, Rijeka, Ljubljana, Beograd, 1979, str. 93.

O navalu v Kulturbund v poznih 30. in na začetku 40. let priča tudi odvetnik dr. Schley Franc, ki je bil eden od voditeljev Kulturbunda v Ljubljani, po razpadu Jugoslavije pa se je preselil v Celje. Pravi, da so člane sprejemali na odborovih sejah; nekatere prosilce da so tudi odklonili. Predvsem naj bi se gledalo, da ne bi prišli v Kulturbund Slovenci in tako dali vzrok za razpust društva.²³

Do pozne jeseni 1939 tako Kulturbund ni obstajal. Obnova le-tega v letu 1939 je bila dovoljena predvsem zaradi novega, nevarnega zunanjepolitičnega položaja, v katerem se je po začetku druge svetovne vojne znašla Jugoslavija.²⁴

S tem pa nikakor ni bilo zadovoljno slovensko prebivalstvo. Odnosi med Slovenci in Nemci so se namreč v teh letih zelo zaostрили. Vrstile so se številne demonstracije, mnogi so svoje nezadovoljstvo izražali tudi z bojkotom nemških trgovcev.

Vse prireditve Kulturbunda so bile ne samo vsebinsko, marveč tudi po zunanjih oblikah enake zborovanjem nacistične stranke v Nemčiji: zbori, bobnanje, fanfare, uniforme, vzkliranje "Sieg Heil".

Notranji spori v nemški narodnostni skupini niso prizadeli manjšinskih organizacij Nemcev v Sloveniji. Nacistično zgodovinopisje je v tistem času veliko pozornost namenjalo prejšnjim obdobjem, da bi tako opozarjalo na nemški značaj slovenske Štajerske. Posebno mesto v sklopu argumentacije nemških zahtev, da se deli slovenske Štajerske priključijo Avstriji oz. Nemčiji, je imela t.i. vindišarska teorija. Izreden odmev med celotno nemško narodnostno manjšino je imela priključitev Avstrije k Nemčiji leta 1938. Slovenski Nemci so takrat začeli širiti govornice, da bo Nemčija v kratkem zasedla in priključila tudi Slovenijo.²⁵ Nemški državljani dr. Karl Petrischek, po rodu Celjan in odvetnik v Wolfsbergu, je na silvestrovanju nemškega pevskega društva v Celju 1939 napovedal skorajšnjo "osvoboditev", na začetku leta 1940 pa v imenu spodnještajerskih Nemcev Hitlerju poslal spomenico s prošnjo, naj čimprej "osvobodi" južno Štajersko in južno Koroško.²⁶

Vodstvo Nemcev na Slovenskem je takrat tudi javno odreklo jugoslovanski državi pravico do vmešavanja v nemške manjšinske zadeve. Na skupščini Kulturbunda v Mariboru 19. 1. 1941 je vodja Kulturbunda v Sloveniji, senior Johann Baron, poudaril, da je zavest Nemcev o pripadnosti k 80-milijonskem narodu močnejša od zavesti o pripadnosti k narodni manjšini v Jugoslaviji.

Če se vrnemo nazaj k ponovni ustanovitvi Kulturbunda leta 1939, vidimo, da so slovenski Nemci dne 31. 3. 1939 prijaviili za ustanovitev 32 krajevnih skupin Kulturbunda. Ustanovni sestanki, napovedani za prve dni aprila, so bili dovoljeni le v Ljubljani, Slovenskih Konjicah in v Sv. Lovrencu na Pohorju. V preostalih 29 krajih so oblasti zahtevale, naj Nemci v odobritev najprej predložijo pravila organizacije. Celotna obnova Kulturbunda v Sloveniji je bila tako v celoti dovoljena šele oktobra 1939. Takoj nato je Kulturbund razvil široko zasnovano akcijo, da bi v svoje vrste pritegnil slehernega Nemca oziroma jugoslovanskega državljana

²³ Arhiv MNZ, ZA 450/504, Zapisnik zaslišanja dr. Franca Schleya z dne 8. junija 1945. Zaslišani naj bi bil nato 3. 11. 1945 justificiran.

²⁴ Dušan Biber, *Nacizem...*, str. 50 - 58 in str. 163.

²⁵ *Ibid.*, str. 97 - 140.

²⁶ *Ibid.*, str. 215.

nemške narodnosti. Geslo je bilo, da mora biti vsak Nemec včlanjen v Kulturbund. Kaže pa, da niso povsod uspeli, kajti funkcionarji Kulturbunda so grozili tistim Nemcem, ki so še stali ob strani, da jih ne bodo priznali za Nemce, ko bodo v Jugoslavijo prišle nemške čete. Po padcu Francije pa so v pričakovanju, da bo prej ali slej okupirana tudi Slovenija, mnogi omahljivi Nemci zaprosili za vpis v Kulturbund. Zvezno vodstvo je odredilo zaporo sprejema novih članov, razen v krajih, kjer pred 1. 3. 1940 ni obstajala krajevna skupina Kulturbunda. Zapora je bila nato ukinjena novembra 1940, nakar je Kulturbund znova začel z vso vnemo snubiti nove člane. V marcu 1941 je okrožje Slovenija štelo 52 krajevnih skupin z več kot 12.000 člani, razdeljenih v pet okrajev. V okraju Celje so delovale naslednje krajevne skupine - Celje, Slovenske Konjice, Rogatec in Hrastnik.

Pozimi 1940/41 je Kulturbund pripravil še tajni popis celotnega premoženja vseh Nemcev v Jugoslaviji. Popis je zajel vse nepremičnine, hiše, zemljišča, trgovino, obrt, industrijo, vrednostne papirje... Po nekaterih podatkih naj bi ta popis služil določiti progresivne članarine v KB, po drugih pa je bil priprava za primer izselitve Nemcev iz Jugoslavije.²⁷ Ob izbruhu vojne so v okviru Kulturbunda po vzoru SA organizirali tudi posebne oddelke moških, starih od 18 do 45 let, in jih vojaško izobraževali.

Še pred okupacijo pa so Nemci organizirali vohunsko mrežo, ki je zbirala zaupne podatke vojnega in gospodarskega značaja, prav tako pa tudi podatke o ustanovah in organizacijah v Sloveniji, o njihovem personalnem sestavu ter o nacionalni in politični usmeritvi osebja. Vohunske skupine so zbirale tudi podatke o vseh tistih Slovencih, ki so bili protinacistično razpoloženi, v nameri, da jih po okupaciji izselijo. Sestavljali so tudi spiske članov Kulturbunda in Nemcem naklonjenih Slovencev. Tako so okupatorske oblasti ob okupaciji s seboj prinesle že tiskane sezname nad 3500 jugoslovanskih državljanov, predvsem iz Slovenije, ki jih je bilo treba takoj aretirati.

Eden najbolj aktivnih in samoiniciativnih nemških vohunov v Sloveniji je bil celjski trgovec Werner Stieger, ki je bil do razpusta KB leta 1936 predsednik krajevne skupine v Celju in ilegalni voditelj nemške mladine v Sloveniji. Že v zgodnjih 30. letih naj bi sodeloval s SD v Berlinu, po Anschlusu pa je delal za SD Abschnitt Graz, od jeseni 1938 pa še za Abwehr Wehrmachtsarchiv v Celovcu. Stiegerjeva mreža je v začetku delovala na lastne stroške, po izbruhu vojne pa ji je Abwehr dala na razpolago večja denarna sredstva. Stieger je bil tudi zaupnik Sueddeutsches Instituta v Gradcu in je opravljal različne dolžnosti v KB. Ob obnovi te organizacije ni znova prevzel predsedniškega mesta, da bi se v primeru njegove aretacije KB ne kompromitiral. Preko svoje mreže je dobival tudi razne zaupne okrožnice oblasti in tudi izvedel, da je v maju 1940 dan nalog za njegovo aretacijo in tako je lahko še pravočasno pobegnil v Gradec. Deloval je pod lažnim imenom Berg. Po njegovem pobegu so obveščevalno mrežo vodili ing. Max Adolf Westen in sodelavci Karl Skoberne, Max Godler in drugi. Stiegerjeva vohunska mreža je bila v očeh sodobnikov najboljša ne samo v Sloveniji, marveč v vsej Jugoslaviji.²⁸

²⁷ Ibid., str. 247.

²⁸ Ibid.

Sin celjskega tovarnarja ing. Max Adolf Westen se je v njegovo mrežo vključil konec leta 1939 in postal Stiegerjev namestnik. Tovarna Westen je takrat pomenila organiziran gospodarski temelj celjskega nemštva, to pa se je pokazalo tudi leta 1934 po zlomu nacističnega puča v Avstriji, ko je Kulturbund pripravil pomoč nacističnim beguncem iz Avstrije, ki so se zbirali v taborišču v Varaždinu. Westnova tovarna je takrat begunce oskrbela z menaškami in odejami.²⁹

RAZLOGI ZA ČLANSTVO V KULTURBUNDU IN USODA ČLANOV KULTURBUNDA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Kot že povedano, je konec 30. let in pred okupacijo med Nemci v Sloveniji prevladovalo geslo, da mora biti vsak Nемеc član KB. Veliko o članstvu v Kulturbundu in razlogih zanj sem razbrala tudi iz posameznih zaslišanj, zbranih v fondu Kulturbund, ki ga hrani Arhiv Ministrstva za notranje zadeve v Ljubljani in vsebuje 4886 map. Fond je urejen po osebah in če izločim nekaj oseb, ki se pojavljajo po dvakrat, je končno število zajetih oseb 4918. Fond sem sistematično obdelala po raznih kategorijah (ime, priimek, kraj in datum rojstva, narodnost, bivališče, članstvo v organizacijah, končna usoda zaslišane osebe...) in v sumarni različici napisala diplomsko nalogo z naslovom Analiza fonda Kulturbunda v Arhivu MNZ.

Od celotnega števila 4918 oseb jih je 533 iz samega mesta Celje. Največ jih je slovenske narodnosti in sicer 329, sledijo pa jim Nemci - 139 oseb, Avstrijci - 26 oseb in osebe drugih narodnosti. Več kot polovico zaslišanih iz mesta Celje (283) je doletela usoda, ki je v dokumentih zapisana kot transport in transport 220. Oznaka transport 220 se je uporabljala izključno na celjskem območju in je pripisana ob koncu zaslišanja. Časovno razdobje med zaslišanjem in transportom 220 ni bilo nikdar daljše od enega meseca. Kot kažejo zaslišanja, so jih najprej zaslišali v Celju, nato poslali v taborišče (po vsej verjetnosti je to bilo največkrat Teharje), od tam pa je šel transport 220. Z veliko gotovostjo bi lahko trdili, da ta oznaka ni pomenila nič drugega kot likvidacijo. Prvi od teh transportov je v zaslišanih omenjen 14. maja 1945, zadnji pa je šel na pot 3. septembra 1945. Za razliko od transporta 220, katerega oznako je uporabljala le celjska OZNA, je oznako transport uporabljala tudi mariborska. Tudi pri transportu je šlo za hitro "ukrepanje" takratnih oblasti (likvidacije), kar nam različna pričevanja udeležencev in izvršiteljev le še potrjujejo. Iz pregleda vseh zaslišanj je moč razbrati, da je bila usoda celjskih Kulturbundovcev po drugi svetovni vojni dosti bolj kruta od usode ostalih z območja Slovenije.

Iz pričevanj zaslišancev je razvidno, da so se vpisovali predvsem zaradi socialnih razmer in zaradi danih obljub. Največkrat navedeni razlogi pa so bili:

- zaradi socialne podpore
- mislili so, da je Kulturbund kulturno društvo
- zaradi groženj o izselitvi
- da ne bi izgubili zaposlitve - grožnje delodajalca
- zaradi študija
- da so dobili živilske karte

²⁹ Muzej novejšje zgodovine v Celju, fascikel 37a, mapa 8a.

- ker niso imeli kaj jesti
- zaradi obljube o brezobrestnem posojilu

Mnogi od njih tudi niso vedeli, da so člani Kulturbunda, ker so jih vanj vpisali njihovi najbližji sorodniki - na primer mož ženo, sin mater in pa tudi kar njihovi delodajalci.

Po vojni se je na sodnih procesih za olajševalno okoliščino štelo, če se je nekdo vpisal v Kulturbund zaradi težkih socialnih razmer. To so šteli za izhod iz zagate. Povojna jugoslovanska oblast je Kulturbund označevala kot petokolonaško izdajalsko organizacijo, katere naloga je bila zbrati vse potrebne podatke o jugoslovanskem prebivalstvu in o sami državi ter jih predati nacistom ter tako prispevati k odcepitvi dela jugoslovanskega ozmelja in ga priključiti k nemškemu Reichu. Nimalokrat pa zaslišanci sami omenijo, da so imeli boljši gmotni položaj pod Nemci kot pa prej v stari Jugoslaviji.

Skoraj vsi, ki so bili člani Kulturbunda še pred okupacijo, so dobili avtomatično rdečo legitimacijo Štajerske domovinske zveze (Steirischer Heimatbund - STHB) 1. 5. 1941. Na zaslišanjih pa so avstrijski državljani zatrjevali, da kot državljani Avstrije niso bili oziroma niso mogli biti člani Kulturbunda. In tudi osebe, ki so imele nemško državljanstvo že pred okupacijo, niso bile včlanjene v Kulturbund.

Funkcionarji predvojnega Kulturbunda so imeli predvsem nalogo, da so pobirali članarino, vodili propagando in pazili na to, kaj ljudje govorijo...

Socialno sestavo nacionalsocialističnih prvakov v Kulturbundu je analiziral Franjo Baš. Ugotovil je, da so izvirali iz vseh socialnih plasti štajerskega nemštva (iz izobraženstva, obrtnikov, privatnega nameščenstva in posestnikov...). Ni pa med njimi pripadnikov trgovskega in delavskega razreda. Izjema je le Ptuj, kjer so nacistični voditelji izšli iz podeželskega meščanstva, v katerem sta bila odločilna dejavnika zemljiški posestnik in trgovec. Druga značilnost nacističnih voditeljev v Kulturbundu je njihova mladost, saj so ljudje nad 70 let v veliki manjšini. Večina je bila mlajša od 40 let in je spadala v generacijo, ki je v mladostni dobi doživela in občutila nemška prizadevanja prve svetovne vojne.³⁰

³⁰ Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna...*, str. 103; Zgodovinski arhiv splošnega oddelka INV, škatla 26 (prejšnja signatura arhivske enote je fascikel 150), mapa 127, 2. Arhivska enota, str. 27. Naslov mape: Franjo Baš, Doneski k problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941-1945.

DER KULTURBUND IN CELJE

Zusammenfassung

Die Entstehung des deutschen Kulturbundes (KB) ist bereits im Jahre 1920 überliefert. Damals gründeten die Deutschen in Novi Sad den *Schwäbisch-deutschen Kulturbund*. In Slowenien wurde der KB nur vorübergehend 1922 in Kočevje gegründet, dafür aber im selben Jahr der *Politische und wirtschaftliche Verein der Deutschen in Slowenien* mit Sitz in Maribor. Ein Organisationsnetz konnte der KB erst nach 1931 aufbauen, nachdem seine Richtlinien bestätigt worden waren mit Gültigkeit für den ganzen Staat. Die ersten Ortsgruppen des KB wurden am 27. Juli 1931 in Maribor und Celje gegründet, ihnen folgten andere Orte in Slowenien.

In den 30er Jahren trat nach der Übernahme des KB seitens der jungen Mitglieder auch eine allgemeine Radikalisierung des Deutschtums in Slowenien ein, das, ausgehend von den wirtschaftlichen und kulturellen Stützpunkten des politisch-wirtschaftlichen Vereins, ausgesprochen politische Stellungen und in zunehmendem Maße nationalsozialistische Positionen bezog. Die nationalsozialistische Organisation des KB kam besonders deutlich in Celje, Maribor und Ptuj zum Ausdruck. Das nationalsozialistische Bewußtsein wurde durch die deutsche Presse noch zusätzlich gestärkt. Die Deutsche Zeitung schrieb 1933 anlässlich der Machtergreifung Hitlers folgendes: "Alle Deutschen der Welt danken freudig und zutiefst bewegt Gott, daß er dem deutschen Volk (...) in den schwersten Stunden den richtigen Mann gesandt hat..." Die äußerst aktive Ortgruppe des KB in Celje, "dem geistigen Mittelpunkt der nationalsozialistischen Bewegung in der Draubanschaft" soll vom Industriellen Westen, dem Eisenwaren-Großhändler Rakusch und dem Besitzer der Lederfabrik in Šoštanj Woschnagg finanziert worden sein. Im Jahre 1936 erfolgte die Auflösung des KB in Celje und bis zur Wiedererrichtung desselben wurde die deutsche Minderheit, die nun noch besser durchorganisiert war, kampflustig und aggressiv; nach dem Anschluß Österreichs an das Deutsche Reich sah es so aus, als ob niemand mehr ihren nationalsozialistischen und imperialistischen Bestrebungen entgegentreten könnte. Der KB startete eine breit angelegte Aktion mit dem Ziel, jeden Deutschen bzw. jeden jugoslawischen Staatsbürger deutscher Nationalität in seine Reihen aufzunehmen. Es wurde die Losung ausgegeben, jeder Deutsche müsse Mitglied des KB werden. Es scheint jedoch, daß diese Bemühungen nicht überall mit Erfolg gekrönt waren, drohten doch die KB-Funktionäre jenen Deutschen, die sich abseits hielten, sie würden nach dem Einmarsch der deutschen Truppen in Jugoslawien nicht als Deutsche anerkannt werden.

Aus dem Gesagten geht hervor, daß der KB in der Zwischenkriegszeit die bestorganisierte Tätigkeit der Deutschen darstellte. Seinen Zweck erfüllte er noch besser nach der deutschen Besetzung Sloweniens, als er die Schlüsselstellungen im Okkupationsregime und bei der von ihm ausgehenden Germanisierung der slowenischen Bevölkerung bezog.

THE KULTURBUND IN CELJE

Summary

According to historical sources, the Kulturbund was founded already in 1920, when the Germans in Novi Sad established its central organisation, called the Swabian-German Cultural Association (SCHWABISCH-DEUTSCHER KULTURBUND). With the exception of a very short period in Kočevje in 1922, there was in fact no Kulturbund established in Slovenia. In the same year, however, the Political and Economical Association of the Germans in Slovenia (POLITISCHER UND WIRTSCHAFTLICHER VEREIN DER DEUTSCHEN IN SLOWENIEN) was established with its headquarters in Maribor. The organisation of Kulturbund in Slovenia flourished only after 1931, when its rules and regulations were approved and enforced within the whole country. The first Kulturbund groups to be established were in Maribor and Celje (July 27th 1931), and were soon followed by other places in Slovenia.

When the younger generation took over the leadership of the Kulturbund in the 1930s, a general radicalisation of German ideas in Slovenia took place. From the economical and cultural bases these politically and economically oriented organisations provided, the Germans took over explicitly political positions and became more and more inclined towards National Socialism. The strongest Nazi organisations of the Kulturbund were in Celje, Maribor and Ptuj. This German focus was even strengthened by the German newspapers. Thus, when Hitler came into power in 1933, the *Deutsche Zeitung* wrote: "All Germans in the world joyfully and emotionally render thanks to God that He sent to the German nation ... the right man in its most terrible and fatal hour...". A very active local organisation of the Kulturbund from Celje, which was said to be "the spiritual centre of the National Socialist movement in the province of Dravska Banovina", was probably financed by the industrialist Westen, the wholesaler of ironware Rakusch, and Woschnagg, the owner of a leather factory in Šoštanj. In 1936, Celje's Kulturbund was dissolved, but by the time it had been revived again, the German minority had organised itself even better, and developed its belligerent attitude and aggressiveness. After the Anschluss of Austria to the German Reich it seemed that the Kulturbund could not be stopped in its Nazi and imperialistic aspirations. The Kulturbund started a well-organised and extensive action to attract as a member every German or Yugoslav citizen of German nationality. There was even a slogan at the time stating that every German had to be a member of the Kulturbund. It seems, however, that they did not succeed completely, because at one time, the officials of the Kulturbund threatened the Germans who did not agree with them that they would not acknowledge them as Germans, once the German troops march into Yugoslavia.

The article shows that the Kulturbund represented the best organised form of German activity between WW I and II. Its purpose was accomplished after the occupation, when its members took over the most important positions in the regime of the occupying forces and thus supported the Germanisation of the Slovene population.

SINOPSIS

323(497.4 Celje)"1918/1941"
94(497.4 Celje)"1918/1941":323

Jurij PEROVŠEK, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

CELJE IN POLITIČNE RAZMERE V JUGOSLOVANSKI DRŽAVI V LETIH 1918-1941

V razpravi avtor obravnava položaj mesta Celje v slovenskem političnem življenju v času obstoja prve jugoslovanske države v letih 1918-1941. Ugotavlja, da je v tem času Celje samo, iz lastne politične ustvarjalne moči vidno prispevalo k razvoju slovenske politične misli in akcije (pojav federalistične Slovenske republikanske stranke dr. Antona Novačana v letih 1922-1923; aktivna podpora znani železničarski in splošni stavki aprila 1920; številni stavkovni boji v dvajsetih letih; zlet Svobod leta 1935; široki stavkovni val v letih 1935-1936; organizacija množičnega katoliškega tabora slovenskih fantov in mož leta 1937). Nadalje opozarja, da so v času prve Jugoslavije vse tedaj bistvene slovenske idejnopolitične opcije - katoliška, liberalna, socialistična in komunistična - Celje velikokrat izbrale za mesto svojih najvišjih strankarskopoličnih srečanj oziroma so v Celju bodisi predstavile bodisi oblikovale temeljne prvine svojih idejnih, narodnopolitičnih in socialnogospodarskih usmeritev. V tem smislu pomeni poznati vlogo Celja v takratnih političnih razmerah - poznati pomemben in tudi vsenarodno označujoč vidik politične zgodovine Slovencev v prvi polovici dvajsetega stoletja.

35.071(497.4 Celje)"1918/1941":352/353

Tone KREGAR, prof. zgodovine in sociologije, Mladinski center Celje, Mariborska 2, SI-3000 Celje

UPRAVNA ZGODOVINA CELJA S Poudarkom NA CELJSKI MESTNI OBČINI 1918-1941

Članek opisuje upravno razdelitev prve jugoslovanske države, v kateri se je po razpadu Avstro-Ogrske znašlo slovensko ozemlje oz. njene spremembe in razvoj. Pobljže je predstavljen predvsem položaj in (samo)uprava občin oz. mestnih občin na konkretnem primeru Mestne občine Celje. Avtor prikazuje njeno organiziranost, obseg dela, pristojnosti in delovanje vse od prevrata leta 1918 do nemške okupacije. Srečujemo se z volitvami, krizami, diktaturo, poseben prostor pa je namenjen združitvi mestne občine z občino Celje-okolica, ki je bila z upravnim poenotenjem, razširitvijo ozemlja in povečanjem prebivalstva še posebej pomembna tako za takratno kot za današnje Celje.

323(497.4 Celje)"1918/1941"
94(497.4 Celje)"1918/1941":323

Jurij PEROVŠEK, Ph.D., Senior Scientific Associate, Institute of Modern History, Kongresni Trg 1, SI-1000 Ljubljana

CELJE AND THE POLITICAL SITUATION IN YUGOSLAVIA IN THE PERIOD 1918-1941

In his article, the author deals with the role of the city of Celje in Slovene political life in the period of the first Yugoslav state from 1918 to 1941. He establishes that Celje at that time, through its own political creative power, contributed notably to the development of Slovene political thinking and action (the forming of the federalist Slovene Republican Party of Dr Anton Novačan in the years 1922-1923; active support of the famous railway and general strike in April 1920; numerous strikes in the 1920s; meetings of the Svoboda organisation in 1935; the large wave of strikes in the years 1935-1936; the mass meeting of the Catholic camp of Slovene boys and men in 1937). Furthermore, the author points out that in the time of the first Yugoslavia all the most important Slovene ideological and political options – the Catholic, the liberal, the socialist and the communist – often chose the city of Celje as the venue of their highest party and political meetings or presented and/or formed the foundations of their ideological, national and political, and socio-economical orientations in Celje. Seen from this perspective, becoming acquainted with the role that Celje played in the political situation of the time is tantamount to gaining insight into an important and nation-encompassing aspect of the political history of the Slovenes in the first half of the twentieth century.

35.071(497.4 Celje)"1918/1941":352/353

Tone KREGAR, History and Sociology Teacher, Celje Youth Centre, Mariborska 2, SI-3000 Celje

THE ADMINISTRATIVE HISTORY OF CELJE WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE CELJE CITY MUNICIPALITY IN THE PERIOD 1918-1941

The article deals with the administrative division and its alterations and development of the first Yugoslavia, which Slovenia was part of after the collapse of Austria-Hungary. The author focuses on the role, administration and autonomy of municipal communities and city municipalities, with special emphasis on the example of the Celje City Municipality. The article presents its organisation, activities, responsibilities and functions from the turning point in 1918 to the German occupation. The author deals with the elections, crises and the period of dictatorship, and pays special attention to the merger of the two municipalities of Celje City and Celje Suburbs, which, through its administrative unification and the expansion of the city's territory and population it brought, was particularly important for the city of Celje – both then and now.

711.424(497.4 Celje)"1918/1941"

Branko GOROPEVŠEK, mag., kustos bibliotekar, Osrednja knjižnica Celje, Muzejski trg 1 a, SI-3000 Celje

ČAS, KO STA SE MESTO IN OKOLICA RAZVIJALA BREZ REGULACIJSKEGA NAČRTA (Oris prostorskega razvoja Celja med leti 1918 in 1941)

Celje je tudi po prvi svetovni vojni ostalo majhno mesto, zato do grobih funkcionalnih členitev, ki bi se kazale v ostri morfološki različnosti, ni prišlo. Tako lahko v času po prvi svetovni vojni zasledimo na primer obrtniške delavnice tudi v stanovanjskih predelih v samem mestnem jedru. Pretežno stanovanjski predel je ostala edino vilška četrt na Otoku, ki pa se ji je po letu 1926 pridružilo še novo naselje individualnih hiš na Jožefovem hribu. Močan vpliv na členitev mesta pa je imela le industrija, ki se je že v stari Avstriji locirala v smeri sever in vzhod. V drugi polovici dvajsetih let, ko je gospodarstvo dobilo ponoven zagon, se je ta trend še povečal.

Po vojni je bil opazen zastoj v prostorskem razvoju mesta. Ne samo dejstvo, da sta bila mesto in okolica še vedno vsak v svoji občini (združili sta se 1935), ampak tudi gospodarska kriza v prvih letih, sta pomenili zaviralni moment pri prostorskem razvoju mesta. Celje se je otepalo s pomanjkanjem stanovanj, vendar oblast težavam sprva ni bila kos. Premaknilo se je šele po letu 1926, ko je dobil zagon zasebni sektor. Poleg nekaterih reprezentativnih stavb (Ljudska posojilnica, okoliška šola, pravoslavna cerkev...) mu je v drugi polovici dvajsetih let uspelo zgraditi tudi več novih mestnih predelov (Dolgo polje, Jožefov hrib, Nova vas). Urbani in prostorski razvoj pa je vseskozi tekel brez regulacijskega načrta, ki ga je občina pripravila, oblast pa potrdila šele konec leta 1940.

330.34 (497.4 Celje)"1918/1941"

94(497.4 Celje)"1918/1941":330.34

Milko MIKOLA, dr., arhivski svetovalec, Zgodovinski arhiv v Celju, Trg Celjskih knezov 10, SI-3000 Celje

INDUSTRIJA V CELJU MED OBEMA VOJNAMA

Prispevek obravnava razvoj industrije v Celju v obdobju od konca prve do začetka druge svetovne vojne. V uvodnem delu avtor prikaže nekatere splošne značilnosti razvoja celjske industrije v tem obdobju: kakšni so bili pogoji za njen razvoj, kdo so bili ustanovitelji novih podjetij, s kakšnim kapitalom so posamezna podjetja razpolagala in koliko delovne sile so zaposlovala. Pri tem avtor ugotavlja, da je celjska industrija v obravnavanem obdobju doživljala izredno hiter razvoj, kar je imelo za posledico, da je Celje postalo eno industrijsko najbolj razvitih mest v Sloveniji. V nadaljevanju prispevka so prikazane posamezne industrijske panoge, v okviru vsake izmed njih pa so opisana vsa pomembnejša podjetja, ki so tedaj obstajala na območju Celja.

711.424(497.4 Celje)"1918/1941"

Branko GOROPEVŠEK, M.A., Custodian-Librarian, Central Library of Celje, Muzejski Trg 1 a, SI-3000 Celje

THE PERIOD WHEN THE CITY AND ITS SURROUNDINGS DEVELOPED WITHOUT ANY URBAN PLANNING (An outline of the spatial development of Celje between 1918 and 1941)

Already a relatively small city, Celje did not increase much in size after the First World War, either. Thus, there were no abrupt functional divisions that would otherwise have been displayed in the form of strict morphological differences in the urban landscape. For this reason also, for example, one could easily come across small business workshops in the residential area within the city centre. The only predominantly residential area of Celje was the city quarter of villas in the part of the city called Otok, which was expanded after 1926 by a new settlement of detached houses in the district of Aljažev Hrib. Only the city's industry had a noticeable effect on the division of the city and was already predominantly concentrated in two strips during the time of Austria Hungary – one of which stretched to the north, while the other expanded eastwards. In the second half of the 1920s, when the economy began to thrive again, this trend in the location of industrial buildings became even stronger.

After the Great War, there was a noticeable decline in the city's urban development. Both the fact that the city and its surroundings were still administratively divided into two municipalities (these joined in 1935), as well as the economic depression of the post-war years, were two strong factors that braked the city's growth. Celje was faced with a lack of housing facilities, and initially, the authorities were incapable of solving the problem. The first solutions came only after 1926, when the private business sector was included in the city's urban development. In addition to some of the more impressive buildings such as the People's Savings Bank, the outer suburbs school and the Orthodox church, several new districts sprang up in the city in the second half of the 1920s (Dolgo Polje, Aljažev Hrib, Nova Vas). The city's urban and spatial development, however, was carried out without any urban planning, as the plans for the city's development, although already prepared by the municipality, were not approved by the authorities until the end of 1940.

330.34 (497.4 Celje)"1918/1941"

94(497.4 Celje)"1918/1941":330.34

Milko MIKOLA, Ph. D., Archival Adviser, Historical Archives of Celje, Trg Celjskih Knezov 10, SI-3000 Celje

INDUSTRY IN CELJE BETWEEN WORLD WAR I AND II

The article deals with the development of Celje during the period from the end of the First until the beginning of the Second World War. In the introduction, the author presents some general characteristics of the development of Celje's industry at that time, such as the conditions for its development, who the founders of new enterprises were, how much capital the individual enterprises had and how large a work force they employed. The author establishes that the industry in Celje experienced a phase of very rapid development during this period. As a result, Celje became one of the most highly developed industrial cities in Slovenia. Further on in the article, the author also describes the individual industrial branches and presents the most important industrial enterprises in Celje and its surroundings at that time.

67/68(497.4 Celje)"1918/1941":334.712

339(497.4 Celje)"1918/1941":334.712

Marija POČIVAVŠEK, prof. zgodovine, višja kustosinja, Muzej novejšje zgodovine Celje, Prešernova 17, SI-3000 Celje

OBRT IN TRGOVINA V CELJU MED SVETOVNIMA VOJNAMA

V obdobju med svetovnjima vojnama je Celje ne samo v industriji, ampak tudi v obrti in trgovini močno napredovalo. Prosperirala so predvsem tista gospodarska podjetja, ki so svoja tržišča uspešno preusmerila na področje novonastale jugoslovanske države. Normativno je stanje v obrti in trgovini uredil obrtni zakon, ki je stopil v veljavo leta 1932 in je temeljil na avstrijski obrtni zakonodaji.

Začetni razcvet obrti in trgovine pa je v tridesetih letih zelo omajala svetovna gospodarska kriza, ki so jo močno čutili skoraj vsi prebivalci v državi in ki jo je bližajoča se vojna nevarnost samo še stopnjevala.

334.732.2(497.2 Celje)"1918/1941"

Žarko LAZAREVIČ, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana.

CELJSKI DENARNI ZAVODI MED OBEMA VOJNAMA

V obdobju med obema vojnama so denarni zavodi v Celju doživeli razmah. Tako avtor analizira bilančne uspehe in neuspehe javnih (regulativne hranilnice), zasebnih (bančne delniške družbe) in zadružnih denarnih zavodov v dveh različnih obdobjih, in sicer v konjunktornih dvajsetih in v kriznih tridesetih letih. Razprava se izteče v ugotovitev, da je v Celju, glede na zbrane vloge, kreditno zadružništvo krepko presegalo zasebni in javni bančni sektor.

67/68(497.4 Celje)"1918/1941":334.712
 339(497.4 Celje)"1918/1941":334.712

Marija POČIVAVŠEK, History Teacher, Senior Curator, Museum of Recent History Celje, Prešernova 17, SI-3000 Celje

SMALL BUSINESSES AND TRADE IN CELJE BETWEEN WORLD WAR I AND II

In the period between World War I and II Celje saw great development not only in the industrial, but also in the small business and trade sectors. Particularly those enterprises that successfully focussed on the market of the territory of the newly established Yugoslav state prospered. The standards governing the city's economic life were regulated by the Craft Law, which came into force in 1932 and was based on the Austrian craft legislation.

In the 1930s, however, the boom of the small businesses and trade was dampened down soon after it had begun by the great economic depression in the world, which was also felt strongly by all the citizens of Yugoslavia, and which was additionally exacerbated by the approaching danger of war.

334.732.2(497.2 Celje)"1918/1941"

Žarko LAZAREVIĆ, Ph.D., Senior Scientific Associate, Institute of Modern History, Kongresni Trg 1, SI-1000 Ljubljana

THE FINANCIAL INSTITUTIONS IN CELJE BETWEEN WORLD WAR I AND II

The period between World War I and II was a time of great development for the financial institutions in Celje. The author analyses the favourable and unfavourable accounts balances of the city's public (the savings banks), private (the joint-stock companies), and cooperative financial institutions in two different periods: the boom days of the 1920s and the period of economic depression in the 1930s. In his article, the author establishes that according to the amount of savings deposits made in all three types of banking establishments, the credit cooperatives in Celje greatly surpassed the private and the public banks.

323.32(497.4 Celje)"1918/1941"
323.14/.15(497.4 Celje)"1918/1941"

Janez CVIRN, dr., izr. prof., Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta Ljubljana, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

MEŠČANSTVO V CELJU PO RAZPADU AVSTRO-OGRSKE

Ob strukturnih spremembah na nacionalnem in političnem področju (delež nemškega prebivalstva je 1921 padel na 11,1 %, na nedemokratskem volilnem sistemu utemeljena politična moč nemštva je propadla) se je Celje vse do leta 1923 otepal z velikimi gospodarskimi težavami, brezposelnostjo, s pomanjkanjem osnovnih življenjskih potrebščin in draginjo, perečim pomanjkanjem stanovanj in padanjem življenjskega standarda nižjih družbenih slojev (delavstva, a tudi nameščencev). Razmere so se začele (postopoma) spreminjati na bolje šele v drugi polovici leta 1923, dokler se sredi dvajsetih let niso normalizirale in približale predvojnim razmeram.

796.5(497.4 Celje)"1918/1941"

Andreja RIHTER, prof. zgodovine in sociologije, Ministrstvo za kulturo, Cankarjeva 5, SI-1000 Ljubljana

KOPANJE NA SAVINJI, POSEDANJE PO HOTELSKIH VRTOVIH, SPREHAJANJE PO GOZDNIH POTEH...

Celje je v 19. stoletju slovelo kot biser ob Savinji. Cvetoči turizem in naravne danosti so v mesto vabili številne goste. Prispevek o turizmu odgovarja na vprašanja, kako je mesto ohranjalo pogoje za razvoj urbanizma in predvsem industrializacije v povezavi s turizmom, kako je mesto ohranjalo sloves cvetočega in čistega mesta, kako je dopolnjevalo svoj biser in istočasno izgubljalo svoj blišč.

323.32(497.4 Celje)"1918/1941"
323.14/.15(497.4 Celje)"1918/1941"

Janez CVIRN, Ph. D., Associate Professor, History Department, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

THE MIDDLE CLASS IN CELJE AFTER THE COLLAPSE OF AUSTRIA-HUNGARY

As a result of the structural changes in the nation's population and politics (in 1921, the percentage of the German population fell to 11.1% and the political power of the Germans which was based on the undemocratic electoral system faltered) up until 1923, Celje was faced with great economical problems, unemployment, a shortage of staple foods, high prices, a lack of housing space and a decline in the standard of living of the lower social strata (i.e. of the workers as well as the civil servants). The conditions only began to improve gradually as late as in the second half of 1923 and finally normalised in the mid-1920s, when they began to resemble the pre-war conditions.

796.5(497.4 Celje)"1918/1941"

Andreja RIHTER, History and Sociology Teacher, Ministry of Culture, Cankarjeva 5, SI-1000 Ljubljana

SWIMMING IN THE SAVINJA RIVER, HAVING A LITTLE SIT-DOWN IN THE HOTEL GARDENS, GOING FOR A WALK ALONG THE FOREST PATHS ...

In the 19th century, the city of Celje was known as "the pearl by the Savinja River". The flourishing tourism and all other favourable conditions attracted numerous visitors to the city. The article deals with the question of how the city of Celje preserved the conditions conducive to urban development and particularly to its industrialisation – in connection to the growing boom in tourism; how it preserved its fame of being a clean city, abundant with blossoming flowers; how it increased its charms and at the same time also, the article deals with how it ultimately lost its splendour.

37(497.4 Celje)"1918/1941"

Ivanka ZAJC CIZELJ, mag., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv v Celju, Trg Celjskih knezov 10, SI-3000 Celje

IZ ZGODOVINE VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA V CELJU 1919-1941

Avtorica nas v prvem delu prispevka seznanja s problematiko šolstva prva leta po prvi svetovni vojni, ko je predstavljal največji problem prehod na slovenski učni jezik in namestitev učnih moči z ustreznim znanjem.

V drugem delu pa obravnava še slabo razjasnjeno vprašanje izobraževanja otrok nemške narodnosti.

614/619(497.4 Celje)"1918/1941"

Ivanka ZAJC CIZELJ, mag., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv v Celju, Trg Celjskih knezov 10, SI-3000 Celje

IZ ZGODOVINE ZDRAVSTVA IN SOCIALNEGA VARSTVA V CELJU 1918-1941

Prispevek daje osnovni vpogled v razvoj zdravstvene in socialne službe in nekoliko natančneje predstavi skrb za reveže in onemogle ter slikovito oriše, kaj se zgodi, če v preventivne zdravstvene ukrepe posežeta politika in osebni interesi.

37(497.4 Celje)"1918/1941"

Ivanka ZAJC CIZELJ, M.A., Archival Adviser, Historical Archives of Celje, Trg Celjskih Knezov 10, SI-3000 Celje

FROM THE HISTORY OF EDUCATION AND SCHOOLING IN CELJE FROM 1919 TO 1941

In the first half of her article, the author presents the problems the schools were faced with during the first years after the Great War, when the greatest difficulties they had to surmount were the transition from German to Slovene as the language in which lessons were conducted and the subsequent need for the employment of teachers with adequate knowledge.

In the second part, she discusses the problem of the schooling of children of German nationality – a topic that has not been paid enough attention yet to-date.

614/619(497.4 Celje)"1918/1941"

Ivanka ZAJC CIZELJ, M.A., Archival Adviser, Historical Archives of Celje, Trg Celjskih Knezov 10, SI-3000 Celje

FROM THE HISTORY OF THE HEALTH CARE AND SOCIAL SECURITY SERVICES IN CELJE FROM 1918 TO 1941

The article gives an informative outline of the development of the health care and social security services in Celje. The care provided for the poor and the sick is looked into in greater detail. The article also gives a picturesque description of what happens when politics and private interests attempt to influence public health care services.

008(497.4 Celje)"1918/1929":94
94(497.4 Celje)"1918/1929"008

Božena OROŽEN, prof. slovenskega in ruskega jezika v pokoju, Gledališki trg 8, SI-3000 Celje

RAZGLEDI PO CELJSKEM KULTURNEM DOGAJANJU V DESETLETJU PO 1. SVETOVNI VOJNI

Prispevek govori o raznih oblikah s kulturo povezane dejavnosti, kakor je razvidna predvsem iz celjskega časopisa Nova doba. Gledališko in glasbeno ustvarjanje je imelo korenine že v predvojni dobi in je bilo močno razvejano. Zelo pa se razvija predavateljska dejavnost zlasti pod okriljem Ljudskega vseučilišča. Večina v Celju živečih književnikov piše za mladino, v slovenski vrh pa segata dramatik A. Novačan in pisatelj in prevajalec V. Levstik.

06(497.4 Celje)"1918/1941"
94(497.4 Celje)"1918/1941": 06

Ivanka ZAJC CIZELJ, mag., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv v Celju, Trg Celjskih knezov 10, SI-3000 Celje

CELJSKA DRUŠTVA IN NJIHOV PRISPEVEK K SPLOŠNI IZOBRAZBI

Avtorica nas v prispevku opozori na dokaj neraziskano stran društvenega delovanja, ki je zlati v obdobju med obema svetovnjima vojnama ogromno prispevalo k splošni razgledanosti Celjanov in k dvigu strokovne izobrazbe društvenih članov.

008(497.4 Celje)"1918/1929":94
94(497.4 Celje)"1918/1929"008

Božena OROŽEN, Retired Slovene Language Teacher, Gledališki Trg 8, SI-3000 Celje

ON CULTURAL EVENTS IN CELJE IN THE DECADE AFTER THE FIRST WORLD WAR

Based mainly on Celje's newspaper Nova Doba, the article presents various activities from the sphere of culture. The wave of creativity at this time in the fields of theatre and music grew out of the diverse range of cultural activities in the performing arts already flourishing before the war. The art of giving public lectures was encouraged, and thrived – particularly under the patronage of the Popular College. Most of the writers living in Celje wrote for children and teenagers. Among them were the playwright A. Novačan, and the writer and translator V. Levstik, who both rank amongst the best Slovene authors of the time.

06(497.4 Celje)"1918/1941"
94(497.4 Celje)"1918/1941": 06

Ivanka ZAJC CIZELJ, M.A., Archival Adviser, Historical Archives of Celje, Trg Celjskih Knezov 10, SI-3000 Celje

THE SOCIETIES IN CELJE AND THEIR CONTRIBUTION TO THE GENERAL EDUCATION OF THE PUBLIC

In her article the author brings to our attention a little-researched aspect of the activities of the various societies operating in Celje which, particularly during the time between the two Great Wars, contributed greatly to the general education of the inhabitants of this town, as well as raising the level of the professional educations of their members.

329.4(497.4 Celje):94

Mateja MALNAR, diplomirana zgodovinarica, svetovalka, Urad Vlade RS za informiranje, Slovenska 29, SI-1000 Ljubljana

KULTURBUND V CELJU

Prispevek govori o nastanku in organiziranosti Kulturbunda v Sloveniji s posebnim poudarkom na Celju. Prav Kulturbund je bil med obema vojnama najvišje organizirana oblika nemške dejavnosti. Ob okupaciji je le še bolj uveljavil svoj namen in prevzel ključna mesta v okupatorjevem režimu.

329.4(497.4 Celje):94

Mateja MALNAR, B.A. of History, Counsellor, The Agency for Information of the Government of the Republic of Slovenia, Slovenska 29, SI-1000 Ljubljana

THE KULTURBUND IN CELJE

The article deals with the establishment and organisation of the Kulturbund in Slovenia, with particular emphasis on the developments in Celje. Between World War I and II, the Kulturbund was the most developed organised form of German activity in Slovenia. After the occupation, this organisation fulfilled its original intent and purpose by taking over key functions within the occupational regime.

Božena OROŽEN

Jurij PEROVŠEK

Marija POČIVAVŠEK

Andreja RIHTER

Ivanka ZAJC CIZELJ